

"Politički i vojni odnosi na području sjeverne Hercegovine od 1992. do 1994. godine"

Beljo, Mijo

Doctoral thesis / Disertacija

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:972238>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Sveučilište u Zagrebu

Fakultet hrvatskih studija

Mijo Beljo

**POLITIČKI I VOJNI ODNOSI NA PODRUČJU
SJEVERNE HERCEGOVINE OD 1992. DO
1994. GODINE**

DOKTORSKI RAD

Sveučilište u Zagrebu

Fakultet hrvatskih studija

Mijo Beljo

**POLITIČKI I VOJNI ODNOSI NA PODRUČJU
SJEVERNE HERCEGOVINE OD 1992. DO
1994. GODINE**

DOKTORSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Ivica Lučić

Zagreb, 2021.

University of Zagreb

Faculty of Croatian Studies

Mijo Beljo

***POLITICAL AND MILITARY RELATIONS IN
THE AREA OF NORTHERN HERZEGOVINA
FROM 1992 TO 1994***

DOCTORAL THESIS

Supervisor: Ivica Lučić, Ph. D.

Zagreb, 2021.

ŽIVOTOPIS MENTORA

Ivica Lučić je rođen 12. svibnja 1962. u Ljubuškom (BiH), gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju. Diplomirao je 1989. na Pravnom fakultetu u Mostaru. Magistrirao je u veljači 2003. na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Na istom fakultetu doktorirao je u prosincu 2005. Radi na Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu u zvanju znanstvenog savjetnika. Na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu i na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru predaje povijest dvadesetoga stoljeća. Na oba sveučilišta biran je u znanstveno-nastavna zvanja redovitog profesora.

Autor je knjiga *Uzroci rata, Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992.*, Despot Ininitus, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013., *Vukovarska bolnica – svjetionik u povijesnim olujama hrvatskoga istoka*, Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2017. i *Od vila ilirskih do Bijeloga puta – stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*, Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2018. Uredio je zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa *Hum i Hercegovina kroz povijest*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011., kao i zbornik dokumenata *Godina sukoba, 1993.*, Hrvatski institut za povijest i Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, treća od šest knjiga korespondencije Franje Tuđmana, Zagreb, 2015. Objavio je oko pedeset znanstvenih i stručnih radova u više zbornika i časopisa. Održao je niz predavanja i sudjelovao je na više znanstvenih skupova, okruglih stolova i tribina od Berlina, Ljubljane, Sarajeva, Szczecina, Zagreba i brojnih drugih mjesta. Dobitnik je Nagrade Grada Zagreba i Državne nagrade za znanost za 2017. godinu.

Dva puta je biran u Skupštinu BiH, na prvim izborima 1990. i na drugim izborima 1996. godine. Od 1997. do 1998. bio je savjetnik za unutarnju politiku u Predsjedništvu BiH. Bio je vanjski član Odbora za Hrvate izvan Hrvatske u šestom sazivu Sabora Republike Hrvatske od 2008. do 2011. Odlukom Vlade Republike Hrvatske od 2. ožujka 2017. imenovan je za člana Vijeća za suočavanje s posljedicama vladavine nedemokratskih režima na razdoblje od jedne godine. Odlukom Hrvatskog sabora 10. veljače 2017. izabran je za člana Programskoga vijeća Hrvatske radio televizije na razdoblje od četiri godine, a zatim je odlukom od 5. ožujka 2021. izabran na još jedan mandat. Aktivno je sudjelovao u obrani Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine od 1991. do 1995. pa je tijekom rata stekao čin brigadnog generala Hrvatske vojske (HV), a neposredno po

završetku rata i čin general-bojnika Hrvatskoga vijeća obrane (HVO). Obnašao je dužnost pomoćnika ravnatelja Hrvatske izvještajne službe (HIS) Republike Hrvatske. Odlikovan je s pet državnih odličja Republike Hrvatske, dodijeljene su mu dvije spomenice, pet medalja i dvije plakete za zasluge u Domovinskom ratu.

SAŽETAK

Prostor sjeverne Hercegovine pod kojim se smatra općinsko područje Prozora, Jablanice i Konjica u razdoblju Domovinskog rata u BiH predstavljao je područje na kojemu su tijekom 1993. i početkom 1994. vođeni teški ratni sukobi između hrvatske i muslimanske strane. Ti sukobi svoje uvodne predispozicije razvili su još tijekom 1992. u razdoblju kada je opći naglasak međunacionalnih odnosa na navedenom području bio usmjeren na pružanje otpora djelovanju JNA i srpskog stanovništva u BiH. Različita stajališta, nesporazumi te nemogućnost postizanja dogovora o zajedničkoj obrani spram Vojske Republike Srpske (dalje: VRS) dovela je u listopadu 1992. do prvog otvorenog sukoba između Hrvatskog vijeća obrane (dalje: HVO) i muslimanske Armije Republike Bosne i Hercegovine (dalje: Armije BiH) u Prozoru. U tom je sukobu HVO naposljetku vojno porazio te potisnuo Armiju BiH s područja grada Prozora. Takav slijed događaja imao je s druge strane relativno negativnog utjecaja na postojeće hrvatsko - muslimanske odnose u susjednim općinama Jablanice i Konjica. Na području tih nacionalno heterogenih općina, kao i u Prozoru, egzistirali su slični međunacionalni problemi i odnosi između Armije BiH i HVO-a koji su bili uzrokovani različitim političkim stajalištima hrvatskog i muslimanskog rukovodstva na razini BiH. Unatoč takvim problemima, na području tih dviju općina tijekom 1992. nije došlo do otvorenog sukoba poput onog u Prozoru.

Višemjesečni pregovori lokalnih hrvatskih i muslimanskih predstavnika oko smanjivanja napetosti do kojih je došlo potkraj 1992. i u prvim mjesecima 1993. na kraju nisu bili prihvaćeni od muslimanske strane. Nedugo nakon, od muslimanskog političkog rukovodstva inicirane, nelegalne smjene vlastitih lokalnih političkih struktura u Konjicu i Jablanici, u prvoj polovici travnja 1993. muslimanska strana je planski napala HVO i hrvatsko stanovništvo u Konjicu i Jablanici. Na taj način pokrenut je slijed teških otvorenih sukoba između Armije BiH i HVO-a koji su potrajali do kraja 1993. godine. Napadi Armije BiH na postrojbe HVO-a bili su praćeni većim stradanjima i masovnim progonima te zatvaranjima hrvatskog stanovništva. U svakoj od triju predmetnih općina muslimanska strana je do kraja 1993. putem organiziranih vojnih operacija Armije BiH i MUP-a BiH počinila masovne ratne zločine nad civilima i vojnicima HVO-a. Odgovor HVO-a na navedene napade sveo se na poduzimanje manjih ili većih protunapada u cilju zaustavljanja daljnjih napredovanja Armije BiH. Shodno tome, nakon višemjesečnih uglavnom obrambenih aktivnosti, u zadnjim mjesecima 1993. i početkom 1994. HVO je s područja

općinskog područja Prozora proveo dvije relativno neuspješne napadne operacije s ciljem deblokade vlastitih snaga na području središnje Bosne. Tom prilikom zabilježeni pomaci nisu bili usporedivi s vojnim uspjesima Armije BiH na području Jablanice i Konjice koja je taj prostor gotovo u potpunosti stavila pod svoj nadzor.

KLJUČNE RIJEČI: Armija BiH, HVO, Prozor, Jablanica, Konjic, BiH, Hrvati, Muslimani

SUMMARY

The area of northern Herzegovina, which is considered as the municipal area of Prozor, Jablanica, and Konjic during the Homeland War in Bosnia and Herzegovina, was an area where severe war conflicts were fought between the Croat and Muslim sides. These conflicts developed their introductory predisposition back in 1992, at a time when the general emphasis of interethnic relations in the area was focused on resisting the actions of the Yugoslav People Army (YPA) and domicile Serb forces from Bosnia and Herzegovina. Different views, misunderstandings, and the impossibility of reaching of local political agreement and fulfilling the previously assumed joint defense obligations towards the Serbian side, led in October 1992 to the first open conflict between members of local Croatian and Muslim military organizations of the Croatian Defense Council (HVO) and the Army of Republic Bosna and Herzegovina (ABiH) in Prozor. The conflict in question, in which the local Croatian side in Prozor managed to push the Muslima ABiH out of the town of Prozor by military means, had an impact on the existing Croat-Muslim relations in the neighboring municipalities of Jablanica and Konjic. In the area of these ethnically heterogeneous municipalities, as in Prozor, existed similar inter-ethnic problems and relations between the ABiH and the HVO, which were caused by different political stands in the matter of the regulation of part of the area under Croat and Muslim control. Despite such problems, in the area of those two municipalities during 1992 it never came to the open conflict, such as the one in Prozor.

Months of negotiations between local Croat and Muslim representatives to lower the tensions that occurred in late 1992 and in the first months of 1993 at the end were not accepted by the Muslim side. Shortly after, Muslim political leadership initiated the illegal political dismissal of their own political structures in Konjic and Jablanica, in the first half of April 1993 Muslim side planned and launched an open attack on the Croatian population in Konjic and Jablanica. In this way, started a series of severe open conflicts between the ABiH and the HVO, which lasted until the end of 1993. Attacks by ABiH on the HVO units were accompanied by major casualties, as well as mass persecution and imprisonment of the Croat population. By the end of 1993, the Muslim side had committed mass crimes against civilians and HVO soldiers in each of the three municipalities through organized military operations led by the ABiH and the Ministry of the Interior BiH (MUP) units who were also mostly Muslim units. The HVO response to these attacks was reduced to undertaking minor or major counterattacks in order to stop further advance of the

ABiH. Accordingly, after several months of mostly defensive activities, in the last months of 1993 and early 1994, the HVO conducted two relatively unsuccessful offensive operations in the Prozor municipal area with the aim of unblocking its own forces in central Bosnia. On that occasion, the progress they made was not comparable to the military successes of the ABiH in the areas of Jablanica and Konjic, as ABiH placed these areas almost completely under its control.

Keyword: Army of BiH, HVO, Croats, Muslims, Prozor, Jablanica, Konjic

Sadržaj

1. UVOD	1
1. 1. Ciljevi i hipoteze rada.....	1
1. 2. Istraženost teme.....	3
2. OSNOVNE KARAKTERISTIKE PROSTORA SJEVERNOG DIJELA HERCEGOVINE	7
2.1. Geografske, gospodarske i nacionalne karakteristike prostora sjeverne Hercegovine	7
3. POLITIČKE PRILIKE U BIH I PRVI VIŠESTRANAČKI IZBORI	11
3. 1. Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina u osvit demokratskih promjena.....	11
3.2. Osnivanje tri nacionalne stranke u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini.....	13
3. 3. Pripreme i prvi višestranački izbori u BiH	20
4. PROSTOR OPĆINE PROZOR OD 1990.- 1992. GODINE	28
4 1. Razvoj političkih i drugih prilika na području općine Prozor od prvih višestranačkih izbora do svibnja 1992. godine	28
4. 2. Stanje u općini Prozor tijekom svibanjskih događaja u Pologu.....	33
4. 3. Prostor općine Prozor od rujna do prosinca 1991. godine	35
4. 4. Organizacija obrane i odnosi na području Prozora od siječnja do svibnja 1992. godine	37
4. 5. Vojno politički odnosi na području općine tijekom travnja i svibnja 1992. godine	40
4. 6. Kontekst donošenja planova „Elif“ i „Be“ u lipnju 1992. godine.....	45
4. 7. Stanje i pojava novih incidenata u srpnju i kolovozu 1992.; reorganizacija OS HVO i Štaba TO	48
4. 8. Vojni, politički i društveni odnosi na području općine u rujnu 1992. godine.....	53
4. 9. Uvod u sukob Armije BiH i HVO-a u Prozoru u listopadu 1992. godine	62
4. 9. 1. Otvoreni sukob Armije BiH i HVO-a u Prozoru	69
4.10. Stanje na području Prozora neposredno nakon završetka sukoba.....	104
4. 10. 1. Sprječavanje procesa uništavanja imovine	107
4. 11. Karakteristike vojno-političkih odnosa do kraja studenog 1992. godine.....	114
4. 12. Događaji na području općine u prosincu 1992. godine	117
5. NAJVAŽNIJA ZBIVANJA NA PODRUČJU OPĆINE JABLANICA 1990.- 1992. GODINE	119
5.1. Jablanica od višestranačkih izbora u BiH do travnja 1992. godine.....	119
5. 2. Općina Jablanica u prvim mjesecima rata (travanj – lipanj 1992.)	121
5. 3. Ključni politički i vojni događaji na području općine Jablanica od svibnja do kraja 1992. godine.....	129
6. OPĆINA KONJIC U RAZDOBLJU OD 1990. DO 1992. GODINE	167
6. 1. Politički odnosi u općini Konjic od prvih višestranačkih izbora do kraja travnja 1992. godine	167
6. 2. Početak rata na području općine Konjic	174
6. 3. Osnivanje i djelovanje zajedničkog zapovjedništva obrane Konjica.....	186

6. 4. Borbe oko Konjica i Bradine	192
6. 5. Naznake zaoštavanja odnosa OS HVO i Štaba TO Konjicu u lipnju 1992. godine	196
6. 6. Propast zajedničkog zapovjedništva i pokušaj ukidanja OS HVO Konjic.....	203
6. 7. Odnosi Armije BiH i HVO u Konjicu u kolovozu i rujnu 1992. godine	210
6. 8. Najvažnija zbivanja tijekom studenog 1992. godine.....	225
7. RAT ARMIIJE BIH I HVO U SJEVERNOJ HERCEGOVINI 1993. GODINE	234
7. 1. Siječanski sukobi i odnosi Armije BiH i HVO-a na području Prozora, Jablanice i Konjica.....	234
7. 2. Nastavak incidenata i oružanih sukoba u veljači i ožujku 1993. godine	252
7. 3. Uvod u otvoreni napad Armije BiH na području Konjica i Jablanice u ožujku i travnju 1993. godine	263
7. 4. Plan Armije BiH za napad na postrojbe HVO-a u Konjicu.....	289
7. 5. Otvoreni napad Armije BiH na postrojbe HVO-a u Konjicu i Klisu	295
7. 6. Uspjesi Armije BiH na području Konjica i Klisa tijekom 17. travnja	316
7. 7. Borbe tijekom 18. travnja i politički pokušaj prekida postojećih napada	319
7. 8. Pokušaj uspostave primirja i nastavak daljnjih sukoba	326
7. 9. „Koridor života“ prema Klisu.....	344
7. 10. Nastavak sukoba i muslimansko zauzimanje Klisa	362
8. BORBE U SRPNJU I KOLOVOZU; ZLOČIN U DOLJANIMA I POKUŠAJ NAPADA ARMIIJE BIH NA PROZOR	374
8. 1. Napad Armije BiH na selo Doljane	379
8. 2. Pokušaj prodora Armije BiH prema Prozoru 31. srpnja 1993. godine.....	384
8. 3. Povratak dijela Doljana i stabiliziranje linija obrane u kolovozu 1993. godine	388
9. RUJANSKI NAPADI ARMIIJE BIH NA PODRUČJU SJEVERNE HERCEGOVINE – OPERACIJA „NERETVA-93“	393
9. 1. Operacija „Neretva“ na području općine Prozor – napad i zločin u selu Uzdol	399
9. 2. Nastavak djelovanja postrojbi Armije BiH u operaciji „Neretva 93“ i neuspjeh operacije na području Prozora	409
9. 3. Pokušaji HVO-a za povratkom kote Pisvir i druge borbe potkraj rujna 1993. godine.....	415
10. PODRUČJE JABLANICE I PROZORA U LISTOPADU 1993. GODINE	422
11. PODRUČJE JABLANICE I PROZORA U STUDENOM I PROSINCU 1993. GODINE	431
12. ZADNJE BORBE: KLJUČNI DOGAĐAJI NA PODRUČJU RAME I JABLANICE U SIJEČNJU I VELJAČI 1994. GODINE ...	445
13. HRVATSKA ENKLAVA TURIJA, ZABRĐE I ZASLIVLJE OD SRPNJA 1993. DO VELJAČE 1994. GODINE.....	455
14. ZAKLJUČAK	464
15. IZVORI I LITERATURA	472
16. ŽIVOTPIS AUTORA S POPISOM RADOVA.....	478

1. UVOD

1. 1. Ciljevi i hipoteze rada

Cilj ove disertacije je pružiti odgovor na ključne događaje koji su se u razdoblju od 1992. do 1994. odvijali na području triju općina sjeverne Hercegovine: Prozora, Jablanice i Konjica. Posljedice tih događaja, unatoč višedesetljetnom odmaku i dalje imaju izrazitog utjecaja na odnose Hrvata i Muslimana (danas Bošnjaka) na području spomenutih općina. U skladu s navedenim, cilj ove disertacije je raščlaniti uzroke i tijek ključnih događaja na lokalnoj razini koji su imali presudan utjecaj na narušavanje hrvatsko-muslimanskih odnosa na području općina Prozor, Jablanica i Konjic u razdoblju od 1992. do 1994. godine.

Temeljna istraživačka odrednica ovog rada polazi od hipoteze da hrvatska strana i postrojbe HVO-a na području sjeverne Hercegovine u razdoblju 1992. te tijekom 1993. nisu imali strateški i operativni plan koji je predviđao otvoreni sukob s muslimanskom stranom, odnosno Armijom BiH. Upravo zbog toga otvoreni ratni sukob do kojega je na navedenom području došlo u prvoj polovici travnja 1993. iz perspektive hrvatske strane nije predstavljao povoljan razvoj događaja. Jedan od razloga nepostojanja planskog djelovanja HVO-a u smislu napada na muslimansku stranu i Armiju BiH proizlazio je i iz praktičnih nemogućnosti hrvatske strane. Naime, na osnovi dostupnih izvora o obrambenim kapacitetima snaga Armije BiH i HVO-a na području sjeverne Hercegovine, unatoč određenoj prednosti u topništvu i oklopu, hrvatska strana nije bila u mogućnosti uspostavljanja održivoga nadzora nad predmetnim područjem što je bilo i realno s obzirom da je hrvatsko stanovništvo činilo većinu isključivo na području prozorske općine.

Ozbiljnije narušavanje odnosa između Hrvata i Muslimana sjeverne Hercegovine započelo je u ljeto 1992. na području konjičke općine. Nakon uspješnog zajedničkog djelovanja Armije BiH i HVO-a protiv srpske strane, odnosno Vojske Srpske Republike BiH, tijekom srpnja 1992. došlo je do ozbiljnih nesuglasica u općini Konjic ali bez oružanih sukoba. Za razliku od Konjica, prvi ograničeni sukob koji se između Armije BiH i HVO-a dogodio na području sjeverne Hercegovine bio je onaj u listopadu 1992. na području Prozora. Taj je sukob bio praktičan rezultat prethodnih višemjesečnih incidenata te neslaganja lokalne hrvatske i muslimanske strane i on nije bio planiran sa hrvatske strane. Sukob u Prozoru bio je zapravo nastavak sukoba Armije BiH i HVO-a koji su

sredinom listopada 1992. počeli na području Novog Travnika te Prozoru susjednog Gornjeg Vakufa.

Međutim, za razliku od prethodna dva sukoba koja su mu prethodila i u kojima je stanje nakon smirivanja stanja ostalo nepromijenjeno, odnosno svaka strana je zadržala postojeće pozicije, sukob u Prozoru izmijenio je do toga trenutka postojeće stanje na na tom području. Naime, hrvatska strana, odnosno HVO je u Prozoru poslije višednevnog sukoba izazvanog prethodim incidentom u kojemu je ubijen jedan pripadnika HVO-a, vojno porazio lokalne snage Armije BiH koje su bile prisiljene na povlačenje iz dijela grada koji je bio pod njihovim nadzorom. Taj poraz je brzo iskorišten od lokalnog i državnog muslimanskog vojnog te političkog rukovodstva kao dokaz agresivnog i planiranog djelovanja HVO-a protiv Muslimana i Armije BiH. Događaji oko Prozora na taj su način dugoročno interpretirani kao jedan od glavnih dokaza agresivnih namjera hrvatske strane. Pri toj konstrukciji muslimansko vojno i političko rukovodstvo u potpunosti je zanemarivalo prethodne lokalne odnose te manje incidente kao i činjenicu da je tijekom lipnja te napose tijekom rujna 1992. Armija BiH na području Prozora provodila jasne pripreme za mogući sukob s HVO-om.

Događaji u Prozoru u listopadu 1992. zasjenjeni su početkom otvorenog napada Armije BiH na malobrojne postrojbe HVO-a i hrvatsko stanovništvo u općinama Konjica i Jablanica u travnju 1993. godine. Travanjski napad Armije BiH bio je prethodno detaljno isplaniran i kao takav relativno uspješan. Stalni napadi Armije BiH bili su izrazito aktivni do listopada 1993. kada je muslimanska strana uspjela uspostaviti nadzor nad najvećim dijelom općinskog područja Konjica i Jablanice usputno počinivši nekoliko ratnih zločina. Jedan od ciljeva ove disertacije je prikazati kako su planirane napadne aktivnosti Armije BiH u travnju 1993. bile povod za odgovor HVO-a u cilju olakšavanja položaja vlastitih snaga. Taj je odgovor bio očigledan kroz protunapade HVO-a prema Konjici i Jablanici kao i promjeni odnosa prema muslimanskom stanovništvu na području Prozora i Rame. Dakle, pružanje pomoći ugroženim i okruženim snagama HVO-a bio je temeljni razlog protunapada koje je HVO na području sjeverne Hercegovine provodio tijekom 1993. i na početku 1994. godine.

Zaključno s time, rezultati ovoga rada trebali bi dati jasniji uvid u stvarno stanje hrvatsko-muslimanskih odnosa na području sjeverne Hercegovine te pritom ponuditi odgovor na pitanje stvarnih uzročno-posljedičnih rezultata ratnih sukoba.

1. 2. Istraženost teme

Detaljno istraživanje političkog i vojno procesa usmjerenog isključivo na područje predmetnih općina sjeverne Hercegovine tijekom razdoblja 1992- 1994. sastoji se od manjeg broja znanstvenih i stručnih radova. Većina postojećih radova svodi se zapravo na prikaz jednostavne kronologije događaja te vlastitih memoarskih sjećanja aktivnih sudionika događaja na predmetnom prostoru.¹ Unatoč jasnoj pristranosti i nekritičnosti takvi radovi pružaju mogućnosti uvida u mnoge manje i više važne događaje i procese na lokalnoj razini. Za razliku od takve vrste radova, tek je nekoliko radova koje bi se moglo okvalificirati znanstvenima pokušalo obraditi uzročno-posljedičnu vezu događaja koji su doveli do oružanih sukoba na području spomenutih općina.²

1. 3. Izvori i prateća literatura ³

Osnova građa predmetnog rada disertacije temeljena je na arhivskim izvorima. Ta se građa može podijeliti na tri izvorišta pohrane građe. Prvi izvor građe odnosi se na glavninu korištenog gradiva smještenog u Hrvatskom memorijalno dokumentacijskom centru Domovinskog rata (dalje: HMDCCR) u Zagrebu. U njemu mi je nakon prethodnog traženja i prikupljanja potrebnih odobrenja od strane nadležnih ministarstava Republike Hrvatske omogućen uvid u postojeće gradivo koje se odnosi na područje općina koje su temeljni cilj disertacije. Drugi izvor građe odnosi se na mrežne stranice točnije svojevrsan mrežni arhiv Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju (dalje: ICTY) sa sjedištem u Haagu. U procesima protiv dijela dužnosnika HZ HB i

¹ ZEBIĆ, Emin. *1992.-1995. Moja priča*. Jablanica; Štamparija Fojnica, 2018.; *Prilozi za povijest Rame u Domovinskom ratu (1990.-1995.)*, Zagreb: Hrvatski memorijalno dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011.; IDRIZOVIĆ, Safet. *Istina o Jablanici*. Jablanica: Općina Jablanica, 2012.; HERO, Mesud. *Prozor 1992.-1995. Hronika zločina*, Sarajevo: Fondacija Makljen, 2003.

² MARIJAN, Davor. *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018.; LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013.; MARIJAN, Davor. „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 2/38, 2006.; LUČIĆ, Ivica. „Godina sukoba – 1993“. U: *Knjiga treća. Godina sukoba; Tuđmanov arhiv; Korespondencija predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana od 1999 do 1999.*, ur. Ivica Lučić. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Hrvatska sveučilišna naklada, 2015.

³ S obzirom da rad počiva uglavnom na arhivskim izvorima za građu za koju nije istaknuto točno mjesto pohrane ista se nalazi u privatnom posjedu autora. Suprotno od toga, pod oznakama HMDCCR, ICTY i SuBiH podrazumijevaju se mjesta pohrane građe u fizičkom i digitalnom obliku. U smislu fizičkog pristupa građe pod istom se podrazumijevaju izvori pohranjeni u Hrvatskom memorijalno dokumentacijskom centru Domovinskog rata u Zagrebu. S druge strane iz baza podataka Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia -ICTY) te Suda BiH (SuBiH) preuzet je određeni dio građe u digitalnom obliku. Takva vrsta dodatno je pohranjena i od strane autora.

Republike BiH korišten je niz dokumenata koji se odnose i na područje općina sjeverne Hercegovine, zbog čega je navedeni izvor jako bitan za temu disertacije.⁴ Pri procesu pronalaznju dokumenata Suda u Haagu izražen problem predstavljao je veto, odnosno zaštita pojedinih dokumenata koji su korišteni na sudskim procesima. Osim suda u Haagu, u radu su korišteni i drugi slični izvori. Konkretno radi se o građi sadržanoj u presudama pojedinih sudskih slučajeva vezanih upravo za ratne događaje na području Konjica, Jablanice i Prozora koji su po uzoru na sudske procese u Haagu provedeni u okviru Suda Bosne i Hercegovine u Sarajevu.⁵ Izrazito važan izvor predstavlja golem broj dokumenata koji su se dugi niz godina nalazili na mrežnim stranicama generala Slobodana Praljka. Ta je mrežna stranica nedugo nakon završetka sudskog procesa uklonjena, odnosno postala je nedostupna u izvornom obliku. Unatoč tome, velika većina dokumentacije, koja je bila dostupna na spomenutoj stranici, sačuvana je pravovremenom reakcijom i njenim zasebnim spremanjem u privatni arhiv koji se nalazi u posjedu autora. Ta je građa zaokružila dostupne arhivske izvore koji kao takvi predstavljaju okosnicu rada.

Za potrebe pisanja rada upućena je zamolba i Ministarstvu obrane BiH odnosno trenutnom ministru Safetu Podžiću sa sjedištem u Sarajevu. Upućena molba sadržavala je traženje za uvid u arhivsku građu muslimanske strane, konkretnije dokumentaciju 4. i 6. korpusa Armije BiH u razdoblju od njihova osnivanja do Washingtonskog sporazuma u ožujku 1994., odnosno primirja koje mu je prethodilo. Međutim, navedena zamolba za uvid u arhivsko gradivo Armije BiH odbijena je uz nekoliko obrazloženja. Prvo, istaknuto je kako za korištenje tražene građe još uvijek ne postoje zakonom utvrđeni „pravni akti“ uz napomenu da prema postojećim zakonskim propisima „javna arhivska građa“ postaje dostupna „30 godina od njenog nastanka“ osim ako drugačije nije određeno od strane njenog „stvaraoca“. Drugo, u spomenutom odgovoru navedeno je i kako „arhivska građa i dokumentacija“ nastala u razdoblju 1992.-1995. koja se odnosi na bivše vojne organizacije u ratu u BiH „nije pripremljena za javno korištenje“. Shodno tome, od svih

⁴ United Nations, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (dalje; ICTY); Predmet br. IT-04-74-T, Tužilac (Tužitelj) protiv Jadranka Prlića, Brune Stojića, Slobodana Praljka, Milivoja Petkovića, Valentina Ćorića, Berislava Pušića,.; ICTY: Predmet br. IT-01-48-T, Tužilac protiv Sefera Halilovića; ICTY: Slučaj br. IT-98-34-T, Tužilac protiv Mladena Naletilića zvanog Tuta i Vinka Martinovića zvanog Štela ; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, Tužilac (Tužitelj) protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića zvanog Pavo, Hazima Delića, Esad Landže zvanog Zenga;

⁵ Sud Bosne i Hercegovine (SuBiH), Sarajevo, Predmet br. S11 K021682 16 Kri, Predmet Tužilaštva BiH protiv Envera Buze, *Presuda* od 30. 9. 2019.; SuBiH, Sarajevo, Predmet br. S11K00336910 Krl, Predmet Tužilaštva BiH protiv Mensura Memića, Dževada Salčina, Senada Hakalovića, Nedžada Hodžića, Nihada Bojadžića, *Presuda* od 31. 12. 2015.; SuBiH, Sarajevo, Predmet br. S11K 008728 12 Kri, Predmet Tužilaštva BiH protiv Željka Jukića, *Presuda* od 15.1.2014

navedenih ograničenja izuzeta su ministarstva BiH te pogotovo sudske instance Suda u Haagu, kao i Suda BiH koji navedenu građu koriste u svrhu dokaznog materijala u vlastitim procesima i traženjima.⁶ Na taj način, onemogućen je uvid u dio građe koji bi sasvim sigurno dopunio dokumentaciju Armije BiH korištene u izradi disertacije.

S druge strane, osim upotrebe dostupne arhivske građe u izradi rada korištene su i druge vrste izvora. Od tih izvora posebnu važnost zauzima onodobni tisak, odnosno novine kao glavni pisani medij. Među izvorima tiska određenu vrijednost imaju lokalna glasila koja su aktivno izlazila u razdoblju sukoba. Ta vrsta građe unatoč očekivanoj pristranosti omogućava uvid u svakodnevne događaje ali i interne odnose na lokalnoj razini iz perspektive strane koja ju je pisala. Ipak, temeljna djela korištena prilikom pisanja disertacije bili su znanstveni članici i djela hrvatskog povjesničara Davora Marijana. Naime, upravo se Marijan u svojem djelu „Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.“ najdetaljnije bavi prostorom sjeverne Hercegovine. Isto tako u znanstvenom članku „Sukob u Prozoru, u listopadu 1992.“, Marijan je dao nezaobilazni okvir daljnjem istraživanju hrvatsko-muslimanskog sukoba na lokalnoj razini prozorske općine.

Pored spomenutih stručnih radova Davora Marijana koji se bave lokalnim prilikama na području sjeverne Hercegovine u izradi rada korištena je i literatura pojedinih aktivnih sudionika događaja. U tom smislu u radu su citirani nekritički radovi Safeta Idrizovića „Istina o Jablanici“ te Emina Zebića „1992.-1995. Moja priča“. Dvojica spomenutih autora bili su razdoblju rata među ključnim muslimanskim vojnim i političkim predstavnicima na području općine Jablanice. Stoga ti radovi imaju određen značaj ali unatoč tome njihova kvaliteta nije usporediva s prethodno spomenutim znanstvenim sintezama. Glavni uzrok tomu je činjenica da navedena Idrizovića i Zebića spadaju u memoarsku vrstu građe koje kao takve obiluju nekritičnim prikazom pojedinih događaja. To se u većoj mjeri vidi upravo na primjeru Safeta Idrizovića i djela „Istina o Jablanici“ čija je većina sadržaja zapravo prepisani dnevnik jednog zarobljenog pripadnika HVO-a. Za razliku od Idrizovića, Emin Zebić kao bivši načelnik Stanice javne bezbjednosti (SJB) Jablanica u svojem osvrtu na događaje u Jablanici i okolnom području pruža relativno precizniji prikaz događaja. Ključna vrijednost Zebićeva djela, unatoč očitj pristranosti po pitanju opisa odnosa s hrvatskom stranom, je u navođenju lokalnih prilika koje su se razvijale između vojnih i političkih

⁶ Bosna i Hercegovina (BiH), Ministarstvo odbrane/obrane, Sarajevo, Predmet; korištenje arhivske građe i dokumentacije iz arhivskog depoa AR BiH, odgovor, br. 06-49-2-259-2/21 od 18. 1. 2021.

predstavnik lokalne muslimanske strane. S obzirom na to da je ključna odrednica rada usmjerena u većoj mjeri na analizu događaja u općinskim područjima sjeverne Hercegovine, podatci i informacije su crpljeni i iz raznih izvora tiska („Vjesnik“, „Ramski vjesnik“, „Oslobođenje“ „Bošnjak“..) čiji je sadržaj unatoč nekritičnim tekstovima omogućio nadopunu dijela informacija koje nisu pronađene među arhivskim izvorima. Od lokalnog tiska najvažniji je „Ramski vjesnik“ hrvatski mjesečnik koji je izlazio u Prozoru. Mjesečnik je bitan zbog kronološkog prikaza dnevnih zbivanja, istupa, odluka i priopćenja lokalnih hrvatskih političkih i vojnih čimbenika Mjesečnik je često donosio i opise svakodnevnih prilika na lokalnoj razini ne izostavljajući tom prilikom i opise internih odnosa i problema vlastite strane.

Spomenutim vrstama izvora pridodano je i nekoliko izvora preuzetih s interneta među kojima nekoliko video zapisa. Takve građa dodatno je pripomogla opisima pojedinih događaja. Shodno tome, u uvodnim dijelovima rada često su korišteni i novinski članci zagrebačkog „Vjesnika“ čiji su dopisnici iz BiH iznimno detaljno i redovito izvještavali o događajima s tog područja..

2. OSNOVNE KARAKTERISTIKE PROSTORA SJEVERNOG DIJELA HERCEGOVINE

2.1. Geografske, gospodarske i nacionalne karakteristike prostora sjeverne Hercegovine

Područje sjeverne Hercegovine u geografskom i kulturološkom smislu obuhvaća područje općina Konjic, Jablanica te najveći dio današnje općine Prozor – Rama. Navedeni prostor jedan je od najvažnijih prometnih komunikacijskih pravaca unutar BiH. Zapravo, taj prostor je spojnica Hercegovine s ostatkom Bosne i Sarajevom kao središtem državne administracije. Područje sjeverne Hercegovine je karakteristično po planinsko - brdskom krajoliku koji je u zapadnim dijelovima omeđen planinskim lancima Raduše, Ljubuše i Vrana, a u južnim i jugoistočnim područjima planinskim područjem Čvrsnice i Prenja koje na istoku završavaju na obroncima Bjelašnice. Od Bjelašnice preko područja Ivan planine (prijevoj Ivan sedlo 959 m) i Bitovnje u smjeru Zec planine prolaze istočne granice područja sjeverne Hercegovine koje završavaju na području prijevoja Makljen (1123 m) neposredno iznad grada Prozora kao sjevernog graničnog područja Hercegovine.⁷ Takva obilježja prostora svrstavaju područje sjeverne Hercegovine u geografsku regiju BiH poznatu kao visoku odnosno planinsku Hercegovinu.⁸

Planinsko i gorsko područje s obilnim šumama prožeto je većim brojem potoka i manjih rječica ali i većih rijeka od kojih je najvažnija rijeka Neretva koja protječe većim dijelom Konjic i Jablanica uključujući i istoimene gradove. Za razliku od njih gradsko područje Prozora razvilo se nešto sjevernije u podnožju važnog planinsko - brdskog prijevoja Makljen. Navedeno područje obiluje podzemnim (ponornice) i drugim vodnim bogatstvima. Bogatstvo obilja voda iskorišteno je tijekom 50 i 60-ih godina za stvaranje umjetnih akumulacijskih jezera te izgradnju hidroelektrana „Jablanica“ i „Rama“.⁹

Kroz sjevernu Hercegovinu prolazi dio magistralne cestovne prometnice (M 17) kojom je središte državne vlasti u Sarajevo preko Konjica, Jablanice i Mostara ostvarivalo direktan kontakt s lukom Ploče, odnosno prostorom Republike Hrvatske. Upravo na području Jablanice na dio

⁷ Sudski spisi Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju u Den Haagu, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (dalje: ICTY); Predmet br. IT-04-74-T od 29. 5. 2013, Tužilac protiv Jadranka Prlića, Brune Stojića, Slobodana Praljka, Milivoja Petkovića, Valentina Čorića, Berislava Pušića, Presuda – Javno (dalje: Predmet IT-04-74-T- Presuda) od 29. 5. 2013., Tom 2 od 6., 3.

⁸ Enciklopedija Jugoslavije, II izdanje, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina (Separat). Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983., 62.; 73.

⁹ Isto, 74.

spomenute magistralne prometnice spaja se drugi važan cestovni pravac koji preko Prozora i prijevoja Makljen povezuje područje Hercegovine sa središnjom Bosnom i ostatkom Bosne. Oba pravca izgrađivana su i dograđivanja na nepristupačnom području koje je zbog konfiguracije terena povezano većim brojem mostova i tunela. Važnost tih cesta došla je do izražaja na početkuratnih sukoba u BiH tijekom 1992. godine. Tako su, zauzimanjem područja Kupresa od strane Jugoslavenske narodne armije (dalje; JNA) i domicilnog srpskog stanovništva, spomenute ceste, kao i sporedne i do kraja neizgrađene ceste koje su prolazile preko područja Prozora, Jablanice i Konjica postale jedine sigurne ceste za dopremu pomoći ugroženom hrvatskom i muslimanskom stanovništvu. Pored toga, usporedno uz magistralnu cestu Sarajevo – Konjic- Mostar, iz smjera Sarajeva preko Konjica, Jablanice i Mostar prolazi i jedina željeznička pruga koja završava u luci Ploče.¹⁰

Područje triju općina sjeverne Hercegovine nakon administrativnih promjena unutar Socijalističke Republike (SR) BiH iz druge polovice 1960-ih godina više nije bilo dio do toga trenutka jedinstvenog Mostarskog sreza. Naime, donošenjem zakonskih i ustavnih amandmana, Skupština SR BiH je tijekom 1966. donijela odluku okidanju srezova. Ukidanje srezova za tu je priliku definirano kao uklanjanje nepotrebnih „međustepenica“ između općina i središta Republike.¹¹ Time je u administrativnom smislu prostor SR BiH ostao podijeljen isključivo na općine čije su lokalne strukture i uloga dodano ojačani. Međutim, unatoč tome, kao središte sjeverne Hercegovine isticao se grad Konjic koji je ujedno bio i najveće gradsko središte na navedenom prostoru.¹² Zbog svojega važnoga položaja te relativne blizine administrativnom središtu države u Sarajevu, područje općine Konjic i istoimeno gradsko središte postalo je mjestom razvoja namjenske industrije. Na taj način je uz logičnu drvnu industriju u Konjicu postojala tvornica streljiva „Igman“ u čijoj je neposrednoj blizini, u relativnoj tajnosti, izgrađeno rezervno zapovjedno mjesto JNA („Armijaska ratna komanda“ ARK). Navedena namjenska vojna industrija kao i tajno skrovište za vojni i politički vrh socijalističke Jugoslavije bili su podržani prisustvom

¹⁰ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića zvanog Pavo, Hazima Delića, Easada Londže zvanog Zenga od 16. 11. 1998. (dalje; Predmet br. IT-96-21-T), Izveštaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić bez broja i datuma, 19.

¹¹ Ustav Socijalističke Republike BiH sa ustavnim amandmanima i ustavnim zakonima. Sarajevo; *Službeni list SR BiH*, 1969., 4.

¹² Republika BiH (R BiH), Državni zavod za statistiku R BiH, Statistički bilten, Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991.; Nacionalni sastav stanovništva, Sarajevo: prosinac 1993., 65.; Stanovništvo sve tri općine je na svojim registracijskim pločicama koristilo oznake Konjica (KNJ) što je i na simboličan način svrstavalo Konjic kao središnje mjesto mikroregije sjeverne Hercegovine.

JNA u nekoliko vojarni i skladišta naoružanja u neposrednoj blizini Konjica. Upravo u tim skladištima od 1990. pohranjena je većina oružja Teritorijalne obrane SR BiH s područja triju općina sjeverne Hercegovine.¹³ Za razliku od Konjica, na području Prozora i Jablanice razvila se uglavnom manja metaloprerađivačka industrija u okviru UNIS-a koja je imala, u odnosu na Konjic, manje tvornice. Pored toga, na području Prozora bila je razvijena tekstilna industrija dok je u Jablanici nastavljen razvoj građevinske industrije specificirane kroz eksploataciju specifičnog kamena „jablanita“¹⁴

Područje triju općina sjeverne Hercegovine u nacionalnom smislu je miješano, heterogeno područje. Prema popisu stanovništva iz 1991. na prostoru općina Prozor, Jablanica i Konjic živjelo je 76.329 stanovnika. Promatrano iz ugla ukupnog broja stanovnika, blagu natpolovičnu većinu činilo je muslimansko stanovništvo. Od ukupno tri općine Muslimani su imali apsolutnu većinu na području općine Jablanica čineći relativnu većinu na području općine Konjic. Osim toga, sva tri gradska općinska središta; Prozor, Jablanica i Konjic, bili su nastanjena većinskim muslimanskim stanovništvom. Ipak, usprkos muslimanskoj većini u gradskom području Prozora, općina Prozor bila je jedina od tri općine sjeverne Hercegovine koja je imala hrvatsku većinu. Srpsko stanovništvo na analiziranom području sjeverne Hercegovine bilo je malobrojnije u odnosu na druga dva naroda. Najveća koncentracija srpskog stanovništva zabilježena je na području općine Konjic i istoimenog gradskog područja zatim Jablanice dok je na području Prozora boraviotek simboličan broj Srba.¹⁵

Tablica br. 1. Struktura stanovništva na općinskom području sjeverne Hercegovine 1991.¹⁶

Općina	Muslimani	Hrvati	Srbi	Jugoslaveni	Ostali	Ukupno
Prozor	7225	12 259	45	100	131	19 760
Jablanica	9099	2291	504	581	216	12 691
Konjic	23 815	11 513	6620	1358	572	43 878
Ukupno	40 139	26 063	7169	2039	919	76 329
	52, 58 %	34, 14%	9, 39 %	2, 67 %	1, 20 %	-

¹³ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, Izvještaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić bez broja i datuma, 19.

¹⁴ Enciklopedija Jugoslavije, II izdanje, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina (Separat). Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983., 74.; 173 (karta)

¹⁵ R BiH, Državni zavod za statistiku R BiH, Statistički bilten, Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991.; Nacionalni sastav stanovništva, Sarajevo: prosinac 1993., 53; 63- 66; 85-86.

¹⁶ Isto.

Tablica br. 2. Struktura gradskog stanovništva u općinskim središtima (gradovima) ¹⁷

Grad	Muslimani	Hrvati	Srbi	Jugoslaveni	Ostali	Ukupno
Prozor	2199	1199	39	93	36	3566
Jablanica	2874	746	204	455	178	4457
Konjic	6697	3036	2536	1195	265	13729
Ukupno	11 770	4981	2779	1743	479	21752
	54, 10 %	22, 90 %	12,77 %	8,01 %	2,20 %	-

¹⁷ Isto.

3. POLITIČKE PRILIKE U BIH I PRVI VIŠESTRANAČKI IZBORI

3. 1. Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina u osvit demokratskih promjena

Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina (SR BiH) bila je jedna od šest federalnih republika socijalističke Jugoslavije.¹⁸ Od svojih stvaratelja, jugoslavenskih komunista, SR BiH je definirana kao politička tvorba koja nije „ni srpska, ni hrvatska ni muslimanska, nego i srpska i muslimanska i hrvatska“, čime se htjelo sugerirati kako je ona zajednica tri ravnopravna naroda.¹⁹ Danas se pod tim podrazumijeva da su sva tri naroda konstitutivna i s nominalno istim položajem u BiH.

Usprkos nominalnoj ravnopravnosti sva tri naroda, stvarnost je bila bitno drugačija. Do kraja 1960-ih u vlasti su dominirali Srbi a nakon toga su veliku upliv imali i Muslimani.²⁰ U iskazanom odnosu snaga hrvatska je zastupljenost unutar državnih struktura bila minimalna te je u mnogim slučajevima bila na razini, a vrlo često i ispod, skupine naroda iz reda „ostalih“.²¹ Visoka razina podrške muslimanskoga naroda jugoslavenskoj vlasti bila je rezultat njihovog priznanja nacijom pa je jugoslavenski državni grb od pet baklji dobio i šestu baklju.²² To priznanje je provedeno na sljedeći način. Muslimanima je najprije tijekom 1968. omogućen svojevrsni prelazak iz statusa vjerske zajednice u status naroda, da bi od 1971. dobili i jasnu oznaku naroda, kada su umjesto muslimana (m –M) postali Muslimani.²³ Od tog trenutka nadalje ponovno je aktiviran

¹⁸ U razdoblju od 1945. do 1963. Bosna i Hercegovina nosila je naziv Narodna Republika Bosna i Hercegovina. Tijekom 1963. ustavnim promjenama unutar Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ), kako je glasio službeni naziv jugoslovenske savezne države od 1945., usvojen je novi naziv. Od toga trenutka FNRJ je postala Socijalistička Federativna Republika Jugoslavije (SFRJ) a u skladu s time „narodne“ republike u njenom sastavu postale su socijalističke. U tom smislu, Narodna Republika Bosna i Hercegovina, od 1963. nosila je naziv Socijalistička Republika BiH (SR BiH) koji će ostati na snazi sve do travnja 1992. godine.

¹⁹ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 16-17.

²⁰ ABAZOVIĆ, Mirsad. *Kadrovski rat za BiH (1945-1991)*. Sarajevo: Savez logoraša BiH, CID, Biblioteka svjedočanstva, 1999., 116-123., 135-136.

²¹ Tablica - Pregled nacionalne strukture u organima uprave i stručnim službama RBiH, Sarajevo, februar-mart 1991. godine, prema: M. ABAZOVIĆ, *Kadrovski rat za BiH (1945-1991)*, 135-136.

²² BORAS, Franjo. *Bosansko-hercegovački kaos 1990.-1996*. Mostar: Matica hrvatska, 2006., 35.; I. LUČIĆ, *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*, 23.

²³ MARIJAN, Davor. *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018., 21.; Tijekom 1968. odlukom Centralnog Komiteta Saveza Komunista BiH muslimanima je pravo vjerske zajednice zamijenjeno onim naroda. Navedena odluka potvrđena je ustavnim prijedlozima tijekom 1971. godine. Te godine na popisu stanovništva više od 39 % stanovnika BiH se izjasnio Muslimanima. Ustavom Jugoslavije iz veljače 1974. Muslimani su dobili ravnopravan status kao jedan od naroda Jugoslavije

prekinuti proces konstituiranja jedinstvene muslimanske nacije čiji su se pripadnici do tada u nezanimljivom broju izjašnjavali Srbima i Jugoslavenima i u mnogo manjem broju Hrvatima.²⁴

Početak osamdesetih godina Jugoslavija je ušla u razdoblje gospodarske krize koja je dodatno produbljena smrću doživotnog predsjednika države Josipa Broza Tita u svibnju 1980. godine. Gospodarska kriza je negativno utjecala na gotovo sve segmente jugoslavenskog društva a pad životnog standarda ugrožavao je stabilnost države.²⁵ U skladu s time, SR BiH je dijelila sudbinu Jugoslavije s partijskim čelništvom nesposobnim da odgovori na krizu. Takvu nemoć sustava najprije su uvidjeli oni dijelovi društva koji su aktivno sudjelovali u provođenju smjernica sustava. Sukladno tome, oni su nastojali osigurati uvjete koji bi im omogućili osobni opstanak ali i jačanje postojeće pozicije. Različite malverzacije, pljačke „društvene imovine, nepotizam i korupcija ubrzo su postali prepoznatljivo obilježje gospodarskog sustava BiH kao i većeg dijela Jugoslavije.²⁶ Razdoblje gospodarskog nazadovanja i uopće društvenog nezadovoljstva, nastavljeno je i početkom sljedećeg desetljeća s pojavom do tada proskribiranog višestranačja.

Otvaranje granica te ubrzo zatim i rušenje Berlinskog krajem osamdesetih godina, nagovijestio je skori slom komunizma u Europi. Međutim, na neizbježne promjene vladajuće elite u Jugoslaviji različito su reagirale. U Sloveniji i Hrvatskoj je bilo najmanje otpora prema promjenama, za razliku od Srbije i Crne Gore koje su bile protiv njih. U BiH su također bili protiv promjena pa je republička Skupština SR BiH u ožujku 1990. zabranila osnivanje političkih stranaka koje su u svojem nazivlju imale nacionalno nazivlje.²⁷ Savez komunista u BiH je bez sumnje shvaćao da bi promjene rezultirale gubitkom vlasti.

Do kraja 1990. uobličila su se dva glavna koncepta o budućnosti Jugoslavije: federalni i konfederalni. Federalni koncept ustrojstva zastupali su SR Srbija i Crna Gora predlažući „suvremeni model“ federacije koji je u osnovi značio jačanje savezne države, odnosno jačanje postojećeg unitarizma. Konfederalni model koji su zastupali SR Hrvatska i Slovenija suprotstavljao se unitarističkom konceptu stavljajući naglasak na republike kao glavne nositelje društveno gospodarskih procesa. U tom srazu BiH i Makedonija su bile negdje između ta dva koncepta.²⁸ Konkretno, krajem 1990. Skupština SR BiH je nastojala izbjeći jasan stav po pitanju

²⁴ Isto.

²⁵ I. LUČIĆ, *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*, 217.

²⁶ Isto, 218-220.

²⁷ ARNAUTOVIĆ, *Suad. Izbori u Bosni i Hercegovini '90: analiza izbornog procesa*. Sarajevo: Promocult 1996., 11-12.

²⁸ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 13.

federalnog ili konfederalnog koncepta, usvojivši model Jugoslavije i SR BiH unutar nje kao „demokratske državne zajednice slobodnih i ravnopravnih naroda“ koji se zalažu za „teritorijalnu cjelovitost te nepromjenjivost i nepovredivost nutrašnjih i vanjskih granica Jugoslavije“.²⁹ U slučaju raspada Jugoslavije SR BiH trebala organizirati kao „samostalna“ državna zajednica što ipak nije predstavljalo opciju koja je „historijski interes njenih građana, naroda i narodnosti...“.³⁰

3.2. Osnivanje tri nacionalne stranke u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini

U drugoj polovici 1990. promjene su bile vidljive i na teritoriju BiH. Razdoblje druge polovine 1990. označilo je početak vidljivih demokratskih procesa na području SR BiH. Od svibnja 1990. osnivane su političke strane s vidljivo definiran nacionalnim predznakom.

Stranka demokratske akcije (SDA) bila je prva nacionalna stranke unutar BiH. Unatoč anacionalnom nazivu SDA je bila isključivo muslimanska stranka koja je imala ambiciju da okupi sve muslimane Jugoslavije bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost.³¹ Prema tome, nema sumnje da je SDA bila politička stranka isključivo muslimanskog nacionalnog i vjerskog predznaka.³²

Iako je prva osnivačka skupština SDA-a održana u Sarajevu 26. svibnja 1990. godine, njezino ustrojavanje počelo u Zagrebu u siječnju iste godine. Pravnik Alija Izetbegović, dugogodišnji politički zatvorenik i neformalni vođa skupine koja je sudjelovala u procesu osnivanja buduće stranke, na sjednici za medije pročitao je izjavu potpisanu od 40 osoba s čime je počelo praktično stvaranje SDA.³³ S druge strane, naziv SDA je izabran je jer tada važeći zakonski okvir SR BiH nije dopuštao osnivanje političkih stranka s nacionalnih predznakom. Zbog toga Izetbegović i vodstvo stranke u osnivanju nisu željeli riskirati s mogućim posljedicama za koje su bile predviđene i zatvorske kazne.³⁴ Osim zbog bitno različitog odnosa vlasti Socijalističke

²⁹ Mladen Miroslavljević, „Bosanski model Jugoslavije“, *Vjesnik*, 31. 10. 1990., 1.

³⁰ Isto.

³¹ Većina pozdravnih govora Alije Izetbegovića na skupovima SDA počinjala je s tradicionalnim muslimanskim vjerskim pozdravom na arapskom (*U ime Boga, Milostivog, Samilosnog*); prema: TUĐMAN, Miroslav. *Druga strana Rubikona-Politička strategija Alije Izetbegovića*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2017., 27.

³² Ivica Nosić, Srđan Španović, „Što dobiva Babo, što SDA“, *Vjesnik*, 17. 9. 1990., 3.

³³ ISAKOVIĆ, Zehrudin. *Biografija*. Sarajevo: Muzej Alije Izetbegovića 1925-2003, Bemust, 35-36.

³⁴ BORGOVAC, Muhamed. *Rat u Bosni i Hercegovini 1992 – 1995*. SAD: Bosanski kongres-USA, 1995., 22., I. LUČIĆ, *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*, 257.; Izvršno vijeće BiH je 17. srpnja 1990. utvrdilo "Zakon o političkim organizacijama, o izboru odbornika i poslanika, o izbornim jedinicama za izbor

Republike Hrvatske (SRH) prema višestranačju u odnosu na stajalište vlasti SR BiH, drugi razlog za to što je proces osnivanja stranke započeo u Zagrebu bila je činjenica što je u zagrebačkim intelektualnim krugovima Izetbegović imao veliki broj simpatizera. Najočitiiji pokazatelj toga bila je činjenica da je među četrdeset potpisnika utemeljiteljskog akta stranke čak njih dvanaest bilo iz Zagreba.³⁵ Na taj način, suradnici koje je Izetbegović pronašao u Zagrebu pružili su mu važnu podršku koja je nakon njegove najave o osnivanju stranke izostala od vodećih muslimanskih intelektualaca u Sarajevu. Ujedno, političke promjene u Hrvatskoj i pojava HDZ-a i Franje Tuđmana poticajno su djelovale da Izetbegović realizira vlastitu ideju o muslimanskoj političkoj stranci.³⁶

Važna značajka SDA bio je njezin odnos prema pitanju održanja jugoslavenske države, temi koja je bila glavna točka prijepora među nacionalnim strankama formiranim u razdoblju 1990. godine. Izetbegović kao i ostali istaknuti osnivači stranke, poput Muhameda Filipovića i Adila Zulfikarpašića, bili su uvjereni zagovornici Jugoslavije, ali pod uvjetom da ona funkcionira kao „zajednica suverenih naroda“.³⁷ Takav koncept, unatoč tome što su se sva trojica u jednom razdoblju bili u raskoraku s proklamiranom državnom politikom i u skladu s time protivnici komunističkog monopola, bio je posljedica toga što je stranka koju su osnovali, kako je prethodno navedeno, pretendirala na čitavo muslimansko stanovništvo Jugoslavije. U skladu s time, može se zaključiti kako SDA nije osnovana kao muslimanska bosansko-hercegovačka stranka, nego stranka jugoslavenskih Muslimana sa središtem u SR BiH.³⁸

Nekoliko tjedana nakon održavanja osnivačke skupštine SDA-a, u Sarajevu je tijekom 12. srpnja 1990. održana osnivačka skupština Srpske demokratske stranke BiH (SDS BiH).³⁹ Za razliku od anacionalnoga naziva SDA, SDS BiH je u svom nazivu istaknula jasnu nacionalnu

poslanika te Zakon o izboru u opozivu članova predsjedništva republike“. Novim propisima ukinuta je zabrana okupljanja na nacionalnoj osnovi; prema: „Dozvoljeno nacionalno organiziranje“, *Vjesnik*, 18. 7. 1990., 3.

³⁵ M. TUĐMAN, *Druga strana Rubikona-Politička strategija Alije Izetbegovića*, 27-29.; Mladen Miroslavljević, „Od suradnje do raskola pa-natrag“, *Vjesnik*, 29. 9. 1990., 3.

³⁶ Z. ISAKOVIĆ. *Biografija*, 35.

³⁷ LUČIĆ Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018., 158.

³⁸ Indikativno je da je osnivačka skupština SDA održana dan nakon što su na ulicama Sarajeva održane masovne demonstracije koje je organizirala državna vlast s ciljem iskazivanja snage i javnog upućivanja poruke da SR BiH neće pristati na cijepanje Jugoslavije. Isto, 168.; FILANDRA Šaćir, Karić Enes. *Bošnjačka ideja*. Zagreb; Nakladni zavod Globus 2002., 45.

³⁹ Sudski spisi Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju u Den Haagu (dalje: ICTY): Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine (dalje: SDS BiH), Statut Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 12. jula 1990 godine (original na ćirilici).

orijentaciju. Osnovni ciljevi SDS i njenoga političkog vodstva pod vodstvom Radovana Karadžića pratili su glavne smjernice unitarističke politike iz Beograda u čijoj je strateškoj slagalici prostor BiH imao izuzetno značenje. Stoga su očuvanje postojećega stanja u BiH te jačanje jugoslavenske federacije smatrani ciljevima oko kojih nije trebalo omogućiti važnije ustupke.⁴⁰ Upravo po pitanju opstanaka i očuvanja postojeće jugoslavenske državne zajednice ciljevi SDS BiH poklapali su se u određenoj mjeri u tom trenutku s proklamiranim ciljevima SDA koje je bilo svjesno činjenice da se opstankom Jugoslavije omogućuje njeno djelovanje kao krovne muslimanske političke stranke svih Muslimana unutar savezne države.

Slično spomenutim osnivačkim skupštinama, u Sarajevu je nekoliko dana nakon donošenja odluke o prvim višestranačkim izborima u BiH 18. kolovoza 1990. održana osnivačka skupština Hrvatske demokratske zajednice BiH (HDZ BiH).⁴¹ Osnivačka skupština HDZ BiH predstavljala je masovni skup gdje se okupilo više od šest tisuća ljudi i na kojemu su se poslije dugogodišnje zabrane i stroge državne kontrole koristile nacionalne zastave i druge oznake hrvatskog naroda. Pored toga, skupština je održana u atmosferi pobune u Hrvatskoj koja je počela dan ranije u Kninu.⁴² Takvi događaji dodatno su ohrabрили sudionike skupa koji su konačno mogli slobodnije iskazati svoje mišljenje. Jedan od glavnih zahtjeva novoustrojene stranke bio je zahtjev za punom ravnopravnošću Hrvata s ostala dva naroda.⁴³

Na navedenom Skupu za predsjednika stranke izabran je dr. Davor Perinović. Međutim, njegov izbor nije naišao na odobravanje dijela prisutnih delegata i članova HDZ BiH, posebice delegata iz onih dijelova BiH u kojima je većinsko hrvatsko stanovništvo dugi niz godina bilo u neravnopravnom položaju što je bio razlogom pojave poklika „nećemo Srbina“.⁴⁴ Takvo nepovjerenje dijelom se može objasniti negativnim iskustvom višedesetljnog djelovanja hrvatskih političkih predstavnika unutar državnih institucija koji su „predstavništvo“ vlastitog naroda sveli na očuvanje osobnih pozicija.⁴⁵ Pored toga neslaganje s izborom Perinovića na mjesto predsjednika stranke djelom je bila i posljedica njegova političkog neiskustva koje se manifestiralo

⁴⁰ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (dalje: ICTY): Predmet br. IT-00-39-T, *Presuda*, Haag: 27. rujna 2006., 15.

⁴¹ Odluka Skupštine SR BiH broj 773 od 6. augusta 1990. godine.

⁴² RADELIĆ, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Školska knjiga, 2006., 593.; BARIĆ, Nikica. *Srpska pobuna u Hrvatskoj.* Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga, 2005., 78-79.

⁴³ „Samo suživot u suverenoj BiH“, *Vjesnik*, 23. 9. 1990., 2.

⁴⁴ „Ipak Srbin za predsjednika“, *Vjesnik* (nedjeljni), 19. 8. 1990., 1.

⁴⁵ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 24.

putem javnih prozivki hrvatskih predstavnika u institucijama državne komunističke vlasti unutar SR BiH, čime je zapravo pokušavao pridobiti jaču podršku upravo spomenutog dijela hrvatskog stanovništva koje je u prethodnim desetljećima proživljavalo posljedice lošeg odnosa državne vlasti.⁴⁶ Međutim, Perinović je u njih uvrstio i pojedine svećenike Katoličke crkve u BiH, među kojima i dio članova bosanske franjevačke provincije Bosne Srebrene, referirajući se pritom na pojedince koji su od 1950. preko Udruženja katoličkih svećenika „Dobri pastir“ surađivali s institucijama komunističke vlasti.⁴⁷ U vlastitim procjenama Perinović je zanemario činjenicu da je upravo zahvaljujući utjecaju pojedinaca iz tih struktura i stigao do funkcije predsjednika HDZ BiH. Saznanje da je Perinović kršten kao pravoslavac dodatno je ojačalo zahtjeve za njegovom smjenom.⁴⁸

Nespretnom političkom procjenom Perinović je usmjerio daljnje događaje u pravcu vlastite smjene do koje je na simboličan način stiglo dan poslije osnivačke skupštine u Sarajevu. Naime, 19. kolovoza na osnivačkom skupu HDZ BiH u Ljubuškom Perinović je uslijed nezadovoljstva prisutnih građana bio prisiljen prekinuti svoj govor što je u političkom smislu označilo njegov mandat prvog predsjednika stranke. Upravo stoga nije bilo iznenađujuća informacija da je tijekom 7. rujna na sjednici „svih tijela“ HDZ BiH održanoj u Zagrebu Perinović službeno smijenjen s mjesta predsjednika HDZ BiH.⁴⁹ Pokušaj samostalnog vođenja stranke, izostanak jakog stranačkog uporišta, politički nepromišljene izjave, nezadovoljstvo velikog broja članstva HDZ BiH njegovim izborom, na što je pored javnih izjava imalo i saznanje o njegovu srpskom porijeklu, Perinović nije smatrao dovoljnim razlogom vlastite smjene.⁵⁰ Stoga je za svoju smjenu optužio rukovodstvo HDZ Hrvatske na čelu s dr. Franjom Tuđmanom smatrajući svojom glavnom greškom navodno pokrenuti proces razvoja HDZ BiH kao političke stranke bosanskohercegovačke političke orijentacije.⁵¹ U vlastitom shvaćanju situacije u kojoj se našao, Perinović je imao i

⁴⁶ Senad Avdić, „Zašto je smijenjen Perinović“, *Vjesnik*, 11. 9. 1990., 3.; vidi i bilješku 43.

⁴⁷ I. LUČIĆ, *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*, 167.

⁴⁸ Ermin Krehić, „Presmiono ponašanje“, *Vjesnik*, 14. 9. 1990. 3.

⁴⁹ „Isključen dr. Perinović“, *Vjesnik*, 9. 9. 1990., 3.

⁵⁰ Ermin Krehić, „Presmiono ponašanje“, *Vjesnik*, 14. 9. 1990. 3.; Kada je informacija da je Perinović kršten kao pravoslavac postala stalno prisutna vijest u javnom prostoru BiH, Perinović je nastojao svoje pravoslavno porijeklo ublažiti javnim izjavama o svojim precima. Isticao je da njegova obitelj vuče porijeklo od „bokokotskog slikara Tripe Kokolja“ te kako je u Sarajevo došao sa ocem koji je bio „domobranski sanitetski satnik“ kao i da je njegov predak „prota koji je prije 145 godina zaratio s Njegošem zbog izraženog hrvatstva i protivljenja da se istočna Hercegovina posrbi“. Pored toga, Perinović je u navedenoj intervju istaknuo da mu je obitelj bila u bliskim odnosima s Antom Pavelićom kao i da mu je djed bio odvjetnik Mili Budaku; prema: Mustafa Mujagić, „Za nas u Bosni dosad Zagreb nije mario“ *Vjesnik*, 17. 8. 1990., 3.

⁵¹ Senad Avdić, „Zašto je smijenjen Perinović“, *Vjesnik*, 11. 9. 1990., 3.

podršku dijela javnosti koja je njegovu smjenu prikazala kao posljednji korak u procesu raspada stranke. Zaustavljanje „procesa“ koji je pokrenuo Perinović dio medija je predstavio i kao način „oduzimanja suvereniteta republici i pokušaj krojenja sudbine dijela njenog naroda izvan te republike“, čime se zapravo aludiralo na vodstvo Republike Hrvatske na čelu s dr. Franjom Tuđmanom.⁵² Navedena Perinovićeva stajališta bila su u velikoj suprotnosti s onima koja je zastupao u danima prije održavanja skupa HDZ BiH u Sarajevu, kada je ulogu HDZ-a Hrvatske na čelu Tuđmanom definirao izrazito pozitivnom stavljajući u prvi plan podršku koja je pružana Hrvatima u BiH od strane Hrvatske.⁵³ Povezano s time, radikalna promjena Perinovićeva stajališta bila je vjerojatna posljedica osobnog nezadovoljstva i političkog sraza. Ipak, konstrukcija o miješanju Hrvatske u procese u BiH od tada će postati veoma česta tema u medijima BiH ali i Hrvatske.

S druge strane, jedna od mnogih specifičnosti HDZ BiH proizlazila je iz činjenice da je u njegovu osnivanju i djelovanju sudjelovao i određeni broj Muslimana među kojima je bilo i nekoliko islamskih vjerskih službenika. Stoga je imenovanje Nijaza Begića i Nijaza Šišića na mjesto dvojice od ukupno pet potpredsjednika stranke predstavljalo općeprihvatljiv slijed stvari.⁵⁴ Navedena specifičnost dijelom se može objasniti i euforijom koja je u navedenom razdoblju vladala među hrvatskim stanovništvom koje je pojavu demokratskih procesa promatralo kao slabost vladajuće komunističke vlasti. Pored toga, dio hrvatskog stanovništva još uvijek je njegovao romantizirani pogled na Muslimane kao integralni dio hrvatskog nacionalnog korpusa. Takvo stajalište o Muslimanima navodno je imao i dr. Franjo Tuđman koji je u jednom od prvih razgovora vođenih sa Alijom Izetbegovićem tvrdio da su „Hrvati i Muslimani u BiH jedan narod“.⁵⁵ Premda je na taj način Tuđman jasno iskazao simpatije prema muslimanskom dijelu stanovništva u BiH aludirajući pritom na zajedničke interese, njegovo navodno izjednačavanje Hrvata i Muslimana nije bilo prihvaćeno od strane Izetbegovića koji se prema istim izvorima, radi Tuđmanovih riječi o jedinstvu Hrvata i Muslimana, „iz Zagreba vratio s gorkim okusom u ustima“.⁵⁶

⁵² Isto.

⁵³ Mustafa Mujagić, „Za nas u Bosni dosad Zagreb nije mario“ *Vjesnik*, 17. 8. 1990., 3.

⁵⁴ I. LUČIĆ, *Uzroci rata, Bosna i Hercegovina 1980. - 1992. godine*, 267.

⁵⁵ Z. ISAKOVIĆ, *Biografija*, 42.

⁵⁶ Isto, 42.

U ozračju promjena hrvatsko stanovništvo negativno se postavljalo prema nositeljima komunističke vlasti s posebnim naglaskom na državne službenike iz redova vlastitog naroda koji su obnašali funkcije državne vlasti na lokalnoj razini kao i u središtu vlasti u Sarajevu. Takav odnos posebice se zrcalio u nacionalno miješanim općinskim središtima gdje su Hrvati kao većinsko stanovništvo, s obzirom na brojnost, imali relativno slabu zastupljenost u lokalnim institucijama. Uzrok tomu dijelom je proizlazio iz nametnute stigme „neprijateljski“ raspoloženog naroda što je rezultiralo ustaljenom praksom u kojoj su većinu odgovornih funkcija, što je bilo vidljivo u nacionalno miješanim sredinama u kojima je postojala primjetna većina hrvatsko stanovništva, vrlo često obnašali pripadnici druga dva naroda.⁵⁷ Navedena praksa nerijetko se opravdavala nedostatkom visokoobrazovane radne snage temeljem čega su u lokalne institucije vlasti vrlo često i iz udaljenijih dijelova BiH upućivani oni pojedinci koji su u političkom i drugom smislu bili odani državi, odnosno Partiji. Ipak, takvi i slični potezi imali su suprotan učinak što će se naposljetku manifestirati upravo u snažnoj podršci novim političkim strankama.

Perinovićevom smjenom HDZ BiH je postao prva od tri stranke koja je ostala bez prvog predsjednika, što je u odnosu na druge dvije stranke bila jedna od karakteristika HDZ BiH. Na njegovo mjesto u rujnu 1990. došao je Stjepan Kljuić, sportski novinar iz Sarajeva.⁵⁸ Poput Perinovića, Kljuić je za novoga predstavnika predložen od strane utjecajne skupine članove stranke iz Sarajeva koja ga je smatrala povoljnim kandidatom unatoč spoznaji da Kljuić nije imao političkog iskustva.⁵⁹ U kontekstu događaja iz kolovoza u Hrvatskoj te s obzirom na složene međunacionalne odnose u BiH, Kljuićev dolazak na čelo stranke može se smatrati optimalnim rješenjem u čemu je kao takvo imao i podršku vodstva HDZ-a iz Zagreba.⁶⁰

Pored navedenog, Kljuić je bio Hrvat iz Sarajeva koji je obiteljskim vezama bio blizak Muslimanima, što je tada bilo i više nego dovoljno da za novu poziciju dobije veću javnu podršku.⁶¹ Vodstvo HDZ BiH smatralo je kako će Kljuić u budućem političkom nastupanju imati neupitnu podršku u dijelovima BiH gdje su Hrvati većina, stoga je Kljuićev dolazak smatran dovoljno dobrim potezom koji je za HDZ BiH trebao osigurati i glasače u drugim dijelovima BiH.⁶² Sve to imalo je utjecaja na njegov izbor na mjesto predsjednika HDZ BiH, odnosno

⁵⁷ M. ABAZOVIĆ, *Kadrovski rat za BiH (1945-1991)*, 137-138., 145-148.

⁵⁸ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 35.

⁵⁹ Senad Avdić, „Zašto je smijenjen Perinović“, *Vjesnik*, 11. 9. 1990., 3.

⁶⁰ „Hrvatsko redarstvo nepoželjno!“, *Vjesnik*, 2. 9. 1990., 3.

⁶¹ Druga supruga Stjepana Kljuića bila je po svom nacionalnom porijeklu Muslimanka.

⁶² Ermin Krehić, „U zapadnoj Hercegovini – zna se!“, *Vjesnik*, 21.9.1990., 3.

funkciju vršitelja dužnosti (v.d.) predsjednika.⁶³ Da je Kljuićevo imenovanje naišlo na dobar odaziv kod većine članova HDZ BiH bilo je očigledno tijekom stranačkog skupa u Mostaru 22. rujna 1990. godine. Na prvom pojavljivanju u svojstvu v.d. predsjednika, u ozračju međusobnih nesporazuma po pitanju osnivanja općinskog odbora HDZ BiH u Mostaru, Kljuićeva pojava za govornicom bila je popraćena gromoglasnim pljeskom i odobravanjem prisutnih. Kljuićev nastup i smirivanje događaja koji su prijetili „novim slučajem Perinović“, upućivalo je na uvažavanje funkcije novog v. d. predsjednika i od strane Hrvata iz Hercegovine koje je smijenjeni Perinović prethodno okarakterizirao kao jedne od glavnih krivaca za svoju smjenu.⁶⁴

U skladu s navedenim, Kljuić je na mjesto glavnog čovjeka HDZ BiH došao s već izgrađenim političkim profilom te je po pitanju funkcioniranja stranke imao slična razmišljanja kao i Perinović. Takav trag jasno se prepoznavao u vlastitim novinskim tekstovima iz razdoblja dok HDZ BiH nije ni postojao kao formirana stranka. U njima je Kljuić napominjao da HDZ BiH treba zauzeti precizno stajalište po pitanju glavnog problema, a to je pitanje političke neovisnosti. Shodno tome, Kljuić je zaključio da se HDZ BiH treba razvijati kao samostalna stranaka hrvatskog naroda u BiH, odnosno neovisno od HDZ-a Hrvatske. U suprotnom, svaka mogućnost jačeg povezivanja stranke s HDZ-om Hrvatske bila bi idealna šansa za političke protivnike koji će HDZ BiH veoma brzo proglasiti „petokolonašem“.⁶⁵ Pored toga Kljuić je zabilježio da je najveći politički kapital hrvatske opcije u BiH njeno neugrožavanje drugih naroda, te da ona traži „ravnopravan tretman“ nadoknade ono što je hrvatski narod do tada izgubio.⁶⁶ U razdoblju koje je uslijedio pokazat će se kako Kljuić nije bio u stanju provesti u djelo samostalnu hrvatsku politiku unutar BiH. Do kraja 1991. Kljuićeva „autohtona“ hrvatska politika bila je nadomještena „probosanskom“ odnosno promuslimanskom politikom.⁶⁷ U skladu s time, hrvatski politički kapital traženja ravnopravnosti kao i mogućnosti optužbe za „petokolonaštvo“ postat će Kljuićevo političko sredstvo odmazde koje će u trenucima stranačkog razlaza koristiti protiv vlastite stranke i većine hrvatskog naroda na čijem se čelu i našao.⁶⁸

⁶³ „Samo suživot u suverenoj BiH“, *Vjesnik*, 23. 9. 1990., 2.

⁶⁴ „Pokušaj raskola“, *Vjesnik*, 23. 9. 1990., 2.; „Moramo tražiti slobodu i ravnopravnost za sve narode. Ono što tražimo za sebe želimo i drugima, rekao je Stjepan Kljuić...čije je pojavljivanje za govornicom izazvalo burno skandiranje „Stipe..Stipe“; prema: „Samo suživot u suverenoj BiH“, *Vjesnik*, 23. 9. 1990., 2.

⁶⁵ „Što može HDZ u BiH“, *Vjesnik*, 12. 8. 1990., 6, autor Stjepan Kljuić

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ I. LUČIĆ, *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*, 167.

⁶⁸ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 25.

Zaključno s osnivačkim Skupom HDZ BiH od 18. kolovoza, završena je početna faza javnog predstavljanja tri velike nacionalne stranke. Sve tri nastale su pod utjecajem demokratskih zbivanja i političkih događaja u dvjema zapadnim jugoslavenskim republikama i kao takve bile su sa s njima na određeni način i povezane. Dok su SDA i HDZ BiH nastale na poticaj političkih događaja iz Zagreba, srpska SDS BiH organizirana je po uzoru na SDS iz Hrvatske, a obje na politički poticaj koji je stizao iz Srbije.

3. 3. Pripreme i prvi višestranački izbori u BiH

Proces priprema za prve višestranačke izbore u SR BiH započeo je nakon što je Ustavni sud SR BiH proglasio neustavnom zabranu osnivanja nacionalnih stranaka koja je tijekom ožujka 1990. izglasana u Skupštini SR BiH.⁶⁹ Na temelju odluke Ustavnog suda SR BiH, Skupština SR BiH je 31. srpnja, na zajedničkoj sjednici Skupštine u svojstvu prijelaznog rješenja podložnog izmjenama u razdoblju nakon izbora, jednoglasnom odlukom usvojila amandmane na Ustav SR BiH.⁷⁰ Usvojenim amandmanima su dotadašnja tri vijeća Skupštine SR BiH zamijenjena dvodomnim sustavom, Vijećem građana i Vijećem općina.⁷¹

Za razliku od Vijeća općina Skupštine BiH čiji su poslanici birani većinom dobivenih glasova, na način da je svaka od 109 općina i grad Sarajevo imala osigurano jedno poslaničko mjesto, izbori za Vijeće građana određeni su na drugačiji način. Naime, poslanici koji su dolazili iz Vijeća građana bili su birani po principu proporcionalnosti u sedam izbornih jedinica iz kojih je ukupno birano 130 poslanika.⁷² Od sedam izbornih jedinica tri najveće Tuzle, Banja Luke i Sarajeva birale su ukupno 77 poslanika, dok su ostale četiri, Zenica, Mostar, Doboj i Bihać dobile mogućnost odabira 53 poslanika.⁷³ Međutim, navedene ustavne promjene nisu primljene s odobravanjem dijela političkih stranka koje su postojeće izmjene smatrale negativnima za svoje interese. Točka nesporazuma javila se oko izbora poslanika u Vijeće građana, preciznije za predstavnik SDS BiH problem je predstavljala podjela SR BiH na spomenutih sedam izbornih jedinica. Navedenu podjelu vodstvo SDS BiH na čelu s predsjednikom Karadžićem smatralo je

⁶⁹ I. LUČIĆ, *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*, 169.

⁷⁰ Mustafa Mujagić, „Prva dvodomna skupština“, *Vjesnik*, 1. 8. 1990., 1. (naslovna stranica)

⁷¹ Isto.

⁷² S. ARNAUTOVIĆ, *Izbori u Bosni i Hercegovini '90: analiza izbornog procesa*, 21.

⁷³ Isto.

izrazito nepovoljnom zbog „nacionalno neravnopravne podjele izbornih jedinica“. ⁷⁴ Naime, po dogovorenoj podjeli na sedam izbornih jedinica Srbi su premoćna većina bili isključivo u banjalučkoj izornoj jedinici. Upravo stoga vodstvo SDS BiH smatralo je da se time krši proklamirana ravnopravnost. U skladu s time predstavnici SDS BiH predlagali su izmjene postojećeg izbornog zakona po kojemu bi cijeli prostor BiH bio jedna izborna jedinica, što je bilo predviđeno za izborni sustav namijenjen izboru predstavnika u predsjedništvo SR BiH. Sukladno tome, SDS BiH je tražio uvođenje Vijeća naroda, kao posebnog skupštinskog doma, što u razdoblju koje će uslijediti nije bilo prihvaćeno, iako su navedeni zahtjev podržali predstavnici SDA-a i HDZ BiH.⁷⁵ Prema tome, Vijeće naroda koje je gotovo ultimativno tražilo vodstvo SDS BiH nije bilo neprihvatljivo predstavnicima SDA i HDZ BiH. Razilaženje se pojavilo u svezi rasprave oko trenutka ustrojavanja Vijeća naroda jer SDA i HDZ BiH nisu željeli pristati na njegovo uvođenje u predizbornom vremenu smatrajući da se time prolongira vrijeme provođenja izbora. Međutim u Skupštini SR BiH smatrali su da takvi zahtjevi vode u smjeru „federalizacije“ BiH čime bi se ugrozila temeljna građanska prava.⁷⁶

Važan iskorak u smirivanju svakodnevnih političkih napetosti, barem načelno, predstavljao je dogovor, odnosno sporazum oko donošenja novog Ustava i zakonskih smjernica koji je veći dio stranaka i potpisao. Osim toga, stranke potpisnice sporazuma usuglasile su se i oko održavanja prijevremenih izbora usuglašanih za kraj 1992., za kada se predviđalo smirivanje postojećih napetosti. Navedeni sporazum potpisan je od strane HDZ BiH i SDA, ali ne i SDS BiH.⁷⁷ Izostanak potpisa od strane vodstva SDS BiH dijelom je bio i očekivan posebno ako se u obzir uzme činjenica o prethodnim političkim odlukama poput osnivanja Srpskog narodnog vijeća (SNV) BiH što je naišlo na osudu velike većine drugih političkih stranaka. Budući da se vodstvo SDS BiH pokušavalo nametnuti kao jedina stranka srpskog stanovništva u BiH, suprotstavljanje prijedlozima drugih nacionalnih stranaka bili su logičan slijed događaja koji je trebao srpskom stanovništvu javno pokazati zaštitnika njegova interesa. Navedeni potezi SDS BiH postaju jasniji kod uzimanja u obzir informacije da je većina srpskog stanovništva u anketama iskazivala veliku podršku strankama jugoslavenske orijentacije.⁷⁸

⁷⁴ „BiH kao jedna izborna jedinica“, *Vjesnik*, 4. 10. 1990., 4.

⁷⁵ Mladen Mirosavljević, „Nezadovoljni i Srbi u BiH“, *Vjesnik*, 5. 10. 1990., 4.

⁷⁶ Mladen Mirosavljević, „Prijetite bojkotom“, *Vjesnik*, 25. 10. 1990., 3.

⁷⁷ Ermin Krehić, „BiH kao vruća tampon zona“, *Vjesnik*, 26. 10. 1990., 3.

⁷⁸ Željko Luburović, „Nacionalno nije najbitnije“, *Vjesnik*, 25. 10. 1990., 3.

Približavanjem izbora politička situacija na području SR BiH nastavila se razvijati u smjeru nasilja i međusobnih stranačkih optuživanja. Kao jedan od karakterističnih i nadasve vidljivih načina obračuna s političkim oponentima razvio se „rat plakatima“. Naime, budući da je većina stranaka nastojala doprijeti do što većeg dijela građana, što je bilo ključno u onim dijelovima SR BiH u kojima su smatrali da mogu dobiti određenu potporu stanovništva, predstavljanje vlastitih stranaka i vodećih ljudi istih putem različitih verzija stranačkih plakata bio je najjednostavniji način političke prezentacije. Međutim, povećavanjem broja političkih organizacija, pojavio se problem masovnog korištenja stranačkih plakata na javnim mjestima. U narušenom društvenom političkom okruženju stranački aktivisti nastojali su vlastitu stranačku promidžbu ojačati nedopuštenim uništavanjem plakata drugih stranaka. Naizgled manje incidentne situacije do kraja listopada 1990. postale su masovna pojava koje su nerijetko završavale i fizičkim obračunima između onih koji su nastojali postaviti plakate i onih koji su ih pokušavali u tome onemogućiti.⁷⁹

Takvi obračuni pretvarali su se u određenim slučajevima u manje napade na stranačke prostorije pojedinih stranka što je posljedično, uslijed izostanka djelovanja nadležnih sigurnosnih službi, radikaliziralo stranu koja se osjećala ugroženom. Slučaj razbijana prostorija HDZ BiH u Zenici bio je upravo jedan od takvih slučajeva koji je ostao neriješen i poslije nekoliko uzastopnih napada.⁸⁰ Nastojeći umiriti situaciju u Zenici, v.d. predsjednika HDZ BiH Stjepan Kljuić je naglasio da rašireni postupci uništavanja predizbornih plakata nisu toliko važno s obzirom na manji utjecaj plakata u izbornoj kampanji.⁸¹ Kljuić je vjerojatno bio svjestan situacije u kojoj se našlo hrvatsko stanovništvo u Zenici zbog čega je izlaz iz navedenog stanja pronašao minoriziranjem slučaja. Istovremeno, HDZ BiH je javnosti predstavio novi predizborni plakat koji je u lijevom i desnom uglu imao ucrtan križ i polumjesec kao vjerskih oznaka kršćana i muslimana. Na pitanje novinara oko objašnjenja takvog plakata, Kljuić je odgovorio kako se na njemu vide odnosi HDZ BiH prema religijama koji su između ostalog i svojevrsni simboli Bosne i Hercegovine.⁸² Svakodnevne prijetnje, poput onih koji su stizali sa strane navijačkih skupina nogometnih klubova na najavljeni održavanje skupa HDZ BiH u sportskoj dvorani „Zetra“ u Sarajevu svjedočili su o rastu svakodnevnog nasilja čija se važnost, uslijed očekivanih političkih promjena, nastojala

⁷⁹ Vlado Hamer, „Od plakata do stakala“, *Vjesnik*, 27. 10. 1990. 3.

⁸⁰ Isto.

⁸¹ Mladen Miroslavić, „Moguć trolist SDA, SDS i HDZ“, *Vjesnik*, 31. 10. 1990., 3.

⁸² Isto.

minimalizirati.⁸³ U tom smislu nije zvučalo iznenađujuće upozorenje Republičkog odbora za nadzor izbora koje je spomenute i slične događaje, poput naoružavanja civilnog stanovništva u zapadnim i istočnim dijelovima zemlje, smatralo uzrocima vidljivog nacionalnog nepovjerenja.⁸⁴ U skladu s time, stvaranje preduvjeta za osjećaj sigurnosti i mira na području SR BiH postat će ključno pitanje o kojemu su trebale razgovarati političke snage koje su očekivale pobjedu na skorim izborima.⁸⁵ U sličnom ozračju prolazili su i ostali predizborni dani.

Spomenuti događaji koji su se kretali u smjeru koji je u političkom smislu odgovarao anacionalnim strankama, odnosno strankama s naglašenim jugoslavenskim predznakom, predstavljali su dovoljan razlog predstavnicima nacionalnih stranaka da tijekom 4. studenog održe prvi zajednički izborni skup predstavnika HDZ BiH, SDS BiH i SDA u sportskoj dvorani u Konjicu.⁸⁶ Poslije niza neslaganja u vezi ključnih pitanja oko pogleda na budućnost Jugoslavije i BiH, prvi zajednički predizborni nastup predstavniku triju nacionalnih stranaka imao je za cilj građanima predstaviti jedinstvenost nacionalnih opcija na najavljenim skorašnjim izborima. Skupom su se mogle vidjeti do toga trenutka nezamislive scene u kojima se jedna pored druge vijore srpske, muslimanske i hrvatske nacionalne kao i vjerske zastave. Jedinstvenost se očitovala u svakom pogledu, pa i u onom glazbenom gdje su podjednako bile zastupljene pjesme specifičnog nacionalnog izričaja, između ostalog i „Ustani bane“ i „Oj Srbijo“.⁸⁷ Prilikom svojega govora Muhamed Čengić, u svojstvu jednog od potpredsjednika SDA nazvao je navedeni skup „presudnim u povijesti naroda BiH“ naglasivši kako više neće biti moguće „plašiti narod time da će ga nacionalne partije posvađati“.⁸⁸ Navedena Čengićeva konstatacija imala je uporište u širim događajima i odnosila se na stalno prisutne prozivke vladajućih struktura i stranaka komunističkog predznaka o nacionalnim trzavicama, odnosno narušavanju nacionalnih odnosa koje sa sobom donosi djelovanje nacionalnih stranaka.⁸⁹ U skladu s time česte su bile izjave lijevih stranaka o tome da su nacionalne stranke „za 4 mjeseca više zavadili narod nego smo mi (Savez komunista, op.a.) za 45 godina“, što je izjavio Nijaz Duraković na jednom od stranačkih skupova. Posljedično, upravo iz navedene Čengićeve rečenice uočava se jedan od uzroka proklamirane potpore

⁸³ Isto.; Radilo se pripadnicima „Horde zla“ navijačke skupine Fudbalskog kluba (FK) Sarajevo.

⁸⁴ „Odbor upozorava“, *Vjesnik*, 31. 10. 1990., 3.

⁸⁵ Ermin Krehić, „Kome koliko“, *Vjesnik*, 31. 10. 1990., 3.; Tamara Indik Mali „Novi uteg na strani razuma“, *Vjesnik*, 1. 11. 1990., 3.

⁸⁶ Ermin Krehić, „Prirodno trojstvo“, *Vjesnik*, 6. 11. 1990., 3.

⁸⁷ Ermin Krehić, „Zajednička konvencija SDA, HDZ, SDS“, *Vjesnik*, 5. 11. 1990., 1.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ „Tko će koga nadmudriti“, *Vjesnik*, 6. 11. 1990., 3

strankama s jugoslavenskim predznakom, koje su na svojim skupovima zastupale tezu kako će u slučaju jačanja i pobjede nacionalnih stranka BiH biti dovedena pred rub propasti.

Spomenuti međustranački obračuni bili su tek dio događaja koji su karakterizirali posljednje predizborne dane. Politički pragmatizam kojim su se nacionalne stranke koristile u razbijanju predrasuda širenih od suparničkih stranaka komunističkog bloka okupljenih oko SK BiH- SDP i SRSJ BiH bio je djelotvoran način kojim se nastojala umanjiti sposobnost upravo suparničkih stranaka. No takav odnos prema političkim protivnicima nije doveo do dublje suradnje nacionalnih stranaka što je bilo razvidno po njihovim temeljnim stavovima. Dok je pitanje jedinstvenosti SR BiH nacionalnim strankama bilo zajedničko pitanje u kojem obliku će se jedinstvenost razvijati u budućnosti bilo je pitanje oko kojega s vodstva stranaka nisu mogla sporazumjeti. U skladu s nemogućnošću postizanja konkretnijih dogovora, tijekom prve polovice studenog 1990. došlo je do ponovnog uzleta političkih trzavica kada je vodstvo SDS BiH pod vodstvom predsjednika stranke Radovana Karadžića na konferenciji za javnost 8. studenog objavilo da je Glavni odbor stranke usvojio „Deklaraciju o položaju srpskog naroda u BiH“.⁹⁰ U navedenoj Deklaraciji bili su izrečeni stavovi SNV-a BiH među kojima oni koje je vodstvo SDS BiH smatralo ključnima za srpske nacionalne interese. Pored ostalog, u Deklaraciji je bila navedena neprihvatljivost BiH u svojstvu samostalne države kao takve, kao i u konfederalnom odnosu s drugim državama koje bi onemogućile teritorijalno jedinstvo srpskog naroda.⁹¹ Gotovo identično stajalište o budućem uređenju Jugoslavije i BiH kao njenog sastavnog dijela imao je i Zlatko Lagumdžija kandidat SK BiH-SDP, koji je stranačkom skupu u Bihaću tijekom 10. studenog zaključio da BiH treba biti uređena kao federalna država, a „to na prvom mjestu znači jedinstvo, jugoslavensko tržište“ kao i jedinstvena „vanjska politika i jedinstvena JNA“.⁹² Za razliku od vodstva SDS BiH koje je razmatralo mogućnost reducirane Jugoslavije, stav SK BiH-SDP bio je orijentiran na daljnji opstanak postojeće države. Međutim, rukovodstvo SDS BiH na čelu s Karadžićem bilo je suzdržano oko navedene teze SK BiH-SDP smatrajući da će u slučaju radikalne promjene postojećih odnosa komunističko rukovodstvo predložiti nezavisnu državu BiH („NDBiH“).⁹³

⁹⁰ Mladen Miroslavljević, „Za sadašnje granice“, *Vjesnik*, 9. 11. 1990., 3.

⁹¹ Isto.

⁹² „Neće biti krajiške države“, *Vjesnik*, 12. 11. 1990., 3.

⁹³ „Nećemo dopustiti da budemo sahranjeni“, *Vjesnik*, 12. 11. 1990., 3.

Sukladno navedenom, u okvirima jasno suprotstavljenih političkih konstrukcija registrirane političke stranke su nakon relativno aktivne predizborne kampanje dočekale 15. studeni kada je Republička izborna komisija SR BiH objavila kako će u subotu 17. studenoga započeti izborna šutnja. Time je konačno označen kraj višemjesečnog izbornog procesa koji je na površinu iznio sve specifičnosti i različitosti pogleda na buduće uređenje BiH kao složene države organizacije u kojoj je prividna interna podrška nacionalnih stranaka imala zajednički cilj onemogućavanja zadržavanja vlasti od strane stranaka s jasnim komunističkim predznakom.⁹⁴ Konačno, tijekom 18. studenog uz zabilježena kršenja predizborne šutnje i demonstracije u pojedinim mjestima započelo je održavanje prvih slobodnih demokratskih zbora u SR BiH.⁹⁵ Unatoč različitim oblicima pritužbi na nedostatke izbornog procesa najkasnije tijekom 20. studenog rezultati izbora bili su poznati u opsegu u kojemu je bilo moguće proglasiti izbornu pobjedu nacionalnih stranaka HDZ BiH, SDA i SDS BiH. Ta je koalicija nacionalnih stranaka sa svojim predstavnicima osvojila svih sedam mjesta u kolektivnom Predsjedništvu SR BiH kao i u Vijeću građana Skupštine SR BiH. Sličan povoljan rezultat predstavnici nacionalnih stranaka ostvarili su i u Vijeću općine za koje se čekao i drugi izborni krug. Naposljetku, rezultati drugog kruga za Vijeće općine pokazali su potpunu premoć nacionalnih stranaka gdje je od ukupno 110 poslaničkih mjesta u Skupštini njih 104 bilo je osvojeno od kandidata jedne od tri nacionalne stranke. U skladu s time, na temelju rezultata izbora bilo je očigledno kako su izborni rezultati u većoj mjeri odgovarali sastavu stanovništva SR BiH. Tako je SDA postala pojedinačno stranka koja je odnijela najveći broj glasova te je zahvaljujući većini muslimanskog stanovništva u Predsjedništvu imala tri predstavnika od kojih su Fikret Abdić i Alija Izetbegović bili iz kvote muslimanskog stanovništva dok je treći član bio Ejup Ganić koji je izabran iz redova drugih naroda.⁹⁶

Izbori su okončani 2. prosinca drugim krugom izbora za Vijeće općina.⁹⁷ Nekoliko dana nakon toga tena temelju službenih rezultata izbora započeli su pregovori oko uspostave lokalne i državne vlasti. Taj je proces djelom dovršen navečer 20. prosinca imenovanjem Alije Izetbegovića za predsjednika Predsjedništva SR BiH, Momčila Krajišnika i Mariofila Ljubića za predsjednika i

⁹⁴ Mladen Mirosavljević, „Žestoka završnica“, *Vjesnik*, 16. 11. 1990., 1.

⁹⁵ Mladen Mirosavljević; Miroslav Ivić, „Danas glasa Bosna i Hercegovina“, *Vjesnik*, 18. 11. 1990., 1. „BiH glasala za demokraciju“, *Vjesnik*, 19. 11. 1990., 1.; „Gužve na biralištima i stranački prosvjedi“, *Vjesnik*, 19. 11. 1990., 3.

⁹⁶ S. ARNAUTOVIĆ, *Izbori u Bosni i Hercegovini' 90: analiza izbornog procesa*, 115-117.; Mladen Mirosavljević i Miroslav Ivić „Mnogi veći slave“, *Vjesnik*, 21. 11. 1990., 1. (naslovna stranica)

⁹⁷ Mladen Mirosavljević, „Slab odaziv glasača“, *Vjesnik*, 3. 12. 1990., 1. (naslovna stranica)

potpredsjednika Skupštine SR BiH te davanjem mandata Juri Pelivanu iz HDZ BiH za sastav nove Vlade SR BiH. Iako je nekoliko dana prije navedenih imenovanja od 20. prosinca rukovodstvo pobjedničkih nacionalnih stranaka dogovorilo podjelu ključnih „funkcija u republici“, zajednička sjednica poslanika oba vijeća Skupštine SR BiH nije počela s radom u točno naznačenom vremenu. Razlog tomu bilo je neslaganje poslanika nacionalnih stranaka koji su tražili izmjenu teksta svečane izjave koji se odnosio na dio oko „zalaganja za razvoj socijalizma, socijalističkog samoupravljanja i vlast radničke klase“ kao i onaj dio koji je govorio o „federativnoj Jugoslaviji“ što je nakraju i prihvaćeno.⁹⁸

Nesuglasje oko toga bilo je popraćeno provokacijama koje su uslijedile na sjednici Vijeća građana gdje su predstavnici SDS BiH izazvali raspravu provokativnim traženjem pisanja svečane izjave ćirilicom na što je odgovoreno od strane predstavnika HDZ BiH koji su tražili njen prijevod „na hrvatski“. Rasprava u vezi jezika i pisma bila je popraćena i drugim provokacijama što je bilo vidljivo i po zakletvi jednog poslanika SDS BiH koji je zakletvu izvršio pomoću Biblije „i to isključivo srpskom narodu“. Ti su događaji i rasprave dodatno prošireni neslaganjem predstavnika SDS BiH oko imenovanja „generalnog sekretara Skupštine“ Avde Čampare zbog čega je uslijedila rasprava između predstavnika SDA i SDS BiH.⁹⁹ Spomenuti događaji bili su nedvosmislen znak različitih poimanja stvarnosti i budućnosti BiH od strane predstavnika triju nacionalnih stranaka koji su, nakon prividnog i interesnog zajedništva ostvarenog u kratkom razdoblju prije izbora, ukazali na „krhko partnerstvo“ koje je ulazilo u sukobe i oko manje bitnih stvari.¹⁰⁰ Rasprave političke i druge prirode koje su uslijedile tijekom 1991. nisu se previše razlikovale od prvih napetih sjednica vijeća Skupštine i one su kao takve jasno odražavale jasne suprotnosti i različite političke ciljeve koje su zastupali predstavnici triju pobjedničkih nacionalnih stranaka.¹⁰¹ Zbog nemogućnosti pronalaska zajedničkih stavova i dosljednog djelovanja prethodno uspostavljene središnje vlasti za rješavanjem postojećih razmimoilaženja, u drugoj polovici 1991. sva tri naroda u BiH započela su s različitim pripremama za moguće sukobe.¹⁰² U tom smislu, postojeće okolnosti išle su na ruku srpskoj strani koja je bila jedina koja se mogla u potpunosti osloniti na

⁹⁸ Mladen Mirosavljević, „Fotelje su podijeljene“, *Vjesnik*, 19. 12. 1990., 3.; Mladen Mirosavljević, „Alija Izetbegović predsjednik BiH“, *Vjesnik*, 21. 12. 1990., 1. (naslovna stranica); Mladen Mirosavljević „Nova vlada za mjesec dana“, *Vjesnik*, 21. 12. 1990. 3.

⁹⁹ Mladen Mirosavljević, „Lideri se složili, poslanici posvađali“, *Vjesnik*, 22. 12. 1990, 4.

¹⁰⁰ Mladen Mirosavljević, „Borba za vlast“, *Vjesnik*, 27. 12. 1990., 3.

¹⁰¹ I. LUČIĆ, *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*, 297-301; 312-318.; 319-324.

¹⁰² Isto, 352.

potporu JNA čija je glavna snaga u razdoblju druge polovice 1991. provodila agresiju na području Republike Hrvatske. S druge strane, jedinstvo druga dva naroda u BiH u tom je razdoblju bilo upitno, ponajprije zbog činjenice što je muslimansko političko rukovodstvo i dalje promatralo JNA kao garanciju opstanka postojećeg stanja nepostojanja rata u BiH. Takav pozitivan odnos muslimanskog političkog rukovodstva prema JNA ostao je nepromijenjena stavka i u kasnijem razdoblju.¹⁰³ Sve to imalo je utjecaja na hrvatsku stranu koja je zbog neodređena stava muslimanske strane započela samostalan proces organiziranja i priprema za izgledne sukobe s JNA i srpskom stranom. Shodno tome, kraj 1991. sva tri naroda u BiH i njihovi predstavnici dočekali su na suprotstavljenim pozicijama na simboličan način iskazanim početkom ustrojavanja zajedničke vlasti godinu dana ranije u prosincu 1990. godine.

¹⁰³ ICTY: Fonobelške sa razgovora Branka Kostića i Blagoja Adžića sa Alijom Izetbegovićem u Skoplju 26. aprila 1992. godine, bez broja od 4. 5. 1992. 3.

4. PROSTOR OPĆINE PROZOR OD 1990.- 1992. GODINE

4.1. Razvoj političkih i drugih prilika na području općine Prozor od prvih višestranačkih izbora do svibnja 1992. godine

Razvoj demokratskih procesa na području općine Prozor započeo je održavanjem sjednice inicijativnog odbora (IO) HDZ BiH za općinu Prozor 17. lipnja 1990. u mjestu Ripci.¹⁰⁴ Dnevni red navedene sjednice u čijem su radu sudjelovali predstavnici pet mjesnih zajednica prozorske općine (Orašac, Rumboci, Ripci, Prozor i Gračac), kao glavnu točku sjednice isticao je izbore i formiranje inicijativnog odbora stranke. Skup u Ripcima bio je relativno dobro posjećen s obzirom da su u njegovu radu sudjelovale 53 osobe među kojima i predstavnici HDZ BiH iz Bugojna i Gornjeg Vakufa.¹⁰⁵ Na navedenoj sjednici za glavnog predsjednika IO HDZ BiH Prozor predložen je Ilija Petrović. Osim njega, za tajnika odbora predložen je Jerko Pavličević, za rizničara Luka Markešić dok su Ante i Tadija Iličić, Miško Jozić, Ankica Krešo te Jozo Cvitanović predloženi za potpredsjednike odbora. Svi predloženi potvrđeni su jednoglasnom odlukom prisutnih predstavnika.¹⁰⁶

Do kraja lipnja iste godine formirani su IO u šest općinskih mjesnih zajednica u Rumbocima, Ripcima, Prozoru, Orašcu, Uzdolu i Gračacu.¹⁰⁷ Na čelu svakog IO-a mjesne zajednice izabran je predsjednik i nekoliko dopredsjednika, zajedno s glavnim tajnikom i rizničarom. Tako ustrojena organizacija IO mjesnih zajednica bila je istovjetna strukturi općinskog IO HDZ BiH.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Inicijativni odbor (dalje: IO) HDZ BiH Općine Prozor, Zapisnik sa osnivačke sjednice, Ripci, bez broja od 17.06.1990. U potpisu predsjednik IO-a Ilija Petrović.

¹⁰⁵ Isto.

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ IO, HDZ BiH Općine Prozor, Zapisnik, Ripci, bez broja od 26.06.1990. U potpisu predsjednik IO-a HDZ BiH za općinu Prozor, Ilija Petrović.

¹⁰⁸ IO HDZ BiH općine Prozor za mjesnu zajednicu Rumboci predstavljao je predsjednik Ivo Zelić, tajnik Tomo Vidakušić i Franjo Džolan koji je izabran za rizničara, dok su Ivan Džolan, Ivica Jurić, Vinko Novaković, Ivo Tadić i Stipo Tubić bili odabrani u svojstvu dopredsjednika. U mjesnoj zajednici Ripci za predsjednika IO-a izabran je Mato Anđelić, tajnikom je postao Ante Džolan, rizničar Ante Jeličić dok su Nikola Rašić, Ivan Miletić, Slavko Čuljak, Ivan Beljo, Vinko Mišura i Ilija Faletar bili izabrani za potpredsjednike. U IO mjesne zajednice Prozor (grad) izabran je Nikola Zadro u svojstvu predsjednika, Stanko Čurčić kao tajnik, Zvonimir Krešo kao rizničar te Mile Mijatović, Vlado Bošnjak, Andrija Sičaja, Mato Galić, Vlado Barešić i Željko Soldo kao potpredsjednici. IO mjesne zajednice Orašac činili su Niko Grbeš kao predsjednik, Marko Beljo tajnik, Stipo Čavar kao rizničar dok su Jure Grbeš, Ivo Beljo i Niko Čavar izabrani za potpredsjednike. U IO mjesne zajednice Uzdol izabrani su Franjo Križanac kao predsjednik, Kazo Zelenika tajnik te Marijan Krajinović kao potpredsjednik. U

Jedan od prvih značajnijih prijedloga lokalnoga vodstva HDZ-a BiH za općinu Prozor bio je zahtjev za ukidanje ćirilice u prvim razrednima osnovne škole. Takav zahtjev bio je opravdan s obzirom na to da praksa učenja ćirilice u prvom razredu, što je bio čest slučaj u SR BiH, na području općine Prozor nije imala smisla budući da se tek 0.22 % stanovništva izjašnjavalo Srbima.¹⁰⁹ Pored toga bilo je planirano da se općinskim vlastima skrene pozornost na medijsko izvještavanje u kojemu je prema mišljenju članstva odbora prevladavala prosrpska orijentacija.¹¹⁰ Definicija protivnika hrvatskih nacionalnih interesa pridjevom „srpski“ važan pokazatelj kako vodstvo prozorskoga HDZ-a BiH lokalne Muslimane u tom trenutku nije smatrao političkim ali ni protivnicima druge vrste.

Tijekom tri ljetna mjeseca 1990. glavna preokupacija lokalnoga HDZ-a BiH u Prozoru bilo je organiziranje masovnog javnog stranačkog skupa. Kao potencijalna mjesta za održavanje skupa predloženi su prostor neposredno iznad gradske crkve, zatim Jelašac, široko područje uz obale Ramskog jezera smješteno u blizini sela Jaklići i Rumboci te prijevaj Makljen gdje su se inače održavale masovne javne manifestacije.¹¹¹ Planiranje održavanja takvog stranačkog skupa na području užeg gradskog Prozora, neovisno o snažnoj političkoj poruci koja bi time bila poslana, dio članova užeg rukovodstva HDZ-a u Prozoru je odbio napominjući kako bi njegovo održavanje moglo dovesti do sigurnosnih napetosti. Pod sigurnosnim poteškoćama rukovodstvo lokalnog HDZ-a BiH podrazumijevalo je činjenicu da je gradsko središte Prozora u većini nastanjeno muslimanskim stanovništvom radi čega je postojala mogućnost shvaćanja skupa svojevrsnom provokacijom. Shodno time prostor Jelašca je predstavljao sigurniji izbor koji se savršeno poklapao s traženjima većine članova odbora da se jedna takva javna tribina treba održati na području koje je u većini tradicionalno nastanjeno hrvatskim stanovništvom. Treća predložena mogućnost, Makljen, bio je bio mjesto gdje su se u prethodnim razdobljima održavale političke i druge društvene manifestacije povezana s obilježavanjem državnim praznika u SR BiH i

IO mjesne zajednice Gračac izabrani su Mato Pavlović kao predsjednik, Nenad Bilić postao je tajnikom, Ante Džolan izabran je za rizničara dok su Mato Vladić, Nikica Džankić, Tadija Antunović i Stipo Lončar postali potpredsjednicima.; prema: IO, HDZ BiH Općine Prozor, Zapisnik, Ripci, bez broja od 26.06.1990. U potpisu predsjednik IO-a HDZ BiH za općinu Prozor, Ilija Petrović. Kasnije će u sastav općinskog odbora ući i predstavnici mjesne zajednice Šcipe na čelu s Ivanom Lacom, koja je okupljala najistočnija sela iz sastava općine Prozor.

¹⁰⁹ R BiH, Državni zavod za statistiku R BiH, *Statistički bilten, Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991.*; Nacionalni sastav stanovništva, Sarajevo: prosinac 1993.,85-86.

¹¹⁰ IO, HDZ BiH Općine Prozor, Zapisnik sa sastanka IO HDZ općine Prozor, Ripci, bez broja od 29.06.1990. U potpisu predsjednik IO-a HDZ BiH za općinu Prozor, Ilija Petrović i zapisničarka Ankica Krešo

¹¹¹ IO, HDZ BiH Općine Prozor, Zapisnik sa sastanka IO HDZ općine Prozor, Ripci, bez broja od 02.08. 1990. U potpisu zapisničarka Ankica Krešo i Ilija Petrović

Jugoslaviji. To je bio dovoljan razlog da se navedeni prijedlog odbaci.¹¹² Stoga je na glasanju premoćnom većinom članova inicijativnog odbora za mjesto održavanje tribine odabran upravo prostor Jelašca.¹¹³ Spomenuta rasprava o mjestu održavanja stranačkoga skupa važna je za razumijevanje međunacionalnih odnosa u prozorskom kraju jer je iz nje vidljivo kako je lokalno vodstvo HDZ-a BiH bilo uvjereno da bi održavanje stranačkoga skupa u Prozoru moglo dovesti do incidenata. Naime, iz rasprave o mjestu održavanju stranačkoga skupa može se zaključiti da je vodstvo prozorskoga HDZ-a BiH pri razmatranju toga pitanja polazilo od pretpostavke da su prozorski Muslimani u većini privrženi Jugoslaviji te time i neskloni političkim ciljevima HDZ-a BiH, što je mogućnosti incidenta činilo izvjesnom pojavom. Kao konačni datum održavanja tribine određen je 11. kolovoza, odnosno zadnji tjedan prije najavljenog osnivačkoga skupa HDZ BiH u Sarajevu.¹¹⁴

Iz dostupnih izvora vidljivo je kako je skup na Jelašcu protekao mirno, odnosno „dobro“.¹¹⁵ Međutim, unatoč nastojanjima izbjegavanja incidenata vezanih za održani hrvatski politički skup do incidenata je ipak došlo. Tako je u Jablanici kamenovan autobus pripadnika HDZ-a koji su se vraćali sa skupa,¹¹⁶ dok je u danima nakon održavanja skupa zabilježeno nekoliko slučajeva u kojima su Muslimani nasilno skidali stranačke plakate HDZ-a u samome Prozoru.¹¹⁷ Ti su događaji bili jasan pokazatelj da je među Muslimanima jablaničkog i prozorskog područja postojao animozitet prema izražavanju političkoga hrvatstva usprkos tomu što im vodstvo prozorskoga HDZ-a BiH svojim postupcima za to nije dalo povoda. Čak štoviše u razdoblju organiziranja skupa na Jelašcu članovi IO HDZ BiH Prozor očekivali su dolazak i muslimanskog stanovništva na što se nastojali ozbiljno pripaziti u smislu onemogućavanja bilo kakvih neugodnosti s hrvatske strane koje su mogle biti povodom provokacijama.¹¹⁸

¹¹² Isto.

¹¹³ Isto.

¹¹⁴ Isto.

¹¹⁵ IO, HDZ BiH Općine Prozor, Zapisnik sa sastanka IO HDZ općine Prozor, Prozor, bez broja od 13. 08. 1990. U potpisu zapisničarka Ankica Krešo

¹¹⁶ Isto.

¹¹⁷ „Kontrolirana glasila“, *Vjesnik*, 27. 9. 1990., 3.; HDZ BiH Općine Prozor, Zapisnik sa sastanka općinskog odbora (OO) HDZ općine Prozor, Prozor, bez broja od 05.09. 1990. U potpisu zapisničar Ante Džolan; Hrvatski memorijalno dokumentacijski centar Domovinskog rata (HMDCDR), Hrvatsko vijeće obrane (HVO), Uprava (UP), Sigurnosno informativna služba (SIS): Hrvatska zajednica Hercege Bosna (HZ HB), Hrvatsko vijeće obrane, Glavni stožer (HVO GS), Vojna policija (VP) Prozor, Prijava, str. pov. br. 16-16/02-230-477-KU-105/92 od 10.12.1992.

¹¹⁸ IO, HDZ BiH Općine Prozor, Zapisnik sa sastanka IO HDZ općine Prozor, Ripci, bez broja od 02.08. 1990. U potpisu zapisničarka Ankica Krešo i Ilija Petrović

Početak rujna označio je i početak političkog organiziranja muslimanskog stanovništva općine Prozor koje se u primjetnom broju okupljao oko lokalnog ogranka SDA kao nacionalne stranke bosanskohercegovačkih (bh.) Muslimana. Osnivačka skupština SDA za Prozor održana je 4. rujna i na njoj je za predsjednika stranke izabran Armin Pirolić koji će se na navedenoj poziciji zadržati do suspenzije zatražene od strane Izvršnog odbora stranke.¹¹⁹ Nakon njegove suspenzije i smjene, stranku je poslije niza unutarstranačkih neslaganja naknadno je u rujnu 1991., preuzeo Hajrudin Mahmutbegović. No njegovo preuzimanje čelništva stranke zbog postojećeg stranačkog razilaženja nije rezultiralo postizanjem jedinstva što je i bio razlog njegova brzog napuštanja navedene funkcije.¹²⁰

Prvi značajan javni događaj koji je u Prozoru uslijedio nakon osnivanja lokalnih ogranka HDZ BiH i SDA, bilo je održavanje molitvenog skupa za civilne žrtve općine Prozor koje su stradale u četničkome pokolju u listopadu 1942. godine. Skup je održan 14. listopada 1990. u Franjevačkom samostanu na Šćitu. Važnost toga skupa bila je u tome što je na njemu sudjelovao i prozorski imam Hidajet efendija (ef.) Elkaz budući da su žrtve toga četničkoga pokolja bili i lokalni Muslimani.¹²¹ Osim zbog činjenice da je to bila prva održana komemoracija prozorskim žrtvama iz razdoblja Drugoga svjetskog rata nakon desetljeća prešućivanja od strane vlasti, taj je molitveni skup bio značajan po tome što je njime manifestiran sklad hrvatskih i muslimanskih uglednika, a time i mogućnost popravljivanja napetih odnosa iz razdoblja održavanja stranačkoga skupa općinskog ogranka HDZ-a BiH na Jelašcu.

Približno mjesec dana kasnije, odnosno 18. studenoga 1990, u SR BiH su održani prvi višestranački izbori.¹²² Na području općine Prozor u izbornom procesu sudjelovao je iznimno veliki broj stanovnika općine. Tako je od ukupno 12810 stanovnika s pravom glasa navedeno pravo iskoristilo 11583 glasača, što je u konačnici činilo više od 90 % glasača.¹²³ Najveći broj glasova njih čak 7375 glasova dobila je lista kandidata HDZ BiH, 3392 glasa zabilježila je lista kandidata SDA-a, dok je lista Saveza komunista BiH – SDP ostvarila 679 glasova.¹²⁴ Prema objavljenim

¹¹⁹ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata (dalje: HMDCCR), Hrvatsko vijeće obrane (HVO), Uprava Sigurnosno informativne službe (Uprava SIS): Esad Bektaš, Prozor, Izvještaj o radu u stranci, br. 4-24-06/02 od 6. 7. 1992.

¹²⁰ Isto.

¹²¹ „Misa za četničke žrtve“, *Vjesnik*, 15. 10. 1990., 3.

¹²² Mladen Mirosavljević; Miroslav Ivić, „Danas glasa Bosna i Hercegovina“, *Vjesnik*, 18. 11. 1990., 1.

¹²³ „Opštinska izborna komisija, Izborna jedinica Prozor, Izvještaj o rezultatima izbora odbornika u skupštinu opštine Prozor, broj. 01-031-55-2 od 20.11.1990.“, U: *Ramski zbornik 2000.*, 183-184.

¹²⁴ Isto.

rezultatima, HDZ BiH je imao 31 odbornika u Skupštini općine, SDA 14, dok je Savez Komunističke Partije BiH –SDP dobio tri odbornika. Promatrano nacionalno, u radu Skupštine općine Prozor sudjelovala su 32 Hrvata i 16 Muslimana.¹²⁵ Rezultati izbora jasno su pokazali da su pripadnici hrvatskoga i muslimanskoga stanovništva, uz zanemariv broj glasova Saveza komunista BiH –SDP, svoje glasove u cijelosti dali strankama s nacionalnim predznakom. Zanimljivo je da je broj odbornika koje je dobio općinski HDZ BiH već unaprijed bio predviđen na sastanku općinskog odbora od 9. listopada te godine.¹²⁶

Postignuti izborni rezultati omogućavali su predstavnicima lokalnog HDZ BiH relativno jednostavnu mogućnost formiranja vlasti na općinskoj razini. Unatoč toj činjenici vodstvo HDZ BiH u Prozoru započelo je pregovore s predstavnicima SDA Prozora u vezi dogovora oko raspodjele službenih mjesta u općinskoj administraciji.¹²⁷ Bio je to jasan pokazatelj izražene namjere da se političke napetosti s Muslimanima izbjegnu. Međutim, do razvoja neželjenih napetosti naposljetku je ipak došlo, jer jedna od najvažnijih odluka koju je zajednički donijelo vodstvo HDZ-a i SDA-a naposljetku nije provedena. Naime, radilo se o dogovoru prema kojem bi mjesto zapovjednika Štaba Teritorijalne obrane (TO) u Prozoru bilo rezervirano za Muslimana.¹²⁸ Iz dostupnih izvora nije jasno zašto je lokalni ogranak HDZ-a BiH u Prozoru u uvjetima kada je imao premoćnu većinu u općinskoj upravi tako važno mjesto prepustio SDA. Najvjerojatnijim se čini zaključak da HDZ BiH Prozora nije imao kvalificiranog kandidata za tu dužnost. Argument koji bi upućivao na ovaj zaključak jest okolnost da je u razdoblju dok je vlast socijalističke Jugoslavije bila stabilna većina odgovornih ljudi unutar sustava TO-a bila muslimanskog ili srpskog podrijetla, dok su Hrvati bili iznimno malobrojni.¹²⁹

O odbijanju HDZ-a BiH u Prozoru da se provede prethodno načelno usuglašena odluka o postavljanju Muslimana na mjesto zapovjednika TO-a ne postoji konkretan povijesni izvor iz

¹²⁵ Isto.

¹²⁶ Zapisnik sa sastanka općinskog odbora OO HDZ općine Prozor, Prozor, bez broja od 09.10. 1990. U potpisu zapisničar Anto Džolan i tajnik OO HDZ Prozor Jerko Pavličević.

¹²⁷ Zapisnik sa sastanka općinskog odbora OO HDZ općine Prozor, Prozor, bez broja od 04.12.1990.

¹²⁸ Štab TO-a u Prozoru bio je sastavni dio općinskih struktura koji je bio odgovoran za opremanje, obuku i druga pitanja iz vojnih oblasti. U ustrojstvu TO-a, općinski štab bio je podređen regionalnom (okružnom) štabu TO-a (OkŠTO) koji je bio odgovoran Republičkom štabu TO-a SR BiH na čijem se čelu tijekom 1991-1992. nalazio general Drago Vukosavljević. Prema vojno-teritorijalnoj podjeli BiH od 1992. Štab TO Prozor, odnosno kasniji Opštinski Štab TO-a Prozor, bio je podređen OkŠTO u Mostaru.; ŠADINLIJA, Mesud. *Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine 1986 – 1992*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2013., 280

¹²⁹ Tablica br. 3. Nacionalna struktura oficira TO SR BiH: prema: M. ŠADINLIJA, *Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine 1986 – 1992*, 279.

kojega bi se moglo jasno zaključiti zašto ta odluka nije provedena. No, odbijanje provedbe te odluke po svemu sudeći treba tražiti u tome što je Štab TO-a u Prozoru naoružanje koje je posjedovao tijekom svibnja 1990. prepustio postrojbama JNA čime je praktički od toga trenutka izgubio smisao svoga postojanja.¹³⁰ Na taj je način, u uvjetima i razdoblju pripreme napada JNA na Republiku Hrvatsku, vodstvo općinskog ogranaka HDZ-a BiH u Prozoru očito procijenilo kako je onemogućavanje daljnjeg djelovanja prozorskoga TO-a povoljnije od solucije da na to čelno mjesto dođe osoba privržena političkim ciljevima SDA-a koja bi sasvim sigurno podupirala politički koncept održavanja Jugoslavije što je tijekom 1991. zapravo značilo i podršku JNA u napadima na području Hrvatske.

4. 2. Stanje u općini Prozor tijekom svibanjskih događaja u Pologu

Početak svibnja 1991. oklopno mehanizirana kolona JNA iz sastava 10. motorizirane brigade (mtbr.) u Mostaru koja se iz pravca Mostara kretala prema Dalmaciji bila je zaustavljena od strane spontano okupljenog hrvatskog stanovništva na području sela Polog.¹³¹ Kolona je na tom području bila blokirana nekoliko dana poslije čega je dogovorom JNA s predstavnicima vlasti SR BiH usmjerena na područje Kupresa. U tim pregovorima sudjelovao je i predsjednik Predsjedništva SR BiH Alija Izetbegović koji je tijekom 9. svibnja održao govor na mjestu blokadeu kojemu je od okupljenog hrvatskog stanovništva zatražio propuštanje zadržane vojne kolone.¹³² Tom prilikom Izetbegović je okupljenom hrvatskom stanovništvu obećao napuštanje područja općine Široki Brijeg (Lištica) od strane pripadnika JNA nakon čega je na čelu kolone okupljenih Hrvata krenuo u smjeru Širokog Brijega. Propuštene snage 10. mtbr nakon prolaska kroz prostor zapadne Hercegovine stigle su na područje kupreške visoravni.¹³³

¹³⁰ M. ŠADINLIJA, *Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine 1986 – 1992*, 185-186.

¹³¹ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 79.

¹³² Tijekom govora u Pologu 9. svibnja 1991. Alija Izetbegović je rekao „vi ste moj narod i ja sam vaš, znajte da je to tako..“. Izrečena rečenica uslijedila je prije nego je okupljenom mnoštvu objasnio nužnost puštanja vojne kolone. Iz navedenog snimka vidljiva je afirmacija i oduševljenje koje je među okupljenim Hrvatima izazvao Izetbegovićev dolazak. Vidljivo je da okupljeno hrvatsko stanovništvo nije smatralo Izetbegovića osobom koja radi u interesu JNA, iako je njegov dolazak i djelovanje imalo za cilj propuštanje zaustavljene kolone JNA. Video snimka u posjedu autora.

¹³³ „Narod propustio tenkove“, *Vjesnik*, 10. 5. 1991. naslovna stranica.; Ermin Krehić, „Tenkovi, padobranci i – uštipci“, *Vjesnik*, 10. 6. 1993., 4.

Dolazak jedinica JNA na Kupres izazvao je zabrinutost na dijelu područja općine Prozor, što se u najvećoj mjeri manifestiralo među stanovništvom hrvatskih sela oko Ramskog jezera. Na vijest o pristizanju kolone na Kupres, dio stanovništva iz tih sela počeo se okupljati na dijelu makadamske ceste koja je vodila iz smjera sela Rumboci i Varvara prema Kupresu i Tomislavgradu. Vrlo brzo dio te ceste bio je blokiran osobnim automobilima i kamionima koje su osiguravale straže koje su neprestano dežurale na mjestu postavljene blokade. Organizirane straže činili su civili koji su bili naoružani s lovačkim naoružanjem. Okupljanje stanovništva bilo je prouzrokovano strahom, točnije uvjerenjem kako će pristigle snage JNA biti raspoređene na području općine Prozor, odnosno da će najvjerojatnije vojno djelovati na prostoru općine. Iako su u navedenom razdoblju državne vlasti SR BiH uvjeravale stanovništvo u nemogućnost širenja sukoba koji su započeli u Hrvatskoj, čini se kako stanovništvo koje je živjelo na spomenutom području nije bilo sklono vjerovati takvoj interpretaciji. Blokada je trajala nekoliko dana, odnosno do polovice svibnja 1991., nakon čega su straže i postavljena vozila maknuta. Ipak, stanovnici većeg hrvatskog sela Rumboka nastavili su organizirano obilaziti obližnja područja s kojih su mogli pratiti pokrete snaga JNA prema administrativnoj granici općine Prozor.¹³⁴ U navedenoj blokadi puta prema Tomislavgradu sudjelovali su isključivo lokalni Hrvati iako je selo Varvara, u čijoj je neposrednoj blizini blokiran put, nacionalno miješano selo u kojemu su Muslimani predstavljali većinu.¹³⁵

Rezerviranost lokalnih Muslimana tijekom navedenog događaja nije bio izoliran slučaj. Prekid putne komunikacije i postavljena blokada nisu izazvale reakciju pripadnika policijske stanice u Prozoru pod kontrolom komandanta Mithata Čatića koji u vrijeme trajanja blokade nisu provodili inače redovitu ophodnju u navedenom prostoru. Vrlo je vjerojatno da je konfuzija ali i strah od reakcije okupljenih stanovnika uzrokovao izostanak reakcije. S druge strane, u dijelovima sjeverne Hercegovine izrazito blaga reakcija većine muslimanskoga stanovništva na novonastale vojno-političke događaje predstavljala je konstantu koja će se u većoj mjeri održati do prve polovice 1992., odnosno do trenutka usmjeravanja većih vojnih operacija JNA i djelovanja bh. Srba na području SR BiH.

¹³⁴ Razgovor s Ivanom Ivićem, jednim od sudionika blokade od 13. 8. 2018.; D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 381.

¹³⁵ *Stanovništvo Bosne i Hercegovine: narodnosni sastav po naseljima*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1995., 206.

4. 3. Prostor općine Prozor od rujna do prosinca 1991. godine

Najvažniji događaj na području Prozora u drugoj polovini 1991. bilo je osnivanje općinskoga kriznog stožera (štaba).¹³⁶ Karakteristika osnivanja kriznog štaba unutar općine Prozor bila je u inicijativi koja je dolazila uglavnom od lokalnih članova općinskog odbora HDZ-a BiH, što je bila karakteristika i u većini općina u okruženju.¹³⁷

Konkretna aktivnost kriznog stožera HDZ BiH Prozor manifestirala se u ustrojavanju improviziranih kampova za vojnu obuku na području „Makljena, Zahuma, Kolivreta i Uzdola-Lisine“ ali i drugim pratećim organizacijskim poslovima vezanima za vojnu obuku.¹³⁸ Pri tome potrebno je naglasiti kako osnivanje navedenog Štaba nije bila samostalna odluka lokalnoga vodstva općinskog odbora (OO) HDZ BiH u Prozoru, nego dio organiziranja šireg sustava obrane što je početkom listopada 1991. potvrđeno zaključcima sa zajedničke sjednice Predsjedništva HDZ BiH i Republičkog kriznog štaba HDZ BiH. Naime, u šestoj i jedanaestoj točki spomenutih zaključka jasno je naglašeno da je u slučajevima izostanka zajedničke suradnje s predstavnicima SDA „neophodno razraditi mogućnost samostalnog sistema obrane hrvatskog življa i njegovih teritorija“.¹³⁹ Drugim riječima činjenica da je Prozor bio jedno od mjesta u kojemu se u okrilju HDZ-a BiH osnovao lokalni krizni stožer bio je neposredna potvrda kako zajedničke suradnje sa SDA u tome mjestu nije bilo. Bitno različit pogled na aktualne događaje koje je prozorski SDA imao u odnosu na tamošnji HDZ BiH očitovao se upravo na ovome primjeru. Naime, po uzoru na OO HDZ BiH, i SDA u Prozoru je osnovao vlastiti krizni stožer. Međutim, do njega je došlo znatno kasnije. Iz dostupnih izvora vidljivo je kako je lokalno vodstvo SDA tijekom sastanka Izvršnog odbora SDA u Prozoru 28. ožujka 1992. donijelo odluku o osnivanju vlastitog Kriznog štaba.¹⁴⁰ Zahvaljujući tome lokalna muslimanska strana vojnu obuku po uzoru na hrvatsku stranu započela je pružati najranije od travnja 1992. godine.¹⁴¹ Datum osnivanja muslimanskog Kriznog štaba u

¹³⁶ Stožer je osnovan sredinom rujna te godine.; ICTY: Predmet br. IT- 04-74-T, *Transkript svjedočenja, Zaštićeni svjedok BM*, 20. 9. 2006., 7018-7019.

¹³⁷ BELJO, Mijo. „Sukobi Armije Republike Bosne i Hercegovine i Hrvatskog vijeća obrane u Gornjem Vakufu tijekom 1992. godine.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 2/48, 2016., 390.

¹³⁸ Nikola Rašić, „Godina, znoja, krvi, suza i ponosa“, *Ramski vjesnik*, ožujak 1993., 6.

¹³⁹ ICTY: HDZ BiH, Zaključci sa zajednice Predsjedništva HDZ BiH i Republičkog Kriznog štaba HDZ BiH, br 464/91 od 8. 10. 1991.

¹⁴⁰ HMDCDR, Hrvatsko vijeće obrane (HVO), Uprava Sigurnosno izvještaje službe (UP SIS): SDA, Prozor, Odluka o imenovanju Kriznog štaba SDA, br. 1-01-16/92 od 29.3.1992.

¹⁴¹ HMDCDR, HVO, UP SIS: Hrvatska zajednica Herceg Bosna (HZ HB), HVO Glavni stožer (GS), VP (Vojna policija) Prozor, Izjava Salih Ruvić str. pov. br. 281/92 30.11.1992 .

Prozoru formiranoga od strane SDA bio je jasan pokazatelj da je ne samo za prozorski SDA, nego i za vodstvo te stranke neposredna ratna opasnost počela tek tada.

Na razini općine Prozor različito viđenje odnosa prema određenim događajima u SR BiH i Hrvatskoj u cijelosti se odrazilo i na međunacionalne odnose. Shodno tome, uvid u te odnose najbolje ilustrira izvještaj komandira Policijske stanice u Prozoru Midhata Čatića. Opisujuću upravo početkom 1992. uvjete i stanje na području općine Prozor tijekom razdoblja 1991., komandir Čatić je primijetio kako je na prostoru općine stvoreno stanje izrazitog „međunacionalnog nepovjerenja“, koje je rezultiralo stvaranjem naoružanih seoskih straža koje su preuzimale policijske ovlasti uspoređujući kako je na prostoru općine zamijećeno je okupljanje i ustrojavanje paravojskih grupa kao i osnivanje te djelovanje Hrvatske strane prava u Prozoru.¹⁴²

Spomenuti Čatićev izvještaj precizno opisuje posljedice postojećeg stanja čiji se razvoj mogao pratiti od svibnja 1991. godine. Međutim, pritom Čatić ne navodi uzroke koji su doveli do takvog stanja, čime je izostavljena ključna poveznica u razvoju opisanih događaja. Iz navedenog izvještaja moguće je iščitati da je mogućnost djelovanja lokalnih sigurnosnih institucija na određene događaje bila ograničena čime je posredno i omogućeno stanje u kojemu je primijećeno organiziranje i ustrojavanje naoružanih grupa koje je Čatić definirao kao „paravojske grupe“. U konkretnom slučaju pod nazivom paravojskih grupa Čatić je nedvosmisleno mislio na slabo organizirane skupine hrvatskog stanovništva koje su uslijed krize, odnosno nesnalaženja državnog sustava u novonastalim okolnostima, na vlastitom području preuzele određene ovlasti iz domene policijskih nadležnosti. Izostanak prikazivanja uzroka događaja postaje jasan ukoliko se u razmatranje uzme spoznaja da je komandir Čatić po svojem profesionalnom usmjerenju bio profesor općenarodne obrane i društvene samozaštite (ONO DSZ) te je u tvom svojstvu imao i čin kapetana JNA u rezervi.¹⁴³ Time postaje očito zašto je Čatić postojeće samoorganiziranje isključivo hrvatskog stanovništva promatrao u negativnom kontekstu, iako je najvjerojatnije bio upoznat sa sigurnosnom situacijom u bližem okruženju općine. Ipak, događaji koji će uskoro uslijediti potvrdit će opravdanost navedenog organiziranja.

¹⁴² D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 381.

¹⁴³ HMDCDR, HVO, UP SIS: HZ HB, HVO GS, VP Prozor, Prijava, str. pov. br. 16-16/02 -230-478-KU-106/92 od 10.12.1992.

4. 4. Organizacija obrane i odnosi na području Prozora od siječnja do svibnja 1992. godine

Proces reorganizacije i transformacije vlastitih naoružanih sastava koje su zbog nemogućnosti djelovanja središnje vlasti u Sarajevu provodile središnjice SDA i HDZ BiH krajem ožujka i tijekom prve polovica travnja 1992. odrazilo se i na lokalne prilike na području općine Prozor. Tijekom 8. travnja hrvatski politički predstavnici okupljeni unutar Hrvatske zajednice Herceg Bosne (dalje; HZ HB), odnosno njegova Predsjedništva na čelu s predsjednikom HZ HB Matom Bobanom, usvojili su odluku o proglašenju vrhovnoga vojnog tijela hrvatskih snaga pod nazivom Hrvatsko vijeće obrane (dalje; HVO).¹⁴⁴ Ujedno, to je bio i preduvjet koji je označio početak procesa ustrojavanja općinskih stožera HVO-a koji će preuzeti glavnu ulogu organiziranja obrambenih priprema na području domicilnih općina. Odluka o osnivanju HVO-a donesena je istoga dana kada i odluka Predsjedništva BiH o rekonstrukciji postojeće Teritorijalne obrane (TO) SR BiH, koju hrvatski politički predstavnici unutar struktura HZ HB nisu promatrali u pozitivnom diskursu. Točnije, ona je za njih predstavljala „iskompromitiranu“ organizaciju iako je njenom novom organizacijom najavljen svojevrsna rekonstrukcija.¹⁴⁵

Sukladno odlukama stranačkoga vodstva u Prozoru je Krizni štab, prethodno osnovan sklopu općinskog HDZ BiH, transformiran u HVO za općinu Prozor čime je postao sastavni dio obrambenog sustava osnovanog širom BiH u općinama u kojima su Hrvati imali većinski udio stanovništva.¹⁴⁶ Bilo je to trenutno rješenje koje je bio svojevrsan odgovor na postojeće okolnosti rata i djelovanja JNA na području BiH. Proglašenje HVO-a u općini Prozor odvijalo se usporedno s pregovorima na lokalnoj razini što su s predstavnicima SDA u Prozoru vodili predstavnici lokalnog HDZ BiH koji su nastojali muslimanski dio stanovništva u maksimalnoj mjeri uključiti u proces obrane prostora općine. Međutim, ti su pregovori završili neuspješno, jer je lokalno vodstvo SDA odbilo prijedloge hrvatske strane o organizaciji zajedničke obrane.¹⁴⁷ Usporedno s odbijanjem prijedloga hrvatske strane, prozorski SDA osnovao je vlastitu vojnu formaciju, koja je nazvana „TO muslimanskog naroda“. Odluka o njezinu formiranju, kako je prethodno navedeno, donesena je 28. ožujka 1992. godine. Donošenje odluke o ustrojavanju

¹⁴⁴ „Osnovan Glavni stožer Hrvatskog vijeća obrane – Nepromišljena odluka“, *Vjesnik*, 11. 04. 1992., 7.

¹⁴⁵ Isto.; S druge strane, negativan odnos prema TO dijelio je i ostatak hrvatskog stanovništva koje sasvim sigurno nije bilo voljno biti mobilizirano u organizaciju koju je smatralo reliktom bivše državne zajednice.

¹⁴⁶ ICTY: Predmet IT-04-74-T- *Presuda*, Tom 2 od 6, od 29. 5. 2013., 4.

¹⁴⁷ ICTY: Predmet IT- 04-74-T, *Transkript svjedočenja, Zaštićeni svjedok BM*, 20. 9. 2006., 7026-7027.

zasebne muslimanske vojne organizacije opravdano je izostankom organiziranja zajedničkih obrambenih postrojbi u okviru TO-a na razini općine.¹⁴⁸

Iako je takva argumentacija nominalno bila točna jer je HDZ BiH tijekom cijele 1991. iz opravdanih razloga, agresija JNA u Hrvatskoj i izostanak reakcije vlasti u Sarajevu, opstruirao mogućnost djelovanja lokalnoga općinskog TO-a, stvarni uzrok su bili suprotstavljeni politički pogledi središnjica dviju stranaka koja su kreirala politiku. Kao što je prethodno navedeno, odluka o osnutku kriznih stožera - štabova nije bila u ingerenciji lokalnih stranačkih struktura nego je bio sastavni dio politike vodstva stranke. U skladu s time, odnos prozorskoga HDZ-a BiH prema TO-u bilo je povod a ne stvarni razlog za to što je ogranak SDA u Prozoru ustrojio vlastitu vojnu formaciju koju je kasnije uklopio u sustav TO BiH. S tim u vezi, vrijedi istaknuti da je SDA inzistirao na kontinuitetu institucija naslijeđenih iz razdoblja socijalističke Jugoslavije. Jasan pokazatelj toga bilo je preimenovanje „TO[-a] muslimanskog naroda“ u TO Opštine Prozor već 2. travnja 1992., odnosno samo četiri dana nakon prvotnog predstavljanja i dan nakon odgovora Okružnog štab TO-a Zenice o dopuštenju djelovanja novog Štaba TO-a u Prozoru.¹⁴⁹ Iako se iz dostupnih izvora ne može neposredno zaključiti, odluka o preimenovanju po svemu sudeći je bila donesena na inicijativu stranačke središnjice koja je oprezno pazila da u svome nazivlju ne koristi pridjev „muslimanski“. Odmicanje od muslimanskoga predznaka i korištenje naziva aktualnih u razdoblju socijalističke Jugoslavije predstavljalo je važnu značajku političkoga djelovanja vodstva SDA koje je na taj način pokušalo prikazati svoju političku organizaciju kao jedinog iskrenog branitelja bosansko-hercegovačke državnosti, te time, posredno, Muslimane kao „temeljni narod“ u Bosni i Hercegovini. Suprotno takvoj terminologiji, nacionalni sastav organizacija TO-a koje su djelovale pod okriljem SDA otkrivao je njihov stvarni karakter. Tako se u se primjerice vodstvu prozorskoga TO-a osnovanoga krajem ožujka 1992. nalazili isključivo Muslimani – Muharem Šabić, Fudo Hadžić i Mustafa Hero.¹⁵⁰

Nasuprot prozorskome TO-u, karakter HVO-a u Prozoru po pitanju njegova nacionalnoga sastava bio je bitno različit. Naime, u tri važne postrojbe prozorskoga HVO-a lokalni su Muslimani bili zastupljeni u velikom broju. Od prvotnih 40 pripadnika Vojne policije HVO-a u Prozoru

¹⁴⁸ D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 383-384.

¹⁴⁹ ICTY: Republika Bosna i Hercegovina (R BiH), Armija Republike BiH (Armija BiH), Opštinski štab obrane Prozor (OpŠO), Izvještaj o radu OpŠO Prozor, povjerljivo (br. 145/92), br. 1-01-140/92 od 16.09.1992. U potpisu komandant Muharem Šabić; ICTY: Predmet br. IT- 04-74-T, *Transkript svjedočenja, Zaštićeni svjedok BM*, 20. 9. 2006., 7027.

¹⁵⁰ D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 384.

tijekom većeg dijela 1992. njih osam bili su Muslimani. Različito od njih lokalna Vojna policija TO-a bila je jednonacionalnog muslimanskog karaktera.¹⁵¹ Ista situacija bila je i s tenkovskom posadom HVO-a u Prozoru u kojoj su domicilni Muslimani činili nešto manje od polovice pripadnika.¹⁵² Treća važna postrojba prozorskoga HVO-a u kojoj su Muslimani činili značajan postotak bilo je topništvo, odnosno dva topnička voda HVO-a Prozor u kojima je od ukupno 22 pripadnika njih 10 bilo Muslimana.¹⁵³

Navedeni postotak Muslimana među pripadnicima HVO-a u Prozoru dobiva još veću važnost ukoliko se uzme u obzir da HVO iz Prozora nije bio profesionalna vojna postrojba, nego skupina lokalnih vojno-sposobnih muškaraca koja je pokazivala izrazitu nesklonost prema vojnicima koji su smatrani „strancima“ odnosno nisu bili dio lokalnog stanovništva ili porijekla. Opisan stav karakterističan za pripadnike prozorskoga HVO-a osjetio je Josip Žgela, časnik kojega je Glavni stožer (GS) HVO-a zbog njegova ratnog iskustva u Hrvatskoj imenovao za prvog zapovjednika HVO-a u Prozoru.¹⁵⁴ Mjesni Hrvati Žgelu nisu prihvatili te je on dodijeljeno mu mjesto nakon fizičkoga sukoba s Marinkom Beljom, zapovjednikom voda lokalnih pripadnika Hrvatskih obrambenih snaga (HOS-a), stranačke vojske Hrvatske stranke prava (HSP).¹⁵⁵ Nakon Žgelina odlaska iz Prozora, mjesto zapovjednika lokalnog stožera HVO-a Prozor 29. travnja privremeno je preuzeo Jozo Meštrović.¹⁵⁶

Osim kao pokazatelj kaotičnih prilika u kojima se prozorski HVO nalazio, kratak boravak Žgele važan je zato što je usporedbom njegova slučaja s navedenim podacima o broju Muslimana u HVO-u iz Prozora vidljivo kako je manji dio prozorskih Muslimana bio integriran u vojne snage Općinskog stožera HVO-a Prozor. U skladu s time, može se zaključiti kako uzrok političkoga spora između HVO-a i TO-a u Prozoru razvidan u prvoj polovici 1992. nije bila hrvatska averzija

¹⁵¹ HMDCDR, HVO, UP SIS: HZ HB, HVO, Uprava Vojne policije (UVP), Općinski stožer Prozor, Spisak vojnih policajaca; Policajci muslimanske nacionalnosti bili su Malik Alibegović, Čazim Grcić, Ibrahim Pilav, Faris Mehičević, Šefik Balić, Salko Sefer, Safet Sefer i Sabit Kulagić.

¹⁵² Zapovjednik prvoga bio je Marko Milošević, vozač Arif Bećirević, nišandžija Meho Kukić, poslužitelj Ferid Selimović, koji su bili smješteni na području Jastreba i Borića, odnosno u relativnoj blizini Zvirnjače i Ravađnice. Drugi tenk bio je u cijelosti s hrvatskom posadom na čelu sa zapovjednikom tenkovskog voda Stipom Čališem (3 člana op.a): prema: HMDCDR, HVO, 42. domobranska bojna HVO (42. bHVO): HZ HB, HVO, Općinsko stožer Rama-Prozor, Izvješće, br. 101-68/92 od 27.7.1992.

¹⁵³ HMDCDR, HVO, 42. bHVO: Topništvo, Načelnik topništva, Popis oruđa, bez broja i datuma, načelnik Branko Ivančić

¹⁵⁴ HZ HB, HVO, Općinski stožer Prozor, Prozor, Zahtjev za pomoć u stručnom kadru, br. 01-6-3/92 od 20. 4. 1992. Zapovjednik Josip Žgela; *Ramski zbornik 2000*. Zagreb: Ramska zajednica Zagreb, 2000., 188.

¹⁵⁵ Ramski zbornik 2000., 189.

¹⁵⁶ HVO, Stožer Tomislavgrad, Postavljenje časnika u Stožeru HVO Prozor, str. pov. br. 119/ 92 od 8. 5. 1992. U potpisu pukovnik Žarko Tole.

prema Muslimanima kao drugačijem narodu, nego jasno izraženo nepovjerenje prema onome dijelu lokalnoga muslimanskoga stanovništva koje se u svome djelovanju pozivalo na tradiciju socijalističke Jugoslavije. Prema svemu navedenom, očito je kako su krajem ožujka i početkom travnja 1992. na području općine Prozor egzistirale dvije različite vojne organizacije koje su djelovale kao vojna krila dviju političkih stranaka.

4. 5. Vojno politički odnosi na području općine tijekom travnja i svibnja 1992. godine

Vojno-politička situacija na području Prozora početkom travnja 1992. postala je iznimno napetom. Na to je, osim zategnutih odnosa između lokalnoga vodstva HDZ-a i SDA-a, utjecalo i zauzimanje Kupresa od strane JNA te vojno organiziranog domicilnog srpskog stanovništva. Kupres je, uz činjenicu da je općina susjedna prozorskoj, bio značajan iz razloga što je vlast nad njim omogućavao nadzor nad važnim prometnim komunikacijama koje su povezivale Bosnu s Hercegovinom te jugom Hrvatske. U jugoistočnom dijelu općine Kupres koji je graničio s općinom Prozor nalazilo se nekoliko sela kroz koja su prolazile cestovni pravci (makadamski) koji su spajali Kupres sa zapadnim dijelovima općine Prozor. U tom smislu prostor sela Ravno (Gornje i Donje) i Vukovsko (Gornje i Donje) činio je najkraću kopnenu vezu Kupresa i Prozora zbog čega su ta sela i bila prepoznata od strane Hrvata kao glavna prijetnja još tijekom svibanjskih događaja 1991. godine. Osim tih većinskih srpskih sela, općini Kupres pripadalo je i selo Zvirnjača koje je bilo jedino hrvatsko selo na području općine Kupres koje se nalazilo na tom graničnom prostoru.¹⁵⁷

Do 10. travnja 1992. JNA i na nju oslonjene snage lokalnih Srba organiziranih u srpsku TO-u BiH zauzele su Kupres i kuprešku visoravan. S obzirom na uspjehe srpske strane na tom području ali i u ostatku BiH, prostor općine Prozor pretvorio se u svojevrsni tranzitni prostor u koji se počeo slijevati veliki broj izbjeglica s područja susjednih i drugih općina koje su nastojale domoći se sigurnijih područja zapadne Hercegovine i južne Hrvatske. Ogroman broj izbjeglog stanovništva koje se kretalo prema Hrvatskoj i uspjesi JNA bili su posljedica nesnalaženja i nedjelovanja središnje vlasti u Sarajevu. Potvrda toga bila je vidljiva svega četiri dana prije srpskog preuzimanja kontrole nad Kupresom odnosno tijekom 6. travnja kada su u Skupštinu BiH u

¹⁵⁷ RBiH, Državni zavod za statistiku RBiH, *Statistički bilten, Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991.*; *Nacionalni sastav stanovništva*, 68-69.

Sarajevu upali prosvjednici koji su tražili smjenu postojeće vlasti proglašivši „svenarodni parlament u Skupštini BiH“.¹⁵⁸

Lokalno hrvatsko stanovništvo u općini Prozor bilo je uvjeren kako je sljedeći cilj JNA upravo prostor njihove općine, što je uz širenje glasina o velikim neprijateljskim snagama na Kupresu i prisustvo drugih izbjeglica, imalo znatnog utjecaja na pokretanje većeg broja civilnog stanovništva u zbjegove. U skladu s time, do 13. travnja veći broj žena i djece te starijeg stanovništva s područja općine Prozor nalazio se na makadamskoj cestovnoj komunikaciji koja je preko planinskog masiva Vran vodila u pravcu zapadne Hercegovine i dalje Hrvatske.¹⁵⁹ Iako službena odluka o odlasku stanovništva na razini općine nije objavljena, političko vodstvo općine i vojni predstavnici bili su suglasni u tome da se dijelovi stanovništva evakuiraju na sigurnije područje.¹⁶⁰ Time se zapravo nastojala otkloniti moguća krivnja za događaje koje bi uslijedili nakon ulaska JNA i srpske TO-e na području Prozora i ostatka Rame. Takvo razmišljanje je u širem povijesnom kontekstu bilo temeljeno na događajima iz 1942. kada je područje općine Prozor, i Rame bilo izloženo višednevnom masovnom masakru lokalnog stanovništva koje su počinile četničke snage pod talijanskim protektoratom.¹⁶¹

Proces aktivnog iseljavanja strane ušao je u fazu stagnacije sredinom svibnja 1992. u čemu je glavnu ulogu imalo jačanje obrambenih linija lokalnog HVO-a te neizostavno pristizanje vojne i humanitarne pomoći s područja Republike Hrvatske. Unatoč tome, problem nedostatka ljudstva i naoružanja predstavljao je pojavu koja je pratila ratne događaje na području općine Prozor od početka ratnih djelovanja. Naime, prvi dragovoljci uglavnom su bili ljudi bez vojnog iskustva koji su osnovne predispozicije vojne obuke stjecali u razdoblju služenja obveznog vojnog roka u JNA. Postojeći problem pokušao se riješiti upućivanjem poziva pojedincima koji su kao stanovnici općine tijekom 1991. sudjelovali u ratnim događajima na prostoru Hrvatske, gdje su stekli određeno vojno iskustvo, da se vrate na područje matične općine i pomognu u obrani matičnog prostora. Takav poziv imao je polovičnog uspjeha te je bio posebno vidljiv u razdoblju nakon

¹⁵⁸ „Noć i dan terora nad Sarajevom; Masovni zločini nad gradom; Narod traži smjenu vlasti; Europa priznala BiH“, *Oslobođenje*, 7. 4. 1992., naslovna stranica; Prosvjednici koji su 6. travnja izašli na ulice Sarajeva bili nosili su slike Josipa Broza Tita kao i zastave Jugoslavije i SR BiH. Prema tome, bilo je jasno kakav povratak vlasti je u osnovi bio tražen.

¹⁵⁹ „Sveta dužnost obrane – Izbjeglice iz Rame“, *Ramski vjesnik*, srpanj 1992., 3; *Ramski zbornik 2000.*, 187.; Milan Mudronja, „10.000 izbjeglica iz BiH“, *Vjesnik*, 12.04.1992., 2.; „Strah pokreće rijeke izbjeglica“, *Vjesnik*, 13.04.1992., 1.

¹⁶⁰ *Ramski zbornik 2000.*, 188.

¹⁶¹ ČEHIĆ, Namik. *Prozorski kraj u oslobodilačkom ratu i revoluciji 1941-1942*, Knjiga I. Prozor; Opštinski odbor SUBNOR-a, 1985., 310.

preuzimanja srpske kontrole nad kupreškom visoravni. U praksi, obrana općine je u razdoblju travnja 1992. u ključnoj mjeri ovisila o vojnoj pomoći koja je s prostora Hrvatske počela pristizati na prostor općine početkom travnja 1992. te je nastavljena i u razdoblju koje je uslijedilo.¹⁶²

Kao što je spomenuto, sredinom svibnja 1992. osjetniji val iseljavanja koji je zahvatio prostor općine Prozor zaustavljen je pa je tijekom toga mjeseca došlo do suprotnoga procesa u kojemu je dio izbjeglog civilnog stanovništva sa šireg područja općine Prozora započeo s povratkom.¹⁶³ Također, u tome razdoblju došlo je do transformacije JNA u Vojsku Srpske Republike BiH (Vojske SrR BiH).¹⁶⁴ U stvarnosti, radilo se o svojevrsnom kozmetičkom procesu kojemu su postojeće snage srpske TO-e i snage JNA dobile novi imenski naziv, u kojemu je dio domicilnih oficira bivše JNA kao i određena količina materijalno tehničkih sredstava JNA ostala u posjedu nove vojne organizacije.

Također, sredinom svibnja 1992., između hrvatskih i muslimanskih predstavnika započeli su pregovori o ustrojstvu i načinu djelovanja civilne i vojne vlasti. Temeljno nesuglasje predstavljalo je neprihvatanje hrvatskog prijedloga u vezi organiziranog uključivanja većega broja lokalnih Muslimana u proces obrane te stavljanja neraspoređenih jedinica TO BiH pod zapovjedništvo Općinskog stožera (dalje: OS) HVO Prozor. U cilju pronalaženja rješenja tijekom 11. svibnja u Prozoru je održan sastanak hrvatskih i muslimanskih predstavnika vlasti na kojemu je vođena rasprava oko spomenutog pitanja. Hrvatska strana ponovila je zahtjev za aktivnijim uključivanjem pripadnika TO-a na linije obrane pod zapovjedništvom HVO-a, odnosno traženo je veće angažiranje muslimanskog stanovništva na bojištu prema snagama Vojske SrR BiH. Tijekom 11. svibnja do stvarnog dogovora nije došlo, ali su muslimanski predstavnici dali obećanje kako će o navedenom prijedlogu dati konačna odgovor u sljedećim danima. Proces pregovora tih je svibanjskih dana bio izrazito aktivan. Tijekom sljedećeg dana, 12. svibnja u prostorijama franjevačkog samostana na Šćitu boravili su visoki hrvatski dužnosnici u BiH, među ostalima i Franjo Boras kao član predsjedništva BiH te Mate Boban i Miljenko Brkić. Njihovo prisustvo tom

¹⁶² Tako je primjerice tijekom 15. travnja 1992. iz skladišta 150. brigade Hrvatske vojske (HV) s Črnomerca u Zagrebu, prema području općine Prozor upućena manja vojna pomoć od nekoliko pancirnih košulja, 20 protu pješačkih mina, 2 sanitetska nosila, 5 zaštitnih maski, 80 vreća za spavanje, 20 pari čizama sa povišenom šarom, 20 vreća za spavanje, 20 komplet vojnih uniformi, 20 uprtača, 100 pari rabljenih čizama, 5 tromblona, 50 komada ručnog bacača raketa 64 mm (Zolja), 30 komada puške m 48, 7 sanduka municije 7.9 mm, 5 ručnih bacača raketa (ambrust) s optikom, 63 granate, te 80 pari čizama. Prema: HMDCDR, HVO, 42. bHVO: HV, 150. br. HV „R“, br. 1400, Revers br. 2/92 od 15.4.1992. Preuzeo Marko Grbeš

¹⁶³ *Ramski zbornik 2000.*, 190.

¹⁶⁴ ICTY: Srpska Republika Bosna i Hercegovina, Skupština srpskog naroda u BiH, Banja Luka, Izvorni zapisnik, bez broja od 12. 5. 1992. (Magnetofonski snimak sa 16. sjednice Narodne Skupštine Republike Srpske); 1

je prilikom iskorišteno za organizaciju susreta s muslimanskim predstavnicima vlasti. Međutim, upućeni poziv hrvatske strane lokalno vodstvo SDA je odbilo pa do sastanka na kraju nije ni došlo.¹⁶⁵ Jedan od razloga koji je zasigurno utjecao na beskompromisnost vodstva prozorskoga SDA bila je okolnost da su tijekom prve polovice svibnja 1992. njezine oružane snage, odnosno Štab TO-a Prozora, došle u posjed veće količine naoružanja koje je dobiveno uspješnim zauzimanjem većeg dijela vojnog skladišta „Ljuta“ u Konjicu.¹⁶⁶

Količina oružja dobivena iz skladišta „Ljuta“ koja je bila upućena prema Prozoru odgovarala je trećini cjelokupnog naoružanja koja se uspjela izvući iz navedenog skladišta. To je u konačnici značilo da je na prostor općine Prozor posredstvom lokalnih pripadnika HVO-a i TO BiH Prozor stigla veća količina naoružanja pa je u skladištu u Prozoru, u dogovoru s „drugom“ odnosno hrvatskom stranom, bilo ostavljeno „417“ cijevi i jedna manja količina streljiva koja je uredno predana skladištaru Muji Zečiću.¹⁶⁷ Pristizanjem spomenute količine oružja na prostor općine, Krizni štab Muslimanskog naroda Opštine Prozor na čelu sa predsjednikom Zajkom Delalićem tražio je od predstavnika OS HVO Prozor da se količina oružja u većem omjeru podijeli u korist Muslimana, kao razlog ističući činjenicu da je hrvatska strana na razini općine Prozor bolje naoružana.¹⁶⁸ Iako je u većem omjeru prikazano naoružanje bilo sadržano od različitih vrsta pješačkog naoružanja, dio streljiva odnosio se i na topničko koje je bilo prijeko potrebno na linijama obrane prema srpskim snagama na već spomenutom graničnom kupreškom području. Predstavljena količina oružja bila je pregledana od strane komisije koju su činili Esad Bektaš, Zajko Delalić kao predstavnici muslimanske te Ivan Križanac kao predstavnik hrvatske strane, nakon čega je napravljen precizan spisak pristiglih sredstava. Prema tom popisu u Prozor je iz Konjica dovezeno „1073“ komada naoružanja od čega je najveći broj otpadao na puške M 48 i poluautomatsko oružje te drugo starije automatsko oružje. Osim toga pješačkog naoružanja iz Konjica su dovezena i četiri minobacača 82 mm.¹⁶⁹ Za dio naknadno pristiglog naoružanja koje su Esad Bektaš i Zejnil Delalić dopremili u skladište policije u Prozoru, OS HVO Prozor je prema

¹⁶⁵ *Ramski zbornik 2000.*, 191.

¹⁶⁶ HMDCDR, HVO, UP SIS: Republika Bosna i Hercegovina (RBiH), HZ HB, HVO GS, VP Prozor, Prijava, str. pov. br. 16-16/02-230-464-KU-92/92 od 10.12.1992.

¹⁶⁷ HMDCDR, HVO, UP SIS: Esad Bektaš, Prozor, Izvještaj o radu u stranci, br. 4-24-06/02 od 6.7.1992.; D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 383.

¹⁶⁸ HMDCDR, HVO, UP SIS: RBiH, Opština Prozor, Krizni štab Muslimanskog naroda, Obavijest i trebovanje, bez broja od 11.5.1992.; D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 383.

¹⁶⁹ HMDCDR, HVO, UP SIS: Specifikacija naoružanja oduzetoga iz Konjica

Konjicu uputio zamjensku robu u vidu prehrambenih potrepština za lokalno stanovništvo.¹⁷⁰ Općenito gledajući, svojevrstan nered u raspodjeli naoružanja i naknadna traženja lokalne muslimanske strane u Prozoru za većinskim udjelom u dobivenom naoružanju iz Konjica, bili su općenita pojava nakon stjecanja kontrole nad skladištem oružja „Ljuta“. Takav nered djelom se može pripisati i strahu od mogućeg uništenja zauzetih skladišta i to nakon što je dio skladišta bio uništen u trenutcima povlačenja pripadnika JNA, poslije čega se pristupilo nekontroliranom izuzimanju oružja od strane pripadnika HVO i TO BiH, iako su pripadnici OS HVO Konjic imali važnu ulogu u zauzimanju skladišnog prostora.¹⁷¹

Međutim, traženje muslimanske strane za većim udjelom u raspodjeli preuzete količine naoružanje te pravdanje toga relativno boljim stanjem naoružanosti hrvatske strane, nije bio tek usputan zahtjev Kriznog štaba muslimanskog naroda u Prozoru na čelu sa Zajkom Delalićem. Takav zahtjev imao je skriveni uzrok u događajima koji su prethodili zauzimanju skladišta oružja „Ljuta“. Naime, budući da su u navedenom procesu s područja općine Prozor sudjelovali isključivo pripadnici muslimanskog Štaba TO-a, takav razvoj događaja rezultirao je i pojavom zloupotreba u smislu namjernog skrivanja količine oružja izuzete iz prostora skladišta „Ljuta“ gdje se skladištilo oduzeto oružje starog Štaba TO-a iz Prozora. Spomenute zloupotrebe u većoj mjeri su se zbivale tijekom prijevoza oružja iz Konjica do Prozora. U tijeku dovoza prethodno spomenutog oružja dio istoga bio je uzet od strane pripadnika TO u Prozoru u trenutku kada se kamion s navedenim naoružanjem zaustavio u jednom od tunela na proputovanja prema Prozoru gdje se sklonio kako bi izbjegao u tom trenutku intenzivnom topničkom djelovanju srpske strane. Izuzimanje određene količine oružja od pojedinih pripadnika TO Prozor nastavljeno je i pristizanjem teretnog vozila s naoružanjem u području Čelebića, gdje je s istoga maknuta mnogo veća količina naoružanja koja je prebačena u drugo vozilo.¹⁷²

O načinima krađe vojne opreme iz skladišta u „Ljutoj“ tijekom razdoblja međusobnih neslaganja unutar vodstva TO-a u Prozoru predstavnike muslimanske vlasti u Prozoru upoznao je sam Zajko Delalić. On je u pismu upućenoj komadi Štaba TO-a u Prozoru potvrdio kako je za nadređene oficire TO-a dao lažnu izjavu o oduzimanju „vozila od 12 tona metaka“ od strane HVO-

¹⁷⁰ HMDCDR, HVO, UP SIS: Esad Bektaš, Prozor, Izvještaj o radu u stranci, br. 4-24-06/02 od 6.7.1992.

¹⁷¹ HZHB, HVO, Načelnik za sazajne poslove sektor s/z Hercegovina, Tomislavgrad, Sazajno izvješće op. br. 23/92, str. pov. br. 59/92 od 12. 5. 1992.

¹⁷² HMDCDR, HVO, UP SIS: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Službena zabilješka – Izjava Ibrahim Bekrić, str. pov. br. 01-74/92 od 2.11.1992.

a, čime je uspješno osigurao navedeno streljivo za potrebe Štaba TO-a u Prozoru.¹⁷³ Time je Delalić nenamjerno potvrdio činjenicu da je muslimanska strana primjetnu količinu naoružanja iz Konjica odlučila zadržati u vlastitom posjedu unatoč jasnoj opasnosti djelovanja srpske strane i iz smjera Kupresa. Spomenuta količina prešućenog, odnosno skrivenog naoružanja nije bila prva takvog opsega. Krajem travnja na ime Štaba TO-a u Prozoru iz tvornice „Igman“ Konjic stigla je pošiljka od „478.800“ komada pješачkog streljiva, što je u količinskom smislu bilo više od streljiva koje je nakon zauzimanja skladišta „Ljuta“ stiglo u Prozor.¹⁷⁴

U skladu s navedenim odnosima i događajima, može se zaključiti kako su relacije između vojnih predstavnika Štaba TO-a u Prozor i OS HVO Prozor najkasnije od svibnja 1992. bile temeljene na neiskrenim odnosima. U navedenim okolnostima srpska opasnost s područja Kupresa predstavljala je, uz logističku povezanost, jedinu kohezivnu nit u odnosima dviju vojnih organizacija koje su se nalazile u fazi u kojoj je mogućnost kompromisa značila neupitno napuštanje vlastitih zahtjeva što nijedna strana nije smatrala prihvatljivim razvojem događaja.

4. 6. Kontekst donošenja planova „Elif“ i „Be“ u lipnju 1992. godine

Najvažnijim događajem s početka lipnja 1992. godine u Prozoru može se smatrati nastanak dokumenta poznatoga pod nazivom „Plan odbrane opštine Prozor“. Autor toga dokumenta bio je zapovjednik Štaba TO-a u Prozoru Muharem Šabić.¹⁷⁵ Naime, iz sadržaja toga dokumenta vidljivo je kako je njegova svrha bila pripremiti pripadnike TO-a u Prozoru na dva moguća razvoja događaja u nadolazećem razdoblju. To se može zaključiti po tome što se dokument sastojao od dva dijela, odnosno od dva simulirana plana obrane.

Prvi dio plana pod kodnim nazivom „Elif“ trebao se primjenjivati kroz suradnju pripadnika Štaba TO-a Prozor s pripadnicima OS HVO Prozor po pitanju zajedničkog djelovanja usmjerenog protiv snaga Vojske SrR BiH na području prema Kupresu. Shodno mjestu djelovanja, odnosno lokaciji položaja u slučaju aktiviranja plana „Elif“, usvojen je dokument „Alfa“ u kojem se nalazio

¹⁷³ HMDCDR, HVO, Ministarstvo obrane (MINOB), Politička Uprava Ministarstva obrane (PU MO): R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, SIS, Službena zabilješka – Pismo Zajke Delalića komandi u Prozoru, str. pov. br. 19-3-177 od 4.11.1992.

¹⁷⁴ HMDCDR, HVO, MINOB, PU MO: UNIS, Igman, Društveno preduzeće, Konjic, Izvještaj, str. pov. br. 1/1 od 18.2.1993.

¹⁷⁵ RBiH, Opština Prozor, Štab Teritorijalne obrane, Prozor, Plan odbrane opštine Prozor, str. pov. br. 1-01-1/92 od 1. 6. 1992. U potpisu Muharem Šabić

popis postrojbi Štaba TO-a Prozor s propisanim načinom njihova djelovanja. Međutim, iako je dokument „Alfa“ podrazumijevao zajedničko djelovanje s lokalnim pripadnicima HVO-a prema njemu je manji broj pripadnika TO-a bio raspoređen u smjeru položaja prema snagama Vojske Sr BiH. Tako je primjerice od tri čete koje su planirane od ljudstva TO-a sa gradskog i šireg područja Prozora, gdje je i bila najveća koncentracija muslimanskog stanovništva, tek jedna četa trebala zauzeti položaje na prostoru „Ivančevića i Pilava staja“, koji su kao takvi nalazili iza prvih obrambenih položaja pripadnika OS HVO-a Prozor koji su držali obrambene položaje na području Raduše, Idovca i Zahuma. Drugi osjetno veći dijelovi snaga TO-a iz Prozora prema navedenom dokumentu „Alfa“ trebali su zauzeti položaje na području Crnog Vrha, strateški važnog područja koje je omogućavalo nadzor nad prijevojem Makljenja a time i gradskom jezgrom Prozora.¹⁷⁶

Dakle, prema navedenom dokumentu plana „Alfa“ veći broj pripadnika Štaba TO-a Prozor trebao se rasporediti u dubini prostora oko područja vlastitih sela. Navedeno neplaniranje pokretanja pripadnika TO-a iz dubine prostora prema prvim linijama obrane razlikovalo se od upotrebe snaga OS HVO Prozor i HOS-a čiji su pripadnici s područja koja nisu bila ugrožena srpskoj prijetnjom izvodili redovite smjene ljudstva na linijama obrane prema Vojsci SrR BiH.¹⁷⁷

Zaključno s opisanim, bilo je razvidno kako je Štab TO-a Prozor, po pitanju zajedničkog djelovanja s pripadnicima OS HVO Prozor, nastojao upotrijebiti tek simboličan manji dio snaga držeći preostali većinski dio snaga u pozadini s rasporedom na manje izloženim područjima u neposrednoj blizini gradskog područja Prozora.

Drugi dio navedenog plana pod nazivom „Plan Be“, s kratkom uputom pod nazivom dokument „Beta“, podrazumijevao je samostalno djelovanje jedinica Štab TO Prozor u odnosu na OS HVO Prozor, odnosno djelovanje u suradnji s jedinicama Štabova TO-a BiH iz susjednih općina, „Gornjeg Vakufa, Konjica i Jablanice“. Prema spomenutom planu, odnosno pratećem dokumentu „Beta“, Štab TO-a u Prozoru trebao je „uspostaviti sve vidove veza“ s Štabovima TO-a u spomenutim općinama s posebnim naglaskom na njihove jedinice. Na kraju dokumenta navedeno je da uz prethodno dobro izvršenu „procjenu moći neprijateljskih snaga djelovati i samostalno“.¹⁷⁸

¹⁷⁶ R BiH, Opština Prozor, Štab Teritorijalne obrane, Prozor, Plan odbrane opštine Prozor, str. pov. br. 1-01-1/92 od 1. 6. 1992. Dodatak: Dokument Alfa.

¹⁷⁷ Nikola Rašić, „Momci s Gračaca“, *Ramski vjesnik*, srpanj 1992., 5.

¹⁷⁸ HMDCDR, Armija BiH 4. korpus, kutija 9991.; R BiH, Opština Prozor, Štab Teritorijalne obrane, Prozor, Plan odbrane opštine Prozor, str. pov. br. 1-01-1/92 od 1. 6. 1992. Dodatak: Dokument Beta.

U spomenutom planu „procjene moći neprijateljskih snaga“ nije do kraja jasno na koje je snage pritom mislilo vodstvo Štaba TO-a u Prozoru. Međutim, ukoliko se u obzir uzme činjenica postojanja dvije varijante plana u koje je prva, plan „Elif“ podrazumijevao zajedničko djelovanje s postrojbama OS HVO Prozor usmjereno prema snagama Vojske Sr BiH na području Kupresa, čini se kako su projekcije „Plana Be“ i dokumenta „Beta“ u odgovarale mogućnosti sukoba s postrojbama HVO-a. Prema tome, dokument „Beta“ je bio jasan pokazatelj stvarnih odnosa na području općine koji su bili kritični u mjeri da je lokalna muslimanska strana, unatoč srpskoj opasnosti, sukob između Hrvata i Muslimana smatrala itekako izvjesnim.

U drugoj polovini lipnja 1992 na postojeće hrvatsko – muslimanske odnose u prozorskoj općini negativno su se odrazili događaji koji su se tijekom toga razdoblja odvijali na području susjednih općina. U tom smislu, najbližu poveznicu na spomenute međunacionalne odnose ostavili su događaji koji su zbivali na području općine Gornji Vakuf. Naime, u toj susjednoj nacionalno heterogenoj općini početkom otvorenih ratnih djelovanja i napada JNA razvio se relativno sličan proces nastanka i djelovanja dvaju zasebnih vojnih i političkih paralelnih sustava, koji je neosporno bio prisutan na i na području Prozora. Određene napetosti u takvim odnosima eruptirale su tijekom 20. lipnja 1992. prvim ozbiljnim incidentom u kojemu su sudjelovali pripadnici OS HVO Gornji Vakuf i pripadnici Štaba TO-a Gornji Vakuf.¹⁷⁹ Ozbiljnost navedenog oružanog incidenta bila je jasna u konačnom ishodu u kojemu su smrtno stradala dva pripadnika HVO-a, Zvonko Krajina i Darko Ljubas te Ahmet Čaušević i Esad Gvozden kao pripadnici Štaba TO-a Gornji Vakuf.¹⁸⁰ Vijest o navedenim događajima i poginulim pripadnicima u oružanom sukobu u Gornjem Vakufu relativno brzo se proširila na području općine Prozor s obzirom da su obojica smrtno stradalih pripadnika HVO-a bili dovezeni u Ratnu bolnicu (RB) u Rumbocima u ranim večernjim satima 20. lipnja. Zajedno s dvojicom preminulih vojnika HVO-a u Rumboke je stigao i ranjeni pripadnik HVO-a što je predstavnicima OS HVO Prozor omogućilo stvaranje konkretneslike o navedenom incidentu.¹⁸¹

¹⁷⁹ HZHB, HVO, Općinski stožer Prozor, Načelnik sazajnih poslova, br. 15/92 od 20. 6. 1992.

¹⁸⁰ HMDCDR, HVO, 42. bHVO: Općinski sanitet stožer HVO, Rama-Prozor, Izvješće, str. pov. br. 45/92 od 21.7.1992.

¹⁸¹ Isto.; Smrtno stradali pripadnik HVO-a Zvonko Krajina bio je pripadnik lokalne satnije HVO-a koja je bila dio pukovnije „Ante Bruno Bušić“ dok je Darko Ljubas zvani Šljvo bio pripadnik postrojbe „Garavi“.

4. 7. Stanje i pojava novih incidenata u srpnju i kolovozu 1992.; reorganizacija OS HVO i Štaba TO

Potaknuto prethodnim događajima u Gornjem Vakufu, rukovodstvo HVO-a u Prozoru je početkom srpnja 1992. donijelo niz odluka kojima su se nastojali urediti odnosi i ponašanja pripadnika vlastitih postrojbi, između ostalog nastojeći reducirati prisustvo naoružanih pojedinaca u gradu i drugim naseljenim mjestima. S tom namjerom najprije je donesena odluka o zabrani nošenja naoružanja „s dugim cijevima, kao i svih vrsta eksplozivnih sredstava u naseljenim mjestima“.¹⁸² Navedena odluka OS HVO bila je zapravo prepisana odluka civilne vlasti Skupštine općine Prozor od nekoliko dana prije u kojoj su navedene identične zabrane.¹⁸³ U novim okolnostima i odnosima u kojima su različiti incidenti i manji sukobi postali dio svakodnevnice, OS HVO je izdao i druge zapovijedi, između ostalog i zapovijed o zabrani izlaska s prostora općine svih stanovnika koji su se nalazili pod obvezom mobilizacije. Naime, upravo tijekom druge polovice lipnja 1992., Skupština općine Prozor donijela je odluka o proglašenju opće mobilizacije na području općine.¹⁸⁴

U političkom smislu, događaji u Gornjem Vakufu te općenito stanje na području općine Prozora bili su uvertira u proces preslagivanja lokalne organizacije SDA u Prozoru. Glavni uzrok unutarstranačkom preslagivanju ogranka SDA u Prozoru definiran je neuspjelim političkim djelovanjem predstavnika stranke te „loše vođenih odbrambenih priprema za predstojeće burne događaje“.¹⁸⁵ Shodno tome, izbjegavanje sličnih propusta u budućem djelovanju trebalo se riješiti izborom novog vodstva stranke. S tom svrhom 24. lipnja 1992. održani su izbori unutar stranačkog rukovodstva SDA Prozor u kojemu su izabrani novi članovi Izvršnog odbora stranke kao i novi predsjednik Ahmo Hujdur.¹⁸⁶

Opisana reorganizacija općinskog sastava SDA nekoliko dana kasnije zaokružena je osnivanjem „Koordinacijskog odbora za zaštitu interesa muslimanskog naroda u opštini Prozor“ s ciljem jače povezanosti domicilnog muslimanskog stanovništva i članova lokalnih ogranka SDA

¹⁸² HMDCDR, HVO, 42. bHVO: HZHB, HVO, Općinsko stožer Rama -Prozor, Zapovijed, br. 101-01/92 od 2. 7. 1992. U potpisu operativni načelnik OS HVO Prozor, Ilija Franjić

¹⁸³ HMDCDR, HVO, 42. bHVO: Predsjedništvo Skupštine općine Prozor, Prozor, Odluka, br. 01/1-21/92 od 30.6.1992.

¹⁸⁴ ICTY: Skupština općine Prozor, Odluka o proglašenju opće mobilizacije na području općine Prozor, br. 01/1-17/92 od 22. 6. 1992.

¹⁸⁵ HERO, Mesud. *Prozor 1992.-1995 Hronika zločina*. Sarajevo: Fondacija Makljen, 2003., 29.

¹⁸⁶ Isto; HMDCDR, HVO, 42. bHVO: RBiH, SDA, Prozor, Pismo Ratnom predsjedništvu SO-e Prozor, br. 41-01-24-06/92 od 4.9.1992.

i SDP BiH, kao muslimanskih političkih stranaka. U definiciji Koordinacijskog odbora (dalje ;Odbor) istaknuto je kako se radi o Odboru koji je trebao dati „...doprinosa obnovi jedinstva svih ljudi koji su BiH smatrali svojom domovinom, a TO svojom oružanom silom.“.¹⁸⁷ Iz navedene definicije i naziva bilo je očigledno kako je navedeni Odbor predstavljalo jednostrano muslimansko političko tijelo koje je trebalo djelovati isključivo u zaštiti interesa muslimanskog stanovništva općine. Time je, poslije osnivanja Kriznog štaba muslimanskog naroda, aktiviranje spomenutog Odbora ukazivalo na nespremnost muslimanskih predstavnika da participiraju u središnjim općinskim strukturama zajedno s Hrvatima. Takav odnos prema središnjoj vlasti na razini općini bio je rezultat hrvatskog udjela u većem dijelu općinske vlasti što politički predstavnici SDA i SDP nisu smatrali povoljnim. Hrvatski predstavnici u općinskoj vlasti tijekom predmetnog razdoblja su i dalje sazivali sjednice Predsjedništva općine na kojima su se donosile odluke koje su bile obvezujuće na razini općine.¹⁸⁸

Promjena u vodstvu prozorskoga SDA utjecala je i na način na koji je Štab TO-a Prozor komunicirao s vodstvom lokalnoga HVO-a. Od srpnja 1992. godine uočljivo je kako je vodstvo TO-a Prozor prema HVO-u zauzimalo sve izraženije negativno stajalište pri čemu je najvažnija karakteristika takvog pristupa bila terminologija kojom se sugeriralo da je TO jedina legalna vojna organizacija u BiH, dok su svi ostali, uključujući i pripadnike HVO-a, bili definirani kao sustavni organizatori izopćavanja tradicije državne vlasti BiH na lokalnoj razini.¹⁸⁹ Takav pristup osim kao pokazatelj činjenice da je vodstvo Štaba TO-a u Prozoru prema lokalnome HVO-u zauzelo neprijateljski stav, bio je značajan jer se njime ignorirao razvoj događaj iz neposredne prošlosti. Naime, pristup prema kojem je TO bio jedina legalna vojna formacija dok je HVO paravojna bio je neodrživ iz lako provjerljive činjenice je upravo HVO bio nositelj aktivne obrane općinskog područja od napada JNA i srpske TO-a, odnosno Vojske SrR BiH, dok je aktivno sudjelovanje Štaba TO-a Prozor pod nadzorom SDA izostalo, odnosno bilo je zanemarivo.

Stavivši opisani diskurs u kontekst političkih deklaracija središnjih vlasti iz Sarajeva može se zaključiti kako je on uslijedio kao neposredna posljedica odluke Predsjedništva BiH od 20. lipnja 1992. Ta odluka, osim zbog činjenice što je njome proglašeno ratno stanje na bosansko-hercegovačkome teritoriju, bila je značajna zato što je u njoj, pod točkom 3, navedeno da se za

¹⁸⁷ M.HERO, Prozor 1992.-1995 Hronika zločina, 29.

¹⁸⁸ ICTY: Skupština općine Prozor, Odluka o proglašenju opće mobilizacije na području općine Prozor, br. 01/1-17/92 od 22. 6. 1992.

¹⁸⁹ Koordinacioni odbor muslimanskog naroda Prozor, Prozor, Izvod iz zapisnika, bez broja od 24. 7. 1992.

obranu BiH „Ovlašćuju.. oružane snage Bosne i Hercegovine da preuzmu potrebne mjere za organizovanju opštenarodnog otpora..“.¹⁹⁰ Navedena odluka važna je jer njome Predsjedništvo BiH pod pojmom „oružanih snaga Bosne i Hercegovine“ tada još nije podrazumijevalo HVO što je na taj način impliciralo kako niti sukob s HVO-om nije isključen.¹⁹¹

Poslije donošenje te odluke i posljedične promjene na čelu prozorskoga SDA-a, uslijedio je razvoj još nekoliko značajnih događaja. Najprije je 5. srpnja Štab TO-a u Prozoru preimenovan u Općinski štab obrane (dalje; OpŠO) što je bilo u skladu s naredbom Predsjednika Predsjedništva BiH od 23. lipnja 1992. temeljem koje je došlo do preimenovanja TO BiH u Armiju Republike Bosne i Hercegovine (Armija BiH).¹⁹² Promjena imena nije značila i promjenu postojećeg vodstva OpŠO Prozor što je bilo vidljivo i po tome što je komandant Štaba TO-a, Muharem Šabić, imenovan novim komandantom transformiranog OpŠO što se preslikalo i na uže vodstvo OpŠO koje je činilo 12 najbližih Šabićevih suradnika.¹⁹³ Na sastanku Odbora SDA-a Prozor održanog dan nakon poslije opisane rekonstrukcije muslimanskog Štaba TO-a, odnosno tijekom 6. srpnja 1992., vodstvo Odbora na čelu s koordinatorom Omerom Hujdurom dalo je pozitivnu ocjenu dotadašnjem djelovanju Štaba TO-a, nakon čega je uslijedilo donošenje nekoliko zaključaka, odnosno uputa koje su se doticali budućeg djelovanja lokalnog OpŠO u Prozoru.¹⁹⁴ Usputno su podijeljeni određeni zadatci muslimanskim članovima Ratnog predsjedništva, odnosno Skupštine općine i Izvršnog vijeća općine Prozor koji su ujedno bili i članovi Odbora. Ipak, najvažnija stavka podijeljenih zadataka odnosila se na jačanje OpŠO u Prozoru čega se i doticao najveći broj usvojenih zadataka. Između ostalog zaključeno da lokalni OpŠo u Prozoru treba poraditi na izradi financijskih zahtjeva za „minimum nabavke oružja i opreme“, propisa za „nošenje, čuvanje, upotrebu i održavanje oružja i opreme kao i stvaranju popisa naoružanja koje je bilo „nabavljeno ličnim sredstvima“. No, između mnoštva spomenutih uputa nalazio se i zadatak „formiranja jedinica za odbranu grada“ što je impliciralo uže gradsko i prigradsko područje općinskog središta

¹⁹⁰ „Odluka o proglašenju ratnog stanja“, *Službeni list BiH*, br. 7., 20. juna (lipnja) 1992., 234.

¹⁹¹ Tek je naknadno tijekom 21. srpnja 1992. Sporazumom o prijateljstvu Republike Hrvatske (RH) i BiH potpisanom između Franje Tuđmana i Alije Izetbegovića HVO se smatrao sastavnim dijelom „jedinstvenih oružanih snaga“ BiH. Vidi: Zagreb, Sporazum o prijateljstvu i suradnji između Republike Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske, bez broja od 21. 7. 1992. U potpisu Alija Izetbegović i dr. Franjo Tuđman

¹⁹² ICTY: Predsjedništvo RBiH, Sarajevo, Naredba, pr. Br. 01-011 od 23.6. 1992. (RBiH: Ministarstvo obrane, Sarajevo, Armija BiH, pov. br. 02/1511-11 od 25. 6. 1992. – pečat na dokumentu „Naredbe“)

¹⁹³ ICTY: RBiH, Armija BiH, Opštinski štab obrane, Prozor, Predmet: izvještaj o radu OpŠo Prozor. br. 1-01-140/92, pov. br. 146/92 od 16. 9. 1992. U potpisu komandant Muharem Šabić

¹⁹⁴ ICTY: RBiH, Opština Prozor, Koordinacijski odbor muslimanskog naroda (MN – teško čitljivo), Prozor, Predmet: Informacija o radu, br. 10-1/24-06.92 od 9. 7. 1992.

Prozora.¹⁹⁵ Navedeni zadatak bio je na tragu prethodno spomenutoga plana „Beta“ s početka lipnja 1992., koji je trebao pripremiti pripadnike TO-a odnosno Armije BiH na oružani sukob s prozorskim HVO-om.

Spomenute aktivnosti muslimanske strane nisu bile nepoznate hrvatskoj strani. Naime, u opisu stanja na području općine u razdoblju trajanja sastanka Odbora tijekom srpnja 1992., dokumenti hrvatske provenijencije upozoravali su o narušenoj sigurnosnoj situaciji na području općine koja se u uslijed ratnog stanja manifestirala u obliku pojave određenih kriminalnih radnji i nediscipline kojima su uzrok nepoznati pojedinci ali i pojedini pripadnici OS HVO Prozor i OpŠO Prozor, odnosno lokalne Armije BiH.¹⁹⁶ Prema istom izvješću, dodatno opterećenje predstavljali su stalno prisutni nekonzistentni međunacionalni odnosi na razini općine koje je hrvatska strana promatrala kroz „aktivnosti određenog broja muslimana koji svojim samoorganiziranjem nekih posebnih institucija kao što su posebni štabovi, posebna ratna predsjedništva kao i neke posebne formacije i neke posebne linije obrane.“¹⁹⁷ Dakle, može se vidjeti kako je hrvatska strana do određene razine bila upoznata s djelovanjem muslimanskih predstavnika po pitanju osnivanja Odbora i unutarnje muslimanske koordinacije koja se pritom definirala kao samostalno organiziranje s ciljem zasebnog djelovanja koje je trebalo biti usmjereno protiv Hrvata.

Mišljenje hrvatske strane o jačanju lošim međunacionalnih odnosa vrlo vjerojatno je stvoreno na temelju postojećeg razvoja događaja u užem gradskom području Prozora kao i na područjima uglavnom većinskih muslimanskih sela, preciznije u području sela u istočnim (Here i Kute.), odnosno jugoistočnim predjelima općine (Toščanica, Grevići, Kruščica..) koja zbog svojega položaja nisu bila izložena srpskoj ugrozi.¹⁹⁸ Posebnu pozornost hrvatske strane u tim selima budile su pojave procesa „ukopavanja“, što je kod tamošnjeg hrvatskog stanovništva stvaralo nelagodu i nesigurnost.¹⁹⁹ Stajalište lokalne hrvatske strane o narušenim odnosima bilo je temeljeno i na svakodnevnim međunacionalnim incidentima uglavnom verbalnog karaktera među kojima je najveći odjek imao incident potkraj lipnja 1992. godine. Toga dana je nekolicina hrvatskih mladića u pripitom stanju stigla do gradskog Doma zdravlja u Prozoru u kojemu su

¹⁹⁵ Isto.

¹⁹⁶ Ante Markešić, „Ratni sindrom“, *Ramski vjesnik*, srpanj 1992., 10.; „Požurite još nije kasno“, *Ramski vjesnik*, srpanj 1992. 10.

¹⁹⁷ HZHB, HVO, Općinski stožer Prozor, Prozor, Izvješće, br 01-1/92 od 7. 7. 1992. U potpisu načelnik SIS-a Luka Markešić

¹⁹⁸ HZHB, HVO, Općinski stožer Prozor, Saznajno izvješće, br.0 1 FK-002/92 od 5. 7. 1992.

¹⁹⁹ HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Odjel obrane, Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-16/92 od 8.9.1992.

nakon ulaska zatekli postojeće osoblje s kojima su bile doktorica i medicinska sestra muslimanske nacionalnosti. Spomenuta doktorica i medicinska sestra nedugo zatim bile su verbalno izvrijeđane nakon čega su iste napustile Dom zdravlja uvjetujući povratak na posao osiguravanjem oružane straže na ulaznim prostorima spomenute medicinske ustanove.²⁰⁰ Iako su verbalno napadnutim djelatnicama nedugo zatim upućene riječi javne isprike i obećanja ispunjavanja njihovih zahtjeva očito je da su opisani i drugi slični događaji bili direktna posljedica narušenih međunacionalnih odnosa na razini općine.²⁰¹

S druge strane, zadržavanje većega broja domicilnih pripadnika Armije BiH u prethodnom spomenutim muslimanskim selima u istočnim i jugoistočnim područjima općine za vodstvo OS HVO-a u Prozoru bila je posebno sumnjivo budući da je HVO u više navrata uzaludno tražio angažiranje dodatnih pripadnika Armije BiH na bojištu prema Kupresu. Broju pripadnika Armije BiH u tim selima trebalo je pribrojiti veći broj (oko „300 pripadnika“) pripadnika Armije BiH koji su u ljetnim mjesecima osiguravali gradsko područje Prozora.²⁰² Uzevši u obzir opisan raspored snaga Armije BiH i izbjegavanje osjetnijeg sudjelovanja njenih pripadnika na prvim crtama obrane naspram Vojske SrR BiH, izglednim se čini zaključiti da je vodstvo HVO Prozor bilo uvjerenom kako muslimanska strana na položajima daleko od prvih crta bojišnice drži veći broj svojih vojnika zbog mogućeg ozbiljnijeg narušavanja odnosa s hrvatskom stranom.

Unatoč postojećim problemima u odnosima jasno zabilježenima u razdoblju od svibnja do srpnja 1992., OS HVO Prozor je i dalje nastavio logistički podržavati pripadnike OpŠO Armije BiH u Prozoru. Bilo je to i za očekivati budući da se na području Zahuma nalazio manji broj pripadnika OpŠO Armije BiH iz Prozora koji je sudjelovao u obrambenom procesu prema srpskoj strani na Kupresu.²⁰³ Ovu činjenicu je važno istaknuti jer je ona jasan pokazatelj kako je hrvatska strana, poglavito nakon incidenata i ograničenih sukoba u Gornjem Vakufu tijekom lipnja 1992., pokušala na različite načine izbjeći sukobe s muslimanskom stranom i usmjeriti se na zajedničku obranu prema snagama Vojske SrR BiH na području Kupresa.

²⁰⁰ HMDCDR, HVO, 42. bHVO: Općinski sanitet stožer HVO, Rama-Prozor, Izvješće, str. pov. br. 56/92 od 29.6.1992. Radilo se doktorici Verenesi Muminović i medicinskoj sestri Mitheti Kulagić.

²⁰¹ Nikola Rašić „Ratna bolnica u Rumbocima“, *Ramski vjesnik*, srpanj 1992., 10.

²⁰² ICTY: RBiH, Armija BiH, Opštinski štab obrane, Prozor, Predmet: izvještaj o radu OpŠo Prozor. br. 1-01-140/92, pov. br. 146/92 od 16. 9. 1992. U potpisu komandant Muharem Šabić

²⁰³ HMDCDR, Armija BiH: Komandantu OS RBiH, Izvještaj od 13- 15. 8. 1992., bez broja i datuma. Izvještaj poslao Zajka Delalić, savjetnik komandanta OS ABiH Prozor.

4. 8. Vojni, politički i društveni odnosi na području općine u rujnu 1992. godine

Jedan od ključnih dana koji je odredio buduće odnose Armije BiH i HVO-a na području Prozora bio je 28. kolovoza 1992. godine. Toga dana visoki oficir Armije BiH i zapovjednik (dalje; komandant) Taktičke grupe 1 (dalje; TG-1) Armije BiH Zejnil Delalić uputio je naredbu koja se može promatrati uvodom u otvoreni sukob Armije BiH i HVO-a na području Prozora. S njom je Delalić OpŠO Armije BiH Prozor naredio napuštanje svih zajedničkih obrambenih položaja koje je Armija BiH u suradnji s OS HVO Prozor držala naspram područja pod kontrolom Vojske Republike Srpske (dalje; VRS) na Kupresu.²⁰⁴ Delalić je u navedenoj naredbi osim napuštanja položaja prema VRS naredio i evakuaciju vlastitog stanovništva s područja sela oko Ramskog jezera među kojima i stanovništva sela Varvara i Kovačevo Polje koja su imala najveći broj muslimanskog stanovništva na tome prostoru.²⁰⁵ Muslimansko stanovništvo izvučeno s toga prostora trebalo je rasporediti po gradskom području Prozoru. Pritom se gradsko područje Prozora trebalo pripremiti za blokiranje prilaznih cestovnih komunikacija iz pravca kojih se očekivao prodor oklopnih jedinica HVO Prozor. Takva blokada bila je praćena i naredbom o stvaranju obrambenih položaja Armije BiH u području neposredno ispred zapadnog ulaza u grad, odnosno iz smjera većinski hrvatskih sela oko Ramskoga jezera.²⁰⁶

Naredbu o radikalnoj promjeni dotadašnje obrambene koncepcije Delalić je opravdavao incidentom koji se dan ranije dogodio u Prozoru tijekom kojega je oštećeno nekoliko stambenih i poslovnih objekata u vlasništvu lokalnih Muslimana.²⁰⁷ Naime, u noći s 27. na 28. kolovoza 1992. u Prozoru je došlo do oružanog incidenta između naoružanih pripadnika lokalnih muslimanskih hrvatskih snaga. Incidente od toga dana Delalić je vrlo brzo iskoristio u svrhu kreiranja povoda za označavanje HVO-a kao glavnoga protivnika na području Prozora. Iako Delalićeva odluka naizgled nije djelovala neracionalno, uvid u dostupne izvore upućuje na zaključak da promjena obrambene strategije Armije BiH u Prozoru i incidenta dan ranije zapravo nisu bili uzročno-posljedično povezani. Naime, nakon okončanja spomenutog incidenta u Prozoru, pet ranjenih sudionika tih incidenta upućeni su u Ratnu bolnicu HVO-a u Rumbocima, selo pod nadzorom snaga HVO-a. Pri tome je važno naglasiti da su dvojica ranjenika bili pripadnici Armije BiH, dok

²⁰⁴ Vojska SrR BiH upravo je tijekom kolovoza 1992. preimenovana u Vojsku Republike Srpske (dalje: VRS).

²⁰⁵ RBiH, ŠVK OS, Sarajevo, Taktička grupa -1, Naređujem, br. 02/349-59 od 28. 8. 1992. U potpisu Zejnil Delalić

²⁰⁶ D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 387.

²⁰⁷ RBiH, ŠVK OS, Sarajevo, Taktička grupa -1, Naređujem, br. 02/349-59 od 28. 8. 1992. U potpisu Zejnil Delalić

su dva ranjenika bili pripadnici Hrvatskih obrambenih snaga (HOS) a tek jedan pripadnik HVO-a. Ranjeni pripadnik HOS-a bio je i Marinko Beljo koji je ujedno bio zapovjednik grupe HOS-ovaca koji su se većinom nalazili na položajima spram VRS na području dijela kupreške općine.²⁰⁸ Njegovo sudjelovanje u navedenom incidentu i sukobu potvrđivalo je činjenicu kako se u osnovi radilo o manjem sukobu pripadnika Armije BiH i HOS-a kojemu se stihijski priključili pripadnici HVO-a koji su se zatekli u neposrednoj blizini kao i ostali vojnici koji su se u tom trenutku našli na užem gradskom području.

Te činjenice je važno naglasiti, jer osim što se iz njih vidi da je bolnica koju je vodio lokalni stožer HVO-a pružala medicinsku skrb pripadnicima obiju strana, na osnovi njih se može zaključiti kako je učešće postrojbi HVO-a u navedenom incidentu i sukobu u osnovi bilo minimalno odnosno sekundarno. Najveći dio pripadnika HVO-a koji se pod silom prilika nakratko uključio u spomenuti incident bio je iz sela Rumboci. Pripadnici HVO-a iz toga sela u Prozoru su se u većem broju nalazili zbog sasvim drugog razloga, točnije zbog nesporazuma koji je istoga dana izbio između nekolicine stanovnika navedenog sela s pripadnicima lokalne Vojne policije HVO-a u Prozoru koji su od dvojice mještana Rumboka oduzeli naoružanje zbog njihova pucanja u zrak. Sukladno tome, svi dostupni izvori iz kojih se može rekonstruirati sukob u Prozoru u noći 27. na 28. kolovoza 1992. kao ključne aktere hrvatskih snaga koji su u tome sukobu sudjelovali uglavnom spominju pripadnike HOS-a. Između ostalog, takav razvoj događaja izravno potvrđuje i Midhat Ćatić koji je kao Musliman te lokalni komandant policijske stanice u Prozoru nekoliko dana kasnije povodom navedenog događaja na traženje općinskog odbora SDA uputio zaseban detaljan izvještaj o tijeku incidenta u noći od 27. na 28. kolovoza. Unatoč jasnom opisu kretanja pripadnika HOS-a, Ćatić je navedeni sukob nastojao prikazati kao uzročni proces koji je započela hrvatska strana, odnosno pripadnici HVO-a. U izostanku drugih uzroka sukoba, Ćatić je pokušao iskoristiti postojeće stanje pa je relativno nespretno interno neslaganje pripadnika Vojne policije i HVO-a iz Rumboka definirao kao organizirani događaj koji se pretvorio u napad na Muslimane u „ulici 17. krajiške brigade“.²⁰⁹ Takva konstrukcija bila neutemeljena s jasnim ciljem svaljivanja krivnje za sukob na stranu HVO-a.

²⁰⁸ HMDCDR, ZZP Tomislavgrad: Općinski sanitetski stožer HVO, Ratna Bolnica Herceg Bosne, Rama-Prozor, Izvješće za period 20.-28.8.1992., str. pov. br. 97/92 od 28.8.1992. U oružanom sukobu ranjeni su Ivan Piplica, Jure Petrović, Marinko Beljo, te pripadnici Armije BiH; Dževad Džemat i Hajrudin Zajmović.

²⁰⁹ HZHB, HVO, Načelnik za saznanje poslove sektor s/z Hercegovina, Tomislavgrad, Saznajno izvješće op.br. 97/92 str. pov. br. 300/92 od 29. 8. 1992; HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Odjel obrane, Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-16/92 od 8.9.1992.; R BiH, Ministarstvo za unutrašnje poslove (MUP), Centar službi bezbjednosti

Razlika između HOS-a i HVO-a u vidu političkih ciljeva i ustroja bila je iznimno velika, budući da je HVO djelovao organizacijski samostalno u odnosu na Armiju BiH, dok je vodstvo Armije BiH snage HOS-a na razini cijele BiH smatralo dijelom svojih snaga.²¹⁰ Tu okolnost je nužno uzeti u obzir kada se sagledava uzročno-posljedična povezanost između sukoba u Prozoru od 27. na 28. kolovoza i Delalićeve naredbe koja je uslijedila dan kasnije. Uzevši to u obzir, očito je kako je Delalić incidente koji su se dogodili dan ranije iskoristio kao povod za donošenje odluke o promjeni postojeće strategije Armije BiH na području Prozora. Ono što u cijelom slučaju oko Delalićeve odluke ostaje dvojbeno jest pitanje je li Delalić naredbu od 28. kolovoza donio samostalno ili prema prethodnoj uputi nadređenih vojnih tijela.²¹¹ U skladu s time, nije sasvim jasno tko je u zapovjednom sustavu Armije BiH stvarni akter spomenute odluke.

Samo tri dana nakon što je Delalić izdao spomenuta naredbu 1. rujna 1992., komandant OpŠO Prozor Muharem Šabić kojemu je ta naredba bila upućena naredio je izradu „šeme Plana odbrane grada – Prozora“ i aktiviranje drugih pratećih procesa među kojima i rješavanja pitanja bolničkog smještaja za pripadnike Armije BiH.²¹² Bio je to jasan znak za aktiviranje prethodno donesenog plana „Beta“ iz lipnja 1992., prema kojemu je tadašnji Štab TO-a Prozor, a sada Armije BiH, planirano samostalno djelovanje u odnosu na postrojbe HVO Prozor. Naredba o obrani gradskog prostora Prozora bila je zapravo reducirana verzija lipanjskog plana odbrane koji se odnosio na cjelovito općinsko područje. Shodno tome, očito je da navedena Šabićeva naredba s početka rujna bila aktivirana na osnovi Delalićeve naredbe o uspostavi nadzora nad gradskim područjem Prozora.

(CSB), Policijska stanica, Prozor, Predmet: Procjena bezbjednosne situacije na području opštine Prozor, br. 16-16/01-040-420/92 od 3. 9. 1992. U potpisu Midhat Čatić, 1.; M. HERO, *Prozor 1992.-1995 Hronika zločina*, 30-31.

²¹⁰ Upravo polovicom kolovoza 1992. načelnik Glavnog Štaba Armije BiH, Sefer Halilović, postrojbe HOS-a s područja Prozora, Jablanice i Konjica svojom naredbom je podredio komandantu TG -1, preciznije Delaliću. RBiH, Štab Vrhovne komande oružanih snaga, Sarajevo, Naredba, str. pov. br. 02/340-585 od 15. 8. 1992. U potpisu Sefer Halilović.

²¹¹ U odgovoru na upit ogranka SDA u Prozoru poslanom tijekom 31. kolovoza, na saznanja oko navedenog incidenta, komandir policijske stanice u Prozoru, Midhat Čatić odgovorio je četiri dana kasnije, tijekom 3. rujna, navodeći kako će o navedenom incidentu upoznati nadređene zapovjednike u Sarajevu što u tom trenutku nije mogao napraviti zbog nemogućnosti uspostavljanja veze s Sarajevom, odnosno Fojnicom preko koje išla komunikacija. Navedeni dokument s Čatićevim potpisom značajan je, jer iz njega proizlazi kako je komunikacija ustanova Armije BiH iz Sarajeva i Prozora u vrijeme donošenja Delalićeve zapovijedi bila prekinuta. RBiH, MUP, CSB, Policijska stanica, Prozor, Predmet: Procjena bezbjednosne situacije na području opštine Prozor, br. 16-16/01-040-420/92 od 3. 9. 1992. U potpisu Midhat Čatić, 3.

²¹² D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 387.

Samo dan kasnije, Šabić je potpisao drugi važan dokument koji je bio jasan pokazatelj priprema snaga Armije BiH iz Prozora za sukob s HVO-om. Naime, Šabić je 2. rujna u svojstvu komandanta OpŠO Armije BiH u Prozoru uputio zahtjev „Igası“, kuvajtskoj humanitarnoj organizaciji čije se središte na teritoriju Republike Hrvatske nalazilo u Splitu, da mu pomogne naoružati pripadnike Armije BiH na području općine Prozor. Tom je prilikom Šabić zatražio pomoć u dodjeli „200 komada automatskih pušaka, 50 puškomitraljeza, 80 zolja“ te veće količine streljiva za pješačko naoružanje.²¹³ Dodatna važnost Šabićeva zahtjeva bila je u tome što je dva dana ranije, 31. kolovoza te godine, u prostoru „Igase“ u Splitu boravio glavni imam odbora Islamske zajednice (IZ) Prozor, Hidajet ef. Elkaz, koji se tom prilikom susreo s predstavnicima „Igase“ koji su mu dali obećanje za nabavku oružja. U dogovoru sa Šabićem spomenuti glavni imam u Prozoru 4. rujna je poslao konačan dopis „Igası“ u kojoj je poslao točne specifikacije traženog naoružanja.²¹⁴

U narušenim odnosima između hrvatske i muslimanske strane opterećenima spomenutim incidentima krajem kolovoza 1992. aktiviralo se i pitanje početka školske godine u osnovnim i srednjim školama na području općine Osim što je mogućnost pokretanja školskog procesa predstavljala određenu opasnost s obzirom na svakodnevna granatiranja dijelova općine i gradskih dijelova Prozora od strane VRS-e s područja vatrenih položaja kupreške općine, veliki problem pojavio se oko pitanja nastavnih planova i programa kao temeljnih odrednica školskog sustava. Naime, Hrvati nisu htjeli prihvatiti mogućnost daljnjeg korištenja postojećih nastavnih planova i programa iz razdoblja socijalističke Jugoslavije.²¹⁵ Hrvatska strana baštinila je izrazito negativno sjećanje na nastavne planove i programe aktivne u razdoblju socijalističke BiH u kojima nije bilo mjesta za hrvatski već srpsko-hrvatski jezik što je realno bila samo ijekavska inačica srpskog jezika. Pokušaj eventualnog dogovora lokalnih predstavnika HDZ BiH i SDA kao glavnih političkih predstavnika vlasti oko rješavanja pitanja školske godine i upotrebe nastavnih planova, bio je djelomično neuspješan. Za nepostizanje dogovora lokalna hrvatska strana optužila je predstavnike SDA na čelu s predsjednikom Ahmom Hujdurom zbog njihova odbijanja dolaska na pozvanu općinsku sjednicu koja se trebala održati zajedno s ravnateljima lokalnih škola na

²¹³ RBiH, Armije BiH, Opštinski štab obrane, Prozor, Zahtjev za pomoć, br: 1-01-120/92 od 2. 9. 1992. U potpisu Muharem Šabić.

²¹⁴ Glavni imam odbora IZ-e Prozor, Elkaz Hidajet ef., Prozor, Pismo za Kuvajtsku Igasu - predstavništvo Split, bez broja od 4. 9. 1992. U potpisu Elkaz Hidajet.

²¹⁵ „Dvojbe u i oko škola“, *Ramski vjesnik*, rujna 1992., 2. Autor Ivan Tadić.

području općine. Nedolazak na sastanak lokalni predstavnik SDA pravdao je minornim razlozima navodeći neslaganje s formalnim izgledima pisama, pečata, i druge pisane građe na kojoj su se nalazila hrvatska obilježja.²¹⁶

Unatoč odbijanju predstavnika SDA, najavljena sjednica održana je 4. rujna prema prethodnim najavama. Na sjednici je doneseno ukupno 10 zaključaka koji su trebali poslužiti kao uputa za početak nove školske godine, odnosno bili su to zaključci kojima su se nastojali umanjiti prethodno spomenuti problemi školskog procesa. Između ostalog, donesena je odluka po kojoj je nova školska godina trebala početi 14. rujna, o čemu su trebali biti upoznati roditelj djece, vjerski službenici kao i svi drugi povezani sa školskim procesom. Kako je jedan broj nastavnog osoblja bio aktivno uključen u postojeće procese obrane, donijeta je i odluka o demobilizaciji onoga dijela nastavnika koji su nužno neophodni za provođenje nastavnog procesa.²¹⁷

Ipak ključni zaključci navedenog sastanka doticali su korištenja nastavnih planova i programa. U tom smislu, usvojen je zaključak kako se zbog „specifičnosti uvjeta na početku školske godine“ nastavni plan i program temelji na programima Republike Hrvatske uz važnu napomenu kako će isti „obogatiti specifičnostima miješanih etničkih sredina, kakva je i općina Prozor“. Mogućnost improvizacije po pitanju nastavnih planova i programa nije bila moguća po pitanju usvajanja određenog gradiva koje je lokalno hrvatsko vodstvo smatralo dijelom ideologiziranog bivšeg političkog sustava. U tom smislu za određene školske predmete (srpskohrvatski jezik, povijest, zemljopis...) nije bilo dozvoljena upotreba starih udžbenika. Shodno tome, iz svih učionica trebale su se ukloniti slike „vezane za bivši sustav“. Osim korištenja novih planova i programa, donesena je odluka o prihvaćanju novog nastavnog jezika u osnovnim srednjim školama. Međutim, pitanje nastavnog jezika predstavljalo je, pored nastavnih planova i programa, drugi problem oko kojega lokalni hrvatski i muslimanski predstavnici nisu mogli kompromisno riješene. Iako je za nastavne planove i programe hrvatska strana imala valjan argument koji je potvrđivao postojeće stanje nedostupnosti novih državnih planova i programa, pitanje službenog nastavnog jezika riješeno je na način da su hrvatski učenici trebali nastavnu pohađati po hrvatskom jeziku uz obvezno korištenje latiničkog pisma i ijekavice. Imajući u vidu nacionalnu specifičnost, muslimanskog strani je omogućeno donošenje samostalno odluke o

²¹⁶HMDCDR, HVO, 42. bHVO: HZ HB, HVO, Općina Prozor, Prozor, Poziv, br. 01/023-651/92 od 1.9.1992. HMDCDR, HVO, 42. bHVO: R BiH, SDA, Prozor, Pismo Ratnom predsjedništvu SO-e Prozor, br. 41-01-24-06/92 od 4.9.1992.

²¹⁷ HMDCDR, HVO, 42. bHVO: R BiH, HZ HB, HVO, Općina Prozor, Zaključci, bez broja od 4.9.1992.

nazivu i načinu upotrebe vlastitog jezika. Naposljetku, zaključeno je kako nastavni proces mogu provoditi isključivo nastavnici iz reda hrvatskog i muslimanskog naroda, što se podrazumijevalo s obzirom na nacionalni sastav općine.²¹⁸ Predsjednik općinskog HVO-a i Skupštine općine, Mijo Jozić, i sam prosvjetni radnik, unatoč odbijanju dolaska predstavnika SDA na navedeni sastanak, opisane zaključke je službeno poslao predstavnicima lokalnog SDA od kojih je tražio da o svemu upoznaju muslimanske vjerske poglavare kao izravne sudionike školskog procesa.²¹⁹

Na navedene zaključke i molbe upućene na adresu predsjednika SDA Prozor, Ahme Hujdura, rukovodstvo lokalnog SDA reagiralo je proglasom koji je u cijelosti odbacivao opisane zaključke. U proglasu je naglašeno postojanje nastavnog plana i programa za cijelu BiH, početaki trajanje školske godine u kojoj su redoviti školski satovi i dužina trajanja školske godine bili skraćeni te druge administracijske upute školskog procesa, između ostalog i upotreba službenih pečata. Veći dio proglasa sadržavao je stranački pogled na postojeću situaciju u kojemu je hrvatska strana optužena za jednostrano djelovanje, odnosno zanemarivanje postojanja središnjih institucija BiH. Pored toga, napomenuto je da hrvatska strana nije pružila jamstva za sigurnost djece koja bi krenula u novu školsku godinu. Stoga je lokalno predstavništvo SDA roditeljima preporučilo ne sudjelovanje muslimanske djece u najavljenom početku školskog procesa. Konkretno spomenuti proglas je predlagao neupisivanje djece u prve razrede, općenito pohađanje nastave i uzimanje nove dokumentacije dok se za njih ne pronađe povoljno rješenje, o čemu je Izvršni odbor (IO) SDA obećao upoznati muslimansko stanovništvo.²²⁰

Navedeni proglas IO SDA o cjelovitom izbjegavanju nastavnog procesa nije se doticao poslanih zaključaka s opisane sjednice hrvatskih predstavnika i ravnatelja škola koja je muslimanskim učenicima pružala mogućnost pohađanja jezika i programa po vlastitom nahođenju. Pored toga, izostanak novog nastavnog plana i programa na razini BiH usporedno je pratio i nedostatak novih udžbenika koje središnja vlast u Sarajevu, odnosno nadležno Ministarstvo, zbog ratnog stanja i drugih nemogućnosti nije moglo pripremiti za početak nove školske godine. Temeljem toga bilo je razvidno da je proklamirani novi nastavni plan i program BiH zapravo bio reducirani plan i program iz razdoblja socijalističke SR BiH koji hrvatska strana nije željela

²¹⁸ Isto.

²¹⁹ HMDCDR, HVO, 42. bHVO: R BiH, HZ HB, HVO, Općina Prozor, Prozor, Odgovor na dopis 41-01-23-06/92, br. 01/01-023-7/92 od 4.9.1992

²²⁰ HMDCDR, HVO, MINOB, PU MO: R BiH, SDA, Prozor, Proglas od 7.9.1992.

prihvatiti.²²¹ U tom smislu, proglas lokanog IO SDA Prozor kojim je pozivao muslimansko stanovništvo na izostanak sudjelovanja u najavljenom školskom procesu primarno je isticao nesigurnost i stanje na području općine koje je upravo tijekom toga razdoblja bilo zahvaćeno svakodnevnim granatiranjem s pozicija VRS-e.²²² Pored toga, proglas je upoznao stanovništvo da je nastavni proces uredno strukturiran od strane Vlade BiH koja je bila i financijski nadležna za rad škola. No, poput prethodnih i predmetna stavka bila je tendenciozno tumačenje postojećega stanja upućenog lokalnom stanovništvu s ciljem stvaranja afirmativnog privida djelovanja središnje vlasti. U praksi, središnja vlast BiH nije bila u mogućnosti financijski podržati rad odgojno obrazovnih institucija, što je bilo uočljivo i na primjeru općine Prozor koja je do kraja listopada 1992. nastojala vlastitim sredstvima financirati rad nastavnika i učitelja.²²³ Dan poslije izdavanja navedenog proglašenja, 8. rujna 1992., rukovodeći članovi SDA okupljeni oko Koordinacijskog odbora najavili su sastanak u prostorijama Osnove škole u Prozoru na kojemu se trebalo raspraviti o problemima vezanima za opisani proces početka nove školske godine. Na navedenom sastanku pored političkih predstavnika trebali su sudjelovati i komandir policijske stanice Midhat Ćatić kao i Mustafa Hero jedan od članova OpŠO Armije BiH u Prozoru.²²⁴ Izostanak pozvanih pojedinaca nije imao utjecaja na razvoj rasprave o vojnim i političkim odnosima te spomenutom problemu početka školske godine oko čega je vođena rasprava na temelju pisanih materijala između Predsjednika Skupštine općine Prozor Mije Jožića i predsjednika lokalne SDA Ahme Hujdura.²²⁵

Uz probleme vezane uz početak nove školske godine, od ostalih važnih događaja koji su se obilježili područje Prozora u razdoblju rujna 1992. svakako treba istaknuti datum 16. rujna. Tada je vodstvo HVO-a u Prozoru primilo zapovijed o početku ustrojavanja brigade HVO-a za područje općine Prozor.²²⁶ Navedena zapovijed značila je i prestanak djelovanja Zapovjedništva OS HVO Prozor koji je trebao postati novo Zapovjedništvo brigade. Ujedno, to je značilo i kako

²²¹ „Ah, ti udžbenici“, *Ramski vjesnik*, rujna 1992., 5.

²²² HZHB, HVO, Načelnik za spoznajne poslove, SzH, Tomislavgrad, Saznajno izvješće br 98/92, str. pov. br. 301/92 od 1. 9. 1992.; HZHB, HVO, Općinski stožer Rama-Prozor, Načelnik saznajne službe, Predmet: Izvješće o radu saznajne službe 1/92 od 4. 9. 1992.; *Ramski zbornik 2000.*, 194.

²²³ „Prosvjetari na udaru“, *Ramski vjesnik*, listopad 1992., 5.

²²⁴ HMDCCR, HVO, UP SIS: Stranka demokratske akcije (SDA), Prozor, Poziv, bez broja od 8.9.1992.

²²⁵ „Dopisivanje“, *Ramski vjesnik*, listopad 1992., naslovna stranica.

²²⁶ HMDCCR, HVO, 42. bHVO: R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Mostar, Formiranje brigada, broj. 03-78/92 od 16.9.1992.

je većina postojećih postrojbi OS HVO Prozor trebala ući u sastav brigade „Rama“ kako je glasilo službeni naziv brigade izveden iz povijesnog naziva šireg područja općine Prozor.²²⁷

Spomenuto razdoblje službenog osnivanja brigade HVO-a na području Prozora nije prošlo bez nastavka djelovanja VRS-e koja je krajem rujna izvela više topničkih napada na njezino zapovjedništvo, kao i na zgradu policijske stanice u Prozoru odnosno na dijelove grada u kojima se nalazila najveća koncentracija hrvatskog stanovništva.²²⁸ Od projektila ispaljenog iz smjera vatrenog položaja topništva VRS-e s područja Kudilja 29. rujna smrtno su stradala četiri civila hrvatske nacionalnosti među kojima i dvoje malodobne djece dok je nekoliko njih teže ranjeno.²²⁹ O navedenim napadima i njihovim posljedicama u Prozoru, lokalni OpŠO Armije BiH je preko vlastite službe za informiranje upoznao stanovništvo na području općine. Takve muslimanske poteze, hrvatska strana smatrala je namjernim narušavanjem sustava obrane prostora općine jer se javnim informacijama o točnom padu projektila na području grada srpskoj strani omogućavalo preciznije navođenje budućeg topničkog djelovanja.²³⁰ Shodno tome, hrvatska strana u Prozoru bila je uvjerenjena kako muslimanska strana odnosno pojedini pripadnici iz reda muslimanskog stanovništva održavaju neku vrste povezanosti sa snagama VRS-a na području Kupresa. Stoga je zapovjednik novoutemeljene HVO brigade „Rama“ Ilija Franjić u prosvjednom pismu upućenom vodstvu OpŠO Armije BiH u Prozoru zbog zadnjih srpskih topničkih djelovanja po gradskom području Prozora, tražio od muslimanske strane ukidanje javnog izvještavanja o toj temi. Franjić je pritom izrazio želju da se navedeni propusti muslimanske strane neće ponoviti.²³¹

Iz dostupnih je izvora vidljivo kako je vodstvo HVO-brigade „Rama“ o ključnim događajima neprestano obavještavalo nadređene vojne ustanove, odnosno Zapovjedništvo Operativne zone HVO-a Sjeverozapadna Hercegovina (dalje: OZ SzH) sa stožerom u

²²⁷ Na oznakama novoformirane brigade koji su se počeli koristiti krajem 1992 i početkom 1993., stajao je naziv „Prva Ramska brigada“ HVO. Vidi; „Zvanični znak brigade „Rama“, *Ramski vjesnik*, veljača 1993., 4.

²²⁸ HZHB, HVO, Općina Prozor, Brigada „Rama“, Saznajna služba, Izvješće, str. pov. br. 26/ 92 od 8. 10. 1992. U potpisu Jerko Pavličević.

²²⁹ HMDCDR, ZP Tomislavgrad: Općinski sanitetski stožer HVO, Ratna Bolnica Herceg Bosne, Rama-Prozor, Izvješće, str. pov. br. 108/92 od 30.9.1992.; HVO, Brigada „Kralj Tomislav“, Odjel za saznanje poslove, Tomislavgrad, Saznajno izvješće, str. pov. br. 179/92 od 29. 9. 1992. ; HMDCDR, ZP Tomislavgrad: HZ HB, HVO, brigada Kralj Tomislav za OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno izvješće, str. pov. br. 25/92 od 29.9.1992.; HMDCDR, ZP Tomislavgrad: HZ HB, HVO, brigada Kralj Tomislav za OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno izvješće, str. pov. br. 27/92 od 1.10.1992.

²³⁰ HZHB, HVO, Općina Prozor, Brigada „Rama“, Saznajna služba, Izvješće, str. pov. br. 26/ 92 od 8. 10. 1992. U potpisu Jerko Pavličević.

²³¹ HMDCDR, HVO, 42. bHVO: HZ HB, HVO, Općina Rama-Prozor, Brigada Rama, Prosvjed, br. 101-352/92 od 6.10.1992.

Tomislavgradu. To je vojno tijelo, kao ustanova neposredno nadređena vodstvu brigade „Rama“, inzistirala na maksimalnome suzdržavanju, radu na smirivanju postojećih tenzija i neodgovaranju na moguće provokacije Armije BiH.²³² Pritom je zapovjednik OZ SzH, Željko Šiljeg, tražio da se Zapovjedništvo brigade „Rama“ samostalno pobrine za postojeće „organizacijske probleme“, odnosno probleme ustrojstva brigade ali i nedostatka streljiva kao i opreme te drugih materijalno tehničkih sredstava (dalje: MTS).²³³ Spomenuti problemi u organizaciji u postrojbama brigade „Rama“ onemogućavali su formiranje postrojbe za napadna djelovanja što je bilo traženo od Zapovjedništva OZ SzH iz Tomislavgrada.²³⁴

U izrazito teškom razdoblju s početka ratnih djelovanja, prepušteno u određenoj mjeri samostalnom snalaženju u naoružavanju vlastitih postrojbi, Zapovjedništvo brigade „Rama“, bilo je opterećeno i narušenim odnosima unutar vlastite organizacije.²³⁵ Problem izbjegavanja vojne obveze, primjetna pojava dezerterstva te nedostatak oružja i opreme za vlastite vojnike predstavljalo je stalno prisutan problem novoustrojene brigade „Rama“ kao posljednje ustrojene brigade OZ SZH.²³⁶ S tim u vezi, Predsjedništvo općine i vodstvo HVO-a Prozor donijeli su odluku kojom su zabranili izlazak građanima iz općine bez posebnog odobrenja.²³⁷ Unatoč tome, samovoljni odlasci vojno sposobnog ljudstva nisu spriječeni. Dio članova HVO-a izvještavao je nadređeno zapovjedništvo kako je časnički kadar brigade „Rama“ mlad i neiskusn te da nije u stanju rješavati novonastale probleme, čime se aludiralo na relativno mladog zapovjednika brigade Iliju Franića za kojega je smatrano da zbog nedostatka autoriteta nije u stanju doskočiti postojećim problemima.²³⁸

²³² D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 389.

²³³ HVO, Zapovjedništvo, OZ SzH, Tomislavgrad, Odgovor i upute, str. pov. br. 53/92 od 4. 10. 1992.

²³⁴ HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Odjel obrane, Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-30/92, od 7.10.1992.; D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 388-389.

²³⁵ HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Odjel obrane, Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-23/92 od 20.9.1992.

²³⁶ „Stide se a ipak bježe“, *Ramski vjesnik*, studeni 1992., 8.; HMDCDR, HVO, 42. bHVO: HZ HB, HVO, Općina Rama-Prozor, Brigada Rama, Zapovijed, br. 101-420/92 od 17.10.1992.; HMDCDR, HVO, 42. bHVO: HZ HB, HVO, Općina Rama- Prozor, Brigada Rama, Zapovijed, br. 101-391/92 od 11.10.1992.

²³⁷ HMDCDR, HVO, 42. bHVO: HZ HB, HVO, Općina Rama-Prozor, Brigada Rama, Zapovijed, br. 101-401/92 od 13.10.1992.

²³⁸ HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Odjel obrane, Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-30/92, od 7.10.1992.

4. 9. Uvod u sukob Armije BiH i HVO-a u Prozoru u listopadu 1992. godine

Loši odnosi između Armije BiH i HVO-a na području grada Prozora sredinom listopada 1992. činili su međusobni sukob mogućim slijedom događaja. Ključan razlog tomu, kako je prethodno navedeno, bila je koncepcija samostalnog djelovanja Armije BiH na području Prozora koja je nakon službenog tajnog planiranja na početku lipnja 1992. aktivirana krajem kolovoza i početkom rujna 1992. godine. U tako planiranoj koncepciji djelovanja usmjerenoj protiv HVO-a muslimanska strana nastojala je uspostaviti punu kontrola nad spomenutim gradskim područjem Prozora.

Tijekom spomenutog razdoblja listopada 1992. stanje u gradu Prozoru ušlo je u razvojnu putanju u kojoj je sukob dvaju vojnih organizacija bio pitanje dana. U međuvremenu je i onaj manje bitan potez, jedne ili druge strane, u sebi nosio mogućnost otvorenog oružanog sukoba. U tom smislu, određen doprinos tomu predstavljao je i potez policajca Hrvata koji su na zgradu Policijske stanice u središnjem dijelu grada 15. listopada istaknuli vlastitu nacionalnu zastavu. Povodom toga, policajci muslimanske nacionalnosti na čelu sa komandantom stanice Mithatom Ćatićem odbili su dolazak na posao zahtijevajući skidanje postavljene zastave.²³⁹ Zbog toga je razvoj događaja bio je ozbiljno shvaćen od strane općinskog HVO-a koji je od preostalih hrvatskih policajca tražio stalno radno vrijeme, što do tada nije bio slučaj. Naime, uslijed premorenosti policajaca koji su uz svoje redovne poslove bili angažirani i na crti obrane prema VRS-u, civilna policija radila je na području grada u obliku reduciranog radnog vremena.²⁴⁰ Ćatićev utjecaj na policajce muslimanske nacionalnosti hrvatska strana definirala je kao jasan znak samostalnog organiziranja zasebne muslimanske policijske stanice. Zapravo i u mjesecima prije bojkota policajaca muslimanske nacionalnosti pojedini članovi HVO-a u Prozoru smatrali su komandira policijske stanice Ćatića osobom koja nije bila sklona zajedničkoj obrani i suradnji. Takav zaključak donesen je na temelju Ćatićeva sudjelovanja u procesu prikupljanja dragovoljaca za tendenciozne pokušaje proboja prema Sarajevu, ali i temeljem potpunog izostanka Ćatićevog sudjelovanja u organiziranju obrane prostora općine.²⁴¹ U skladu s time, bojkot većine policajaca muslimanske nacionalnosti značio je hitno povlačenje malobrojnih hrvatskih policajaca s područja

²³⁹ HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-45/92, od 21.11.1992.

²⁴⁰ HMDCDR, HVO, 42. bHVO: HZ HB, HVO, Brigada Rama, Zapovijed, br. 101-422/92 od 17.10.1992.

²⁴¹ HMDCDR, HVO, UP SIS: HZ HB, HVO GS, VP Prozor, Prijava, str. pov. br. 16-16/02 -230-478-KU-106/92 od 10.12.1992.

crta obrane naspram VRS-e prema Kupresu. Dan kasnije, 16. listopada, nedugo nakon završetka sahrane doktora Zije Brkića, spomenuti komandant Čatić susreo je načelnika ratnog saniteta HVO-a dr. Jozu Ivančevića kojemu je uputio prijetnje o miniranju Ratne bolnice HVO-a u Rumbocima, odbacujući mogućnost priznavanja „potvrda i uputnica od HVO-a“.²⁴² Ipak, usprkos takvim neslaganjima nekolicina policajca muslimanske nacionalnosti koji su se pojavili u prostorijama policijske stanice pokušali su nastaviti s obavljanjem svakodnevnih zaduženja. No njihovo odazivanje na posao nije moglo proći nezapaženo od pripadnika lokalne Vojne policije Armije BiH koji su od Zijada Islamovića muslimanskog policajca koji se vratio na posao poslije blokiranja ceste kojom se kretao prisilno oduzeli službeni policijski automobil.²⁴³ Bio je to jasan pokazatelj da se OpŠO ABiH iz Prozora protivio povratku dijela muslimanskih policajaca na rad u policijsku stanicu u Prozoru. Stoga nije bilo iznenađujuće kada je 17. listopada i praktično prekinuta do toga trenutka postojeća suradnja i zajedničko djelovanje Vojne policije HVO-a i Armije BiH.²⁴⁴ Čimbenik koji je dodatno pogoršao međusobne odnose u Prozoru bili su oružani sukobi Armije BiH i HVO-a do kojih je 18. listopada došlo na području susjednog Novog Travnika što je dodatno pogoršalo i odnose Armije BiH i HVO-a na području susjednog Gornjeg Vakufa.²⁴⁵ Već tijekom iste večeri 18. listopada na području Prozora uslijedio je manji vatreni obračun nakon što je na civilnog policajca hrvatske nacionalnosti pucano iz prostorija ugostiteljskog objekta u muslimanskom vlasništvu.²⁴⁶ Nepovoljno stanje u Gornjem Vakufu i sukob u Novom Travniku ukazivali su 19. listopada na mogućnost „...sukoba većih razmjera...“ između Armije BiH i HVO-a u Prozoru.²⁴⁷ Zbog toga su predstavnici Sigurnosno informativne službe brigade „Rama“ (dalje: SIS) od zapovjedništva brigade „Rama“ tražili hitno formiranje interventne postrojbe koja je trebala stalno boraviti na području grada.²⁴⁸ Hrvatska strana nastojala je time ojačati prisutnost

²⁴² HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-45/92, od 21.11.1992.

²⁴³ HMDCDR, HVO, UP SIS: HZ HB, HVO GS, VP Prozor, Prijava, str. pov. br. 16-16/02-230-474-KU-102/92 od 16.12.1992

²⁴⁴ HMDCDR, HVO, UP SIS: HZ HB, HVO GS, VP Prozor, Prijava, str. pov. br. 16-16/02-230-479-KU-107/92 od 10.12.1992

²⁴⁵ HZHB, Zapovjedništvo, OZ Srednja Bosna (SB), IZM, Vitez, Stanje na području općine Novi Travnik – izvješće, str. pov. br. 757/92 od 19. 10. 1992.; Brigada Ante Starčević, Saznajni organ, Saznajni izvještaj za 18. 12. 1992.

²⁴⁶ HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-45/92 od 21.11.1992.

²⁴⁷ HZHB, HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Prozor, Izvješće, br. 02-42/92 od 19. 10. 1992.; HMDCDR, HVO, UVP: HVO, II. bojna VP, Izvješće o događajima u Gornjem Vakufu u vremenskom periodu od 19. 10. -29.10. 1992.

²⁴⁸ HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Prozor, Obrazloženje, str. pov. br. 02-43/92 od 19.10.1992.; HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Zahtjev, str. pov. br. 02-41/92 od 19.10.1992.

vlastitih pripadnika na užem gradskom području Prozora u kojemu je OpŠO Armije BiH Prozor imao raspoređeno oko „300“ pripadnika.²⁴⁹

Dan kasnije, 20. listopada, snage Armije BiH iz Prozora povukle su se u „određene dijelove grada“ gdje su se nalazile u punoj borbenoj spremnosti. Izvješće o tome je Zejnil Delalić, regionalni komandant Armije BiH nadležan za područje Prozora, uputio načelniku GŠ Armije BiH Seferu Haliloviću.²⁵⁰ To izvješće potvrđuje da je vrh Armije BiH bio upoznat s time da se njezine snage u Prozoru pripremaju za sukob. Kao reakcija na takav razmještaj snaga Armije BiH u Prozoru, Zapovjedništvo brigade „Rama“ zatražilo je istoga dana od nadređenoga zapovjedništva u Tomislavgradu aktivno zaustavljanje svih vojnih konvoja Armije BiH koji su se na području Dalmacije okupljali i čekali polazak u pravcu središnje Bosne.²⁵¹

Idućega dana, 21. listopada, Štab Armije BiH u Prozoru zatražio je da snage Armije BiH iz susjednih općina budu spremne za djelovanje u slučaju izbijanja sukoba na području Prozora. Uočava se kako je navedeno traženje u praksi do 21. listopada ispunila Armija BiH iz Jablanice koja je do pograničnog područja Prozora poslala „jednu četu“ dok su „sve ostale snage „Armije BiH, najvjerojatnije s područja Gornjeg Vakufa i Konjica, bile u punoj borbenoj spremnosti²⁵²

Tijekom noći 21./ 22. listopada, na nadzornom punktu Vojne policije HVO Prozor Jasen iz smjera Jablanice prema Prozoru stigla je kolona vozila koja je bilo predvođena kombi vozilom Vojne policije Armije BiH iz Jablanice u kojemu se nalazilo osam dobro naoružanih vojnih policajaca. Navedenu kolonu pored spomenutog vozila činila su i dva autobusa vojnika Armije BiH koji su bili predstavljeni kao „redovna smjena“ vojnika iz Gornjeg Vakufa koji su bili u povratku s ratišta na Igmanu. Na kraju kolone vozila i autobusa nalazio se i improvizirani kamion marke TAM na kojemu se nalazio ugrađen protuzrakoplovno oruđe /mitraljez (PAM) uz kojega je stajala posada. Sve to je za tri Vojna policajca HVO Prozor koji su se nalazili na tome punktu bilo neobično budući da navedena grupa nije posjedovala nikakve dokumente za prolaz koji su trebali biti izdani od strane Armije BiH ni od HVO-a. Unatoč tome, opisana kolona vozila je stala, a vojni policajci HVO-a pokušali su uspostaviti vezu s Prozorom. Međutim, pokušaj uspostavljanja veze

²⁴⁹ ICTY: RBiH, Armija BiH, Opštinski štab obrane, Prozor, Predmet: izvještaj o radu OpŠo Prozor. br. 1-01-140/92, pov. br. 146/92 od 16. 9. 1992. U potpisu komandant Muharem Šabić

²⁵⁰ HMDCDR, Armija BiH: TG-1 Konjic, Telegram, Vanredan izvještaj, bez broja od 20. 10. 1992. Prijam potvrđen u 19.20.

²⁵¹ HMDCDR, HVO, Zapovjedništvo Zbornog Tomislavgrad (ZZP): HZHB, HVO, Općina Rama-Prozor, Brigada Rama, Izvješće, službeno od 20.10.1992.

²⁵² RBiH, TG-1, Konjic, Dnevni izvještaj za GS VK OS BiH (gosp. Seferu) bez broja od 21. 10. 1992.

nije uspio jer je telefonska veza bila oštećena. Poslije sat vremena iz pravca Prozora do nadzornog punkta Jasen stigao je komandant Vojne policije Armije BiH Prozor, Behudin Bajgorić koji se pozdravio s predstavnicima Vojne policije Armije BiH iz Jablanice ignorirajući prisutne pripadnike Vojne policije HVO-a. Nakon kratkog pozdrava, Bajgorić je pristigle pripadnike Armije BiH obavijestio o tome da će preostali dio puta on biti njihova pratnja nakon čega je spomenuta kolona vozila pošla u pravcu Prozora.²⁵³

Spomenuta kolona vozila stigla je do gradskog područja Prozora nastavljajući kretanje magistralnom cestom do raskrižja cesta u području poznatom pod lokalnim nazivom Gavranovica odakle su se makadamskom cestom uputili u smjeru sela Here.²⁵⁴ Kolona je svoj put nastavila do križanja makadamske ceste u blizini nadzornog punkta HVO-a na području Menjik koji je vodio u pravcu skupne sela Pridvorca, preciznije muslimanskog sela Voljevac u gornjevakuškoj općini u kojemu je dio od ukupno 80-ak vojnika Armije BiH bio iskrcan pored mjesne Osnovne škole, dok je ostali dio nastavio put u smjeru Gornjeg Vakufa.²⁵⁵ U međuvremenu, neposredno prije dolaska spomenute kolone na područje Pridvoraca pripadnici Armije BiH iz obližnjeg Voljevca obavijestili su pripadnike HVO-a koji su se nalazili na nadzornom punktu na Menjiku o dolasku kolone s vlastitim pripadnicima.²⁵⁶ Na taj način Armija BiH iz Gornjeg Vakufa 22. listopada imala je na tome graničnom općinskom području respektabilne vojne snage koje su bile povezane sa snagama Štaba Armije BiH Prozor na području muslimanskih sela Hera, Kuta i Šćipa. O prolasku spomenute kolone vozila vojnika prema istočnim dijelovima općine Zapovjedništvo brigade „Rama“ saznalo je nedugo nakon prolaska spomenute kolone kroz Prozor nakon što su vojni policajci HVO-a s punkta Jasen uspjeli uspostaviti vezu s Prozorom.²⁵⁷ Relativno neprimijećen prolazak veće kolone vozila i autobusa pripadnika Armije BiH kroz gradsko područje Prozora te njihov dolazak sporednim putevima do područja općine Gornjeg Vakufa bio je pokazatelj toga da gradsko područje Prozora, između ostalog i ključni komunikacijski pravci u samom gradu, u ranim jutarnjim satima 22. listopada nisu bili pod nadzorom pripadnika HVO brigade „Rama“. Unatoč

²⁵³ HMDCDR, HVO, UP SIS: HZ HB, HVO GS, VP Prozor, Izjava, str. pov. br. 16-16/02-230-479/92 od 22.10.1992.

²⁵⁴ HMDCDR, HVO, UP SIS: HZ HB, HVO GS, VP Prozor, Izjava vozača autobusa, str. pov. br. 16-16/02-230-479/92 od 28.10.1992.

²⁵⁵ Isto.; HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-49/92, od 22.10.1992.; HMDCDR, HVO, UVP: HVO, II. bojna VP, Izvješće o događajima na području općina Prozor i Gornji Vakuf.

²⁵⁶ HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-49/92, od 22.10.1992.

²⁵⁷ HMDCDR, HVO, UP SIS: HZ HB, HVO GS, VP Prozor, Izjava, str. pov. br. 16-16/02-230-479/92 od 22.10.1992.

prolasku navedene kolone, Zapovjedništvo brigade „Rama“ upoznalo je nadređeno zapovjedništvo u ranim jutarnjim satima da je stanje na području „općine Prozor- Rama napeto bez sukoba i provokacija“.²⁵⁸

Spomenuti događaj i kretanje pripadnika Armije BiH koji su putovali u smjeru Gornjeg Vakufa o kojemu je Zapovjedništvo brigade „Rama“ u Prozoru bilo poznato od strane pripadnika HVO-a na nadzornom punktu na Menjiku, potaklo je hrvatsku stranu da onemogućiti slično prebacivanje vojnih postrojbi preko prostora Prozora. Iz toga razloga Zapovjedništvo brigade „Rama“ nastojalo je okupiti manji broj pripadnika koji su trebali uspostaviti novi nadzorni punkt upravo u predjelu Gavranovice. Naime, lokalni predstavnici HVO-a nisu bili voljni pomiriti se s informacijom da je spomenuta kolona Armije BiH bez ikakvog prethodnog dogovora bez problema prošla prostor pod njihovom kontrolom stigavši do svog konačnog cilja prostora općine Gornji Vakuf. Takav razvoj događaja bio je suprotan onom od prethodnog dana kada je kolona Vojne policije HVO-a iz Livna od strane Armije BiH spriječena u prolasku upravo preko Gornjeg Vakufa na svoje konačno odredište. Za postavu novog privremenog nadzornog punkta na području Gavranovice javili su se pripadnici HOS-a koji su za improviziranu blokadu prometa koristili osobno motorno terensko vozilo koje se u noćnim satima uklanjalo nakon čega su pripadnici HOS- posjedali prostor neposredno iznad križanja puteva kod Gavranovice. Preuzimanjem nadzora toga prostora, pripadnici HOS-a su bili dovedeni u nepovoljno okruženje u kojemu su bili izloženi mogućem djelovanju pripadnika Armije BiH koji su bili raspoređeni u susjednom području Krča, Đogića i Kulagića kuća, odnosno lokalnog prostora u neposrednoj blizini magistralnog cestovnog pravca prema Maklenu i Gornjem Vakufu. Hrvatska strana procjenjivala je kako pripadnici Armije BiH na spomenutom području pored određene količine pješačkog naoružanja posjeduju i „PAT 20 mm (protuzrakoplovni top op. a) sa mitraljeskim i automatskih naoružanjem“, zbog čega je tražena pomoć od strane drugih postrojbi HVO-a.²⁵⁹ Dolazak nekolicine pripadnika HOS-a na navedeni prostor muslimanska strana je promatrala u smislu blokiranja gradskog područja sa „sjeveroistoka“ odakle se kasnije trebalo usmjeriti na osvajanje dijelova grada.²⁶⁰ U takvom razmišljanju zanemarena je činjenica da je na istome području negirano prisustvo brojnijih pripadnika Armije BiH. Naime, gotovo istovremeno s uspostavom nadzornog punkta na

²⁵⁸ HMDCCR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZ HB, Općina Rama-Prozor, Brigada Rama Izvješće, službeno od 22.10.1992. u 6.00.

²⁵⁹ HMDCCR, HVO, SIS: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-49/92 od 22.10.1992.

²⁶⁰ M. HERO, *Prozor 1992.-1995 Hronika zločina*, 34.

Gavranovici na to područje raspoređeno je i ljudstvo Armije BiH. Ti su pripadnici Armije BiH prvotno trebali zamijeniti vod pripadnika Armije BiH na obrambenih položajima prema Kupresu koji su u noći 22. na 23. listopada samovoljno napustili te položaje uputivši se u smjeru muslimanskih sela podno planine Raduše na području općine Gornjeg Vakufa.²⁶¹

Spomenuti prostor Krča, Đogića i Kulagića kuća zbog svojega uzvišenog položaja u istočnim i sjeveroistočnim dijelovima prigradskog područja Prozora omogućavao je izvrstan nadzor nad dijelom gradskog područja Prozora ali i nad važnim dijelom magistralnog prometnog pravca prema Gornjem Vakufu i Jablanici. U smislu nacionalne zastupljenosti navedeni prostor bio je u većem omjeru naseljen muslimanskih stanovništvom. Shodno tome, nadzorni punkt HOS-a na tom području u realnosti je predstavljalo jedini spoj hrvatskih snaga s područja Prozora i onih koji su se nalazili na području istočnijih hrvatskih sela na koje su se nastavljala područja muslimanskih sela. Konkretnije, prisustvo pripadnika HOS-a na tom prostoru omogućavao je jedini relativno siguran pravac izvlačenja hrvatskog stanovništva s područja sela koja su nalazila nedaleko udaljena od spomenutog punkta na Gavranovici i većinski muslimanskih sela u graničnom području prozorske i konjičke općine. U nepovoljnoj situaciji našlo se tako stanovništvo manjih hrvatskih sela i zaselaka smještene na području između većinski muslimanskih sela Šćipa te muslimanskog sela Krušćice na području susjedne općine Konjic.

U međuvremenu istoga dana, 22. listopada, zapovjedništvo HVO brigade „Rama“ dobilo je dojavu o grupiranju pripadnika Armije BiH u južnim dijelovima općine na području sela Gračanice. Prema istima u blizini osnovne škole u Gračanici primijećen je boravak Rasima Pilava koji je na taj prostor doveo vlastitu obitelj.²⁶² Podatak o boravku Rasima Pilava, koji je od strane HVO-a bio definiran kako izrazito antihrvatski nastrojena osoba s kojim je u prethodnom razdoblju zabilježeno nekoliko manjih incidenata, shvaćen je ozbiljno zbog čega je hrvatska strana izdala zapovijed o stavljanju lokalnih pripadnika HVO-a na tom području u stanje pune borbene gotovosti.²⁶³

Pripadnici brigade „Rama“ navodno su tijekom 22. listopada zaposjeli dio važnijih gradskih stambenih objekata, između ostalog i zgradu općine, a bilo je planirano da pripadnici Vojne policije HVO-a posjednu dio uprave zgrade Hidroelektrane (HE) Rama koja se nalazila u

²⁶¹ HMDCDR, HVO, UP SIS: R BiH, HZ HB, Odjel obrane, SIS, Prozor, Izvješće, str. pov. br. 02-53/92 od 1.11.1992.

²⁶² HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-50/92, od 22.10.1992.

²⁶³ Isto.

južnijem, većinski muslimanskom dijelu grada.²⁶⁴ Pozicija spomenute upravne zgrade kao i zgrade lokalnog vatrogasnog doma iz kojega je 20. listopada premješteno ljudstvo Vojne policije HVO-a, nije bilo pod kontrolom pripadnika HVO-a 22. listopada što je bilo u suprotnosti s informacijama kojima je raspolagalo Zapovjedništvo brigade „Rama“.²⁶⁵ Naime, bilo je nelogično očekivati prisustvo pripadnika HVO-a brigade „Rama“ u području grada u kojemu su u tom razdoblju kontrolu prometa i kretanja stanovništva preuzeli pripadnici Armije BiH. U neposrednoj blizini upravne zgrade HE Rama, odnosno preko puta spomenute zgrade u nedovršenoj zgradi gradske pošte i Doma kulture, vodstvo Armije BiH u Prozoru smjestilo je glavni komunikacijski i komandni centar OpŠO Prozor. U neposrednoj blizini tih objekata, nalazile su se i prostorije improviziranog bolničkog smještaja koji je bio smješten u prizemlju obiteljske kuće u muslimanskom vlasništvu iz koje su pripadnici Armije BiH upravo 22. listopada preuzeli određeni medicinski materijal koji je nakon toga odvezen u susjedno gradsko područje Pograđa.²⁶⁶ Iz toga proizlazi kako su pripadnici Armije BiH na tom području grada imali gustu koncentraciju snaga radi čega je mogućnost nadzora toga područja od strane pripadnika HVO-a bila slabo izgledna, odnosno nije bila pod stvarnim nadzorom lokalnog HVO-a, odnosno pripadnika brigade „Rama“.²⁶⁷ Prema izvještajima hrvatske strane pripadnici Armije BiH u Prozoru bili su tijekom četvrtka, 22. listopada skriveni u većem broju gradskih stambenih i drugih objekata. Tomu u prilog, prema viđenju hrvatske strane, svjedočila je i činjenica izostanka uobičajenog nepojavljivanja pripadnika Armije BiH po gradskim ulicama. Veća koncentracija pripadnika Armije BiH je prema istim procjenama bila očekivana na području oko „Doma kulture kao i po cijelom području Pograđa, Borovnice i Ogoja gdje su isključivo Muslimani. Sa naselja Ogoj iseljeno je sve civilno stanovništvo žene i djeca. Jako uporište u naselju Gmići u dijelu Kulagića kao i oko glavnog gradskog rezervoara za vodu na Krčima.“²⁶⁸

Prema tome, nema dvojbe da je 22. listopada Armija BiH u Prozoru imala pod nadzorom prigradske i gradske dijelove Prozora tradicionalno naseljene muslimanskim stanovništvom, odnosno veći dio grada. U tom smislu, hrvatska strana je za direktan kontakt s pripadnicima Vojne

²⁶⁴ HZHB, HVO, Općina Prozor, Brigada Rama, Saznajna služba, str. pov. br. 30/92 od 22. 10. 1992.; HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Općinski stožer Prozor. SIS, Zahtjev, str. pov. br. 02-46/92, od 22.10.1992.

²⁶⁵ HZHB, HVO, Općina Prozor, Brigada Rama, Saznajna služba, str. pov. br. 30/92 od 22. 10. 1992

²⁶⁶ Obiteljska kuća bila je u vlasništvu Murisa Islamovića. Prema; HMDCDR, HVO, UP SIS: HZ HB, SIS, brigada Rama, Izjava- Mustafić Dervo., str. pov. br. 01-95/92 od 21.12..1992.

²⁶⁷ HMDCDR, HVO, UP SIS: R BiH, HZ HB, Pozor, Izjava, str. pov. br. 16-16/02-230-482/92 od 6.11.1992.

²⁶⁸ HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Odjel obrane, Prozor. SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-48/92 od 22.10.1992.

policije HVO-a na području Makljena bila prisiljena koristiti staru makadamsku cestu koja je preko sjevernog prigradskog sela Gmići izlazila u smjeru Makljena, reducirajući i na taj način komunikaciju i prisustvo svojih pripadnika u južnijim dijelovima grada.²⁶⁹ Važnost kontrole Makljena i šireg okolnog planinskog područja te strateški važnog područja Crnog Vrha proizlazila je iz procjene hrvatske strane po kojoj je moguće djelovanje jedinica Armije BiH iz Gornjeg Vakufa na tome području predstavljalo izravnu opasnost za uže i šire gradsko područje Prozora. Preciznije, kontrolom prijevoja Makljena i širega prostora ovladavanjem područjem Crnom Vrha, otvarala se brza mogućnost za jednostavnim nadzorom Prozora. U tom smislu određen problem za hrvatsku stranu predstavljalo je prisustvo pojedinih jedinica Armije BiH iz Gornjeg Vakufa upravo na tom pograničnom području. Zbog svega toga je HVO u Prozoru bio životno zainteresiran za stanje u Gornjem Vakufu.²⁷⁰

4. 9. 1. Otvoreni sukob Armije BiH i HVO-a u Prozoru

U cilju izbjegavanja oružanoga sukoba na području Prozora, predstavnici HVO-a su 22. listopada uputili poziv muslimanskim predstavnicima za pregovorima.²⁷¹ Međutim, muslimanska strana nije pristala na ponuđeni sastanak.²⁷² Na zahtjev muslimanske strane sastanak je odgođen za dan kasnije.²⁷³ Ipak, čini se kako je naknadno održavanje traženog sastanka u petak bilo prihvaćeno ponovnim traženjem hrvatske strane, koja je prethodno muslimansko odbijanje smatrala namjernim odugovlačenjem.²⁷⁴

U noći s 22. na 23. listopada obje strane su bile pripravne za sukob ukoliko on doista izbije. U ranim jutarnjim satima 23. listopada dio pripadnika Armije BiH nastojao je proći preko punkta HOS-a na Gavranovici što im nije uspjelo o čemu je bio obaviješten i zapovjednik bataljuna Armije BiH u Prozoru Alija Emrić.²⁷⁵ Na informaciju o nemogućnosti prolaska Emrić je u povratnoj

²⁶⁹ RBiH, HZHB, Brigada „Rama“, Prozor, SIS, Prijepis dnevnika centra za elektronsko djelovanje (CED) brigade „Rama“, bez broja od 22.- 24. 10. 1992.

²⁷⁰ HZHB, HVO, Gornji Vakuf, Saznajno izvješće, br. ob. 1-5/5-8/92 od 25. 10. 1992.

²⁷¹ M.HERO, *Prozor 1992.-1995 Hronika zločina*, 34.

²⁷² D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 390.

²⁷³ M.HERO, *Prozor 1992.-1995 Hronika zločina*, 34.; ICTY: RBiH, Opština Prozor, Forum „Prognanih“ muslimanskih organizacija, Jablanica, Informacija o situaciji u opštini Prozor i položaj muslimanskog naroda u vezi sa događajima od 23. i 24. listopada 1992. god, br. 02-11/92 od 14. 11. 1992.

²⁷⁴ „Listopadska ratna kronika“, *Ramski vjesnik*, studeni 1992., 8.

²⁷⁵ RBiH, HZHB, Brigada „Rama“, Prozor, SIS, Prijepis dnevnika centra za elektronsko djelovanje (CED) brigade „Rama“, bez broja od 22.- 24. 10. 1992. 1.

poruci bio obaviješten da svoje pripadnike stavi u stanje „pripravnosti, razvući se u linije“ uz napomenu da se ništa ne čini bez „naređenja“.²⁷⁶ S druge strane, u približno istom vremenskom razdoblju Zapovjedništvo brigade „Rama“ izdalo je naredbu zapovjedniku topništva brigade „Rama“ da sa obrambenih položaja prema VRS-e izdvoji jedan protuoklopni top ZIS. Spomenuta zapovijed izvršena je relativno brzo pa je spomenuto oruđe nedugo zatim raspoređeno na području prigradskog sela Gmići.²⁷⁷ Usporedno s time, u ranim jutarnjim satima pripadnici Armije BiH su na uzvišenom području grada, u području Gradine iznad prostora stare klaonice stoke, postavili protuzrakoplovni mitraljez (PAM).²⁷⁸ Smještanje toga oruđa u blizini stare kule na južnom izlazu iz grada omogućavalo je lokalnim pripadnicima Armije BiH nadzor nad južnim dijelom užeg i šireg gradskog područja u smjeru zgrade općine. Prema tome, bilo je očito da su obje strane prijedne 23. listopada nastojale zauzeti povoljne pozicije u slučaju započinjanja otvorenog sukoba. Kasnija interpretacija pojedinih muslimanskih izvora po kojoj je lokalni HVO imao za cilj „blokadu grada i svih prilaza gradu“ nije održiva jer je južni dio grada, samim time i navedeni južni prilaz gradu, bio pod kontrolom Armije BiH.²⁷⁹

U prijednevnom satima zapovjedništvo HVO brigade „Rama“ bilo je obaviješteno o koncentriranju snaga Armije BiH na području sela (s.) Hera i Šćipa. Prema toj obavijesti u ta je sela stigla veća skupina pripadnika Armije BiH s područja susjednog muslimanskog sela Krušćica iz općine Konjic.²⁸⁰ O prisustvu pripadnika Armije BiH s područja Konjica na području općine Prozor bili su upoznati predstavnici HVO-a u Konjicu. Dolazak tih snaga značio je direktno kršenje dogovora između Armije BiH i HVO-a u Konjicu i to nakon što su dvije strane uslijed postojećih okolnosti objelodanile zabranu slanja vlastitih postrojbi u susjedne općine u kojima su bili iznimno narušeni hrvatsko-muslimanski odnosi.²⁸¹ Dolazak tih snaga Armije BiH na područje općine Prozor bio je povod zbog kojega je Zapovjedništvo brigade „Rama“ nastojalo na područje Hera

²⁷⁶ Isto.

²⁷⁷ HMDCDR, HVO, 42. bHVO: HZ HB, HVO, Brigada Rama, Topništvo, Izvješće, str. pov. br. 72/92 od 28.10.1992.

²⁷⁸ HMDCDR, HVO, UP SIS: R BiH, HZ HB, HVO GS, VP, Pozor, Prijepis izjave, str. pov. br. 16-16/02-230-477/92 od 6.11.1992

²⁷⁹ ICTY: RBiH, Opština Prozor, Forum „Prognanih“ muslimanskih organizacija, Jablanica, Informacija o situaciji u opštini Prozor i položaj muslimanskog naroda u vezi sa događajima od 23. i 24. listopada 1992. god, br. 02-11/92 od 14. 11. 1992.

²⁸⁰ HMDCDR, HVO, UP SIS: R BiH, HZ HB, Odjel obrane, SIS, Prozor, Izvješće povodom sukoba, str. pov. br. 02-53/92 od 1.11.1992.

²⁸¹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HVO Konjic, brigada Herceg Stjepan, Redovito borbeno - Sigurnosno izvješće, str. pov. br. 02/1-59-29 od 24.10.1992.

uputiti vlastito izaslanstvo koje je trebalo stupiti u kontakt s lokalnim predstavnicima Armije BiH na tome prostoru. Dolazak muslimanskog pojačanja iz Krušćice s nelagodom je primljen kod lokalnog hrvatskog stanovništva na koje je djelomičnog utjecaja imala i reminiscencija na događaje iz Drugog svjetskog rata. Tada su lokalni Hrvati iz obližnjih graničnih hrvatskih sela općina Prozora i Konjica među pristiglim pripadnicima četničkih jedinica koje su činile zločine prepoznavali i Muslimane upravo s područja sela Krušćice.²⁸²

U petak 23. listopada u 10.00 sati u prostorijama upravne zgrade HE Rama u Prozoru, kolokvijalno zvane „Centrala“, započeo je s održavanjem prethodno odgađani sastanak lokalnih hrvatskih i muslimanskih vojnih i civilnih predstavnika vlasti.²⁸³ Dvije delegacije imale su različite prijedloge za o normalizaciji postojećeg stanja. Hrvatska strana je inzistirala na dokidanju dualnih institucija vlasti koje su se smatrale uzrokom jačanja međunacionalnih neslaganja. Istovjetan zahtjev predstavili su i muslimanski predstavnici što se moglo očitovati kroz formu provođenja „zakona R BiH“.²⁸⁴

Muslimanski izvori složni su u činjenici da je „ultimativan“, „vrlo kratak“ zahtjev za prihvaćanjem hrvatskih zahtjeva, odnosno prihvaćanje HVO kao nadređene vojne organizacije došao od strane Ilije Petrovića, koji je naglasio kako bi se u tom slučaju narušeni odnosi vrlo vjerojatno brzo smirili.²⁸⁵ Ipak, prema istim izvorima najtežu optužbu upućenu muslimanskoj strani izrekao je zapovjednik brigade „Rama“ Ilija Franjić koji je komandanta Armije BiH Muharema Šabića prozvao za ukopavanje pripadnika Armije BiH oko grada, čak i u trenucima dok su se vodili pregovori.²⁸⁶ Šabić je na navedene optužbe odgovorio da se radi o neistinama dajući mogućnost formiranja mješovite komisije koja je trebala pogledati gradska područja za koja je Franjić ustvrdio kako se u njima nalaze već izgrađeni rovovski sustavi. No Franjić poslije takvog odgovora Šabića nije bio u stanju kontrolirati vlastito ponašanje zbog čega je napustio rad

²⁸² HMDCDR, HVO, SIS: R BiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Tomislavgrad, SIS, Izvješće, str. pov. klasa. 2-03/92, ur.br. 19/92 od 18.12.1992.

²⁸³ HMDCDR, HVO, UP SIS: R BiH, HZ HB, Pozor, Izjava Almir Pračić, str. pov. br. 16-16/02-230-482/92 od 6.11.1992

²⁸⁴ M. HERO, *Prozor 1992.-1995 Hronika zločina*, 36.

²⁸⁵ ICTY: R BiH, Opština Prozor, Forum „Prognanih“ muslimanskih organizacija, Jablanica, Informacija o situaciji u opštini Prozor i položaj muslimanskog naroda u vezi sa događajima od 23. i 24. listopada 1992. god, br. 02-11/92 od 14. 11. 1992., 2.; ICTY: Predmet br. IT- 04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Omer Hujdur*, 20. 6. 2006., 3502.; M. HERO, *Prozor 1992.-1995 Hronika zločina*, 37.; ICTY: Predmet br. IT- 04-74-T, *Presuda*, Tom 2 od 6, 10.

²⁸⁶ ICTY: Predmet br. IT- 04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Omer Hujdur*, 20. 6. 2006., 3502.

sjednice.²⁸⁷ Franjićevo napuštanje sjednice izazvalo je manji nemir radi čega je pomirljivo reagirao Ivan Markešić, bivši glavni tajnik HDZ BiH, koji je naglasio kako je hrvatsko i muslimansko stanovništvo na području općine Prozor „i ranije živio skupa, te se on nada da će živjeti i ubuduće“.²⁸⁸ Markešićevo izlaganje uslijedio je u međuvremenu do dolaska na sastanak zapovjednika Vojne policije HVO-a te članova zapovjedništva brigade „Rama“, Joze Meštovića, Šimuna Žutića i Petra Kolakušića koji su ponovili određene optužbe na račun Štaba Armije BiH, ali su naglasili da nisu za sukob između dvaju naroda.²⁸⁹

Za razliku od hrvatske strane koja je kroz prizmu „neke spremnosti“ prihvatila mogućnost kompromisa, naknadno viđenje muslimanske strane govorilo je o tome da je kompromisno rješenje dogovoreno kroz četiri ključne točke; rasformiranju novo uspostavljenih nadzornih punktova, napuštanja prostora općine od strane pristigle postrojbe Vojne policije HVO-a te „pripadnika HV-e“, stvaranje zajednički punktova Vojne policije Armije BiH i HVO-a i u konačnici slanje „120 pripadnika Armije BiH“ na obrambene položaje prema VRS-e.²⁹⁰

Pored spomenutih i drugi muslimanski izvori upućivali su na činjenicu da su na kraju sastanka prihvaćeni njihovi prijedlozi, konkretnije „naši stavovi (muslimanski op.a) su bili održati minimum funkcija Republike BiH do globalnog rješenja i postignut sporazum o svim spornim pitanjima“.²⁹¹ Ipak, navedena formulacija prihvaćenih prijedloga nije pružala uvid u detaljniji sadržaj prihvaćenih stavova kako je bilo opisano u prethodnom slučaju.

Obje strane bile su suglasne i po pitanju pauze do nastavka novih pregovora, koji su prema opisanim dogovorima ulazili u fazu u kojoj je bio omogućen daljnji zajednički rad na rješavanju postojećih problema. U međuvremenu, stanje na području grada bilo je i dalje zategnuto a pojedinačna pucnjava zabilježena tijekom jutra nastavljena je tijekom pauze u popodnevnim satima.²⁹² Neposredno nakon zakazane pauze, oko 13.00 sati pripadnicima Armije BiH na području grada izdana je zabrana točenja alkoholnih pića u ugostiteljskih objektima, a

²⁸⁷ HERO, *Prozor 1992.-1995 Hronika zločina*, 37.; ICTY: Predmet br. IT- 04-74-T, *Transkript svjedočenja*, Svjedok Omer Hujdur, 20. 6. 2006., 3503.

²⁸⁸ M. HERO, *Prozor 1992.-1995 Hronika zločina*, 37.

²⁸⁹ Isto.

²⁹⁰ Isto.

²⁹¹ ICTY: RBiH, Opština Prozor, Forum „Prognanih“ muslimanskih organizacija, Jablanica, Informacija o situaciji u opštini Prozor i položaj muslimanskog naroda u vezi sa događajima od 23. i 24. listopada 1992. god, br. 02-11/92 od 14. 11. 1992., 2.

²⁹² RBiH, HZHB, Brigada „Rama“, Prozor, SIS, Prijepis dnevnika Centra za elektronsko djelovanje (CED) brigade „Rama“, bez broja od 22.- 24. 10. 1992. 1.

pripadnicima Armije BiH na širem području oko Gavranovice bilo je upućeno pojačanje.²⁹³ Traženje pojačanja na čemu je inzistirao komandant bataljona Armije BiH Alija Emrić, bilo je logično s obzirom na važnost prometnog raskrižja prostora Gavranovice prema Herama tad pod kontrolom pripadnika HOS-a koji su se nalazili u njegovoj neposrednoj blizini.

Tijekom pauze na prostoru udaljenom svega nekoliko kilometara od nadzornog punkta Vojne policije HVO-a na prijevoju Makljenja, dva pripadnika brigade „Rama“, Franjo i Jozo Zadro prevozili su hranu pripadnicima HVO-a koji su nalazili na području Dila smještenog između Slimena, Crnog Vrha i Zgonova. Krećući se prema spomenutom međuprostoru, u pravcu Franje Zadre koje je bio vozač traktora kojim se prevozila hrana, otvorena je puščana vatra nakon čega je otvorena rafalna paljba i prema Jozi Zadri koji se vozio na prikolici traktora. Jozo Zadro se bježeći u smjeru položaja HVO-a uspio udaljiti od napadnutog traktora u kojemu je od otvorene paljbe smrtno stradao Franjo Zadro.²⁹⁴ Napad je alarmirao pripadnike HVO-a na položaju koji su očekivali opskrbe što je i bio razlog zbog kojega se većina do 30-ak pripadnika HVO-a uputila u pravcu iz kojega je dolazio zvuk pucnjave. Nedugo zatim i na njih je otvorena vatra na koju su oni uzvratili nakon čega je započeo sukob U međuvremenu, napadnuti pripadnici HVO-a obavijestili su Zapovjedništvo brigade „Rama“ da se nalaze pod napadom jedinica Armije BiH i da imaju poginulih pripadnika.²⁹⁵

Započeti napad Armije BiH značio je i uzbunu za Zapovjedništvo brigade „Rama“ jer se se veći dio članova njezina vojnog i političkog rukovodstva nalazio na pregovorima u upravnoj zgradi HE Rama u tom trenutku pod kontrolom snaga Armije BiH. Na vijest o napadu i pogibiji pripadnika HVO-a reagirao je Ilija Petrović, predsjednik lokalnog ogranka HDZ BiH, koji je prema svjedočenjima muslimanskih sudionika sastanka reagirao na način da je prozvaao prisutne muslimanske predstavnike zbog podvojenog ponašanja, odnosno da se u trenutcima dok se vode pregovori muslimanska strana ubija pripadnike HVO-a.²⁹⁶ Petrovićeva reakcija uzbunila je druge prisutne hrvatske predstavnike vlasti koji su nakon kraćeg upoznavanja s novonastalom situacijom

²⁹³ Isto.

²⁹⁴ HMDCDR, HVO, MINOB, PU MO: R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, SIS, Službena zabilješka- Nikola Zadro, brat Franje Zadre, str. pov. br. 19-3-190 od 5.11.1992.; HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-55/92 od 8.11.1992.

²⁹⁵ Odjel obrane, SIS, Prozor, Izvješće povodom sukoba HVO-a i Armije BiH na području Prozora, br. 02-53/92 od 1. 11. 1992.

²⁹⁶ ICTY: Predmet br. IT- 04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Omer Hujdur*, 20. 6. 2006., 3504.; D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 392.

napustili prostorije „Centrale“, a poslije njih isto su učinili i muslimanski predstavnici.²⁹⁷ Nedugo zatim pripadnici Vojne policije Armije BiH preuzeli su kontrolu na stambenim objektima u blizini spomenute „Centrale“ kao i područjem oko Doma kulture gdje se nalazilo komandno mjesto OpŠO Armije BiH Prozor.²⁹⁸

U trenutku povlačenja predstavnika objiju strana s razgovora jače izražene pucnjave na području grada nije bilo. Takvo stanje izmijenilo se u 15. 38 sati kada su jedinice Armije BiH u gradu zabilježile prvu veću detonaciju.²⁹⁹ Navedena detonacija bila je izazvana djelovanjem ručnog bacača granata koji su pripadnici HOS-a upotrijebili na području Đogića kuća u području Gavranovice što je ujedno i označilo simboličan početak sukoba na području grada, nakon čega su jedinice Armije BiH dobile naredbu o postupanju po prethodnom naređenju.³⁰⁰ Neposredno nakon početka obostrane razmjene vatre na glavnom gradskoj prometnici, u neposrednoj blizini stare zgrade općine i zgrade općinske šumarije, pripadnici Armije BiH dovezli su drvenu građu pomoću koje su u cijelosti blokirali spomenutu gradsku komunikaciju, čime su gradski prostor podijelili na dva dijela.³⁰¹ Takva blokada grada bila je slično onoj tijekom sukoba između Armije BiH i HVO-a u Gornjem Vakufu i Novom Travniku. Dvije sporedne pomoćne ceste koje su se pružale s istočnei zapadne strane spomenute glavne prometne komunikacije postale su tako jedini način dolaska do južnih dijelova grada, koji su spomenutim činom blokade bili u potpunoj kontroli lokalne Armije BiH. Istočniji sporedni prometni pravac prolazio je kroz većinski muslimanski dio grada, Mahalu i Ogoje, odakle se spuštao do središnjeg dijela grada u blizini policijske stanice. Za razliku od te ceste, sporedna cesta koja se pružala zapadnije od glavne gradske prometnice započinjala je u području gradskog stadiona na zapadnom ulazu u grad. Iako je veći dio stambenih objekata koji se nalazio u njejoj blizini bio hrvatski, stambeni dio oko gradskog stadiona bio je u većinskom muslimanskom vlasništvu što je i taj pravac ulaza u grad za hrvatsku stranu činilo relativno nesigurnim

Komanda OpŠO Armije BiH zbog blokade cestovne komunikacije i nadzorom nad istočnijim dijelom sporedne ceste, očekivala je da će glavni udar postrojbi HVO-a doći iz smjera srednje škole, odnosno tvornice UNIS-a u kojoj je i bilo smješteno zapovjedništvo HVO brigade

²⁹⁷ ICTY: Predmet br. IT- 04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Omer Hujdur*, 20. 6. 2006., 3505.

²⁹⁸ HMDCDR, HVO, UP SIS: R BiH, HZ HB, Pozor, Izjava, str. pov. br. 16-16/02-230-482/92 od 6.11.1992

²⁹⁹ RBiH, HZHB, Brigada „Rama“, Prozor, SIS, Prijepis dnevnika Centra za elektronsko djelovanje (CED) brigade „Rama“, bez broja od 22.- 24. 10. 1992. 1.

³⁰⁰ Isto, 2.

³⁰¹ „Prozor je noćas morao pasti“, *Ramski vjesnik*, studeni 1992, 6-7.

„Rama“.³⁰² U cilju sprječavanja pokreta postrojbi HVO-a s toga prostora, Armija BiH je djelovala minobacačkom vatrom navođenom od strane vlastitih pripadnika koji su se nalazili u području iznad „Partizanskog groblja“, točnije u neposrednoj blizini policijske stanice u središtu grada koja se nalazila nasuprot spomenutog prostora „Partizanskog groblja“. Minobacačka vatra je imala je relativno slabe učinke zbog čega je komanda Armije BiH tražila da se postojeća posada minobacača smijeni.³⁰³ Ipak, tijekom prvih sati sukoba, muslimanska strana bila je uvjerenjena kako su pripadnici HOS-a koji su se nalazili na području Gavranovice te na taj način zapravo bili u zaleđu većine jedinica Armije BiH, i dalje ostali na tome području, što je vrlo vjerojatno i bio razlogom obavijesti jedinicama u gradu da se „iza leđa“ ne nalaze veće neprijateljske snage hrvatske strane.³⁰⁴ Tijekom prvih sati sukoba, prethodno spomenuti manji broj pripadnika HOS-a na području Gavranovice bili su jedine hrvatske snage na prostoru koji su u većoj mjeri kontrolirali pripadnici Armije BiH. Njihovo dislociranje s toga područja bilo je traženo od muslimanske strane i tijekom posljednjeg propalog sastanka od 23. listopada.³⁰⁵

Promatrano retrospektivno, s izuzetkom navedenih pripadnika HOS-a na Gavranovici, Armija BiH je kontrolirala veći dio gradskog područja Prozora kao i dio pravca magistralne cestovne komunikacije koja je pružala u podnožju prijevoja Makljena. S tih pozicija omogućavao se dobar uvid u gradsko područje Prozora, a preko toga prostora vrlo vjerojatno se očekivalo i uvođenje pojačanja Armije BiH koje je preko područja Zgona trebalo stići kao pojačanje vlastitim jedinicama u Prozoru. Radi onemogućavanja prodora jedinica Armije BiH iza leđa postrojbama HVO-a na području prigradskog sela Gmići, Zapovjedništvo brigade „Rama“ zapovjedilo je zauzimanje zaselka Naukovića u kojemu se nalazilo nekoliko kuća u muslimanskom vlasništvu. Spomenuta naredba izdana je nakon što je primijećeno djelovanje minobacača po središnjem dijelu grada.³⁰⁶ Istovremeno, pripadnici HOS-a su iz istočnog smjera magistralne ceste pokušavali staviti pod kontrolu dio oko Kulagića kuća čime su u cijelosti zatvarali mogućnost prolaska u smjeru muslimanskih sela u istočnim dijelovima općine.³⁰⁷ O događajima na području Kulagića kuća bio je obaviješten OpŠO Armije BiH u Prozoru koji je nastojao saznati što se dogodilo na tom području

³⁰² RBiH, HZHB, Brigada „Rama“, Prozor, SIS, Prijepis dnevnika Centra za elektronsko djelovanje (CED) brigade „Rama“, bez broja od 22.- 24. 10. 1992. 2.

³⁰³ Isto.

³⁰⁴ Isto.

³⁰⁵ M. HERO, *Prozor 1992.-1995 Hronika zločina*, 35.

³⁰⁶ HMDCDR, HVO, GS HVO: HZ HB, HVO GS, VP Prozor, Prijava- Sead Kulagić, str. pov. br. 16-16/02-230-475-KU-103/92 od 10.12.1992.

³⁰⁷ „Prozor je noćas morao pasti“, *Ramski vjesnik*, studeni 1992, 7.

nakon što je ranim večernjim satima 23. listopada uočeno da nema povratnog odgovora od strane pripadnika Armije BiH koji su se nalazili na tom području.³⁰⁸

Minobacačko djelovanje Armije BiH oko područja policijske stanice i sjevernijih većinskih hrvatskih dijelova grada bilo je popraćeno odgovorom hrvatske strane koja je koristila top smješten na području s. Gmići kao i nekoliko improviziranih mobilnih protuoklopnih topova manjeg kalibra (PAT-ova).³⁰⁹ U međuvremenu, s područja obrambenih položaja prema VRS-e naređeno je povlačenje jedne „haubice 105 mm“ prema „Babića stajama“, točnije prostoru s kojega je bilo moguće djelovati po gradskom području Prozora. Do dolaska navedenog oruđa na planirani prostor, po položajima Armije BiH na području grada i Pograđa djelovao je isključivo spomenuti top s područja Gmića.³¹⁰ Prema zapovijedi od prethodnog dana navedeno topničko oruđe bilo je opskrbljeno sveukupno s 30 granata.³¹¹ Nemogućnost točnog lociranja i neutraliziranja postojećeg oruđa HVO-a, pripadnici Armije BiH nastojali su riješiti u noćnim satima kada je komanda OpŠO Prozor naredila budno praćenje odsjaja topničkog oruđa koje su nastojali uništiti djelovanjem s područja Pograđa.³¹²

U ranim večernjim satima 23. listopada pripadnici Armije BiH i dalje su imali kontrolu nad prvobitnim položajima zbog čega su i dalje imali nadzor nad dijelom grada većinski nastanjenim muslimanskih stanovništvom. Položaji Armije BiH na području Ogoja, Mahale i Pograđa, u svojstvu uzvisina s kojih je bilo moguće nadzirati kretanje glavnog gradskom ulicom Prozora, omogućavali su hrvatskoj strani pristizanje pomoći isključivo sa zapadne strane grada, odnosno iz smjera sela oko Ramskog jezera. U tom smislu u relativno nepovoljnom položaju našli su se pripadnici HVO-a u istočnim područjima općina, posebno oni koji su zaposjeli obrambene položaje u blizini većinski muslimanskog sela Hera kao i sela Pridvoraca iz sastava općine Gornji Vakuf.³¹³ S obzirom na odnose na području grada spomenuti pripadnici HVO-a nisu mogli

³⁰⁸ RBiH, HZHB, Brigada „Rama“, Prozor, SIS, Prijepis dnevnika Centra za elektronsko djelovanje (CED) brigade „Rama“, bez broja od 22.- 24. 10. 1992. 2.

³⁰⁹ Odjel obrane, SIS, Prozor, Izvješće povodom sukoba HVO-a i Armije BiH na području Prozora, br. 02-53/92 od 1. 11. 1992.

³¹⁰ HMDCCR, HVO, 42. bHVO: HZ HB, HVO, Brigada Rama, Topništvo, Izvješće, str. pov. br. 72/92 od 28.10.1992.; RBiH, HZHB, Brigada „Rama“, Prozor, SIS, Prijepis dnevnika Centra za elektronsko djelovanje (CED) brigade „Rama“, bez broja od 22.- 24. 10. 1992. 2.

³¹¹ HMDCCR, HVO, 42. bHVO: HZ HB, HVO, Općina Rama Prozor, Brigada Rama, Zapovijed, br. 101-456/92 od 22.10.1992.

³¹² RBiH, HZHB, Brigada „Rama“, Prozor, SIS, Prijepis dnevnika Centra za elektronsko djelovanje (CED) brigade „Rama“, bez broja od 22.- 24. 10. 1992. 3.

³¹³ HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Prozor, Službena zabilješka, br. 01-77/92 od 14. 11. 1992. U potpisu Franjo Križanac

očekivati pomoć od ostalih postrojbi HVO-a koje su u satima nakon početka otvorenog sukoba bile usmjerene na područje grada kao i na šire planinsko područje Makljenja koje je dominiralo cjelokupnim gradskim prostorom. Lokalnim pripadnicima Armije BiH na širem području Menjika, u prvim satima sukoba bila je upućena pomoć od strane jedinice Armije BiH iz sela Voljevac i Pridvorci iz općine Gornji Vakuf. Istovremeno, drugi dio jedinica Armije BiH Gornjeg Vakufa s prostora navedenih sela Pridvorci i Voljevac 23. listopada nalazio se na području Crnog vrha - Slimena, odnosno u neposrednoj blizini područja gdje je i došlo do pogibije pripadnika HVO-a nakon kojega su uslijedili sukobi u Prozoru.³¹⁴ Nakon zauzimanja dijela Zgonova dio pripadnika jedinica Armije BiH iz navedenih sela napao je u ranim jutarnjim satima 24. listopada improvizirane položaje malobrojnih pripadnika domicilnih pripadnika HVO-a iz obližnjeg s. Glibe.³¹⁵ Spomenuti napad time je dodatno potvrdio neosporivu činjenicu da su pripadnici Armije BiH s područja Privora, dakle s područja općine Gornji Vakuf, bili aktivni sudionici sukoba u Prozoru.

Nakon 19 sati 23. listopada pripadnici Armije BiH upoznali su komandu OpŠO Armije BiH u Prozoru da je na zapadnom prilazu gradu uočen tenk HVO-a koji se kretao u blizini gradskog nogometnog stadiona.³¹⁶ Spomenuti tenk HVO-a zaista se kretao navedenim područje i on je kao takav (tip T-55) imao je za cilj dolazak do uzvišenog zapadnog prigradskog područja Prozora zvanog „Dole“ odakle je mogao djelovati prema dijelovima grada pod kontrolom Armije BiH. Spomenuti tenk T-55 bio je jedan od ukupno dva tenka u posjedu brigade „Rama“ koji su od lipnja 1992., bili smješteni u području obrambenih crta prema VRS-e.³¹⁷ U skladu s pristiglim informacijama komanda OpŠO Armije BiH nastojala je uništiti spomenuti tenk koji se u predvećernjim satima sporo kretao prema prigradskom području Dola. Zbog toga je među vlastitim pripadnicima tražila nekoga tko je imao iskustvo rukovanja raketnim bacačem granata (RPG-om).³¹⁸ U kasnijim interpretacijama muslimanska strana je sustavno ponavljala tvrdnju po kojoj je tijekom trajanja sukoba Armije BiH i HVO-a u Prozoru pristizanje i djelovanje spomenutog tenka

³¹⁴ HZHB, HVO, Gornji Vakuf, Saznajno izvješće, br. ob. 1-5/5-8/92 od 25. 10. 1992.

³¹⁵ HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-55/92 od 8.11.1992.

³¹⁶ RBiH, HZHB, Brigada „Rama“, Prozor, SIS, Prijepis dnevnika Centra za elektronsko djelovanje (CED) brigade „Rama“, bez broja od 22.- 24. 10. 1992. 3.

³¹⁷ HMDCDR, HVO, 42. bHVO: Tenkovski vod, Izvješće zapovjedniku za dan 28. 29. i 30. 07. 1992.; HMDCDR, HVO, 42. bHVO: HZ HB, HVO, Općinski stožer Rama-Prozor, Izvješće, br. 101-68/92 od 27.7.1992.

³¹⁸ RBiH, HZHB, Brigada „Rama“, Prozor, SIS, Prijepis dnevnika Centra za elektronsko djelovanje (CED) brigade „Rama“, bez broja od 22.- 24. 10. 1992. 3.

predstavljeno kao „jedna tenkovska jedinica regularne HV-e od 12 tenkova kojom je komandovao izvjesni Jurgen Schmidt..“.³¹⁹

S druge strane, informacije o kretanju postrojbi HVO-a sa zapadnih prilaza gradu upućivale su na zaključak da je OpŠO Armije BiH na tome području imao vlastite pripadnike koji su, vrlo vjerojatno, boravili među muslimanskim stanovništvom toga područja. Međutim, kako je početak sukoba u Prozoru značio i daljnje onemogućavanje slanja pomoći prema Srednjoj Bosni, konkretno Jajcu, stav Glavnog stožera (GS) HVO-a hitno upućen zapovjedništvu brigade „Rama“ sadržavao je zapovijed za hitan prekid sukoba i traženjem razgovora s utjecajnim pojedincima s muslimanske strane.³²⁰ Predstavnici hrvatske vojne i civilne strane u Prozoru su nedugo nakon početka oružanog sukoba, muslimanskoj strani zaista i uputili prijedlog za smirivanje postojećeg stanja. Navedeni prijedlog većim dijelom sadržavao je stajališta koja je hrvatska strana zastupala u trenutcima pregovora uoči sukoba ali i novi prijedlog koji se ticao bezuvjetnog prekida otvorenog sukoba.³²¹ Konkretnije, u trenutku postojećeg sukoba hrvatska strana inzistirala je na hitnom slanju pripadnika Armije BiH na obrambene položaje prema VRS-e, demilitarizaciju gradskog područja, omogućavanje hitnog prolaska pripadnicima Vojne policije HVO-a iz Livna prema Srednjoj Bosni, ali i prihvaćanje civilnog i vojnog ustrojstva HVO-a u čijem su radu trebali sudjelovati i muslimanski predstavnici.³²² Zapovjedi za smirivanje sukoba upućena je i od strane Zapovjedništva OZ SzH nakon što je poslije početka sukoba Zapovjedništvo brigade „Rama“ zatražilo pomoć jer je muslimanska strana dobila pojačanja iz susjednih općina.³²³ Pored prisustva jedinica Armije BiH s područja Gornjeg Vakufa, hrvatska strana imala je potvrdu o pokretu jedinica Armije BiH s područja Konjica iz smjera Krušćice prema Herama.³²⁴

Zapovjedništvo OZ SzH je zbog zahtjeva za pomoć zapovjedništva brigade „Rama“ stavilo u pripravnost nekoliko manjih postrojbi („diverzantski vod (DV), protudiverzantski vod (PDV), pripadnike HOS-a, divizion minobacača i dio pripadnika 1. satnije Posuške bojne“) koje su trebali

³¹⁹ M. HERO, *Prozor 1992.-1995 Hronika zločina*, 39.; ICTY: Predmet br. IT- 04-74-T, *Presuda*, Tom 2 od 6, 10.; ICTY: Predmet br. IT- 04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Omer Hujdur*, 20. 6. 2006., 3507.

³²⁰ HMDCDR, HVO, 42. bHVO: HZ HB, HVO, GS, Zapovijed, str. pov. br. 23/10-92 od 23.10.1992; HMDCDR, 42. HVO, bHVO: D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 395.

³²¹ HMDCDR, HVO, 42. bHVO: HZ HB, HVO, Općina Prozor, Prozor, Prijedlog, br. 01-23/92 od 23.10.1992.

³²² Isto.

³²³ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZ HB, HVO, brigada Kralj Tomislav za OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno izvješće, str. pov. br. 48/92 od 23.10.1992.

³²⁴ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HVO Konjic, brigada Herceg Stjepan, Redovito borbeno - Sigurnosno izvješće, str. pov. br. 02/1-59-29 od 24.10.1992.

biti upućene u slučaju potrebe prema Prozoru i Gornjem Vakufu.³²⁵ Ipak, dio tih snaga trebao je tijekom pokreta Cestom spasa prema Prozoru, ostati na području Risovca i Sovićkih vrata te s. Sovića gdje se računalo da je moguć i na tom području sličan razvoj zbivanja kao u Prozoru.³²⁶ Slično kao i zapovjedništvo HVO-a, Glavni štab (vrhovne op. a) komande oružanih snaga BiH, iza kojega se zapravo nalazio Glavni Štab Armije BiH na čelu s načelnikom Seferom Halilovićem, nedugo nakon početka sukoba u Prozoru obavijestio je načelnika GS HVO-a Milivoja Petkovića da je izdao naređenje jedinicama „OS R BiH“, odnosno Armiji BiH o prekidu sukoba. Ipak, Halilović je Petkovića pritom obavijestio da je od komandanta Štaba Armije BiH u Prozoru, Muharema Šabića, dobio obavijest da je do sukoba došlo nakon što je Šabić „kao vojnik“ odbio mogućnost predaje oružja koju su tražili vojni predstavnici HVO-a. Tada je, prema Halilovićem informacijama, došlo do „artiljerijskog napada na Prozor“, a Štab Armije BiH u Prozoru očekivao je i napad tenkovima iz smjera Tomislavgrada.³²⁷ Halilović je između ostalog naglasio da je izdao naredbu Armiji BiH o hitnom obustavljanju borbenog djelovanja.³²⁸ Iz Halilovićeve obavijesti je očito da je Štab Armije BiH u Prozoru bio u neprestanoj vezi s susjednim štabovima Armije BiH u Gornjem Vakufu, Jablanici, Konjici, kao i sa Zenicom i Travnikom.³²⁹ O događajima u Prozoru, komandant Štaba Armije BiH u Prozoru u okvirima mogućnosti stalno je izvještavao komandanta Okružnog štaba Armije BiH u Zenici Džemala Merdana.³³⁰

Halilović je zaista nakon početka sukoba u Prozoru izdao naredbu o „hitnom prekidu vatre“.³³¹ U prvoj točki naredbe naredio je hitnu obustavu „vatrena dejstva između jedinica – postrojbi „OS R BiH i odmah pristupiti pregovorima.“³³² Iz navedene naredbe, između ostalog, razvidno je kako je Halilović Armiju BiH ali i HVO smatrao dijelom istih oružanih snaga, što je jasno bilo sadržano u prvoj točki spomenute naredbe. Međutim, izgleda kako se Halilović pritom

³²⁵ Isto.

³²⁶ HMDCDR, HVO, ZZZ Tomislavgrad: HZ HB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Redovno izvješće, str. pov. br. 50/92-1 od 24.10.1992.; HVO, Općinski stožer Posušje, Izvješće, str. pov. br. 409-34/92 od 24. 10. 1992.

³²⁷ HMDCDR, Armija BiH: Telegram: Pošiljalac Prozor/ Primatelj Konjic, bez broja od 23.10. 1992., u 17.50 sati.; R BiH, Glavni štab Oružanih snaga, Sarajevo, Prekid vatre – Naređenje, bez broja od 23. 10. 1992.; D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 395-396.

³²⁸ R BiH, Glavni štab Oružanih snaga, Sarajevo, Prekid vatre – Naređenje, bez broja od 23. 10. 1992.; D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 395.

³²⁹ HMDCDR, HVO, UP SIS: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Službena zabilješka, str. pov. br. 01-74/92 od 2.11.1992.

³³⁰ Isto.

³³¹ D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 395-396.

³³² R BiH, ŠVK OS, Sarajevo, Naređenje, br. 02/1091-99 od 23. 10. 1992.

smatrao i nadređenim zapovjednikom HVO-a premda je desetak dana ranije u Sarajevu izbjegao da s Petkovićem usuglasi međusobne odnose „uz komentar da ne želi razgovarati s ustašama“.³³³ Ipak, daljnji razvoj događaj u Prozoru pokazao je da Halilovićeva naredba nije imala utjecaja na postojeće smirivanje stvari tim više što je u stvarnom djelovanju Halilovića i njegova pomoćnika, Jovana Divjaka, gotovo istovremeno donesena usporedna naredba koja je u potpunosti poništavala predstavljenu naredbu o obustavljanju sukoba.³³⁴

Naime, u naredbi od 23. listopada Jovan Divjak je u svojstvu zamjenika načelnika ŠVK (Štaba vrhovne komande) OS BiH jedinicama Armije BiH u Jablanici naredio pokretanje „snagama do ojačanog bataljona“ prema južnijim područjima općine Prozor, točnije do nadzornog punkta HVO-a u području Jasena, nakon čega su se navedene snage trebale uputiti prema Prozoru gdje su se trebale staviti pod komandu OpŠO, odnosno Štaba Armije BiH Prozor.³³⁵ Upravo radi proturječnog ponašanja Armije BiH hrvatska strana bila je sklona vjerovanju da Halilović zapravo ne želi zaustaviti novonastale sukobe smatrajući da se Halilović „igra rata u cilju politike“.³³⁶ S druge strane, Divjak je postojećim snagama Armije BiH u Prozoru naredio obranu postojećih položaja a po dolasku pojačanja iz Jablanice sprječavanja HVO-a da zauzme Prozor kojega je trebalo odbaciti od grada.³³⁷ Spomenuta Halilovićeva naredba o obustavi sukoba, kao i Divjakova naredba koja ju je slijedila, donesene su nakon sastanka u Konjicu sazvanog 23. listopada u 18.00 sati od strane visokog oficira Armije BiH Vehbije Karića koji se u tom razdoblju nalazio na području Igmana.³³⁸ U zahtjevu za prisustvom sastanku visokih vojnih predstavnika Armije BiH, Karić je napomenuo kako su u radu sastanka trebali sudjelovati i određeni utjecajni civili, među kojima i izvjesni „Dželilović“.³³⁹

Smirivanje postojećega stanja bilo je goruće pitanje i na lokalnoj razini u susjednim prozorskim općinama Gornjem Vakufu, Konjicu ali i Bugojnu „gdje su odnosi između Armije BiH i HVO-a bili zaoštreni zbog postojećeg stanja u Prozoru“.³⁴⁰ Stoga su lokalni predstavnici u tri spomenute općine nastojali utjecati na nemogućnost širenja sličnih sukoba na njihovim matičnim

³³³ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 107.

³³⁴ D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 395.

³³⁵ RBiH, Glavni ŠVK OS RBiH, IKM Konjic, Naređenje Op.br. 1, str. pov. bez broja od 23. 10. 1992., 1. U potpisu Jovan Divjak, zamjenik načelnika Glavnog ŠVK OS

³³⁶ „Nezavisna BiH u postojećim granicama“, *Novi Vjesnik*, 26. 10. 1992., 4a.

³³⁷ RBiH, Glavni ŠVK OS RBiH, IKM Konjic, Naređenje Op.br. 1, str. pov. bez broja od 23. 10. 1992. 2.

³³⁸ HMDCCR, Armija BiH: Telegram: Pošiljalac Igman/ Primatelj Konjic, bez broja od 23.10. 1992., u 18.00 sati

³³⁹ Isto.

³⁴⁰ HZHB, HVO, Brigada Herceg Stjepan, Saznajni odjel, Izvješće Zapovjedništvu OZ SzH, str. pov. br. 03/92-18 od 23. 10. 1992.

područjima.³⁴¹ Pod time se podrazumijevalo da se njihove snage ne miješaju u sukob u Prozoru. Međutim, taj dio dogovora o neširenju sukoba nije bilo moguće u potpunosti provesti što je bilo jasno vidljivo u prvim satima sukoba.

U međuvremenu, na području Prozora borbe između pripadnika Armije BiH i HVO-a bile su i dalje vrlo aktivne. Štabu Armije BiH u Prozoru određen problem predstavljao je nedostatak komunikacije s vlastitim pripadnicima koji su se nalazili na području Kulagića kuća. Stoga je Štab Armije zatražio hitno upoznavanje sa stanjem na tom području.³⁴² Oko 19 .00 sati 23. listopada, Štab Armije obaviješten je o manjku određenog streljiva („bombi, mina, zolja“) koje je bilo potrebno pripadnicima Armije BiH na području Ogoja i prostora oko „stare škole“.³⁴³ Prema tome, razvidno je kako su položaji pripadnika Armije BiH u neposrednoj blizini središnjeg dijela grada bili nepromijenjeni i pod kontrolom. Oko 20.00 sati komanda Štaba Armije BiH uspjela je uspostaviti vezu s vlastitim pripadnicima na području Kulagića kuća. Komandant čete Armije BiH na tome području, Halid Kulagić, obavijestio je Štab da se njegovo ljudstvo nalazi u okruženju hrvatskih snaga, misleći pritom na pripadnike HOS-a zbog čega mu je u pomoć poslan dio pripadnika Armije BiH s Ogoja.³⁴⁴ Dva sata kasnije, zbog intenzivnih sukoba preostalo muslimansko civilno stanovništvo sa područja Mahale, dijela grada uz Ogoj, počelo se povlačiti prema južnim dijelovima Prozora.³⁴⁵ Nešto prije 21.00 sati pripadnicima HVO-a u Prozoru iz smjera Ramskog jezera stiglo je pojačanje u vidu prethodno blokiranih pripadnika Vojne policije HVO-a iz Livna koji su se nalazili u hotelu koji se u sklopu brane „Rama“ nalazio u selu Mluši. No, njihovo pristizanje nije prošlo bez određenih problema. Naime, na samom zapadnom ulazu u gradsko područje Prozora kolona vozila Vojne policije HVO-a iz Livna bila je pogođena raketnom granatom upućenom iz obližnje kuće u vlasništvu lokalnog Muslimana. Iako su pripadnici spomenute postrojbe uspjeli brzo reagirati, postojećim djelovanjem teško su ranjena dva vojna policajca HVO-a iz Livna od kojih je jedan naknadno i preminuo.³⁴⁶ Na spomenuti napad vojni

³⁴¹ HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 89/92 od 24. 10. 1992.

³⁴² RBiH, HZHB, Brigada „Rama“, Prozor, SIS, Prijepis dnevnika Centra za elektronsko djelovanje (CED) brigade „Rama“, bez broja od 22.- 24. 10. 1992. 3.

³⁴³ Isto.

³⁴⁴ Isto.

³⁴⁵ Isto.

³⁴⁶ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Zapovjedništvo brigade Petar Krešimir IV, Za OZ SzH, Livno, Redovno izvješće, str. pov. ur. 312-6/92-4/3-27.10.1992.; HMDCDR, HVO, UVP: Podaci o poginulim i ranjenim pripadnicima HVO-a iz Livna u Prozoru, bez broja i datuma. Radilo se vojnim policajcima HVO-a Darku Laštri i Anti Aniću. Laštro je dva dana kasnije, 25. listopada 1992. podlegao od zadobivenih ozljeda.

policajci HVO-a su energično odgovorili nakon čega su utvrdili da je njih pucala žena koja je tom prilikom smrtno stradala.³⁴⁷

Dolazak pripadnika Vojne policije HVO-a iz Livna u Prozor, omogućio je lokalnim pripadnicima HVO brigade „Rama“ napredovanje prema položajima Armije BiH u području partizanskog groblja, Ogoju i Mahali. Očekujući nastupanje pripadnika HVO-a prema području Mahale i Ogoja ali i iz smjera gradskog katoličkog groblja, pripadnici Armije BiH minirali su područje groblja u noći s 23. na 24. listopada.³⁴⁸ Tijekom noći tenk brigade „Rama“ i jedan PAT iz smjera Dola djelovali su upravo po položajima Armije BiH na području partizanskog groblja, Mahale i Pograđa.³⁴⁹ U postojećim okolnostima u nezavidnom položaju nalazili su se pripadnici Armije BiH upravo na području partizanskog groblja koje je predstavljalo svojevrsni istureni položaj prema dijelu grada pod kontrolom HVO-a. Pripadnici HVO-a nastojali su temeljem novonastalih okolnosti okružiti dijelove partizanskog groblja i Ogoja odakle bi bilo omogućeno napredovanje sporednom gradskom ulicom, čime bi gradski prostor pod kontrolom Armije BiH bio sveden na južno gradsko područje i prigradsko uzvišeno područje Pograđa čijim podnožjem je prolazio dio magistralne prometnice. Pripadnici Armije BiH na prostoru Ogoja i partizanskog groblja zbog napad su tražili dodatno ljudstvo. Međutim, na naveden zahtjeve Štab Armije BiH Prozor je odgovorio kako nije u mogućnosti okupiti veći traženi broj ljudstva.³⁵⁰ Prema dostupnim podacima, HVO je upravo tijekom noći 24. listopada napravio osjetan pomak u užem gradskom području. Istovremeno, pripadnici Armije BiH s položaja kod partizanskog groblja izvijestili su Štab o ponudi hrvatske strane za primirjem.³⁵¹ No Štab Armije BiH je prenijeti prijedlog za primirje odbio.³⁵² Prema hrvatskim izvorima, njihovi prijedlozi odaslani Štabu Armije BiH u Prozoru odbijeni su od strane komandanta Štaba u formi ciničnog „smjeha“.³⁵³

³⁴⁷ Ramski zbornik 2000., 218.

³⁴⁸ RBiH, HZHB, Brigada „Rama“, Prozor, SIS, Prijepis dnevnika Centra za elektronsko djelovanje (CED) brigade „Rama“, bez broja od 22.- 24. 10. 1992. 4.; „Minirano groblje“, *Ramski vjesnik*, studeni 1992., 4.

³⁴⁹ RBiH, HZHB, Brigada „Rama“, Prozor, SIS, Prijepis dnevnika Centra za elektronsko djelovanje (CED) brigade „Rama“, bez broja od 22.- 24. 10. 1992. 3.

³⁵⁰ Isto.

³⁵¹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZ HB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Redovno izvješće, str. pov. br. 50/92-1 od 24.10.1992.

³⁵² RBiH, HZHB, Brigada „Rama“, Prozor, SIS, Prijepis dnevnika Centra za elektronsko djelovanje (CED) brigade „Rama“, bez broja od 22.- 24. 10. 1992. 3.

³⁵³ HMDCDR, HVO, MINOB, PU MO: R BiH, HZ HB, HVO, brigada Rama, Predmet: Slijed zbivanja, str. pov. br. 101-530/ 92 od 7.11.1992.

Manjak ljudstva Armije BiH na gradskom području Prozora komandant OpŠO Armije BiH Muharem Šabić nastojao je riješiti zahtjevima za slanje pomoći s područja susjednih općina Bugojna, Gornjeg Vakufa, Konjica, Jablanice, kao i od vlastitih snaga na području s. Hera, Kuta i Šćipa.³⁵⁴ Zahtjev za pomoć tijekom 23. listopada u najvećoj mjeri ispunile su jedinice Armije BiH iz Gornjeg Vakufa koje su djelovale na širem području Makljena nastojeći se povezati s jedinicama Armije BiH na području punkta HVO-a u području Menjika. Osim spomenutih snaga Armije BiH s područja Gornjeg Vakufa, na isto područje bio je upućen i manji dio snaga Armije BiH iz Konjica, iako su lokalna Armija BiH i HVO u Konjicu bili postigli dogovor o neangažiranju vlastitih snaga u sukobima u Prozoru.³⁵⁵ Ipak, važan dio snaga Armije BiH koji se očekivao iz Jablanice, iako spreman, u noćnim satima 23. listopada nije se pokrenuo prema Prozoru.³⁵⁶

Borbe u zapadnim, sjeveroistočnim i istočnim prilazima gradu od 23. listopada nisu bile u sličnoj mjeri intenzivne u južnim dijelovima općine gdje su lokalni pripadnici Armije BiH, kao i HVO-a, očekivali konačan razvoj događaja u Prozoru. No, sukob u Prozoru narušio je 24. listopada međusobne odnose i u tim dijelovima općine. Naime, po pitanju nadzora prostora za obje strane od iznimne važnosti bilo je pitanje kontrole dijela magistralne ceste u smjeru Jablanice te posebno važan nadzor nad obližnjim glavnim postrojenjem HE „Rama“ u području zvanom Marina pećina. U tom smislu određenu prednost imala je muslimanska strana čijih je nekoliko sela i naselja bilo smješteno u neposrednoj blizini postrojenja HE „Rama“. Navedena prednost bila je iskazana nekoliko sati nakon početka sukoba u Prozoru kada je u blizini navedenog glavnog postrojenja HE „Rama“ na Marinoj pećini skupina pripadnika Armije BiH iz sastava Drugog bataljona Armije BiH Prozor s područja sela Gračanice, Škrobućana i Gorice blokirala putnu komunikaciju u tom području.³⁵⁷

Poslije blokiranja navedenog dijela prometnice, pripadnici Armije BiH iz spomenutih sela su uz pomoć nekolicine pristiglih pripadnika Armije BiH iz Prozora u ranim jutarnjim satima 24. listopada napali postrojenje HE „Rama“ u kojemu se nalazilo nekoliko naoružanih stražara i pripadnika HVO-a s područja Gračaca. Međutim, prisutni stražari HE „Rama“ i pripadnici HVO-

³⁵⁴ HMDCDR, HVO, UP SIS: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Službena zabilješka -Omer Osmić, str. pov. br. 01-74/92 od 2.11.1992.

³⁵⁵ RBiH, Armija BiH Štab Konjic, HVO Konjic Brigada „Herceg Stjepan“, Saopštenje, br. 184-1/94 bez nadnevk

³⁵⁶ HMDCDR, Armija BiH: Opštinski štab obrane, Jablanica, Izvještaj o uputi jedinice na zadatak, bez broja od 24. 10. 1992. Upućeno za TG-1.

³⁵⁷ HMDCDR, HVO, UP SIS: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Službena zabilješka – Dodatak izjave Ibrahima Bekrića, str. pov. br. 01-74/92 od 2.11.1992

a uspjeli su odbiti manji napad pripadnika Armije BiH koji su se poslije neuspješnog napada i ranjavanja jednog pripadnika vlastite grupe povukli na početne položaje.³⁵⁸ Odnosno, pripadnici Armije BiH nakon toga su nastavili s blokadom dijela magistralne prometne komunikacije pod njihovom kontrolom.³⁵⁹ Ranjavanje jednog pripadnika Armije BiH utjecalo je na odluku većeg dijela pripadnika Armije BiH s područja Gračanice i okolnih muslimanskih sela na odbijanje traženja odlaska u Prozor što je od njih zahtijevala nekolicina pripadnika Armije BiH iz Prozora koji su pristigli na područje Gračanice u noći s 23. na 24. listopada.³⁶⁰ Međutim, blokiranjem dijela spomenute ceste u širem području Gračanice, gdje je bila smještena i komanda Drugog bataljona Armije BiH Prozor, pripadnici HVO brigade „Rama“ koji su se nalazili južno od Gračanice prema Jablanici našli su se u nepovoljnoj situaciji. Konkretno, u novonastalim okolnostima pripadnici HVO-a su se našli u međuprostoru između dijela pripadnika Armije BiH sa spomenutog područja i jedinica Armije BiH s područja Jablanice koje su se nalazile u području sela Slatina, kao i pripadnika Armije BiH iz sela Tošćanica i Lizoperci kao sastavnih dijelova općine Prozor.³⁶¹

S druge strane općine, u prostoru sela istočno od grada u pravcu sela (s.) Hera, u noći s 23. na 24. listopada jedinice Armije BiH iz obližnjih Pridvoraca u općini Gornji Vakuf uspjele su prvim satima 24. listopada staviti pod svoj nadzor širi prostor Menjika i veće dijelove područja susjednog s. Gliba čime su presjekli prometnu komunikaciju s ostatkom pripadnika HVO-a na tome području. U spomenutom napredovanju prema položajima pripadnika HVO-a na području s. Gliba pripadnici Armije BiH iz obližnjeg s. Hera i Pridvoraca zarobili su tri pripadnika HVO-a, od koji je jedan nakon zarobljavanja i likvidiran, a druga dva su odvedena u Pridvorce.³⁶² O spomenutim događajima bilo je poznato i Zapovjedništvo brigade „Rama“ čije su prvotne informacije govorile o tome da su sva tri zarobljena vojnika iz s. Gliba naknadno i ubijena, odnosno da je na području sela izvršen „masakr“.³⁶³ Stjecanje kontrole na širim područjem Menjika, za

³⁵⁸ HMDCDR, HVO, UP SIS: HZ HB, HVO GS, VP Prozor, Izjava, str. pov. br. 16-16/02 -230-471/92 od 19.11.1992. Smail Bekrić

³⁵⁹ HMDCDR, HVO, UP SIS: HZ HB, HVO GS, VP Prozor, Prijava, str. pov. br. 16-16/02-230-477-KU-105/92 od 10.12.1992

³⁶⁰ HMDCDR, HVO, UP SIS: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Službena zabilješka - Dodatak izjave Spomenko Salihović, str. pov. br. 01-74/92 od 2.11.1992.

³⁶¹ HZHB, HVO -Rama Prozor, Brigada „Rama“, Prozor, Saznajna služba, Saznjano izvješće, br. 33/92 od 28. 10. 1992.; HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Saznajna služba, Saznjano izvješće, br. 34/92 od 27. 10. 1992.

³⁶² HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Prozor, Službena zabilješka-Izjava, br. 01-77/92 od 14. 11. 1992. Nakon što su bili opkoljeni, zarobljeni su vojnici Pavo i Stanko Brajko te Josip Glibo. Dok su prva dva poslije fizičke torture odvedena u Pridvorce, Josip Glibo je ubijen nedugo nakon zarobljavanja nakon odvajanja od spomenute dvojice zarobljenika.

³⁶³ D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 394.

hrvatsku stranu je značilo i određenu ugrozu po pitanju Prozora pod čime su se podrazumijevala nastojanja muslimanske strane, odnosno Armije BiH oko stvaranja „čvrste linije odakle bi (Armija BiH op.a) ugrožavali Prozor i saobraćajnice koje idu preko istog“.³⁶⁴

U stvarnosti, gubitkom kontrole Menjika i nadzora nad hrvatskim selima istočnih dijelova općine, nalagala se nužnost postavljanja novih hrvatskih obrambenih položaja kako bi se zadržale postojeće pozicije postignute na širem gradskom području tijekom jutarnjih sati 24. listopada. U tom smislu, upravo je područje Gavranovice predstavljalo realan prostor stvaranja takve linije obrane. U ranim satima 24. listopada prometne cestovne komunikacije s južnih i istočnih prilaza Prozoru bile su i dalje djelomično pod kontrolom pripadnika Armije BiH.

Kako je prethodno spomenuto, u gradskom području Prozora HVO je do jutra 24. listopada napravio pomak u svoju korist. Prvi praktični pokazatelj hrvatskog napredovanja bilo je povlačenje preostalog muslimanskog civilnog stanovništva u dijelove grada u smjeru komande Štaba, odnosno OpŠO Armije BiH smještenog u nedovršenoj zgradi Doma kulture. Uzgredno, pripadnici Armije BiH na području oko prethodno spomenutog partizanskog groblja kao i susjednog Ogoja, nisu se bili povukli te su nastavili isticati zahtjev dodatnom pomoći odnosno što „hitnije slanje 30 ljudi“, što je bilo posebno izraženo u trenucima nakon ranjavanja nekoliko pripadnika Armije BiH od kojih je jedan u jutarnjim satima i preminuo.³⁶⁵ Nedostatak ljudstva na području oko partizanskog groblja, Ogoja i Mahale, predstavljao je veliki problem za postojeće pripadnike Armije BiH na tome području. Otežavajuću okolnost predstavljalo je i povlačenje s toga područja dijela pripadnika Vojne policije Armije BiH i njihova komandanta Behrudina Bajgorića što je vrlo brzo bilo primijećeno od prisutnih pripadnika Armije BiH.³⁶⁶ Bajgorićev odlazak sa spomenutog područja imao je demotivirajući učinak na prisutne pripadnike Armije BiH koji su nedugo nakon potvrde te informacije počeli samostalno napuštati prethodno zaposjednute položaje. Napuštanje položaja je nakon nekoliko sati poprimio obrise masovnosti što je isprovociralo komandanta bataljona Aliju Emirća koji je u nedostatku načina zadržavanja postojećih položaja tražio da se „puca na one koji neće da se vrate“.³⁶⁷ Pripadnici Armije BiH na isturenom položaju kod

³⁶⁴ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZ HB, HVO, brigada Kralj Tomislav za OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno izvješće, str. pov. br. 50/92 od 24.10.1992.

³⁶⁵ RBiH, HZHB, Brigada „Rama“, Prozor, SIS, Prijepis dnevnika Centra za elektronsko djelovanje (CED) brigade „Rama“, bez broja od 22.- 24. 10. 1992. 4.

³⁶⁶ Isto.; HMDCDR, HVO, UP SIS: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Službena zabilježka, str. pov. br. 01-74/92 od 2.11.1992

³⁶⁷ RBiH, HZHB, Brigada „Rama“, Prozor, SIS, Prijepis dnevnika Centra za elektronsko djelovanje (CED) brigade „Rama“, bez broja od 22.- 24. 10. 1992. 4.

partizanskog groblja izvijestili su vlastiti Štab da je u tom prostoru ostalo njih „5-6“ dok su se svi ostali povukli, napominjući kako nije riječ o „panici“ već „rasulu“, čija je posljedica bila bježanje vojnika Armije BiH prema južnim dijelovima grada.³⁶⁸ Spomenuto rasulo među pripadnicima Armije BiH privremeno je smireno dolaskom nekolicine pripadnika Armije BiH iz južnih dijelova grada na prostor oko partizanskog groblja i Ogoja kao i na području Musale, gdje su pripadnici Armije BiH uredili položaje, odnosno izvršili dodatno ukopavanje očekujući napad pripadnika HVO-a iz pravca katoličkog groblja.³⁶⁹

Ipak, dolazak nekolicine pripadnika Armije BiH na područje Partizanskog groblja koji su sa sobom donijeli i manju količinu minobacačkih granata, nije ulijevalo dovoljnu sigurnost postojećim pripadnicima Armije BiH koji su unatoč pristiglom pojačanju i dalje zahtijevali od vlastite komande pomoć u ljudstvu. Navedeno traženje bilo je ponovljeno još nekoliko puta ujutro 24. listopada kada je s prostora Mahale Armija BiH minobacački djelovala po središnjem dijelu grada, odnosno u neposrednoj blizini glavnog gradskog raskrižja i policijske stanice.³⁷⁰ Zbog ozbiljnosti ugroženosti Štab Armije BiH Prozor nastojao je motivirati vlastite pripadnike na području Mahale, Ogoja i partizanskog groblja obećavajući pomoć od 100 ljudi koji su prema tom obećanju trebali doći iz smjera Hera.³⁷¹ Spomenuto obećanje nije bilo bezazlena tvrdnja upravo iz razloga jer su tijekom jutra 24. listopada, pripadnici Armije BiH s područja Gornjeg Vakufa, kao i domicilni pripadnici Armije BiH Prozor s područja Hera, ovladali važnim dijelovima cestovne komunikacije prema Prozoru spojivši se u području Menjika i zaseoka Gliba.³⁷²

Tim je uspjehom Armija BiH imala mogućnost da pošalje pomoć prema Prozoru jer HVO nije imao drugu crtu obrane na tom području.³⁷³ Poruka Štaba Armije BiH Prozor vlastitim pripadnicima u gradu stoga se u cijelosti poklapala s napredovanjem jedinica Armije BiH u spomenutim istočnim dijelovima općine. Novu obavijest o pokretu jedinica Armije BiH iz smjera

³⁶⁸ Isto.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZ HB, Općina Rama-Prozor, Brigada Rama, Izvješće do 05.00, bez broja od 24.10.1992.

³⁶⁹ RBiH, HZHB, Brigada „Rama“, Prozor, SIS, Prijepis dnevnika Centra za elektronsko djelovanje (CED) brigade „Rama“, bez broja od 22.- 24. 10. 1992., 5.; HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Saznajna služba, Saznajno izvješće, br. 34/92 od 27. 10. 1992.

³⁷⁰ RBiH, HZHB, Brigada „Rama“, Prozor, SIS, Prijepis dnevnika Centra za elektronsko djelovanje (CED) brigade „Rama“, bez broja od 22.- 24. 10. 1992. 5.

³⁷¹ Isto.

³⁷² HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Prozor, Službena zabilješka-Izjava, br. 01-77/92 od 14. 11. 1992.

³⁷³ HMDCDR, HVO, UP SIS: R BiH, HZ HB, Odjel obrane, SIS, Prozor, Izvješće, str. pov. br. 02-53/92 od 1.11.1992.

s. Hera, pripadnici Armije BiH u Prozoru dobili su oko 09.00 sati.³⁷⁴ Navedeni pokret pojačanja Armije BiH s prostora oko Hera prema Prozoru poklapao se sa zahtjevom Armije BiH Gornji Vakuf u Voljevcu koja je tražila da pripadnici Armije BiH koji su nalazili na području konjičke općine, točnije Klisa, preuzmu pozicije pripadnika Armije BiH iz Hera na području Menjika.³⁷⁵ U međuvremenu, položaji Armije BiH iz Gornjeg Vakufa na širem području Crnog Vrhla bili su pojačani pripadnicima Armije BiH Prozor koji su u noći s 22. na 23. listopada, dakle satima prije samoga sukoba, napustili crtu obrane prema VRS-u i uputili se prema području Gornjeg Vakufa.³⁷⁶ Ta skupina od 30-ak pripadnika Armije BiH iz Prozora stigla je na područje Boljkovca gdje su stavljeni pod komandu Armije BiH u Voljevcu nakon čega su tijekom 24. listopada upućeni na područje Crnog Vrhla.³⁷⁷ Stanje na području Menjika i proboj hrvatskih linija na tom području brinulo je Zapovjedništvo brigade „Rama“ koje je prema tome prostoru poslalo dio snaga sa šireg područja Gavranovice kojima je tijekom jutra 24. listopada stigla pomoć od strane pripadnika Vojne policije HVO-a iz Livna.³⁷⁸ Dolazak pripadnika Vojne policije HVO-a na područje Kulagića kuća potvrđuje da su lokalni pripadnici HVO-a i HOS-a uspjeli staviti pod svoju kontrolu dio magistralne ceste koja je prolazila podnožjem Makljena. Naime, dio spomenute ceste bio je jedini način dolaska pripadnika Vojne policije HVO-a na šire područje Gavranovice odakle su mogli biti upućeni prema selima u blizini Menjika. U jutarnjim satima 24. listopada sela Jurići i Ljubunci bili su pod kontrolom pripadnika Armije BiH čije je daljnje napredovanje zaustavljeno otporom pripadnika HVO-a na širem području zaselaka sela Uzdola.³⁷⁹

Upravo u jutarnjim satima 24. listopada stanje sukoba u Prozoru te uključenost jedinica Armije BiH iz Gornjeg Vakufa u isti rezultirala je zaoštavanjem stanja na području Gornjeg Vakufa u kojemu su obje strane bile spremne za sukob.³⁸⁰ U stanju radikalne zaoštrenosti i sukoba, hrvatska strana nastojala je postići dogovor o slanju pomoći Jajcu u čemu je prolazak preko

³⁷⁴ RBiH, HZHB, Brigada „Rama“, Prozor, SIS, Prijepis dnevnika Centra za elektronsko djelovanje (CED) brigade „Rama“, bez broja od 22.- 24. 10. 1992. 5.

³⁷⁵ HZHB, HVO, Gornji Vakuf, Saznajno izvješće, br. ob. 1-5/5-8/92 od 25. 10. 1992.; D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 393.

³⁷⁶ HMDCDR, HVO, UP SIS: HZ HB, HVO GS, VP Prozor, Izjava str. pov. br. 281/92 od 30.11.1992.

³⁷⁷ Isto.

³⁷⁸ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZ HB, Općina Rama-Prozor, Brigada Rama, Izvješće - O situaciju Prozoru do 18.10, bez broja od 24.10.1992.

³⁷⁹ HMDCDR, HVO, UP SIS: R BiH, HZ HB, Odjel obrane, SIS, Prozor, Izvješće, str. pov. br. 02-53/92 od 1.11.1992.

³⁸⁰ RBiH, HZ HB, HVO, Općina Gornji Vakuf, Izvješće o događajima na području općine Gornji Vakuf 19.-31. 10. 92., br. 01-108/92 od 6. 11. 1992.

područja Gornjeg Vakufa predstavljao ključnu stavku. U tom smislu nastojali su se postići određeni dogovori s muslimanskom stranom koja je pristala propustiti konvoj naoružanja prema Jajcu isključivo uz zahtjev da hrvatska strana u sastav spomenutog konvoja uključi i blokirane „četiri cisterne goriva“ koje su prema riječima predstavnika Armije BiH trebale biti upućene prema Tešnju. U slučaju prihvaćanja navedenog hrvatskog prijedloga predloženi pravac kretanja navedenog konvoja trebao je zaobići područje Novog Travnika te se preko područja Bistričke rike, Šebešića i Prokosa uputiti prema Fojnici i dalje prema Jajcu.³⁸¹ Spomenuti pravac kretanja time je predstavljao alternativni pravac kretanja koji nije išao preko gradskog područja Novog Travnika, što je bio jedan od glavnih razloga zbog kojega Armija BiH nije dopuštala prolaz pripadnicima Vojne policije HVO-a iz Livna tijekom 21. listopada. Iako nije sasvim jasno je li navedeni konvoj zaista 24. listopada krenuo navedenim putem, spomenuti dogovor jasno je upućivao na činjenicu da je pitanje obrane Jajca koje se nalazio pod teškim napadima VRS-a za hrvatsku stranu bilo od izuzetne važnosti unatoč događajima na području Prozora.³⁸²

S druge strane, pojačanje pripadnicima Armije BiH na području isturenih položaja oko partizanskog groblja koje je stiglo ujutro 24. listopada pokazalo se nedovoljnim. Do podnevnih sati istoga dana pripadnici lokalne HVO brigade „Rama“ su uz pomoć pripadnika HVO-a iz Tomislavgrada i Livna uspjeli probiti pozicije Armije BiH u središnjem dijelu grada, odnosno u širem području partizanskog groblja, Ogoja i Mahale, što je bilo uzrok masovnog povlačenja pripadnika Armije BiH prema južnim dijelovima grada.³⁸³ U međuvremenu, dio pripadnika Armije BiH Prozor se zajedno s komandantom Šabićem uputio se prema Pograđu odakle su nastojali smiriti lokalno stanovništvo i vlastite vojnike koju su u panici počeli napuštati položaje u užem gradskom području povlačeći se prema južnom izlazi iz grada.³⁸⁴ Povlačenje pripadnika Armije BiH prema južnim dijelovima grada nije prošlo neprimijećeno od hrvatske strane koja je koncentriranje Armije BiH na uzvišenom prostoru Pograđa smatrala opasnošću za vlastite snage

³⁸¹ HMDCDR, HVO, ZVP Tomislavgrad: HZ HB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Redovno izvješće, str. pov. br. 50/92-1 od 24.10.1992.; HMDCDR, ZVP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, brigada Ante Starčević, Gornji Vakuf, br. 779/92 od 23.10.1992. u 13.00.

³⁸² HMDCDR, HVO, ZVP Tomislavgrad: HZ HB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno izvješće, str. pov. br. 52/92 od 26.10.1992.

³⁸³ HZHB, HVO, Gornji Vakuf, Saznajno izvješće, br. ob. 1-5/5-8/92 od 25. 10. 1992.; HMDCDR, HVO, UP SIS: R BiH, HZ HB, Odjel obrane, SIS, Prozor, Izvješće, str. pov. br. 02-53/92 od 1.11.1992.; HMDCDR, HVO, UVP: HVO, II. bojna VP, Izvješće o događajima u Prozoru u vremenskom periodu od 21. 10. do 27. 10. 1992. bez broja datuma. U potpisu Zdenko Andabak

³⁸⁴ HMDCDR, HVO, UP SIS: R BiH, HZ HB, HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Službena bilješka, str. pov. br. 01-72/92 od 2.11.1992

koje su napredovale prema južnim dijelovima grada. Iz toga razloga, Zapovjedništvo brigade „Rama“ izdalo je zapovijed za kratko topničko djelovanje prema području Pograđa.³⁸⁵ Navedena topnička aktivnost odnosila se na djelovanje prethodno spomenutog topa ZIS s područja Gmića koji je prema podacima utroška streljiva od 24. listopada iskoristio 10 komada granata kojima je djelovao po Pograđu ali i području Zgonova gdje su se i tijekom toga vremenskog razdoblja vodile borbena djelovanja.³⁸⁶ Pored spomenutog topničko oruđa iz prostora Gmića, prema Pograđu je kratko djelovao i tenk brigade „Rama“. Topničko djelovanje brigade „Rama“ imalo je važnog utjecaja na ubrzano napuštanja područja Pograđa od strane pripadnika Armije BiH koji su se u poslijepodnevnim satima 24. listopada masovno povlačili u smjeru s. Duge i dalje prema Gračanici, dok se jedan manji dio pripadnika Armije BiH uputio u pravcu istoka, odnosno u smjeru s. Here.³⁸⁷

Kako se s naoružanim pripadnicima Armije BiH u povlačenju u spomenutim pravcima priključio i veći broj civilnog stanovništva topničko djelovanje HVO-a je zaustavljeno nakon čega se pristupilo pažljivom stjecanju kontrole nad gradskim područjem. Ta se pažnja posebice morala obratiti na južnije dijelove grada, u kojima su pojedini pripadnici Armije BiH i nakon povlačenja s područja Mahale i Ogoja nastavili s pojedinačnim pružanjem otpora. Međutim, oprezno i relativno sporo napredovanje hrvatske strane užim gradskim prostorom sadržavalo je i praktične razloge. Naime, glavna gradska prometnica je i nakon povlačenja pripadnika Armije BiH iz pojedinih dijelova grada i dalje blokirana u području zgrade općine radi čega je mogućnost relativno brzog prodora u pravcu upravne zgrade HE „Rama“ - Centrale i komande OpŠo Armije BiH u Domu kulture u južnim dijelovima grada odložena. S tim u vezi, hrvatska strana smatrala je da svaka mogućnost micanja navedene blokade u trenutcima kada se u južnom dijelu grada i dalje nalazio dio pripadnika Armije BiH opasna što se pravdalo mogućnosti korištenja protuoklopnih sredstava.³⁸⁸ No, pravci napredovanja hrvatske strane ukazivali su i na neizostavnu činjenicu po kojoj je hrvatska strana u Prozoru ostavila mogućnost izvlačenja jedinica Armije BiH upravo preko južnog gradskog izlaza u pravcu Jablanice. Naime, hrvatska strana napredovala je prema južnim

³⁸⁵ HMDCDR, HVO, 42. bHVO: HZ HB, HVO, Brigada Rama, Topništvo, Izvješće, str. pov. br. 72/92 od 28.10.1992.

³⁸⁶ Isto.

³⁸⁷ HMDCDR, HVO, UP SIS: HZ HB, HVO GS, VP Prozor, Prijava - Prilog; Izjava Seada Gavranovića, str. pov. br. 16-16/02 -230-478-KU-106/92 od 10.12.1992.; HMDCDR, HVO, UP SIS: R BiH, HZ HB, Odjel obrane, SIS, Prozor, Izvješće, str. pov. br. 02-53/92 od 1.11.1992.

³⁸⁸ „Prozor je noćas morao pasti“, *Ramski vjesnik*, studeni 1992, 7.

dijelovima grada iz sjevernog dijelova grada kao i iz smjera sjeveroistoka, odnosno iz pravca Kulagića kuća uz magistralnu cestu, na taj način omogućavajući pripadnicima Armije BiH otvorenu mogućnost povlačenja iz grada u smjeru južnih dijelova općine i Jablanice.³⁸⁹

Iako izvori hrvatske strane ističu da je stjecanje većinske kontrole nad Prozorom bilo izvršeno do podnevnih sati 24. listopada, viđenje muslimanske strane govorilo je o tome da su snage HVO-a „.. u 14 sati počele ulaziti u grad..“.³⁹⁰ Prema istima, masovnije povlačenje vojnika Armije BiH, koji su u nastaloj panici u proces povlačenja uvukli i veći dio civilnog stanovništva, uslijedilo je upravo nakon „..artiljerijskog napada – 24. oktobra..“.³⁹¹ S druge strane, za veći dio 24. listopada hrvatski izvori nisu pružali precizne informacije o stadiju napredovanja vlastitih snaga u užem gradskom području. Općeniti stav u poslanim izvještajima nadređenom zapovjedništvu HVO OZ SzH u Tomislavgradu govorio je o „kontroli gradskog područja“ pri čemu nije iskazano područje grada koje se nalazilo pod cjelovitom kontrolom.³⁹² Shodno tome može se zaključiti kako do kraja 24. listopada HVO nije imao pod vlastitom kontrolom cjeloviti gradski prostor Prozora.³⁹³ Spomenuto stajalište u praksi je odgovaralo namjerama zapovjedništva HVO brigade „Rama“ da se poslije očiglednog poraza pripadnika Armije BiH u gradskom području, ostavi slobodan pravac povlačenja pripadnicima Armije BiH prema južnim dijelovima općine.

S druge strane, uspješno djelovanje pripadnika HVO-a i HOS-a na užem području Prozora tijekom 24. listopada onemogućavalo je djelotvornije djelovanje pripadnika HVO-a na širem području Makljena kao i na prostoru sela Gliba i Jurići u blizini prethodno spomenutog važnog područja Menjika. Konkretno, u trenucima sukoba u Prozoru, djelovanje pripadnika Armije BiH s područja Gornjeg Vakufa i domicilnih pripadnika Armije BiH na navedenom prostoru rezultiralo je povlačenjem hrvatskog stanovništva s toga prostora prema području sela Uzdol i Perići. Shodno tome, zauzimanjem kote Menjik kao i kote Kik iznad sela Glibe, pripadnici Armije BiH stekli su kontrolu nad širim područjem sela Jurići te prostorom u smjeru sela Dobroša.³⁹⁴ S obzirom da je nadzor nad Menjikom, Glibama i Jurićima podrazumijevao i nadzor nad glavnom cestom prema

³⁸⁹ ICTY: Predmet br. IT- 04-74-T, *Presuda*, Tom 2 od 6, 12.

³⁹⁰ M. HERO, *Prozor 1992.-1995 Hronika zločina*, 39.

³⁹¹ Isto.

³⁹² HZHB, HVO, Općina Prozor, Brigada Rama, Izvješće, br. 32/92 od 24. 10. 1992. u 22.00; ICTY: HZHB, HVO, Općina Rama- Prozor, Izvješće sa stanjem u 24.00, br. 168/92 od 24. 10. 1992.; HZHB, HVO, Gornji Vakuf, Saznajno izvješće, br. ob. 1-5/5-8/92 od 25. 10. 1992.

³⁹³ „Prozor pod kontrolom HVO“, *Novi Vjesnik*, 25. 10. 1992., 8a.

³⁹⁴ HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-55/92 od 8.11.1992.

Prozoru, stjecanje kontrole nad tim područjem pripadnicima Armije BiH ostavljalo je mogućnosti kretanja prema Prozoru. No za cjelovito ovladavanje cestom između Prozora i s. Hera, Armija BiH trebala je pod svoju kontrolu staviti prostor sela Dobroša, ali ne i sela Blace čiji je gornji dio, koji se uzdizao nad cestovnim pravcem prema Prozoru, bio naseljen većinski muslimanskim stanovništvom. Upravo na području Dobroše pripadnici HVO-a koji su bili u povlačenju očekivali su pomoć iz Prozora.³⁹⁵ U tom smislu, za hrvatsku stranu je od presudne važnosti predstavljalo ponovno uspostavljenje kontrole nad spomenutim izgubljenim prostorom. Iz toga razloga prema području s. Dobroša i Blace tijekom jutra 24. listopada bio je upućen dio pripadnika HOS-a i Vojne policije HVO-a iz Livna koji su se na području sela Dobroša susreli s manjim brojem preostalih domicilnih pripadnika HVO-a. Tako okupljena grupa hrvatskih snaga ubrzo je najprije stekla kontrolu nad područjem sela Blace poslije čega je došlo do borbi u prostoru s. Glibe te na području Menjika gdje su pripadnici Armije BiH uspjeli zaustaviti daljnje napredovanje hrvatske strane.³⁹⁶

Napredovanje spomenutih pripadnika hrvatskih snaga na spomenutom prostoru omogućilo je snagama Armije BiH koje su nalazile na širem području Crnog Vrha i Zgonova, mogućnost bočnog napada. Te mogućnosti bio je svjestan i komandant snaga Armije BiH na širem području Crnog Vrha koji je 24. listopada naredio napad na hrvatske snage na području Stožine i Dobroše.³⁹⁷ Izvršavanjem spomenute naredbe, pripadnici Armije BiH bili su u mogućnosti dovesti u okruženje spomenute pripadnike HVO-a i HOS-a koji su nastupali u smjeru Menjika. Hrvatska strana je radi događaja na tome prostoru tražila od zapovjedništva u Tomislavgradu dodatnu pomoć u ljudstvu navodeći kao razlog „iscrpljenost ljudstva“ koje je u tom razdoblju zapravo bilo nedovoljno za održavanje obrambenih položaja u fazi uspostavljanja.³⁹⁸ U trenucima borbenog djelovanja u prostoru sela oko Menjika, slično stanje razvijalo se i na području susjednog planinskog područja Zgonova i Crnog Vrha, gdje su pripadnici Armije BiH pod svoju kontrolom stavili važno područje Crnog Vrha kao i kotu 1303.³⁹⁹

Ipak, dolazak spomenutih hrvatskih pojačanja iz Prozora prema selima u istočnim dijelovima općine bio je i praktičan znak pripadnicima Armije BiH na tome području da se borbe

³⁹⁵ Isto.

³⁹⁶ TG-1, Konjic, Urgentno – za gosp. Sefera, bez broja od 25. 10. 1992. u 13. 30.; HZHB, HVO, Zapovjedništvo Oz SzH, Tomislavgrad, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 94/92 od 24. 10. 1992. u 22.00

³⁹⁷ HZHB, HVO, Gornji Vakuf, Saznajno izvješće, br. ob. 1-5/5-8/92 od 25. 10. 1992

³⁹⁸ ICTY: HZHB, HVO, Općina Rama-Prozor, Izvješće sa stanjem u 24.00, br. 168/92 od 24. 10. 1992.

³⁹⁹ HMDCDR, HVO, UP SIS: HZ HB, HVO GS, VP Prozor, Prijava, str. pov. br. 16-16/02-230-476-KU-104/92 od 10.12.1992.; HZHB, Saznajna služba, SzH, Saznajno izvješće, Op. br. 141/92, str. pov. br. 108/92 od 25. 10. 1992.

u Prozoru nisu razvijale u njihovu korist. U popodnevnim satima 24. listopada, praktična potvrda negativnog razvoja događaja za Armiju BiH u Prozoru dobivena je od prvih pristiglih pripadnika Armije BiH iz Prozora koji su preko s. Duga stigli na područja muslimanskih sela u istočnim dijelovima općine s. Here, Kute i Šćipe.⁴⁰⁰ Njihov dolazak na to područje imao je određenog utjecaja na ponašanje jedinice Armije BiH s područja Konjica, točnije Klisa, koja se nedugo nakon upoznavanja s novonastalim vojnim porazom na gradskom području Prozora povukla sa strateški važnog područja Zgonova gdje se nalazila zajedno s pripadnicima Armije BiH iz Gornjeg Vakufa.⁴⁰¹

Informacija o napredovanju HVO-a na području Prozora prenesena je i načelniku Glavnog štaba (dalje; GŠ) Armije BiH Seferu Haliloviću koji je u povratnom odgovoru upućenom komandantu Štaba Armije BiH Salki Zeremu u Jablanici tražio hitno slanje pojačanja iz Jablanice u smjeru Prozora. Halilović je naveo kako „Prozor ne smije pasti“ te kako će u slučaju daljnjeg negativnog razvoja događaja u Prozoru odgovornost za isti biti prebačena upravo na snage Armije BiH Jablanice pod Zeremovim vodstvom.⁴⁰² Halilovićeva naredba Zeremu za pokretanjem jedinica Armije BiH prema Prozoru bila je jedna u nizu izdanih zapovijedi koje je lokalnim jedinicama Armije BiH u izdavao njegov zamjenik Jovan Divjak uz asistenciju prethodno spomenutog komandanta TG-1 Armije BiH Zejnila Delalića. Naime, relativno slično kao i navedena Halilovićeva naredba, Divjak je u nekoliko naredbi upućenih u razdoblju od 23. do 25. listopada komandama opštinskih štabova Armije BiH u Jablanici, Konjicu i Gornjem Vakufu tražio slanje jedinica Armije BiH iz tih područja prema Prozoru.⁴⁰³ Međutim, spomenute komande općinskih štabova Armije BiH, posebno one na području Konjica i Jablanice do kraja 24. listopada nisu u cijelosti ispunile dobivene naredbe pravdajući takve poteze potencijalnim narušavanjem odnosa s postrojbama HVO-a koje su se nalazile na njihovom općinskom području. Unatoč tome, dio Divjakovih naredbi u reduciranom je obliku proveden u praksi i to nakon što su određene jedinice Armije BiH iz Konjica i Gornjeg Vakufa, koje su nalazile u blizini graničnih općinskih područja, uključile u sukobe na području Prozora.⁴⁰⁴ U postojećim okolnostima sukoba, pokretanje tih jedinica Armije BiH bilo je primijećeno od hrvatskih civila i vojnika HVO-a o čemu je bilo

⁴⁰⁰ HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Saznajna služba, Saznajno izvješće, br. 34/92 od 27. 10. 1992.

⁴⁰¹ HZHB, HVO, Gornji Vakuf, Saznajna služba, profil 1654, bez datuma

⁴⁰² RBiH, Štab oružanih snaga, Jablanica, Naredba, br. 01/456-1/92 od 25. 10. 1992.

⁴⁰³ D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 392.- 393.

⁴⁰⁴ Isto.

upoznato zapovjedništvo HVO brigade „Rama“ kao i Zapovjedništvo OZ SzH u Tomislavgradu iako se pritom nije raspolagalo preciznim podacima o pristiglim snagama Armije BiH.⁴⁰⁵

Promatrano iz perspektivne lokalne razine, Zapovjedništvo brigade „Rama“ je nakon gubitka kontrole nad nekoliko prethodno spomenutih hrvatskih sela u istočnom dijelu općine, tražilo od Zapovjedništva brigade HVO-a „Herceg Stjepan“ iz Konjica pomoć u vidu aktivnijeg angažiranja postrojbi HVO-a Konjic kod onemogućavanja pokretanja snaga Armije BiH s toga prostora prema Prozoru. Na navedenu molbu zapovjednik brigade „Herceg Stjepan“, Zdravko Šagolj, odgovorio je neutralno navodeći kao nemogućnost aktivnijeg pružanja pomoći raspored postrojbi HVO-a na području prema obrambenim položajima usmjerenima prema VRS-e.⁴⁰⁶ Unatoč redukciji u ispunjavanju određenih traženja, obje strane na području Konjica su usprkos prethodnim dogovorima, nastojale pružiti direktnu ili indirektnu pomoć vlastitim snagama u Prozoru. Različitost u tim nastojanjima proizlazila je iz načina praktičnog pružanja pomoći u dijelu prozorske općine prema kojoj je Armija BiH pokušala uputiti veći broj vlastitih pripadnika što je bilo u suprotnosti s nastojanjima HVO Konjic čije su snage nastojale blokirati i spriječiti spomenute namjere Armije BiH.⁴⁰⁷ Takvi relativno bliski susreti pripadnika dvaju vojnih organizacija sa suprotnim ciljevima rezultirali su razvojem oštrih situacija koje su imale tendenciju prerastanja u ozbiljne incidente.⁴⁰⁸ Zaključno s time, razvidno je da je muslimanska strana u okvirima Armije BiH u Konjicu pružala jedinicama Štaba Armije BiH Prozor pomoć u ljudstvu i MTS-a, što je s druge strane bilo nemoguće za postrojbe HVO-a Konjic koje nisu posjedovale slične mogućnosti zbog jednostavnog razloga nepostojanja direktne cestovne veze s postrojbama HVO-a na području Prozora. Takva prometna nepovezanosti između postrojbi HVO-a u Konjicu i Prozoru ostala je specifična i u kasnijim mjesecima čime je postala jedna od ključnih nemogućnosti obostranog brzog pružanja pomoći.

Spomenute Halilovićeve i Divjakove naredbe o slanju većih snaga Armije BiH prema Prozoru koje su pojedini lokalni komandanti Armije BiH u Konjicu i Jablanici provodili reducirano imale su uzrok u nekoliko praktičnih razloga. Prvo, lokalni komandanti Armije BiH u Jablanici i

⁴⁰⁵ HMDCDR, ZZZP Tomislavgrad: HZ HB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Redovno izvješće, str. pov. br. 50/92-1 od 24.10.1992.; HMDCDR, ZZZP Tomislavgrad: HZ HB, Općina Rama-Prozor, Brigada Rama Izvješće, bez broja od 24.10.1992.

⁴⁰⁶ HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Odgovor – za HVO Prozor, str. pov. bez broja od 24. 10. 1992.

⁴⁰⁷ RBiH, HZ HB, HVO, GS HVO, Mostar, Zapovjed – spriječiti b/d, str. pov. dj. br. 25-10/92 od 25. 10. 1992. u 10.55.

⁴⁰⁸ HVO Konjic, Brigada „Herceg Stjepan“, Odjel sigurnosti, Izvješće, str. pov. bez broja od 26. 10. 1992.; HZ HB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Saznajni odjel, str. pov. br. 03/92-18 od 23. 10. 1992.

Konjicu nepotpuno provođenje dobivenih naredbi definirali su kroz prizmu nesnalaženja u postojećoj situaciji. Takvu situaciju opisao je komandant Štaba Armije BiH Jablanice Salko Zerem koji je komandantu TG-1, Zejnilu Delaliću, u svojstvu podčinjenog komandanta izostanak provedbe naredbi obrazložio time što ga je „zbunila Naredba Načelnika glavnog štaba kojom naređuje svim jedinicama prekid borbenih djelovanja“.⁴⁰⁹ Premda je navedena Zeremova informacija upućena Delaliću imala za cilj opravdanje njegova neslanja dijela snaga prema Prozoru ona je jasno upućivala na jasnu nedosljednost naredbi GŠ Armije BiH koje su očito imale različite ciljeve. Generalno promatrajući, smisao takvih naredbi imao je specifičnu namjeru prilikom pokretanja određenog procesa ali i njegova opravdanja u slučaju konačnog neuspjeha. Praktičnu primjenu takve mogućnosti iskoristio je upravo Salko Zerem kao i nekolicina drugih komandanata Armije BiH na području Konjica. S druge strane, izgledno je kako je reduciranje naredbi izdanih od strane načelnika GŠ Armije BiH Sefera Halilovića i njegova zamjena Jovana Divjaka do 25. listopada zaista i doneseno na temelju nemogućnosti dodatnog slanja snaga Armije BiH prema Prozoru. U tom smislu najviše prozivani komandant Štaba Armije BiH u Jablanici Salko Zerem upućivao je na činjenicu da nakon izostanka pojačanja Armije BiH iz Konjica, pripadnici Armije BiH pod njegovom komandom koji su već ranije, dakle prije sukoba u Prozoru, bili raspoređeni na području strateški važne Bokševice, važnog spoja općina Konjic i Prozor, nisu bile u mogućnosti poslati pojačanje prema Prozoru.⁴¹⁰ No, primjetno je zapravo kako je spomenuto klijevanje u slanju jedinica Armije BiH prema Prozoru, što je u zasebnim naredbama upućenim komandama štabova Armije BiH nekoliko puta traženo od strane Divjaka i Halilovića, u stvarnosti bilo uzrokovano vojnim porazom Armije BiH u samom gradu Prozoru iz kojeg je tijekom poslijepodnevni sati 24. listopada započeo proces masovnijeg povlačenja pripadnika Armije BiH i većeg broja muslimanskih civila.⁴¹¹

Spomenuti nesporazumi između viših i nižih razina zapovijedanja unutar Armije BiH su iz hrvatske perspektive, napose one u Konjicu, smatrani samostalnim potezima nekih visokih oficira Armije BiH koji su imali vidljivo negativan odnos prema HVO-u. S tim u vezi, predstavnici HVO Konjic su nadređenom Zapovjedništvu prenijeli vlastite opservacije po pitanju negativnog djelovanja određenih visokih oficira Armije BiH. U tom smislu Zapovjedništvu OZ SzH u

⁴⁰⁹ HMDCDR, Armija BiH: R BiH, Opština Jablanica, Štab oružanih snaga, Jablanica, Komandantu TG-1 Konjic, str. pov. br. 01/455-3/92 od 25. 10. 1992.

⁴¹⁰ Isto.

⁴¹¹ M.HERO, *Prozor 1992.-1995 Hronika zločina*, 39.

Tomislavgradu javljeno je kako lokalni Štab Armije BiH u Konjicu „...ne kontrolira dobar dio svojih postrojbi tako da bez obzira na reagovanje ne može se ocjeniti koje su namjere postrojbi koje ne slušaju komandu“.⁴¹² Shodno tome, naglašeno je kako su takve, neposlušne, jedinice Armije BiH na području Jablanice ali i Konjica pod „direktnom komandom Zejnila Delalića“.⁴¹³ Međutim, suprotno ciljanom ishodu predmetni hrvatski izvještaj o neposlušnosti pojedinih jedinica Armije BiH iz Konjica ukazivao je na stanje u kojemu je rukovodstvo HVO-a u Konjicu bilo sklono uvjeravanjima lokalnih komandanata Armije BiH u Konjicu oko gubitka kontrole nad vlastitim snagama. Takva uvjeravanja stvarala su dojam općeg nesnalaženja jedinica Armije BiH na širem području Konjica što je u praksi bilo potvrđeno i odlascima pojedinih jedinica Armije BiH s toga prostora prema Prozoru. No, takva uvjeravanja imala su i svrhu da onemoguće uključivanje HVO Konjic u borbe na području prozorske općine što je moglo ugroziti nastavak slanja pomoći Armiji BiH prema tom dijelu prozorske općine koja je stizala iz dijela općine Konjic.

Međutim, spomenutoj procjeni hrvatske strane u Konjicu oponiralo je praktično stanje na terenu. Naime, stanje u događajima na širem području prozorske općine u razdoblju od 22. do 24. listopada govorilo je u prilog činjenici prema kojoj je djelovanje snaga Armije BiH iz Konjica i Jablanice na području Prozora bilo u aktivnoj fazi do trenutka pristizanja prvih potvrđenih informacija o vojnom porazu Armije BiH u Prozoru. Upravo u tim trenutcima koordinirano djelovanje opštinskih štabova (OpŠO) Armije BiH u Jablanici i Konjicu s jedne te komandanta TG-1 i zamjenika načelnika Armije BiH, Delalića i Divjaka s druge strane, u većoj mjeri je bilo narušeno što je bilo razvidno po činu odbijanju izvršavanja daljnjih pokreta snaga Armije BiH iz smjera Jablanice prema Prozoru.⁴¹⁴ Usprkos tome, pokretanje manjih jedinica Armije BiH prema Prozoru naređeno od strane komandanta TG-1 Delalića bilo je ispunjeno tijekom jutra 25. listopada 1992. godine.⁴¹⁵ Iz toga proizlazi da je Armija BiH iz Konjica 25. listopada pokušavala intervenirati u smjeru Prozora no ti su pokušaji bili u bili neuspješni što zbog blokiranja tih snaga od pripadnika HVO-a Konjica kao i zbog prethodno spomenutog odbijanja suradnje dijela lokalnih komandanata jedinica Armije BiH da angažiraju dijelove svojih snaga nakon poraza u Prozoru.⁴¹⁶

⁴¹² HVO Konjic, Brigada „Herceg Stjepan“, Konjic, Sigurnosno izvješće, bez broja (profil 1631) od 27. 10. 1992.

⁴¹³ Isto.

⁴¹⁴ D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 393.- 394.

⁴¹⁵ HMDCDR, Armija BiH: TG-1, Konjic, Urgent- hitno, bez broja od 25. 10. 1992., 13. 30.

⁴¹⁶ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HVO Konjic, brigada Herceg Stjepan, Izvješće odjela sigurnosti, str. pov. br.02/1-59-31 od 26. 10 1992.; D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 394.

Zbog slabe komunikacijske povezanosti koja je djelomično i onemogućavala u cijelosti precizne informacije o događajima u Prozoru, konačna potvrda gubitka nadzora nad Prozorom stigla je do komandanta TG-1 Delalića rano poslijepodne 25. listopada 1992. godine. Preciznije, potvrda poraza u Prozoru zatekla je Delalića u trenutku napredovanja skupine ljudi pod njegovim vodstvom koji su se iz područja Neretvice (Klisa) uputili prema Prozoru.⁴¹⁷ Na području pograničnih općinskih sela, Delalić je 25. listopada zatekao Muharema Šabića, komandanta OpŠO Armije BiH u Prozoru, koji se zajedno s većim brojem pripadnika Armije BiH iz Prozora nalazio u bijegu prema Konjicu.⁴¹⁸ Tom prilikom komandant Šabić je dao kratak izvještaj o stanju u Prozoru.

Temeljem tih Šabićevih informacija komandant TG-1 je nedugo nakon susreta načinio izvještaj o stanju u Prozoru koji je prenio rukovodstvu Armije BiH na čelu sa načelnikom GŠ Armije BiH Seferom Halilovićem kojega je upoznao da je na području Prozora učinjen „genocid“, u cijelosti su bila spaljena najmanje „tri sela“ dok je „više stotina mrtvih Muslimana“.⁴¹⁹ Delalić je prenio i informaciju da se preko područja s. Hera u pravcu Buturović polja povlači i preko „3000 izbjeglica“ koje su pripadnici HVO-a konstantno napadali. Shodno time, Delalić je od Halilovića zatražio da se komandantu Šabiću omogući pristup medijima i upoznavanje javnosti o događajima u Prozoru.⁴²⁰ U tu svrhu Šabić je prema Delalićevom nahodađenju dobio naredbu izrade iscrpnog pismenog izvještaja o događajima u Prozoru koji je trebao postati podloga za upoznavanje javnosti o istima. Delalić je na kraju izvještaja uvjeravao Halilovića da poslije gubitka Prozora sličan razvoj događaja prijeti i Gornjem Vakufu zbog čega je bilo potrebno narediti upućivanje jedinica Armije BiH iz Bugojna prema Gornjem Vakufu.⁴²¹

Šabić je navedenu Delalićevu uputu i ostvario predstavljajući nedugo zatim događaje u Prozoru u prostoru javnog servisa RTV Sarajevo, odnosno Radija BiH, tom prilikom napominjući kako Prozor „više ne postoji“ usporedno ističući brojku o stradavanju „200 ljudi“, pritom misleći uglavnom na muslimansko stanovništvo.⁴²² No spomenuti Šabićev opis bio je klasična

⁴¹⁷ Pod pojmom Neretvice označava se prostor većih i manjih skupna sela i zaseoka zapadnog i sjeverozapadnog područja općine Konjic smještenih u dolini rijeke Neretvice, okružene brdovitim i planinskim područje Čelinske i Studentske planinice te Bokševice i Bitovnje, koja se na području Buturović polja ulijeva u umjetno Jablaničko jezero.

⁴¹⁸ D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 397.

⁴¹⁹ Isto.

⁴²⁰ Isto, 398.

⁴²¹ HMDCCR, Armija BiH: TG-1, Konjic, Urgent- hitno, bez broja od 25. 10. 1992., 13. 30.

⁴²² „Poslije sukoba u Prozoru - Imena poginulih“, *Ramski vjesnik*, siječanj 1993., 8.

dezinformacija i on je kao takav imao svrhu prikazivanja hrvatske strane kao jedinog odgovornog krivca za događaje u Prozoru kojega za tu priliku identificiralo „s četnicima“.⁴²³ Promatrano iz pozicije javnoga, izrečene Šabićeve dezinformacije bile su uvertira u medijski rat o slučaju Prozor što je u praksi imalo utjecaja na nepromjenjivost postojeće narušene situacije. Spomenute dezinformacije su unatoč očitij tendencioznosti i činjeničnoj netočnosti dugo vremena ostale dijelom javne memorije što je i bio temeljni razlog njihova korištenja u naknadnim pogrešnim raspravama o događajima sukoba u Prozoru.⁴²⁴

Prema tome, spomenuta Delalićeva informacija o stanju u Prozoru i okolici upućena Haliloviću nije odgovarala stvarnom stanju na terenu, što je djelomično bilo vidljivo i iz samog Delalićeva izvještaja. U analiziranom izvještaju Delalić je tvrdio kako se većina civilnog stanovništva i pripadnika Armije BiH povlačila iz Prozora preko područja s. Hera prema području Neretvice i Klisa u konjičkoj općini, istovremeno navodeći kako na području Menjika pripadnici Armije BiH i dalje drže zaposjednute položaje.⁴²⁵ Međutim, držanje tih položaja i borbena djelovanja na tom području koja su započela tijekom 24. listopada nisu omogućavala povlačenje većega broja osoba preko tih područja, tim više što su južnija područja s. Uzdola i Perića, koja su se nalazila u međuprostoru bila većinska hrvatska. Takav raspored omogućavao je manjem broju ljudi povlačenje u pravcu s. Hera i okolnih muslimanskih sela u istočnim dijelovima prozorske općine.⁴²⁶ Iz toga razloga jedini preostali pravac povlačenja većeg broja ljudi iz gradskog područja Prozora bio onaj južni koji je vodio preko sela Duga u smjeru Gračanice odakle su se dalje račvala dva pravca povlačenja od kojih je jedan bio usmjeren prema području konjičke općine i drugi prema Jablanici.⁴²⁷ Spomenuti pravac povlačenja pripadnika Armije BiH koji su se pomiješali s dijelom civilnog stanovništva naknadno je potvrđen i od muslimanske strane čime je u potpunosti osporen taj dio Delalićeva izvješća.⁴²⁸

Suprotno izrazito negativnom naglasku Delalićeva izvještaja, povlačenje civilnog muslimanskog stanovništva prema jugu, odnosno prema Jablanici u većoj mjeri je prolazilo u

⁴²³ „Ratna listopadska kronika – Ramski Hrvati s dva neprijatelja“, *Ramski vjesnik*, siječanj 1993., 8.

⁴²⁴ *Ramski zbornik* 2000., 211.

⁴²⁵ HMDCDR, Armija BiH: TG-1, Konjic, Urgent- hitno, bez broja od 25. 10. 1992., 13. 30.

⁴²⁶ HMDCDR, HVO, UP SIS: R BiH, HZ HB, Odjel obrane, SIS, Prozor, Izvješće, str. pov. br. 02-53/92 od 1.11.1992.

⁴²⁷ HMDCDR, HVO, UP SIS: HZ HB, VP Prozor, Izjava str. pov. br. 277/92 od 26.11.1992; HMDCDR, HVO, UP SIS: HZ HB, HVO GS, VP Prozor, Prijava - Prilog; Izjava Seada Gavranovića, str. pov. br. 16-16/02 -230-478-KU-106/92 od 10.12.1992

⁴²⁸ M.HERO, *Prozor 1992.-1995 Hronika zločina*, 39.

korektnom ozračju, što je bilo vidljivo i tijekom propuštanja pripadnika Armije BiH iz Prozora na nadzornom punktu Vojne policije HVO-a u neposrednoj blizini tunela na Jasenu. Tako je u noći s 24. na 25. listopada preko nadzornog punkta Jasen prema Jablanici propušten veći broj ranjenih vojnika Armije BiH s kojima se kretala veća kolona civilnog stanovništva. Pripadnici HVO-a koji su se nalazili na području spomenutog nadzornog punkta tom prilikom su pojedinim pripadnicima Armije BiH oduzeli oružje što je ujedno bio jedina reakcija pripadnika HVO-a tijekom povlačenja muslimanskog stanovništva prema Jablanici.⁴²⁹

Na drugom aktivnom pravcu izvlačenja pripadnika Armije BiH prema selima konjičke općine, grupe koje su povlačile tim smjerom trebale su proći pojedina nacionalna miješana sela u kojima je hrvatsko stanovništvo činilo većinu. Iz toga razloga su primjerice lokalni Muslimani u većinski hrvatskom selu Kućani, koje nije bilo zahvaćeno događajima u Prozoru, nastojali izbjeći mogućnost narušavanja odnosa s lokalnim Hrvatima zbog čega nisu dopuštali prolazak kroz selo pristiglim sunarodnjacima iz Prozora prije nego se o tome ne postigne dogovor s lokalnim hrvatskim stanovništvom. Tako je naknadno dogovoreno je da vojnici Armije BiH mogu proći kroz selo samo ako predaju svoje naoružanje, odnosno bez njega.⁴³⁰ Navedeno hrvatsko traženje veći dio pripadnika Armije BiH je nastojao djelomično uvažiti na način što je vlastito naoružanje odložio u obližnjem muslimanskom s. Klek, nakon čega je bez prepreka prošao kroz hrvatsko područje.⁴³¹ Istovjetan proces ostavljanja oružja u uglavnom muslimanskim selima zabilježen je i u drugim muslimanskim i nacionalno miješanim selima preko kojih su se provlačili pripadnici Armije BiH što je bio slučaj sela Škrobućana, Gračanice i Gorice u kojima se i dalje nalazio veći broj pripadnika Armije BiH.⁴³² Pripadnici Armije BiH u tim selima nisu ulazili u sukob s pripadnicima HVO-a iako su za vrijeme sukoba u Prozoru dobili naredbu za aktivnu obranu prostora vlastitih sela u slučaju napada od strane pripadnika HVO-a.⁴³³

Tendencioznim Delalićevim tvrdnja u promatranom izvještaju pridodana je i informacija o više stotina mrtvih muslimanskih stanovnika iako je u razdoblju njegova nastanka 25. listopada, bilo nemoguće dostaviti bilo kakvu preciznu informaciju o broju stradalih. Naime, u tim trenucima

⁴²⁹ HZHB, HVO, Rama Prozor, Brigada „Rama“, Prozor, Saznajna služba, Saznajno izvješće, br. 33/92 od 28. 10. 1992.

⁴³⁰ HMDCDR, HVO, UP SIS: HZHB, HVO GS, VP Prozor, Izjava – Nusret Čajdin, str. pov. br. 16-16/02-230-479/92 od 2. 11. 1992.

⁴³¹ Isto.

⁴³² HMDCDR, HVO, UP SIS: HZ HB, VP Prozor, Izjava, str. pov. br. 277/92 od 26.11.1992.

⁴³³ Prozor, Izjava - Mujo Gorančić (Škrobućani 11.9. 1969.), bez broja od 30. 11. 1992.

u južnim gradskim dijelovima Prozora i dalje su trajali manji okršaji pripadnika HVO-a i Armije BiH zbog čega je precizna procjena gubitaka bila nemoguća. Prema izvještajima hrvatske strane, borbena djelovanja u Prozoru prestala su u poslijepodnevnom satima 25. listopada nakon što su lokalni pripadnici HVO brigade „Rama“ i HOS-a uz pomoć dijela pristiglih pripadnika HVO-a iz Livna i Tomislavgrada uspostavili kontrolu nad preostalim prigradskim naseljima Prozora. Naime, upravo tada su pripadnici lokalne HVO brigade „Rama“ stekli potpunu kontrolu i nad prigradskim dijelom Podgrađa u čijoj neposrednoj blizini se nalazila i srednjovjekovna kula što je i na simboličan način označilo preuzimanje kontrole HVO-a nad gradskim područjem Prozora.⁴³⁴ Poslije preuzimanja kontrole nad tim prostorom moglo se pristupiti utvrđivanju stanja i stradanja stanovništva za što je Zapovjedništvo brigade „Rama“ ovlastilo pripadnike Civilne zaštite koja je tijekom 26. listopada trebala izvršiti detaljan pregled gradskih prostora i popisati postojeće žrtve.⁴³⁵

Određeni nedostaci u izvještavanju o događajima u Prozoru u predmetnom razdoblju sukoba nisu bili karakteristika isključivo muslimanske strane. Tako i pojedini hrvatski izvještaji nisu bili složni u ocjeni djelovanja vlastitih snaga te općenito u procjeni stanja na području prozorske općine. Primjerice, u izvještaju iz Prozora koji je u kasnim poslijepodnevnom satima 24. listopada Zapovjedništvu OZ SzH u Tomislavgradu uputio Jure (Jürgen) Schmidt, časnik HVO-a brigade „Kralj Tomislav“ iz Tomislavgrada, napomenuto je kako su „...grad Prozor i Ramsko jezero u kontroli HVO-a Prozora“ pa je jednostavno zaključeno kako su ta dva područja „etnički čista“, odnosno da je „muslimansko stanovništvo pritvoreno ili pobjeglo“.⁴³⁶ Upravo te napomenebile su gotovo u potpunosti netočne što se jasno može vidjeti na sljedećem primjeru. Prvo, pripadnici HVO-a u uspostavili su punu kontrolu nad gradskim područjem Prozora 25. listopada, dakle dan nakon Schmidtova izvještaja. Nakon izlaska na krajnju južnu gradsku točku staru kulu na uzvisini iznad grada i magistrale ceste prema Gornjem Vakufu i Jablanici, pripadnici Vojne policije HVO-a koji su se nalazili u gradu zajedno s preostalim pripadnicima HVO-a razglasom supozivali preostalo muslimansko stanovništvo koje se skrivalo na izlazak iz skloništa garantirajući

⁴³⁴ D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 392; „U završnim borbama u Prozoru, lokalnim pripadnicima HVO brigade „Rama“, primjetnu pomoć osim spomenutih pripadnika Vojne policije iz Livna, pružili su pripadnici HVO-a koji su stigli iz Tomislavgrada

⁴³⁵ HMDCDR, HVO, 42. bHVO: HZ HB, HVO, Općina Rama-Prozor, Brigada Rama, Zapovijed, br. 101-468/92 od 25.10.1992.

⁴³⁶ ICTY: HZ HB, Općina Rama- Prozor, Brigada „Rama“, Izvješće o situaciji na terenu do sada 18. 10. sati, bez broja od 24. 10. 1992.

mu punu sigurnosti. Na njihov poziv odazvao se veći broj građana muslimanske nacionalnosti ali i vojnika Armije BiH koji se prethodno nisu bili predali.⁴³⁷ Uz zarobljene pripadnike Armije BiH koji su se 25. listopada predali pripadnicima HVO-a našla su se i tri člana komande Štaba (OpŠO) Armije BiH u Prozoru kao i nekolicina pripadnika Armije BiH koji se nisu uspjeli povući s ostatkom užeg rukovodstva OpŠO Armije BiH Prozor u noći 24. na 25. listopada.⁴³⁸

Prema tome razvidno je kako se u Prozoru još uvijek nalazio određeni broj muslimanskog stanovništva koje nije sudjelovalo u povlačenju s drugim dijelom stanovništva koje se kretalo u smjeru Jablanice i Konjica. U predvečerje 25. listopada, pripadnici HVO-a su bez borbe stigli u s. Duge na južnim prilazu gradu što je označilo i stjecanje kontrole nad područjem preko kojega se od 24. listopada povlačilo civilno stanovništvo i pripadnici Armije BiH u pravcu Konjica i Jablanice.⁴³⁹ Dolaskom pripadnika HVO-a na navedeni prostor bilo je očito kako je povlačenje većeg broja pripadnika Armije BiH i dijela muslimanskih civila s područja grada do kraja 25. listopada bilo u najvećoj mjeri izvršeno.

Drugo, spomenuti Schmidt je u predmetnom izvještaju konstataciju o „etnički“, odnosno nacionalno čistom prostoru upotrijebio i kod opisa stanja u području sela oko Ramskog jezera. U tim trenucima na spomenutom području oko Ramskog jezera nalazilo se tek nekoliko sela i zaselaka u kojima je muslimansko stanovništvo činilo većinu ili je izmiješano živjelo s hrvatskim stanovništvom. Shodno tome, najveće seoske aglomeracije muslimanskog stanovništva nalazile se u selima Kovačevo Polje i Varvara i oni su zapravo činili većinu muslimanskog stanovništva na području oko Ramskog jezera kao većinski hrvatskog područja. Muslimansko stanovništvo tih sela nije bilo uključeno u sukobe u Prozor što je bilo očigledno tijekom pristizanja prvih vijesti o sukobima u Prozoru poslije čega su lokalni muslimanski stanovnici dijelom predali naoružanje lokalnim pripadnicima HVO-a.⁴⁴⁰ Zbog toga nije bilo sukoba na području oko Ramskog jezera gdje je muslimansko stanovništvo ostalo, a vrlo brzo u sela se vratio i dio stanovnika koji se na

⁴³⁷ HMDCDR, HVO, UVP: HVO, II. bojna VP, Izvješće o događajima u Gornjem Vakufu u vremenskom periodu od 19. 10. - 29. 10. 1992.

⁴³⁸ HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Saznajna služba, Saznajno izvješće, br. 34/92 od 27. 10. 1992. Tri zarobljena člana komande Štaba Armije BiH u Prozoru bili su Suad Grčić, Esad Brkić i Mujo Zečić.

⁴³⁹ HMDCDR, HVO, UVP: HVO, II. bojna VP, Izvješće o događajima u Gornjem Vakufu u vremenskom periodu od 19. 10. - 29. 10. 1992.

⁴⁴⁰ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Općina Rama-Prozor, brigada Rama, Izvješće, str. pov. službeno od 31.10.1992.; ICTY: RBiH, Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP), Centar službi bezbjednosti (CSB), Mostar, Stanica javne bezbjednosti (SJB) Prozor, Zapisnik -Izjava, br 31/94 od 26. 10. 1994. U potpisu Hasib Zečić i Mustafa Bektaš; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO Rama, brigada Rama, Izvješće, str. pov. br. 101-492/92 od 30.10.1992.

vijest o sukobu u Prozoru sklonio u okolne šume.⁴⁴¹ Međutim, čini se kako prethodno spomenuta predaja oružja od strane muslimanskog stanovništva nije bila u potpunosti provedena što je bilo evidentno u kasnijem razdoblju, odnosno polovicom 1993. godine.⁴⁴²

Drugi važan razlog izostanka sukoba na spomenutom području odnosio se na činjenicu da je određen broj Muslimanima iz navedenih sela od početka ratnih događaja na području općine Prozor od travnja 1992. sudjelovao u obrambenom procesu u svojstvu pripadnika HVO-a.⁴⁴³ Utjecajnost spomenute činjenice bila je vidljiva upravo na primjeru s. Kovačevo Polje čiji je dio stanovnika na vijesti o sukobu u Prozoru započeo sa evakuacijom u pravcu susjednog s. Gornji Višnjani te dalje prema južnim dijelovima općine i Jablanici. Međutim, dogovorom lokalnih seoskih zapovjednika Armije BiH i HVO-a odlazak je zaustavljen nakon čega se stanovništvo vratilo u selo.⁴⁴⁴ Zaključno s time, očito je kako tvrdnja bojnika Schmidta o nacionalnom („etnički“) čistom području oko Ramskog jezera nije bila točna.⁴⁴⁵ Sukladno tome, Schmidtov netočan zaključak bio je rezultat relativno slabog poznavanja prostora prozorske općine što nije neočekivano s obzirom na činjenicu njegova primarna zadatka kod dolaska u Prozor. Naime, bojnik Schmidt bio je određen od strane Zapovjedništva OZ SzH iz Tomislavgrada za pregovarača s predstavnicima Armije BiH radi smirivanja sukoba na području Prozora gdje je tada po prvi puta i boravio.

S druge strane, povlačenje Armije BiH iz Prozora 25. listopada nije značilo i kraj sukoba na području općine. Zapravo, završna borbena djelovanja Armije BiH i HVO-a nastavljena su 25. listopada na područjima istočnih dijelova općine na području oko s. Hera, u čijoj neposrednoj blizini su pripadnici HVO-a do 25. listopada uspjeli povratiti kontrolu nad važnim područjem Menjika i sela Jurića odakle se pružala mogućnost kontrole cestovnih komunikacija u području

⁴⁴¹ HMDCDR, HVO, MINOB, PU MO: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Rama, Predmet: Slijed zbivanja, str. pov. br. 101-530/92 od 7.11.1992.; ICTY: RBiH, Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP), Centar službi bezbjednosti (CSB), Mostar, Stanica javne bezbjednosti (SJB) Prozor, Zapisnik -Izjava, br. 31/94 od 26. 10. 1994. U potpisu Hasib Zečić i Mustafa Bektaš

⁴⁴² ICTY: RBiH, MUP, CSB, Mostar, Stanica javne bezbjednosti (SJB) Prozor, Zapisnik -Izjava, br. 31/94 od 26. 10. 1994.

⁴⁴³ HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Saznajna služba, Saznajno izvješće, br. 34/92 od 27. 10. 1992. ; „Od početka rata jedinstveni u obrani“, *Ramski vjesnik*, listopad 1992., 7.

⁴⁴⁴ ICTY: Izjava svjedoka – Hasib Zečić (pripadnik Armije BiH iz Kovačeva polja), bez broja od 10.-11. 10. 2001.

⁴⁴⁵ Međutim, unatoč tome što se oko područja sela Ramskog jezera nisu vodila borbena djelovanja, spomenuti neprecizan izvještaj bojnika Schmidta bio je korišten kao jedan od dokaza etničkog čišćenja muslimanskog stanovništva iz sela u okolici Ramskog jezera. Vidi: ICTY: Predmet br. IT- 04 74-T, *Presuda*, Tom 2 od 6, 11 - 12.

susjedne skupine sela Privora (Pridvorci – Voljevac – Boljkovac) u općini Gornji Vakuf.⁴⁴⁶ Povratkom kontrole nad spomenutim prostorom, hrvatskoj strani se otvorila mogućnost djelovanja u susjednom širem područjem oko Hera. Takvo djelovanje bilo je od velike važnosti za očuvanje kontrole oko područja sela Jurići i prostora Menjika kao i susjednog područja Uzdola u prostoru neposredno ispod Hera. Jednako tako, lokalne postrojbe HVO-a bile bi u povoljnijem položaju u kojemu ne bi dolazila do izražaja mogućnost presijecanja vlastitih snaga.⁴⁴⁷ Veći broj pripadnika HVO-a sa spomenutog prostora je nakon povratka kontrole nad većim dijelom Menjika i sela Jurići preusmjeren na šire područje Makljena, odnosno prostor oko Crnog Vrha gdje je 25. listopada i dalje bilo manjih okršaja između pripadnika Armije BiH iz Gornjeg Vakufa i HVO-a Prozor.⁴⁴⁸ Prema informacija muslimanske strane, postrojbe HVO-a na širem području Crnog Vrha i Menjika u tim su trenucima imala raspoređena „dva tenka“.⁴⁴⁹ Ipak, unatoč povratku određenih položaja na području Menjika, pripadnici Armije BiH iz Gornjeg Vakufa i dalje su nadzirali područje oko Menjika u smjeru Pridvoraca.⁴⁵⁰

Problem za hrvatsku stranu na području Crnog Vrha odnosio se na raspoređivanje i djelovanje jedinica Armije BiH Gornjeg Vakufa na području strateški važne kote 1303 koja je dominirala tim područjem. Unatoč premještanju dijela postrojbi s područja Menjika 25. i 26. listopada, hrvatska strana u danima koji su uslijedili nije uspjela uspostaviti kontrolu nad spomenutim dijelom Crnog Vrha.⁴⁵¹ Do kraja 25. listopada na širem području Makljena, dijela magistralne ceste prema Gornjem Vakufu i Crnom Vrhu pripadnici brigade „Rama“ uspostavili su improviziranu crtu obrane smjerom koji se proteza do područja Uzdola; „Metlika – Gradni dolac – Makljen – Krča (kota 1302) – Debelo brdo – Kozje stine – Golušnica – Menjik – Lopatačka glava- s. Jurići-s. Brajke- Gradac (kota 917) – Krštišta- s. Križ – Lisina (kota 1212).“⁴⁵²

⁴⁴⁶ HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-55/92 od 8. 11. 1992.

⁴⁴⁷ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZHB, Općina Prozor-Rama, Brigada Rama, str. pov. bez broja od 25. 10. 1992.

⁴⁴⁸ D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 394- 395.

⁴⁴⁹ RBiH, Štab obrane opštine, Bugojno, Štabu obrane okruga Zenica i Visoko, bez broja od 25. 10. 1992. U potpisu Senad Dautović.; Spomenute informacije Armije BiH govorile su o prisustvu dva tenka na širem području Prozora. Iz sukoba u Prozoru jasno je da je HVO u borbenom djelovanju koristio jedan tenk koji je nakon povlačenja Armije BiH vrlo vjerojatno raspoređen na području Makljena. Prisustvo drugog tenka na području Menjika nije bilo potvrđeno od strane HVO-a. U konačnici, spomenuti broj tenkova HVO-a nekoliko je puta manji od tendencioznih konstrukcija muslimanske strane. Vidi: M.HERO, *Prozor 1992.-1995 Hronika zločina*, 39.

⁴⁵⁰ RBiH, Opština Gornji Vakuf, Opštinski štab obrane, Garancija o neatvaranju vatre, br. 01-734/92 od 26. 10. 1992. U potpisu Fahrudin Agić, komandant Štaba Armije BiH u Gornjem Vakufu

⁴⁵¹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Izvanredno izvješće, str. pov. br. (br. primitka 02/-2-119 od 14. 1. 1993.) od 13. 1. 1993.

⁴⁵² HZHB, Saznajna služba SzH, Saznajno izvješće op. br. 131/ 92, str. pov. br. 108/92 od 25. 10. 1992.

Detaljnijim pogledom na spomenute položaje uočljivo je kako su pripadnici HVO-a nadzirali dijelove planinskog masiva Makljena i njegove okolici u mjeri koja je omogućavala relativno nesiguran nadzor na gradskom jezgrom Prozora. U suštini, svako ozbiljnije pokretanje Armije BiH s područja Crnog Vrha prema Makljenu značilo je ponavljanje situacije od 23. listopada kada je s toga područja Armije BiH pokušala napredovati prema Prozoru. Takvo stanje nije bilo prihvatljivo hrvatskoj strani koja je u skladu s novonastalim prilikama morala izdvojiti veće snage za nadzor šireg područja Makljena kao i za nadzor područja Menjika, s. Jurići i šireg prostora Uzdola, gdje su se nakon poraza u Prozoru počele okupljati ostatci jedinica OpŠO Armije BiH iz Prozora. Samim time, preuzimanje kontrole nad Prozorom za hrvatsku stranu je u praksi značilo dodatno naprezanje u smislu preraspoređivanja snaga koje u novonastalim okolnostima same nisu bile dovoljne za kvalitetan nadzor.

Za razliku od sjevernih i istočnih dijelova općine u kojima je i nakon prestanka sukoba u Prozoru 25. listopada postojala mogućnost novih sukoba, južni dijelovi općine u širem području sela (s.) Gračanice i susjednih sela u kojima je živjelo muslimansko stanovništvo nisu bili pod efektivnom kontrolom HVO-a i u njima su se i dalje nalazili naoružani pripadnici Armije BiH.⁴⁵³ Na tom je području bio i veći broj izbjeglih pripadnika Armije BiH iz Prozora zajedno s nekoliko članova komande Štaba Armije BiH što je bila okolnost koja je zabrinjavala Zapovjedništvo brigade „Rama“.⁴⁵⁴ Naime, snage kojima je raspolagala brigada „Rama“ u novonastalim okolnostima nisu bile dovoljne za potpuni nadzor područja općine. Stoga je hrvatskoj strani odgovarao razvoj situacije u kojoj pripadnici Armije BiH na širem području sela oko s. Gračanica, („Škrobućani, Parčani, Parčani, Klek“) poslije neuspješnog pokušaja preuzimanja kontrole nad postrojenjem HE „Rama“ u području Marine pećine 24. listopada, nisu pokretali slične pokušaje nego su se nakon povlačenja jedinica Armije BiH iz Prozora uglavnom zadržali u području vlastitih sela.⁴⁵⁵ Iako je brigada „Rama“ na tom prostoru imala raspoređenu satniju ljudstva, konfiguracija terena kao i blizina općinskog prostora Jablanice i Konjica stavljala su u opasnost ljudstvo HVO-a koje bi se pokretanjem Armije BiH iz smjera Jablanice našlo u okruženju. Takvomogućnost razmatrana je i u Zapovjedništvu brigade „Rama“ koja nije slala nove snage prema

⁴⁵³ HMDCDR, HVO, 42. bHVO: HZ HB, Općina Rama- Prozor, Brigada Rama, Zapovijed, br. 101-469/92 od 27.10.1992.

⁴⁵⁴ HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Saznajna služba, Saznajno izvješće, br. 34/92 od 27. 10. 1992.

⁴⁵⁵ HZHB, HVO, Rama Prozor, Brigada „Rama“, Prozor, Saznajna služba, Saznajno izvješće, br. 33/92 od 28. 10. 1992.; HZHB, Saznajna služba SzH, Saznajno izvješće op. br. 131/ 92, str. pov. br. 108/92 od 25. 10. 1992.

južnim dijelovima općine unatoč postojećoj bojazni od pokretanja jedinca Armije BiH ključnom cestom iz smjera Jablanice.⁴⁵⁶ Sve je to utjecalo na smirenje i prestanak sukoba 26. listopada 1992. godine.⁴⁵⁷

4.10. Stanje na području Prozora neposredno nakon završetka sukoba

Na sastanku održanome u Bugojnu 26. listopada 1992. predstavnici Armije BiH i HVO-a iz Bugojna, Gornjeg Vakufa i Prozora dogovorili su primirje koje je trebalo trajati do 28. listopada.⁴⁵⁸ Neposredno prije potpisivanja dogovora kao preduvjeta postupnom smirivanju neprijateljstava na području prozorske općine, još tijekom 25. listopada na području Konjica došlo je do formiranja lokalne „Mješovite komisije“ predstavnika Armije BiH i HVO-a. Cilj te komisije bilo je praćenje aktivnosti Armije BiH i HVO-a na širem području prozorske i konjičke općine posebice na graničnom području općina i gradu Prozoru.⁴⁵⁹ Od ukupno šest komisijskih grupa njih pet bilo je određeno za praćenje odnosa na području prozorske općine dok je jedna bila određena za praćenje odnosa na širem gradskom području Konjica.⁴⁶⁰ Usporedno s osnivanjem lokalnih komisija, uslijedio je osnivanje regionalnih mješovitih komisija sastavljenih od visokih predstavnika Armije BiH i HVO i regionalnih političkih predstavnika.⁴⁶¹ U tom smislu, nove naredbe o napadima na Prozor koje su jedinicama Armije BiH u Jablanici i Konjicu bile izdavanje od strane načelnika Glavnog štaba Armije BiH Sefera Halilovića u razdoblju od 25. do 27. listopada nedvosmisleno su kršile ključne odrednice dogovora iz Bugojna.⁴⁶² Iz toga proizlazi kako je vodstvo Armije BiH unatoč postignutom dogovoru o primirju i dalje pokušavalo vojnim putem povratiti izgubljene pozicije u Prozoru. Istovremeno, provođenje praktičnog dogovora predstavnici Armije BiH uvjetovali su povlačenjem postrojbi HVO-a Prozor koje su se manjim

⁴⁵⁶ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZHB, Općina Prozor-Rama, Brigada Rama, str. pov. bez broja od 25. 10. 1992.

⁴⁵⁷ D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 396.

⁴⁵⁸ Isto.

⁴⁵⁹ HVO, Konjic, Brigada „Herceg Stjepan“, Zapovijed, bez broja od 27. 10. 1992.

⁴⁶⁰ Isto.

⁴⁶¹ Ermin Krehić „Nesporazumi jedino odgovaraju četnicima“, *Novi Vjesnik*, 26. 10. 1992., 4a; „Osnovana zajednička komisija HVO i Armije BiH“, *Novi Vjesnik*, 27. 10. 1992., 3a.

⁴⁶² HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HVO Konjic, Brigada Herceg Stjepan, Izvješće odjela sigurnosti, str. pov. br. 02/1-59-31 od 26. 10. 1992.

dijelom nalazili u području općine Gornji Vakuf. Pod time se mislilo na pripadnike brigade „Rama“ koji su nalazili na području u blizini magistralne cestovne komunikacije prema Gornjem Vakufu, preciznije u području Vučjaka, Metlike i Gradnog dolca u neposrednoj blizini Crnog Vrh. ⁴⁶³ Na tom je području HVO brigada „Rama“ imala spoj sa snagama HVO-a Gornji Vakuf iz sela Pidriša čime je osiguravala i vezu s HVO u središnjoj Bosni što je Armija BiH očito nastojala onemogućiti.

S druge strane, u danima nakon stjecanja kontrole nad Prozorom od strane HVO-a mogli su se analizirati prvi ljudski gubitci i materijalne štete kao izravnih posljedica sukoba. Hrvatska strana je u sukobu u Prozoru i borbama u okolnim selima imala ukupno pet poginulih vojnika te 18 ranjenih vojnika i civila. ⁴⁶⁴ S druge strane, pitanje broja stradalih pripadnika Armije BiH i muslimanskih civila u prvotnim procjenama nije se mogao utvrditi na precizan način, posebice nakon što su prvotni izvještaji hrvatske strane govorili o većem broju muslimanskih žrtava koje su se kretale u brojkama koje su govorile o više desetina stradalih Muslimana u Prozoru. ⁴⁶⁵

Prva preciznija informacija o broju stradalih pripadnika Armije BiH i muslimanskih civila u Prozoru predstavljena je u izvještaju hrvatske strane od 7. studenog 1992. godine. Prema informacijama sadržanima u spomenutom izvještaju navedeno je kako su konačni gubitci muslimanske strane bili „11 mrtvih i nepoznat broj ranjenih pripadnika“. ⁴⁶⁶ Tu brojku potvrđuju i muslimanski izvori nastali nakon borbi. ⁴⁶⁷ Od navedene brojke izuzet je Savo Petrović, po nacionalnosti Srbin, koji je stradao u središnjem dijelu grada, točnije u neposrednoj blizini Policijske stanice tijekom razmjene vatre između pripadnika Armije BiH i HVO-a. Spomenutoj brojci od 11 poginulih Muslimana naknadno je uvršten i Hadžo Karahodžić koji je kao pripadnik Armije BiH bio teško ranjen u borbama u Prozoru odakle je prebačen na liječenje u Hrvatsku, odnosno u KBC Split gdje je naknadno preminuo od posljedica ranjavanja. ⁴⁶⁸ Od ukupnog poginulih Muslimana navedenih u muslimanskim izvorima njih osam svrstani su u grupu civila

⁴⁶³ HZHB, Saznajna služba SzH, Saznajno izvješće op. br. 131/ 92, str. pov. br. 108/92 od 25. 10. 1992.

⁴⁶⁴ „Vulkan urotničke pobune“, *Ramski vjesnik*, studeni 1992., 4.; D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 397.

⁴⁶⁵ HMDCDR, HVO, UP SIS: R BiH, HZ HB, Odjel obrane, SIS, Prozor, Izvješće povodom sukoba, str. pov. br. 02-53/92 od 1.11.1992.

⁴⁶⁶ HMDCDR, HVO, MINOB, PU MO: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Rama, Predmet: Slijed zbijanja, str. pov. br. 101-530/ 92 od 7.11.1992.

⁴⁶⁷ M.HERO, *Prozor 1992.-1995 Hronika zločina*, 45.

⁴⁶⁸ Isto; *Ramski zbornik 2000.*, 220.

dok su tri poginula bili pripadnici Armije BiH.⁴⁶⁹ Prema istima ranjeno je i „13 vojnika“ Armije BiH kao i „10 civila“.⁴⁷⁰

Nakon okončanja borbi u Prozoru HVO je bio zaokupljen uspostavljanjem obrambenih položaja na sjevernim i istočnim područjima općine, odnosno prema Gornjem Vakufu i području prema Herama. Takvi potezi bili su nužni jer se dio poraženih snaga Armije BiH nakon povlačenja iz Prozora u pravcu Konjica i Jablanice, vratio na područje općine stigavši na širi prostor s. Hera, Kuta i Šćipa i tako ojačao lokalne sastave Armije BiH.⁴⁷¹ Brigada „Rama“ je zbog toga bila prisiljena na razvlačenje svojih snaga na novim položajima prema Armiji BiH. Do kraja listopada 1992. pomoć u održavanju kontrole nad postojećim položajima lokalnim pripadnicima brigade „Rama“ pružali su pripadnici HVO-a iz Tomislavgrada i Kupresa te vod pripadnika HVO-a Posušja koji su zaposjeli linije obrane na širem području crte Menjik – Goline odakle su trebali onemogućiti djelovanje snaga Armije BiH iz Privora i Gornjeg Vakufa.⁴⁷² Uz većinske domicilne pripadnike HVO brigade „Rama“ i manjeg broja lokalnih pripadnika HOS-a, prethodno spomenuti manji broj pripadnika HVO-a iz Livna, Tomislavgrada, Posušja i Kupresa predstavljali su jedinu praktičnu pomoć lokalnim pripadnicima HVO-a u razdoblju sukoba i nekoliko dana nakon njega. U skladu s time, može se zaključiti kako tvrdnje o prisustvu većeg broja pripadnika HV-a u navedenom sukobu u Prozoru nisu imale bile realne, odnosno bile su u potpunosti netočne.⁴⁷³

Navedene tvrdnje mogu se definirati točnima tek nakon preciziranja prethodnih procesa i ako se odnose na lokale Hrvate koji su bili aktivni pripadnici HV-a ali su razvojem ratnog procesa na području općine Prozor odlučili se vratiti i pružiti podršku lokalnim braniteljima HVO-a. Manji broj takvih pojedinaca koji se nalazio na području Prozoru u trenutcima sukoba uključio se u sraz s pripadnicima Armije BiH i na njih su lokalni pripadnici HVO-a gledali kao na vlastite pripadnike

⁴⁶⁹ D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 397.

⁴⁷⁰ Isto.; U spisak stradalih civila muslimanske nacionalnosti uvršteni su i Omer Zukanović i Safa Plavkušić Zukanović koja je 23. listopada otvorila vatru na pripadnike Vojne policije HVO-a iz Livna prilikom čega je teško ranila dva vojna policajca od kojih je jedan (Darko Laštro) preminuo nekoliko dana kasnije.

⁴⁷¹ HMDCDR, HVO, SIS: R BiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Tomislavgrad, SIS, Izvješće, str. pov. klasa. 2-03/92, ur.br. 19/92 od 18.12.1992.; HMDCDR, HVO, UP SIS: R BiH, HZ HB, Pozor, Izjava, str. pov. br. 16-16/02-230-482/92 od 6.11.1992. Almir Pračić

⁴⁷² HMDCDR, HVO, 42. bHVO: HZ HB, HVO, Općina Rama-Prozor, Brigada Rama, Zapovijed, br. 101-477/92 od 28.10.1992.; HMDCDR, HVO, 42. bHVO: HZ HB, Općina Rama- Prozor, Brigada Rama, Zapovijed, br. 101-469/92 od 27.10.1992.

⁴⁷³ Tvrdnje o sudjelovanju pripadnika HV-a u sukobima u Prozoru u većoj mjeri su nastale na temelju svjedočenja lokalnih muslimanskih vojnih i političkih predstavnika SDA i Armije BiH Prozor na sudskim procesima Međunarodnog kaznenog suda u Haagu, koji su većinu pripadnika i tehnike HVO-a pristigle iz pravca Tomislavgrada definirali kao pripadnike HV-a. Vidi; ICTY: Predmet br. IT- 04-74-T, *Presuda*, tom 2 od 8.; M.HERO, *Prozor 1992.-1995 Hronika zločina*, 39.

s iskustvom rata u Hrvatskoj. S tim u vezi, evidentno je da se nekolicina njih u razdoblju nakon završetka sukoba u Prozoru vratila u redove vlastitih postrojbi HV-a što je i bio razlog zbog kojega su lokalni zapovjednici HVO-a u Prozoru, odnosno u brigadi „Rama“ tražili od Ministarstva obrane Republike Hrvatske mogućnost njihova povratka u Prozor, navodeći njihovo prethodno zalaganje kao glavni uvjet njihova povratka.⁴⁷⁴

Sličan proces odvijao se i u drugim većinskim hrvatskim općinama kojima je kronično nedostajalo obrazovanog ali i iskusnog vojnog kadra, što je u generalnom pogledu bio opći nedostatak vojnog dijela HVO-a.⁴⁷⁵ Unatoč tome, broj pripadnika HV-a koji su vodili porijeklo s područja općine Prozor a sudjelovali su u sukobu bio je zanemariv i on u konačnom ishodu nije imao pretjerano važnu ulogu.

4. 10. 1. Sprječavanje procesa uništavanja imovine

Zaokupljenost vodstva brigade „Rama“ oko procesa obrane u danima nakon smirivanja situacije u Prozoru nastojali su iskoristili pojedinci i grupe pojedinaca za pljačku imovine odbjeglih Muslimana. Pljačke su počele nakon što su postrojbe HVO-a 25. listopada stavile pod kontrolu Prozor i njegovo šire gradsko područje. Prema izvještajima hrvatske strane tada je stradao veliki broj privatnih stambenih objekata, ugostiteljskih i trgovačkih radnji te posebno automobila u vlasništvu lokalnih Muslimana.⁴⁷⁶ Predstavnici lokalnog HVO-a relativno brzo su definirali glavne sudionike pljačke koje su povezivali s popratnom pojavom ratnih događaja, odnosno ratnim profiterstvom.⁴⁷⁷ Dio opljačkanih dobara, uglavnom automobila, je u kratkom vremenu odvezen iz Prozora što je značajno onemogućavalo njihov brz pronalazak i povratak vlasnicima. Rukovodstvo brigade „Rama“ među takve pojedince smjestilo je i određen broj pripadnika HVO-a iz Gornjeg Vakufa, Bugojna, Tomislavgrada i Livna koji su u povratku prema matičnim općinama odvezli manji broj vozila koje su našli ostavljene u Prozoru.⁴⁷⁸ Zapovjedništvo OZ SzH

⁴⁷⁴ HMDCDR, HVO, 42. bHVO: Zapovjedništvo brigade Rama, Potvrda. Br. 101-609/92 od 26.11.1992.

⁴⁷⁵ HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Molba za popunom kadra, str. pov. br. 157/92 od 17. 11. 1992.

⁴⁷⁶ HMDCDR, HVO, UP SIS: R BiH, HZ HB, Odjel obrane, SIS, Prozor, Izvješće povodom sukoba, str. pov. br. 02-53/92 od 1.11.1992.

⁴⁷⁷ ICTY: HVO, Općinski stožer Prozor, Prozor, SIS, Izvješće o stanju u gradu poslije sukoba HVO-a i OS BiH, br. 02-58/92 od 8. 11. 1992.

⁴⁷⁸ HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Odjel obrane, Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-63/92 od 17.11.1992.

nastojalo je zaustaviti takvu vrstu pljačke izdavanjem zapovijedi o nedopuštanju odvoženja vozila i robe s područja Prozora bez odobrenja zapovjednika brigade „Rama.“⁴⁷⁹ S tim u vezi dodatan problem novonastalim pojavama predstavljalo je i odsustvo vlasnika otuđenih vozila i robe što je dodatno kompliciralo brzi postupak vraćanja. Kako bi donekle doskočilo spomenutim pojavama, Zapovjedništvo brigade „Rama“ je sprječavanje pljački i devastacija nastojalo spriječiti pojačanim angažiranjem pripadnika Vojne policije HVO-a.⁴⁸⁰

Pljačka i uništavanja imovine nastavljeno je i početkom studenoga 1992. zbog čega je Zapovjedništvo brigade „Rama“ tražilo rješenje u imenovanju novog zapovjednika Vojne policije HVO-a u Prozoru.⁴⁸¹ Na koncu je i načelnik Glavnog stožera (GS) HVO-a, brigadir Milivoj Petković od HVO-a u Prozoru zatražio „sprječavanje divljanja pojedinaca“ u Prozoru „svim sredstvima“, naglašavajući da se na taj način nanosi velika šteta postrojbama HVO-a o čemu su izvještavali i strani mediji.⁴⁸² Iako se zbog opsega pljački ustalilo mišljenje da se radilo o planskom uništavanju imovine u muslimanskom vlasništvu, vjerojatnije je ipak da se radilo o intenzivnom djelovanju pojedinaca i grupa koje su do maksimuma koristile priliku za osobno bogaćenje. Pri tome je stradala i društvena imovine koja je prije sukoba u Prozoru bila pod kontrolom HVO-a.⁴⁸³ Prema popisima pojedinih izvorima muslimanske strane iz druge polovice studenog 1992. broj uništenih stambenih objekata, pod čime su se podrazumijevali obiteljske kuće ali i vikendice te seoske štale, činio je brojku od 75 do 86 različitih objekata. Autori navedenog popisa naveli su kako navedena brojka nije konačna i da je ista donesena na temelju „ličnih saznanja i izjava ljudi koji se mogu smatrati pouzdanima.“⁴⁸⁴ Prema tome popis uništenog stambenog i gospodarskog fonda stalno se povećavao pa je poslije četiri mjeseca dosegao brojku od „101“ kuće kojima se pribrojilo i ukupno 125 trgovina i ugostiteljskih radnji u muslimanskom vlasništvu.⁴⁸⁵

⁴⁷⁹ HMDCDR, HVO, 42. bHVO: HZ HB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Zapovijed, str. pov. broj. 103/92 od 25.10.1992.

⁴⁸⁰ „Poslije sukoba pljačka“, *Ramski vjesnik*, studeni 1992., 5.

⁴⁸¹ ICTY: HVO, Općinski stožer Prozor, Prozor, SIS, Izvješće o stanju u gradu poslije sukoba HVO-a i OS BiH, br. 02-58/92 od 8. 11. 1992.

⁴⁸² RBiH, HZHB, HVO, Glavni stožer HVO HZHB, Mostar, Spriječiti divljanje, str. pov. br. 31-10-1/92 od 31. 10. 1992.

⁴⁸³ HMDCDR, HVO, 42. bHVO: Z HB, HVO, Općina Rama - Prozor, Brigada Rama, Zapovijed, br. 101-481/92 od 29.10.1992.

⁴⁸⁴ ICTY: RBiH, Odbor za povratak legalnih organa i progonjenih lica, Prozor – Jablanica, Dostava dokumentacije -Prilog br 2 izrađen 21. 11. 1992., br. 0-01-15/ 93 od 27. 2. 1993. U potpisu predsjednik odbora Omer Hujdur

⁴⁸⁵ D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 397.

Neosporna je činjenica da je brojka uništenih kuća u muslimanskom vlasništvu bila značajna. U konačnom zbroju uništenog stambenog fonda pribrojane su i uništene kuće koje su nalazile u mjestima izvan Prozora u kojima su se u razdoblju od 23. do 25. listopada razvijala borbena djelovanja. Tako je prema navedenom popisu na području sela Blace i zaselka Memići u blizini Menjika uništeno više od 10 muslimanskih kuća.⁴⁸⁶ Tom prilikom popis ne pruža detaljnije informacije o načinima stradanja navedenih objekata. Osim što popis daje informacije o ukupnom stradanju muslimanskih kuća na širem području općine, dakle ne isključivo na gradskom području Prozora, u formi muslimanskog vlasništva navedeno je i nekoliko objekata koji su zapravo bili društveno vlasništvo. Primjerice u toj formulaciji navedeni su prostori zgrade lokalnog komunalnog poduzeća, poslovna zgrada Doma kulture te „Centrala „odnosno zgrada HE Rama.⁴⁸⁷

S druge strane, sasvim je izvjesno da je određen dio objekata u muslimanskom vlasništvu bio namjerno uništavan jer su vlasnici istih bili pripadnici Armije BiH u Prozoru što je posebno bilo izraženo u slučaju da je u pretresima takvih stambenih objekata pronađena neka vrsta naoružanja. U takvim slučajevima Zapovjedništvo brigade „Rama“ nije se moglo uspješno suprotstaviti pojavama paljenja kuća posebno ako je u pitanju bila imovina pripadnika Armije BiH koji su bili istaknuti oponenti HVO-u. Upravo radi toga, pojedinačno uništavanje i pljačkanje pojedinih stambenih objekata na gradskom području Prozora bilo je prisutno i tijekom studenog 1992., unatoč činjenici masovne osude i negodovanja lokalnog hrvatskog stanovništva koje je navedene događaje smatralo neprihvatljivim djelom i zbog brige o vlastitoj sigurnosti.⁴⁸⁸ Takav stav hrvatskog stanovništva postaje jasniji kada se u obzir uzme činjenica da je u kriminalnim djelovanju određenih pojedinaca često izravno bilo ugroženo i njihovo vlasništvo.⁴⁸⁹

Pored navedenog, pojave uništavanja i otuđivanja imovine bile su potaknute i neriješenim osobnim odnosima prije sukoba. Shodno tome, nije iznenađujuća činjenica da je tada bio uništen i stambeni objekt u vlasništvu lokalnog hrvatskog političara kao i da je bilo otuđeno nekoliko vozila u hrvatskom vlasništvu, odnosno vlasništvu HVO-a.⁴⁹⁰ Stanje se nije moglo učinkovito

⁴⁸⁶ ICTY: RBiH, Odbor za povratak legalnih organa i progonjenih lica, Prozor – Jablanica, Dostava dokumentacije -Prilog br 2. izrađen 21. 11. 1992., br. 0-01-15/ 93 od 27. 2. 1993., 6.

⁴⁸⁷ Isto, 4-5.

⁴⁸⁸ „Ratna kronika za studeni – Novo zlo – Terorizam u pozadini“, *Ramski vjesnik*, prosinac 1992., 5.

⁴⁸⁹ HMDCDR, HVO, UVP.; HZ HB, HVO GS, II. bojna – III satnija, Prozor, Izvješće, str. pov. br. 278/92 od 25.11.1992. U potpisu Marinko Beljo

⁴⁹⁰ HMDCDR, HVO, UVP.; HZ HB, HVO GS, II. bojna – III satnija, Prozor, Izvješće, str. pov. br. 278/92 od 25.11.1992.;HMDCDR, HVO, 42. bHVO: R BiH, HZ HB, HVO, brigada dr. Ante Starčević, Gornji Vakuf, br. 970/ 92 od 26.10.1992.

prevenirati bez uporabe oružja protiv vinovnika pljački što je cijelom slučaju davalo iznimno osjetljivu dimenziju. Unatoč tome, hrvatska strana nastojala je u prvoj polovici studenog 1992. postavljanjem lokalnog zapovjednika HOS-a Marinka Belje na čelo Vojne policije HVO-a u Prozoru onemogućiti daljnji nastavak navedenog procesa čime je lokalna postrojba HOS-a pod njegovim zapovjedništvom i službeno prestala postojati. Iako je navedeni zapovjednik nastojao uvesti reda na području grada opći zaključak je bio kako u svojem nastojanju nije naišao na „razumijevanje Zapovjedništva (brigade „Rama“ op. a).“⁴⁹¹

Usporedno uništavanje stambenih objekata u hrvatskom vlasništvu bilo je poznato i muslimanskoj strani koja je imala informacija o uništene „četiri hrvatske kuće“ u Prozoru. Ipak, razlozi takvog uništavanja tretirani su kao obračun s lokalnim Hrvatima koji su zastupali „proključevska“ stajališta čime se aludiralo na politička stajališta bivšeg predsjednika HDZ BiH Stjepana Kljuića.⁴⁹² Međutim, u kasnijim muslimanskim raščlambama takvi su slučajevi ignorirani i prešućivani.⁴⁹³ Shodno tome, u rekonstrukcijama događaja nakon sukoba u Prozoru vidljivo je nastojanje muslimanske strane da pojave pljački poveže s lokalnim hrvatskim vojnim i političkim predstavnicima čime se u cijelosti izostavljala mogućnost masovnog djelovanja pojedinaca koje su pokretali njihovi osobni razlozi. Muslimanska strana pritom nije uvažavala nemogućnost kontroliranja takvih procesa u razdoblju u kojem je mogućnost nastavka sukoba s Armijom BiH na području Prozora i dalje postojala što je posebno bilo vidljivo na istočnim dijelovima općine.⁴⁹⁴ Naime, upravo na tom području spaljeno je nekoliko stambenih objekata, odnosno obiteljskih i gospodarskih objekata u vlasništvu lokalnih Hrvata, što je sasvim sigurno imalo utjecaja na zadržavanje sličnih pojava i sa hrvatske strane.⁴⁹⁵

Zaključno s time, u svakodnevnom događajima na užem gradskom području Prozora bilo je vidljivo da su pojave otuđivanja i uništavanja muslimanske imovine bile rezultat zasebnog djelovanja određenih osoba i grupa koje su koristile postojeće stanje radi ostvarivanja osobnih probitaka. Problem s kojim se suočavalo Zapovjedništvo brigade „Rama“ odnosio se na prethodno spomenutu činjenicu da su u navedenom procesu uništavanja i otuđivanja imovine sudjelovale

⁴⁹¹ HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Odjel obrane, Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-63/92 od 17.11.1992.

⁴⁹² HMDCDR, HVO, MINOB, PU MO: R BiH, ŠVK OS, IKM Konjic, Vanredni izvještaj, bez broja i datuma

⁴⁹³ Vidi: ICTY: Predmet br. IT- 04-74-T, *Presuda*, Tom 2 od 6, 13- 14. U navedenom djelu presude izričito se navodi kako u Prozoru nije stradala ni jedna kuća u hrvatskom vlasništvu.

⁴⁹⁴ HZHB, HVO, Saznajna služba, Sektor SzH, Tomislavgrad, Saznajno izvješće op. br. 135/ 92, str. pov. br. 411/92 od 3. 11. 1992.

⁴⁹⁵ RBiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo brigade „Rama“, Službena zabilješka, bez broja od 7. 11. 1992.

osobe koje su bile pripadnici HVO-a što je rukovodstvo brigade „Rama“ dovodilo u neugodan položaj. Samostalno djelovanje određenih pojedinaca bila je pojava koja je u određenim slučajevima bila karakteristična i za muslimansku stranu. Primjerice, pripadnici Armije BiH koji su zbog svoje uloge u sukobima u Prozoru vrlo vjerojatno ispravno procijenili kako njihov povratak u Prozor ne bi predstavljao razuman potez, nastojali su na razne načine doći u posjed dijela vlastite imovine koja je im je ostala u Prozoru. Tako su oni pripadnici Armije BiH koji su se nakon sukoba u Prozoru našli u Jablanici pod prijetnjom nasilja nad pojedinim članova njihove obitelji prisiljavali pojedine lokalne Hrvate da odlaskom u Prozor utječu na lokalne pripadnike HVO-a u cilju povratka njihove imovine koja se nalazila u gradu.⁴⁹⁶

Za zaštitu imovine muslimanskih vlasnika Zapovjedništvo brigade „Rama“ je pored vlastitih mogućnosti, nastojalo aktivirati i lokalno hrvatsko stanovništvo koje je trebalo onemogućiti uništavanje postojeće muslimanske imovine u svom susjedstvu. O tim je pojavama stanovništvo općine upoznato preko lokalnih novina u kojima su kritizirane pljačke ali i najavljen povratak otuđene imovine vlasnicima.⁴⁹⁷ Na taj se način tražila pomoć i od lokalnog stanovništva da se pljačkama stane na kraj.

Problematika otuđenja imovine u vlasništvu lokalnih Muslimana u Prozoru te povratak izbjeglog stanovništva predstavljali su najvažnija pitanja oko kojih su vođeni stalni razgovori s hrvatskom stranom do kraja 1992. godine. U tom smislu, muslimanska strana je od početka postupnog smirivanja odnosa s kraja listopada 1992. inzistirala da hrvatska strana prizna štetu koju su počinili njezini pripadnici. Iz izvještaja hrvatske strane vidljivo je kako su optužujući tonovi muslimanske strane po predmetnom pitanju otuđivanja muslimanske imovine i uništavanja stambenog fonda bili opravdani. Hrvatska strana je tako u prvim danima studenog 1992. izvijestila pretpostavljeno Zapovjedništvo OZ SzH u Tomislavgradu kako i aktiviranje policijskog sata te time pratećeg ograničenog kretanja nije donijelo tražene rezultate zbog čega i dalje „dolazi do česte pucnjave od strane pijanih naoružanih lica pripadnika naših postrojbi (HVO, op.a) pa i krađe i paljevine privatnih objekata iako je sukob prestao i stanje se smiruje“.⁴⁹⁸

Zbog svih spomenutih događaja Prozor je u razdoblju nakon službenog završetka sukoba na postao mjestom u kojemu su svakodnevno boravile razne mješovite skupine sastavljene od

⁴⁹⁶ HMDCDR, HVO, UP SIS: HZ HB, HVO GS, VP, Zapisnik o ispitivanju okrivljenog , bez broja od 23.11.1992.

⁴⁹⁷ „Poslije sukoba pljačka“, *Ramski vjesnik*, studeni 1992., 5.

⁴⁹⁸ ICTY: HVO, Općinski stožer Prozor, Prozor, SIS, Izvješće o stanju u gradu poslije sukoba HVO-a i OS BiH, br. 02-58/92 od 8. 11. 1992.

predstavnik Armije BiH i HVO-a koje su nastojale pronaći rješenje za novonastale odnose. Tako je i tijekom 3. studenog u Prozor stigla veća skupina časnika Armije BiH i HVO-a koja je imala zakazani sastanak s predstavnicima HVO-a. Sa strane Armije BiH pristigla je visoka delegacija oficira Armije BiH na čelu s Vehbijom Karićem, Arifom Pašalićem, Zejnilom Delalićem te političkim predstavnicima SDA iz Hercegovine Safetom Oručevićem, Čamilom Skokovićem i Zijadom Demirovićem. Od hrvatske strane u radu sastanka sudjelovali su general Slobodan Praljak i Božo Rajić kojima su se pridružili tri predstavnika brigade „Rama“. ⁴⁹⁹ Neposredno prije dolaska na navedeni sastanak u Prozoru, vojni dio delegacije Armije BiH na čelu s Karićem, Pašalićem i Delalićem dobio je jasna uputstva od strane načelnika GŠ Armije BiH Sefera Halilovića koja su se odnosila na raspravu o konceptu zajedničkog zapovjedništva i rješavanja stanja u Prozoru. Halilović je tom prilikom kao temeljni argument po pitanju ustrojavanja mogućih zajedničkih zapovjedništava tražio raspodjelu po pitanju brojčane zastupljenosti. Pritom je od vlastitih predstavnika tražio obavijest u slučaju bilo kakvog odstupanja od datih uputa te konačan izvještaj o zaključcima sastanka. ⁵⁰⁰ Naposlijetku, spomenutim članovima komisije dao je i uputu o radu na „...smirivanju stanja sa postrojbama HVO tamo gdje su tenzije narasle, ali na principima naše borbe“. ⁵⁰¹

Uz ključnu točku sastanka koja se odnosila na hrvatsko inzistiranje po pitanju prihvaćanja HVO-a od strane lokalnih Muslimana i stvaranja jedinstvenog zapovjedništva Armije BiH i HVO-a, u istome izvješću navodi se i opis prilika koje su vladale na području Prozora. Ocjenjujući stanje koje su zatekli dolaskom u Prozor, Karić i Delalić su pretpostavljenu Komandu, odnosno načelnika GŠ Armije BiH Sefera Halilovića, izvijestili kako je stanje na području Prozora „jezivo“ te kako pripadnici HVO-a i HOS-a, koje su Karić i Delalić zatekli u središtu grada nisu priznavali Praljkov autoritet jer su izbjegavali provesti njegove naredbe. Usputno, susretani pripadnici HVO-a i HOS-a upućivali su prijetnje oficirima Armije BiH koji su bili u Praljkovoj pratnji. ⁵⁰² Karić i Delalić su u predmetnom izvještaju Praljkovo ponašanje ocijenili pozitivnim navodeći njegovu osobnu neugodnost proživljenom situacijom. Postojeće stanje u Prozoru stanje hrvatska strana nastojala je izmijeniti što je i bilo razlogom zbog kojega je general Praljak izdao više zapovjedi u cilju

⁴⁹⁹ HMDCDR, Armija BiH 4. korpus: TG-1, Konjic, Vanredan izvještaj za SVK OS (Sefer Halilović), bez broja od 4. 11. 1992.

⁵⁰⁰ RBiH, ŠVK OS, Sarajevo, Upute za razgovor s delegacijom HVO, br. 02/1091/179 od 3. 11. 1992.

⁵⁰¹ Isto.

⁵⁰² HMDCDR, Armija BiH: TG-1, Konjic, Vanredan izvještaj za SVK OS (Sefer Halilović), bez broja od 4. 11. 1992.

normalizacije stanja. Sve te zapovijedi bile su poznate i pristiglim oficirima Armije BiH koji su na njih gledali sa skepsom s obzirom na neugodnosti i manjak autoriteta kojega su prema Praljku pokazivali lokalni pripadnici HVO-a i HOS-a.⁵⁰³ Unatoč tome, dobra volja hrvatske strane pod Praljkovim vodstvom bila je vidljiva i njegovim inzistiranjem za posjetu Gornjem Vakufu ali i Jablanici gdje se u večernjim satima 3. studenog susreo i razgovarao s većim brojem Muslimana koji su u Jablanicu izbjegli iz Prozora.⁵⁰⁴

Upravo su spomenuti događaji kao i neugodni doček spomenute komisije visokih vojnih i političkih dužnosnika od strane pripadnika HVO-a te očito još uvijek aktivnih pripadnika lokalnog HOS-a, bili jasna potvrda prethodnih tvrdi lokalnih predstavnika HVO-a o nemogućnosti brzog uvođenja reda u uže gradsko područje grada Prozora. Takvo stanje postupno se smirivalo do kraja studenog 1992. ali je i dalje zadržalo osnovne karakteristike neuređenog. Sve to pretvorilo je Prozor u relativno nesigurno mjesto gdje su na snazi bili specifični uvjeti života čiji je uzrok bilo postojeće ratno stanje. Do kraja 1992., hrvatska strana u Prozoru zaista je i pokušavala popraviti takvo stanje ozbiljno radeći na povratku dijela otuđenih privatnih stvari te napose osobnih i drugih vozila. Povezano s time, prva dijelom ispunjena zapovijed o vraćanju vozila oduzetih u Prozoru bila je upućena u drugoj polovici studenog 1992. i odnosila se na vozila koja su s područja Prozora bila odvezana u druge općine.⁵⁰⁵

Navedena zapovijed u praksi je bila ispoštovana no ipak uz određena odstupanja što je i bio razlogom uključivanja u nju visokih časnika HVO-a. U tom smislu određenu težinu davalo je relativno često prisustvo generala HVO-a Slobodana Praljka u Prozoru na čije je često inzistiranje povratak otuđenih vozila u većoj mjeri bio i ispunjen. Njegovo prisustvo na području Prozora je pored službenog odnosa prema postojećoj situaciji bilo i osobne prirode s obzirom da je Praljak dio svog djetinjstva proveo u Prozoru od kuda su potjecala njegova poznanstva s pojedinim građanima Prozora. Određen broj osoba s kojima je Praljak ostao u kontaktu i nakon odlaska iz Prozora činili su lokalni Muslimani među kojima i nekolicina onih koje je lokalni HVO u razdoblju nakon sukoba označio uzročnicima za narušene odnose Muslimana i Hrvata u Prozoru.⁵⁰⁶ Zauzimanjem za pojedine Muslimane iz Prozora Praljak je izazvao negodovanje kod lokalnih predstavnika HVO-a. To negodovanje bilo je vidljivo i na slučaju lokalnog ugostitelja Emira

⁵⁰³ Isto.

⁵⁰⁴ Isto.

⁵⁰⁵ HMDCDR, HVO, UVP: HVO, UVP, II bojna VP, Zapovijed, str. pov. br. 67-14/92 od 16.11.1992.

⁵⁰⁶ HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Odgovor, str. pov. br. 02-79/92 od 16.12.1992.

Dželilovića kojega je HVO u Prozoru smatrao jednim od najodgovornijih ljudi za minuli sukob. Naime, upravo je Dželiloviću temeljem Praljкова zalaganja naknadno vraćen skupocjeni osobni automobil.⁵⁰⁷

U skladu s navedenim bilo je očito kako je pred rukovodstvom HVO-a na području Prozora predstojalo razdoblje u kojemu su morali uvesti red i omogućiti povratak izbjeglog muslimanskog stanovništva na uglavnom gradsko područje Prozora. Čini se kako je navedeni proces unatoč većim zaprekama u zamjetnom opsegu i ostvaren iako ne u mjeri koja je označavala potpun povratak izbjeglog muslimanskog stanovništva.⁵⁰⁸

4. 11. Karakteristike vojno-političkih odnosa do kraja studenog 1992. godine

Kao što je prethodno navedeno, nakon sukoba u Prozoru, pitanje povratka izbjeglog muslimanskog stanovništva iz gradskog i prigradskog dijela Prozora bilo je jedno od važnijih pitanja koje se odnosilo na buduće smirivanje postojećih tenzija. U prvih nekoliko tjedana nakon okončanja sukoba u Prozoru se vratio dio Muslimana među kojima i pripadnika Armije BiH koji su pristigli iz istočnih dijelova općine s područja sela koje je HVO smatrao problematičnim.⁵⁰⁹ Na odluku o povratku dijela pripadnika Armije BiH u određenoj mjeri utjecale su i povratne informacije muslimanskog stanovništva koje je ostalo u Prozoru. Naime, upravo su preostali muslimanski stanovnici određenim poznanstvima i nekontroliranom cirkulacijom stanovništva u danima nakon sukob u Prozoru često uspijevali stupiti u kontakte s izbjeglim članovima vlastite obitelji koji su se nalazili izvan Prozora. U usmenim porukama kao i pismima upućenima upravo tim izbjeglim članovima obitelji oni su podupirali njihov povratak u Prozor. Takve poruke u kojima su bili opisivane karakteristike odnosa u gradu imale su jasnog utjecaja na odluku u povratku u Prozor.⁵¹⁰

⁵⁰⁷ Dželiloviću je nakon sukoba u Prozoru bilo otuđeno vozilo marke Mercedes 200d, (god proizvodnje 1989., KNJ-138-88). Prema: HMDCDR, HVO, SIS: R BiH, HZ HB, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Odjel sigurnosti, Izvješće, bez broja od 26.12.1992.; HMDCDR, HVO, UP SIS: R BiH, HZ HB, HVO GS, VP, Pozor, Prijepis izjave, str. pov. br. 16-16/02-230-477/92 od 6.11.1992.

⁵⁰⁸ ICTY: Predmet br. IT- 04-74-T, *Presuda*, Tom 2 od 6, 19-20.

⁵⁰⁹ HMDCDR, HVO, UP SIS: R BiH, HZ HB, HVO GS, VP, Pozor, Prijepis izjave, str. pov. br. 16-16/02-230-477/92 od 28.10.1992. U konkretnom slučaju radilo se o slučaju Muhameda Bešića koji se u Prozor vratio 28. listopada prethodno boraveći na području sela Šćipa.

⁵¹⁰ HMDCDR, HVO, UP SIS: HZ HB, HVO GS, VP Prozor, Prijava - Prilog; Izjava Seada Gavranovića, str. pov. br. 16-16/02 -230-478-KU-106/92 od 10.12.1992

Međutim, povratak vojnika Armije BiH u Prozor nije prolazio neopaženo od strane pripadnika HVO-a u Prozoru koji su ih po povratku redovito saslušavali te po procjeni nekoliko dana zadržavali u pritvoru do konačne provjere ishoda razgovora. Osim toga, pripadnici Armije BiH kao i drugi muslimanski stanovnici pri povratku u Prozor nailazili su, pored poteškoća s pojedinim pripadnicima hrvatskog stanovništva u Prozoru, i na sumnjičenje kod vojnika Armije BiH koji su generalno bili protiv povratka u Prozor na takav način.⁵¹¹ U tom smislu, jedan od znakova postupnog smirivanja odnosa predstavljala je i odluka Zapovjedništva brigade „Rama“ prema kojoj su se do 29. listopada iz prostorija Osnovne škole Ripci trebali pustiti svi zatočeni Muslimani za koje nije utvrđena pripadnost Armiji BiH. Utvrđivanje pripadnosti dijela pritvorenih Muslimana Armiji BiH odvijalo se uz teškoće jer je dio zarobljenika u civilnoj odjeći posjedovao oružje i sudjelovao u borbi protiv HVO-a.⁵¹² Dan kasnije, 30. listopada iz pritvora HVO-a u Prozoru za razmjenu su bila spremna i tri pripadnika Armije BiH Gornji Vakuf za koje je hrvatska strana tražila tri vlastita pripadnika koji su bili pritvoreni u Pridvorcima.⁵¹³

Dislokacija zarobljenih Muslimana iz Prozora u s. Ripci bila je nužna i zbog mogućnosti njihovog stradanja od revanšistički nastrojenih pojedinaca iz redova HVO-a. Poslije kratkotrajnog zadržavanja u s. Ripci puštene osobe su prema spomenutoj zapovijedi trebale biti smještene u vlastite kuće ili „kod rodbine u drugim u drugim mjestima u općini Rama - Prozor“.⁵¹⁴ Navedena odluka bila je i provedena pa se velika većina oslobođenih Muslimana vratila u svoja sela u prvim danima studenog.⁵¹⁵ Preostali zadržani pripadnici Armije BiH iz Prozora oslobođeni su najkasnije do kraja studenog 1992. što je vidljivo i iz zahtjeva ravnatelja Osnovne škole u Ripcima koji je Zapovjedništvo brigade „Rama“ upoznao s početkom školske godine usputno uputivši molbu za oslobađanje vojne obveze dijela nastavnika koji su sudjelovali u nastavnom procesu.⁵¹⁶ Spomenuta odluka Zapovjedništva brigade „Rama“ bila je popraćena i drugim odlukama o oslobađanju i razmjeni zarobljenih pripadnika Armije BiH i HVO-a s područja Gornjeg Vakufa i Prozora.⁵¹⁷

⁵¹¹ HMDCDR, HVO, UP SIS: R BiH, HZ HB, Pozor, Izjava, str. pov. br. 16-16/02-230-482/92 od 6.11.1992.

⁵¹² ICTY: Izjava svjedoka – Osman Osmić, bez broja od 31. 1. 2002., 6.; ICTY: Predmet br. IT- 04-74-T, *Presuda*, Tom 2 od 6, 18.

⁵¹³ RBiH, HZHB, HVO, Općinski stožer HVO Gornji Vakuf, Zapisnik, br. 1-5/1-785/92 od 30. 10. 1992.

⁵¹⁴ HMDCDR, HVO, 42. bHVO: Općina Rama -Prozor, Brigada Rama, Odluka, br. 101-480/92 od 29.10.1992.

⁵¹⁵ ICTY: Izjava svjedoka – Osman Osmić, bez broja od 31. 1. 2002., 6.

⁵¹⁶ HMDCDR, HVO, 42. bHVO: R BiH, HZ HB, OŠ „fra Jeronim Vladić“, Ripci, Zahtjev, br. 124/92 od 30.11.1992.

⁵¹⁷ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZ HB, HVO, brigada Kralj Tomislav za OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno izvješće, str. pov. br. 56/92 od 30.10.1992.

Unatoč tome, muslimanska strana nastojala je pritvaranje dijela Muslimana javno predstaviti kao „masovni“ i „planirani“ pothvat hrvatske strane u Prozoru. U listu „Behar-press“ iz Gornjeg Vakufa istaknuto je da je tijekom trajanja sukoba u Prozoru na područje „logora“ u sela Ripci i Rumboci bilo odvedeno preko „1000 muških i oko 1000 žena i djece“.⁵¹⁸ Kao potvrdu za navodno planirana i masovna uhićenja isticano je kako je za „uhapšene“ Muslimane u oba „logora“ bilo pripremljena „kuhinja“ koja je po dolasku muslimanskog stanovništva već imala „pripremljene obroke“.⁵¹⁹ Na taj list su se u HVO-u žalili da prednjači u propagandi protiv Hrvata pa nije bilo čudno da su sve postupke prema zarobljenima, što je značilo i skrb o njima interpretirali kroz prizmu negativnog odnosa. Činjenica da kod pritvorenih Muslimana tijekom boravka u Ripcima nije bilo zabilježenih stradanja i fizičkog maltretiranja, što je naknadno potvrđeno čak i na sudskom procesu u Haagu u predmetu Prlić i ostali, bila je zanemarena.⁵²⁰ No unatoč puštanju zarobljenika, prema nekima od njih lokalno hrvatsko stanovništvo bilo je podozrivo, a zabilježeni su slučajevi vulgarnog ali i prijetećeg dobacivanja.⁵²¹

S druge strane, hitno normaliziranje stanja na području Prozora bilo je od izuzetnog značaja za hrvatsku stranu zbog teškog stanja postrojbi HVO-a na području Jajca koje su bile pred slomom. Ogroman uteg hrvatskoj stranu u tom je smislu predstavljao sukob Armije BiH i HVO-a na području Novog Travnika, Gornjeg Vakufa i Prozora što je onemogućilo slanje veće pomoći Jajcu.⁵²² Pokušaj prolaska iz Prozora prema Jajcu pripadnika Vojne policije HVO-a iz Livna koji su se kretali prema Srednjoj Bosni bio je onemogućen upravo od strane Armije BiH na području Karamustafića na ulazu u Gornji Vakuf u danima neposredno prije sukoba u Prozoru. Navedena nemogućnost bila je potvrđena nakon sukoba u Prozoru i početkom sukoba u Gornjem Vakufu tijekom kojega je zarušen dio glavne ceste u neposrednoj blizini ulaza u Gornji Vakuf. Relativno uspješnim razgovorima u Bugojnu od 26. listopada dogovoreno je uvjetno kretanje navedenom komunikacijom u smjeru Travnika što je podrazumijevalo i onemogućavanje daljnjeg napredovanja postrojbi HVO-a na području Prozora te djelomično napuštanje zaposjednutog prostora prema općini Gornji Vakuf.⁵²³

⁵¹⁸ „Konc logori za Muslimane“, *Behar-press*, godina I, br. 5. od 20. 11. 1992. 9. (teško čitljiv broj stranice)

⁵¹⁹ Isto.

⁵²⁰ ICTY: Predmet br. IT- 04-74-T, *Presuda*, Tom 2 od 6, 18.

⁵²¹ ICTY: Izjava svjedoka – Osman Osmić, bez broja od 31. 1. 2002., 6.

⁵²² HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Traženje, str. pov. br. 105/92 od 26. 10. 1992.

⁵²³ D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 396.

Osim problema prolaska preko područja Gornjeg Vakufa, problem slobodnog prolaza do Travnika i dalje do Jajca bio je izražen i na dionicama lokalne cestovne komunikacije iz Gornjeg Vakufa do Novog Travnika kao i ceste Bugojno-Novog Travnika. Na oba pravca glavna nadzorna točka bila je pod kontrolom jedinica Armije BiH. Na južnim prilazima Novom Travniku to je bilo izraženo na području sela Lisac, Opara, Orašac, dok se na području Bugojna važna nadzorna točka Armije BiH nalazila na izlazu iz gradskog područja u smjeru Novog Travnika.⁵²⁴

S druge strane, pretpostavka o interesnom karakteru zajedničkih zapovjedništava praktično je potvrđena u drugoj polovici studenog 1992. kada je u Bugojnu s radom započelo zajedničko zapovjedništvo Armije BiH i HVO-a koje su činili komandanti i zapovjednici Štaba Armije BiH i HVO-a iz Gornjeg Vakufa i Bugojna. Pritom se kao jedna od glavnih uloga navedenog zapovjedništva podrazumijevalo usuglašeno donošenje zapovijedi oko nesmetanog propuštanja konvoja s robom koji su se preko Prozora kretali prema središnjoj Bosni.⁵²⁵ Prema tome, očito je da je predloženo planiranje zajedničkog zapovjedništva predstavljalo čin koji su obje strane nastojale iskoristiti u maksimalnim mogućnostima vlastitih interesa. Ipak, u novonastalim okolnostima u kojima su mogućnosti daljnjeg osvajanja VRS-e bile u silaznoj fazi, djelovanje zajedničkih zapovjedništava u većoj mjeri je odgovaralo muslimanskoj strani kojoj je vojna i svaka druga pomoć koja je pristizala iz pravca Hrvatska bila neophodna za jačanje vlastitih vojnih kapaciteta.

4. 12. Događaji na području općine u prosincu 1992. godine

Složeni hrvatsko muslimanski odnosi na području općine Prozor koji su krajem listopada 1992. eruptirali u obliku sukoba pripadnika Armije BiH i HVO-a i dalje su nakon okončanja sukoba ukazivali na mogućnost njegova ponavljanja. Uzrok tomu dijelom je proizlazio iz činjenice vojnog poraza Armije BiH u gradskom području Prozora u kojemu je muslimansko stanovništvo predstavljalo većinu okruženu hrvatskim prigradskih i seoskim naseljima. Dio poraženih snaga Armije BiH se povlačenjem iz Prozora pozicionirano na području većinski muslimanskih sela u

⁵²⁴ HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 117/92 od 26. 10. 1992. u 16.00 sati; Zapovjedništvo OZ SB, IZM Vitez, Upoznavanje sa situacijom bez broja od 26. 10. 1992. u 22.10 sati

⁵²⁵ HMDCDR, HVO, 42. bHVO: Zapovjedništvo Armije BiH i HVO, Bugojno, Zapovijed, djel. broj. 04-10/92 od 24.11.1992.

istočnom dijelu općine te je zajedno s dislociranim pripadnicima vlastitog OpŠo Armije BiH iz Prozora koji su okupljali u Jablanici dalje predstavljao prijetnju za HVO na području Prozora. Prema informacijama hrvatske strane u Jablanici, veći broj izbjeglih Muslimana iz Prozora smjestio se na granična sela općina Prozor, Jablanica i Konjic. Tako se na području sela Sovića nalazilo se oko 70 pripadnika Armije BiH iz Prozora. Svrha njihova djelovanja na tom prostoru prema procjenama HVO-a iz Jablanice bila je priprema za nova djelovanja u smjeru Prozora.⁵²⁶ Slične informacije govorile su kako spomenuti pripadnici Armije BiH Prozor u Sovićima intenzivno rade na obuci iz domene borbi u naseljenim mjestima.⁵²⁷ Raspored vojnika Armije BiH Prozor na području Sovića bio je promišljen potez muslimanske strane u Jablanici koja je na taj način ojačala vlastite redove prema snagama HVO-a iz Doljana i Posušja. Uz podršku iz Jablanice vojnici Armije BiH iz Prozora bili su raspoređeni na području Površka, Pasje stine i Mačkovice odakle su bili u mogućnosti nadziranja prometa na dijelu „Ceste spasa“ koja se kretala u pravcu Jablanice.⁵²⁸

Veći broj Muslimana iz Prozora koji se nakon sukoba u Prozoru povukao na područje Jablanice i Konjica predstavljao je određenu sigurnosnu prijetnju Hrvatima na tom području jer su međunacionalni odnosi u većoj mjeri sadržavali presliku odnosa na području Prozora. Stoga je dolazak izbjeglog muslimanskog stanovništva imao utjecaja na dodatno zaoštavanje međunacionalnih odnosa na području Jablanice i Konjica.⁵²⁹ Za razliku od svih drugih područja središnje Bosne gdje je tijekom listopada 1992. došlo sukoba između Armije BiH i HVO-a, događaji u Prozoru bili su karakteristični po tome što su lokalne postrojbe HVO uspjele potisnuti dijelove Armije BiH iz grada Prozora. Na području Gornjeg Vakufa, Novog Travnika i Viteza sukobi između Armije BiH i HVO-a okončani su uspostavljanjem nadzora u dijelovima grada u kojima je u velikoj većini živjelo stanovništvo jednog ili drugog naroda.⁵³⁰ Odnosno, za razliku od Prozora u tim mjestima nije bilo radikalnije promjene u odnosu na stanje prije sukoba.

⁵²⁶ HMDCDR, HVO, SIS: Općina Jablanica, SIS, str. pov. br. 32/92 od 5.12.1992.

⁵²⁷ HMDCDR, HVO, SIS: R BiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Tomislavgrad, SIS, Izvješće, str. pov. klasa. 2-08/92, ur.br. 51/92 od 22.12.1992.

⁵²⁸ HMDCDR, HVO, SIS: R BiH, HZ HB, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Odjel sigurnosti, Izvješće, bez broja od 26.12.1992.

⁵²⁹ HVO Konjic, Brigada Herceg Stjepan, Redovno borbeno izvješće – Izvješće odjela sigurnosti, str. pov. br. 02/1-59-31 od 26. 10. 1992.

⁵³⁰ R BiH, HZ HB, IZM Vitez, Zapovjedništvo OZ SB, bez boja od 25. 10. 1992. u 18.00

5. NAJVAŽNIJA ZBIVANJA NA PODRUČJU OPĆINE JABLANICA 1990.- 1992. GODINE

5.1. Jablanica od višestranačkih izbora u BiH do travnja 1992. godine

Za razliku od Prozora gdje je hrvatsko stanovništvo bilo većinsko, broj hrvatskog stanovništva u općini Jablanici bilo je nekoliko puta manji od Muslimana.⁵³¹ Hrvati su u općini Jablanica uglavnom živjeli u istoimenome gradu i općinskom središtu Jablanici te u primjetnom broju, iako u manjini u odnosu na muslimansko stanovništvo, u selima Sovići, Slatina i Glogošnica. Jedino većinsko hrvatsko područje općine Jablanica bio je prostor skupine zaselaka sela Doljana u kojemu je uz većinske Hrvate živjela i muslimanska manjina. Od četiri navedena sela, svojevrsni trokut prostora koji su činili sela Sovići, Doljani i Slatina nalazila su se u zapadnim sjevernim dijelovima općine te su kao takvi gravitirali općinama Prozor i Posušje.

Kao i u Prozoru, Hrvati Jablanice organizirali su se kroz HDZ BiH. Proces formiranja HDZ-a na jablaničkom području došao je na poticaj HDZ-ovaca iz Prozora. Ta je činjenica važna za razumijevanje okolnosti u kojima su se do osnutka HDZ-a BiH nalazili Hrvati u općini Jablanica. Naime, istaknuti pripadnici HDZ-a BiH iz Prozora Jablanicu su doživljavali kao „posljednje jako utočište komunizma“.⁵³² Ta formulacija je po svemu sudeći održavala ozračje u kojemu su se tamošnji Hrvati nalazili. Prevladavajući osjećaj straha kod Hrvata koji su imali jasno izražen nacionalni identitet bila je jedna od glavnih odrednica političke klime u Jablanici u vrijeme raspada komunističkih režima u Europi. Kao što je prethodno navedeno, upravo je Jablanica bila mjesto u kojemu je kamenovan autobus HDZ-a nakon povratka sa stranačkoga skupa u Prozoru.⁵³³ Svega nekoliko dana kasnije u Jablanici su ponovno napadnuti autobusi s članovima HDZ BiH koji su se vraćali s osnivačke skupštine HDZ BiH u Sarajevu održane tijekom 18. kolovoza 1990.

⁵³¹ R BiH, Državni zavod za statistiku R BiH, Statistički bilten, Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991.; Nacionalni sastav stanovništva, Sarajevo: prosinac 1993., 53.

⁵³² „Za koga ginu hrvatski sinovi u tzv. JNA“, dopis Franje Križanca za Hrvatski vjesnik od 3.7.1991.

⁵³³ IO, HDZ BiH Općine Prozor, Zapisnik sa sastanka IO HDZ općine Prozor, Prozor, bez broja od 13. 08. 1990. U potpisu zapisničarka Ankica Krešo; DRAGIĆ, Zvonko. *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića*. Mostar: Suton d.o.o, 2006., 108.

godine.⁵³⁴ Ti su događaji važni za razumijevanje poteškoća s kojima se lokalna organizacija HDZ-a BiH susrela prilikom svoga formiranja.⁵³⁵

Na prvim višestranačkim izborima u SR BiH, održanima 18. studenoga 1990., u Jablanici je premoćno pobijedila temeljna muslimanska stranačka organizacija Stranka demokratske akcije (SDA). Od ukupno 35 odbornika koji su se birali u Skupštinu općine Jablanice, SDA Jablanica osvojila je 15 mjesta u Skupštini općine, lokalni HDZ BiH imao je pravo na 7 mjesta, dok su ostalih 13 mjesta osvojili predstavnici političkih stranka bliskih postojećoj državnoj komunističkoj vlasti.⁵³⁶ Iako je na području općine Jablanica živio stanovit broj srpskog stanovništva, jablanički Srbi nisu imali odbornika koji bi zastupao njihove interese u Skupštini općine.⁵³⁷ Shodno izbornim rezultatima, Skupština općine Jablanica formirana je od većinske nacionalne koalicije pobjedničkih stranaka HDZ BiH i SDA.⁵³⁸ Tom prilikom za predsjednika Skupštine općine Jablanica izabran Hamdo Sefer, dok je za potpredsjednika Skupštine imenovan Matan Žarić iz reda HDZ BiH.⁵³⁹ Pored navedenog, na mjesto Predsjednika Izvršnog vijeća općine, svojevrsne lokalne vlade, izabran je Hilmija Palić kao član SDA.⁵⁴⁰ Hamdo Sefer, Mustafa Sefer te Muhamed Murvat kao predstavnici SDA u Jablanici bili su članovi regionalnog odbora SDA za Hercegovinu sa sjedištem u Mostaru kojega je vodio dr. Ismet Hadžiosmanović.⁵⁴¹

⁵³⁴ „Ogorčeni zbog kamenovanja“, *Vjesnik*, 24. 8. 1990., 3.; I. LUČIĆ, *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*, 166.

⁵³⁵ Marinko Zelenika izabran je za prvog predsjednika HDZ BiH za područje općine Jablanica.; „Za samostalnu Bosnu“, *Vjesnik*, 14.10.1990. 3.

⁵³⁶ S. ARNAUTOVIĆ, *Izbori u Bosni i Hercegovini '90: analiza izbornog procesa*, 119.

⁵³⁷ HVO, OZ SZH, Tomislavgrad, HZ HB, HVO, Načelnik za sazajne poslove sektor sjeverozapadna Hercegovina (SzH), Tomislavgrad, Sazajno izvješće op.br. 21/92, str.pov.br. 48/ 92 od 10.5.1992. U potpisu Stjepan Pokrajčić

⁵³⁸ ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Safet Idrizović*, 7. 11. 2006., 9694.

⁵³⁹ ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Safet Idrizović*, 6. 11. 2006., 9566.; RBiH, Skupština opštine Jablanica, Jablanica, Odluka o obrazovanju Predsjedništva Skupštine opštine Jablanica, br. 01/3-023-18/92 od 9.4.1992. U trećem članku navedene Odluke stoji da članove Predsjedništva općine čini predsjednik Skupštine općine koji je ujedno i glavni Predsjednik te ostali članovi između kojih i potpredsjednik Skupštine općine, predsjednik Izvršnog odbora, načelnik SJB Jablanica, predsjednici općinskih političkih organizacija te predsjednici klubova koji imaju poslanike u Skupštini općine. Prema tome, predsjednik Skupštine općine, kao njegov zamjenik te predsjednik Izvršnog vijeća automatizmom su bili članovi Predsjedništva Skupštine općine.

⁵⁴⁰ RBiH, Skupština opštine Jablanica, Jablanica, Odluka o obrazovanju Predsjedništva Skupštine opštine Jablanica, br. 01/3-023-19/92 od 9.4.1992.

⁵⁴¹ Regionalni odbor SDA za Hercegovinu, Mostar, Članovi regionalnog odbora, bez broja 7.3.1991. U potpisu Ismet Hadžiosmanović

5. 2. Općina Jablanica u prvim mjesecima rata (travanj – lipanj 1992.)

Radikalnije promjene u postojećim političkim i drugim odnosima na području Jablanice nastupile su tijekom 1992. godine. Naime, zbog kaotične eskalacije rata i nesnalaženja u kojemu se našla središnja vlast BiH sa sjedištem u Sarajevu, lokalno političko vodstvo Jablanice institucionalizirano kroz Skupštinu općine Jablanica donijelo je 9. travnja odluku o ustrojstvu Predsjedništva skupštine opštine Jablanica kao općinskog tijela koje je u okviru očekivanog izbijanja ratnih sukoba na području općine trebalo rukovoditi procesom obrane.⁵⁴²

U radu novoosnovanog Predsjedništva osim predsjednika Skupštine koji je ujedno bio i predsjednik Predsjedništva, sudjelovali su potpredsjednik Skupštine, predsjednik Izvršnog odbora, te načelnik Stanice javne bezbjednosti (SJB) Jablanica kao i predstavnici političkih stranaka s područja općine.⁵⁴³ Važnost odluke o ustrojavanju Predsjedništva općine bila je u tome što je među njegovih 13 članova imenovan i Ranko Žuža kao predstavnik SDS BiH, odnosno srpskog naroda.⁵⁴⁴ Prema nacionalnoj pripadnosti, od 13 članova imenovanih u novoosnovano Predsjedništvo, njih devet bili su Muslimani, tri su bili Hrvati, dok je Ranko Žuža bio jedini predstavnik koji je dolazio iz reda srpskog stanovništva. Uz navedene članove, u sastav Predsjedništva trebao je ući i komandant Štaba Teritorijalne obrane (TO) Jablanica za što se čekala povratna informacija iz Sarajeva. Jedna od prvih odluka novoosnovanog Predsjedništva općine bila je uvođenje policijskog sata na području cijele općine.⁵⁴⁵ Istoga dana, 10. travnja 1992. Predsjedništvo je uputilo proglas građanima općine Jablanica u kojemu je dalo smjernice, odnosno preporuke kojima je nastojalo spriječiti iseljavanje stanovništva koje je u susjednoj općini Prozor uslijed ratnih uspjeha JNA na Kupresu bilo u fazi masovnog. Između ostalog, u navedenom proglasu naglašeno je da ne postoji potreba iseljavanja, ali da se isto ne zabranjuje. Pritom je zabrana iseljavanja izrečena radno sposobnom stanovništvu i vojnim obveznicima čiji se odlazak smatrao dezerterstvom.⁵⁴⁶ Navedene preporuke i zabrana odlaska ukazivale su da se dio stanovništva na području općine Jablanica namjeravao iseliti na sigurno.

⁵⁴² ICTY: Skupština opštine Jablanica, Jablanica, Odluka o obrazovanju Predsjedništva Skupštine opštine Jablanca, br. 01/3-023-18/92 od 9.4.1992.

⁵⁴³ Isto.

⁵⁴⁴ ICTY: Skupština opštine Jablanica, Jablanica, Rješenje o imenovanju članova Predsjedništva Skupštine opštine Jablanca, br. 01/3-023-19/92 od 9.4.1992.

⁵⁴⁵ ICTY: RBiH, Skupština opštine Jablanica, Predsjedništvo, Jablanica, Odluka, br. 4-5/92 od 10.4. 1992.

⁵⁴⁶ ICTY: RBiH, Skupština opštine Jablanica, Predsjedništvo, Jablanica, Proglas, br. 4-6/92 od 10.4. 1992.

S druge strane odluka lokalnih vlasti o organiziranju kontrolnih punktova donesena je u razdoblju pristizanja prvih izbjeglica na područje općine Jablanice, što je ujedno bio i jedan od glavnih uzroka donošenja niza odluka o kontroli cestovnih komunikacija. Riječ je bila o manjem broju izbjeglica iz istočnih dijelova Bosne i Hercegovine koje su se tijekom 9. travnja pojavile na području Jablanice što je ujedno bio prvi doticaj domicilnog stanovništva Jablanice s vidljivim ratnim posljedicama.⁵⁴⁷ Za pristigle izbjeglice koje su činili uglavnom izbjegli Muslimani, lokalno Predsjedništvo Jablanice osiguralo je prijevoz za njihovo daljnje prebacivanje prema sigurnijim zapadnim dijelovima Hercegovine te dalje Hrvatske.⁵⁴⁸ Međutim, pristizanje manjeg broja izbjeglica bio je jasan znak lokalnom rukovodstvu okupljenom oko Predsjedništva općine da bi veći broj izbjeglica tek mogao uslijediti, što se činilo opravdanim razlogom s obzirom na jačanje ratnih djelovanja u susjednim općinama. Shodno tome, na sjednici od 11. travnja Predsjedništvo općine donijelo je odluku o imenovanju „Prihvatnog štaba za smještaj izbjeglica“ na području općine Jablanica koji je zajedno sa Štabom za izbjeglice, osnovanim od strane Izvršnog odbora općine, trebao voditi brigu o smještaju i prehrani za pridošle izbjeglice.⁵⁴⁹ Dolazak većega broja izbjeglica bio je jasan pokazatelj opasnosti u kojoj se vrlo lako mogao naći i prostor Jablanice s obzirom na njen položaj između dijela Mostara pod kontrolom JNA i Konjica gdje je JNA u tom trenutku i dalje imala kontrolu nad svim lokalnim vojnih skladištima i vojarnama.

Zbog sprječavanja pokreta JNA ujutro 12. travnja 1992. južno od Jablanice u smjeru Mostara detoniran je kamion s eksplozivom na mostu u Aleksin Hanu. Od siline eksplozije teško je oštećen jedan prometni trak mosta, dok je prelazak preko drugog traka uz rizik bio moguć osobnim i drugim vozilima. Uništavanje dijela mosta u Aleksin Hanu unijelo je nemir među većinsko muslimansko stanovništvo Jablanice koji je bio popraćen neprovjerenom informacijom o upletenosti pojedinih lokalnih članova HDZ BiH u miniranje mosta što je lokalno vodstvo stranke odlučno negiralo.⁵⁵⁰

Iako je u tim trenucima ostalo nerazjašnjeno tko je zaista i organizirao navedeni događaj, uništavanjem dijela mosta onemogućen je brzi i siguran prolazak oklopnih jedinica JNA prema području Jablanice odnosno dalje prema Konjicu.⁵⁵¹ Takva mogućnost djelovanja jedinica JNA iz

⁵⁴⁷ RBiH, Opština Jablanica, Predsjedništvo, Jablanica, Odluka, br. 4-1/92 od 10.4. 1992.

⁵⁴⁸ Isto.

⁵⁴⁹ RBiH, Opština Jablanica, Predsjedništvo, Jablanica, Odluka, br. 4-2/92 od 11.4. 1992.

⁵⁵⁰ „Miniran most kod Jablanice“, *Slobodna Dalmacija*, 13. 4. 1992., 4.

⁵⁵¹ ICTY: Safet Idrizović: Hronologija događanja, 1.

Mostara u smjeru Jablanice bila je izgledna, a tijekom travnja 1992. i očekivana u pojedinim sjeverno hercegovačkim općinama zbog čega je miniranje mostova i drugih važnih cestovnih pravaca predstavljalo relativno čestu prisutnu pojavu.⁵⁵² Naime, upravo dan prije spomenutog događaja u Aleksin Hanu tijekom 11. travnja 1992. prostor važnih HE Mostar i Salakovac uz čiju neposrednu blizinu je i prolazio dio ključne magistralne cestovne komunikacije Jablanica - Mostar stavljen je pod kontrolu JNA.⁵⁵³ Prostor Salakovca bio je od velike važnosti za JNA koja je na njemu rasporedila dio oklopnih snaga zbog ojačanja svojih položaja sjeverno od grada.⁵⁵⁴ Prema tome, jasno kako je miniranje mosta u Aleksin Hanu bila mjera predostrožnosti zbog mogućeg pokretanja JNA u smjeru Konjica.

S druge strane, miniranje mostova i ključnih cestovnih komunikacija bilo je karakteristično i na drugim područjima BiH gdje je postojala opasnosti od djelovanja JNA i srpske strane. Uostalom, sličan razvoj događaja poput onoga u Aleksin Hanu dogodio se s mostom preko rijeke Vrbasa u Donjem Vakufu koji je uslijed gomilanja snaga JNA odnosno zbog sprečavanja njihova brzog prodora na tome području uništen sličnom eksplozijom kamiona napunjenog eksplozivom.⁵⁵⁵

Unatoč očitog opasnosti i događajima koji su mu prethodili miniranje mosta u Aleksin Hanu kod dijela lokalnih muslimanskih predstavnika vlasti iz Jablanice je interpretiran kao čin hrvatske strane koja je navedene događaje iskoristila za preusmjeravanje putnog pravca prema Hrvatskoj preko prostora sela Doljana koje je bilo kontrolom HVO-a. Odnosno, navedeni događaj je iz kasnije muslimanske (bošnjačke) perspektive smatrano uvodom hrvatske strane u odvajanje „Jablanice od Mostara i stvaranje povoljnih uslova za pripajanje Jablanice paradržavnoj tvorevini tzv. Hrvatskoj zajednici Herceg Bosna“.⁵⁵⁶ Međutim, očito je kako su lokalni muslimanski predstavnici vlasti u takvom tendencioznom tumačenju događaja u potpunosti zanemarili činjenicu

⁵⁵² Republika Hrvatska (dalje: RH), Ministarstvo obrane (dalje: MO), Split, Izvješće, str. pov. br. 31-06/92 od 27.6.1992.

⁵⁵³ ŠIBER, Stjepan. *Prevare, zablude, istina: ratni dnevnik 1992*. Sarajevo: Rabić, 2000., 47- 48.

⁵⁵⁴ HZ HB, HVO, Općinski stožer Prozor, Prozor, Načelnik za sazajne poslove, Izvještaj, br. 04-1/92 od 21. svibnja 1992.

⁵⁵⁵ Komanda 30. partd, Zahtev za ponotnski most u D. Vakufu, sp. br. 800-1 od 1. 5. 1992. U potpisu pukovnik Stanislav Galić; ICTY: Republika Srpska, Ministarstvo za unutrašnje poslove, Centar službi bezbednosti Banja Luka, Stanica javne bezbednosti Donji Vakuf, Izvještaj o radu Stanice javne bezbjednosti Donji Vakuf za period od 1. 4. 92 do 25.12. 1992., bez broja, januar 1993. U potpisu Načelnik Sekula Šišić; ICTY: Republika Srpska, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Centar službi bezbednosti B. Luka, Stanica javne bezbednosti Srbobran, bez broja od novembra 1993., Referat, str 2.

⁵⁵⁶ E. ZEBIĆ, 1992.-1995. *Moja priča* 11.

da je cestovna komunikacija između Jablanice i Mostara u razdoblju travnja 1992. bila neprohodna. Zbog borbi s JNA koja je držala pod nadzorom dio Mostara preusmjeravanje prometa prema zapadnoj Hercegovini i Hrvatskoj preko područja Doljana predstavljalo je nužnost a ne politički hir.⁵⁵⁷ Osim toga, onemogućavanje daljnjeg napredovanja JNA prema sjevernim dijelovima Hercegovine i njihova mogućeg spajanja sa snagama JNA na području Konjica predstavljali su izuzetno važan potez. Upravo iz toga razloga o događajima u Aleksin Hanu vrlo vjerojatno su bili upoznati i oficiri JNA u Mostaru koji su navedene „diverzije i zarušavanje magistralnih putnih pravaca“ nedvosmisleno promatrali kao onemogućavanja povezivanja snaga JNA s drugim „kriznim područjima“.⁵⁵⁸ U skladu s navedenim, nameće se zaključak kako lokalni muslimanski predstavnici vlasti u Jablanici mogući prolazak JNA kroz Jablanicu u smjeru Konjica očito nisu smatrali prijetnjom za vlastito područje. Na takvu promjenu ponašanja nisu utjecale ni pojave muslimanskih izbjeglica koje su u tom razdoblju u određenoj mjeri pristizale u Jablanicu.⁵⁵⁹

Zbog borbi u Mostaru tijekom travnja 1992. cestovna komunikacija Jablanica-Posušje, preko sela Doljana i Risovca predstavljala je jedini sigurni smjer kretanja iz Konjica i Jablanice prema Hrvatskoj i ostatku Europe. Važnosti navedene komunikaciji bili su svjesni i u Predsjedništvu Skupštine općine Jablanica koje je tijekom 20. travnja uputila poziv kriznim štabovima u Prozoru, Gornjem Vakufu i Bugojnu oko slanja strojeva i pogonskog goriva za održavanje i izgradnju dijela puta Jablanica – Risovac preko Doljana.⁵⁶⁰ Hitnost održavanja navedene prometne komunikacije naglašena je i u danima nakon kada je Predsjedništvo Skupštine općine izdalo naredbu Štabu TO-a u Jablanici da osigura „stalnu prohodnost puta prema Posušju“.⁵⁶¹ No, održavanje i dogradnja navedenog prometnog pravca bio je složen zadatak jer se radilo o makadamskoj cesti koja je bila teško prohodna posebno u kišovitim i zimskim razdobljima.⁵⁶² U istoj odluci stavljena je napomena da se odluku o mogućem blokiranju i „zaprečavanja“ prometnih komunikacija može uraditi isključivo temeljem dopuštenja Predsjedništva Skupštine opštine.⁵⁶³

⁵⁵⁷ R BiH, Skupština općine Mostar, Krizni štab općine, Odluka, br. 427/92 od 29.4.1992.; HVO, Stožer Široki Brijeg, pov.br. 21-1/ 92, Izvještaj, Op. br. 156 od 21. 5. 1992.; ICTY: Safet Idrizović: Hronologija događanja, 1.

⁵⁵⁸ Komanda 10. mtbr, Informacija o situaciji u BiH i zadacima JNA, pov. br. 179-82 od 12.4.1992. U potpisu pukovnik Miloško Panetlić

⁵⁵⁹ E. ZEBIĆ, 1992.-1995. Moja priča, 6.

⁵⁶⁰ R BiH, Skupština Opštine Jablanica, Predsjedništvo, Jablanica, Odluka, br. 49/92 od 20. 4. 1992.

⁵⁶¹ R BiH, Skupština Opštine Jablanica, Predsjedništvo, Jablanica, Odluka, br. 66/92 od 25. 4. 1992.

⁵⁶² ICTY: Safet Idrizović: Hronologija događanja, 1.

⁵⁶³ R BiH, Skupština Opštine Jablanica, Predsjedništvo, Jablanica, Odluka, br. 66/92 od 25. 4. 1992.

Za razliku od travnja, u svibnju 1992. najveći broj odluka i naredbi izdavao je Krizni štab koji je preuzeo glavnu ulogu u uređivanju odnosa na području općine.⁵⁶⁴ Iako se podrazumijevalo da će osnivanjem Kriznog štaba isti preuzeti glavnu ulogu u organiziranju radnji vezanih za obranu općine, postojanje dualnog naziva općinskih tijela bilo je prisutno do 21. lipnja 1992. kada je na sjednici Kriznog štaba donesena konačna odluka o preimenovanju Kriznog štaba u Ratno predsjedništvo opštine Jablanica na čijem se čelu nalazio novi predsjednik, Nijaz Ivković, član SDA iz Jablanice, koji je zamijenio dotadašnjeg predsjednika Hamdu Sefera.⁵⁶⁵ Odlazak, odnosno ostavka Hamde Sefera s mjesta predsjednika Predsjedništva i Kriznog štaba bila je zapravo jedna od dvije veće političke promjene na čelu lokalnog vodstva u Jablanici sredinom 1992. godine. Naime, Seferova ostavka bila je konačna posljedica unutarstranačkih preslagivanja lokalnih članova SDA koji nisu mogli postići konsenzus po pitanju raspodjele utjecaja u lokalnim strukturama vlasti. Razlog zbog kojega je došlo do Seferove smjene pronađen je tako u određenim nelegalnim, odnosno kriminalnim radnjama, za koje je optužen od strane pojedinaca, zbog čega je tijekom 15. lipnja 1992. i odstupio s navedene pozicije.⁵⁶⁶ S druge strane, organiziranje Kriznog štaba općine sa sjedištem u Jablanici nije prvi takav proces. Pored općinskog Kriznog štaba koji je bio osnovan u travnju 1992., na području Doljana i Sovića, zapadnim dijelovima općine, početkom 1992. osnovan je mjesni krizni štab koji se sastojao od 18 članova s jednakim brojem Muslimana i Hrvata. Tada osnovani krizni štab nastavio je djelovati i nakon osnivanja središnjeg štaba u Jablanici, a za njegova je predsjednika izabran Hasan Rizvić.⁵⁶⁷ Navedeni štab iniciran je od hrvatske strane čiji su politički predstavnici, okupljeni oko lokalnih ogranaka HDZ BiH tijekom 1991. bili uvjereni u skori početak ratnih djelovanja na području BiH.⁵⁶⁸

Druga vidljiva promjena u lokalnom ustroju vlasti dogodila se nešto ranije na sjednici Kriznog štaba od 11. svibnja 1992. kada je donesena odluka o imenovanju Mirka Zelenike za predsjednika Izvršnog odbora opštine Jablanica umjesto tadašnjeg predsjednika koji je dolazio iz

⁵⁶⁴ RBiH, Opština Jablanica, Krizni štab, Jablanica, Saopštenje, br. 126/92 od 6.5. 1992.; RBiH, Opština Jablanica, Općinski Krizni štab, Jablanica, Naredba, br. 81/92 od 29.4.1992.; Krizni štab je prema izjavi njegova prvoga predsjednika Hamde Sefera službeno započeo s djelovanjem 5. svibnja 1992. godine. Prema: ICTY: Jablanica, Izjava Hamde Sefera od 26. 6. 1996. Izjavu uzela Vesna Kreso, u potpisu i Hamdo Sefer

⁵⁶⁵ RBiH, Opština Jablanica, Krizni štab, Jablanica, Odluka, br. 416/92 od 21.6. 1992. U potpisu predsjednik Nijaz Ivković;

⁵⁶⁶ ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Safet Idrizović*, 7. 11. 2006., 9700.; ICTY: Jablanica, Izjava Hamde Sefera od 26. 6. 1996. Izjavu uzela Vesna Kreso. U potpisu Hamdo Sefer.

⁵⁶⁷ ICTY: Predmet IT-04-74-T- *Presuda*, Tom 2 od 6, od 29. 5. 2013, 119.

⁵⁶⁸ Isto, bilješka 1135.

reda Muslimana.⁵⁶⁹ Tom prilikom Zeleniki je zadan rok od dva dana za koliko je trebao predložiti sastav nove lokalne „vlade“ koja je trebala nastaviti raditi unutar postojećih okvira. Zelenikino postavljanje na navedeno mjesto provedeno je konsenzusom svih političkih stranaka na području općine.⁵⁷⁰ Njegovo postavljanje na mjesto predsjednika Izvršnog odbora trebalo je pokazati dobru volju muslimanske strane koja je tijekom travnja i svibnja 1992. u većoj mjeri ovisila o materijalnoj, tehničkoj kao i humanitarnoj pomoći koja je u grad pristizala sa zapadnih područja BiH, odnosno sa većinski hrvatskih područja Hercegovine te Republike Hrvatske. Ta se ovisnost u praktičnom smislu mogla nazrijeti još tijekom prve polovice travnja 1992. kada su ratni događaji na području susjedne općine Prozor te Mostara upućivali na mogućnost njihova širenja i na područje općina Jablanice i Konjica. Shodno tome, lokalni predstavnici kriznih stožera iz Prozora, Jablanice i Konjica predvođeni predsjednikom Skupštine općine Konjic, doktorom Rusmirom Hadžihuseinovićem uputili su molbu Glavnom stožeru (GS) Hrvatske vojske (dalje: HV) u Zagrebu od kojega su zatražili veću količinu vojne pomoći. Tražena pomoć trebala se rasporediti na područje triju općina koje su na temelju postojećih informacija trebale postati mjesto novih sukoba, odnosno novo krizno žarište budući da je temeljem informacija kojima je raspolagao Hadžihuseinović navedeni prostor trebao biti tijekom 29. i 30. travnja 1992., napadnut od strane JNA.⁵⁷¹

Tijek naoružavanja transformiranih opštinskih štabova TO-a BiH u razdoblju travnja i svibnja 1992. nije bio svojstven isključivo za područje općina sjeverne Hercegovine, upravo suprotno, bio je to proces koji je bio karakterističan i za druge dijelove BiH s posebnim naglaskom na područje središnje i sjeveroistočne Bosne, preciznije širi prostor Zenice i Tuzle.⁵⁷² S druge strane, Krizni štab Jablanice je Zelenikinim postavljanjem na mjesto predsjednika Izvršnog odbora nastojao održati kontinuitet stabilnih odnosa potrebnih upravo radi navedenih mogućnostima korelacija s vlastima Republike Hrvatske. Svi transformirani lokalni opštinski štabovi TO-a BiH bili su zapravo muslimanske vojne organizacije u nastajanju koje su baštinjenjem oznake državnosti BiH upućivali službene zahtjeve za vojnom pomoći u Republiku Hrvatsku. Ti su

⁵⁶⁹ RBiH, Opština Jablanica, Krizni štab, Jablanica, Odluka, br. 130/92 od 11 .5. 1992.

⁵⁷⁰ ICTY, Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Mirko Zelenika*, 13. 10. 2008., 33000.

⁵⁷¹ RBiH, Skupština opštine Konjic, Savjet sa sigurnost i krizni štab, Poštovana gospodo –molba, br. 07/1-800-40/92 od 12. 4. 1992. U potpisu prim. dr. Rusmir Hadžihuseinović

⁵⁷² SDA za Hrvatsku – ogranak za Dalmaciju, Split, Molba za isporuku naoružanja za Zenicu, bez broja od 5. 5. 1992. U potpisu Alija Džafo, predsjednik ogranka SDA za Dalmaciju.

zahtjevi bili upućivani neovisno od središnje vlasti u Sarajevu što je bio evidentan pokazatelj nemogućnosti djelovanja i organizacijskog kolapsa blokirane središnje vlasti u Sarajevu.

Do trenutka prethodno spomenutog Zelenikina kooptiranja u Krizni štab općine i njegova postavljanja na mjesto predsjednika Izvršnog odbora općine, međusobni hrvatsko-muslimanski odnosi na području općine nastojali su se urediti stvaranjem jedinstvenog sustava obrane općine. Naslijeđeni Štab TO-a u Jablanici započeo je s djelovanjem u drugoj polovici travnja kada je za njegova komandanta 16. travnja postavljen rezervni major JNA, Zijad Salihamidžić dok je Stipo Kopilaš bio imenovan načelnikom Štaba TO-a.⁵⁷³ Imenovanje Salihamidžića za komandanta uslijedilo je nakon njegova razgovora s predsjednikom Skupštine opštine Jablanice Hamdom Seferom, koji ga je „zamolio“ da kao stručna osoba preuzme odgovornost za djelovanje lokalnog Štaba TO-a.⁵⁷⁴

Do početka službenog rada Štaba TO-a 16. travnja, na području Jablanice egzistirale su manje hrvatske snage koje su bile u sastavu postrojbi HVO-a sa sjedištem u Konjicu. Njihovo masovnije organiziranje započelo je tijekom veljače 1992. kada je lokalno hrvatsko rukovodstvo općinskog odbora HDZ BiH Jablanica postalo svjesno nemogućnosti djelovanja općinskih struktura obrane i raspada postojećeg sustava državne vlasti.⁵⁷⁵ Zajedno s pripadnicima mjesne SJB Jablanica, lokalne postrojbe HVO-a su tijekom travnja 1992. sudjelovale u nadzoru cestovnih komunikacija na kontrolnim punktovima usuglašenima na sjednicama Skupštine općine Jablanice.⁵⁷⁶ Osim osiguravanja cesta, HVO je bio zaslužan za poboljšavanje zdravstvenih prilika na području općine. Name, Sanitetski stožer HVO-a u većoj mjeri je opremio Ratnu bolnicu u

⁵⁷³ ICTY: R BiH, Ministarstvo za narodnu obranu, Štab Teritorijalne obrane, Sarajevo, Imenuje se., hitno, br. 01-110/4 od 16. 4. 1992. U potpisu ministar Jerko Doko i komandant republičkog štaba TO Hasan Efendić: ICTY, Predmet br. IT-96-21, *Transkript svjedočenja, Svjedok Zijad Salihamidžić*, 26. 5. 1998., 12176.; R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Sektor sigurnosti, Mostar, Zapisnik, br. 02-4-1-8957 93 od 26.6.1993.

⁵⁷⁴ ICTY: Predmet br. IT-96-21, *Transkript svjedočenja, Svjedok Zijad Salihamidžić*, 26. 5. 1998., 12175.

⁵⁷⁵ E. ZEBIĆ, 1992.-1995. *Moja priča*, 5-6.; ROTIM, Karlo. *Obrana Herceg Bosne II*. Široki Brijeg: 1998., 97.; Komanda 10. mbr, Informacija o situaciji u BiH i zadacima JNA, pov. br. 179-82 od 12.4.1992. U potpisu pukovnik Miloško Panetlić

⁵⁷⁶ Tijekom travnja i svibnja pripadnici HVO-a Jablanica bili su raspoređeni na području hidroelektrane (HE) Jablanica na cestovnoj komunikaciji prema Sarajevu, užem gradskom središtu te na području cestovne komunikacije prema Mostaru, u blizini mosta Aleksin Han, gdje su se nalazile smještene zajedno s pripadnicima policije iz Jablanice kao i pripadnicima OpŠTO-a Jablanica. Za razliku od pravca prema Mostaru, cestovnu komunikaciju prema Konjicu nadzirali su pripadnici policije, odnosno SJB Jablanice te pripadnici TO-a Jablanice. (Prema: HVO, OZ SZ Hercegovina-Tomislavgrad: HZ HB, HVO, Načelnik za sazajne poslove SzH, Tomislavgrad, Sazajno izvješće Op. br. 21/92, str. pov. br. 48/92 od 10. 5.1992. U potpisu Stjepan Pokrajčić; ICTY: Safet Idrizović: Hronologija događanja, 1.; Tijekom svibnja 1992. pripadnici TO-e Jablanica preuzeli su djelatnosti osiguranja brane Jablanica smještanjem u prostorije same brane. Prema: R BiH, Opština Jablanica, Krizni štab, Jablanica, Odluka, br. 152/92 od 5.5. 1992.

Jablanici na čijem čelu su se nalazili dr. Vlatko Ljuban i dr. Alija Šuko. Ratna bolnica u Jablanici većinu potrebnih medicinskih materijala dobivala je s područja Hrvatske, odnosno od strane KBC Firule iz Splita.⁵⁷⁷

Za razliku od odnosa HVO-a i TO-a BiH u Prozoru, pripadnici HVO-a u Jablanici bili su priznati od strane općinske vlasti u Jablanici kao legalna postrojba koja je participirala u obrani općine. Neposredan dokaz za to je odluka Kriznoga štaba Jablanice od 5. svibnja 1992. Prema toj odluci, obranom općine zapovijedao je Štab TO-a koji je nadzirao rad snaga TO-a, HVO-a, Zelenih beretki i drugih manjih vojnih postrojbi koje su djelovale na prostoru općine.⁵⁷⁸ O toj odluci izdano je i službeno priopćenje građanima općine koji su na taj način trebali biti upoznati o vojnim organizacijama koje su legalno djelovale na području općine.⁵⁷⁹

Iako je HVO u odnosu na ostale navedene postrojbe podređene jablaničkom Štabu TO-a BiH u brojčanome smislu bio znatno slabija strana, iz dostupnih je izvora vidljivo kako je njegova vojna oprema bila znatno kvalitetnija od one kojom su raspolagale ostale vojne formacije zadužene za obranu Jablanice.⁵⁸⁰ Bolja opremljenost lokalnog HVO-a bila je rezultat pravovremenog organiziranja Hrvata na području općine, povezanosti s drugim okolnim većinskim hrvatskim općinama, ali i praktične brojnosti po kojoj su pripadnici HVO u Jablanici bili, sasvim očekivano, malobrojniji u odnosu na postrojbe pod zapovjedništvom Štaba TO-a pa je njihovo opremanje iziskivalo i manje izdatke. Pravovremena organiziranost i reakcija na novonastale ratne događaje od strane HVO-a nije bila nepoznanica vodstvu TO-a u Jablanici koje je jasno naglasilo da „muslimanski narod u početku nije bio organiziran niti spreman za borbu protiv agresora pa je i zbog toga veoma zahvalan hrvatskom narodu za blagovremen početak i hrabru borbu protiv agresora“.⁵⁸¹ U smislu ustroja, pripadnici HVO-a na području općine Jablanica bili su organizirani i opremljeni uz pomoć Glavnog stožera HVO-a u Grudama osnovanog početkom 1992. koji je bio nadređeno vojno zapovjedništvo postrojbama HVO-a na području BiH.⁵⁸²

Glede nacionalnoga sastava HVO-a Jablanica, važno je naglasiti da su njegovi pripadnici gotovo isključivo bili Hrvati. Iz dostupnih dokumenata vidljivo je kako su na području Jablanice

⁵⁷⁷ Ratna bolnica Jablanica, Jablanica, Spisak nedostajućih lijekova, br. 03/92 od 21. 6. 1992.; Opštinska organizacija udruženog rada (OOUR) „Dom zdravlja Jablanica“, Jablanica, Ovlaštenje, br. 95/1-92 od 2. 6. 1992. U potpisu dr. Vlatko Ljuban i Alija Šuko.

⁵⁷⁸ RBiH, Skupština opštine Jablanica, Krizni štab, Jablanica, Odluka, br. 132/92 od 6.5.1992.

⁵⁷⁹ RBiH, Opština Jablanica, Krizni štab, Jablanica, Saopštenje, br. 126/92 od 6.5. 1992.

⁵⁸⁰ ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Safet Idrizović*, 7. 11. 2006., 9590 - 9591.

⁵⁸¹ Zabilješka s proširenje sjednice Predsjedništva opštine Jablanica, bez broja od 6. 10. 1992., 5.

⁵⁸² D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 86.

bili veoma rijetki slučajevi u kojima su Hrvati participirali kao pripadnici TO-a, odnosno s druge strane Muslimani kao pripadnici HVO-a.⁵⁸³ Navedenu okolnost je važno naglasiti zato što ona nije bila nužno ista u svim općinama. Naime, kao što je prethodno navedeno, snage HVO-a u Prozoru u svome su sastavu imale primjetan broj Muslimana

5. 3. Ključni politički i vojni događaji na području općine Jablanica od svibnja do kraja 1992. godine

Krajem travnja i početkom svibnja 1992. djelovanje HVO i TO BiH na području Jablanice karakterizirala je faza zajedničkog djelovanja i držanja linija položaja na području očekivanog djelovanja snaga JNA odnosno od 12. svibnja 1992. Vojske Srpske Republike BiH (Vojske SrR BiH).⁵⁸⁴ No, zajedničko djelovanje lokalnih postrojbi HVO i TO-a u Jablanici tijekom svibnja je ulazilo u razdoblje iskušenja. Proglašavanje postrojbi HVO-a u Jablanici sastavnim dijelom jedinstvenog sustava obrane pod zapovjedništvom lokalnog Štaba TO-a u Jablanici bilo je u suprotnosti sa zapovjedi GS HVO-a od nekoliko dana kasnije. Naime, prema navedenoj zapovjedi vojne postrojbe koje su se nalazile na području HZ HB, što je po odluci od 18. studenog 1991. obuhvaćao i prostor Jablanice, trebale su prihvatiti jedinstveno zapovjedništvo GS HVO-a u Grudama. Osim toga, prisustvo svih drugih organiziranih postrojbi koje nisu priznavale zapovjedništvo HVO tom zapovijedi smatralo se nelegalnim. Uz jedinice TO-a, zapovijed je zabranjivala i formiranje „privatnih postrojbi“ koje je u tom slučaju trebalo „razbiti“, a osobe koje se ogлуše o navedenu zapovijedi i sudski procesuirati.⁵⁸⁵

Kontekst razdoblja u kojemu je donesena navedena zapovijed ukazuje kako hrvatska strana početkom svibnja 1992. jačanje jedinica i struktura TO-a kao i drugih vojnih organizacija izvan njene kontrole nije promatrala u pozitivnom svjetlu. Takvo shvaćanje situacije postaje jasnije uzimanjem u obzir činjenice da se tijekom svibnja 1992. većina jedinica TO-a na području Hercegovine nalazila u fazi izgradnje adekvatnog i održivog sustava održanja, što nije bilo slučaj s postrojbama HVO-a koje su unatoč malobrojnosti na području Jablanice i Konjica spremno

⁵⁸³ ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Safet Idrizović*, 6. 11. 2006., 9591.

⁵⁸⁴ ICTY: Srpska Republika Bosna i Hercegovina, Skupština srpskog naroda u BiH, Banja Luka, Izvorni zapisnik, bez broja od 12. 5. 1992. (Magnetofonski snimak sa 16. sjednice Narodne Skupštine Republike Srpske); 1. Partizanska brigada, Sastanak, str. pov. br. I-45/ 92 od 14. 5. 1992.

⁵⁸⁵ HZ HB, HVO, Glavni stožer, Grude, Zapovjed, pov. br. 01-331/92 od 8. 5. 1992.

uzvratile na prvotni napad JNA i snaga domicilnog srpskog stanovništva, čega su bili svjesni i lokalni zapovjednici TO-a.⁵⁸⁶

Za razumijevanje konteksta u kojemu je zapovijed GS HVO-a donesena, nužno je uzeti u obzir da je ona uslijedila devet dana nakon što je vodstvo TO-a u Mostar obranu grada stavio u nadležnost lokalnog Općinskog stožera (OS) HVO-a.⁵⁸⁷ Ta odluka muslimanskog dijela lokalnog Kriznog štaba Mostara bila je jasan znak da je na području Hercegovine, odnosno unutar prostora koji je ulazio u sastav HZ HB, u vojnome smislu HVO bio bolje organizirana strana.⁵⁸⁸ Međutim, usvajanje i poštivanje navedene zapovijedi GS HVO o primatu postrojbi HVO-a moglo se očekivati isključivo u onim područjima gdje su Hrvati predstavljali većinu stanovništva. Isto se, kao što je vidljivo upravo na primjeru Mostara, moglo očekivati i u onim nacionalno miješanim mjestima gdje je obrana grada ili općine ovisila o djelovanju HVO-a odnosno ondje gdje se TO BiH kao vojska muslimanskog dijela stanovništva nije mogla samostalno suprotstaviti nadmoćnim snagama JNA.⁵⁸⁹ Različito od toga, na području općine Jablanica provođenje navedene zapovijedi nije bilo moguće jer su postrojbe HVO-a bile malobrojnije u odnosu na nastajuće snage TO-a. Kao posljedica toga, vijest o toj zapovijedi primljena je iznimno negativno kod muslimanske općinske vlasti u Jablanici što je utjecalo na pogoršanje do tada relativno korektnih hrvatsko-muslimanskih odnosa na razini općine.⁵⁹⁰

Poput hrvatske, i muslimanska je strana doprinosila pogoršavanju odnosa. Naime, SDA je smatrala da u jedinstvenom sustavu obrane postrojbe HVO-a Jablanice trebaju biti podređene Štabu TO, naknadno preimenovanom u OpŠO Armije BiH. Major Zijad Salihamidžić, komandant Štaba TO-a Jablanice je 12. srpnja 1992. na temelju naredbe Glavnog štaba Armije BiH od 7.

⁵⁸⁶ Zabilješka s proširenje sjednice Predsjedništva opštine Jablanica, bez broja od 6. 10. 1992., 1.

⁵⁸⁷ R BiH, Skupština općine Mostar, Krizni štab općine, Odluka, br. 427/92 od 29.4.1992.

⁵⁸⁸ Prilikom razmatranja političke pozadine odluka o vojnoj nadležnosti, karakterističan je i slučaj organizacije obrane općinskog područja Maglaja. Vodstvo te većinski muslimanske općine je početkom lipnja 1992. organizaciju obrane teritorija općine prepustilo HVO-u s područja obližnjeg Žepča. Prema: R BiH, Općina Maglaj, Krizni Štab Općine Maglaj, Maglaj, Odluka, br. 01-98-1/92 od 2. 6. 1992.

⁵⁸⁹ ICTY: R BiH, Predsjedništvo R BiH, Sarajevo, Odluka o formiranju jedinica Teritorijalne obrane, pr. broj: 1170 od 27. 5. 1992.. U potpisu predsjednik Predsjedništva Alija Izetbegović

⁵⁹⁰ ICTY: Safet Idrizović: Hronologija događanja, 2.; Problem nadležnosti zapovjedništva na određenom prostoru pratio je hrvatsko-muslimanske odnose od početka širih ratnih travanjskih događaja na području BiH. U tim odnosima, hrvatska strana nije prihvaćala nadređenost reformiranog TO-a BiH smatrajući da HVO kao prva veća obrambena struktura treba biti ravnopravna TO-u. U tu svrhu tijekom prve polovice travnja 1992. predstavnici HVO-a su Predsjedništvu R BiH u Sarajevu uputili prijedlog o stvaranju jednog takvog zapovjedništva za obranu BiH. (BORAS, Franjo. *Kako je umirala Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina*. Mostar: 2002., 94.-95.) No, spomenuti prijedlog HVO-a nije pronašao na pozitivan odaziv većeg dijela predsjedništva R BiH, koji je smatrao da se HVO treba podrediti zapovjedništvu TO BiH. Prema: S. ŠIBER, *Prevare, zablude, istina: ratni dnevnik 1992.*, 63.

srpnja zatražio od vodstva HVO-a Jablanice da prihvati formiranje zajedničkoga stožera na području Jablanice koji će provoditi „samo naredbe Vrhovne komande i Glavnog Štaba OS Republike Bosne i Hercegovine“, odnosno Armije BiH.⁵⁹¹ Lokalni predstavnici HVO to su traženje muslimanske strane odbili čime su dodatno osnažili postojeća međusobna neslaganja s predstavnicima Armije BiH u Jablanici. Krajem srpnja i početkom kolovoza 1992. situacija u jablaničkoj općini u odnosima Armije BiH i HVO-a bila je sve napetija te je dodatno narušena 8. kolovoza.

Naime, 8. kolovoza 1992. na području nadzornog punkta u blizini mosta u Aleksin Hanu u incidentu koji je izazvala skupina vojnika s oznakama HVO i HOS-a smrtno su stradala dvojica pripadnika Vojne policije Armije BiH Mirsad Begić i Senaid Begović dok je sedam pripadnika Vojne policije Armije BiH i civilne policije SJB Jablanice zarobljeno i odvedeno u nepoznatom smjeru.⁵⁹² Prema naknadnoj rekonstrukciji događaja Štaba Armije BiH u Jablanici, osim dvojice smrtno stradalih pripadnika Vojne policije Armije BiH, naoružani pripadnici HVO-a i HOS-a su zarobili još tri pripadnika Vojne policije te četiri pripadnika civilne policije iz Jablanice koje su tom prilikom odveli u smjeru Mostara. Unatoč prvotnim informacijama, navedeni oružani incident je prema svemu sudeći predstavljao niz nesretnih okolnosti što je naknadno potvrdio i načelnik SJB u Jablanici Emin Zebić. Prema Zebiću, do smrtnog stradavanja dvojice spomenutih pripadnika Armije BiH došlo je u trenucima dok su pristigli nepoznati vojnici razoružavali postojeću stražu koja je osiguravala područje oko mosta. U tom su trenutku sasvim neočekivano iz obližnjeg kontejnera izašli naoružani pripadnici Armije BiH, odnosno spomenuti Begić i Begović, što je iznenadilo pristigle vojnike koji su razoružavali ostale pripadnika Armije BiH i SJB Jablanica nakon čega je došlo do pucnjave u kojoj su stradali upravo spomenuti Begić i Begović.⁵⁹³ Preostalih sedam zarobljenih pripadnika Armije BiH i SJB Jablanica pristigli vojnici su zavezali i nakon toga povelili sa sobom u smjeru Mostara, ostavljajući pritom na središnjem dijelu mosta veću količinu eksploziva koji je bio ostavljen kao „hrpa nekih sanduka“. Zaključak navedenog pregleda bio je kako je navedeni eksploziv bio postavljan te da ga se pokušalo aktivirati ali bezuspješno što je bilo uzrokovano vlažnošću „detonirajućeg štapina“.⁵⁹⁴

⁵⁹¹ ICTY: R BiH, Opština Jablanica, Štab Teritorijalne obrane, Jablanica, Obavijest, br. 01/348-1/92 od 12. 7. 1992. U potpisu Zijad Salihamidžić

⁵⁹² I. LUČIĆ, *Od vila ilirskih do Bijeloga puta: stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*, 240.

⁵⁹³ E. ZEBIĆ, 1992.-1995. *Moja priča*, 70.

⁵⁹⁴ R BiH, Opština Jablanica, Štab oružanih snaga Jablanica, Jablanica, str. pov. br. 02/320-1-37/92 od 9.8. 1992. U potpisu komandant Salko Zerem

Poslije potrage za nestalnim pripadnicima Armije BiH i SJB Jablanica već tijekom sljedećega dana, 9. kolovoza, u Jablanicu je u popodnevnim satima stigla informacija o tome da su oni živi i zdravi. Obavijest o tome lokalnim muslimanskim predstavnicima vlasti prenio je načelnik SJB Jablanica Emin Zebić kojega je o prethodno zarobljenim vojnicima i policajaca iz Jablanice obavijestio „dežurni“ vojnik Vojne policije HV-a a sjedištem u Splitu. Naime, prema Zebićevu naknadnom pisanju, spomenuti vojni policajac iz Splita nastojao je telefonskim putem provjeriti priču nekolicine zarobljenih vojnika koji su se nalazili u Splitu a nisu posjedovali nikakve identifikacijske isprave iz kojih je mogao provjeriti njihov stvarni identitet.⁵⁹⁵ Sukladno dogovoru s hrvatskom stranom spomenuta sedmorica nestalih pripadnika Armije BiH i SJB tijekom 10. kolovoza predana su u Ljubuškom hrvatsko-muslimanskoj delegaciji iz Jablanice koja ih je istoga dana dovezla na područje općine.⁵⁹⁶

Kod ovog incidenta mnogo je toga nejasno. Je li cilj skupine vojnika HVO-a bio razoružanje osiguranja mosta pri čemu su stradala dva pripadnika Armije BiH koji su ih izlaskom iz obližnjeg kontejnera iznenadili nakon čega je i došlo do otvaranje vatre i njihove pogibije? Zarobljavanje i brzo puštanje pripadnika Armije BiH i SJB Jablanica, koji prema vlastitom priznanju nakon zarobljavanja nisu bili izloženi maltretiranju, ukazuje kako je pogibija dva vojnika Armije BiH bila vrlo vjerojatno zaista i bila splet nesretnih okolnosti. U suprotnom, za pretpostaviti je da bi zarobljeni pripadnici muslimanske strane vrlo vjerojatno bili likvidirani kako bi se prikrili stvarni uzročnici incidenta. Najveću nepoznanicu u incidentu predstavlja nekoliko sanduka sa eksplozivom koju je navedena hrvatska grupa ostavila na sredini mosta. Stav muslimanske strane bio je kako je navedena količina eksploziva trebala biti upotrijebljena za rušenje preostalog dijela mosta. Međutim, nije nemoguće kako je veća količina „hrpe sanduka“ ostavljena zbog praktičnih razloga, odnosno stvaranja dovoljno mjesta za prevoženje zarobljenih pripadnika Armije BiH i SJB Jablanica. Na temelju dostupnih izvora nije moguće zaključiti što je zaista bio konačni cilj skupine vojnika HVO-a koja je uzrokovala oružani incident i pogibiju dva muslimanska vojnika.⁵⁹⁷

Incident u Aleksin Hanu je zaoštrio stanje u Jablanici. Vjerojatno je zbog njega izostala prisutnost hrvatskih predstavnika na zajedničkom zasjedanju Ratnog predsjedništva općine

⁵⁹⁵ E. ZEBIĆ, 1992.-1995. *Moja priča*, 72.

⁵⁹⁶ HZHB, HVO, Uprava vojne policije, Dozvola, br. 01-564/92 od 10. 8. 1992.

⁵⁹⁷ RBiH, Opština Jablanica, Štab oružanih snaga Jablanica, Jablanica, str. pov. br. 02/320-1-37/92 od 9. 8. 1992. U potpisu komandant Salko Zerem.

Jablanice ujutro 9. kolovoza, odnosno u trenucima dok lokalne muslimanske vlasti nisu imale preciznu informaciju o sudbini nestalih vojnika i policajaca. Može se samo pretpostavljati da je u pitanju bio svojevrsan strah od linča jer su hrvatski predstavnici u općinskim vlastima vjerojatno bili upoznati s glasinama o incidentu u kojemu je hrvatska strana definirana glavnim krivcem, a s kojim oni nisu bili povezani.⁵⁹⁸ Očito je i da u HVO-a nisu izbjegavali istraživanje okolnosti koje su dovele do incidenta u Aleksin Hanu. Upravo stoga ne iznenađuje što je u izvješću povodom incidenta u Aleksin Hanu Stojan Livaja, zapovjednik Vojne policije HVO-a u Jablanici, dijelom ponovio podatke koje je navela muslimanska strana u Jablanici. Naime, Livaja je precizno naveo kako je tijekom 8. kolovoza 1992. oko 16.00 sati došlo do oružanog incidenta u kojemu su smrtno stradala dva pripadnika „TO policije“ dok je sedam pripadnika „TO-a“ zarobljeno i „odvezeno do Splita“. Ipak, po pitanju direktnih počinitelja navedenog djela Livaja je jasno naglasio da se radi o skupini „nepoznatih lica“, što je zapravo bila jedna od dvije razlike u odnosu na opis događaja od strane predstavnika Armije BiH u Jablanici koji su jasno govorili o pripadnicima HVO-a kao uzročnicima incidenta. Druga razlika u opisu događaja odnosila se na upoznavanje informacije o boravištu sedam zarobljenih pripadnika. Dok je verzija izvještaja Armije BiH govorila o tome da se oko puštanja navedenih pripadnika očekuju pregovori, Livaja je izvještavao da su se zarobljeni pripadnici Armije BiH i policije samostalno javili nadređenima u Jablanicu.⁵⁹⁹ Zbog incidenta su u Vojnoj policiji HVO-a smatrali da je moguć oružani sukob, što je kao mogućnost ostavljeno otvorenom i nakon što su se 10. kolovoza nestali pripadnici vratili u Jablanicu.⁶⁰⁰

Usprkos predviđanjima do sukoba ipak nije došlo. Na to je određenog utjecaja vrlo vjerojatno imao i međusobni sukob unutar muslimanskih struktura civilne vlasti i vojske. Naime, radilo se o sukobu između općinskih vlasti u Jablanici i novopostavljenog komandanta TG 1 Armije BiH Zejnila Delalića. U Delalićevoj nadležnosti bila je i Jablanica a sukob je izbio zbog imenovanja Salke Zerema na mjesto lokalnog komandanta OpŠO, odnosno Štaba Armije BiH u Jablanici. Ti su sukobi tijekom kolovoza pojačani nakon što je Delalić zatražio od Ratnog predsjedništva Skupštine općine Jablanica potvrdu Zeremovog imenovanja. Navedeno traženje Delalić je temeljio na naredbi GŠ Oružanih snaga (OS) BiH, odnosno GŠ Armije BiH u Sarajevu

⁵⁹⁸ Isto.

⁵⁹⁹ Isto; ICTY: HZHB, HVO, Stožer Jablanica, Vojna policija, Jablanica, Izvješće o radu vojne policije HVO Jablanica za period od 6. 8. – 13.8. 1992.

⁶⁰⁰ ICTY: HZHB, HVO, Stožer Jablanica, Vojna policija, Jablanica, Izvješće o radu vojne policije HVO Jablanica za period od 6. 8. – 13.8. 1992.

iz koje je „vidljivo da je ova komanda (TG-1 op.a) pretpostavljena za štab OS Jablanica.“ Uzrok širokim ovlastima koje su bile dane spomenutom komandantu TG-1 pronađene su u stanju narušene sigurnosne situacije na području općine Jablanica, ali i „nesređenosti i nefunkcioniranja“ lokalnog Štaba Armije BiH u Jablanici.⁶⁰¹ Postojeći problem u odnosima općinske i vojne vlasti tijekom druge polovice kolovoza primala je karakter kroničnog i to nakon što su vojnici lokalne postrojbe Armije BiH iz Jablanice prije polaska na smjenu ljudstva na ratištu prema Sarajevu u području Trnova na vlastiti ispraćaj pozvali predsjednika Skupštine općine Nijaza Ivkovića. U govoru pred okupljenim vojnicima Ivković je istaknuo kako se općinska vlast pod njegovim vodstvom zalaže za bolju opremljenosti i obučenost vojnika koji se šalju na ratište u Trnovo.⁶⁰² Međutim, na pitanje jednog od vojnika treba li okupljenu jedinicu prema njegovu mišljenju uputiti prema Konjicu, Ivkovićev je odgovorio da on na bojište nije uputio ni prethodne skupine te da smatra da to ne bi trebalo uraditi s okupljenom skupinom. Govoreći okupljenim vojnicima Ivković je naglasio da o tome ne odlučuje on nego GŠ Armije BiH i predstavnici TG -1 kojima su bile počinjenje vojne jedinice koje su kretale na smjenu prema ratištu Trnova.⁶⁰³ Ta okolnost bila je presudan razlog zbog kojega je na sjednici Skupštine općine tijekom 20. kolovoza komandant lokalnih snaga Armije BiH Salko Zerem zatražio od Ivkovića pojašnjenje govora održanog pred vojnicima. Zerem je istoga dana izvještaj od kašnjenju smjene iz Jablanice uputio komandantima TG-1 i TG-2 koje je obavijestio o navedenom Ivkovićevu istupu najavivši poduzimanje određenih koraka protiv njega. Zerem je pritom navedeni Ivkovićev istup izjednačio s neprijateljskih djelovanjem protiv BiH.⁶⁰⁴

Iako je Zerem tijekom održavanja spomenute sjednice Predsjedništva Skupštine općine tražio da se ostatak članova Predsjedništva ogradi od izjava predsjednika Ivkovića, većina članova Predsjedništva uradila je upravo suprotno u cijelosti podržavajući Ivkovićev istup. U stvarnim odnosima na općinskoj razini navedena podrška Ivkoviću bila je jasan znak Zeremu i komandantu TG-1 Delaliću o nemogućnosti pronalaska zadovoljavajućeg riješena. Civilne općinske vlasti Jablanice pod Ivkovićevem vodstvom nisu bile voljne slati vojnike iz Jablanice na teško ratište prema Sarajevu. Koliko je sukob bio ozbiljan vidjelo se nekoliko dana kasnije, 23. kolovoza kada

⁶⁰¹ R BiH, Glavni štab oružanih snaga, Sarajevo, Taktička grupa 1, Traženje, br. 02/349-38 od 11. 8. 1992. U potpisu Zejnil Delalić.

⁶⁰² Štab Oružanih snaga Jablanica, Jablanica, Telegram komandantima TG 1 i TG 2, br. 1/387-1/92 od 20. 8. 1992.

⁶⁰³ R BiH, Opština Jablanica, Predsjedništvo, br. 478/ 92 od 25. 8. 1992. U potpisu Nijaz Ivković

⁶⁰⁴ Štab Oružanih snaga Jablanica, Jablanica, Telegram komandantima TG 1 i TG 2, br. 1/387-1/92 od 20. 8. 1992.

je Nijaz Ivković bio uhićen od strane Vojne policije Armije BiH Jablanice. Pripadnici Vojne policije Armije BiH bili su pod komandom Safeta Hindića protiv čijega imenovanja je bio upravo uhićeni Ivković kojega su vojni policajci odveli na saslušanje direktno komandantu TG -1 Delaliću kojemu se priključio i komandant lokalnog Štaba Armije BiH potpukovnik Zerem. U razgovoru koji je uslijedio Delalić i Zerem su optužili Ivkovića da je svojim govorom vojnicima koji su trebali napraviti smjenu ljudstva Armije BiH iz Jablanice na Trnovu djelovao demotivirajuće. Tijekom Ivkovićeve zadržavanja i ispitivanja komandant TG-1 Delalić je na njega i fizički nasrnuo zadavši mu „šamar“ nakon čega je verbalno zlostavljan te je prozvan „izdajnikom“ vlastitog naroda. Iako je Delalić svoju optužbu temeljio na Ivkovićeve govore vojnicima tijekom 20. kolovoza, optužba za „izdaju“ djelom je bila izrečena i zbog Ivkovićeve suradnje s predstavnicima HVO-a oko izgradnje i održavanje cestovne komunikacije Jablanica -Posušje te Jablanica -Tomislavgrad koje su prolazile kroz Doljane. Poslije tako obavljena razgovora Delalić je predložio da se Ivković u svrhu daljnjeg ispitivanja odvede na igmansko bojište.⁶⁰⁵ Nakon neugodnog ispitivanja Ivković je ubrzo pušten poslije čega je o svom uhićenju je obavijestio članove Skupštine općine.⁶⁰⁶

Nakon što ih je Ivković obavijestio, 24. kolovoza je sazvana i održana izvanredna sjednica Predsjedništva Skupštine općine. U usvojenim zaključcima članovi Predsjedništva Skupštine komandanta TG -1 Armije BiH Zejnila Delalića su otvoreno osudili za „nasilnički čin“ i neprimjereno ponašanje prema Ivkoviću.⁶⁰⁷ Uz navedeno Predsjedništvo Skupštine općine donijelo je nekoliko odluka koje su poništile postojeće naredbe komandanta TG-1 Delalića o postavljanju Salke Zerema i Safeta Hindića na dužnost komandanta Štaba Armije BiH u Jablanici i komandanta Vojne policije Armije BiH. Tom prilikom za novog komandanta Štaba Armije BiH Predsjedništvo je imenovalo Zijada Jaranovića, rezervnog kapetana I klase iz Jablanice, dok je za novog zapovjednika Vojne policije imenovan Salem Dlakić, kao kapetan I klase.⁶⁰⁸ Novoimenovani komandanti Jaranović i Dlakić bili su iznimno prihvaćeni od strane lokalnih pripadnika Armije BiH što je Ivković naglašavao ističući njihovo profesionalno znanje ali i iskustvo u ratnim djelatnostima na području Pazarića, Hadžića i Borašnice gdje su jedinice Armije BiH iz Jablanice sudjelovale tijekom lipnja i srpnja 1992. godine. Osim toga Dlakić se smatrao i

⁶⁰⁵ R BiH, Opština Jablanica, Predsjedništvo, Jablanica, br. 478/ 92 od 25. 8. 1992., 2.

⁶⁰⁶ Isto.

⁶⁰⁷ Isto, 3.

⁶⁰⁸ R BiH, Opština Jablanica, Predsjedništvo, Jablanica, Odluka br. 476/ 25 od 24. 8. 1992.; R BiH, Opština Jablanica, Predsjedništvo, Jablanica, Odluka br. 474/ 25 od 24. 8. 1992. U potpisu Nijaz Ivković

jednim od prvih organizatora dobrovoljačkih „četa“ koje su djelovale na području Konjicu u lipnju 1992. godine.⁶⁰⁹

Uz spomenute odluke o smjeni Zerema i Hindića kao osoba postavljenih od strane komandanta TG-1 Zejnila Delalića, Predsjedništvo Skupštine općine Jablanica je istoga dana, 24. kolovoza, uspjelo uspostaviti uspješne kontakte s predstavnicima središnje muslimanske vlasti iz Sarajeva što su se nalazili u Visokom koji se u tom razdoblju razvijao kao glavno logističko središte Armije BiH. U Visoko je povodom razgovora s njima stigla delegacija iz Jablanice na čelusa samim Ivkovićem u čijoj pratnji su se nalazili i Mirko Zelenika kao predsjednik Izvršnog odbora općine te Emin Zebić kao načelnik civilne policije Jablanice, odnosno SJB Jablanica. Na susretu u Visokom delegacija je pojedine predstavnike civilne i vojne vlasti iz Sarajeva upoznala s događajima od prethodnih dana. Međutim, čini se kako od posjete Visokom nije bilo koristi što se može zaključiti na temelju sjednice Predsjedništva skupštine Jablanice koja je sazvana i održana

25. kolovoza. Na njoj je odlučeno da se o svim zbivanjima u općini službenim putem obavijeste predstavnici vlasti u Sarajevu. Pritom je zaključeno kako se o navedenom događaju trebaju upoznati i vojnici Armije BiH s prostora Jablanice koji su se nalazili na području planine Igmana.⁶¹⁰

Opisani sukob vojne i civilne vlasti u Jablanici izbio je dakle zbog slanja vojnika Armije BiH na područja izvan općine koja nije bila ugrožena djelovanjem VRS-a. Spomenuti sukob bio je isključivo međusobni sukob muslimanskih predstavnika vlasti u kojima hrvatska strana nije sudjelovala. Unatoč tome Mirko Zelenika je u svojstvu predsjednika Izvršnog odbora općine bio u delegaciji koja je sudjelovala na razgovoru u Visokom. Zelenikino sudjelovanje u navedenim događajima bila je uloga pasivnog promatrača koja se nastojala iskoristiti kao pokazatelj karaktera stabilnih međunacionalnih lokalnih odnosa, odnosno aktivnog djelovanja lokalnih institucija vlasti što je bio jedan od pokazatelja proklamirane državne opstojnosti na lokalnoj razini.

Naposljetku, unatoč širokom zalaganju i lobiranju lokalnih predstavnika muslimanske vlasti, prethodno spomenuti prijedlozi Predsjedništva Skupštine općine Jablanica o razrješenju i novim imenovanjima lokalnih vojnih komandanta Armije BiH nisu rezultirali njihovim usvajanjem od strane GŠ Armije BiH u Sarajevu. U skladu s time, Salko Zerem i Safet Hindić su

⁶⁰⁹ R BiH, Opština Jablanica, Predsjedništvo, Jablanica, Glavnom Štabu OS BiH – Prijedlog o imenovanju br. 479/92 od 25. 8. 1992.

⁶¹⁰ R BiH, Opština Jablanica, Predsjedništvo, Jablanica, br. 478/92 od 25. 8. 1992., 3.

zadržali postojeće pozicije komandanata Štaba Armije BiH u Jablanici te Vojne policije Armije BiH čak i nakon što je Nijaz Ivković u razdoblju neposredno nakon zatraženih novih imenovanja i s tim povezanim prijedloga, poslao nove upite GŠ Armije BiH te načelniku Seferu Haliloviću tražeći očitovanje o upućenim prijedlozima Predsjedništva Skupštine općine. Njegov upit primljen je u centru veze u Zenici i proslijeđen prema Sarajevu tijekom 28. kolovoza u trenutcima kada je postojeća situacija u Jablanici ulazila u faza smirivanja.⁶¹¹

Po pitanju prethodno opisanih internih muslimanskih neslaganja u Jablanici, hrvatska strana imala je vlastito stajalište. To hrvatsko stajalište imalo je jasne odrednice uzročnika negativnih strujanja u odnosima između Hrvata i Muslimana u Jablanici. Shodno tome, Nijaz Ivković i njegovo djelovanje na smirivanju stanja u Jablanici nakon incidenta od 8. kolovoza u Aleksin Hanu rezultirali su stvaranjem pozitivnog dojma kod lokalnih hrvatskih predstavnika vlasti. Ivković je zarad toga i u kasnijem razdoblju smatran osobom koja je za suradnju s predstavnicima hrvatske strane, odnosno s predstavnicima Općinskog stožera HVO-a u Jablanici. Oprečno mišljenje hrvatska strana imala je prema komandantu Štaba Armije BiH u Jablanici Salki Zeremu. Negativno stajalište prema Zeremu hrvatska strana bilo je posljedica poznate činjenice da je Zerem u ulozi potpukovnika JNA, odnosno oficira za bezbjednost na aerodromu u Mostaru, istu napustio tek krajem svibnja 1992. došavši upravo iz Mostara na područje Jablanice. Delalićev izbor Zerema za komandanta lokalnih snaga Armije BiH u Jablanici bio je drugi važan razlog koji je doveo do stvaranja negativnog mišljenja o Zeremovom djelovanju, odnosno definiranju Zerema kao jednog od ključnih prepreka u razvoju daljnjih hrvatsko-muslimanskih odnosa na području Jablanice.⁶¹² S druge strane, Delalićevo inzistiranje na postavljanju Zerema na čelo Štaba Armije BiH u Jablanici nije bilo iznenađujuće s obzirom da su obojica vodila porijeklo s područja obližnjeg Ostrošca.⁶¹³

Zategnuti odnosi između Armije BiH i HVO-a posebice su bili izraženi u dijelu općine u kojoj su obje strane imale sličan omjer stanovništva, što je bilo očekivano na području sela Doljana i ostalih zaseoka uz makadamske cestovne komunikacije koje su preko Doljana vodile u smjeru Posušja i Tomislavgrada. To je područje bilo iznimno važno za obje vojske i potencijalno mjesto

⁶¹¹ RBiH, Opština Jablanica, Predsjedništvo, Jablanica, br. 479/92 od 25. 8. 1992./ Predato, obradio Laris. br. SAZ 28/86 od 28. 8. 1992.

⁶¹² RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Informacija o stanju u općinama SzH, str. pov. br. 07-13/92 od 24. 9. 1992.

⁶¹³ RBiH, HZHB, HVO, Odjel obrane, Sektor sigurnosti, Mostar, Izjava, br. 02-4-1-895/93 od 26. 6. 1993., 3.

sukobljavanja o čemu svjedoči incident potkraj kolovoza kada je na području s. Sovića i zaseoka Mijića došlo do međusobne izmjene vatre nakon koje su pripadnici Armije BiH prijetili napadom na kontrolni punkt Vojne policije HVO-a na području planine Vran.⁶¹⁴ Takvi incidenti su djelom su bili posljedica osobnih nesporazuma iz prethodnog razdoblja što su pojedinci koristili za njihovo „rješavanje“. To je vrlo vjerojatno bio izravan povod zbog kojega je došlo do puškaranja u zaselku Mijići.

U ozračju narušenih nacionalnih i međumuslimanskih donosa u Jablanici, krajem kolovoza i početkom rujna 1992., na području Jablanice bila je jasno primjetna promjena nacionalne strukture stanovništva. Naime ionako izrazitu muslimansku većinu dodatno je ojačao veći broj pristiglih muslimanskih izbjeglica koji se procjenjivao na od „8000“ do čak „13.000“ osoba što je gotovo udvostručilo broj stanovnika na području općine Jablanica.⁶¹⁵ Iz dostupnih izvora vidljivo je kako su izbjeglice smještane u prostorije kino-sale Radničkog univerziteta u Jablanici, zatim objekte građevinskog poduzeća Novogradnja iz Širokog Brijega kao i u privatne stanove građana Jablanice.⁶¹⁶ U kontekstu narušenih međunacionalnih odnosa između Hrvata i Muslimana izbjeglice su pojačale brojnost lokalne Armije BiH i dodatno naglasile promjenu odnosa snaga na štetu HVO-a. U promijenjenoj nacionalnoj slici općine lokalni HVO u Jablanici je sve više ovisio o pomoći susjednih općina s hrvatskom većinom. Tako je primjerice tijekom ljeta 1992. u trenutcima narušenih odnosa na području općine boravila skupina od nekoliko pripadnika Vojne policije HVO-a iz Livna koja je pružala pomoć kod osiguranja prostorija HVO-a u Jablanici. Međutim, njihov boravak u Jablanici nije prošao bez odgovora Armije BiH. Tako je primjerice tijekom 17. srpnja skupina pripadnika Armije BiH na čelu sa Safetom Hindićem upala u zgradu Skupštine općine Jablanica gdje su bili pripadnici Vojne policije HVO-a iz Livna uzrokujući prijetnje i novi incident.⁶¹⁷ Unatoč zaoštrenoj situaciji incident je ostao na verbalnim prijetnjama upućenim pripadnicima Vojne policije HVO-a. Takve prijetnje kao i postojeće odnose hrvatski izvori su opisivali napetim „ali vatra nije otvarana“ pa se stanje u međuvremenu „primirilo“.⁶¹⁸

⁶¹⁴ HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-08/92 od 26.8.1992.

⁶¹⁵ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Emin Zebić*, ICTY, 26. 5. 1998., 12209.; ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Mirko Zelenika*, 14. 10. 2008., 33109.; ICTY: Predmet br. IT-98-34-T, Tužilac (Tužitelj) protiv Mladena Naletilića Tute i Vinka Martinovića Štele (dalje: ICTY: Predmet br. IT-98-34-T) *Transkript svjedočenja, Svjedok Safet Idrizović*, 11. 10. 2002., 16325.

⁶¹⁶ R BiH, Opština Jablanica, Jablanica, Naredba, br. 506/ 92 od 8. 9. 1992.; R BiH, Opština Jablanica, Jablanica, Naredba, br. 507/ 92 od 8. 9. 1992.; R BiH, Opština Jablanica, Jablanica, Naredba, br. 534/ 92 od 18. 9. 1992.

⁶¹⁷ HMDCDR: Izvješće o radu vojne policije Jablanica, bez broja od 17.12. 1992. U potpisu Stojan Livaja

⁶¹⁸ HZHB, Načelnik za sazajne poslove, Sektor SzH, Tomislavgrad, str. pov. br. 204/92 od 17. 7. 1992.

S obzirom da su bili u izrazitoj većini pripadnici Armije BiH prisustvo manjih pojačanja HVO-a u Jablanici nisu smatrali pretjerano ozbiljnom prijetnjom. Oni su tada iz kontingenta izbjeglica nastojali maksimalno mobilizirati vojno sposobne osobe za popunu svojih snaga u Jablanici.⁶¹⁹ Prema tome, jedinu stvarnu prijetnju lokalom Štabu Armije BiH u Jablanici u slučaju ozbiljnih nesuglasica s hrvatskom stranom predstavljali su pripadnici HVO-a iz susjednih većinskih hrvatskih općina, Prozora, Posušja te Širokog Brijega koji su ujedno i nadzirali cestovne komunikacije prema ostatku Hrvatske.⁶²⁰

Do kraja rujna 1992. međusobna suradnja lokalnih političkih struktura Hrvata i Muslimana nije bila razini koja je omogućavala zajedničke dogovore. Hrvatska strana je odgovornima za postojeću nesuradnju i dalje smatrala Salku Zerema, Safeta Hindića i Zejnila Delalića. Poseban animozitet lokalni predstavnici HVO-a upućivali su pritom prema komandantu TG-1 Zejnulu Delaliću.⁶²¹ Za njega je u jednom od tadašnjih izvješća hrvatske strane navedeno kako je on osoba koja je „slatkorječivo nastupala na Hrvatskoj televiziji, a sada je to druga politika“, pod čime se podrazumijevala Delalićeva nesklonost kompromisima ali i dvojni karakter jasno iskazan tijekom interesnog boravka na teritoriju Hrvatske.⁶²² Loši odnosi su narušeni dolaskom veće skupine vojnika Armije BiH koji su svojim ponašanjem izazivali nemir među hrvatskim stanovništvom Jablanice.⁶²³ U tim okolnostima, vodstvo lokalnoga HVO-a ponovno je računalo na opciju mogućega napada Armije BiH. S mogućnošću početka oružanoga sukoba u Jablanici obaviješten je i HVO u Posušju čije su snage trebale u slučaju djelovanja Armije BiH trebale brzo intervenirati.⁶²⁴ U skladu s time, snage HVO-a Posušja dobile su zapovijed da dijelom snaga budu spremne u slučaju potrebe pomoći HVO-u u Doljanima. Ta je zapovijed uslijedila nakon saznanja da pripadnici Armije BiH planiraju pripreme za zauzimanje planinskog područja Vitlenice.⁶²⁵ Naime, prisustvom pripadnika Armije BiH na području Vitlenice većinski hrvatski dijelovi Doljana našli bi se u nepovoljnom položaju kao i snage HVO-a koje su osiguravale dio oko

⁶¹⁹ ICTY: RBiH, Opština Jablanica, Predsjedništvo, Naredba, br. 635/92 od 10. 10. 1992.

⁶²⁰ ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Safet Idrizović*, 8. 11. 2006., 9783-9784.

⁶²¹ HZHB, HVO, Načelnik za saznajne poslove, Tomislavgrad, Saznajno izvješće op. br. 106/92, str. pov. br. 325/92 od 21. 9. 1992.

⁶²² RBiH, HZHB, HVO, Općinski stožer Konjic, Brigada Herceg Stjepan, Odgovor, br. 02-07/92 od 26. 9. 1992.

⁶²³ HZHB, HVO, Načelnik za saznajne poslove, Tomislavgrad, Saznajno izvješće op. br. 106/92, str. pov. br. 325/92 od 21. 9. 1992., 2.

⁶²⁴ HMDCCR, ZZP Tomislavgrad: HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Zapovijedam, str. pov. br. 29/92 od 25. 9. 1992.

⁶²⁵ HMDCCR, ZZP Tomislavgrad: HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Stanje na teritoriji Jablanica, str. pov. br. 6/92 od 13. 9. 1992.

Sovićkih vrata. Zbog pogoršanih odnosa Salko Zerem je otkazao dolazak na sastanak u Mostaru 30. rujna 1992. na kojemu su se predstavnici općinskih štabova Armije BiH dogovarali o provedbi odluke o formiranju Okružnog štaba odbrane u Mostaru u koji su ulazile sve općine Hercegovine, dakle i područja Jablanice, Konjica i Prozora.⁶²⁶ Prethodno se 20. rujna u Ostrošcu zbio incident u kojemu je bilo ranjenih i poginulih pripadnika Armije BiH i HVO-a. Tada je dogovoreno da se na području od Jablanice do Bradine u općini Konjic osnuju zajednički kontrolni punktovi Armije BiH i HVO-a.⁶²⁷

No do 3. listopada bilo je razvidno da spomenuti dogovor neće bi proveden. Razlog je bio raspoređivanje jedinica Vojne policije Armije BiH iz Jablanice na području iznad većinskog muslimanskog sela Tošćanice na graničnom području općina Jablanica i Prozor, preciznije dijela općine Prozor, u kojemu kao takvom nije postojala mogućnost ugroze od strane VRS-e. Takvim potezom Armija BiH je nastojala postići kontrolu dijela područja planine Bokševice i sela Hudutskog naseljenog hrvatskim stanovništvom, smještenog u neposrednoj blizini brane Jablanica kao najvažnijeg dijela Hidroelektrane (HE) Jablanica. Ubrzo je slijedio incident s pripadnicima HVO-a s područja s. Bukovice u kojemu je došlo razmjene pješačke vatre i razoružanja dvaju pripadnika Armije BiH.⁶²⁸ Od tada je prostor oko s. Tošćanice i Hudutskog postalo mjesto stalnih napetosti između pripadnika Armije BiH i HVO-a.⁶²⁹

Nagomilani problemi u vezi odnosa HVO i Štaba Armije BiH nastojali su se riješiti organiziranjem sastanka između predstavnika muslimanskih civilnih i vojnih vlasti iz Jablanice, HVO Jablanice te predstavnika Zapovjedništva HVO OZ SzH iz Tomislavgrada. U tim trenucima postrojbe HVO-a na području Jablanice i Konjica organizirane u okviru brigade „Herceg Stjepan“ u kojoj je 3. bojna „Mijat Tomić“ bila s područja Jablanice, nalazile su se u nepovoljnoj situaciji i okruženju snaga Armije BiH koje su u brojčanom smislu bile nekoliko puta brojnije od postrojbi HVO-a. Zapravo odnos snaga bio je takav da je zapovjednik HVO OZ SzH, pukovnik Željko Šiljeg upoznao svoje podređene s procjenom da se na području Jablanice i Konjica nalazio oko „7000

⁶²⁶ RBiH, ABiH, Prva mostarska brigada, Komanda 1. mostarske brigade, pov. dj. br. 604-1 od 25. 9. 1992. U potpisu Arif Pašalić

⁶²⁷ HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Izvješće o sastanku sa zapovjednicima, str. pov. br. 49/ 92 od 30. 9. 1992. U potpisu pukovnik Željko Šiljeg

⁶²⁸ HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Odjel obrane, Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-31/92, od 16.10.1992. Dva razoružana pripadnika Armije BiH bili su Osman i Abaz Husrep.

⁶²⁹ ICTY: Safet Idrizović: Hronologija događanja, 5.

naoružanih ljudi, a odnos je 1:3 u korist Muslimana“.⁶³⁰ Dogovorena sjednica održana je tijekom 6. listopada 1992. u Jablanici u formi proširene sjednice Predsjedništva općine Jablanice u čijem su radu sudjelovali i Salko Zerem kao komandant općinskog Štaba Armije BiH u Jablanici te Željko Šiljeg zapovjednik HVO OZ SzH. Sjednicu je otvorio i njome rukovodio predsjednik Predsjedništva općine Jablanica Nijaz Ivković koji je kao prvu točnu dnevno-reda sjednice postavio analizu postojeće „političko-sigurnosne situacije“ na području Jablanice. Ivković je u svom uvodnom izlaganju naveo „potrebu sazivanja“ jedne takve proširene sjednice Predsjedništva općine uz napomenu da od prisutnih članova Predsjedništva i gostiju očekuje „otvorenu“ raspravu „više o onome što nas očekuje nego o greškama u proteklom periodu“. Ivković je pritom naglasio kako na umu treba imati da prisutni predstavnici muslimanske i hrvatske strane imaju zajednički cilj, odnosno borbu protiv zajedničkog neprijatelja.⁶³¹ Nakon Ivkovića, za riječ se javio Matan Žarić koji je zamolio prisutne da radi osjetljivosti situacije sjednica ne bude otvorena za javnost s čime se nije slagao Salko Zerem. Ipak Predsjedništvo je odlučilo prihvatiti Žarićev prijedlog po kojemu su predstavnici Armije BiH i HVO trebali dati zajednički izjavu za medije nakon završetka sjednice.⁶³² Nakon toga riječ je ponovno preuzeo Salko Zerem koji je istaknuo kako je navedeni sastanak još jedna prilika da „obrambene komponente“ uspostave bližu suradnju na vojnom planu radi anuliranja postojećih problema napomenuvši kako do toga trenutka „nije bilo suštinskih nesporazuma između ovdašnjih OS BiH i HVO“. Zerem je tom prilikom naglasio kako su za prethodne nesporazume i incidente na punktovima odgovorne postrojbe koje su na prostor općine Jablanice došle iz drugih općina. U tom smislu Zerem je napomenuo kako lokalni općinski Štab Armije BiH prihvaća suradnju sa svima koji priznaju „Predsjedništvo RBiH kao vrhovnu komandu“. Zerem je nakon toga naglasio da Armija BiH odaje priznanje HVO-a za dotadašnje napore u djelovanju protiv snaga VRS napomenuvši da je HVO „ravnopravna komponenta u sastavu OS BiH“ i sastavni dio OS BiH u čijem se Zapovjedništvu nalaze i članovi HVO-a. Nastavljajući s daljnjim izlaganjem Salko Zerem je iznio šest prijedloga koji su na prvi pogled imali intenciju stvaranja zajedničkog zapovjedništva i bliže suradnje Armije BiH i HVO-a na području općine Jablanica. Između ostalog, Zerem je tražio zajedničko djelovanje Vojne policije

⁶³⁰ HVO, Zapovjedništvo, OZ SzH, Tomislavgrad, Izvješće o sastanku sa zapovjednicima, str. pov. br. 49/ 92 od 30. 9. 1992. U potpisu pukovnik Željko Šiljeg

⁶³¹ Predsjedništvo opštine Jablanica, Zabilježba s proširene sjednice Predsjedništva opštine Jablanica, bez broja od 6. 10. 1992. Zabilješku napravio Alija Šljamo.

⁶³² Isto. (U predmetnoj zabilježbi se Armija BiH kao Oružane snage BiH)

na kontrolnim punktovima kao i stvaranje zajedničkog logističkog zapovjedništva. Međutim, ti su Zeremovi prijedlozi tek prividno predstavljali dojmljivu uslugu malobrojnim postrojbama HVO-a na području Jablanice. Naime, detaljnijom analizom Zeremovi prijedlozi su lokalne postrojbe HVO-a doveli u potpunu ovisnost o vojnom rukovodstvu Armije BiH koje je putem kontrole najvažnijih nadzornih punktova HVO-a u području Doljana i Sovićkih vrata imalo mogućnost ugrožavanja logističkih veza HVO-a za ostale dijelove sjeverne Hercegovine i središnje Bosne. U sličnoj korelaciji nalazio se i prijedlog o zajedničkoj logističkoj podršci koja je u stvarnom omjeru snaga i prisutnosti većega broja muslimanskih izbjeglica na području Jablanice bila pod kontrolom muslimanske strane. U skladu s time, može se zaključiti da Zeremovi prijedlozi nisu korespondirali sa stvarnošću u kojoj su prethodno narušeni međunacionalni odnosi bili najbolji pokazatelj nemogućnosti zajedničke suradnje koja bi u njegovoj formi zajedničkog zapovjedništva većinu poslova stavila pod kontrolu Armije BiH. Zerem je naposljetku svoje izlaganje završio novim prijedlogom po kojemu bi se poslije „eventualno uspješnih pregovora“ položila zajednička zakletva pripadnika Armije BiH i HVO-a u Jablanici, pritom još jednom istaknuvši kako u Jablanici nikada nisu „cvjetale euforije nacionalizma“ naglasivši kako je to jedan od razloga koji se treba uzeti kao obveza vodstvu Armije BiH i HVO-a.⁶³³

Nakon Salke Zerema riječ je poslije upute Nijaza Ivkovića da se budući govori skrate, dobio Matan Žarić. Žarić je na Zeremove prijedloge oko zajedničko zapovjedništva Armije BiH i HVO-a, odgovorio da je takvo nešto već bilo zamišljeno i proglašeno još tijekom prvih ratnih travanjskih dana. Žarić je dodao da je zajedničko djelovanje potrajalo „20-30 dana“ poslije čega je došlo do samostalnijeg djelovanja HVO-a. U svojem izlaganju Žarić je kao glavni problem istaknuo nepostojanje okvirnog plana obrane prostora općine Jablanica što je smatrao uzrokom zasebnih djelovanja Armije BiH koja je svoje snage usmjeravala na ratište prema Sarajevu, odnosno različito od malobrojnih postrojbi HVO-a Jablanice koje su se koncentrirale na području Vrana, što je bio kolokvijalni naziv za prostor od Doljana preko Risovca do područja planine Vran. Pored toga Žarić je zatražio da se riješi problem „izdavanja potvrda za prelazak preko Risovca“ kako bi se onemogućile optužbe na račun HVO-a Jablanice.⁶³⁴ Vrlo je vjerojatno kako je Žarić pod rješavanjem pitanja potvrda nastojao navesti ostale sudionike sjednice na razmišljanje o potrebi zadržavanja navedenih potvrda kojima se u određenoj mjeri omogućavala kontrola prometa i ljudi

⁶³³ Isto, 2.

⁶³⁴ Isto.

koji su prolazili prostorom pod nadzorom HVO-a. Naime, sustavom potvrda onemogućavala se logistička i opskrba zloupotreba koja je predstavljala jedan od glavnih uzroka neželjenih pojava krađe i odvoženja ukradene robe. Žarić je naposljetku upozorio i na negativnu percepciju HVO-a Jablanice po pitanju odnosa prema lokalnim Srbima budući da je lokalni HVO optuživan od strane Armije BiH za kolaboraciju sa srpskim stanovništvom. Navedena optužba muslimanske strane vrlo vjerojatno je bila donesena zbog zaštite koja je preostalom dijelu srpskog stanovništva na području pojedinih sela Jablanice bila pružena od strane dijela pripadnika HVO-a, što je, između ostalog, bio slučaj i sa srpskim stanovništvom na području Ostrošca.⁶³⁵

Nakon Žarićeva opisa postojećih problema, riječ je dobio Željko Šiljeg, zapovjednik OZ SzH u čiju je nadležnost ulazilo područje općine Jablanica. Šiljeg je naglasio da je upoznat s postojanjem mnogih problema izrazivši spremnost za pomoć u njihovu rješavanju. Shodno tome, on je tražio da se na postojećem sastanku precizno iznesu svi problemi. U vlastitom shvaćanju rješenja postojećih problema, Šiljeg je istaknuo kako postojeći problemi vrlo vjerojatno ne bi postojali da „je front još bliže“ pritom napomenuvši da se zbog toga pojedini problemi čak „izmišljaju i traže tamo gdje ih zapravo nema i gdje svačiji eksponenti traže polja svoga djelovanja“.⁶³⁶ Povodom toga Šiljeg je smatrao kako lokalni hrvatsko muslimanski odnosi trebaju ustupiti mjesto širim interesima obaju naroda, što je prema njemu nije odgovaralo isključivo srpskoj strani. U skladu s time, Šiljeg je u određenoj mjeri izražavao čuđenje u lošim lokalnim odnosima Hrvata i Muslimana, posebno u tadašnjem razdoblju kada problem naoružanja više nije bio kroničan problem, odnosno Armija BiH i HVO su, prema Šiljegovim riječima, bile u posjedu dovoljne količine naoružanja. Relativno negativni vlastiti osvrt na lokalna neslaganja dodatno je osnažen u Šiljegovu mišljenju da se o najvažnijim pitanja uređivanja međunacionalnih odnosa može razgovarati isključivo na razini države. Prema tome, razgovori o takvim odnosima na razini općina nisu trebala biti predmet interesa lokalnih predstavnika vlasti.

U skladu s time, Šiljeg je naglasio da će se konačno političko uređenje države dogovoriti tek poslije „oslobađanja od agresora“ i to isključivo na višim razinama vlasti, istaknuvši činjenicu da je Hrvatska zajednica Herceg Bosna (HZ HB) sastavni dio države BiH.⁶³⁷ U svom daljnjem izlaganju Šiljeg se dotaknuo i postojećih vojnih odnosa u čemu je naglasio da je HVO sastavni dio

⁶³⁵ Općinski stožer Konjic, Izjava, br. 02-1309/92 od 23. 7. 1992.

⁶³⁶ Predsjedništvo opštine Jablanica, Zabilježba s proširene sjednice Predsjedništva opštine Jablanica, bez broja od 6. 10. 1992., 3.

⁶³⁷ Isto.

Oružanih snaga BiH uputivši na potrebu nastojanja “da na jednoj teritoriji bude jedno zapovjedništvo i da teritorije organiziraju svoju obranu“. Shodno tome naglasio je kako HVO Jablanice na čelu s Markom Zelenikom može slijediti isključivo zapovjedi Glavnog stožera HVO-a, odnosno da se zajedničke snage Armije BiH i HVO-a na određenom prostoru u stvarnosti trebaju pretpočiniti najvišem vojnom zapovjedniku toga prostora. Šiljeg je princip zajedničkog djelovanja prisutnim članovima nastojao približiti usporedbom po kojoj Hrvati u Sarajevu nisu bili u mogućnosti opstati bez suradnje s Muslimanima. S druge strane, Muslimani na području Jablanice nisu mogli samostalno djelovati bez suradnje s Hrvatima što je bilo očigledno kroz procese oslonjenosti na logističke i druge vrste pomoći koja je na taj prostor dolazila preko hrvatskih područja. Šiljeg je ponovio riječi Salke Zerema kako će se u slučaju uspješnog rješavanja dogovora postojeći problemi vezani za nadzorne punktove, ratnu bolnicu i logistiku riješiti u što kraćem roku. Dotičući se upravo pitanja nadzornih punktova Šiljeg je zaključio kako su oni od „zajedničkog interesa“ obrazlažući njihovo postojanje nastojanjem uvođenja reda u procesu ratnog nereda koji je posljedično rezultirao pojavom nelegalnih radnji, prije svega razbojstava i pljački, ali i nekontroliranog odlaska stanovništva u pravcu Republike Hrvatske.⁶³⁸

Šiljegovo izlaganje slijedili su prijedlozi koje je iznio Sead Delalić koji je zatražio da zapovjedništva Armije BiH i HVO-a počnu izradu plana obrane općine Jablanice te da se raspravi pitanje zbog čega lokalni Hrvati izbjegavaju sudjelovanje u rezervnom sastavu policije. Osim toga, Delalić je zatražio da se stvori jedinstvena Vojna policija na temelju nacionalnog pariteta, zatraživši od predstavnika HVO-a da se izjasne oko pitanje prisustva Srba na području Ostrošca, za koje je utvrdio da se nalaze u sastavu postrojbi HVO-a iz Konjica. Usputno, Delalić je potvrdio da su Srbi iz Ostrošca razoružani od strane policije u Jablanici te da je protiv istih podnesena kaznena prijava i to nakon što su se isti prijavili u redove HVO-a u Konjicu.⁶³⁹ Osim toga, Delalić je zatražio od predstavnika HVO-a da ga upoznaju s ustrojstvom lokalnog HVO-a, odnosno da se pruži odgovor na pitanje tko je glavni vojni zapovjednik HVO-a na području Jablanice, spominjući pritom Zdravka Šagolja i Marka Zeleniku. Na postavljena pitanja kratke odgovore Delaliću uputio je osobno Šiljeg.

⁶³⁸ Isto, str 4.

⁶³⁹ HMDCDR, HVO: HVO, Zapovjedništvo Oz SzH, Tomislavgrad, Izvješće o sastanku u Jablanici, str. pov. br. 64/92 od 6. 10. 1992.

S druge strane, po pitanju srpskog stanovništva, Safet Hindić, komandant Vojne policije Armije BiH iz Jablanice, je odgovorio kako je protiv srpskog stanovništva započeta istraga jer se isti nisu htjeli odazvati na poziv na mobilizaciju. Izostanak odaziva na mobilizaciju Hindić je objašnjavao svojevrsnim „utočištem“ koje je srpsko stanovništvo našlo u postrojbama HVO-a. Na Hindićeovu definiciju odnosa reagirao je Matan Žarić koji je istaknuo kako Srba u HVO Jablanici nema, usporedno dajući odgovor na pitanje Seada Delalića o izostanku interesa jablaničkih Hrvata po pitanju prijave u rezervni sastav policije. Žarić je pritom za navedeni izostanak okrivio lokalnu policijsku vlast u Jablanici koja je Hrvate koji su odbili ići na deblokadu Sarajevu razoružala.⁶⁴⁰

Poslije rasprave Delalića i Žarića ponovno je govorio Salko Zerem koji je prisutne upoznao s djelovanjem lokalnog Štaba Armije BiH u Jablanici i aktivnostima na slanju više od „600 jablaničkih vojnika“ na ratišne prema Sarajevu. U tom smislu Zerem je naglasio da BiH ima zajedničke snage koje se sastoje od Armije BiH i HVO napominjući kako bez usklađenog djelovanja nije moguće očekivati kvalitetnije suprotstavljanje srpskim snagama na području Konjica i okolice Sarajeva. Zerem je naglasio kako „muslimanski narod u početku nije bio organizovan niti spreman za borbu protiv agresora“ zbog čega je ponovio pohvalu „hrvatskom narodu za blagovremen početak i hrabru borbu protiv agresora“. Usputno, Zerem se osvrnuo i na način mogućeg ustrojstva BiH kao funkcionalne države naglašavajući kako je mogućnost „nacionalnih jedinica“ odbačena te da će se o budućem ustrojstvu vrlo vjerojatno donijeti političko rješenje koje će biti „po pravilima Europe“. Zerem se osvrnuo i na organiziranje Taktičkih grupa Armije BiH (TG) za koje je rekao da su one organizirane isključivo za vođenje ratnih djelovanja u blizini fronta te da su kao takve čiste vojne organizacije. S druge strane, iako je u svojem uvodnom izlaganju dao prijedlog zajedničkog vojnog zapovjedništva, Zerem je priznao da je mogućnost takvog zapovjedništva, odnosno „odlučivanja o tome tko kome naređuje“ izvan sfere utjecaja i mogućnosti djelovanja vojnih organizacija na lokalnoj razini. Shodno tome, Zerem je istaknuo da čak nije ni „važno tko je kome nadređen“ dajući pritom prednost onom rješenju koji bi onemogućilo „međusobne sukobe“. Svoju repliku i novo izlaganje Zerem je zaključio osvrtom na nadzorne punktove koje je smatrao glavnim problemom nesuglasica zbog zabrana prolaska što rezultira onemogućavanjem slobodnijeg kretanja ljudi i roba. Naposljetku Zerem je napomenuo

⁶⁴⁰ Predsjedništvo opštine Jablanica, Zabilježba s proširene sjednice Predsjedništva opštine Jablanica, bez broja od 6. 10. 1992., str 4.; HMDCDR, HVO: HVO, Zapovjedništvo Oz SzH, Tomislavgrad, Izvješće o sastanku u Jablanici, str. pov. br. 64/92 od 6. 10. 1992., str 1.

kako muslimanski narod neće prihvatiti postojeća srpska osvajanja, odnosno tezu „šta je ko uhvatio neka drži“.⁶⁴¹

Uz Željka Šiljega, Salko Zerem je bio najaktivniji govornik proširene sjednice.⁶⁴² Budući da je po funkciji bio komandant Štaba Armije BiH u Jablanici Zerema je HVO u Jablanici smatrao osobom koja je odgovorna za veći dio problema između Armije BiH i HVO-a. No čini se da je Zeremovo obraćanje i ponovno odavanje priznavanja HVO-u u pravovremenom otporu djelovanju JNA i domicilnih Srba djelovalo zbujujuće na predstavnike HVO-a. Zerem je govoreći o početnoj nespremnosti indirektno priznao kako Armije BiH u trenutku održavanja sjednice raspolaže s razvijenim sustavom koji je krajem rujna doživljavao novu transformaciju. U tom je procesu prostor Jablanice zbog svojega smještaja i smanjene opasnosti od napada VRS-a bio od izuzetne važnosti za jedinice Armije BiH u Hercegovini. Jablanica je tako postala središte razmjene roba, što je s druge strane utjecalo na pojavu većega broja nelegalnih radnji zbog čega je smatrana i „centrom za preprodaju oružja“.⁶⁴³ S druge strane, govoreći o ciljevima i nadležnosti TG-a Armije BiH, Zerem je svjesno zanemario činjenicu da je komandant TG-1 Zejnil Delalić upravo njega postavio za komandanta Štaba Armije BiH u Jablanici, odnosno na poziciju za čije je imenovanje bila potrebna suglasnost lokalnih institucija vlasti, koju Zerem zbog sukoba s lokalnim politički vodstvom nije imao. U konačnici Zeremovi prijedlozi o zajedničkom zapovjedništvu na razini općine te naknadno priznanje o nemogućnosti praktičnog provođenja istoga bez dogovora na višim razinama predstavljali su dovoljan dokaz hrvatskoj strani o da se radi o osobi s proturječnim stajalištima.

Uz spomenute, u raspravu se na sastanku uključio i Emin Zebić, načelnik SJB, odnosno civilne policije u Jablanici. Za razliku od Zerema ali i Šiljega koji su u svojim istupima smatrali da se lokalne prilike ne mogu stavljati ispred državnog interesa, odnosno da se lokalni problemi moraju rješavati u skladu s dogovorom na višoj političkoj razini, Zebić je zastupao stajalište u kojemu je za novonastale neprilike u muslimansko-hrvatskih odnosima krivio upravo „više instance“. Jedino moguće rješenje novonastalih prilika Zebić je vidio u stvaranju zajedničkog zapovjedništva Oružanih snaga BiH. Zebić je pritom tendenciozno istaknuo kako je civilna policija

⁶⁴¹ Isto, str 5.

⁶⁴² HMDCDR, HVO: HVO, Zapovjedništvo Oz SzH, Tomislavgrad, Izvješće o sastanku u Jablanici, str. pov. br. 64/92 od 6. 10. 1992.

⁶⁴³ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar; Zapovjedniku Prve Mostarske brigade, Pismeno izvješće o sprovedenom disciplinskom izviđaju (na temelju zapovjedi int. br. 357-100 od 26. 11. 1992.), bez broja i datuma. Komisija u sastavu Asim Hadžović, Mufid Kajtaž i Mustafa Begović

u Jablanici okupljena oko Stanice javne bezbjednosti (SJB) i dalje jedinstvena, odnosno da se nije raspala te da je kao takva bila u stalnoj povezanosti s Ministarstvom unutrašnjih poslova (MUP-a) BiH u Sarajevu. Hrvatska strana zamjerala je Zebiću podređenost središnjici policije u Sarajevu jer je SJB u Jablanici prema ustrojstvu bila u sastavu CSB MUP-a u Mostaru. Spomenuti Zebićev stav nije bio iznenađujući posebice kod uzimanja u obzir činjenice da je Mostar nakon operacija hrvatskih snaga i oslobođenja lijeve obale Neretve od druge polovice 1992. bio pod kontrolom HVO-a što Zebiću očito nije bilo prihvatljivo.

U svezi problema razoružavanja i otkaza policajcima hrvatske nacionalnosti iz SJB u Jablanici, Zebić je istaknuo kako je on uslijedio nakon što su hrvatski policajci odbili angažman na bojištu prema Sarajevu, gdje su se pripadnici SJB nalazili pod zapovjedništvom Armije BiH što je prema Zebićevim riječima bilo uređeno odlukom Predsjedništva BiH o pretpočinjavanju postrojbi SJB vojnim strukturama Armije BiH. Zebić je ponovio često isticanu konstrukciju kako je SJB Jablanica „tu zbog svih ovdašnjih naroda“ napominjući kako će se podjela oružja i dalje dijeliti svim njenim pripadnicima još jednom naglasivši odgovornost SJB u Jablanici koju ona ima prema MUP-u BiH u Sarajevu. Uz navedeno Zebić se u izlaganju dotakao i problema postojanja zasebnih nadzornih punktova. Pritom je istaknuo kako nadzorni punktovi trebaju biti dvosmjerno otvoreni te da potvrde o prelasku tih punktova koje se budu izdavale od strane Armije BiH i HVO-a imaju istovjetnu vrijednost.⁶⁴⁴ Svoje izlaganje Zebić je završio osvrtom na incident od 19. rujna 1992. na nadzornom punktu Armije BiH u prigradskom naselju Jablanice Jelačići na koji je ispaljena granata.⁶⁴⁵ Navedeni incident je doveo u vezu s negativnim ponašanjima pojedinih pripadnika policije u Jablanici ali i pripadnika HVO-a. Shodno tome, Zebić je zatražio da se radi izbjegavanja budućih nesuglasica pojača suradnja s policijom iz Tomislavgrada.⁶⁴⁶

Zebićevo izlaganje slijedio je Omer Macić koji je zatražio da se bez „taktiziranja“ predstave rješenja glavnih problema. Macić je pitao može li on slobodno otići prema području HE Grabovica, Salakovcu i Mostaru kao i na Pisvir te prema Splitu, pitajući prisutne za točnu definiciju pripadnosti Jablanice, odnosu, nalazi li se Jablanica u „HZ HB ili u BiH“.⁶⁴⁷ Macić je dalje naglašavao kako je stanovništvo Jablanice za „zajedništvo“ koje se našlo pod prijetnjom

⁶⁴⁴ Isto.

⁶⁴⁵ Isto; ICTY: Safet Idrizović: Hronologija događanja, 4.

⁶⁴⁶ Predsjedništvo opštine Jablanica, Zabilježba s proširene sjednice Predsjedništva opštine Jablanica, bez broja od 6. 10. 1992. Zabilješku napravio Alija Šljamo.

⁶⁴⁷ HMDCDR, HVO,; HVO, Zapovjedništvo Oz SzH, Tomislavgrad, Izvješće o sastanku u Jablanici, str. pov. br. 64/92 od 6. 10. 1992., str 2.

„drugih sa strane“, zaključivši svoj govor željom formiranja zajedničkog zapovjedništva te dopremanja „veće količine hrane“ napominjući kako je dotadašnja praksa bila da „svako skuplja i dijeli svojima“.⁶⁴⁸ O spomenutom taktiziranju oglasio se i član HVO-a iz Tomislavgrada Dražen Milić koji je zatražio da se konkretiziraju problemi i da se na svako problem daju jasni odgovori koji bi mogli rezultirati pojedinim rješenjima.

Do toga trenutka, bilo je očigledno kako su dva ključna problemska pitanja ona koja se odnose na preciznu definiciju nadređenosti u odnosima između Armije BiH i HVO-a te pitanje nadzornih punktova kao svojevrsnih žila kucavica preko kojih su se odvijale ključne logističke djelatnosti. U oba slučaja muslimanski govornici su dajući neodređene odgovore u stvarnosti inzistirali na prvenstvu Armije BiH svjesni svoje brojčane prednosti na postrojbama HVO-a koje bi pod prizmom zajedničkog zapovjedništva uživale tek nominalnu jednakost. Privid jednakosti predstavnici muslimanske strane nastojali su iskoristiti i predstavljanjem zajedničkog djelovanja na nadzornim punktovima. S obzirom da su ključni nadzorni punktovi prema Hrvatskoj bili pod kontrolom HVO-a, jasno je kako bi u tom smislu Armija BiH pod svojom kontrolu stavila jedinu prednost kojom su raspolagale lokalne jedinice HVO-a. Ta prednost nadzora nad putnim komunikacijama aktivno se koristila u razdoblju međusobnih nesuglasica u poznatom obliku trenutke blokade prometa ljudi i roba.

Osim spomenutih sudionika u raspravu su se uključili i Ivica Čavar te Omer Karić koji su podržali ideju stvaranja zajedničkog zapovjedništva. Ipak, mnogo aktivniji bio je Karić koji je kazao kako se mnoga pitanja mogu riješiti „neovisno“ od viših razina vlasti, čime je zapravo podržao mišljenje načelnika SJB Jablanica Emina Zebića. U skladu s time bilo je primjetno kako među muslimanskim vojnim i političkim predstavnicima ipak postoje određena razmimoilaženja što nije bio slučaj s hrvatskim predstavnicima. U skladu s vlastitim mišljenjem o autonomnom rješavanju problema na razini općine, Karić je smatrao da dogovor na lokalnoj razini može riješiti problem nadzornih punktova što bi dovelo do spajanja Vojne policije i njene raspodjele sukladno nacionalnoj zastupljenosti. Naposljetku, Karić je uputio pitanje odašiljača televizijskog signala na Pisviru koji se pojavio kao novi problem iz razloga što je navedi relej kao i područje oko njega bilo pod kontrolom postrojbi HVO-a s područja susjedne općine Prozor. Zbog toga je Karić zatražio da relej bude osiguran od strane većeg broja pripadnika Armije BiH ili policije iz

⁶⁴⁸ Predsjedništvo opštine Jablanica, Zabilježba s proširene sjednice Predsjedništva opštine Jablanica, bez broja od 6. 10. 1992., str 6.

Jablanice.⁶⁴⁹ Na postavljeno Karićevo pitanje odgovorio je pukovnik Šiljeg koji se obvezao pokušati riješiti ispravno funkcioniranje navedenog odašiljača preko kojega se trebao pratiti signal RTV BiH ali i signal Hrvatske televizije (HTV).⁶⁵⁰

Na kraju sjednice svoje prijedloge ponovno su dali Matan Žarić i Omer Macić. Žarić je u svojem posljednjem istupu upoznao prisutne kako se lokalni HVO nije financirao sredstvima općine, napominjući pritom kako HVO Jablanica nije dobila obećanu potporu od općinske vlasti. Žarić je prisutne upoznao da se u tom smislu odluke Predsjedništva Skupštine općine u praksi ne provode.⁶⁵¹ Kao zadnji govornik proširene sjednice, Omer Macić je postavio konkretno pitanje o mogućnostima prolaska humanitarnih konvoja organizacije „Igase“ prema Hrvatskoj kako bi se dopremila potrebna humanitarna pomoć. Na navedeni upit predstavnici HVO-a su pozitivno odgovorili tražeći od organizatora puta da se HVO-u Jablanice dostave podatci o kretanju konvoja i ljudima koji će se nalaziti u navedenom procesu dostave humanitarne pomoći.⁶⁵² Opisana sjednica na kraju je završena definiranjem važnih pitanja oko kojih je trebalo postići konsenzus. Iz toga razloga najavljena je nova sjednica na kojoj se trebao sastati sličan sastav vojnih predstavnika koja je zakazana za 13. listopada 1992. u Tomislavgradu.

No usprkos relativno smirenoj atmosferi na proširenoj sjednici, nedugo nakon njenoga završetka, tijekom 7. listopada 1992. komandant Štaba Armije BiH u Jablanici Salko Zerem je u izvanrednom izvještaju poslanome GŠ Armije BiH te komandantima TG-1 i TG-2 Armije BiH predstavio sasvim drugačije viđenje sastanka. Zerem je tako naveo kako je sastanak od 6. listopada održan na traženje hrvatske strane, konkretnije HVO-a u Jablanici te da je na istome prema prvotnom dogovoru trebalo sudjelovati zapovjedništvo HVO brigade „Herceg Stjepan“ iz Konjica. Dolazak časnika HVO-a iz Tomislavgrada zbog toga je definirao kao iznenadnu i neočekivanu promjenu. Međutim, očito je kako Zerem nije bio upoznat s time da je HVO Jablanice prethodno uputio poziv za sastanak zapovjedniku OZ SzH Željku Šiljegu.⁶⁵³ Zerem je naveo kako se glavni cilj sastanka odnosio na rješavanje „nekih problema oko statusa i položaja HVO...“ na području Jablanice te jačanje suradnje između lokalnih snaga Armije BiH i HVO-a u Jablanici. Nadalje,

⁶⁴⁹ HMDCDR, HVO: HVO, Zapovjedništvo Oz SzH, Tomislavgrad, Izvješće o sastanku u Jablanici, str. pov. br. 64/92 od 6. 10. 1992., 2.

⁶⁵⁰ Predsjedništvo opštine Jablanica, Zabilježba s proširene sjednice Predsjedništva opštine Jablanica, bez broja od 6. 10. 1992., 6.

⁶⁵¹ Isto.

⁶⁵² Isto, 7.

⁶⁵³ HMDCDR, Zapovjedništvo Zbornog područja (ZZP) Tomislavgrad: HZ HB, HVO, brigada Kralj Tomislav za OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno izvješće, str. pov. br. 31/92 od 5.10.1992.

Zerem je istaknuo kako je upravo on bio prvi govornik koji je svoje izlaganje o postojećim problemima i njihovom rješavanju predstavio na temelju „platforme Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine i Štaba Vrhovne komande“ koja je u osnovi propisivala zajedničko djelovanje postrojbi Armije BiH i HVO-a, odnosno svih onih snaga koje su zastupale ideju očuvanja i jednakopravnosti BiH. Drugi važan dio navedene platforme odnosio se na uređivanje odnosa između „snaga“ koje su se zalagale za obranu BiH što je značilo prihvaćanje zapovjedništva Vrhovne komande OS BiH, odnosno Armije BiH, kao vrhovnog tijela zapovijedanja i upravljanja oružanim snagama. Međutim, do kraja rujna 1992. javno predstavljena Vrhovna komanda OS BiH predstavljala je tijelo koje je u stvarnosti bilo pod kontrolom GŠ Armije BiH kao muslimanske vojne organizacije.⁶⁵⁴

S druge strane, u središnjem dijelu izvještaja Zerem je dao osvrt na prijedloge i stavove hrvatskih predstavnika pozivajući se u većoj mjeri na stavove koje je predstavio Željko Šiljeg u svojstvu zapovjednika HVO OZ SzH. Prema Zeremu, Šiljeg je na sjednici izložio kako je prostor općine Jablanice dio njegove Operativne zone upoznavši prisutne kako na području Konjica i Jablanice djeluje brigada HVO „Herceg Stjepan“ koja je podređena Glavnom stožeru HVO-a. Nadalje, Zerem je prenio Šiljegove navode kako on „izvršava naređenja Glavnog stožera HVO-a“ te da Vrhovna komanda OS BiH može izdavati naređenja isključivo preko Glavnog stožera HVO-a. Pored toga, Šiljeg je prema Zeremovim bilješkama zahtijevao za logistiku HVO-a u Jablanici posebna sredstva tražeći formiranje zajedničkih nadzornih punktova i prostorije za smještaj Vojne policije HVO-a u Jablanici.⁶⁵⁵ Iz navedenih opisa Šiljegova djelovanja vidljivo je kako je on za vlastite postrojbe HVO-a u Jablanici tražio minimalne uvjete koji bi omogućavali daljnje djelovanje. S druge strane, Zerem je navođenjem Šiljegova traženja finansijskih sredstava za HVO u Jablanici potvrdio tezu Matana Žarića o neprovođenju odluka Predsjedništva Skupštine općine Jablanica prema kojoj je lokalni HVO trebao dobiti do 20 posto sredstava iz općinskog proračuna. Naime, hrvatska strana je inzistirala na finansijskoj pomoći za održavanje postrojbi HVO-a u Jablanici poznavajući informaciju o novčanoj pomoći Armiji BiH koja je bila uplaćivanja od strane lokalnih tvrtki iz Jablanice koje su u razdoblju 1992. imale ugovorene poslove na području Republike Hrvatske. Od tih radno aktivnih tvrtki nisu bila odvajana finansijska sredstva za lokalni

⁶⁵⁴ R BiH, Opština Jablanica, Štab Oružanih snaga, Jablanica, Vanredna informacija, str. pov. br. 01/420-1/92 od 7. 10. 1992. U potpisu Salko Zerem

⁶⁵⁵ Isto, str 2.

HVO u Jablanici.⁶⁵⁶ Prema tome, razvidno je kako je lokalni HVO Jablanica i kao službeni dio OS BiH bio logistički podržavan isključivo od strane Glavnog stožera HVO-a. Osim navedenog, Zerem se tijekom prvog dijela zasebnog izvještaja dotaknuo i vojne nadređenosti Vrhovne komande OS BiH, no zapravo Armije BiH nad HVO-om, predstavljajući Šiljegov odgovor iz kojega je moguće iščitati kako je Vrhovna komanda OS BiH imala mogućnosti izdavanja naredbi i uputa HVO-a koje su prethodno trebali doći na razmatranje Glavnog stožera (GS) HVO-a. Takav način provođenja zapovjedi Zerem nije smatrao valjanim, smatrajući da se GS HVO-a treba u cijelosti podčiniti Vrhovnoj komandi OS BiH, odnosno Armiji BiH.

U drugom dijelu izvještaja Zerem je naveo detalje o kojima nije bilo riječi u službenom zapisniku sjednice. Tom prilikom istaknuo je kako je Šiljeg rekao da će u okviru mjesnih zajednica „formirati nacionalne jedinice – teritorije na principu koje koliko nasilno osvojio toliku mu i pripada“. Zerem je tvrdio kako je Šiljeg negirao postojanje „Republičkog MUP-a“ za koje ustvrdio kako se nalazi u stanju raspada. Iz tako navedenog Šiljegova izlaganja, Zerem je zaključio kako je jasno vidljivo da je BiH „u nekim krugovima ustaške i četničke politike podijeljena i prodana i zamišljena bez muslimanskog naroda“ te da se prostor „Herceg Bosne“ pod kontrolom HVO-a „mora stvoriti ako ne političkim ili ekonomskim sredstvima tada uporabom sile, znači oružanim putem“.⁶⁵⁷ Navedenu formulaciju Zerem je najvjerojatnije izvukao iz konteksta izlaganja Željka Šiljega koji je tijekom trajanja sjednice upoznao prisutne sa razlozima osnivanja i načinima djelovanja HVO-a kao i HZ HB. Tom prilikom Šiljeg je napomenuo kako su postrojbe HVO-a „integralni dio“ OS BiH te kao takve rade na zaštiti „cjelovitosti BiH“, zbog čega je smatrao da na području koje se nalazi u sastavu HZ HB nije bilo potrebe prisustva drugih vojnih organizacija.⁶⁵⁸ S druge strane, suradnju Hrvata i Srba Zerem je detektirao kroz incidente na nadzornim punktovima i javnom suradnjom s „četnicima“ odnosno članovima stranke SDS BiH koje je prema njegovu viđenju hrvatska strana u Jablanici namjeravala naoružati i nakon toga izvršiti napade na pripadnike Armije BiH.⁶⁵⁹

⁶⁵⁶ HMDCDR, HVO: HVO, Zapovjedništvo Oz SzH, Tomislavgrad, Izvješće o sastanku u Jablanici, str. pov. br. 64/92 od 6. 10. 1992., 3.

⁶⁵⁷ RBiH, Opština Jablanica, Štab Oružanih snaga, Jablanica, Vanredna informacija, str. pov. br. 01/420-1/92 od 7. 10. 1992., str 2-3.

⁶⁵⁸ HMDCDR, HVO: HVO, Zapovjedništvo Oz SzH, Tomislavgrad, Izvješće o sastanku u Jablanici, str. pov. br. 64/92 od 6. 10. 1992., str 3.

⁶⁵⁹ RBiH, Opština Jablanica, Štab Oružanih snaga, Jablanica, Vanredna informacija, str. pov. br. 01/420-1/92 od 7. 10. 1992., str 3.

Zaključak o suradnji Hrvata i Srba na području općine Jablanica Zerem je vrlo vjerojatno temeljio na incidentu oko nadzornog punktu u Ostrošcu kada su se uslijed vatrenog obračuna pripadnika Armije BiH i HVO-a lokalni Srbi stavili pod zaštitu pripadnika HVO-a. No pri donošenju navedenih zaključaka o uzrocima narušenih odnosa u Jablanici Zerem je izostavio ključnu činjenicu da su lokalni odnosi u Jablanici ovisili isključivo o međusobnim odnosima Muslimana i Hrvata. Naime, u razdoblju do održavanja navedene sjednice tijekom 6. listopada, hrvatsko stanovništvo na području Jablanice je uslijed pristizanja većega broja muslimanskih izbjeglica gubilo ukupni postotak na razini općine radi čega u konačnici nije predstavljalo ozbiljnu prijetnju lokalnim snagama Armije BiH i SJB Jablanica koje su u tom razdoblju već bile primile nedvosmislen karakter institucija muslimanskog naroda. U tom smislu vojne postrojbe HVO-a nisu predstavljale prijetnju nekoliko puta brojnijoj muslimanskoj strani i Armiji BiH. Stoga se nameće zaključak kako je vojno rukovodstvo Armije BiH u Jablanici pokušalo iznaći način da lokalne postrojbe HVO-a stavi isključivo pod svoj nadzor.

Shodno tome kao moguće rješenje postojeće situacije i jednostrano protumačenih „prijetećih“ stavova zapovjednika HVO OZ SzH Željka Šiljega, Zerem je nadređenoj komandi Armije BiH uputio tri prijedloga. U prvom prijedlogu, tražio je da se na temelju postojećih informacija i prethodnih događaja povezanih s incidentima u kojima su sudjelovali pripadnici Armije BiH i HVO-a uputi službeni zahtjev Glavom štabu Armije BiH i Predsjedništvu BiH u cilju zauzimanja preciznog stava povodom tih događaja. Službeni stav i uputa trebali su se potom dostaviti drugim jedincima Armije BiH. Drugi Zeremov prijedlog doticao se odnosa razine državne politike. Naime, Zerem je zatražio da Međunarodna zajednica „upozori“ Republiku Hrvatsku na posljedice koje je mogla izazvati „ovakva politika HVO-a“. U trećem dijelu prijedloga Zerem je predložio objavu „platforme“ djelovanja pregovaračke delegacije BiH po pitanju teritorijalne podjele „regija“ BiH.⁶⁶⁰ Od tri navedena prijedloga, drugi Zeremov prijedlog o povezanosti Republike Hrvatske s događajima u kojima sudjeluju lokalni pripadnici HVO-a postao je uobičajeni obrazac neutemeljenih optužbi o uplivu Republike Hrvatske u lokalne događaje na područjima BiH u kojima je dolazilo do određenih međunacionalnih neslaganja između Muslimana i Hrvata.

⁶⁶⁰ HMDCDR, HVO: RBiH, Opština Jablanica, Štab oružanih snaga, Jablanica, Vanredna informacija, str. pov. br. 01/ 420 -1/ 92 od 7. 10. 1992. U potpisu Salko Zerem.

Spomenuti Zeremovi prijedlozi korespondirali su sa stajalištima komandanta TG-1 Armije BiH Zejnila Delalića koji je javno zastupao stajališta istovjetna Zeremovim prijedlozima i kojemu je navedeno izvješće bilo upućeno. S druge strane Zeremovi prijedlozi nisu korespondirali sa stvarnim događajima na temelju kojih su isti doneseni. Naime, u službenom zapisniku sa proširene sjednice Predsjedništva Skupštine općine Jablanica, na kojoj je Zerem veoma aktivno sudjelovao nisu zabilježena stajališta zapovjednika HVO OZ SzH Željka Šiljega o kojima je Zerem izvijestio nadređene u svom izvješću. Naime, da je Šiljevov nastup bio prijeteći kako je to Zerem naveo teško da bi sastanak bio uspješno okončan a još manje moguće da bi bio dogovoren sličan uzvratni u Tomislavgradu.

Na temelju Zeremovih konstrukcija u pismu od 7. listopada Zejnil Delalić je istog dana napisao izvješće za Aliju Izetbegovića. Delalić je u navedenom izvještaju, osim što je Izetbegovića obavijestio o razvoju teške situacije u kojima su se našle jedinice Armije BiH nakon kontranapada VRS-e na području Hadžića, Igmana i Trnova, upoznao s time kako postoje mnogi slučajevi prelaska pripadnika Armije BiH u postrojbe HVO iz razloga što se tada „ne moraju boriti“. Delalić je Izetbegovića upoznao da je na prethodno održanom proširenom sastanku u Jablanici nepoznati zapovjednik „Herceg Bosne iz Duvna“, misleći pritom na Šiljega, upoznao predstavnike civilne i vojne vlasti u Jablanici o stavljanju Jablanice i Konjica pod kontrolu HVO-a. Temeljem toga Delalić je zatražio hitan stav Izetbegovića napomenuvši da je o istome putem „radio veze“ već razgovarao s načelnikom GŠ Armije BiH Seferom Halilovićem koji „o tome ništa ne zna“.⁶⁶¹

Uz tezu o hrvatskom preuzimanju kontrole nad Jablanicom i Konjicom, Delalić je predsjednika Izetbegovića upoznao i s navodno tajnim separatnim mirom kojega su postrojbe HVO-a iz Tomislavgrada sklopile sa snagama VRS na području Kupresa što je, prema Delaliću, bio razlog novih topničkih djelovanja po Prozoru, Gornjem Vakufu te posebno Bugojnu kao da u tim mjestima nije bilo Hrvata i HVO-a, što dovoljno govori o neutemeljenosti takvih tvrdnji. Takva podmetanja koja su bila netočna i nisu odgovarala stvarnošću i stanjem u praksi, Delalić je do određene mjere ublažavao manjim brojem stvarnih činjenica. Tako je u opisu stanja na širem području Hercegovine te posebice u gradu Mostaru jasno naglasio kako se „80 %“ gradskog prostora nalazi pod kontrolom HVO-a što je i bio razlogom zbog kojega se nije moglo „ništa značajno uraditi“. Negativan stav o HVO-u i Hrvatskoj pratilo je veličanje načelnika GŠ Armije BiH Sefera Halilovića za kojega je predlagao da iziđe iz Sarajeva na Igman, što je smatrao

⁶⁶¹ RBiH, Oružane snage BiH, TG-1, (pečat), Konjic, Pismo Aliji Izetbegoviću, bez broja od 7. 10. 1992.

dovoljnim poticajem za stavljanje pod kontrolu prostora Hercegovine na pravcu „...Konjica - Nevesinja – Stolca –Neuma“, odnosno izlasku postrojbi Armije BiH na more. Takav rasplet situacije Delalić je smatrao jedinim načinom prevladavanja „ovisnosti Hrvatske“, čime je jasno aludirao na pomoć koju je Republika Hrvatska pružala BiH i Muslimanima te Armiji BiH tijekom razdoblja o kojemu je govorio. Delalić se u navedenom pismu osvrnuo i na političke odnose između Hrvata i Muslimana predlažući Izetbegoviću da zbog taktičkih razloga privremeno prizna postojanje Hrvatske zajednice Herceg Bosne (HZ HB). Naposljetku je zatražio da Izetbegović radi dogovora oko daljnega rada „tajno dođe“ do Konjica kako bi se o postojećoj situaciji dodatno raspravilo.⁶⁶² Shodno svemu navedenom, sadržaj pisma – izvještaja jasno je navodio na zaključak da je za Delalića HVO bio neprijateljska strana.

Delalićevo pismo putem kurira od posebnog povjerenja dostavljeno je Izetbegoviću koji je 8. listopada 1992. na povratku iz Mostara boravio s delegacijom u Jablanici.⁶⁶³ Iako je u tom razdoblju Sarajevo bilo pod opsadom snaga VRS-a, političke delegacije te vojnici i časnici Armije BiH koristili su mogućnost izlaska iz Sarajeva na što srpska strana nije blagonaklono gledala.⁶⁶⁴

Sastanak delegacije iz Sarajeva predvođene Izetbegovićem započeo je u prostorijama zgrade Hidroelektrane (HE) u Jablanici. Na sastanku su sudjelovali i članovi lokalne vojne i političke vlasti kao i lokalni poduzetnici.⁶⁶⁵ Od prisutnih predstavnika hrvatske strane u radu sastanka sudjelovao je Mirko Zelenika u svojstvu predsjednika Izvršnog odbora Skupštine općine Jablanica.⁶⁶⁶ U skladu sa kategorijom prisutnih, jedno od glavnih pitanja sastanka odnosilo se na stanje sigurnosne i političke situacije na području Jablanice, koja je uslijed incidenata i narušenih muslimansko-hrvatskih odnosa te međumuslimanskih neslaganja pokazivala tendenciju daljnjeg pogoršanja. Izetbegović je u razgovoru s pozvanim predstavnicima posebnu pozornost iskazao zanimanjem za hidroenergetske mogućnosti širega područja Jablanice. Tijekom razgovora Izetbegović je od tadašnjeg direktora HE Jablanica Muharema Tanovića zatražio da ga se upozna s stanjem kontrole hidroelektrana na području Neretve. Naime, Izetbegovića je zanimalo koja vojna organizacija ima kontrolu nad nekoliko hidroelektrana na rijeci Neretvi te postoji li

⁶⁶² Isto.

⁶⁶³ „Predsjednik predsjedništva BiH boravio i u Jablanici – Kamp naselje za hiljadu izbjeglica“, *Oslobođenje*, 9. 10. 1992., 1. (naslovna stranica)

⁶⁶⁴ ICTY: Republika Srpska, Ministarstvo za unutrašnje poslove, Služba nacionalne bezbjednosti, Ratno odjeljenje Iliđža, Službena zabilješka, str. pov. br. 1164/ 92 od 3. 12. 1992.

⁶⁶⁵ ICTY, Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Mirko Zelenika*, 13. 10. 2008., 33029.

⁶⁶⁶ Isto, 33076.

moгуćnost prema kojoj bi se isporuka električne energije mogla obustaviti prema područjima „Herceg Bosne“. Tanović je na postavljeno pitanje odgovorio kako postoji mogućnost prekida isključenja električne energije prema većinskih hrvatskim područjima i dalje prema Hrvatskoj, što je i ponukalo Izetbegovića na iskazivanje zadovoljavajućega odgovora da je „to dobro“, vrlo vjerojatno smatrajući kako će navedena spoznaja dobro doći u političkim pregovorima s hrvatskom stranom.⁶⁶⁷ Pola godine kasnije blokada isporuke električne energija je konkretno realizirana.⁶⁶⁸

Izetbegović i delegacija iz Sarajeva na području općine Jablanica boravili su tijekom 8. listopada a već tijekom sljedećega dana, 9. listopada nastavili su put prema Konjicu gdje su se sastali s lokalnim predstavnicima vlasti.⁶⁶⁹ Međutim, napetosti između Armije BiH i HVO-a je ostala i u danima nakon Izetbegovićeva posjeta Jablanici. Dodatan utjecaj na navedeno stanje imali su i međusobni odnosi Armije BiH i HVO-a u susjednim općinama, Prozoru i Konjicu. Upravo na području susjednog Prozora odnosi Armije BiH i HVO-a imali su tendenciju vidljivog pogoršanja. Odraz tih odnosa bio je vidljiv i u Jablanici jer je Armija BiH imala manjih broj vojnika raspoređenih u muslimanskim selima Tošćanice i dijela Bokševice, odnosno području koje je administrativno pripadalo općini Prozor. U tom smislu, nove incidentne situacije bile su i dalje prisutne na pograničnom općinskom području Jablanice i Prozora. Tijekom 15. listopada upravo na području sela Tošćanice i Hudutskog došlo je do kraće razmjene vatre između pripadnika Armije BiH i HVO-a, do koje je došlo nakon povratka smjene postrojbe HVO-a s područja Bokševice. Iako nije bilo povrijeđenih, u sukob se uključila Vojna policija HVO-a iz Prozora koja je uspjela primiriti situaciju.⁶⁷⁰

Oružani sukob Armije BiH i HVO-a na području Jablanice, koji je prema dostupnim izvorima krajem rujna smatran realnom mogućnošću, nekoliko tjedana kasnije jedva je zaustavljen. Naime, u drugoj polovini listopada 1992. došlo je do oružanih sukoba Armije BiH i HVO-a u Novome Travniku te nedugo zatim u susjednom Prozoru i Gornjem Vakufu što je očekivano utjecalo na odnose tih dviju strana u Jablanici. Povezano s time, određeni problemi na području Jablanice pojavili su se nakon što su pripadnici HVO-a iz Posušja 18. i 19. listopada na

⁶⁶⁷ ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Mirko Zelenika*, 13. 10. 2008., 33076.; HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Odjel obrane, Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-31/92, od 16.10.1992.

⁶⁶⁸ HMDCDR, HVO, MINOB, PU MO: R BiH, Armija R BiH – 4. Korpus, 44. brdska brigada, Jablanica, str. pov. br. 02/70-1-73/93 od 16.4.1993. u 20.30

⁶⁶⁹ HVO Konjic, Brigada Herceg Stjepan, Obavještajno izvješće za 9. 10. 1992., str. pov. br. 03/ 42-10 od 9. 10. 1992.

⁶⁷⁰ HMDCDR, HVO, SIS: HVO, Odjel obrane, Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 02-31/92, od 16.10.1992.; ICTY: Safet Idrizović: *Hronologija događanja*, str 5.

nadzornom punktu Blidinje zaustavili nekoliko vozila s Muslimanima iz Jablanice nedopuštajući im daljnji prolazak. Navedeni nesporazum je, uz postojeće sukobe Armije BiH i HVO-a u Novom Travniku, bio dovoljan razlog komandantu Štaba Armije BiH Jablanica Salki Zeremu da 21. listopada temeljem naredbe komandanta TG-1 Zejnila Delalića, jedinice pod svojim zapovjedništvom stavi u punu borbenu spremnost.⁶⁷¹ U skladu s narušenim stanjem u Prozoru, iz Jablanice je prema graničnom području prozorske i jablaničke općine bila upućena jedna četa vojnika Armije BiH. Usporedno s time, komandant TG-1 Zejnil Delalić obećao je zbog novonastalog stanja u Prozoru prema Jablanici uputiti dodatno pojačanje od dvije čete pripadnika Armije BiH. Shodno tome, stanje u Jablanici u noći s 21. na 22. listopada bilo je ozbiljno narušeno zbog čega su domicilne jedinice Armije BiH blokirale cestu iz smjera Mostara prema Jablanici.⁶⁷² Cesta u smjeru Konjica nije bila blokirana jer je korištena za dovođenje pojačanja u Jablanicu. Istim putem do Jablanice je upravo tijekom 21. listopada prema Prozoru propuštena jedinica Armije BiH koja je s područja Igmana bila u povratku prema središnjoj Bosni.⁶⁷³

Zbog pogoršanih odnosa 22. listopada 1992. održan je sastanak Skupštine opštine Jablanice a potom i sastanak lokalnih predstavnika Armije BiH i HVO-a. Jedna od glavnih točaka rasprave odnosila se na postojeće sigurnosno stanje na području Jablanice o čemu je prisutne članove upoznao komandant Štaba Armije BiH Jablanica Salko Zerem. On je tom prilikom napomenuo kako je „zadovoljan“ što se sukobi između Armije BiH i HVO-a u središnjoj Bosni nisu aktivno odrazili na područje Jablanice primijetivši da navedeni događaji ipak unose određenu količinu „straha i nervozu među narod“. Kao uzročnike navedenih sukoba u središnjoj Bosni Zerem je smatrao „neke ekstremiste“ koji su imali za cilj unošenje nemira i „izazivanje građanskog rata u BiH“. Zerem je pritom isticao kako su „tradicionalno“ dobri odnosi u Jablanici i dalje na takvoj razini ali da se isti nalaze po prijeljnom nekih „sa strane“. Svoje izlaganje Zerem je zaključio željom za stvaranjem bolje suradnje između Armije BiH i HVO-a te borbom za zajednički cilj oslobođenja BiH nakon čega su se „sami građani“ trebali odlučiti o rješenju unutar državnog uređenja.⁶⁷⁴ Spomenuti Zeremov pomirljivi ton govora na Skupštini bio je u suprotnost s njegovim

⁶⁷¹ HMDCDR, Armija BiH: Telegram, Pošiljatelj Štab OS Jablanica / Primatelj TG-1, vrijeme slanja 19.30, bez broja od 21. 10. 1992.

⁶⁷² RBiH, Taktička grupa 1, Konjic, Telegram načelniku GŠ ABiH Seferu Haliloviću/ Dnevni izvještaj, bez broja od 21. 10. 1992.

⁶⁷³ Isto.

⁶⁷⁴ ICTY: RBiH, Skupština općine Jablanica, Jablanica, Izvod iz Zapisnika o radu Skupštine općine Jablanica, bez broja od 22. 10.1992. Izvod pripremio sekretar Alija Šljamo, 4-5.

djelovanjem od prethodnog dana kada je izdao naredbu o stavljanju vlastitih jedinica u stanje pune borbene spremnosti i istovremenim slanjem čete pripadnika Armije BiH Jablanica u pogranično područje s prozorskom općinom. Shodno tome, ublažena Zeremova retorika o suživotu može se definirati političkim pragmatizmom u javnom djelovanju iza koje se u stvarnosti pripremala mogućnosti sukoba i praktičnog slanja dijela jedinica Armije BiH u smjeru Prozora. Nakon Zeremova izlaganja, riječ je preuzeo Emin Zebić, načelnik SJB u Jablanici koji je u osnovi ponovio Zeremov zaključak po pitanju postojeće sigurnosne situacije ističući njenu povezanost s događajima u susjednim općinama. Zebić je postojeće stanje ocijenio boljim u odnosu na prethodna dva mjeseca u kojima je bio zabilježen veći broj „pucnjava, ubistava iz nehata i sl.“. Međutim, upravo po pitanju trenutne sigurnosne situacije, Zebić je ipak priznao kako su još uvijek prisutni česti fizički obračuni, nepoštivanja rada ugostiteljskih objekata te krađe automobila, provala u privatne stanove kao i pljački skladišta sa uskladištenom hranom. Isto tako, prolazak humanitarnih konvoja kroz Jablanicu prolazio je kroz mnogo „nereda“, a velika većina automobila nije posjedovala registracijske oznake.⁶⁷⁵ S druge strane, Zebić je nastojao u maksimalnoj mjeri prikazati hrvatsku stranu u ulozi nesigurnog partnera pri čemu je koristio tendenciozne i proizvoljne tvrdnje o suradnji lokalnih Srba iz zaseoka Jasike kod Ostrošca koji su se navodno uključili u postrojbe HOS-a u Konjicu.⁶⁷⁶ Zebićevo negativno poimanje djelovanja HVO-a nadopunio je Ismet Čilić koji je zamjerao prisutnim hrvatskim predstavnicima neozbiljnost u ozbiljnim razgovorima misleći pritom na nedolazak Ivana Rogića, predsjednika općinskog HVO-a. Prisustvo dopredsjednika HVO-a Matana Žarića te vojnog zapovjednika postrojbi HVO-a za Jablanicu, Marinka Zelenike, nije smatrano dovoljnim. Na navedene Čilićeve kritike odgovorio je upravo Matan Žarić koji je tražio konkretne dogovore i javno predstavljanje istih građanima Jablanice. Žarić je pritom osudio događaje na Blidinju i zaustavljanje konvoja od strane HVO-a u Posušju, zatraživši da se svi problemi promotre „hladne glave“, jer su oba naroda „naoružana“.⁶⁷⁷ Shodno tome dogovoreno je da se Matan Žarić i Emin Zebić upute u Tomislavgrad kako bi se dogovorilo puštanje trojice Muslimana iz Jablanice.⁶⁷⁸ Na taj način pitanje oko kontrolnih punktova još jednom se pokazalo kao razlogom novih nesporazuma. Zanimljivo viđenje postojeće situacije u Jablanici dao je Ekrem Fejzagić koji je zatražio od prisutnih članova Skupštine

⁶⁷⁵ Isto, 6.

⁶⁷⁶ Isto.

⁶⁷⁷ Isto, 6.

⁶⁷⁸ Isto, 7.

napuštanje idiličnog viđenja situacije u Jablanici, naglasivši kako se negira činjenica o ratnom stanju na području općine. Fejzagić je bio mišljenja o nepostojanju „više i niže politike“ čime je uputio kritiku rada Predsjedništvu općine osvrnuvši se na pojavu nelegalnih radnji u okviru „ratnog profiterstva“. Pojavu tih događaja Fejzagić je opisao kroz prizmu „posebnog vida ratnog profiterstva u kojemu neki ljudi u vrijeme rata grade kuće, dok oružane snage nemaju najneophodnijih sredstava“. U razinu profiterstva Fejzagić je ubrajao i brojne slučajeve „bespravnog useljavanja u stanove“ upućujući kritike na rad općinskih inspektora koji na iste radnje nisu reagirali. Fejzagić je smatrao kako je spomenuta negativna pojava proizašla iz nekompetentnosti općinske vlasti.⁶⁷⁹ Naposljetku, sjednica je zaključena završnim riječima predsjednika općine Nijaza Ivkovića koji je izrazio želju da civilna policija u Jablanici, odnosno SJB i dalje ostane jedinstvena zatraživši popunjavanje rezervnog sastava policije. Ivković je pri tom „zanemario“ činjenicu da je smjenom Stanka Bošnjaka kao najviše rangiranog Hrvata u SJB Jablanica i prethodnom razoružavanju policajaca hrvatske nacionalnosti, SJB Jablanica praktično postala muslimanska policija.

Nedugo poslije završetka višesatne sjednice Skupštine općine, tijekom poslijepodnevni sati održan je najavljeni sastanak vojnih predstavnika Armije BiH Jablanice s lokalnim predstavnicima HVO-a. Ključni dio sastanka odnosio se na ultimatum Armije BiH predstavnicima HVO-a da će okružiti hrvatsko stanovništva u Jablanici u noći 22. na 23. listopada, ukoliko se ne dozvoli prolaz vozilima koje su na području Blidinja blokirali pripadnici HVO iz Posušja zbog vijesti o sukobima u središnjoj Bosni. Inzistiranje na propuštanju navedenih vozila izazvalo je sumnju predstavnika HVO-a u po pitanju tereta kojega su navedena vozila prevozila, pogotovo nakon informacije da za dva vozila nije bio poznat sadržaj prevoženog tereta. O navedenom ultimatumu predstavnici HVO-a iz Jablanice osobno su upoznali zapovjednika OZ SzH Željka Šiljega koji je od Glavnog stožera HVO-a zatražio daljnje upute za predstavnike HVO-a iz Jablanice.⁶⁸⁰ Osim zategnutih odnosa uzrokovanih spomenutim događajima, na daljnje širenje negativnih odnosa utjecalo je i opće nesigurno stanje u samoj Jablanici koje je u danu održavanja sastanaka 22. listopada bila poprište oružanog incidenta. Naime, u ranim noćnim satima u jednom

⁶⁷⁹ Isto, 6.

⁶⁸⁰ HMDCDR, ZPP Tomislavgrad; HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Informacija, str. pov. br. 87/92 od 22. 10. 1992. U potpisu Željko Šiljeg

od lokalnih ugostiteljskih objekata od strane pripadnika Armije BiH iz Sarajeva ranjen je konobar hrvatske nacionalnosti.⁶⁸¹

Iako se vijest o sukobu u Prozoru 23. listopada 1992. proširila Jablanicom do oružanoga sukoba ipak nije došlo. Najvjerojatniji razlog tomu bilo je nepostojanje povoda od strane HVO-a kao i višestruka brojnost Armije BiH u odnosu na pripadnike HVO-a. Jedini značajniji pokazatelj napetosti toga dana bilo je uhićenje Karla Marića, zapovjednika HVO-a iz Jablanici susjednog područja sela Grabovice.⁶⁸² Na vijest o Marićevu uhićenju isti dan u smjeru Jablanice krenula je skupina pripadnika HVO-a iz Mostara koja je zaustavljena na nadzornom punktu Armije BiH kod Aleksin Hana gdje joj nije dopušten prolaz do Jablanice.⁶⁸³ Na jednak način, komanda Štaba Armije BiH u Jablanici postupila je i s pripadnicima Vojne policije HVO-a iz Livna kojima nije dopušten prolazak preko nadzorne točke Armije BiH u Jelačićima zbog čega su isti bili prisiljeni na povratak prema Doljanima.⁶⁸⁴ Nasuprot tomu, skupina pripadnika Vojne policije HVO-a iz Konjica koji su bili u povratku s obuke u Neumu bio je dozvoljen prolazak kroz Jablanicu ali tek nakon što je na tome prolasku inzistirao zapovjednik Vojne policije HVO-a u Jablanici Stojan Livaja.⁶⁸⁵ Navedeni podatci o različiteme odnosu vodstva Armije BiH Jablanice prema tri različite skupine HVO-a značajni su kao pokazatelj da je muslimanska strana problematičnim smatrala prisustvo isključivo snaga HVO-a iz južne Hercegovine. Očito je da im lokalne postrojbe HVO-a, odnosno one iz Jablanice i Konjica, zbog malobrojnosti nisu predstavljale zabrinjavajući problem.

Unatoč sukobu u Prozoru 24. listopada 1992. napetosti u Jablanici nisu bile vidljive u mjeri koja je postojeće stanje mogla definirati kao ozbiljno narušeno. Jedan od razloga smirivanja napetosti bio je potaknut odlukom Salke Zerema da odustane od slanja vlastitih snaga u Prozor. Svoju odluku Zerem je pred nadređenima komandantima Armije BiH pravdao tvrdnjom da su veće snage HVO-a raspoređene na području uz glavnu cestu u smjeru Prozora oko nadzornog punkta Jasena, na području Gračanice, postrojenju Hidroelektrane (HE) Rama na području „Marine

⁶⁸¹ HMDCDR, ZZP Tomislavgrad; HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Presjek situacije na teritoriji Konjica i Jablanice od 20.10. – 27. 10. 1992., str. pov. br. 123/92 od 28. 10. 1992.

⁶⁸² RBiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Sigurnosno informativna služba (SIS), Službena zabilješka, str. pov. br. 19-3-120 od 24. 10. 1992.

⁶⁸³ HMDCDR, Armija BiH: Opštinski štab obrane, Jablanica, Izvještaj o uputi jedinice na zadatak, bez broja od 24. 10. 1992. Upućeno za TG-1.

⁶⁸⁴ Isto.

⁶⁸⁵ HMDCDR, HVO, UVP: HZ HB, HVO GS Konjic, VP Konjic, Izvješće o radu VP HVO Konjic za period od 21.10.- 28.10.1992.

pećine“ kao i na području sela Lug južno od Prozora.⁶⁸⁶ Međutim, Zerem je pritom prešutio da je veći broj vojnika Armije BiH iz Prozora bio upravo na području Gračanice odakle su pokušali preuzeti kontrolu nad dijelovima HE Rama.⁶⁸⁷ Uz tvrdnju o velikim gubitcima Armije BiH iz Jablanice u slučaju intervencije prema Prozoru, Zerem je vlastitu odluku obrazlagao i mogućim zatvaranjem ceste za muslimanske izbjeglice iz Prozora koje su se tim smjerom kretale prema Jablanici.⁶⁸⁸

Tom odlukom Zerem se direktno suprotstavio komandi Armije BiH, odnosno zamjeniku načelnika GŠ Armije BiH Jovanu Divjaku koji mu je osobno uputio naredbu za pojačavanje snaga Armije BiH u Prozoru. Zbog nepoštivanja zapovijedi, Zeremu se 25. listopada 1992. obratio i načelnik GŠ Armije BiH Sefer Halilović koji mu je naredio da snage pod svojim vodstvom uputi u Prozor kako bi se spriječio „pad Prozora“, odnosno poraz snaga Armije BiH u tome gradu. Osim što je izdao naredbu o napadu na Prozor, Halilović je nedvosmisleno ukorio Zerema, kritizirajući njegovu „kolebljivost i neodlučnost“ te „samovolju“ u ignoriranju zapovijedi nadređenih, optuživši ga kao glavnu i odgovornu osobu za „eventualni pad Prozora“.⁶⁸⁹

Premda je za poraz Armije BiH u Prozoru Zerem bio odgovoran u manjoj mjeri, Halilovićeva naredba od 25. listopada bila je neprovediva jer su položaji Armije BiH u Prozoru bili u rasulu a njezini pripadnici neorganizirano su se povlačili prema Jablanici i selima konjičke općine.⁶⁹⁰ Uostalom, jasan pokazatelj da je oružani sukob toga dana već bio gotov, bio je početak rada mješovite komisije Armije BiH i HVO-a koju su vodili Arif Pašalić i Slobodan Praljak. Cilj te komisije, koja je s radom započela 25. listopada, bio je onemogućiti daljnje oružane sukobe na području Prozora ali i Konjica na način da se tamošnje snage Armije BiH i HVO-a povuku na svoje početne položaje.⁶⁹¹ Vodstvo komisije organiziralo je manje mješovite skupine koje su bile

⁶⁸⁶ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: Opštinski štab obrane, Jablanica, Izvještaj o uputi jedinice na zadatak, bez broja od 24. 10. 1992. Upućeno za TG-1.

⁶⁸⁷ HMDCDR, HVO, UP SIS: HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Službena zabilješka, str. pov. br. 01-74/92 od 2.11.1992. IZJAVA Ibrahim Bekrić, Gračanica

⁶⁸⁸ HMDCDR, Armija BiH: Opštinski štab obrane, Jablanica, Izvještaj o uputi jedinice na zadatak, bez broja od 24. 10. 1992. Upućeno za TG-1

⁶⁸⁹ RBiH, Štab oružanih snaga Jablanica (GŠ Oružanih snaga (OS), Sarajevo, Naredba), br. 01/456-1/ 92 od 25. 10. 1992.

⁶⁹⁰ HMDCDR, Armija BiH: Telegram, Pošiljatelj TG-1 (Zejnil Delalić)/ Primatelj SVK OS BiH (Sefer Halilović), vrijeme slanja 13.30, bez broja od 25. 10. 1992.

⁶⁹¹ HMDCDR, Armija BiH: Telegram, Pošiljatelj Konjic (Primatelj Igman, vrijeme slanja 21.00, bez broja od 25. 10. 1992.

zadužene pratiti pokrete „naoružanih formacija“ na području prozorske i konjičke općine.⁶⁹² Vjerojatno kao posljedica spoznaje da je naredba o upućivanja pripadnika Armije BiH Jablanica u Prozor neprovediva, GŠ Armije BiH je toga istoga dana izdao još jednu naredbu. U toj naredbi, koju je potpisao Jovan Divjak, tema više nije bio nastavak sukoba u Prozora, nego odluka o Zeremovoj smjeni zbog prethodnoga odbijanja naredbe o slanju pomoći u Prozor. Međutim, Divjak je tom prilikom pitanje Zeremova nasljednika ostavio otvorenim pa je Ratnome predsjedništvu općine Jablanica dopušteno da o tome donese odluku uz uvjet da novi komandant lokalnog Štaba Armije BiH Jablanica mora biti netko od „uglednih“ osoba iz Konjica. Pri tome je u naredbi naglašeno kako novi komandant mora biti sposoban „zaštititi Muslimanski narod od genocida“ u Prozoru.⁶⁹³ Navedena naredba može se tumačiti kao dokaz Divjakova nepovjerenja u političko vodstvo jablaničke općine preciznije njihovu kolebljivost za otvoreni sukob s hrvatskom stranom. Odluka da se za Zeremova nasljednik odabere netko od istaknutih oficira Armije BiH iz Konjica može se tumačiti na isti način, ali i ukazivati na okolnost da u Jablanici nije bilo osobe koja je u stanju voditi Armiju BiH. Naposlijetku je nakon pritiska na članove općinske vlasti na dužnost novog komandanta Štaba Armije BiH imenovan Safet Idrizović, oficir Armije BiH iz Jablanice. Idrizović je dužnost komandanta Štaba Armije BiH Jablanica preuzeo 28. listopada, odnosno puna tri dana nakon odluke o Zeremovoj smjeni.⁶⁹⁴

Uz promjene u vojsci napravljene su i promjene u civilnoj vlasti Jablanice. Tako je dan nakon Idrizovićeve imenovanja na sjednici Predsjedništva opštine Jablanica 29. listopada donesena odluka o smjeni Mirka Zelenike s mjesta predsjednika Izvršnog odbora općine i njegova privremenog premještaja u SJB Jablanica na mjesto „šefa Službe kriminaliteta“.⁶⁹⁵ Na istoj sjednici za novoga predsjednika Izvršnog odbora izabran je Ivan Rogić, dotadašnji predsjednik HVO-a u Jablanici.⁶⁹⁶ Međutim, Rogićevo imenovanje na navedeno mjesto bilo je beznačajno jer su članovi

⁶⁹² R BiH, HZHB, HVO, HVO brigada Herceg Stjepan, Konjic, Zapovjed, str. pov. br. 02-141/ 92 od 25. 10. 1992. U potpisu Mitke Pirkić i Zdravko Šagolj; ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Safet Idrizović*, 7. 11. 2006., 9627.

⁶⁹³ HMDCCR, Armija BiH: R BiH, GŠ VK OS R BiH, IKM Konjic, Smena komandanta OpŠO Jablanica, Naredba, bez broja od 25. 10. 1992. u 01.00 sati. U potpisu zamjenik NŠ VK OS Jovan Divjak (pečat TG-1).

⁶⁹⁴ ICTY: Predmet br. IT-04-74-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Safet Idrizović*, 7. 11. 2006., 9625.; R BiH, HZHB, HVO, Brigada Herceg Stjepan, III bojna Mijat Tomić, Jablanica, Dostava podataka, br. 288/92 od 31.10. 1992. U potpisu zapovjednik Marko Zelenika

⁶⁹⁵ ICTY: R BiH, Opština Jablanica, Predsjedništvo, Jablanica, Odluka o razrješenju, br. 620/ 92 od 29. 10. 1992. U potpisu Nijaz Ivković

⁶⁹⁶ ICTY: R BiH, Opština Jablanica, Predsjedništvo, Jablanica, Odluka o razrješenju, br. 608/ 92 od 29. 10. 1992. Pored Ivana Rogića koji je imenovan na spomenutu poziciju predsjednika, za članove Izvršnog odbora imenovani su Mirsad Klepo, Mirsad Babić, Sead Bukva te Omer Karić koji je postao sekretar Sekretarijata za narodnu odbranu

Izvršnog odbora u prevladavajućoj mjeri bili Muslimani koji su kao takvi imali mogućnost samostalnog donošenja odluka unatoč hrvatskoj poziciji predsjednika Izvršnog odbora.⁶⁹⁷ U stvarnosti, navedena funkcija dodijeljena hrvatskom predstavniku bila je zapravo simbolična pozicija koja se koristila za ispunjavanje nacionalne zastupljenosti propisane postojećim legislativnim normama. Takvo postupanje bilo je vidljivo i na primjeru Zelenikina imenovanja na mjesto u lokalnoj policiji iako isti nije imao potreban stupanj obrazovanja a još manje iskustva u obavljanju poslova policijske djelatnosti. Zelenika i Rogić su vjerojatno bili svjesni okolnosti u kojima su imenovani.

U sljedećim danima napetost između snaga Armije BiH i HVO-a u Jablanici se postupno smirivala. Na tome je posebno inzistiralo lokalno rukovodstvo Armije BiH kojoj je Jablanica bila važna jer je preko nje muslimanskoj strani s teritorija Republike Hrvatske pristizala neophodna logistička pomoć. Upravo je pitanje neometane logističke opskrbe Armije BiH Sefer Halilović naglasio u svojoj uputi s početka studenoga te godine. U toj uputi upućenoj Vehbiji Kariću, Jovanu Divjaku i Arifu Pašaliću koji su sudjelovali u pregovorima s predstavnicima HVO-a, Halilović ih je upozorio da se u slučaju blokade neometane logističke dopreme Armiji BiH, koja bude uzrokovana nesuglasticama ili sukobima, pozovu na dogovor Alije Izetbegovića i Mate Bobana.⁶⁹⁸

Iako bi se na temelju Halilovićeve formulacije moglo zaključiti da se HVO ne pridržava dogovora o prohodnosti cesta, a time opstruira opskrbu Armije BiH, dostupni dokumenti upućuju na zaključak da situacija po tome pitanju nije bila jednoznačna. Naime, do sredine studenoga 1992. glavna cestovna komunikacija između Prozora i Jablanice bila je blokirana od strane pripadnika Armije BiH iz Jablanice u području sela Gornja Slatina na području od muslimanskog groblja Slatine do prostora zvanog „Stojanovića kuće“. Osim spomenutih položaja na ulazu u selo Slatinu pripadnici Armije BiH su uredili položaje na području Vilagića kose i „Jelina groba“, također u području sela Slatina, gdje se nalazilo smješteno više desetaka pripadnika Armije BiH. Slični položaji bili su uređeni na nekoliko taktički povoljnih mjesta uz cestu Prozor - Jablanica; kod mosta u blizini brane u Hudutskom te u visinski dominantom području kamenoloma „Suljo Čilić“ na brdskom području u neposrednoj blizini brane HE Jablanica. Dodatna utvrđenja Armija BiH je

⁶⁹⁷ Zanimljivo je da je Ivan Rogić imenovan na mjesto predsjednika Izvršnog odbora unatoč tomu što je od pojedinih muslimanskih predstavnika vlasti u Jablanici promatran u izrazito negativnom svjetlu. Takav stav vrlo vjerojatno je proizlazio iz njegove dužnosti predsjednika HVO-a u Jablanici.

⁶⁹⁸ HMDCDR, Armija BiH: RBiH, Štab Vrhovne komande oružanih snaga (VK OS) Sarajevo, Odluka, str. pov. br. 02-1091/ 179 od 3.11. 1992.

uredila i na području Baćine, odnosno Markovca odakle je bila u mogućnosti nadziranja ceste Jablanica – Doljani.⁶⁹⁹ U stvarnosti, do kraja godine raspored snaga Armije BiH iz Jablanice bio je takav da je na položajima prema srpskim položajima Glogovo – Draganjska planina – Ostrožac bilo raspoređeno samo njezinih 250 vojnika, dok su na položajima prema HVO-u, koji su obuhvaćali prethodno spomenuto selo Slatina, zatim Bokševicu, Doljane, te sela Aleksin Han i Grabovica, bila raspoređena 252 njezina vojnika.⁷⁰⁰ U tome razdoblju, najveći dio snaga koji nije bio angažiran na spomenutim položajima nalazio se u kasarni u Jablanici „u slučaju potrebe za intervencijom na području opštine“.⁷⁰¹ Na temelju položaja snaga Armije BiH s područja jablaničke općine, vidljivo je kako je ona gotovo u potpunosti nadzirala ceste koje su preko prostora općine Jablanica vodile prema drugim dijelovima BiH. Od toga su iznimka bile jedino nadzorni punktovi u selu Grabovici i Doljanima koje su nadzirali pripadnici tamošnjega HVO-a.

Međutim, u prosincu 1992. odnosi Armije BiH i HVO-a u Jablanici su ponovno ušli u razdoblje ozbiljne narušenosti. Niz incidenata započeo je 18. prosinca kada je na prostoriji HVO-a u Jablanici bačena ručna granata koji je eksplodirala neposredno pred prostorijama HVO-a. Iako navedeni događaj nije uzrokovao ljudske žrtve bio je to dovoljan razlog pripadnicima HVO-a na području s. Grabovica za zaustavljanje i konfiskaciju teretnog motornog vozila koje je prevozilo brašno koji su trebali preuzeti pripadnici Armije BiH.⁷⁰² U takvim okolnostima 18. prosinca održani su pregovori „predstavnik HVO (HDZ) i SDA (predstavnik Armije)“ s glavnom dnevnom točkom raspodjele u vlasti.⁷⁰³ Unatoč činjenici da su razgovori vođeni upravo radi dogovora oko pariteta u vlasti, o čemu je bilo poznato i vodstvo nedugo prije organiziranog 4. korpusa Armije BiH, pojedini predstavnici Armije BiH u Jablanici navedeni sastanak su definirali kao još jedan u nizu pokušaja preuzimanja vlasti u Jablanici od strane hrvatske strane.⁷⁰⁴ Navedeni zaključak bio je rezultat određenih lokalnih ali i političkih procesa koji su se tijekom prethodnih mjeseci zbivali u Sarajevu. Između ostalih, među njima je bila i odluka Ustavnog suda BiH koji je

⁶⁹⁹ Karta položaja Armije BiH Jablanice, bez broja i datuma; HMDCDR, Armija BiH: Telegram: vrijeme slanja 20. 20 časova, Pošiljalac: Jablanica (komandant Safet Idrizović)/ Primalac: Konjic (komanda TG -1), bez broja od 19.11. 1992.

⁷⁰⁰ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 253.

⁷⁰¹ HMDCDR, Armija BiH: RBiH, Opština Jablanica, Opštinski štab odbrane, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/535-2/92 od 20. 12. 1992.

⁷⁰² HMDCDR, Armija BiH: Komanda 4. korpusa, Mostar, Za štab VK OS RBiH Sarajevo, str. pov. dj. broj: 02-117/92 od 19. 12. 1992.

⁷⁰³ ICTY: Safet Idrizović: Hronologija događanja, 6.;HMDCDR, Armija BiH: Za štab VK OS RBiH Sarajevo, str. pov. dj. broj: 02-106/92 od 18. 12. 1992.

⁷⁰⁴ ICTY: Safet Idrizović: Hronologija događanja, 6.

na sjednici od 14. rujna 1992. poništio odluke o osnivanju Hrvatske zajednice Herceg Bosne (HZ HB) i druge propise HZ HB koji su se odnosili na uređivanje lokalnih prilika u onim područjima u kojima su Hrvati imali organiziranu vlast putem HVO-a.⁷⁰⁵ Takav postupak omogućio je muslimanskim predstavnicima na lokalnim razinama pozivanje na zakonske odredbe u obliku valjanog razloga za odbijanje zahtjeva hrvatske strane. Nedugo nakon završetka razgovora stigla je vijest o događajima na kontrolnom punktu HVO-a u s. Grabovica gdje su pripadnici HVO-a iz Mostara oduzeli jedno teretno vozila i jednog „viljuškara“. Navedena radna i motorna vozila bili su kao i prethodno oduzeti kamion koji je prevezio brašno prema Jablanici u vlasništvu tvrtke „Granit“ iz Jablanice, što je bio razlog prozivanja predstavnika HVO-a u Jablanici.⁷⁰⁶

Nepuna dva dana nakon incidenta ispred prostorija HVO-a Jablanice, u noći s 19 na 20. prosinca u Jablanici je došlo do snažne eksplozije u izbjegličkom naselju u blizini tvornice UNIS. Prethodno postavljena eksplozivna naprava bila je smještena pored jedne od improviziranih stambenih jedinica (baraka) koja je tom prilikom bila u cijelosti uništena.⁷⁰⁷ Kako se radilo o eksploziji u izbjegličkom naselju u kojemu su bile smještene muslimanske izbjeglice, vodstvo Štaba Armije BiH Jablanica na čelu s Idrizovićem za navedeni incident je optužilo pojedine Hrvate navodeći da su time nastojali izazvati „sukob između Hrvata i Muslimana i po tom scenariju, slično kao u Prozoru, zavesti vojnu i civilnu upravu HVO.“⁷⁰⁸ Bila je to vrlo naivna i posve činjenično neutemeljena tvrdnja jer je odnos snaga između Armije BiH i HVO-a u Jablanici bio posve različit u odnosu na Prozor. Unatoč tome ta je optužba bila značajna jer je već samo spominjanje oružanoga sukoba u Prozoru u postojećim okolnostima otvaralo mogućnost da se on ponovi i u Jablanici. Drugim riječima, takva formulacija predstavljala je zapravo implicitnu prijetnju jače strane upućene slabijoj.

U idućim danima situacija se dodatno pogoršavala. Prvi u nizu događaja koji je na to utjecao bio je napad eksplozivom na župnu kuću u dvorištu katoličke Crkve u Jablanici, smještene

⁷⁰⁵ Odluka, *Službeni list RBiH*, br. 16 od 18.9. 1992., 450-452; „Poništenje odluke HZ Herceg-Bosna“, *Bilten kulturnog kruga Islamske zajednice Mostar*, 1.(naslovna stranica)

⁷⁰⁶ HMDCDR, Armija BiH: RBiH, Opština Jablanica, Opštinski štab odbrane, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/535-5/92 od 23. 12. 1992.

⁷⁰⁷ HMDCDR, Armija BiH: Komanda 4. korpusa, Mostar, Za štab VK OS RBiH Sarajevo, str. pov. dj. broj: 02-118/92 od 20. 12. 1992.; HMDCDR, Armija BiH: Komanda 4. korpusa, Mostar, Borbeni izvještaj, str. pov. dj. broj: 02-165/92 od 24. 12. 1992

⁷⁰⁸ HMDCDR, Armija BiH: RBiH, Opština Jablanica, Opštinski štab odbrane, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/535-5/92 od 23. 12. 1992.; ICTY: Safet Idrizović, Hronologija događanja, 7.

u neposrednoj blizini centra grada u noći s 21. na 22. prosinca.⁷⁰⁹ Hrvatska strana za navedeni incident odmah je optužila muslimanska stranu, dok je tamošnje vodstvo Armije BiH, odnosno komandant Štaba Armije BiH Safet Idrizović osobno, krivnju usmjerio na „ekstremne Hrvate“.⁷¹⁰ Prema Idrizovićevu tumačenju, najradikalniji pripadnici HVO-a u tajnosti su napali hrvatske vjerske simbole kako bi izazvali napetost i na taj način pokušali dovesti do oružanoga sukoba u Jablanici. S obzirom na prethodno naveden odnos snaga Armije BiH i HVO-a u Jablanici, Idrizovićeva je tvrdnja bila krajnje neuvjerljiva te je po svemu sudeći trebala prikriti stvarne napadače na župnu kuću.

Iz razloga što se radilo o napadu na vjerski objekt, spomenuti incident nije smatran tek lokalnim problemom nego svojevrsnom političkom porukom. Zbog toga se o tom događaju oglasio i tadašnji ministar obrane Republike BiH Božo Rajić. On je za napad optužio „šačicu Muslimana“ što je izazvalo burnu Idrizovićevu reakciju. Na Rajićevu optužbu, Idrizović je reagirao tako što je Rajića nazvao „glasnogovornikom“ aludirajući pritom na Rajićevu prethodnu funkciju u Odjelu obrane HVO-a iz koje je u studenom 1992. izabran na mjesto ministra obrane BiH odnosno na funkciju koja je trebala popuniti navedenu dužnosti iz kvote predstavnika hrvatskog naroda.⁷¹¹ Idrizovićevo nazivanje Rajića „glasnogovornikom“ bio je ogledan primjer nepoštivanja dužnosti državnog ministra kojega se u internoj komunikaciji među oficirima Armije BiH nije smatralo osobom koju su oficiri Armije BiH smatrali relevantnom i nadređenom.

Incident i bacanje granata na Stožer HVO-a i prostor Crkve te podmetanje eksplozije u izbjegličkom naselju potakli su vojne i civilne vlasti za razrješavanje problema. Dan nakon napada na prostor Crkve u Jablanici, 22. prosinca održan je sastanak Predsjedništva Skupštine općine Jablanice na kojem je glavna točka dnevnog reda bila rasprava o sigurnosnom stanju. Međutim, u radu navedene sjednice Predsjedništva Skupštine općine nisu sudjelovali ključni hrvatski predstavnici pa je od Hrvata jedini sudionik sjednice bio Ivica Čavar kao član marginalne Liberalne stranke BiH. Nakon uvodnoga dijela sjednice, načelnik SJB Jablanica Emin Zebić je na dnevni

⁷⁰⁹ HMDCDR, Armija BiH: R BiH, Armija BiH, 4. korpus ABiH-Zapovjedništvo, Mostar, Borbeni izvještaj Štabu VK OS R BiH, str. pov. dj. broj: 02-154/ 92 od 22. 12. 1992. U potpisu za VD zapovjednika, Sead Branković (dežurni operater 4. korpusa op. a): K. ROTIM. *Obrana Herceg Bosne 2*, 99.

⁷¹⁰ HMDCDR, Armija BiH: R BiH, Opština Jablanica, Opštinski štab odbrane, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/535-5/92 od 23. 12. 1992.

⁷¹¹ ICTY: R BiH, HZHB, HVO, Odjel obrane, Sektor za moralni odgoj, Mostar, Program rada, službena tajna br. 01-03/92 -64 od 19. 10. 1992. U potpisu pomoćnik predstojnika Odjela obrane Božo Rajić; HMDCDR, Armija BiH: R BiH, Opština Jablanica, Opštinski štab odbrane, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/535-5/92 od 23. 12. 1992.; ICTY: Predmet br. IT-98-34-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Božo Rajić*, 9. 4. 2002., 9777.

red sjednice stavio temu napada na župnu kuću. Pri tome je najavio usklađeno djelovanje policijskih službenika iz sastava Vojne policije Armije BiH i HVO-a te civilne policije SJB Jablanica koje su trebale zajednički osiguravati značajne objekte. Zebić je tom prilikom naglasio kako je na temu napada obavio razgovor s lokalnim župnikom u Jablanici fra Alojzijem Bošnjakom s kojim se složio da se radi o „terorističkom djelu“. ⁷¹²

Usprkos umirujućim Zebićevim riječima stanje se do kraja godine nije smirilo. Neposredna posljedica toga bila je otkazivanje tradicionalne katoličke božićne mise „polnoćke“. ⁷¹³ Otkazivanje mise bio je pokazatelj raširenoga osjećaja nesigurnosti među Hrvatima u Jablanici na samom kraju 1992. te najava nastavka narušenih odnosa, odnosno otvorenog oružanog sukoba koji je uslijedio u idućoj, 1993. godini.

⁷¹² Izvod iz Zapisnika o radu Predsjedništva Skupštine opštine Jablanica, bez broja od 22. 12.1992. U potpisu predsjednik Nijaz Ivković

⁷¹³ Isto.

6. OPĆINA KONJIC U RAZDOBLJU OD 1990. DO 1992. GODINE

6. 1. Politički odnosi u općini Konjic od prvih višestranačkih izbora do kraja travnja 1992. godine

Poput svih dijelova SR BiH u kojima je hrvatsko stanovništvo bilo zastupljeno u značajnijem broju i u Konjicu je došlo do osnivanja lokalnog ogranka HDZ BiH. Prvi konkretan korak u tom smjeru učinjen je 22. srpnja 1990. kada je u prostorijama Franjevačkog samostana u Konjicu došlo od osnivanja „Privremenog poticajnog odbora HDZ Konjic“, odnosno inicijativnog, osnivačkog odbora kao osnove za buduće stranačko organiziranje na lokalnoj razini. Tom prilikom manji broj prisutnih za glavne predstavnike odbora HDZ BiH Konjic imenovao je četiri člana na čelu s Dragutinom Perićem. Za razliku od osnutka ogranka HDZ-a BiH u Prozoru, osnivanje HDZ-a BiH u Konjicu bilo je mnogo kompliciranije zbog „straha“ od predstavnika tadašnje komunističke vlasti. Podrška lokalnim komunističkim strukturama u tom je razdoblju bila i dalje snažna kod dijela lokalnog muslimanskog i srpskog stanovništva. To su iskusili članovi i simpatizeri HDZ BiH iz Konjica koji su u prvoj polovici kolovoza 1990. putovali na osnivačku skupštinu HDZ BiH u Prozor. U povratku s iste oni su napadnuti su Jablanici od lokalnih Muslimana. Tom prilikom jedan član HDZ BiH Konjic bio je lakše, a drugi teže ozlijeđen nakon čega je zbrinut u bolnici u Sarajevu.⁷¹⁴

S druge strane, izgledno je da je navedeni incident u najvećoj mjeri bio izazvan od strane dijela muslimanskog stanovništva koje je i dalje gajilo simpatije prema postojećem sustavu vlasti na čelu sa Savezom komunista (SK) BiH (dalje; SK BiH – SDP). U tom razdoblju SK BiH- SDP je koristeći mogućnost utjecaja na državne medije vodio agresivnu predizbornu kampanju prikazujući pogubnost djelovanja nacionalnih stranaka najavljujući njihov poraz na predstojećim izborima.⁷¹⁵ Takav stav proklamiran u javnom medijskom prostoru imao je utjecaja na nastavak novih incidenta. U skladu s time, relativno slični incidenti s članovima HDZ BiH Konjic u Jablanici iz prve polovice kolovoza, ponovljeni su nepunih tjedana kasnije prilikom putovanja na utemeljiteljsku skupštinu HDZ BiH u Sarajevu kada je ponovno „kamenovan“ autobus s

⁷¹⁴ DRAGIĆ, Zvonko. *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića*. Mostar: Hrvatska kulturna zajednica u FBiH, 2006., 107-108; 113.

⁷¹⁵ „Neće biti izbornog okršaja“, *Vjesnik*, 2. 11. 1990., 3.

članovima HDZ-a BiH Konjic.⁷¹⁶ Održavanje navedenog incidenta u području većinski naseljenom muslimanskim stanovništvom potvrđivalo je postojeće stanje u kojemu je primjetan dio muslimanskog stanovništva netrpeljivo reagirao na pokušaje hrvatskog političkog organiziranja. Nacionalno motivirani incidenti bili su očekivana popratna pojava izrazito aktivne predizborne kampanje te su imali izrazito loš utjecaj na međunacionalne odnose. U tom smislu treba promatrati i oskvrnuće pravoslavne crkve u Konjicu na kojoj je početkom studenog 1990. nepoznati počinitelj slovima ispisao naziv „SDA“ što je bio razlog radi kojega je predsjednik SDA Konjic, Rusmir Hadžihusejnović izrazio javno žaljenje.⁷¹⁷

Vjerojatno iz tog razloga su i HDZ BiH, ali i SDS BiH, u svojstvu glavne srpske stranke, u Konjicu osnovane tek nakon što se formirala lokalna SDA na čelu s Hadžihusejnovićem. Osim zbog većinskog muslimanskoga stanovništva, druga važna karakteristika SDA Konjic bila je u tome što je njezina osnivačka skupština održana u nazočnosti predsjednika stranke Alije Izetbegovića 3. kolovoza 1990.,⁷¹⁸ a tek zatim, tijekom druge polovine rujna iste godine, došlo je do osnivanja SDS BiH a zatim i HDZ BiH za područje općine Konjic.⁷¹⁹ U skladu s time, utemeljiteljska skupština HDZ BiH za općinu Konjic 23. rujna je održana u prostorijama sportske dvorane na Musali na kojoj je i službeno izabran Općinski odbor stranke. Članovi toga odbora nekoliko su dana kasnije, 28. rujna 1990., izabrali lokalno rukovodstvo OO HDZ BiH Konjic. Tada je i službeno za predsjednika HDZ BiH Konjic izabran prethodno spomenuti Dragutin Perića Ivan Žilić, Marinko Kaleb i Pero Barunčić su postali potpredsjednici.⁷²⁰ S druge strane, pet dan prije održavanja osnivačke skupštine HDZ BiH za Konjic, 17. rujna održana je osnivačka skupština SDS BiH za općinu Konjic na kojoj je za predsjednika izabran Đuro Kuljanin.⁷²¹ Tako su do krajarujna na području općine bile osnovane podružnice sve tri glavne nacionalne stranke u BiH.

⁷¹⁶ Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića*, 108.

⁷¹⁷ „Zajednička konvencija SDA, HDZ, SDS“, *Vjesnik*, 5. 11. 1990, naslovna stranica, autor Ermin Krehić

⁷¹⁸ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Presuda*, 54.; Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića*., 108.

⁷¹⁹ Konjički SDS osnovan je 17. rujna a HDZ 23. rujna te godine. Srpska demokratska strana (SDS), Opštinski odbor Konjic, Konjic, br. 7/91 od 14. 2. 1991.; ICTY: Predmet br. IT- 96-21-T), *Transkript svjedočenja, Svjedok Gordana Grubac*, 13. 8. 1997., 6410.; Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića*., 109.-111.; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Presuda*, 54.

⁷²⁰ Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića*, 110-111.

⁷²¹ Srpska demokratska strana (SDS), Opštinski odbor Konjic, Konjic, br. 7/91 od 14. 2. 1991.; ICTY: Predmet br. IT- 96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Gordana Grubac*, 13. 8. 1997., 6410.; Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića*., 109.

Na prvim višestranačkim izborima održanima 18. studenog 1990., na području općine Konjic izašlo je više od 80 posto stanovnika s pravom glasa. Rezultati održanih izbora naposljetku su u približnoj mjeri odgovarali nacionalnoj zastupljenosti stanovništva na području općine. Odnosno, rezultati izbora potvrdili su činjenicu kako je najveći broj stanovništva svoj glas dao nacionalnoj stranci vlastitog naroda. Od ukupno 60 mjesta za koje su se u Skupštini općine Konjic pored spomenutih nacionalnih stranaka natjecale i stranke nenacionalne jugoslavenske orijentacije, većinu glasova dobila je SDA koje je osvojila 28 poslaničkih mjesta, HDZ BiH Konjic imao je pravo na 14 mjesta, SDS BiH Konjic dobio je devet članova, dok je preostalih devet mjesta pripalo spomenutim anacionalnim strankama (SK BiH, SRSJ za BiH).⁷²² Za mjesto u Vijeću općina Skupštine BiH, najveći broj glasova dobili su Bajro Jahić i Ivica Ružić, kao kandidati SDA i HDZ BiH. Na kraju je u drugom krugu izbora između dva navedena kandidata kao predstavnik općine Konjic većinom glasova izabran Bajro Jahić.⁷²³ Pored Jahića, kao člana SDA Konjic, u Skupštinu BiH ušao je i drugi član SDA Konjic, Sead Hajduk kao član Vijeća građana.⁷²⁴

Na temelju izbornih rezultata, 20. prosinca 1990. u Konjicu je s radom započela Skupština općine (SO) Konjic.⁷²⁵ Za njenog predsjednika izabran je predsjednik SDA Konjic, dr. Rusmir Hadžihusjenović.⁷²⁶ Predsjednik SDS-a, Đuro Kuljanin imenovan je Hadžihusejnovićevim zamjenikom, odnosno potpredsjednikom SO Konjic, dok je Dragutin Perić iz HDZ-a BiH imenovan na mjesto predsjednika Izvršnog odbora (IO) SO Konjic.⁷²⁷ U ustrojbenom smislu, navedene pozicije podijeljene su dogovorno po razini njihove važnosti temeljene na izbornim rezultatima. Osim mjesta predsjednika IO SO Konjic, hrvatski predstavnici iz redova OO HDZ BiH imali su još jednog predstavnika, dok je ostala većina mandata u svojevrsnoj općinskoj vladi, što je zapravo bio IO SO Konjic, pripala većinskom narodu, odnosno predstavnicima SDA Konjic.⁷²⁸ Na taj način završeno je konstituiranje lokalne vlasti na području općine Konjic u kojoj su lokalni Muslimani iz redova SDA te manjim dijelom iz lokalnih ogranaka anacionalnih stranaka

⁷²² ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Presuda*, 53-54.

⁷²³ „Izveštaj o rezultatima izbora poslanika u Vijeće opština skupštine SR Bosne i Hercegovine“, *Službeni list SR BiH*, br. 42, do 19.12 1990., 1253.

⁷²⁴ „Izveštaj o rezultatima izbora poslanika u Vijeće građana skupštine SR Bosne i Hercegovine“, *Službeni list SR BiH*, br. 42, do 19.12 1990., 1244.

⁷²⁵ Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića*, 158.

⁷²⁶ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Presuda*, 53-54.

⁷²⁷ Isto.; Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića*, 158.

⁷²⁸ Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića*, 158.

imali apsolutnu većinu glasova u SO Konjic. Takav razvoj prilika bio je očekivan s obzirom na činjenicu muslimanske većine na području općine.⁷²⁹

O daljnjem razvoju političkog života na području općine Konjic od trenutka uspostavljanja rada SO Konjic do sredine 1991., nema preciznijih podataka. Ono što je sasvim sigurno je kako je nova općinska vlast u Konjicu na čelu s Hadžihusejnovićem radila na izradi novoga statuta općine koji je prihvaćen nepunih godina kasnije, odnosno u drugoj polovici studenog 1991. godine.⁷³⁰ Osim toga detaljniji uvid u međustranačke odnose i razvoj stranačkog života na razini općine uglavnom nisu dovoljno poznati. Djelomično, iz naknadne hrvatske perspektive opisa stanja, SDA Konjic je bila nedorasla upravljanja javnim gospodarskim dobrima. Prema navodima hrvatske strane, lokalna SDA je nakon službenog konstruiranja vlasti na većinu važnijih javnih položaja postavljao nekompetentne pripadnike vlastite stranke.⁷³¹

Izvjesna rekonstrukcija političkih odnosa u Konjicu u prvoj polovici 1991. moguća je na temelju djelovanja SDS-a BiH Konjic. Naime, nešto više od mjesec dana nakon konstituiranja općinske vlasti u Konjicu, 27. siječnja 1991., u Konjicu je održana sjednica Opštinskog odbora (OO) SDS BiH Konjic na kojoj su članovi odbora donijeli odluku o traženju da se prostor općine Konjic u budućem unutarnjem ustrojstvu, odnosno „društvenoj-političkoj podjeli“ BiH dodijeli području istočne Hercegovine.⁷³² Tom odlukom osporena je mogućnost da se prostor općine Konjic u novoj administrativnoj podjeli BiH uključi u područje „Srednje Hercegovine“. Ipak, srpski odbornici su pri navedenom traženju zanemarili da su izrazita manjina u Konjicu zbog čega je njihov zahtjev o uključivanju u istočnu Hercegovinu bio politička provokacija bez realne osnove.⁷³³

„Najjači“ srpski argument bilo je praktično pouzdanje u JNA čije su manje snage bile u Konjicu, kao i očekivanje pomoći iz susjednih općina Kalinovik i Nevesinje u kojima su Srbi bili izrazita većina.⁷³⁴ Podrška JNA srpskom stanovništvu u većoj mjeri se podrazumijevala s obzirom na stratešku važnost Konjica i drugih dijelova istoimene općine. Naime na prostoru konjičke

⁷²⁹ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Presuda*, 53; R BiH, Državni zavod za statistiku R BiH, Statistički bilten, *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991.*; Nacionalni sastav stanovništva, Sarajevo: prosinac 1993., 63. -66.

⁷³⁰ Predsjednik Skupštine općine, Konjic, Odluka od sprovođenju primjene Statuta i obezbjeđivanja njegova primjene, br. 01-023-82/91 od 19. 11. 1991.

⁷³¹ ROTIM, Karlo, *Obrana Herceg Bosne 2*. Široki Brijeg: 1998., 103.

⁷³² SDS, OO Konjic, Konjic, br. 7/ 91 od 14. 2. 1991. U potpisu Đuro Kuljanin

⁷³³ Isto.

⁷³⁴ R BiH, Državni zavod za statistiku R BiH, Statistički bilten, *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991.*; Nacionalni sastav stanovništva, 58; 79.

općine nalazili su se mnogi važni vojni objekti, između ostalih i tvornica streljiva „Igman“, čvorište sustava veze na području Zlatara i Kisera, nekoliko većih spremišta oružja (u području Ljute) i pogonskog goriva (Čelebić) te tajni objekt „ARK“ kao rezervno zapovjedno mjesto predsjedništva SFRJ i Štaba GŠ JNA koje se aktiviralo u slučaju ratne opasnosti.⁷³⁵ Za to je vrijeme JNA u Hrvatskoj već pokazala svoje prosrpsko lice.⁷³⁶

Rat u susjednoj Hrvatskoj i proces političke disolucije koalicije nacionalnih stranaka tijekom 1991. bili su upozorenje lokalnom ogranku HDZ-u BiH da bi se slična situacija mogla dogoditi i u Konjicu. Takvo okruženje nametalo je i potrebnu pravovremenog organiziranja obrane dijelova općine. S tim u vezi tijekom srpnja 1991. pod okriljem HDZ BiH Konjic pokrenut je proces rada na organiziranju obrambenih aktivnosti.⁷³⁷ Slijedom toga, u Konjicu su do kraja 1991. navodno organizirane dvije bojne; 1. bojna „Klis“ te 2. bojna „Konjic“.⁷³⁸ No, navedeno osnivanje i stvaranje prve dvije bojne u većoj mjeri se vrlo vjerojatno odnosilo isključivo na okupljanje ljudstva koje je u tim trenutcima u velikoj većini bilo nenaoružano. Oko „750“ ljudi koliko se prema pojedinim hrvatskim izvorima u 1991. ukupno nalazilo u sastavu 1. bojne „Klis“ i 2. bojne „Konjic“ tek je manji broj njih raspolagao oružjem.⁷³⁹ Unatoč tome, proces naoružavanja lokalnog hrvatskog stanovništva općine Konjic koji je započeo u prvoj polovici 1991., rezultirao je u veljači 1992. postrojavanjem „350“ naoružanih vojnika.⁷⁴⁰

Za razliku od Hrvata, proces vojnoga organiziranja Muslimana u Konjicu do travnja 1992. bio je zanemariv. Dio stranačkog članstva SDA je, prema pojedinim autorima, već od ožujka 1991., pokrenuo proces vojnog organiziranja vlastitog članstva u sklopu stranačke organizacije „Patriotske lige“.⁷⁴¹ Iako o djelovanju vojnog dijela SDA, odnosno Patriotske lige na području Konjica nema preciznih podataka, moguće je kako je djelovanje pojedinih članova SDA Konjic

⁷³⁵ Regionalni stožer Herceg Bosne, Grude, Obavještajni izvještaj, ob. br. 1 od 18. 2. 1992.; R BiH, ŠVK OS R BiH, Sarajevo, Hitno, str. pov. br. 02/1091-488 od 18. 12. 1992.

⁷³⁶ MARIJAN, Davor. *Domovinski rat*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Despot Infinitus, 2016., 72.

⁷³⁷ Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića*, 195.; *Muslimanski ratni zločini u sjevernoj Hercegovini; Golgota Hrvata Konjica i Jablanice i nakon Domovinskog rata*. Mostar: Općinski odbor prognanih, izbjeglih i raseljenih Hrvata općine Konjic – Mostar, Rodoč, 2002., 12.

⁷³⁸ K. ROTIM, *Obrana Herceg Bosne 2*, 103-104.; Pod pojmom Klisa podrazumijeva se prostor naselja između Bokševice i planince Bitovnja kojeg omeđuje prostor rijeke Kraljušćice na istoku i obale Jablaničkog jezera na jugu. Kod dijela Klisa oko rijeke Neretvice uobičajeno je korištenje upravo toga naziva.

⁷³⁹ K. ROTIM, *Obrana Herceg Bosne 2*, 103.

⁷⁴⁰ Isto, 104.

⁷⁴¹ HALILIBEGOVIĆ, Nihad. „Činjenice o Patriotskoj ligi“. U: *Opsada i obrana Sarajeva 1992.-1995. Referati sa okruglog stola održanog 23. novembra 2005. godine.*, ur. Hajriz Bećirović. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 2008., 97-98.

na organiziranju obrambenih aktivnosti muslimanskog stanovništva u manjem opsegu bilo prisutno od polovice 1991. godine.⁷⁴² Konačni rezultat takvog okupljanja do travnja 1992. nije bio vidljiv iz razloga što je lokalno muslimanskog rukovodstvo u Konjicu smatralo da su postojeća SJB Konjic i sustav općinske TO-a dovoljna garancija funkcionalnosti sustava koji se trebao aktivirati u slučaju razvoja ratnih događaja.⁷⁴³ Takvo razmišljanje može se povezati i općenitim stavom lokalnog muslimanskog političkog rukovodstva Konjica. Naime, većinska muslimanska vlast u Konjicu na čelu s Rusmirom Hadžihusejnovićem je tijekom agresije JNA na Hrvatsku imala relativno benevolentan stav prema tim događajima.⁷⁴⁴ Na taj je način zapravo davala podršku okvirnom političkom stajalištu muslimanskih predstavnika u BiH na čelu s Alijom Izetbegovićem koji su opstanak socijalističke Jugoslavije smatrali ključnim preduvjetom očuvanja BiH.⁷⁴⁵

U takvom ozračju protekao je masovni skup građana na stadionu „Partizana“ u Konjicu održan 10. kolovoza 1991. godine. Na navedenom, službeno antiratnom skupu, no zapravo projugoslavenskom skupu, koji je simbolično nosio tematsku poruku „mira“ i bio prožet jugoslavenskim zastavama i porukama, Hadžihusejnović je poslije najave voditelja skupa Nevena Anđelića gromoglasno pozdravljen od strane okupljenih građana nakon čega je uputio korektnu poruku za održavanja mira u Konjicu.⁷⁴⁶ Nakon Hadžihusejnovićeva pozdrava skup je nastavljen nastupima poznatih bosanskohercegovačkih glazbenih izvođača koji su različito od njega u pozdravima upućenima okupljenima pozdravljali okupljene porukama podrške opstanku socijalističke Jugoslavije energičnim i čestim skandiranjem riječi „Jugoslavija“.⁷⁴⁷ Skup je tako potvrdio da muslimanska i srpska politička većina u općini podržava opstanak socijalističke Jugoslavije. Hrvatsko stanovništvo nije bilo za tu opciju zbog agresije JNA na Hrvatsku. Spomenuti skup podrške Jugoslaviji u Konjicu bio je jedan u nizu skupova koji su se tijekom kolovoza 1991. organizirali širom Hercegovine te ostatka BiH. Tako je primjerice dan uoči održavanja spomenutog skupa u Konjicu, odnosno tijekom 9. kolovoza, održan sličan „antiratni“

⁷⁴² Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića.*, 197.

⁷⁴³ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Rusmir Hadžihusejnović, ć.* 20.5. 1998., 11755.

⁷⁴⁴ Predsjednik Skupštine općine, Konjic, Odluka od sprovođenju primjene Statuta i obezbjeđivanja njegova primjene, br. 01-023-82/91 od 19. 11. 1991.

⁷⁴⁵ „Vožd vabi Muslimane“, *Novi Vjesnik*, 10. 8. 1991., 7.

⁷⁴⁶ Koncert za mir, Konjic, 10. 8. 1991., nepoznati autor. Snimka u posjedu autora. Snimka dostupna i na <https://www.youtube.com/watch?v=FTQz4-LnN-Y&t=117s>, (22.03 – 23.13.)

⁷⁴⁷ Isto.; Na navedenom skupu na spomenutom stadionu Društva za tjelesno vaspitanje (DTV) Konjic nastupili su jedni od najpoznatijih pjevača iz BiH; Hanka Paldum, Šerif Konjević, Semir Memić „Vajta“, grupa Plavi orkestar kao i Dragan Stojković „Bosanac“. Većina njih uputila je snažne javne poruke opstanku Jugoslavije.

skup i u Mostaru na kojemu se prema pojedinim medijskih procjenama okupilo oko „30.000“ ljudi.⁷⁴⁸

S druge pak strane, spomenuto hrvatsko i muslimansko organiziranje te svojevrsna suradnja koja se pritom pojavila bila je rezultat očiglednog straha od mogućeg djelovanja JNA i lokalnih Srba koji su se uz njezinu pomoć relativno lako naoružavali. U skladu s time, u razdoblju nakon održavanja referenduma za nezavisnost BiH s kraja veljače i početka ožujka 1992., stanje na području konjičke općine se pogoršavalo zbog mogućeg sukoba sa srpskom stranom i pripadnicima JNA na području općine. Pogoršavanje takvog stanja zabilježeno je upravo u ožujku 1992. i to nakon što su na području Klisa naoružani Hrvati blokirali lokalne cestovne komunikacije u cilju sprečavanja kretanja pripadnika JNA na tom području.⁷⁴⁹ Takvi i slični događaji predstavljali su praktične znakove pogoršanja postojećeg sigurnosnog stanja i negativnih posljedica koje su iz njih mogle proizaći. Slične aktivnosti s ciljem nadzora kretanja ljudi i roba na području općine provodili su i pripadnici SJS Konjic koji su u skladu s time postavili nekoliko nadzornih punktova na prilazima gradskom području Konjica.⁷⁵⁰ Često prisustvo naoružanih policijskih patrola i nadzornih punktova potvrđivalo je evidentno pogoršanje sigurnosnog stanja u općini.

Ključni događaj koji je postojeće napete odnose doveo u stanje neizbježnog sukoba bila je odluka „Skupštine srpskog naroda opštine Konjic“, pod vodstvom SDS BiH Konjic na čelu s Đurom Kuljaninom, od 22. ožujka 1992. o „srpskim teritorijima“ na području općine Konjic. Naime, na taj način konjički Srbi proglasili su zasebnu srpsku općinu Konjic. U sastav novoproglašene srpske općinske zajednice osim naselja u kojima su Srbi bili većinski dio stanovništva bila su uvrštena i ona mjesta u kojima je srpsko stanovništvo bilo manjinsko.⁷⁵¹ Takav postupak pravdao se isticanjem „vlasničkog principa“, po kojemu je takav prostor smatran srpskim u slučaju da je srpsko stanovništvo bilo vlasnik određenog dijela zemlje bez obzira što nije živjelo na tom području. Na taj način u drugoj kategoriji našlo se ukupno 27 naselja i sela među kojima i sela Radešine, Buturović Polje, Galjevo te još nekolicina njih gdje je broj srpskog stanovništva u

⁷⁴⁸ „Antiratni miting u Mostaru“, *Novi Vjesnik*, 11. 8. 1991., 4.

⁷⁴⁹ K. ROTIM, *Obrana Herceg Bosne* 2, 104.

⁷⁵⁰ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izvjestaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza)*, *Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić*, bez broja i datuma, 33.

⁷⁵¹ Skupština srpskog naroda opštine Konjic, Konjic, Odluka o srpskim teritorijima, br 28/92 od 22. 3. 1992. U poptisu Đuro Kuljanin

odnosu na hrvatsko ili muslimansko stanovništvo bio zanemariv.⁷⁵² To je bio pokazatelj maksimalnih zahtjeva srpske strane za stjecanjem kontrole nad većim područjem konjičke općine te samim Konjicom kao istoimenim općinskim središtem. Cijeli postupak konjičkog SDS-a donesen je na temelju uputa Glavnog odbora SDS BiH iz prosinca 1991. koji je predviđao načine organiziranja i djelovanja vlasti srpskog naroda u BiH u razdoblju izvanrednih okolnosti.⁷⁵³ Rukovodstvo SDS BiH Konjic u opisanom se procesu koristilo uputama predstavljenima u sporednoj „B“ verziji koja je predviđala stvaranje navedene samostalne srpske općine i svih drugih pratećih tijela koji su trebali dati punu podršku jedinicama JNA na području općine Konjic.⁷⁵⁴ Čini se kako je lokalno srpsko rukovodstvo u Konjicu nastojalo u maksimalnoj mjeri ispuniti sve pretpostavke koje bi omogućile i formalno djelovanje srpske općine Konjic unatoč tomu što se prostor Konjica u odluci o verifikaciji srpskih autonomnih oblasti nije nalazio u sastavu srpske autonomne oblasti istočna Hercegovina.⁷⁵⁵ Stoga nije nemoguće da je proces proglašenja srpske općine Konjic bio većim dijelom zasluga lokalnog rukovodstva SDS BiH Konjic na čelu s Đurom Kuljaninom. Proglašenje srpske općine Konjic predstavljalo je posljednji predratni politički događaj na području Konjica.

6. 2. Početak rata na području općine Konjic

Do sredine travnja 1992. rat koji se širio diljem bosansko-hercegovačkoga teritorija manifestirao se time što su iz jugoistočnih dijelova općine Konjic protjerani tamošnji Hrvati i Muslimani.⁷⁵⁶ Tako je već tijekom 4. travnja s područja s. Bijela u Konjic pristiglo nekoliko Hrvata i Muslimana protjeranih od strane lokalnih Srba.⁷⁵⁷ To nisu bile prve izbjeglice koje su stigle u Konjic. Već potkraj ožujka na području Konjica stigao je prvi veći val muslimanskih izbjeglica s

⁷⁵² Isto; usp. R BiH, *Državni zavod za statistiku RBiH, Statistički bilten, Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991.*; *Nacionalni sastav stanovništva*, 63- 66.

⁷⁵³ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka, Svjedok ekspert Ilijas Hadžibegović*, bez broja i datuma, 32; ICTY: Predmet br. IT-95-5/18, *Slučaj Radovan Karadžić, Izveštaj eksperta svjedoka, Svjedok ekspert Dorothea Hanson, Bosnian Serb Crisis Staff, War Presidencies and War Commissions 1991-1995*, bez broja od 8. 4. 2009. paragraf 20 do 30.

⁷⁵⁴ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka, Svjedok ekspert Ilijas Hadžibegović*, bez broja i datuma, 33.

⁷⁵⁵ Isto; „Sjednica skupštine srpskog naroda u BiH – Definirali Jugoslaviju“, *Vjesnik*, 22. 11. 1991., 9.

⁷⁵⁶ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić*, bez broja i datuma, 24.

⁷⁵⁷ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka, Svjedok ekspert Ilijas Hadžibegović*, bez broja i datuma, 33.

područja istočne Hercegovine te istočne Bosne.⁷⁵⁸ Tada se najveći broj prilaza gradu Konjica iz pravca Nevesinja i Sarajeva našao pod kontrolom srpskog stanovništva naoružanog i podržanog od postojećih snaga JNA na području općine.⁷⁵⁹ Također, i magistralna cesta koja je Konjic povezivala s Mostarom bila je pod djelomičnim nadzorom srpske strane na području sjeverno od Mostara.⁷⁶⁰ Do sredine travnja lokalni ogranak SDS BiH Konjic na nizu sjednica održanih u razdoblju od 7. do 12. travnja donio je nekoliko zaključaka među kojima i onaj u kojima je JNA proglasio jedinom legitimnom vojnom silom na području BiH pozivajući pritom lokalno srpsko stanovništvo da je podrži.⁷⁶¹

U skladu s navedenim u prvoj polovici travnja 1992. sigurnosno stanje na području Konjica bilo je nestabilno a većih sukoba nije bilo zbog nedovoljnog broja srpskih snaga i JNA koji zbog toga nisu bili u stanju da vojnim putem preuzmu kontrolu nad područjem općine. Takvo stanje do određene mjere bilo je povezano i s djelovanjem jedinica JNA na užem i širem području Mostara u kojemu je u prvim danima travnja došlo do većih sukoba s budućim hrvatskim snagama HVO-a. Upravo u tim trenucima na području Raštana kod Mostara pripadnici JNA zarobili su Zdravka Šagolja koji je bio jedan od glavnih pojedinaca zaduženih za ustrojavanje hrvatskih postrojbi na području Konjica.⁷⁶²

Stanje na području Konjica u prvoj polovici travnja 1992. načelnik SJB Konjic Jasmin Guska ocijenio je „relativno dobrim“ no s mogućnošću izgledne eskalacije sukoba do kojega je moglo doći „svakog časa“.⁷⁶³ Unatoč tome Guska je postojeće stanje međunacionalnih odnosa na području općine ocijenio „zadovoljavajućim“. Guska je u daljoj ocjeni svakodnevnih događaja istaknuo kako je broj krađa svih vrsta u porastu te kako ih pripadnici redovne policije zajedno s aktiviranim rezervnim sastavom nastoje spriječiti.⁷⁶⁴ Uz masovne krađe, Guska je napomenuo i primjetan porast „silejdžijstva“ koje je „uzelo maha“ zajedno s remećenjem javnog reda i mira što

⁷⁵⁸ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Rusmir Hadžihusejnović*, 20.5. 1998., 11770-11771.

⁷⁵⁹ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić*, bez broja i datuma, 24.

⁷⁶⁰ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Rusmir Hadžihusejnović, ć*, od 20.5. 1998., 11780-11781.; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić*, bez broja i datuma, 24.

⁷⁶¹ SDS BiH, Sekretarijat Opštinskog odbora SDS Konjic, Konjic, Zaključci kao orijentaciona politika opštinskog odbora, bez broja od 12. 4. 1992.

⁷⁶² K. ROTIM, *Obrana Herceg Bosne* 2, 104.

⁷⁶³ ICTY: Skupština općine Konjic, Zapisnik s 9. sjednice Skupštine općine, br 01-012-21/92 od 17. 4. 1992., 3. U potpisu Muhamed Djikić, sekretar Skupštine opštine

⁷⁶⁴ Isto.

se ogledalo i u porastu „pravljena nereda po kafićima“.⁷⁶⁵ Prema Guskinom izvještaju lokalni policajci SJB Konjic kojima se do sredine travnja 1992. pridružio i veći broj rezervnih policajaca nastojali su onemogućiti opisane pojave na gradskom i prigradskom području Konjica zbog čega su organizirali nekoliko nadzornih punktova na području „Ovčara, Drecelja, Bijela, Suhi do i Podorašac.“⁷⁶⁶ Shodno navedenom, Guskina ocjena sigurnosnog stanja na području općine kao „zadovoljavajućeg“ bila je upitna. Zbog toga nije isključeno da je ona bila odraz usporedbe s drugim općinama u kojima je rat eskalirao a stanje bilo osjetno gore.

Do sredine travnja 1992. Hrvati u Konjicu bili su organizirani kroz Krizni štab OO HDZ-a BiH koji je u vrijeme izbijanja otvorenog rata na širem području Hercegovini uspio okupiti dvije bojne ljudstva koje je u određenoj mjeri bilo naoružano.⁷⁶⁷ Proglašenjem neposredne ratne opasnosti na području BiH od 8. travnja 1992. te donošenjem odluke o formiranju HVO od istoga dana, djelovanje Kriznog štaba OO HDZ je prestalo a započeo je proces ustrojavanja HVO-a za područje općine Konjic.⁷⁶⁸ HVO-a je tako postao prva veća organizirana formacija ljudstva koja je bila spremna za obranu pojedinih dijelova općine Konjic. Takva spremnost proizlazila je iz načina okrupnjivanja postrojbi HVO Konjic čija je baza organiziranja bila temeljena na sustavu nekadašnjeg sustava TO-e u kojemu su tako organizirane postrojbe bile uglavnom lokalnog obrambenog karaktera. Prema pojedinim podacima muslimanske strane, postrojbe HVO-a na području općine Konjic tijekom travnja 1992. i ranije brojale su „750 pripadnika sa završenom vojnom obukom“.⁷⁶⁹ Spomenuta je brojka u konačnici bila u suglasju s podacima hrvatske strane iako iz dostupnih podataka nije precizno jasno u kojoj mjeri je postojeće ljudstvo bilo naoružano.⁷⁷⁰ Zarobljavanjem Zdravka Šagolja od strane pripadnika JNA na području Mostara zapovjedništvo nad postrojbama HVO-a Konjic preuzeo je Dinko Zebić.⁷⁷¹

S druge strane, muslimansko stanovništva je do prve polovice travnja 1992. bilo u fazi organizacijske obrambenih priprema. Ipak postojeći sustav TO-a SR BiH koji je trebao

⁷⁶⁵ Isto, 4.

⁷⁶⁶ Isto, 3.

⁷⁶⁷ K. ROTIM, *Obrana Herceg Bosne 2*, 104.

⁷⁶⁸ „Odluka o formiranju Hrvatskog vijeća obrane“, *Narodni list HZ Herceg Bosna*, br. 1, rujna 1992, 4.; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka, Svjedok ekspert Ilijas Hadžibegović*, bez broja i datuma, 36.

⁷⁶⁹ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka, Svjedok ekspert Ilijas Hadžibegović*, bez broja i datuma, 36.

⁷⁷⁰ K. ROTIM, *Obrana Herceg Bosne 2*, 103-104.

⁷⁷¹ ICTY: Armija Republike BiH, Armijski štab Konjic, Usuglašavanje ratnih dejstava na teritoriji opštine Konjic – n/r zapovjedniku štaba HVO Konjic g Dinku Zebiću, str. pov. br. 1-111/ 92 od 25. 6. 1992. Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića.*, 200.

predstavljati osnovu organiziranja bio je kompromitiran djelovanjem srpskih kadrova koji su republički sustav TO-a BiH usmjeravali u pravcu stvaranja zasebne srpske TO i pružanju podrške JNA.⁷⁷² Dio tih i takvih jedinica postrojbi TO SR BiH u razdoblju 1991. zajedno s JNA aktivno je sudjelovao u agresiji na Republiku Hrvatsku.⁷⁷³ Upravo je ta činjenica predstavljala jedan od glavnih razloga radi kojega se lokalno hrvatsko stanovništvo u Konjicu i šire odlučilo samostalno organizirati izvan sustava republičkog TO-a BiH. Muslimanska strana je vidljive pomake u organizaciji pokazala tek u drugoj polovici travnja 1992., kada je sa zadatkom pomoći oko organiziranja u Konjic stigao potpukovnik Asim Džambasović kojeg je poslao komandant Štaba TO BiH pukovnik Hasan Efendić.⁷⁷⁴

Iz muslimanske perspektive promjene u TO RBiH od 9. travnja smatrane su osnovom i da Hrvati prihvatite novi položaj TO-a kao jedine legalne oružane sile BiH. Za HVO, „nova“ TO RBiH nije bila prihvatljiva i smatrali su da je u pitanju tek osnivanje muslimanske vojske. S druge strane, smjena prethodnih čelnika Republičkog štaba TO-a BiH na čijem čelu su bili generali Drago Vukosavljević i Fikret Jakić srpskoj strani u Konjicu bila je neprihvatljiva zbog je čega pozvala stanovništvo da se ne odziva pozivima za mobilizaciju TO-a na području Konjica.⁷⁷⁵ Na taj način je TO BiH u samom početku dobio jasno vidljivo obilježje buduće muslimanske vojske.

Opštinski štab TO-a (Štab TO) Konjic započeo je sa službenim djelovanjem 17. travnja 1992. nakon što je početak njegova rada potvrđen na sjednici Skupštine općine Konjic. Temeljem prijedloga Predsjednika Skupštine općine dr. Rusmira Hadžihusejnovića većinom glasova usvojena je odluka o službenom formiranju TO-a Konjic. Na istoj sjednici usvojen je i prijedlog o imenovanju rezervnog kapetana I klase Envera Redžepovića za komandanta Opštinskog Štaba TO-a (OpŠTO) Konjic.⁷⁷⁶ Protiv osnivanja novog Štaba TO-a Konjic bila su šestorica predstavnika ogranka SDS BiH Konjic od ukupno devet, koliko ih je bilo zastupljeno u Skupštini općine.⁷⁷⁷ Njihovo protivljenje bilo je očekivano s obzirom da se rekonstrukcija postojećeg Štaba TO-a RBiH

⁷⁷² ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić* bez broja i datuma, 16.

⁷⁷³ D. MARIJAN, *Domovinski rat*, 49.

⁷⁷⁴ „Uredba o ukidanju dosadašnjeg Republičkog štaba Teritorijalne odbrane i obrazovanje Štaba Teritorijalne Republike Bosne i Hercegovine“ *Službeni list RBiH*, god. 1, br.1, Sarajevo 9. 4. 1992.; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić* bez broja i datuma, 23.; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Enver Redžepović*, 25. 5. 1998., 12051.

⁷⁷⁵ SDS BiH, Sekretarijat Opštinskog odbora SDS Konjic, Konjic, Zaključci kao orijentaciona politika opštinskog odbora, bez broja od 12. 4. 1992.

⁷⁷⁶ ICTY: Skupština općine Konjic, Zapisnik s 9. sjednice Skupštine općine, br 01-012-21/92 od 17. 4. 1992., 6.

⁷⁷⁷ Isto.

svodila u većoj mjeri na smjenama u zapovjednim i drugim ključnim strukturama.⁷⁷⁸ Do sredine travnja 1992. lokalno organiziranje muslimanske strane očekivano se provodilo putem mjesnih zajednica (MZ). U danima neposredno prije službenog osnivanja Štaba TO-a Konjic, od ljudstva okupljenih u većinski muslimanskim MZ-a okupilo se „1336“ ljudi od koji je formirano „25 vodova“.⁷⁷⁹ U danima nakon službenog osnivanja Štaba TO Konjic taj se broj povećavao pa je nakon službenog osnivanja cjelokupno ljudstvo bilo svrstano u nekoliko većih odreda od kojih je najbrojniji bio onaj sastavljen od ljudstva s područja Klisa.⁷⁸⁰ Po nepotpunim podacima do kraja travnja 1992. u te dvije veće formacije Štaba TO-a Konjic bilo je okupljeno ukupno oko „3312“ ljudi.⁷⁸¹ Prema tome, može se zaključiti kako je odaziv lokalnog muslimanskog stanovništva na poziv za mobilizaciju bio u skladu s očekivanim.⁷⁸²

Prema organizacijskoj strukturi Štab TO-a Konjic bio je podređen Okruženom štabu TO Mostar.⁷⁸³ Međutim, praktična povezanost Štaba TO-a Konjic s Okružnim štabom u Mostaru nije bila moguća iz razloga što se Okružni štab Mostar raspao početkom travnja 1992. u trenutku napada JNA i Srba na Mostar. Bio je to razlog radi kojega je lokalno muslimansko rukovodstvo SDA Mostar odlučilo obranu Mostara prepustiti lokalnom HVO-u koji je u tom trenutku predstavljao jedinu organiziranu vojnu formaciju koja je imala mogućnosti pružiti otpor djelovanju JNA i lokalnoj srpskoj TO.⁷⁸⁴ Zbog toga je Štab TO-a Konjic od osnivanja 17. travnja 1992. bio podređen središnjem Štabu TO-a u Sarajevu.⁷⁸⁵ Osnivanje i podređivanje štaba je obavio upravo prethodno spomenuti potpukovnik Asim Džambasović.⁷⁸⁶ Džambasović je neposredno prije dolaska u Konjic, još u travnju 1992. obavljao funkciju načelnika štaba 216. brigade JNA

⁷⁷⁸ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Enver Redžepović*, 25.5. 1998., 12047.

⁷⁷⁹ M. ŠADINLIJA, *Teritorijalna obrana Bosne i Hercegovine 1986-1992.*, 241.

⁷⁸⁰ R BiH, Opština Konjic, Opštinski štab obrane grada, Naredba, str. pov. br. 01/01-1 od 17. 5. 1992. U potpisu kapetan Esad Ramić; ICTY: Pregled organizacije odbrambenih snaga Konjic, bez broja od januara 1998. Pregled izradio Midhat Cerovac

⁷⁸¹ Isto, 30.; Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića.*, 200.

⁷⁸² „Konjic -Masovni odaziv u jedinice TO“, *Oslobođenje*, 13. 4. 1992., 4.

⁷⁸³ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić*, bez broja i datuma, 28.

⁷⁸⁴ R BiH, Skupština općine Mostar, Krizni štab općine, Odluka, br. 427/92 od 29. 4. 1992. U potpisu članovi Kriznog štaba; Milivoj Gagro, Ismet Hadžiosmanović, Zijad Demirović, Borislav Puljić, Josip Škutor, Mehmed Behmern, Ilija Filipović, Fikret Bajrić i Jole Musa

⁷⁸⁵ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić*, bez broja i datuma, 28.

⁷⁸⁶ Isto.

smještene u Han Pijesku koja se u tom razdoblju spremala za napadna djelovanja u smjeru Sarajeva.⁷⁸⁷

Prema tome, lokalni Štab TO-a Konjic je od osnivanja imao dovoljan broj vojnika što je bilo i očekivano s obzirom da je muslimansko stanovništvo bilo većinsko na području općine. Ipak, Štab TO-a Konjic počeo je rad s izraženim nedostatkom oružja i streljiva pa je u početku raspolagao isključivo lovačkim naoružanjem i manjom količinom vojnog oružja.⁷⁸⁸ Oružje Štaba TO-a Konjic kao i okolnih štabova Jablanice i Prozora prethodno je oduzela JNA koja ga je smjestila u nekoliko vojnih skladišta JNA upravo na području općine Konjic. Naoružanje bivših Štabova TO-a iz Prozora, Jablanice i Konjica završilo je tako u skladištima na području Ljute. Prema podacima 2. Vojne oblasti (dalje; VO) JNA u Sarajevu u skladištima JNA na području Konjica nalazilo se „5980 cevi naoružanja sa 2b/k municije“.⁷⁸⁹ U cilju povratka naoružanja rukovodstvo općine Konjic pregovaralo je s komandantom jedinica JNA na području Konjica potpukovnikom Dragoljubom Veličkovićem.⁷⁹⁰ Pregovori muslimanskih i hrvatskih predstavnika vlasti Konjica s Veličkovićem nisu imali uspjeha i sa strane JNA njihovo održavanje svodilo se na odugovlačenje radi dobivanja potrebnog vremena za prebacivanje postojeće količine naoružanja s općinskog područja Konjica. Prema planovima JNA oružje predratnih Štabova TO-a sjeverne Hercegovine trebalo se prebaciti na područje sela Mokro, odnosno na područje većinskog srpskog područja Pala.⁷⁹¹ Prebacivanje navedenog naoružanja predstavljao je određen sigurnosti rizik koji je JNA na području Konjica definirala kroz djelovanje „straža“ muslimansko-hrvatskeparavojske“, odnosno lokalnih Hrvata i Muslimana koji su nadgledali skladišta JNA čime su zapravo onemogućavali planirano premještanje većih količina naoružanja.⁷⁹² Lokalno hrvatsko i muslimansko vodstvo u Konjicu očito je bilo svjesno namjera JNA o premještanju oružja s područja općine što se spomenutim nadzorom nastojalo onemogućiti. Zbog toga su pregovori s JNA oko vraćanja naoružanja trajali veći dio travnja. Predstavnici općinske vlasti Konjica na čelu s predsjednikom Skupštine općine Rusmirom Hadžihusejnovićem smatrali su da JNA treba predati

⁷⁸⁷ ICTY: Predmet br. IT-00-39-T, Slučaj Momčilo Krajišnik, *Transkript svjedočenja, Svjedok Asim Džambasović*, 23.9. 2004., 5934.

⁷⁸⁸ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić*, bez broja i datuma, 30.

⁷⁸⁹ ICTY: Komanda 2 Vojne oblasti, Zaključci iz procene stanja na prostoru BiH u zoni odgovornosti 2. VO., str. pov. br. 908-1 od 20.3. 1992. U potpisu Milutin Kukanjac, 8.

⁷⁹⁰ Opštinski štabovi TO Konjic, Jablanica, Prozor, Konjic, Vojnoj pošti Ljuta -Pismo, bez broja od 1. 5. 1992.

⁷⁹¹ ICTY: Komanda 2 Vojne oblasti, Zaključci iz procene stanja na prostoru BiH u zoni odgovornosti 2. VO., str. pov. br. 908-1 od 20.3. 1992., 8.

⁷⁹² Isto.

cjelokupno naoružanje jer od međunarodnog priznanja BiH kao samostalne države ona više nije bila oružana sila nove države.⁷⁹³

Zbog pogoršanja opće situacije u travnju su prilazi Konjica kao i njegova cestovna povezanost s Mostarom i Sarajevom bili su blokirani u mjestima s većinskim srpskim stanovništvom.⁷⁹⁴ Taj se prekid jasno uočavao na području sela Bradina u kojemu su lokalni pripadnici srpske TO-e postavili nadzorni punkt na kojemu nisu dopuštali slobodan prolaz putnicima čime su ometali promet između Sarajeva i Konjica.⁷⁹⁵ Pored cestovne, srpska blokada u Bradini podrazumijevala je i prekid željezničkog prometa na pruzi Sarajevo-Mostar-Ploče.⁷⁹⁶ Zbog toga je prostor Bradine bio je od ključne važnost za spajanje jedinica muslimanskog Štaba TO-a Konjic s onima u Hadžićima. Uz područje Bradine, dio gradskog područja Konjica te ostatka Klisa i Neretvice bio je blokiran u području Donjeg Sela, odnosno sjeveroistočnog prigradskog prostora Konjica. Blokiranjem dakle tih područja dio konjičke općine bio je djelomično odsječen od najbliže cestovne poveznice s gradom Konjicom.⁷⁹⁷ Sličnu blokadu pripadnici srpske TO-e Konjic proveli su na području sela Borci u kojemu općinska vlast i policija iz Konjica nije imala nadzor još od druge polovice 1991., kada su na taj prostor pristigle prve veće skupine pripadnika JNA u napredovanju prema Hercegovini i dubrovačkom primorju.⁷⁹⁸

U skladu s novonastalom situacijom, najranije od 6. travnja 1992 u Konjicu je zabilježeno djelovanje Kriznog štaba općine Konjic koji se u pojedinim službenim zahtjevima obraćao u ime zajedničkog kriznog štaba općina Konjic, Jablanica i Prozor, što uslijed postojećih ratnih okolnosti zasigurno nije bio. Taj je zajednički Krizni štab zapravo predstavljao isključivo Predsjedništvo Skupštine općine Konjic koje je od druge polovice travnja 1992., počelo djelovati preuzimajući ovlasti Skupštine općine Konjic.⁷⁹⁹ Koristeći prethodno spomenuti kolektivni naziv, predsjednik Skupštine općine Konjic, dr. Rusmir Hadžihusejnović je 12. travnja 1992. uputio pismo Glavnom stožeru Hrvatske vojske (HV) u kojem je tražio pomoć u opremanju i naoružavanju ljudstva na

⁷⁹³ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Rusmir Hadžihusejnović*, 21.5. 1998., 11858.

⁷⁹⁴ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Rusmir Hadžihusejnović*, 20.5. 1998., 11780-11781.

⁷⁹⁵ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Rusmir Hadžihusejnović*, 21.5. 1998., 11805.

⁷⁹⁶ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Presuda*, 57.

⁷⁹⁷ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić*, bez broja i datuma, 24.

⁷⁹⁸ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Rusmir Hadžihusejnović*, 20. 5. 1998., 11774 - 11775.; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok P*, 9. 7. 1997., 4613.

⁷⁹⁹ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Rusmir Hadžihusejnović*, 20. 5. 1998, 11760-11761.

području triju navedenih općina. Svoju molbu Hadžihusejnović je obrazložio izvjesnim napadom JNA i srpske TO-e na području Konjica, Jablanice i Prozora ističući kako će u tom slučaju pružanje otpora JNA biti nemoguće.⁸⁰⁰ Na kraju pisma Hadžihusejnović je napomenuo kako je općina Konjic u određenim logističkim mjerama „uvezana i u centru Grude“.⁸⁰¹ Iz navedene molbe upućene Glavnom stožeru HV-a vidljivo je nekoliko stvari. Prvo, jasno je kako je većinsko muslimansko rukovodstvo SDA Konjica bilo u određenoj vrsti dogovora s lokalnom hrvatskom stranom što se ogledalo u opisu traženog naoružanja. Takav odnos većinski muslimanskih i hrvatskih predstavnika vlasti u Konjicu bio je pokazatelj opasnosti treće, u ovom slučaju srpske, strane koja je u prvoj polovici travnja 1992. na području Konjica očito bila u boljem položaju u odnosu na druge dvije. Preciznije, opasnost od srpske strane bila je glavni razlog koji je poništio prethodne nesuglasice lokalne muslimanske i hrvatske strane usmjeravajući obje strane na suradnju.⁸⁰² S druge strane, molba za direktnom vojnom pomoći iz Hrvatske i naglašavanje povezanosti s Grudama bili su jasan pokazatelj nefunkcionalnosti djelovanja središnje vlasti BiH u Sarajevu koja uslijed novonastalih ratnih okolnosti nije bila u mogućnosti pružanja praktične pomoći u obrani pojedinih dijelova BiH.

Prema tome, Hadžihusejnovićeva molba vojnom tijelu Hrvatske, promatrano iz perspektive travnja 1992., predstavljala je logičan potez budući da je dio općine Konjic bio u okruženju snaga srpske TO-e i JNA. Lokalno muslimansko rukovodstvo na čelu s Hadžihusejnovićem je prije travnja 1992., posredstvom određenih civilnih osoba, većim dijelom poduzetnika koji su vodili porijeklo s područja općine Konjic, koristeći njihova osobna poznanstva na području Republike Hrvatske započelo proces prikupljanja potrebnu pomoć koja se u većoj mjeri doticala nabavke potrebnog oružja i opreme za naoružavanje vlastitih pripadnika Štaba TO-a.⁸⁰³ Taj je proces bio istovjetan djelovanju lokalne hrvatske strane u Konjicu koja je tijekom rata u Hrvatskoj 1991. bila svjesna nemogućnosti djelovanja središnje vlasti u Sarajevu radi čega je i pokrenula samostalni proces obrambenih priprema. Temeljem toga, u početnim danima otvorenih ratnih sukoba u BiH kod muslimanske strane prevladavalo je mišljenje kako je hrvatska strana u Konjicu, odnosno domicilni Općinski stožer (OS) HVO-a Konjic bio bolje naoružan u odnosu na

⁸⁰⁰ RBiH, Skupština općine Konjic, Savjet za sigurnost i krizni štab, br. 07-1-800-40/92 od 12. 4. 1992. U potpisu dr. Rusmir Hadžihusejnović

⁸⁰¹ Isto.

⁸⁰² ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Presuda*, 58.

⁸⁰³ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Rusmir Hadžihusejnović*, 20. 5. 1998., 11787.

pripadnike Štaba TO-e Konjic koji su sredinom travnja tek ulazili u fazu novog organiziranja.⁸⁰⁴ Pomoć u naoružavanju te općenito dopremanju vojne i druge pomoći iz Hrvatske jedinicama Štaba TO-e Konjic kao i drugim općinama u susjedstvu nastavljena je i nakon travnja 1992. godine.⁸⁰⁵

U kroničnim nedostatku naoružanja koje se nalazilo na „dohvat ruke“ u skladištima JNA na području konjičke općine, važan događaj bio je zauzimanje tvornice streljiva „Igman“ koja je do tad bila pod nadzorom snaga JNA. Naime, u noći s 18. na 19. travnja 1992., pripadnici tek formiranih jedinica Štaba TO-e Konjic, HVO-a Konjic te SJB Konjic preuzeli su kontrolu nad tvornicom streljiva „Igman“, a dan kasnije i nad područjem skladišta JNA na području sela Čelebići.⁸⁰⁶ Stjecanje kontrole nad prostorima spomenute tvornice streljiva „Igman“ provedeno je bez pružanja otpora osiguranja tvornice. Unutar tvornice skupina pripadnika HOS-a zarobila je Ranka Kuljanina, oficira JNA zaduženog za sigurnost tvornice.⁸⁰⁷ Pojava pripadnika HOS-a bila je zabilježena upravo u trenutcima preuzimanja kontrole nad tvornicom Igman. Prema pojedinim izvorima nakon dolaska u Konjic tijekom druge polovice travnja 1992. pripadnici HOS-a bili su smješteni u gradskom hotelu čime su izazvali određenu pomutnju među lokalnim srpskim stanovništvom.⁸⁰⁸ No, čini se kako se nije radilo o lokalnim pripadnicima jer je postrojba HOS-a u Konjic formirana nakon navedenih događaja.⁸⁰⁹ Istovjetan uspjeh ostvaren je prilikom preuzimanja kontrole nad skladištem goriva JNA u području Čelebića čiji je komandant Narcis Hasečić, prethodno stupio u vezu s lokalnim muslimanskim predstavnicima vlasti Konjica kojima je prenio svoju želju za mirnom predajom skladišta.⁸¹⁰ Hasečić je kao uvjet navedene mirne predaje skladišta tražio garanciju sigurnosti vojnicima koji su se nalazili u skladištu i kojima je on bio nadređen. Navedeno traženje naposljetku je bilo i ispunjeno pa je manjem broju vojnika JNA koji

⁸⁰⁴ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Šekija Kevrić*, 16.4. 1998., 11234.; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić*, bez broja i datuma, 26.

⁸⁰⁵ R BiH, Ministarstvo za narodnu obranu, Sarajevo, Ovlaštenje, br. sl/02 od 9.5. 1992. U potpisu Jerko Doko

⁸⁰⁶ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Enver Redžepović*, 25. 5. 1998., 12056; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Rusmir Hadžihusejnović*, 20. 5. 1998., 11771; Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića.*, 198.; Ulaskom u tvornicu „Igman“ zatečeno je preko 14 miliona metaka u veličini od 7.62x39 do 12.7 mm, od čega je najveća količina otpadala na najkorištenije pješačko streljivo 7.62 mm. Prema: HMDCDR, HVO, MINOB, PU MO: UNIS, Igman, Društveno preduzeće, Konjic, Izveštaj, str. pov. br. 1/1 od 18.2.1993.

⁸⁰⁷ Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića.*, 198.

⁸⁰⁸ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok P*, 9. 7. 1997., 4615 – 4616.

⁸⁰⁹ HMDCDR, HVO; HZHB, HVO, Općinski stožer Konjic, Konjic, Zapovijed, br. 02- 954/92 od 5. 7. 1992. U potpisu Dinko Zebić

⁸¹⁰ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Rusmir Hadžihusejnović*, 20. 5. 1998., 11771.

su se nalazili na osiguranju postojećeg skladišta omogućen slobodan odlazak.⁸¹¹ Većina tih vojnika JNA na odsluženju vojnog roka preusmjerena je u Split što je bio povod za prijetnje Komande 2. VO JNA koja je inzistirala na njihovom slanju u Sarajevo iako su oni izrazili želju za povratkom svojim domovima.⁸¹²

Preuzimanje kontrole nad tvornicom streljiva bio je iznimno važan potez hrvatske i muslimanske strane koje su time osigurale veće količine streljiva kao i određenu količinu oružja koja se nalazila u posjedu osiguranja pripadnika tvornice.⁸¹³ Pripadnici HVO-a i TO-a bez većeg otpora su zauzeli tvornicu streljiva u Konjicu vrlo vjerojatno i zbog manjeg broja pripadnika JNA na području oko tvornice. Naime, jedinice JNA iz sastava 2. VO 4. korpusa JNA iz Sarajeva koje su u razdoblju od ožujka do sredine travnja 1992. bile raspoređene na području Konjica sa zadatkom čuvanja postojećih objekata i skladišta naoružanja. brojale su oko 600 vojnika.⁸¹⁴ Bio je to, po svemu sudeći, nedovoljan broj za uspješno suprotstavljanje višestruko brojnijim pripadnicima hrvatskih i muslimanskih snaga. Pored prisustva pripadnika JNA, lokalno srpsko stanovništvo u predmetnom razdoblju travnja 1992. bilo je organizirano kroz nekoliko odreda srpske TO-e. Naknadne procjene muslimanske strane te su snage srpske TO-e i JNA procjenjivale su na više od 2500 ljudi što se ne čini održivim.⁸¹⁵ Prema navedenom popisu najveća koncentracija snaga JNA bila je na području sela Borci, Ljute i Čelebića, dok je većina pripadnika domicilne srpske TO-e bila organizirana na području Ostrošca, Donjeg Sela, Blaca, Zagorice, Borašnice i Bradine.⁸¹⁶ Budući da su domicilni pripadnici srpske TO-a Konjica u većini ovisili o mogućnostima djelovanja JNA, izgledno je kako je u razdoblju travnja 1992. najveći utjecaj na navedene pripadnike srpske TO-e imao prethodno spomenuti zapovjednik JNA na području potpukovnik Dragoljub Veličković.⁸¹⁷ Pored njega, komandant najvećeg odreda srpske TO-a koji se organizirao na području sela Borci bio je Dušan Vukoja.⁸¹⁸

⁸¹¹ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić* bez broja i datuma, 23.

⁸¹² „Vojska zaprijetila gradu“, *Oslobođenje*, 26. 4. 1992.; „Da se živi vratimo kućama“, *Oslobođenje*, 26. 4. 1992., zadnja stranica

⁸¹³ Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića*, 198.

⁸¹⁴ ICTY: Komanda 2. Vojne oblasti, Zaključci iz procene stanja na prostoru BiH u zoni odgovornosti 2. VO., str. pov. br. 908-1 od 20.3. 1992. zadnja stranica.

⁸¹⁵ ICTY: Pregled srpskih snaga na teritoriji Konjic, april-maj, 1992. godine, bez broja od januara 1998. Autor svjedok vještak Mumahed Vejzagić

⁸¹⁶ Isto.

⁸¹⁷ Opštinski štabovi TO Konjic, Jablanica, Prozor, Konjic, Vojnoj pošti Ljuta -Pismo, bez broja od 1. 5. 1992.

⁸¹⁸ <https://www.herceg.tv/drustvo/375/u-nevesinju-obiljezen-dan-formiranja-druge-lake-brigade?lang=lat>, posjet ostvaren 15.7. 2018.

Nakon gubitka kontrole na tvornicom Igman, pripadnici JNA i srpske TO-e su predvečer 19. i u jutro 20. travnja zaposjele unaprijed planirane položaje oko Konjica, a na šire područje Boraca stigla je pomoć iz Nevesinja.⁸¹⁹ Na taj način na području sela Borci u ranojutarnjim satima 20. travnja više nije bio moguć slobodan prolaz. Pripadnici odreda srpske TO-a Borci iz sela Dolovi i Čičevo pod svoju su kontrolu stavili nastavni centar TO-a kao i prostorije tvrtke „Prenj“ iz koje su otjerali radnike nesrpske nacionalnosti. Ozbiljnost situacije bila je potvrđena teškim ranjavanjem jednog od radnika „Prenja“ Muje Halilovića upravo na području postavljene blokade pripadnika srpske TO-e.⁸²⁰

Srpska strana očito je bila svjesna mogućnosti pokreta postrojbi HVO-a i Štaba TO Konjic u smjeru skladišta naoružanja na području Ljute. Preuzimanjem toga skladišta lokalne snage HVO i Štaba TO-e Konjic riješile bi ključni nedostatak koji se odnosio na relativno skromne količine oružja. S tim u vezi, komanda 2. VO JNA u Sarajevu je u slučaju napada na Ljutu prijetila granatiranjem gradskog prostora Konjica. Navedena prijetnja bila je ozbiljno shvaćena od strane hrvatskog i muslimanskog političkog rukovodstva Konjica koje je radi toga uspostavilo prekinutu telefonsku liniju s predstavnicima JNA u Ljutu kao dokaz da na tom području nema djelovanja pripadnika HVO-a i Štaba TO Konjic.⁸²¹ Unatoč postojećim okolnostima, delegacija političkog rukovodstva općine Konjic na čelu s Rusmirom Hadžihusejnovićem i Dragutinom Perićem 20. travnja je otišla na područje sela Borci s ciljem pregovora sa lokalnim srpskim rukovodstvom. Njihova nastojanja nisu imala utjecaja na promjenu postojećeg stanja što je bilo vidljivo napadom pripadnika srpske TO-e Konjic na planinskom području Ljubine poslije čega je na područje Konjica stigla prva veća skupina Hrvata i Muslimana protjeranih s područja obližnjih sela Jošanice i Bijele i nekolicine manjih zaselaka u njihovom okruženju.⁸²²

U skladu s novonastalim okolnostima, stanje u Konjicu tijekom 20. travnja bilo je konfuzno. Dio gradskog muslimanskog i hrvatskog stanovništva koji je bio u iščekivanju zračnih napada JNA u povukao se u prigradska i seoska naselja. Do tog trenutka redovni školski proces je prekinut što je bio evidentan pokazatelj narušenog sigurnosnog stanja na području općine.⁸²³

⁸¹⁹ „Zbog navodne blokade vojnog objekta – Armija prijeti Konjicu“, *Oslobođenje*, 21. 4. 1992., 3.

⁸²⁰ Isto.

⁸²¹ Isto.

⁸²² Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića.*, 198.; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka, Svjedok ekspert Ilijas Hadžibegović*, bez broja i datuma, 35.; K. ROTIM, *Obrana Herceg Bosne 2*, 104.

⁸²³ „Zbog navodne blokade vojnog objekta – Armija prijeti Konjicu“, *Oslobođenje*, 21. 4. 1992., 3.

Upravo tada je i započeo raspad postojeće predratne općinske vlasti. Naime, postojeći razvoj događaja i narušavanja međunacionalnih odnosa na području Konjica doveo je do povlačenja srpskih predstavnika iz Skupštine općine Konjic pa je sjednica od 17. travnja predstavljala zadnju sjednicu u spomenutom višenacionalnom sastavu. Od tog trenutka, uslijed jasnog ratnog stanja djelovanje i ingerencije Skupštine općine Konjic prepuštene su Predsjedništvu Skupštine općine kolokvijalno zvanom „Ratnim predsjedništvom“.⁸²⁴ Razlog njegovu uspostavljanju pronađen je u činjenici novonastalog ratnog stanja na području općine u kojemu više nije bilo moguće djelovanje Skupštine općine. Organiziranje i djelovanje manjeg tijela općinske vlasti u slučaju rata bilo je zakonski propisano i kao takvo nije predstavljalo novitet novonastalog stanja.⁸²⁵

U sastav desetočlanog Predsjedništva Skupštine općine ušao je Rusmir Hadžihusejnović u svojstvu predsjednika Skupštine koji je radi svojega položaja bio i predsjednik Predsjedništva Skupštine. Osim njega članovi novoga Predsjedništva Skupštine bili su i predsjednik Izvršnog odbora koji je u tom trenutku bio Dragutin Perić, načelnik općinskog odjela Ministarstva obrane RBiH Bruno Jurišić, načelnik SJB Konjic Jasmin Guska, komandant Štaba civilne zaštite Emir Dautbegović te predstavnici lokalnih stranačkih klubova odbornika; Nusret Šećibović iz reda SDA, Ljubo Šimunović iz reda HDZ BiH Konjic, Sulejman Mulić iz reda SDP SK BiH, Dženan Kovačić iz Stranke reformista te predstavnik SDS BiH Konjic koji uslijed postojećih okolnosti nije sudjelovao u radu Predsjedništva Skupštine.⁸²⁶ Na taj način od ukupno devet članova novog Predsjedništva Skupštine općine Konjic, njih šest bili su Muslimani, a tri Hrvati.

Najkasnije do 23. travnja do tog trenutka jedinstvenu SJB Konjic napustili su preostali policajci srpske nacionalnosti koji su na području sela Borci nastavili policijske poslove u okviru prethodno uspostavljenje srpske SJB.⁸²⁷ Njihovom premještanju iz Konjica, prethodilo je izvlačenje dijela srpskog stanovništva s područja sela Čelebići prema Borcima od prethodnog dana. Osim Čelebića, prema Borcima i Bradini te drugim većinski srpskim selima od 20. travnja pristizalo je i srpsko stanovništvo s užeg gradskog područja Konjica.⁸²⁸ Premještanje srpskog

⁸²⁴ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Rusmir Hadžihusejnović*, 20. 5. 1998., 11860-11861.

⁸²⁵ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka, Svjedok ekspert Ilijas Hadžibegović*, bez broja i datuma, 37-38.

⁸²⁶ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić*, bez broja i datuma, 39.

⁸²⁷ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka, Svjedok ekspert Ilijas Hadžibegović bez broja i datuma*, 35.

⁸²⁸ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok P*, 9. 7. 1997., 4612.

stanovništva u područja gdje su bili većina u većoj mjeri je završeno do 22. travnja, kada je prekinuta mogućnosti slobodnog kretanja preko područja pod srpskom kontrolom. Praktični pokazatelj te nemogućnosti bio je vidljiv prilikom pokušaja prolaska konvoja streljiva upućenog iz tvornice „Igman“ prema Sarajevu. Spomenuti konvoj 21. travnja uredno je krenuo iz Konjica ali je na području sela Bradina zaustavljen od strane lokalnih Srba pripadnika srpske TO-e koji nisu dopuštali prolazak u pravcu Sarajeva

6. 3. Osnivanje i djelovanje zajedničkog zapovjedništva obrane Konjica

Početak svibnja 1992. stanje na području općine Konjic i dalje se zaoštravalo. Blokada cesta u području sela Bradine i Borci onemogućavala je prometovanje u smjeru Sarajeva i većinski muslimanskim selima u jugoistočnom dijelu općine Konjic. Početak većeg sukoba bio je zapravo samo pitanje vremena s obzirom da je srpska strana bila svjesna osnovnog cilja HVO-a i Štaba TO-a u Konjicu, odnosno zauzimanja skladišta Ljute u kojoj se nalazilo naoružanje TO-a.

Ozbiljniji sukobi su počeli nakon što je 2. svibnja u Konjicu u blizini pravoslavne Crkve od strane jednog Muslimana ubijen lokalni Srbin zadužen za njeno održavanje. Dva dana poslije, 4. svibnja srpska strana i JNA izvršile su prvo granatiranje užeg područja grada Konjica u kojem je stradalo nekoliko stambenih objekata kao i zgrade SJB Konjic i sjedišta Štaba TO Konjic.⁸²⁹ Od toga trenutka granatiranje Konjica i okolice postalo je učestala pojava. Iz toga razloga, HVO, Štab TO Konjic i SJB Konjic više nisu imali razloga da odlažu napad na skladište oružja na području Ljute. Oni su stoga 5. svibnja usklađenim djelovanjem napali pričuveno zapovjedno mjesto JNA (ARK – objekt D-0) i spomenuto skladište oružja u Ljutjoj u kojemu su nakon kraće borbe uspjeli zarobiti dio naoružanja.⁸³⁰ Potpun uspjeh spriječilo je djelovanje zrakoplovstva JNA koje je u naletu uspjelo uništiti dio skladišta s oružjem. Ti događaji bili su uvertira u daljnje sukobe koji su u većem omjeru nastavljeni na planinskom području Ljubine. Na tom važnom planinskom području jugozapadno od grada Konjica 5. svibnja počele su borbe između pripadnika HVO-a i Štaba TO Konjic te pripadnika JNA i pripadnika Odreda srpske TO-e s područja naselja Bijela. U sukobu koji je uslijedio hrvatska i muslimanska strana imale su prve gubitke u ljudstvu i to nakon

⁸²⁹ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Midhat Cerovac*, 20. 5. 1998., 11681.; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Rusmir Hadžihusejnović*, 20. 5. 1998., 11751.

⁸³⁰ Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića.*, 198.

što su smrtno stradala tri pripadnika 2. bojne OS HVO-a Konjic i jedan pripadnik Štaba TO Konjic.⁸³¹

U nastavku borbi srpska strana je topničkom vatrom ugrozila obrambene položaje i crtu obrane hrvatskih i muslimanskih snaga otvarajući mogućnost njezinog pada. Zbog toga je reagirao HVO-a Konjic slanjem pojačanja iz sastava 1. bojne s područja Klisa koji su pristizanjem na prostor Ljubine uspjeli zadržati postojeće položaje istovremeno odbacivši srpske snage pristigle iz smjera Bijele. U tim trenucima obranu Konjica na prostoru Ljubine u većini su činili pripadnici HVO-a uz učešće manjeg broja pripadnika Štaba TO Konjic.⁸³² Većinsko sudjelovanje pripadnika Općinskog stožera (OS) HVO-a Konjic u borbama na Ljubini bilo je očekivano s obzirom da je planinski prostor Ljubine predstavljao dominantno područje koje se nalazilo iznad sela s većinskim hrvatskim stanovništvom, Jošanice, Turije, Zabrdā i Zaslavlja.⁸³³ Angažiranje postrojbi OS HVO Konjic predstavljalo je karakteristiku budućih djelovanja koja se temeljila na nacionalnoj zastupljenosti vojnika na određenom prostoru. Odnosno, upravo na primjeru prvih napada na području Ljubine bilo je razvidno da će buduća upotreba određenih snaga s područja Konjica biti podložna nacionalnoj strukturi prostora. U skladu s time, nakon odbijanja napada srpske strane obrambene položaje na tom području preuzeli su domicilni pripadnici HVO-a Konjic s područja Turije, Zaslavlja i Zabrdā.

Uz spomenute sukobe na planinskom području Ljubine, borbe su vođene i na području oko Zlatara i većinski srpskog sela Zagorice gdje su se nalazili pripadnici JNA od kojih se jedan dio povukao nakon gubitka nadzora nad područjem Ljute. Oni su na području Zlatara održavali radio relejno čvorište (dalje; RRČ) koje je uz centar veze na području Borašnice i Kisera, u blizini sela Borci, predstavljao važan element komunikacijskih kanala JNA. S obzirom na položaj navedenih centara veze uočljivo je da su se nalazila u blizini naselja i sela nastanjenih uglavnom srpskim stanovništvom.⁸³⁴ Spomenuti centri veze imali su veliku važnost za srpsku stranu koja je pomoću njih održavala direktnu vezu s JNA u širem području Sarajevu kao i zrakoplovstvom JNA koje je

⁸³¹ Kao pripadnici HVO poginuli su Ivan Azinović, Vjeko Azinović i Marinko Bebek dok je kao pripadnik Štaba TO Konjic poginuo Suad Alić.; HZHB, HVO, Načelnik za sazajne poslove, sektor SzH, Tomislavgrad, Sazajno izvješće, op.br. 23/ 92, str. pov. br. 59/92 od 12. 5. 1992.; Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića*, 199.; HZHB, HVO, Načelnik za sazajne poslove, sektor SzH, Tomislavgrad, Sazajno izvješće, op. br. 15/ 92, str. pov. br. 26/92 od 5. 5. 1992.

⁸³² Isto.

⁸³³ RBiH, *Državni zavod za statistiku RBiH, Statistički bilten, Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991.*; *Nacionalni sastav stanovništva*, 65- 66.

⁸³⁴ Isto, 63-66.

aktivno napadalo Konjic i okolice odnosno područje Ljubine i Podorašca.⁸³⁵ Pod vodstvom zapovjednika 2. bojne HVO-a Konjic, pripadnici OS HVO Konjic i Štaba TO Konjic 10. svibnja 1992. su uspjeli zauzeti područje „objekta D-1“, odnosno važno čvorište veze na brdu Zlataru. U borbama je dio čvorišta zapaljen dok je donji dio objekta gdje su se nalazili komunikacijski uređaji ostao u većoj mjeri neoštećen.⁸³⁶ Upravo preuzimanjem kontrole nad područjem Zlatara završio je aktivni niz od nekoliko uspješnih zajedničkih akcija lokalnih snaga OS HVO Konjic i Štaba TO Konjic s ciljem preuzimanja nadzora nad važnim vojnim objektima u neposrednoj blizini grada.

Takav uspjeh imao je praktične posljedice u širenju i nastavljanju borbenih djelovanja koja su se nastavila i na području južno od skladišta oružja u Ljutuj, odnosno na području sela Spiljani, Džajići i Gakići. U obrani tih većinski muslimanskih sela uz pripadnike Štaba TO Konjic, sudjelovali su pripadnici OS HVO-a Konjic kao i pridošli pripadnici HOS-a te određen broj muslimanskih dragovoljaca koji su na područje Konjica stigli iz Hrvatske, točnije Splita, a nalazili su se pod vodstvom pukovnika dr. Sadika Rakanovića.⁸³⁷ Ti muslimanski dragovoljci iz Splita na područje Konjica stigli su početkom svibnja 1992. te su bili smješteni na području bivšeg skladišta JNA u na području Čelebića.⁸³⁸ U borbama koje su se od 10. svibnja intenzivirale na širem području sela Gakići na smjeru prema obližnjim Borcima združene hrvatsko-muslimanske snage su imale određenih gubitaka među kojima je bio i jedan stradali pripadnik postrojbi HOS-a s područja Tomislavgrada.⁸³⁹

Dan kasnije, 11. svibnja 1992., pripadnici srpske TO-e iz Bijele i Boraca uspjeli su potisnuti pripadnike Štaba TO-a Konjic i zauzeti muslimansko selo Gakići čime su stekli nadzor nad regionalnom cestom u pravcu Glavatičeva.⁸⁴⁰ Na taj način, stjecanjem nadzora nad prostorom Gakića, srpskoj strani bilo je omogućeno napredovanje u pravcu sela Džajići na lijevoj obali

⁸³⁵ „Kod Konjica srušen avion“, *Novi Vjesnik*, 7. 5. 1992., 11a.; „Pobijedit ćemo, sigurno“, *Oslobođenje*, 11.5. 1992. zadnja stranica; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić*, bez broja i datuma, 23.

⁸³⁶ ICTY: HVO, Općinski stožer Konjic, Odgovor, str. pov. br. 01/27-2 od 10. 8. 1992. U potpisu Dinko Zebić; HZHB, HVO, Načelnik za sazajne poslove, sektor SzH, Tomislavgrad, Sazajno izvješće, op.br. 23/ 92, str. pov. br. 59/92 od 12. 5. 1992.; „Odbrambene snage zauzele centar veze JA“, *Oslobođenje*, 14. 5. 1992., 3.

⁸³⁷ ICTY: RBiH, Ured RBiH u RH, Vojno izaslanstvo RBiH u RH, Savska cesta 41/XI, Zagreb, Traženje dopuštenja, naš broj 05-6/ 93 od 4. 1. 1993.; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Midhat Cerovac*, 20. 5. 1998., 11674-11675.

⁸³⁸ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić*, bez broja i datuma, 31.

⁸³⁹ Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića.*, 200.

⁸⁴⁰ HZHB, HVO, Načelnik za sazajne poslove, sektor SzH, Tomislavgrad, Sazajno izvješće, op.br. 23/ 92, str. pov. br. 59/92 od 12. 5. 1992.; Glavatičevo je središte skupine naselja poznato pod lokalnim nazivom Župa.

Neretve.⁸⁴¹ Zauzimanjem Džajića, srpska strana bi presjekla cestu Konjic – Glavatičevo i na taj način odsjekla većinska muslimanska sela na općinskom području koje je graničilo s općinom Kalinovik. Crta razgraničenja između postrojbi OS HVO s jedne te pripadnika srpske TO s druge strane do kraja 11. svibnja 1992. bila je uspostavljena na liniji od „južnih padina Bijelog klanca-Lučila – Džajići – Paklena kota 907 – Jošanica – Ljubina kota 1247“. Prema hrvatskim izvorima glavina srpskih snaga nalazila se na širem području „Kisera“ gdje se smjestilo i pojačanje od „400 - 500“ ljudi koji su na taj prostor došli s područja Nevesinja.⁸⁴² S područja susjednog Kiseru, Borašnice, srpskim snagama pružana je topnička podrška koja je usputno djelovala i po području Konjica. Poseban problem za hrvatsku stranu u tom je trenutku predstavljao veći broj zarobljenih Hrvata, odnosno njih „35“ s područja sela Bijela za čije je oslobađanje srpska strana tražila puštanje jednog vlastitog pripadnika za kojega je hrvatska strana tvrdila da je poginuo u borbama na području Ljubine.⁸⁴³

Za ratnu 1992. godinu na području Konjica datum 12. svibnja iznimno je značajan. Naime, toga dana je vodstvo HVO-a i lokalnoga TO-a dogovorilo osnivanje zajedničkog zapovjedništva (komande) obrane općine Konjic, odnosno „Komande obrambenih snaga“.⁸⁴⁴ Na čelu zajedničkog zapovjedništva tako su se našli komandant Štaba TO-a Esad Ramić u svojstvu njegova komandanta te zapovjednik postrojbi OS HVO Konjic Dinko Zebić koji je imao funkciju načelnika štaba zajedničkog zapovjedništva.⁸⁴⁵ Osim dvojice zapovjednika, unutar zajedničkog zapovjedništva djelovala su i sva druga zajednička tijela u ustrojbenom smislu poput zajedničke logistike, topništva, sanitetske službe i dr.⁸⁴⁶ To je važno naglasiti jer je time HVO, unatoč tome što je bio malobrojnija strana od muslimanskoga TO-a, osigurao ravnopravnost. Razlog tomu bila je

⁸⁴¹ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić*, bez broja i datuma, 24.

⁸⁴² HZHB, HVO, Načelnik za sazajne poslove, sektor SzH, Tomislavgrad, Sazajno izvješće, op. br. 23/ 92, str. pov. br. 59/92 od 12. 5. 1992

⁸⁴³ Isto.

⁸⁴⁴ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić*, bez broja i datuma, 35.; ICTY: Zaključci sa zajedničkog sastanka Ratnog predsjedništva i Komande obrambenih snaga Konjic od 18. 5. 1992. U potpisu Rusmir Hadžihusejnović; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Enver Redžepović*, 25. 5. 1998., 12063.; ICTY: R BiH, Općina Konjic, Općinski štab TO i HVO, Naredba, br. 01/77-1 od 15. 6. 1992. U potpisu Esad Ramić i Dinko Zebić.

⁸⁴⁵ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić*, bez broja i datuma, 35.; HZHB, HVO, Načelnik za sazajne poslove, sektor SzH, Tomislavgrad, Sazajno izvješće, op. br. 23/ 92, str. pov. br. 59/92 od 12. 5. 1992.

⁸⁴⁶ ICTY: Organizacijska šema zajedničke komande Stožera TO, HVO Konjic, period od 12. 5. 1992 do 30. 6. 1992., bez broja od januara 1998. Shemu izradio Midhat Cerovac, načelnik Štaba TO Konjic.

okolnost da je svaka odluka zajedničkoga stožera postala pravosnažna nakon što su je prihvatila oba lokalna zapovjednika, odnosno spomenuti Ramić i Zebić.⁸⁴⁷

U skladu s time, na sjednici civilnih i vojnih predstavnika vlasti općine Konjic održanoj 18. svibnja 1992., jedinim „legalnih organima“, odnosno „legalnim“ vojnim organizacijama na području Konjica proglašene su upravo lokalne snage OS HVO i Štaba TO-a Konjic.⁸⁴⁸ Tu je odluku važno naglasiti, jer je njome HVO Konjic od strane konjičkoga TO-a dobio svojevrsno službeno priznanje legalnosti čime je potvrđena svrha njegova osnivanja. Time je konjički OS HVO-a, za razliku od primjerice OS HVO-a iz Prozora, u političkome smislu bio u znatno povoljnijem položaj. Sagledavajući opći kontekst odnosa vlasti u Sarajevu pod nadzorom SDA s mjesnim postrojbama HVO-a u proljeće 1992., logičnim se čini zaključiti da je opisani položaj HVO-a Konjic prvenstveno bio uvjetovan odnosom snaga i prometnim značajkama Konjica.

Zbog blokiranja većine prometnica i nemogućnosti središnje vlasti u Sarajevu da osigura materijalno tehničkih sredstava (dalje: MTS) muslimanskim postrojbama, jedina prohodna veza općine Konjic prolazila je preko područja pod kontrolom HVO-a. Takav razvoj događaja nametao je imperativ održavanja dobrih odnosa sa OS HVO-a Konjic koji je u posredničkoj ulozi izdavao propusnice koje su omogućavale putovanje preko drugih područja pod kontrolom HVO-a. Doduše, slične propusnice pripadnicima hrvatskih snaga izdavala je i muslimanska strana.⁸⁴⁹ Međutim, ona za razliku od HVO-a nije nadzirala područja od strateške važnosti. Stvaranjem zajedničkog zapovjedništva proces zasebnog izdavanja propusnica bio je zamijenjen zajedničkim izdavanjima sličnih dokumenta što je u određenoj mjeri uvodilo reda, ali i omogućavalo svojevrsnu kontrolu izlazaka vojnih i drugih obveznika s područja općine.⁸⁵⁰ Osim spomenute dobave potrebitih MTS-a, proces dobre uspostavljanja dobre suradnje s HVO-om Konjic podrazumijevao je i slanje lokalnih pripadnika Štaba TO Konjic na vojnu obuku u obučna središta na području Republike Hrvatske.⁸⁵¹

⁸⁴⁷ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vežagić*, bez broja i datuma, 35.

⁸⁴⁸ ICTY: Zaključci sa zajedničkog sastanka Ratnog predsjedništva i Komande obrambenih snaga Konjic od 18. 5. 1992. U potpisu Rusmir Hadžihusejnović

⁸⁴⁹ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Obavijest i prijedlog, dj. br. 01-2436/93 od 1.4. 1993. U potpisu Arif Pašalić

⁸⁵⁰ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Općina Konjic, Ratno Predsjedništvo, Odluka o formiranju kontrolnog punkta, br. 01/1-012-27/92 od 3. 6. 1992. U potpisu Enver Hadžihusejnović; RBiH, Općina Konjic, Štab TO i HVO, Ovlašćenje, br. 02-405/92 od 08.06. 1992. U potpisu Dinko Zebić i Esad Ramić

⁸⁵¹ Oružane postrojbe Skupštine općine Konjic, HVO i TO, Popis ljudstva za obuku, br. 02-244/92 od 3. 6. 1992. U potpisu Omer Borić i Dinko Zebić

U nastojanju ostvarivanja bolje koordinacije i komunikacije između Ratnog predsjedništva Konjica na čelu s Rusmirom Hadžihusejnovićem i dvaju legalnih vojnih organizacija, Ratno predsjedništvo je 18. svibnja imenovalo općinskog koordinatora sa zadatkom „koordiniranja rada“ između novo uspostavljenog zajedničkog zapovjedništva Konjica i Ratnog predsjedništva na čelu s Hadžihusejnovićem.⁸⁵² Tom prilikom za koordinatora je imenovan Zejnil Delalić koji je do tada bio aktivni sudionik nabavke vojne opreme i drugih materijala koja je s područja Hrvatske stizala do prostora općine Konjic.⁸⁵³

Njegovim imenovanjem za koordinatora potvrđeni su prethodno spomenuti logistički poslovi zajedničkog zapovjedništva s obzirom na činjenicu da se Delalić u svojstvu koordinatora izravno upletao u raspodjele MTS-a između OS HVO Konjic i Štaba TO Konjic.⁸⁵⁴ Točnije, odlukom komandanta Štaba TO Konjic i Ratnog predsjedništva s početka svibnja 1992., Delalić je imao „posebno ovlaštenje“ koje mu je omogućavalo potpuno samostalno sklapanje dogovora vezanih za nabavku različitih vojnih i drugih materijala potrebnih općini Konjic.⁸⁵⁵ Od trenutka postavljanja na mjesto koordinatora Delalićeva suglasnost za određene procese nalazila se na većini naredbi i zapovjedi zajedničkog zapovjedništva koje su se ticale logističke potrebe ili namjere.⁸⁵⁶

Na taj način Delalić je započeo s obnašanjem uloge zajedničkog logističara tek ustrojenog zajedničkog zapovjedništva OS HVO-a i Štaba TO Konjic. O svojem postavljanju i novoj ulozi Delalić je pripadnike OS HVO Konjic upoznao nekoliko dana kasnije tijekom razgovora vezanih za buduća zajednička borbena djelovanja na području Konjica.⁸⁵⁷

⁸⁵² R BiH, Općina Konjic, Ratno predsjedništvo, Odluka, br. 01/1-012-10/92 od 18.5. 1992. U potpisu Rusmir Hadžihusejnović; ICTY: R BiH, Generalštab Armije, Sarajevo, Potvrda, pov. br. 1/1-84-9 od 9. 7. 1996. U potpisu Rasim Delić

⁸⁵³ Isto; R BiH, Ministarstvo za narodnu obranu, Sarajevo, Ovlaštenje, br. SL/92 od 9. 5. 1992. U potpisu ministar Jerko Doko

⁸⁵⁴ HMDCDR, Armija BiH: Komanda HVO i TO Konjic, Zapovjed, br. 02-336/92 od 6. 6. 1992. U potpisu Zejnil Delalić i Dinko Zebić; ICTY: R BiH, Opština Konjic, Opštinski Štab TO i HVO, Konjic Organizacijsko naređenje, br. 01/04-92 od 8. 6. 1992. U potpisu Esad Ramić, Dinko Zebić i Zejnil Delalić

⁸⁵⁵ ICTY: Ratno predsjedništvo BiH, Općina Konjic, Posebno ovlaštenje, br. 01-21/92 od 2. 5. 1992. U potpisu Rusmir Hadžihusejnović i Enver Ramić

⁸⁵⁶ ICTY: R BiH, Oružane snage općine Konjic, Naredba, bez broja od 3. 6. 1992. U potpisu Zejnil Delalić, Omer Borić i Dinko Zebić

⁸⁵⁷ ICTY: Konjic, Izjava – Midhad Cerovac, bez broja od 22. 6. 1996. godine

6. 4. Borbe oko Konjica i Bradine

Uspostavom zajedničkog zapovjedništva nastavljen je proces daljnjih borbenih djelovanja koji se usmjeravao na područja srpskih sela i naselja u neposrednoj blizini grada Konjica. Za Štab TO Konjic veliku važnost imalo je većinsko srpsko sela Bradina u kojemu su se prema informacijama muslimanske strane sredinom svibnja 1992. lokalni Srbi „ukopali“ zarušivši dio važnog tunela u Bradini čime su onemogućili djelovanje pripadnika TO BiH iz smjera obližnjeg Tarčina.⁸⁵⁸ Prema istim navodima Srbi u Bradini očekivali su pomoć vlastitih snaga iz smjera Sarajeva što je polovicom svibnja bilo izgledno iz pravca Korče i prijevoja Prehulja gdje su 12. svibnja vođene teške borbe između pripadnika TO Hadžići i srpskih snaga.⁸⁵⁹

Pored područja Bradine, ozbiljan problem za muslimansku ali i hrvatsku stranu u Konjicu predstavljalo je većinsko srpsko stanovništvo koje se nalazilo u selima u neposrednoj blizini gradskog područja Konjica, odnosno na području Donjeg Sela, Viništa, Cerića i Bjelovčine. Zajednički dogovori predstavnika OS HVO Konjic i Štaba TO Konjic oko stjecanja kontrole nad spomenutim selima postignuti su relativno brzo s obzirom na njihovu opasnost za gradsko područje Konjica. Ipak, radi izbjegavanja mogućnosti većih sukoba i žrtava pokrenuti su pregovori kojima se pokušalo postići mirno rješenje koje je uključivalo predaju naoružanja lokalnog srpskog stanovništva.⁸⁶⁰

Pregovorima za predaju prethodio je angažman pripadnika Štaba TO Konjic na području Bradine i na širem području kanjona rijeke Rakitnice u jugoistočnom dijelu općine Konjic. S ciljem pomoći vlastitim snagama na širem području sela Korče i Prehulja, jedinice Štaba TO Konjic su iz smjera sela Repovci, sa zapadnih prilaza Bradini, 12. svibnja napali Bradinu te su tom prilikom zarobili nekoliko naoružanih Srba koje su odveli prema Repovici.⁸⁶¹ Istoga dana pripadnici Štaba TO Konjic uz pomoć manjeg broja pripadnika OS HVO Konjic iz smjera sela Podorašca uspjeli su ovladati većim dijelom srpskog sela Brđani gdje se jedan dio srpskih vojnika predao dok se veći dio povukao u smjeru Bradine jačajući tako njenu obranu.⁸⁶² Sličan napad na područje Bradine

⁸⁵⁸ „Borbe na području Konjica -Odbrambene snage zauzele centar veze JA“, *Oslobođenje*, 14. 5. 1992., 3.

⁸⁵⁹ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Mirko Đorđić*, 9. 7. 1997., 4708.

⁸⁶⁰ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Mirko Đorđić*, 9. 7. 1997., 4708-4709.; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Presuda*, od 16. 11. 1998., 59.

⁸⁶¹ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Mirko Đorđić*, 9. 7. 1997., 4708.

⁸⁶² ICTY: R BiH, Opština Konjic, Štab TO i HVO, Kasarna Čelebići, Vojno istražni organ, Čelebići, Presjek saznanja, bez broja od 18. 6. 1992.

ponovljen je dan kasnije, 13. svibnja toga puta iz smjera sela Korče i prijevoja Prehulj. U tom napadu od strane pripadnika Štaba TO Hadžići iz Tarčina stradao je jedan Srbin iz Bradine.⁸⁶³ Poslije toga su borbe oko Bradine prestale, a nove su intenzivirane na širem području Hadžića u kojem je došlo do povlačenja dijela srpskih snaga iz užeg gradskog područja u pravcu vojarne bivše JNA.⁸⁶⁴ Zatišje kod Bradine iskorišteno je za pregovore o povratku zarobljenih Srba iz Bradine koji su počeli u selu Repovci s predstavnicima Štaba TO Konjic i OS HVO Konjic. Srpsko izaslanstvo je od HVO-a i Štaba TO Konjic tom prilikom tražilo puštanje dvojice Srba zarobljenih u borbama prethodnog dana.⁸⁶⁵ U tim pregovorima bitnu ulogu je imao dr. Ahmed Jusufbegović, direktor bolnice u Konjicu.⁸⁶⁶ Jusufbegović je osim što je vodio porijeklo s područja sela Repovci imao iskustvo pregovora budući da je nekoliko dana prije na srpskom nadzornom punktu u Bradini uspio nagovoriti lokalne Srbe na propuštanje nekoliko bolesnika prema Sarajevu.⁸⁶⁷ U skladu s time, pregovori vođeni u Repovcima naposljetku su završili puštanjem dvojice zarobljenih Srba.⁸⁶⁸

Neuspjeh u napadu na Bradinu nije demoralizirao pripadnike Štaba TO Konjic koji su uz pomoć manjeg broja vojnika HVO-a i HOS-a raspoređenih na širem području sela Spiljani, jugoistočno od Konjica, 13. svibnja započeli pretres prostora u smjeru srpskog sela Blace iz kojeg se razbježala većina srpskog stanovništva. Ostalo je nekoliko staraca koje su pripadnici Štaba TO Konjic likvidirali tijekom pretresa.⁸⁶⁹ Iako se radilo o većem zbroju ubijenih uglavnom starijih osoba on nije utjecao na nastavak priprema za napad u smjeru prethodno spomenutih srpskih sela Bradine, Donjeg Sela, Viništa, Cerića i Bjelovčine. O počinjenom zločinu u selu Blace danima se u Konjicu nije ništa znalo što i nije iznenađujuće s obzirom na to da se radilo o selu na relativno nepristupačnom planinskom području. Pozornost Štaba TO Konjic u tim je trenutcima bila usmjerena na napade srpskog topništva po Konjicu te na događaje u susjednom Tarčinu na pravcu prema Hadžićima, gdje su lokalne snage TO-a BiH vodile teške borbe s pripadnicima Vojske SrR

⁸⁶³ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Mirko Đorđić*, 9. 7. 1997., 4708.

⁸⁶⁴ „Poraz agresora u Hadžićima!“, *Oslobođenje*, 14. 5. 1992., 5.

⁸⁶⁵ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Mirko Đorđić*, 9. 7. 1997., 4708.; Sa strane OS HVO Konjic, odnosno pripadnika HVO-a u tim je pregovorima sudjelovao Zvonko Zovko. Prema: ICTY: RBiH, Opština Konjic, Opštinski štab oružanih snaga, Konjic, Naredba, bez broja od 27. 5. 1992. U potpisu Dinko Zebić i Omer Borić

⁸⁶⁶ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok P*, 9. 7. 1997., 4613.

⁸⁶⁷ Isto.

⁸⁶⁸ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Mirko Đorđić*, 9. 7. 1997., 4708.

⁸⁶⁹ Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića.*, 200.

BiH.⁸⁷⁰ O neuspjehu jedinica Štaba TO Konjic je upoznat i središnji Štab TO-a BiH u Sarajevu. Novopostavljeni komandant Štaba, Sefer Halilović je krajem svibnja 1992. upozorio rukovodstvo Štaba TO Konjic da su neizvršavanjem naredbe o pokretu pravcem „Konjic – Ivan Sedlo“ pri čemu se podrazumijevao i prolazak kroz Bradinu, učinili „krivično djelo“ pa je prijetio provođenjem „odgovarajućih mjera“.⁸⁷¹

Nakon što pripadnici TO-a Konjic nisu uspjeli zauzeti Bradinu u pothvat zauzimanja toga sela uključene su i postrojbe HVO-a Konjic. Prethodno je, što je očigledno uslijedilo nakon neuspjeha kod Bradine, Štab TO Konjic dogovorio sa OS HVO Konjic ustrojavanje zajedničkog zapovjedništva u kojemu su obje strane imale jednak status. Zajedničko bojno djelovanje u smjeru Bradine dogovorili su novi komandant Štaba TO Konjic, Omer Borić, koji je zamijenio bolesnog Esada Ramića te Dinko Zebić sa strane OS HVO Konjic.⁸⁷² U skladu s prethodnim dogovorom, 20. svibnja pripadnici OS HVO Konjic i Štab TO Konjic napali su područje Donjeg Sela te sela Viništa odakle je nastavljen napad do Bjelovčine i Cerića.⁸⁷³ Dok je prostor Donjeg Sela zauzet tijekom 20. svibnja, borbe oko Bjelovčine i Cerića trajale su najkasnije do 23. svibnja kada su ta sela zauzeta od strane pripadnika OS HVO Konjic, Štaba TO Konjic i policajaca SJB Konjic.⁸⁷⁴ Prema izvještajima hrvatske strane, srpske snage u na tom su području bile potpuno razbijene i u rasulu.⁸⁷⁵ Rasuti pripadnici srpskih snaga skrivali su se po okolnim šumama danima nakon završene akcije. Jedan dio njih naposljetku se uspio probiti do prostora pod kontrolom Vojske SrR BiH dok se drugi dio predao ili je bio zarobljen od strane TO, SJB ili HVO Konjica.⁸⁷⁶

Uspjeh na području Donjeg Sela, Viništa, Cerića i Bjelovčine, nastojao se iskoristiti na području Bradine kao važnog prometnog spoja s Hadžićima i dalje Sarajevom. Bradina je bila u okruženju naselja s muslimanskim stanovništvom a postojala je i izvjesna mogućnost da se preko

⁸⁷⁰ „Poraz agresora u Hadžićima!“, *Oslobođenje*, 14. 5. 1992., 5.; „Štab TO BiH – Bivšoj JA nije vjerovati“, *Oslobođenje*, 14. 5. 1992., 3.; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Svjedok Midhat Cerovac*, od 19. 5. 1998., 11578-11579.

⁸⁷¹ R BiH, Ministarstvo za narodnu obranu, Štab Teritorijalne obrane, Sarajevo, Upozorenje i naređenje za izvršenje napada na Hadžiće, br. 02/313-1 od 26. 5. 1992. U potpisu Sefer Halilović

⁸⁷² ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Midhat Cerovac*, 18. 5. 1992., 11541-11542.

⁸⁷³ ICTY: R BiH, Opština Konjic, Vojnoistražna komisija – 4. korpusa, Konjic, Zapisnik – Milovan Kuljanin, bez broja od 12. 1. 1993.; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Enver Tahirović*, 17.4. 1998., 11382.

⁸⁷⁴ Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića.*, 200.; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Presuda*, 59.

⁸⁷⁵ HZHB, HVO, Načelnik za sazajne poslove sektor SzH, Tomislavgrad, Sazajno izvješće op. br. 35/92. str. pov. br. 117/92 od 29. 5. 1992 u 18.00.

⁸⁷⁶ ICTY: R BiH, Opština Konjic, Vojnoistražna komisija – 4. korpusa, Konjic, Zapisnik – Milovan Kuljanin, bez broja od 12. 1. 1993.; ICTY: Popis vojno sposobnih i naoružanih stanovnika Bjelovčine - pripadnika Vojske RS ili SDS Stranke bez broja i datuma

nje srpske snage s područja Pazarića i Hadžića povežu sa vlastitima na području Boraca.⁸⁷⁷ Zbog toga je zauzimanje Bradine značilo otklanjanje takve mogućnosti, dok je s druge strane omogućavalo spajanje snaga TO-a Konjica i Hadžića.⁸⁷⁸

Borbe za Bradinu počele su 25. svibnja napadom združenih snaga Štaba TO Konjic i OS HVO-a na nekoliko otpornih točaka u neposrednoj blizini sela. Pomoć tim snagama koje su napadale iz smjera Konjica 26. svibnja su pružile i snage Štaba TO-a Hadžići s područja Tarčina i Pazarića napadom iz smjera sela Vukovića i Korče.⁸⁷⁹ Srpska strana u Bradini se tako našla u bezizlaznoj situaciji i već istoga dana je dio srpskih vojnika počeo napuštati položaje oko Bradine povlačeći se prema središtu sela.⁸⁸⁰ Manji dio vojnika se odlučio za proboj u pravcu Bjelašnice prema srpskim položajima u okolici Hadžića, dok se dio nastojao preko nepristupačnog područja Bjelašnice doći prostora sela Borci kao središta srpske općine Konjic.⁸⁸¹ U blizini željezničke stanice u Bradini pripadnicima TO Konjic predala se prva skupina od 18 srpskih vojnika koji su odmah upućeni u pravcu zatvora u Čelebićima i sportske dvorane „25 maj“ na području Musale.⁸⁸² Zbog priliva velikog broja zarobljenika zatvor u Čelebićima je i službeno proglašen zatvorom 27. svibnja 1992. kada je imenovano i njegovo rukovodstvo. Istovremeno s vojnim zatvorom u Čelebićima je istog dana službeno formirana i vojarna.⁸⁸³

Nakon početnog uspjeha, napredovanje hrvatskih i muslimanskih snaga u Bradini 26. svibnja bilo je relativno sporo. Unatoč tome, otpor lokalne srpske strane prestao je u jutarnjim satima 27. svibnja kada se u Bradini predala skupina od 35 srpskih vojnika koji su zajedno s drugim zarobljenicima prebačeni u zatvor u Čelebićima i Musali.⁸⁸⁴ Osim zarobljavanja spomenutih skupina srpskih vojnika, prve informacije hrvatske strane govore su o tome da je u borbama u

⁸⁷⁷ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka, Svjedok ekspert Ilijas Hadžibegović*, bez broja i datuma, 36.

⁸⁷⁸ HZHB, HVO, Načelnik za sazajne poslove sektor SzH, Tomislavgrad, Sazajno izvješće op. br. 35/92. str. pov. br. 117/92 od 29. 5. 1992 u 18.00.; ICTY: R BiH, Opština Konjic, Vojnoistražna komisija – 4. korpusa, Konjic, Zapisnik – Boško Gligorević, bez broja od 12. 1. 1993.

⁸⁷⁹ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja*, Enver Tahirović, 18.5. 1998., 11442-11443.

⁸⁸⁰ ICTY: R BiH, Opština Konjic, Štab TO i HVO, Konjic, Zapisnik – Milenko Kuljanin, bez broja od 8. 6. 1992.

⁸⁸¹ ICTY: R BiH, Opština Konjic, Vojno- istražna komisija – 4. korpusa, Konjic, Zapisnik – Milenko Kuljanin, bez broja od 11. 1. 1993.

⁸⁸² ICTY: Okružni sud Beograd, Zapisnik o saslušanju svedoka, br. 325/94 od 2. 3. 1994.; ICTY: R BiH, Okružni vojni sud Mostar, Odjeljenje Konjic, Konjic, Presuda, br. K 133-II/95 od 21. 11. 1995.

⁸⁸³ R BiH, Opština Konjic, Komanda vojnog štaba, Konjic, Naredba, bez broja od 27. 5. 1992. U potpisu Zejnil Delalić, Omer Borić i Dino Zebić

⁸⁸⁴ ICTY: R BiH, Opština Konjic, Vojno- istražna komisija – 4. korpusa, Konjic, Zapisnik – Miroslav Božić, bez broja od 13. 1. 1993; ICTY: Okružni sud Beograd, Zapisnik o saslušanju svedoka, br. 325/94 od 2. 3. 1994.; ICTY: R BiH, Okružni vojni sud Mostar, Odjeljenje Konjic, Konjic, Presuda, br. K 133-II/95 od 21. 11. 1995.

Bradini zarobljeno oko 260 srpskih vojnika dok ih je oko 50 smrtno stradalo.⁸⁸⁵ Gubitci srpske strane bili su osjetno veći u odnosu na pripadnike HVO-a i TO-a Konjic koji su imali po jednog poginulog pripadnika.⁸⁸⁶ Čini se kako su spomenute informacije hrvatske strane dijelom bile neprovjerene. Naime, do kraja svibnja 1992. na području Bradine identificirano je 36 Srba koji su poginuli u borbama.⁸⁸⁷

U trenutcima napredovanja na području Bradine, jedinicama TO-a Konjic komandant Štaba TO RBiH Sefer Halilović je 26. svibnja naredio novi angažman u pravcu Pazarića i Hadžića.⁸⁸⁸ Halilović je pripadnike Štaba TO Konjic namjeravao angažirati zbog pružanja pomoći jedinicama TO-a Hadžići, Tarčin i Pazarići koje su držale u okruženju vojarnu Školskog centra Kopnene vojske (ŠC KOV) bivše JNA u Pazariću.⁸⁸⁹ Iako iz dostupne građe nije jasno jesu li pripadnici Štaba TO Konjic zaista i proveli Halilovićevu naredbu, pripadnici OS HVO Konjic 30. svibnja su s manjim brojem pripadnika sudjelovali u borbama oko vojarne u Pazariću koja je nakon dogovora napuštena od srpske strane s tim da su u vojarni ostavili postojeće naoružanje.⁸⁹⁰ Ostavljeno naoružanje JNA, između ostalog i veća količina topničkih oruđa, Štab TO-a Hadžići iskoristio je za formiranje „artiljerijskog diviziona“.⁸⁹¹

6. 5. Naznake zaoštavanja odnosa OS HVO i Štaba TO Konjicu u lipnju 1992. godine

Zauzimanjem Bradine i zarobljavanjem većega broja srpskih vojnika s toga prostora, srpska područja koja su se nalazila u većinskom hrvatskom i muslimanskom području u

⁸⁸⁵ Isto.

⁸⁸⁶ Sa strane OS HVO Konjic u borbama od 26. 5. u Bradini smrtno je stradao Goran Stanić pripadnik Prve bojne OS HVO iz Klisa. Prema: ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Rusmir Hadžihusejnović*, 20.5. 1998., 11775.; HMDCDR, HVO: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Ured društvenih djelatnosti, Podaci o poginulim borcima HVO-a, br. 05/108-2 od 25. 2. 1993. U potpisu Zvonko Zovko

⁸⁸⁷ HZHB, HVO, Općinski stožer Konjic, Načelnik za sazajne poslove, Konjic, Obavještajno izvješće br 2/92 od 31. 5. 1992.

⁸⁸⁸ RBiH, Ministarstvo za narodnu obranu, Štab Teritorijalne obrane, Sarajevo, Upozorenje i naređenje za izvršenje napada na Hadžiće, br. 02/313-1 od 26. 5. 1992. U potpisu Sefer Halilović; Istoga dana, zajedničke hrvatsko muslimanske snage iz Konjica stavile su pod svoju kontrolu gornji tunel u Bradini te prijevoj Ivan Sedlo što je značilo i konačan kraj borbi za zauzimanje Bradine.

⁸⁸⁹ HZHB, HVO, Načelnik za sazajne poslove sektor SzH, Tomislavgrad, Sazajno izvješće op. br. 35/92. str. pov. br. 117/92 od 29. 5. 1992 u 18.00.; „Nasilno mobiliziranje u Hadžićima“, *Novi Vjesnik*, 27. 5. 1992., 9a.

⁸⁹⁰ HZHB, HVO, Općinski stožer Konjic, Načelnik za sazajne poslove, Konjic, Obavještajno izvješće br 2/92 od 31. 5. 1992.; „JA iz Pazarića bez oružja“, *Novi Vjesnik*, 31. 5. 1992., 10a.

⁸⁹¹ ČEKIĆ, Smail, KARAVELIĆ, Vahid, AJNADŽIĆ, Nedžad, CIKOTIĆ, Selmo, HODŽIĆ, Šefko, SMAJIĆ Muhamed, ŠADINLIJA, Mesud. *Prvi korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 2017., 83-84.

neposrednoj blizini Konjica bila su stavljena pod kontrolu koja se provodila preko nadzornih punktova na prometnim pravicima.⁸⁹² U tom smislu, veći broj lokalnog srpskog vojno sposobnog stanovništva zajedno s ratnim zarobljenicima bio je zatvoren na području bivše vojarne i skladišta JNA u Čelebićima. Preostalo srpsko civilno stanovništvo uglavnom je ostalo na području sela koja su se nalazila pod kontrolom pripadnika TO-a i HVO-a Konjic.⁸⁹³ Nedugo zatim u prazna i poluprazna srpska sela i zaseoke muslimansko čelništvo Konjica počelo je smještaj muslimanskih izbjeglica. Smještaj izbjeglica je počeo početkom lipnja 1992. kada je Ratno predsjedništvo Konjica u cilju prikupljanja preciznih podataka o stanju na području Donjeg Sela i Bradine zatražilo od lokalnog Crvenog križa i Civilne zaštite u Konjicu izradu popisa preostalih Srba i pristiglih muslimanskih izbjeglica na spomenutom području.⁸⁹⁴ U tom smislu, odnos prema preostalom srpskom stanovništvu u području sela i naselja u kojima su tijekom svibnja 1992. vođene borbe nije bio korektan što je rezultiralo naknadnim odlaskom jednog dijela srpskih stanovnika.⁸⁹⁵ Međutim, odnos lokalnog hrvatskog i muslimanskog stanovništva prema preostalim Srbima nije bio ujednačen i ovisio je o konkretnim slučajevima. Preostalo srpsko stanovništvo imalo je, u smislu određene zaštite, veće povjerenje u Hrvate što pokazuju nastojanja dijela odbjeglih Srba iz Donjeg Sela i Bradine da stupe u postrojbe HVO-a Konjic.⁸⁹⁶

Postojeći animozitet prema preostalom srpskom stanovništvu u Konjicu nije bio jedini problem koji je utjecao na sigurnosnu situaciju u Konjicu nastalu nakon tijekom svibanjskih borbi. O sigurnosnim problemima na području općine bilo je riječi i na prethodno spomenutoj sjednici Ratnog predsjedništva Konjica i zajedničkog zapovjedništva obrane 18. svibnja na kojoj je, između ostalog, bilo rasprave oko pojave „pljački, neovlaštenih upadanja u stanove.“ kao i ostalih popratnih pojava.⁸⁹⁷ S obzirom na moguću eskalaciju takvih pojava lokalno Ratno predsjedništvo uz suradnju SJB Konjic te OS HVO i Štaba TO Konjic nastojalo se tomu „energično suprotstaviti“.⁸⁹⁸ Suprotstavljanje pljačkama i drugim pojavama nastojalo onemogućiti uvođenjem niza nadzornih punktova koji su trebali biti pod kontrolom pripadnika OS HVO, Štaba TO Konjic

⁸⁹² Presjek zapažanja sa punkta Bradina, MUP (SJB) Konjic, bez broja od 1. 6. do 21. 7. 1992.

⁸⁹³ TO BiH, TO Konjic, HVO Konjic, Jedinica A-004 Konjica, Zapisnik, br. A-3/92 od 6. 6. 1992. U potpisu komandant Mitke Pirkić

⁸⁹⁴ ICTY: R BiH, Općina Konjic, Ratno predsjedništvo, Konjic, Odluka, br. 01/1-012-27/92 od 3. 6. 1992.

⁸⁹⁵ HMDCDR, Armija BiH: Knjiga zapažanja, punkt Bradina, bez broja od 16-30. 6. 1992.

⁸⁹⁶ ICTY: R BiH, Opština Konjic, Vojno- istražna komisija – 4. korpusa, Konjic, Zapisnik – Milenko Kuljanin, bez broja od 12. 1. 1993

⁸⁹⁷ ICTY: Zaključci sa zajedničkog sastanka Ratnog predsjedništva i Komande obrambenih snaga Konjic od 18. 5. 1992. U potpisu Rusmir Hadžihusejnović

⁸⁹⁸ Isto.

te SJB Konjic.⁸⁹⁹ Na postojeće narušeno sigurnosno stanje dodatnog utjecaja imalo je prisustvo većega broja različitih nedomicilnih postrojbi koje su na području Konjica boravile od druge polovice travnja 1992. godine. Potkraj svibnja i početkom lipnja 1992., odnosno neposredno nakon borbi oko Bradine, na područje Konjica počeli su pristizati pripadnici postrojbe „Kralj Tomislav“ pod vodstvom Nijaza Batlaka Daidže, odnosno Mate Šarlije, časnika HV-a. Eskalacijom rata BiH ta se postrojba, koji su u većem broju čini upravo Hrvati i Muslimani iz BiH, podijelila pri čemu je dio pripadnika ostao na širem području Mostara, dok je drugi dio stigao u sjevernu Hercegovinu, odnosno na područje Konjica i Jablanice. Relativno dobra opremljenost postrojbe, osobni kontakti Mate Šarlije Daidže s muslimanskim vojnim i političkim predstavnicima doveli su do toga da je postrojba krajem svibnja 1992. proglašena službenom jedinicom TO-a BiH pod nazivom „1. bosanskohercegovačka brigada „Kralj Tomislav“ za čijeg je zapovjednika imenovan upravo general Nijaz Batlak, odnosno Mate Šarlija Daidža kako je glasilo njegov službeni alias.⁹⁰⁰ Službeno imenovanje Daidže generalom jedne jedinice TO BiH stavljao ga je u poziciju u kojoj je on kao osoba u činu generala predstavljala visokog, odnosno najviše rangiranog časnika TO BiH na području Konjica i Jablanice. No, Daidžino imenovanje značilo je i „dupliranje“ njegovog čina jer je Daidža od kraja svibnja 1992., istovremeno bio oficir TO BiH ali i časnik HV-a. S druge strane, pristizanje pripadnika spomenute Daidžine jedinice u Konjicu nije naišlo na odobravanje rukovodstva lokalnog Štaba TO-a ali i drugih lokalnih muslimanskih struktura.⁹⁰¹ Konkretnije, Daidžin dolazak na područje Konjica dogodio se u trenucima kada su odnosi lokalnog OS HVO i Štaba TO Konjic ulazili u razdoblje vidljivih neslaganja o čemu je bilo govora i na redovitoj sjednici Ratnog predsjedništva Konjica održanoj 3. lipnja 1992. godine. Iako se pritom ne navode detaljnije informacije o prisutnim neslaganjima usvojen je zaključak kako sva „sporna pitanja“ između OS HVO Konjic i Štaba TO Konjic treba rješavati „Vojni štab obrane Konjica“ što je bio naziv za zajedničko zapovjedništvo OS HVO i Štaba TO Konjic.⁹⁰² Zabilježena stagnacija u odnosima u prvotnim trenucima nije imala ozbiljnijeg utjecaja na postojeće odnose radi čega je 3.

⁸⁹⁹ RBiH, Općina Konjic, Ratno predsjedništvo, Konjic, Odluka o formiranju kontrolnog punkta, br. 01/1 -012-27/92 od 3. 6. 1992.; RBiH, Općinski štab TO, Općinski stožer, MUP, Konjic, Naredba, bez broja od 27 5. 1992.; Presjek zapažanja sa punkta Bradina, MUP (SJB) Konjic, bez broja od 1. 6. do 21. 7. 1992.

⁹⁰⁰ ICTY: R BiH, Predsjedništvo R BiH, Sarajevo, Odluka o formiranju jedinica Teritorijalne obrane, pr. broj: 1170 od 27. 5. 1992., 1. U potpisu predsjednik Predsjedništva BiH Alija Izetbegović

⁹⁰¹ Prvi bosansko hercegovački korpus „Kralj Tomislav“, Ovlašćenje, bez broja od 12. 7. 1992. U potpisu general bojnik Mate Šarlija, zapovjednik područja Mostar – Sarajevo. U službenom pečatu postrojbe jasno se razabire riječ korpus-zbor.

⁹⁰² RBiH, Općina Konjic, Ratno predsjedništvo, Konjic, Zaključci, br. 01/1-012-27/92 od 3. 6. 1992. U potpisu Rusmir Hadžihusejnović

lipnja jedna manja skupina pripadnika Štaba TO Konjic bila upućena na obuku na područje Hrvatske odakle je u Konjic i dalje neometana pristizala vojna i druga pomoć.⁹⁰³

Tri dana kasnije, 6. lipnja, lokalno zajedničko zapovjedništvo HVO-a i TO-a Konjica odredilo je dvije gradske benzinske postaje isključivo za potrebe postrojbi HVO i TO-a. Ta je odluka značajna zbog jasnog definiranja odnosa civilne vlasti i dviju vojski na području općine Konjic. Odlukom je općinska vlast u Konjicu bila odgovorna za osiguranje rada prve benzinske postaje, dok je za iste obveze prema drugoj benzinskoj postaji zadužen OS HVO Konjic. No zadnji paragraf predmete odluke naglašavao je kako „Na benzinskoj pumpi br. 2. gorivo se nabavlja preko HVO besplatno, te se sa ovom pumpom nadopunjuje nedostatak goriva na benzinskoj pumpi br. 1.“⁹⁰⁴ Prema tome, iz navedenog je razvidno kako je OS HVO-a Konjic zapravo osiguravao većinu lokalnih potreba za gorivom na području Konjica. Takvo stanje navodi na zaključak kako je od zajedničkog zapovjedništva Konjica u stvarnosti mnogo više koristi imao Štab TO Konjica.

Kako je prethodno spomenuto, početkom lipnja 1992. u Konjicu je nesumnjivo boravio i general Mate Šarlija Daidža koji se nastojao informirati o postojećem stanju i lokalnim odnosima. Čini se kako je radi toga Daidža stupio u kontakt s predstavnicima Štaba TO Konjic i OS HVO-a Konjic te imenovanim koordinatorom zajedničkog zapovjedništva i Ratnog predsjedništva Konjica, Zejnilom Delalićem. U danima koji su uslijedili Daidža je svoj boravak na području Konjica nastajao iskoristiti provodeći reorganizaciju postojećih snaga na tom prostoru. Naime, u formi najvišeg vojnog zapovjednika, odnosno generala i zapovjednika jedne od postrojbi TO BiH, Daidža je lokalnim vojnim i civilnim strukturama Konjica uputio nekoliko zapovijedi kojima je nastao otkloniti nedostatke koje je uočio. Tako je primjerice u zapovijedi od 7. lipnja izvršio svojevrsnu reorganizaciju postojećeg postrojbi zajedničkog zapovjedništva Konjica na način da je prethodno spomenutog koordinatora Zejnila Delalića „postavio“ na dužnost glavnog zapovjednika „Sektora Konjic“ koji je podrazumijevao prostor od „Konjica do Sarajeva“.⁹⁰⁵ U svojstvu Delalićevih zamjenika i pomoćnika Daidža je odredio postojeće zapovjednike OS HVO Konjic i Štaba TO Konjic, Dinka Zebića i Esada Ramića koji je u međuvremenu nakon oporavka od Omera

⁹⁰³ Oružane postrojbe Skupštine općine Konjic, HVO i TO, Popis ljudstva za obuku, br. 02-244/92 od 3. 6. 1992. U potpisu Omer Borić i Dinko Zebić; R BiH, Općina Konjic, Štab TO i HVO, Ovlašćenje, br. 02-405/92 od 8. 6. 1992. U potpisu Dinko Zebić i Esad Ramić

⁹⁰⁴ Komanda HVO i TO Konjic, Zapovjed, br. 02-336/92 od 6. 6. 1992. U potpisu Zejnil Delalić za Štab TO-a Konjic i Dinko Zebić OS HVO Konjic

⁹⁰⁵ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: Bosansko-hercegovački korpus-zbor „Kralj Tomislav“, Zapovjed, bez broja od 7. 6. 1992. U potpisu zapovjednik Mate Šarlija Daidža

Borića preuzeo dužnost komandanta Štaba TO-a Konjic.⁹⁰⁶ Daidža je navedenom reorganizacijom pod zapovjedništvo „Sektora Konjica“ uvrstio i pripadnike SJB Konjic dok je pripadnike lokalne civilne vlasti te političkih stranaka isključio iz obrambenog procesa. Daidža je izdanu zapovijed smatrao važnost naglasivši na kraju iste kako neispunjavanje izdanih zapovijedi podliježe „ratnom sudu“ koji je očito planirao uvesti.⁹⁰⁷ Istoga dana izdao je još nekoliko zapovijedi među kojima i onu o ukidanju kriznih štabova te uspostavljanju vojnih zapovjedništava – komandi.“⁹⁰⁸

Međutim, takvo aktivno uredovanje tek pristiglog Daidže na području Konjica nije naišlo na odobravanje rukovodstava Štaba TO Konjic te posebice Zejnila Delalića. Iako rukovodstvo Štaba TO Konjic pritom nije iskazivalo javno vidljivo neslaganje s dolaskom Daidže na prostor Konjica, čini se kako je najveći problem Daidži predstavljao upravo Zejnil Delalić, tada u svojstvu koordinatora vojnih snaga i civilne vlasti na području općine Konjic. Nastalo neslaganje na relaciji Delalić - Daidža za vrlo kratko vrijeme poprimilo je ozbiljnije okvire o čemu je bio obaviješten i predsjednik Predsjedništva BiH Alija Izetbegović. Daidža se očito nije mogao samostalno suprotstaviti Delaliću u Konjicu pa je upravo on prvi obavijestio Izetbegovića o neslaganju koje se razvilo nakon što Delalić nije htio prihvatiti Daidžinu nadležnost za vojna pitanja na području Konjica. Ubrzo nakon što je dobio informaciju od Daidže o njegovu nesporazumu s Delalićem, Izetbegović je nastojao pomirljivo utjecati na novonastalo stanje tražeći od Delalića da usvoji Daidžina naređenja u razdoblju trajanja planiranih vojnih operacija, istovremeno dopuštajući Delaliću zadržavanje postojeće pozicije.⁹⁰⁹ Iako je Izetbegovićev odgovor povratno bio upućen faksom, potvrda njegova sadržaja stigla je nedugo nakon toga. Naime, prethodni Izetbegović odgovor o Daidžinoj nadležnosti te Delalićevom samostalnom djelovanju tijekom 12. lipnja potvrdio je komandant Štaba TO Sefer Halilović u naredbi upućenoj Štabu TO Konjic. U njoj je jasno naglasio da se ljudstvo mobilizirano za predstojeća borbena djelovanja jednim dijelom stavi pod zapovjedništvo Daidže „do izvršenja zadatka“, dok je drugi dio ljudstva trebalo staviti pod komandu Štaba TO Konjic, odnosno pod onaj dio u kojemu je Delalić imao sasvim siguran utjecaj.⁹¹⁰ Unatoč tome, problem odnosa između Daidže i Delalića ostao je aktivan najveći dio lipnja. Do kraja lipnja veći uspjeh i potporu u provođenju vlastitih zamisli imao je Zejnil Delalić

⁹⁰⁶ Isto

⁹⁰⁷ Isto.

⁹⁰⁸ Bosansko-hercegovački korpus-zbor „Kralj Tomislav“, Svim vojnim zapovjednicima - Zapovjed, bez broja od 7. 6. 1992. U potpisu zapovjednik Mate Šarlija Daidža

⁹⁰⁹ Odgovor na telefax od 9. 6. 1992., Daidži i Zejnilu, bez broja od 10. 6. 1992.

⁹¹⁰ RBiH, Štab TO, Sarajevo, Naredba, str. pov. br. 02/349-76 od 12. 6. 1992.

koji je uz potporu lokalnih muslimanskih struktura bio podržan kao novi komandant jedinica TO-a, odnosno Armije BiH okupljenih unutar Taktičke grupe 1 (TG-1). Takvu mogućnosti i svojevrsnu preporuku za Delalićevo preuzimanje navedene pozicije u zadnjim danima lipnja 1992. podržao je tadašnji komandant Štaba TO-a Jablanica Zijad Salihamidžić.⁹¹¹

Problemi u odnosima na relaciji Delalića i Daidže kojega je muslimanska strana u Konjicu, unatoč činjenici pripadnosti Daidže i njegova ljudstva strukturi TO BiH, promatrala produženom rukom hrvatskih interesa, bili su istovremeno popraćeni i narušavanjem odnosa između lokalnog rukovodstva Štaba TO Konjic i OS HVO-a Konjic. Naime, određena manja neslaganja koja su se između rukovodstva navedenih zapovjedništava i komandi javila nedugo nakon zauzimanja Bradine počela su se zaoštavati od 12. lipnja. Upravo tada zapovjednik OS HVO Konjic Dinko Zebić je, na temelju prethodne odluke predsjednika HZHB Mate Bobana od 10. lipnja, izdao zapovijed za početak formiranja izvršne vlasti HVO-a za čijeg je nositelja odredio Ivicu Azinovića koji je trebao formirati „tijelo od tri člana koji će sprovesti ovaj zadatak“.⁹¹² Tako je počelo formiranje hrvatske izvršne vlasti na području općine Konjic što će potrajati tijekom sljedećih nekoliko tjedana. Za pretpostaviti je kako su na ubrzavanje toga procesa utjecala nova neslaganja s muslimanskom civilnom i vojnom vlašću, odnosno Ratnim predsjedništvom i Štabom TO Konjic.⁹¹³

Osim spomenutog početka izgradnje hrvatske vlasti, za vodstvo TO-a Konjic sporno je bilo navodno stajalište rukovodstva OS HVO-a Konjic koji nije pristao „preći Ivan-Sedlo, jer to prelazi granicu njihova djelovanja“, što je potvrđivalo tvrdnju da OS HVO Konjic ne surađuje s TO-om, nego djeluje samo unutar područja na kojemu su Hrvati većinsko stanovništvo.⁹¹⁴ Ta optužba upućena na račun HVO-a bila je uvod u naredbu Ratnoga predsjedništva Konjica od 17. lipnja 1992. godine. U toj zapovijedi navedene su četiri važne odluke. Prvo, da napuštanje prostora općine Konjic nije dopušteno bez „pečata Države Bosne i Hercegovine“.⁹¹⁵ Drugo, da lokalna SJB Konjic preuzima nadzor nad svim kontrolnim punktovima konjičke općine što je trebalo potrajati

⁹¹¹ RBiH, Opština Jablanica, Štab TO, Jablanica, Izvještaj, br. 01/335-1/92 od 24. 6. 1992. U potpisu major Zijad Salihamidžić

⁹¹² ICTY: Općinski stožer Konjic, Zapovjed, br. 02-488/92 od 12. 6. 1992. U potpisu Dinko Zebić

⁹¹³ Zapisnik, Sastanak predsjedništva OO HDZ Konjic, OS HVO Konjic proširenog predstavnicima gospodarstvenika općine Konjic, bez broja od 2. 7. 1992. U potpisu Dinko Zebić i Dragutin Perić

⁹¹⁴ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izvještaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić*, bez broja i datuma, 26.

⁹¹⁵ RBiH, Opština Konjic, Ratno predsjedništvo, Konjic, Naredba, br. 1/92 od 17. 6. 1992. U potpisu Rusmir Hadžihusjenović, Zejnil Delalić, Esad Ramić i Jasmin Guska

do trenutka osnivanja Vojne policije Štaba TO Konjic. Treće, da se „sva druga dokumenta, potvrde i ovlaštenja ovjerena od strane HVO Konjic stavljaju se van snage“. Na ove tri odluke nadovezivala se četvrta, koja je zabranjivala emitiranja vijesti na radio Konjicu koji nisu prethodno bili odobreni od strane tročlane komisije „IPD djelatnosti“ koji su činili Jasmin Guska, Zdravko Žilić i Zejnil Delalić.⁹¹⁶ Predmetna odluka značila je onemogućavanje kretanja onim stanovnicima Konjica koji su se kretali uz propusnice HVO-a. Uzevši u obzir kontekst u kojemu je odluka bila donesena, ona je zapravo predstavljala zabranu kretanja pripadnicima HVO-a što je sasvim sigurno vodilo prema daljnjem pogoršanju međunacionalnih odnosa. S te strane, prisustvo jednoga predstavnika HVO-a u tročlanome vijeću nadležnome za nadzor nad emitiranjem radio-vijesti bilo je formalnog karaktera.

Poslije te naredbe rukovodstvo Štaba TO-a u Konjicu, koji je u međuvremenu preimenovan u Štab Armije BiH Konjic, uputilo je zapovjedništvu HVO-a zahtjev za „usuglašavanje“ budućih ratnih djelovanja na području općine Konjic.⁹¹⁷ Prema navedenom stajalištu Štab Armije BiH Konjic namjeravao je postrojbama OS HVO Konjic prepustiti zonu djelovanja na području „Ravni Kuk – Oštra stijena – s. Prevlje – s. Turija – Ljubina (Dvojna) – Runjavi kuk – Rapti – Štit.“⁹¹⁸ No snage OS HVO Konjic u tom su trenutku bile razmještene prema srpskim snagama oko područja sela Polja Bijele i Bijele. S obzirom na to da je zona djelovanja predložena od strane Štaba Armije BiH podrazumijevala širenje postojećeg razmještaja i djelovanja pripadnika HVO-a za takvo što bilo je potrebno provesti ozbiljnije pripreme koje su iziskivale nekoliko dana. S tim u vezi, nužno je navesti da je prema navedenom planu Štaba Armije BiH, HVO Konjic trebao imati oznaku „Taktičke grupe 3 (TG-3)“ i tako postati sastavni dio operacije Armije BiH pod nazivom „Oganj“ koja pripremala u smjeru Boraca kao središta srpske vlasti na području općine Konjic. To je važno naglasiti, budući da su prema tome planu taktičke grupe bile odgovorne isključivo za vlastite zone djelovanja i kao takve nisu smjele prelaziti u „druge sektore“ osim u slučaju traženja pomoći.⁹¹⁹ Pripadnici Armije BiH Konjic koji su se nalazili na području djelovanja OS HVO Konjic a „koji su zatečeni u sastavu HVO jedinice ostaju u tim formacija do okončanja akcije Oganj“.⁹²⁰ Iako iz

⁹¹⁶ Isto.

⁹¹⁷ Armija Republike BiH, Armijski štab Konjic, Usuglašavanje, str. pov. br. 1-111/92 od 25. 6. 1992.; RBiH, Ministarstvo obrane, Armija BiH, Sarajevo, Naredba, str. pov. br. 02/1511-11 od 25. 6. 1992.

⁹¹⁸ Armija Republike BiH, Armijski štab Konjic, Usuglašavanje, str. pov. br. 1-111/92 od 25. 6. 1992.

⁹¹⁹ Isto.

⁹²⁰ Isto.

navedenog nije moguće odrediti o čemu se zaista radilo, za pretpostaviti kako je jedan dio lokalnih Muslimana s područja sela u zoni djelovanja HVO Konjic bio u sastavu HVO-a.

Međutim, napad u pravcu Boraca nije se mogao pripremiti u roku od dva dana nakon primanja spomenutog zahtjeva. Veličina prostora dodijeljenog postrojbama HVO-a Konjic podrazumijevala je dugotrajnije pripreme koje se nisu mogle provesti za dva dana budući da je početak akcije „Oganj“ bio određen za 28. lipnja, odnosno na srpski blagdan Vidovdan.⁹²¹ Uz to planiranje navedene akcije uslijedilo je nakon neuspješnih borbi Armije BiH u širem području Hadžića. Pored toga, jedinice Štaba Armije BiH Konjic bile su slabo opremljene što je bilo posebice vidljivo u nemogućnosti pružanja adekvatne topničke podrške vlastitim pripadnicima a čime se obilato koristila srpska strana. S druge strane, službena verzija razloga pokretanja akcije „Oganj“ temeljila se kao odgovor na granatiranje Konjica od strane Vojske SrR BiH čija su topnička oruđa djelovanja sa šireg područja sela Borci.⁹²²

Naposljetku su unatoč jasnim nedostacima napadna djelovanja u akciji „Oganj“ započela 27. lipnja 1992. samostalnim djelovanjem jedinca Štaba Armije BiH Konjic pod komandom Esada Ramića iz smjera planine Zvekuše – Vranjskih stijena i Glavatičeva prema Borcima.⁹²³ Međutim, zbog očitih nedostataka nedovoljne pripreme i nepostojanja dovoljne topničke podrške pokrenuta djelovanja Armije BiH na širem području oko Boraca potrajala su tijekom sljedećih mjesec dana.⁹²⁴ Zbog spomenutih nedostataka i iscrpljenosti snaga Armije BiH uzrokovane dugotrajnim djelovanjem akcija je naposljetku završena neuspjehom.

6. 6. Propast zajedničkog zapovjedništva i pokušaj ukidanja OS HVO Konjic

Nekoliko dana nakon početka akcije „Oganj“ bilo je razvidno da se napad Armije BiH na srpske položaje ne odvija po planu. U tom smislu, muslimanska strana je izliku za navedeni neuspjeh nastojala pronaći u izostanku podrške od HVO-a Konjic. Praktična vidljivost takve

⁹²¹ HVO, Općinski stožer Konjic, Političko stanje na teritoriji općine Konjic, str. pov. bez broja od 21. 7. 1992. U potpisu Dinko Zebić

⁹²² Konjic, Izjava- Midhad Cerovac, bez broja od 22. 6. 1996. Izjavu uzela Senka Nožica.

⁹²³ Isto, 4.; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Enver Tahirović*, 18.5. 1998., 11441-11442.; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Midhat Cerovac*, 19.5. 1998., 11587.; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Izveštaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić*, bez broja i datuma, 26.

⁹²⁴ Isto; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja, Midhat Cerovac*, 19.5. 1998., 11668.

optužbe uslijedila je svega nekoliko dana nakon početka akcije i prvih jasno vidljivih neuspjeha Armije BiH. U skladu s time, zategnuti odnosi svoju kulminaciju imali su tijekom 1. srpnja 1992. kada je Štab Armije BiH Konjic načelniku policije, odnosno SJB u Konjicu te komandantu Vojne policije Armije BiH uputio naredbu o pokretanju „paralelne krivične prijave“ protiv zapovjedništva OS HVO-a Konjic. OS HVO Konjic je u tok iskonstruiranoj prijavi optužen za „neprijateljske i subverzivne djelatnosti u ratnim uslovima, pokušaja organiziranog puča protiv međunarodno priznate Republike Bosne i Hercegovine...“.⁹²⁵

Pod frazom „neprijateljske i subverzivne djelatnosti“ najvjerojatnije se mislilo na nesudjelovanje HVO-a u okviru akcije „Oganj“. Taj izostanak muslimanska strana nastojala je dodatno osnažiti plasiranjem teze o „rodbinskim vezama sa Srbima“ za koje su optuženi pojedini članovi HVO-a Konjic.⁹²⁶ Optužba za „pokušaj organiziranja puča“ se gotovo sigurno odnosila na prijašnje događaje, budući da se u slučaju operacije „Oganj“ opravdani postupci konjičkoga HVO-a ni na koji način se nisu mogli definirati kao „puč“. Ta se optužba najvjerojatnije odnosila na organiziranje izvršne vlasti HVO-a na području Konjica, odnosno na provedbu zapovijedi Mate Bobana od 10. lipnja 1992. godine. Zapravo, izvršna vlast HVO-a je pored muslimanskog Ratnog predsjedništva i Srpske općine Konjic, predstavljala treću i posljednju samostalnu političku strukturu na općinskom području. Sasvim je sigurno kako takav razvoj događaja nije odgovarao muslimanskim predstavnicima vlasti u Konjicu koji su u razdoblju prije osnutka privremene izvršne vlasti HVO-a u Konjicu nastojali onemogućiti takav razvoj događaja. U tom smislu, pokretanje predmetne „krivične prijave“ protiv HVO-a u Konjicu trebalo je onemogućiti najave hrvatske strane o vlastitoj izvršnoj vlasti. Stoga nije iznenađujuće kako je prema zamisli Zejnila Delalića, koji je bio praktični inicijator sastavljanja spomenute kaznene prijave, o podizanju prijave protiv HVO-a Konjic posredstvom radija trebalo upoznati i stanovništvo općine Konjic.⁹²⁷ Time se u komplicirane vojne i političke procese nastojalo uključiti i širi sloj stanovništva što je značilo dodatno pogoršanje međunacionalnih odnosa.

Nakon podnošenja prijave čelnici HDZ-a BiH i HVO-a Konjica su 2. srpnja održali zajednički sastanak o načinu provođenja odluke o ustrojavanju izvršne vlasti HVO-a za općinu

⁹²⁵ ICTY: RBiH, Armije RBiH, Opštinski Štab Konjic, Načelniku MUP-a i K-dantu Vojne policije, br. 19-92 od 1. 7. 1992.

⁹²⁶ Isto.

⁹²⁷ RBiH, Uprava vojne bezbjednost, SVK OS RBiH, CSB Mostar- Sektor policije, Analiza slučaja „Repovci“, službena tajna, bez broj od 9. 8. 1994., 6. U potpisu Emsudin Pajević, Nedžad Avdić i Dževad Bašić

Konjic.⁹²⁸ Sastanak je otvorio zapovjednik OS HVO Konjic Dinko Zebić koji je predložio tročlanu radnu skupinu koja je trebala rukovoditi navedenim sastankom. Nakon toga imenovana Radna grupa u sastavu Dragutin Perić, Dinko Zebić i Ljubo Zovko upoznala je prisutne o dnevnom redu poslije kojega je uslijedila diskusija na temelju koje je doneseno nekoliko zaključaka. Tom prilikom Krizni štab OO HDZ BiH Konjic i službeno je preimenovan u OS HVO Konjic za čijega je zapovjednika prihvaćen postojeći zapovjednik, odnosno Dinko Zebić. Nakon toga uslijedila je rasprava u kojoj je dana puna podrška formiranju „privremene općinske izvršne vlasti i općinske uprave“ za čijeg je rukovoditelja, odnosno predsjednika općinskog HVO-a predložen Ivan Azinović.⁹²⁹ Bila je to odluka koja je označilo i praktično djelovanje hrvatske izvršne vlasti na području Konjica kao posljednje ustrojene nacionalne vlasti na tom području.

S tim u vezi donijeta je odluka da se „prilikom ustrojstva izvršne vlasti“ obave razgovori s muslimanskom stranom, točnije s njihovim predstavnicima u Ratnom predsjedništvu Konjica. Od njih je trebalo dobiti jamstva za osiguranje izvršne vlasti na način da hrvatski predstavnici u strukturama postojeće izvršne vlasti u Konjicu „ne budu preglasani“, što je podrazumijevalo usvajanje budućih odluka općinske vlasti temeljem konsenzusa.⁹³⁰ Predstavnike muslimanske strane planiralo se obavijestiti da su HVO-u neprihvatljive odluke Ratnog predsjedništva Konjica koje su donesene bez dogovora s hrvatskom stranom. Za takve pregovore s muslimanskom stranom imenovana je grupa od sedam članova na čijem je čelu bio predloženi predsjednik Općinskog HVO-a Konjic Ivan Azinović. Neprihvaćanje odluka koje nisu donesene konsenzusom bilo je na snazi do stvaranja zajedničke vlasti koja je prema mišljenju hrvatske strane trebala biti formirana u „skladu s principima ravnopravnog učešća u obrambenim akcijama obrane Općine gdje je HVO ravnopravan faktor“.⁹³¹

Odluka o osnivanju hrvatske izvršne vlasti u Konjicu, na sjednici 2. srpnja donesena je jer su hrvatski predstavnici u strukturama općine Konjic bili onemogućeni u donošenju važnih odluka na razini općine što je dovelo do toga da je Ratno predsjedništvo Konjica, suprotno dogovoru o zajedničkom odlučivanju, najkasnije do srpnja 1992. postalo tijelo isključivo muslimanske strane. Takav razvoj događaja bio bi razumljiv, i vrlo vjerojatno prihvatljiv, da hrvatska strana u Konjicu

⁹²⁸ Zapisnik, Sastanak predsjedništva OO HDZ Konjic, OS HVO Konjic proširenog predstavnicima gospodarstvenika općine Konjic, bez broja od 2. 7. 1992. U potpisu Dinko Zebić i Dragutin Perić

⁹²⁹ Isto.

⁹³⁰ Isto.

⁹³¹ ICTY: HVO Konjic, Koncepcija, principi i ciljevi, bez broja, kolovoz 1992., 3.

nije bila aktivni sudionik u obrani općine. U tom slučaju izostanak hrvatske strane iz procesa odlučivanja na razini općine bio bi u cijelosti opravdan. Međutim, HVO je od eskalacije rata bio aktivno uključen u obranu općine što se u praksi ogledalo u stvaranju zajedničkog zapovjedništva sredinom svibnja 1992. kao i učinkovitom logističkom potporom svih obrambenih snaga u općini, uključujući i većinsku Armiju BiH.

Prijava protiv HVO-a je malobrojnijoj hrvatskoj strani u Konjicu dala opravdanog razloga da se osjeti ugroženom. Osjećaju takve ugroženosti zasigurno je pridonosilo i prisustvo većeg broja pripadnika Armije BiH u blizini prostorija HVO-a. Lokalni OS HVO Konjic 3. srpnja je izvijestio nadređeno zapovjedništvo u Grudama da su na „većim zgradama primijećeni snajperisti“ Armije BiH koji su prema pretpostavkama OS HVO Konjic bili upereni upravo protiv njih.⁹³² Ipak, postojeću situaciju na području Konjica u prvim danima srpnja hrvatska strana opisala je mirnom „uz pojačanu dozu neizvjesnosti“.⁹³³

Za pogoršanje hrvatsko-muslimanskih odnosa hrvatska strana je okrivila vojnog koordinatora Zejnila Delalića koji je prema njihovom mišljenju bio stvarni vojni zapovjednik Armije BiH na području Konjica. Takav zaključak hrvatske strane o Delaliću bio je donesen na temelju prethodnih negativnih iskustava u radu s Delalićem s početka lipnja a njegova javna izjava od 3. srpnja kojom je HVO na području Konjica proglasio „stranom vojskom“ bila je odraz postojećeg neslaganja.⁹³⁴ Negativne Delalićeve stavove o HVO-u informativna služba Štaba Armije BiH Konjic je potencirala s informacijom za javnost o nesudjelovanju HVO Konjic u borbama protiv srpskih snaga, odnosno o njihovom povlačenju u Konjic i pljačkama po gradu.⁹³⁵ Premda su takve tvrdnje Štaba Armije BiH Konjic bile neutemeljene, cilj im je bio usmjeriti većinsko muslimansko stanovništvo općine protiv HVO-a što je vodilo do daljnjeg urušavanja međunacionalnih odnosa. Muslimanska strana je na taj način i odgovornost za neuspjeh u borbama oko Boraca i Glavatičeva nastojala prebaciti isključivo na HVO.⁹³⁶

Zbog javnih optužbi OS HVO Konjic je 4. srpnja 1992. izdao priopćenje građanstvu Konjica i pripadnicima Armije BiH u kojemu je nastojao dati odgovor na optužbe Štaba Armije BiH. U njemu je OS HVO Konjic istaknuo vlastitu ulogu u početnom procesu obrane prostora

⁹³² Centar veze Klis-Konjic, Obavještenje, br. primitka 306 od 3. 7. 1992. u 17. 12.

⁹³³ Isto.

⁹³⁴ Isto.

⁹³⁵ HZHB, HVO, Općinski stožer Konjic, Priopćenje, br. 02-939/92 od 4. 7. 1992. U potpisu Dinko Zebić

⁹³⁶ HVO, Općinski stožer Konjic, Političko stanje na teritoriji općine Konjic, str. pov. bez broja od 21. 7. 1992. U potpisu Dinko Zebić

općine Konjic ističući činjenicu da su pripadnici HVO-a Konjic pored lokalne „jedinice MUP-a“ bili „jedine organizirane i naoružane snage“.⁹³⁷ Naglašeno je i kako je većina vojnih sredstava neophodnih za obranu prostora općine stigla iz drugih krajeva pod kontrolom HVO-a te da su jedinice Armije BiH Konjic zajedno s OS HVO Konjic ravnopravno sudjelovale u zajedničkom zapovjedništvu obrane općine u kojemu su se važne odluke donosile konsenzusom.⁹³⁸ Iako je prvi dio predmetnog priopćenja poslužio u svrhu ponavljanja informacijama koje su bile sastavni dio i prethodnih javnih priopćenja OS HVO Konjic, drugi veći dio priopćenja predstavljao je odgovor na optužbe Štaba Armije BiH po pitanju nesudjelovanja u napadu na Borce kao i drugim događajima koji su doveli do narušenog stanja. Narušene odnose u općini OS HVO Konjic je tako vidio u „nezrelim političkim ambicijama“ i osobnim probicima određenih pojedinaca.⁹³⁹ Nesudjelovanje u napadu na Borce, obrazložene su slabom pripremom napada o čijem je početku vodstvo HVO-a obavješteno dan uoči njegovog planiranog početka. Posljednji dio priopćenja OS HVO Konjic iskoristio je za prozivanje Ratnog predsjedništva Konjica za koje je tvrdilo kako je većinu odluku donijelo bez prisustva hrvatskih predstavnika vlasti, između ostalog, na taj način je bila donesena odluka o suspenziji svih odluka donesenih od strane HVO-a kao i smjena Ilije Šagolja s mjesta glavne odgovorne osobe „informativne službe“ zajedničkoga zapovjedništva. Suspenzija svih odluka HVO-a dovela je do „zabrane točenja goriva pripadnicima HVO-a“ kao i zabrane izdavanje streljiva i drugih MTS-a iz postojećih zajedničkih skladišta naoružanja.⁹⁴⁰ U završnom dijelu priopćenja čelnici Armije BiH Konjic prozvani su zbog jednostranog isključenja HVO-a Konjic „kao sastavnog dijela Oružanih snaga R BiH“ pod kojim su podrazumijevali Armiju BiH i HVO-a. U zaključku priopćenja muslimanski predstavnici vlasti su pozvani na novidogovor i stvaranje „suživota u kome ćemo svi biti ravnopravni“.⁹⁴¹

Kako je vidljivo iz priopćenja namjera, OS HVO Konjic bio je za smirivanje postojećih napetosti izazvanih političkim i vojnim neslaganjima hrvatskih i muslimanskih predstavnika vlasti. S priopćenjem se željelo upoznati stanovništvo Konjica i na taj način obraniti od optužbi muslimanske strane na račun HVO-a. Nije poznato je li odgovor HVO-a bio dostupan svim stanovnicima općine Konjic. Međutim, sadržaj navedenog priopćenja bio je poznat Zejnilu

⁹³⁷ HZHB, HVO, Općinski stožer Konjic, Priopćenje, br. 02-939/92 od 4. 7. 1992. U potpisu Dinko Zebić

⁹³⁸ Isto.

⁹³⁹ Isto.

⁹⁴⁰ Isto, 3.

⁹⁴¹ Isto.

Delaliću koji je dan kasnije, odnosno tijekom 5. srpnja, uputio pismo dvama predstavnicima muslimanske civilne vlasti u Konjicu, Rusmiru Hadžihusejnoviću te načelniku SJB Konjic Jasminu Guski. U njemu je spomenutu dvojicu obavijestio kako su „neredi i napetosti“ u gradu Konjicu dostigli „kulminaciju“ za koju je izrijeком ponovno optužio OS HVO Konjic.⁹⁴² Takvo ponašanje HVO-a u Konjicu Delalić je smatrao direktnom posljedicom izbjivanja jedinica Armije BiH iz Konjica u borbenim djelovanjima. Stoga je od Hadžihusejnovića i Guske tražio da se na području Konjica „objedine“ sve preostale snage Armije BiH i policije koje su trebale preuzeti kontrolu nad ključnim točkama važnima za nadzor gradskog područja Konjica. Uz optuživanje HVO-a, Delalić je u pismu djelomično kritizirao rad i samoga načelnika SJB Konjic Jasmina Guske kojega je indirektno optužio za nedovoljnu potporu lokalnoj Armiji BiH u Konjicu kao i njegovu okruženost lokalnim „kriminalcima“. Stoga je od načelnika SJB Konjic zatražio da se osobno angažira oko upoznavanja „i posljednjeg Muslimana“ s događajima u Konjicu i narušenim odnosima s HVO Konjic. Delalić je pritom naglasio da njegovi stavovi ne odražavaju „huškanje“ nego „isključivo preventivno djelovanje i na svim mjestima“.⁹⁴³ U svrhu praktičnog organiziranja ljudstva Delalić je smatrao kako treba „povezati“ Amira Begića i Nedžada Špagu iz civilne odnosno Vojne policije Armije BiH iz Konjica kao ljude koji su trebali biti odgovorni za planirano djelovanje udruženih snaga policije i Armije BiH u Konjicu, odnosno njihove „danonoćne pripravnosti“.⁹⁴⁴

Spomenuti Delalićev zahtjev za preuzimanje kontrole na nad važnim točkama u gradu mogao je dovesti do ozbiljnijeg incidenta pa čak i sukoba s pripadnicima HVO-a na općinskom području Konjic. S druge strane, Delalićevo prozivanje za nesuradnju pripadnika SJB Konjic i pripadnika Armije BiH nije bilo neočekivano s obzirom na prethodna česta neslaganja između rukovodstva i pripadnika muslimanske vojske i policije po pitanju međusobne nadležnosti. Uz pitanje nadređenosti, pripadnici policije i Armije BiH često su se međusobno optuživali za kriminalne aktivnosti na napuštenom području srpskih, a dijelom i muslimanskih sela. Postojanje ozbiljnih nesuglasica potvrdio je osobno Delalić 11. srpnja kada je preko radio Konjica prozvao policiju zbog nesudjelovanja u borbama oko Glavatičeva, usputno optuživši njezine pripadnike za

⁹⁴² Pismo za gosp. Gradonačelnika i gosp. Načelnika MUP, bez broja od 5. 7. 1992. U potpisu Zejnil Delalić, M.S (maksuz selam -op. a)

⁹⁴³ Isto.

⁹⁴⁴ Isto.

bavljenje „kriminalom“.⁹⁴⁵ Sukladno Delalićevoj naredbi od 11. srpnja Vojna policija Armije BiH je pod izlikom pronalaska opljačkane robe iz Glavatičeva, na prostoru sela Džepi zaustavila vozila s pripadnicima policije SJB Konjic među kojima se nalazio i načelnik Guska.⁹⁴⁶ Rješavanje takvih problema bilo je složeno a incidenti kao u Džepima mogli su rezultirati međusobnim obračunima. Takvih odnosa bio je svjestan i Delalić koji je vrlo vjerojatno i radi tih razloga tražio užu suradnju policije i Armije BiH u Konjicu koju je uslijed manjka izravne srpske opasnosti na gradskom području nastojao usmjeriti protiv OS HVO-a u Konjicu. Istoga dana, 11. srpnja, Delalić je dobio i službenu potvrdu svojega djelovanja koja mu je stigla u obliku promaknuća. Naime, tijekom 11. srpnja 1992., načelnik GŠ Armije BiH Sefer Halilović imenovao je Delalića novim komandantom TG-1 smijenivši pritom s toga mjesta dotadašnjeg komandanta Mustafu Polutka.⁹⁴⁷

Kao komandant TG-1 Armije BiH Delalić je bio nadležan za područja Hadžića, Jablanice, Konjica i Pazarića. Takva široka zona djelovanja dodatno je proširena potkraj srpnja 1992. Delalićevim imenovanjem „komandantom svih Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine na pravcu Drežnica – Jablanica – Prozor – Konjic – Pazarić – Hadžići – Igman“.⁹⁴⁸ Bio je to jasan pokazatelj potpore koju je Delalić imao od strane muslimanskog političkog i vojnog rukovodstva iz Sarajeva. Na promjenu stava o Delaliću, u ulozi jednog od ključnih ljudi Armije BiH u sjevernoj Hercegovini, nisu utjecali ni međusobni sukobi koji su 12. srpnja, dan nakon Delalićeva službenog postavljanja na dužnost komandanta TG-1, doveli do pogibije devet pripadnika Armije BiH u blizini sela Repovci. Navedeni događaj bio je uzrokovan upravo zbog Delalićeva nastojanja rješavanja problema unutar jedinica pod vlastitom kontrolom.⁹⁴⁹ Događaji u Repovcima označili su tako početak službenog djelovanja Zejnila Delalića u ulozi komandanta TG-1 Armije BiH. Do 18. srpnja 1992. Delalić je na temelju dobivenih ovlasti osobno imenovao vlastiti štab TG-1 u sastav kojega su, između 30-ak članova ušli i Midhat Cerovac, Enver Tahirović kao članovi Štaba Armije BiH Konjic te dr. Ahmet Jusufbegović kao ravnatelj bolnice u

⁹⁴⁵ R BiH, Uprava vojne bezbjednost SVK OS R BiH, CSB Mostar- Sektor policije, Analiza slučaja „Repovci“, službena tajna, bez broja od 9. 8. 1994. 6., 12.

⁹⁴⁶ R BiH, MUP Sarajevo, CSB Mostar, SJB Konjic, Službena zabilješka, br. 16-8 od 15. 7. 1992. U potpisu Jasmin Guska

⁹⁴⁷ R BiH, Glavni štab oružanih snaga (GŠ OS), Sarajevo, Imenovanje, br. 02/349-343 od 11. 7. 1992. U potpisu načelnik GS OS Sefer Halilović

⁹⁴⁸ ICTY: R BiH, GŠ OS, Sarajevo, Imenovanje, br. 02/ 700-3 od 27. 7. 1992. U potpisu Sefer Halilović

⁹⁴⁹ R BiH, Uprava vojne bezbjednost SVK OS R BiH, CSB Mostar- Sektor policije, Analiza slučaja „Repovci“, službena tajna, bez broja od 9. 8. 1994.

Konjicu.⁹⁵⁰ U užu krug svojih suradnika Delalić je imenovao i vlastitog brata Zahira Delalića u svojstvu pomoćnika za pozadinu. Prema istom imenovanju na dužnosti unutar TG-1 imenovani su Zdravko Mucić u ulozi upravitelja „regionalnog zatvora Čelebići“ te Nedžad Špago kao komandant „regionalne Vojne policije“.⁹⁵¹ S obzirom na činjenicu da je lokalna hrvatska strana Delalića definirala kao osobom koja je bila jedna od glavnih krivaca za narušene odnose Armije BiH i HVO-a, smirivanje tenzija između Delalića i HVO-a Konjic nije se činilo izglednim.⁹⁵² Shodno tome, potkraj srpnja u HVO su zaključili da je Delalić u Konjicu, odnosno u „gradu preuzeo vlast“.⁹⁵³

Bilo je to jasno vidljivo i u prvoj polovici mjeseca kolovoza kada je na temelju izvještaja o stanju u Konjicu, načelnik GŠ Armije BiH Sefer Halilović izdao naredbu o stavljanju svih bivših objekata pod kontrolu GŠ Armije BiH čije je osiguranje trebao preuzeti isključivo Štab Armije BiH Konjic.⁹⁵⁴ S obzirom da je dio objekta D-1 „Zlatar“ koji u tom trenutku nije bio u punoj funkciji, bio pod nadzorom OS HVO Konjic, postojeća naredba o njihovu korištenju od strane Armije BiH bila je povod zapovjedniku OS HVO Konjic da u povratnom odgovoru Haliloviću pojasni realno stanje stvari usputno ga izvještavajući da ga Delalić „krivo informira na osnovu čega Vi (Halilović op.a) donosite navedene naredbe“. Tom prilikom zapovjednik OS HVO Konjic Dinko Zebić zamolio je Halilovića da postojeće stanje oko objekata bivše JNA na području Konjica „ne budu kamen spoticanja među pripadnicima Armije BiH i HVO“, čime je pomirljivim tonom predlagao rješavanje trenutne situacije.⁹⁵⁵

6. 7. Odnosi Armije BiH i HVO u Konjicu u kolovozu i rujnu 1992. godine

Postojeće namjere komandanta TG-1 Zejnila Delalića oko uspostavljanja nadzora nad komunikacijskim centrom D-1 na brdu Zlatar koji je bio u rukama HVO-a muslimanska strana nastojala je ostvariti uz pomoć postrojbe HOS-a iz Konjica. Spomenuta postrojba HOS-a Konjic

⁹⁵⁰ RBiH, Armija BiH, TG-1, Konjic, Imenovanje, str. pov. br. 02/349-5 od 18. 7. 1992. U potpisu Zejnir Delalić, komandant TG-1

⁹⁵¹ Isto.

⁹⁵² HZHB, HVO, Općinski stožer Konjic, Koordinator Armije BiH i HVO, br. 02-1491/92 od 1. 8. 1992. U potpisu Dinko Zebić

⁹⁵³ HZHB, HVO, Načelnik za sazajne poslove sektor SzH, Tomislavgrad, Sazajno izvješće op. br. 78/92. str. pov. br. 234/92 od 29. 7. 1992 u 19.00.

⁹⁵⁴ RBiH, GŠ OS, Sarajevo, Naređenje, str. pov. bez broja od 20. 7. 1992. U potpisu Sefer Halilović

⁹⁵⁵ ICTY: HVO, Općinski stožer Konjic, Odgovor, str. pov. br. 01/27-2 od 10. 8. 1992. U potpisu Dinko Zebić

bila je malobrojna skupina koja nije bitno utjecala na hrvatsko-muslimanske obrambene odnose na području općine ali je logistički bila oslonjena na lokalni HVO. Međusobni odnosi bili su im na niskoj razini koja je nastala zbog prelaska u HOS dijela pripadnika HVO-a s naoružanjem i opremom što nije bilo dobro prihvaćeno od rukovodstva OS HVO Konjic na čelu s Dinkom Zebićem.⁹⁵⁶

Zapovjednik skupine vojnika HVO-a koja je prešla u HOS bio je Zvonko Lukić koji je i osnovao tu postrojbu. Skupina je prije prelaska u HOS osiguravala objekta D-1 „Zlatar“. Nakon službenog osnivanja postrojbe HOS-a OS HVO Konjic je od Lukića zatražio da rasformira jedinicu HOS-a i vrati ljudstvo u sastav HVO-a.⁹⁵⁷ Lukić je taj zahtjev odbio s obrazloženjem da je objekt „Zlatar“ zajedno s naoružanjem koje je osigurao HVO u vlasništvu HOS-a. Pritom je Lukić dao objašnjenje kako „nitko nema pravo razoružavati Hrvatski narod i njegove legitimne obrambene snage, odnosno HOS..“, napominjući kako je navedenu postrojbu oformio „u ime HOS-a“.⁹⁵⁸ Nedugo nakon prevođenja manjeg broja vojnika HVO-a u HOS spomenuti Lukić je postao i glavni zapovjednik HOS-a za općinu Konjic premda u općini nije bilo HSP-a što je u drugim općinama bio preduvjet za osnivanje postrojbi HOS-a.⁹⁵⁹ Zbog svega navedenog zapovjedništvo OS HVO Konjic optužilo ga je da s tim činom dovodi do „razbijanja jedinstva“ hrvatskih snaga u Konjicu.⁹⁶⁰ Spomenuto podvajanje hrvatskih snaga bilo je poznato Armiji BiH koja je to nastojala iskoristiti u svrhu slabljenja HVO-a Konjic tako što je inicirala suradnju Armije BiH s HOS-om sredinom i u drugoj polovini kolovoza.⁹⁶¹ Bliska suradnje Armije BiH i pripadnika HOS u drugim dijelovima BiH kao i pristupanje Hrvata u postrojbe HOS-a HVO je smatrao načinom izbjegavanje obveza odlaska na crte obrane.⁹⁶² Osim toga, u postrojbama HOS-a u Hercegovini uočen je porast Muslimana što je rukovodstvo HVO-a smatralo načinom podrivanja hrvatskog civilnog i vojnog

⁹⁵⁶ HVO, Općinski stožer Konjic, Političko sigurnosno stanje na teritoriji općine Konjic, bez broja 21. 7. 1992., 2.

⁹⁵⁷ Isto.

⁹⁵⁸ HMDCDR, HVO: Zapovjedništvo Ratnog stožera HOS-a za Hercegovinu, Stožer HOS-a Konjic, Vojarna „Crni panteri“, Odgovor na neprihvaćenu zapovijed, bez broja od 6. 7. 1992. U potpisu Zvonko Lukić

⁹⁵⁹ RBiH, ŠVK OS, Sarajevo, Naredba, str. pov. br. 02/340- 585 od 15. 8. 1992. U potpisu Sefer Halilović; HZHB, HVO, Načelnik za sazajne poslove, sektor SzH, Tomislavgrad, Sazajno izvješće, op. br. 94/ 92, str. pov. br. 295/92 od 21. 8. 1992. 19.00

⁹⁶⁰ HMDCDR, HVO: HZHB, HVO, Općinski stožer Konjic, Konjic, Zapovijed, br. 02- 954/92 od 5. 7. 1992. U potpisu Dinko Zebić

⁹⁶¹ RBiH, Armija RBiH, Ratni nastavni centar Dretelj, Zamolba, br. 20/ 92-1 od 20. 8. 1992.; RBiH, ŠVK OS, Sarajevo, Naredba, str. pov. br. 02/340- 585 od 15. 8. 1992.

⁹⁶² HZHB, HVO, GS, Grude, Izvješće, str. pov. br. 07-934/92 od 3. 8. 1992.

sektora.⁹⁶³ U Konjicu je komandant TG-1 Armije BiH Zejnil Delalić približavanje HOS-u ostvario u razdoblju opće narušenih odnosa između HVO-a i HOS-a nastalih nakon ubojstva zapovjednika HOS-a BiH Blaža Kraljevića 9. kolovoza 1992. godine. Taj je događaj Delalić iskoristio da uvjeri Lukića na ulazak u sastav TG-1 Armije BiH što je naknadno potvrdio i načelnik GŠ Armije BiH Sefer Halilović.⁹⁶⁴ Delalić je za skupinu HOS-a Konjic koja je priznala njegovu nadređenost odlučio osigurati i smještaj u Konjicu te opremu za oko „100 HOS- boraca“ koliko je prema njegovoj procjeni imala skupina pod vodstvom bojnika Lukića.⁹⁶⁵

U cilju smanjivanja prijetnji muslimanske strane za uspostavljanjem vlastite kontrole nad područjem radio relejnog čvorišta, odnosno prethodno spomenutog centra veze „D-1“ na brdu Zlatar, rukovodstvo OS HVO-a Konjic je u odgovoru na takva traženja upućenom načelniku GŠ Armije BiH Seferu Haliloviću istaknulo kako posjeduje mogućnost „zauzimanja“ pojedinih vojnih objekata „ali nam (OS HVO, op.a) to nije cilj, jer bi time zaoštrili ionako loše odnose između hrvatskog i muslimanskog naroda“.⁹⁶⁶ Iako pisan u obliku koji je jasno naglašavao mogućnosti preuzimanja nadzora na objektom D-0 ARK tada pod kontrolom Armije BiH, spomenute prijetnje hrvatske strane imale su stvarni cilj stvaranja privida jakosti HVO-a na području konjičke općine. Bilo je to vidljivo početkom rujna 1992. kada je OS HVO Konjic bio u očekivanju „oduzimanja“ radio telekomunikacijske oprije koja se nalazila u objektu D-1 na Zlataru. Shodno tome, u nastojanju izbjegavanja direktne konfrontacije s Armijom BiH do koje bi time došlo, hrvatska strana nastojala je pravovremeno prebaciti dio komunikacijske opreme sa Zlatara drugim općinskim stožerima HVO-a.⁹⁶⁷

Izbjegavanje takvih i drugih sličnih situacija konfrontacije imalo je i svoje praktične razloge koji su dijelom proizlazili iz činjenice malobrojnosti pripadnika OS HVO Konjic u odnosu na pripadnike Armije BiH na području Konjica. Od razdoblja kraja svibnja 1992. i borbenih djelovanja na području Bradine, broj pripadnika Armije BiH bio je u stalnom porastu. Taj broj imao je dodatne resurse popune dostupne u obliku većeg broja muslimanskih izbjeglica koje su se

⁹⁶³ HZHB, HVO, Načelnik za sazajne poslove, sektor SzH, Tomislavgrad, Sazajno izvješće, op. br. 83/ 92, str. pov. br. 263/92 od 8. 8. 1992. 19.00

⁹⁶⁴ RBiH, ŠVK OS, Sarajevo, Naredba, str. pov. br. 02/340- 585 od 15. 8. 1992. U potpisu Sefer Halilović; Štabu ŠVK OS RBiH, Načelniku, Izvještaj komandanta TG-1, bez broja od 14. 8. 1992.

⁹⁶⁵ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, ŠVK OS, Sarajevo, TG-1, Traženje, br. 02/349-47 od 17. 8. 1992. U potpisu Zejnil Delalić

⁹⁶⁶ ICTY: HVO, Općinski stožer Konjic, Odgovor, str. pov. br. 01/27-2 od 10. 8. 1992. U potpisu Dinko Zebić

⁹⁶⁷ RBiH, HZHB, HVO, GS, Vojno obavještajna služba (VOS), Izvješće, str. pov.br. 07-206/92 od 1. 9. 1992. U potpisu Žarko Keža

svakodnevno pojavljivale na području općine. Prema podacima muslimanske strane, krajem svibnja 1992. lokalni Štab TO Konjic, odnosno Armije BiH u Konjicu, imao je više od 4100 pripadnika od koji je njih polovica bilo opremljeno i naoružano.⁹⁶⁸ Uz snage Štaba Armije BiH Konjic, na širem i užem području Konjica u drugoj polovici 1992. djelovale su i dvije taktičke grupe Armije BiH koje su u slučaju potrebe mogle pojačati muslimanske snage na području općina za koje su bile nadležne. Za razliku od Štaba Armija BiH Konjic, malobrojnije postrojbe OS HVO Konjic nalazile su se u nepovoljnom položaju i sa slabom povezanošću s hrvatskim postrojbama na području Jablanice i Prozora. Nasuprot brojnih snaga Armije BiH području općine Konjica, HVO je imao ustrojene tek dvije bojne. Potkraj kolovoza prostor općine Konjic postao je sastavnim dijelom OZ SzH sa sjedištem u Tomislavgradu.⁹⁶⁹

Krajem kolovoza i početkom rujna 1992. međusobni odnosi Armije BiH i OS HVO Konjic bili su složeni i puni nepovjerenja. Unatoč tome, zajedničko angažiranje na položajima obrane, posebno na području južno od grada Konjica na području prema Polje Bijelaj i Bijelaj, početkom rujna je i dalje bilo redovno usprkos čestih i neredovitih smjena te povremenih povlačenja s crte obrane uslijed manjih diverzantskih napada VRS-e.⁹⁷⁰ Zapravo bila je to nužnost koja je zbog izloženosti i osjetljivosti prvih crta obrane iziskivala određenu vrstu koordinacije između pripadnika Armije BiH i HVO-a koji su se nalazili na tom području. Ipak, čini se kako su obje strane budno pazile na ponašanje druge. Tako su pojedini izvještaji hrvatske strane s početka rujna 1992., jasno izvještavali od lokalnim odnosima s pripadnicima Armije BiH Konjic koje su u tom razdoblju bili opisani kroz formu „za sad u redu“.⁹⁷¹

Najkasnije od 14. rujna počeo je preustroj OS HVO Konjic i Jablanica u jedinstvenu brigadu. Od 1. bojne „Klis“ i 2. bojne „Konjic“ kao sastavnih dijelova OS HVO Konjic te 3. bojne

⁹⁶⁸ ICTY: Pregled organizacije odbrambenih snaga Konjic, bez broja od januara 1998. Pregled izradio Midhat Cerovac, načelnik Štaba Armije BiH Konjic; ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, Izvještaj eksperta svjedoka (Vojna ekspertiza), Svjedok ekspert Muhamed Vejzagić bez broja i datuma, 30.

⁹⁶⁹ RBiH, HZHB, HVO, GS, Zapovijed – formiranje operativnih zona, str. pov. br. 01-2054/92 od 31. 8. 1992. U potpisu Milivoj Petković, zapovjednik GS HVO. Najprije je 31. kolovoza zapovjednik GS HVO brigadir Milivoj Petković izdao zapovijed o osnivanju četiri „Operativne zone (grupe)“ (OZ) u kojoj je prostor općine Konjic ulazio u sastav HVO OZ Sjeverozapadna Hercegovina (OZ SzH) na čijem se čelu, do konačnog ustrojavanja, nalazilo rukovodstvo brigade HVO-a iz Tomislavgrada pod zapovjedništvom Željka Šiljega. Nakon toga uslijedilo je izdavanje zapovijedi o ustrojavanju brigada

⁹⁷⁰ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: Brigada Herceg Stjepan, II bojna, Samostalni vod Polje-Bijela, Izvještaj s ratišta, bez broja od 6 i 7. 9. 1992; HMDCDR, HVO: HVO Konjic, Općinski stožer, Zapovjedništvo II bojne, Konjic, Izjava, br. 09/92 od 10. 8. 1992. U potpisu Pero Blažević

⁹⁷¹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: Brigada Herceg Stjepan, II bojna, Samostalni vod Polje-Bijela, Izvještaj s ratišta, bez broja od 4 i 5. 9. 1992

„Mijat Tomić“ iz Jablanice osnovana je HVO brigada „Herceg Stjepan“ sa sjedištem u Konjicu.⁹⁷² Za njenoga prvog zapovjednika postavljen je Zdravko Šagolj zvani Piske koji je mjesec dana prije donošenja odluke o osnivanju brigade bio oslobođen u masovnoj razmjeni zarobljenika između hrvatske i srpske strane u mjestu Nemetinu pored Osijeka u Hrvatskoj.⁹⁷³ Dotadašnji zapovjednik OS HVO Konjic Dinko Zebić u novom ustroju preuzeo je poziciju pomoćnika zapovjednika za sigurnosne, odnosno obavještajne poslove.⁹⁷⁴ Imenovanjem uže zapovjedne strukture brigade započeo je i praktični proces ustrojavanja brigade HVO-a koja je od početka bila karakteristična po svom dvojnem karakteru čije se područje odgovornosti prostiralo na prostoru dviju općina. Do kraja rujna HVO brigada „Herceg Stjepan“ se prema formacijskom ustroju trebala sastojati od: tri spomenute bojne, diverzantske satnije te satnije Vojne policije koje su uz ostale različite prateće postrojbe unutar brigade trebale brojati oko „2456“ ljudi.⁹⁷⁵ Međutim, predloženo ustrojbeno stanje brigada nije dosegla iako je zapovjednik Šagolj smatrao kako je taj broj realan i ostvariv.⁹⁷⁶ Radi toga se popunjavanje brigade planirano i s ljudstvom „starijih godišta“ što je pored nedostatka časničkog i dočasničkog kadra te drugog niza različite vojne sprema, između ostalog i nemogućnost obuke vojnika, predstavljalo jedan od glavnih problema na samom početku ustroja brigade. Povezano s time, Šagolj je nadređeno zapovjedništvo u Tomislavgradu upoznao kako u postrojbama brigade ne postoji ni jedan časnik HV-a koji je mogao pomoću u organizaciji brigade.⁹⁷⁷

Drugi veći problem s kojim se suočavalo zapovjedništvo brigade odnosio se na činjenicu da HVO na području Konjica u razdoblju formiranja domicilne brigade nije imao dovoljne količine naoružanja. Na takvo stanje upućivao je i zaključak zapovjednika brigade „Herceg Stjepan“ kako brigada s postojećim sredstvima ima dovoljnu mogućnost isključivo za osiguranje postojećih linija

⁹⁷² HMDCDR, HVO; HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Postavljanje, str. pov. br.5/ 92 od 14. 9. 1992.; Karlo Rotim u svojem djelu „*Obrana Herceg Bosne II*“ navodi informaciju da je do osnutka brigade došlo 20. rujna.

⁹⁷³ Z. DRAGIĆ, Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića, 804.

⁹⁷⁴ HMDCDR, HVO; HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Prijedlog za imenovanje časnika, str. pov. br. 05/73-1 od 18. 10. 1992., 2.; HMDCDR, HVO; HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Zapovjedništvo brigade „Herceg Stjepan“, pov. br. 05/44-1 od 16. 1. 1993.

⁹⁷⁵ HMDCDR, HVO; HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Izvješće o formiranju brigade „Herceg Stjepan“, str. pov. br. 05/73-1 od 5. 10. 1992.

⁹⁷⁶ HMDCDR, HVO, ZP Mostar; R BiH, HZHB, HVO, Odjel obrane, Uprava za obranu Tomislavgrad, Ured za obranu Konjic, br. 02/134 od 13. 3. 1993; HMDCDR, HVO; HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Izvješće o formiranju brigade i druga pitanja, str. pov. br. 05/73-4 od 13. 10. 1992.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: Brigada „Herceg Stjepan“, Pregled popune ljudstva brigade „Herceg Stjepan“ bez broja od 27. 11. 1992.

⁹⁷⁷ Isto.

obrane.⁹⁷⁸ To je razvidno na temelju popisa naoružanja kojim je raspolagala jedna od tri bojne brigade „Herceg Stjepan“. Primjerice, tako je ljudstvo popunjeno 2. bojne „Konjic“ raspolagalo uglavnom osobnim pješačkim naoružanjem od kojega je većina otpadala na zastarjelo osobno naoružanje tipa „M-48“ i „PAP“, dok se preostali dio odnosio na automatsko naoružanje koje je bilo u posjedu tek manjeg dijela pripadnika bojne.⁹⁷⁹ Zapovjedništvo brigade je zbog takvih problema tražilo pomoć od „oko 1000 pušaka i uniformi“ jer samo nije bilo u stanju izvršiti popunu i opremanje brigade.⁹⁸⁰

Iz navedenoga je očito da je preustroj OS HVO Konjic u brigadu „Herceg Stjepan“ od sredine rujna 1992. bio dugotrajan i složen proces koji je otežavao nedostatak profesionalnih časnika i naoružanja. Najave o mogućnostima punog popunjavanja ljudstva brigade „Herceg Stjepan“ nisu bila ostvarive u planiranom obliku što je, pored navedenog, potvrđivalo brojčanu inferiornosti HVO-a u Konjicu u odnosu na Armiju BiH. Osim toga Armija BiH je imala i dodatnu mogućnosti popune u vidu brojnih muslimanskih izbjeglica na općinskom području Konjica.

Slično kao HVO i Armija BiH je od kolovoza 1992. radila na preustroju vlastitih snaga što je rezultiralo pojavom procesa ustroja lokalnih brigada kao i početka rada na formiranju korpusa Armije BiH koji su po nadležnosti odgovarali operativnim zonama HVO-a.⁹⁸¹ O preustroju postojećeg sustava Armije, ukidanju okružnih štabova, početku praktičnog djelovanja korpusa, osnivanju brigada te uvjetima daljnjeg djelovanja općinskih Štabova Armije BiH bilo je govora i na prvom „ratnom Savjetovanju“ Štaba Vrhovne komande OS BiH, odnosno rukovodstva Armije BiH i muslimanskih političkih predstavnika u Sarajevu 30. rujna.⁹⁸² Na spomenutom Savjetovanju, predstavljene su smjernice buduće reorganizacije u kojoj su lokalni Štabovi Armije BiH trebali zadržati nadležnost nad „jedinicama prostorne strukture“ koje su trebale služiti za osiguranje „teritorije i objekata“ ali i za intervencije u slučaju iznenadnih djelovanja neprijateljskih diverzantskih snaga. Naglašeno je kako lokalni općinski Štabovi Armije BiH trebaju poslužiti kao potpora brigadama u osnivanju prije svega pružanjem logističke pomoći. Ponovljeno je da nakon praktičnog početka djelovanja korpusa postojeći Štabovi ulaze u njihovu nadležnost, a pri

⁹⁷⁸ HMDCDR, HVO; HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Izvješće o formiranju brigade „Herceg Stjepan“, str. pov. br. 05/73-1 od 5. 10. 1992.

⁹⁷⁹ HMDCDR, HVO; Brigada „Herceg Stjepan“, II. bojna Konjic, Podaci o naoružanju i streljivu, str. pov. br. 105/92 od 22. 9. 1992. U potpisu zapovjednik Dragan Zovko

⁹⁸⁰ HMDCDR: HVO, Zapovjedništvo Oz SzH, Tomislavgrad, Izvješće sa sastancima sa predstavnicima općina OZ SzH, str. pov. br. 76/92 od 15. 10. 1992.

⁹⁸¹ ICTY: Predsjednik Predsjedništva RBiH, Sarajevo, Odluka, br. 02/1091-35 od 18. 8. 1992.

⁹⁸² RBiH, ŠVK OS, Sarajevo, str. pov. br. 02/340-1904 od 6. 10. 1992.

izvođenju „borbenih dejstava“ Štabovi su se mogli pretpočiniti „komandama brigade ili taktičke grupe“ koje su djelovale na području za koji je bio nadležan lokalni Štab.⁹⁸³

S druge strane, u tim trenutcima Armija BiH i HVO na području Konjica i dalje su bili ovisni o logističkoj pomoći iz Hrvatske. Ta je okolnost bitno utjecala na smanjenje tenzija i stavljanje naglaska na zajedničko djelovanje protiv VRS-a. Takav stav u konačnici je omogućavao dalje pristizanje pomoći ne samo iz Hrvatske nego i ostalih zemalja. Bio je to razlog radi kojega je krajem rujna reagiralo rukovodstvo HVO-a Konjic i brigade „Herceg Stjepan“ koje je u zahvali upućenoj za donaciju hrane informiralo donatore o stvarnim odnosima na području općine Konjic napominjući kako je muslimanskom vojnom i političkom rukovodstvu Konjica na čelu s komandantom TG-1 Armije BiH Zejnilom Delalićem i Rusmirom Hadžihusejnovićem „HVO bio potreban samo u početku (ratnih djelovanja op.a), jer smo tada jedino mi imali oružje (HVO op.a), tada su navedena gospoda slatkorječivo nastupala na Hrvatskoj televiziji, a sada je to druga politika“. Takvo mišljenje hrvatske strane vrlo vjerojatno je bilo temeljno i na informaciji da je Zejnil Delalić tijekom prve polovice svibnja 1992., u trenutku boravka u Zagrebu bio gost u emisiji „Slikom na sliku“ u programu Hrvatske radiotelevizije (HRT). Tom prilikom obučen u vojnu uniformu sa oznakom HVO-a i TO BiH te imenovan kao komandant Štaba TO Konjic, Delalić je govorio o idiličnom odnosima TO BiH i HVO-a na području Konjica. Naknadno je Delalić izjavio kako je njegovo gostovanje u navedenoj emisiji bilo „protiv njegove slobodne volje“. ⁹⁸⁴ Prema tome, nesumnjivo je kako su takav privid dobrih odnosa koristili i pojedini pripadnici Štaba Armije BiH Konjic koji su često boravili na području Hrvatske gdje su sudjelovali u nabavci opreme i oružja za potrebe Štaba Armije BiH u Konjicu.⁹⁸⁵

Potvrda narušenih odnosa bila je razvidna i tijekom 20. rujna na području Ostrošca u graničnom području općina Konjic i Jablanice gdje je došlo do oružanog incidenta između

⁹⁸³ Isto.

⁹⁸⁴ RBiH, HZHB, HVO, Općinsko stožer Konjic, Brigada „Herceg Stjepan“, Štovana gospodo, br. 02-07/92 od 26. 9. 1992.; Takvo mišljenje hrvatske strane vrlo vjerojatno je bilo temeljno i na činjenici da je Zejnil Delalić je tijekom prve polovice svibnja 1992., u trenutku boravka u Zagrebu bio gost u emisiji „Slikom na sliku“ u programu Hrvatske radiotelevizije (HRT). Tom prilikom obučen u vojnu uniformu sa oznakom HVO-a i TO BiH te imenovan kao komandant Štaba TO Konjic, Delalić je govorio o idiličnom odnosima TO BiH i HVO-a na području Konjica. Naknadno je Delalić izjavio kako je njegovo gostovanje u navedenoj emisiji bilo „protiv njegove slobodne volje“. Prema: ICTY: Ženeva, Pismo Zejnila Delalića – Monstruozna montaža nedjela i kleveta zapovjednika Armije BiH, bez broja od 14. 12. 1992., 9.; Intervju sa Zejnilom Delalićem, voditelj Denis Latin, HRT, Zagreb „Slikom na sliku“, svibanj 1992. (u posjedu autora)

⁹⁸⁵ RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Informacija o stanju na teritoriji Konjica za dan 23. 09. 1992., str. pov. br. 07-14/92 od 24. 9. 1992.

pripadnika Armije BiH s pripadnicima HVO-a i HOS-a koji je završio većim brojem ranjenih ali i jednim poginulim pripadnikom HVO-a.⁹⁸⁶ Spomenuti incident od 20. rujna dogodio se u neposrednoj blizini mosta u Ostrošcu koji je povezivao desnu i lijevu obalu Jablaničkog jezera, odnosno administrativni prostor jablaničke i konjičke općine. Most u Ostrošcu bio je važan jer je preko njega vodio jedan od krakova cestovne komunikacije iz Jablanice i Konjica u smjeru sela Kostajnice i skupine sela Klisa (Neretvice) što je dalje preko područja sela Bara, Dubokog potoka i Pogorelice vodio prema Fojnici i ostatku lepeničke doline i središnje Bosne.⁹⁸⁷ Uzrok oružanog incidenta od 20. rujna dovodio se u vezu s prethodnom „svađom“ četiri Hrvata pripadnika HVO-a i HOS-a koji su zajedno s jednim Srbinom iz obližnjeg zaseoka Žuža, pod zaštitom pripadnika HVO-a, navodno tražili od pripadnika Armije BiH da napuste nadzorni punkt postavljen iznad mosta s kojega se kontrolirao prolazak ljudi i vozila. Uslijedila je svađa i povlačenje lokalnih pripadnika Armije BiH koji su se vrlo brzo vratili s pojačanjem što je dovelo do dodatnog zaoštavanja koje je naposljetku dovelo do oružanog incidenta. Nedugo zatim obje strane su dobile nova pojačanja. Iz smjera Jablanice i Konjica stigli su pripadnici Armije BiH dok je s područja sela Kostajnice pristiglo pojačanje pripadnicima HVO-a. Iako su time bili stvoreni preduvjeti za širenje započetog sukoba, do trenutka dolaska spomenutih pojačanja oružani sukob je bio primiren.⁹⁸⁸ Ipak, navedeni incident nije prošao bez posljedica u drugim dijelovima općine. Naime, u trenutcima smirivanja stanja na području Ostrošca vijest o incidentu već je bila stigla do pripadnika Armije BiH koji su se nalazili u selu Krušćica ali i pripadnika HVO-a s obližnjeg područja sela prozorske općine koji su na graničnom općinskog području zvanom „Rajiča brdo“ sudjelovali u višesatnom vatrenom obračunu u kojemu naposljetku nije bilo žrtava.⁹⁸⁹ Zbog toga se incidenta stanje na području Klisa i doline rijeke Neretvice naglo pogoršalo, a zabilježena je i pojava razoružavanja pripadnika HVO u muslimanskim selima na tom području. Radi smirivanja tenzija 21. rujna u selu Kostajnici vođeni su pregovori predstavnika HVO-a i Armije BiH oko rješavanja novonastale situacije.⁹⁹⁰

⁹⁸⁶ HMDCDR, HVO: RBiH, HZHB, HVO, Brigada Herceg Stjepan, Podaci o poginulim i ranjenim borcima HVO s područja Konjica, br. 05/136-1 od 18. 12. 1992. U potpisu Zdravko Šagolj. Poginuo je pripadnik HVO-a iz Kreševa Janko (Marka) Gojsilović.

⁹⁸⁷ RBiH, HZHB, HVO Sarajevo, Obavijest o događaju od 21. i 22. rujna 1992., br. 348-1/92 od 22. 9. 1992. U potpisu Velimir Marić

⁹⁸⁸ GS HVO, VOS, Mostar, Obavještajno izvješće br. 78/92, str. pov. br. 07-11/ 92 od 22. 9. 1992.

⁹⁸⁹ HMDCDR, HVO, 42. bHVO; HZHB, HVO Rama-Prozor, III bojna Uzdol, Izvješće, br. 16/92 od 25. 9. 1992. U potpisu Marinko Zelenika

⁹⁹⁰ RBiH, HZHB, HVO Sarajevo, Obavijest o događaju od 21. i 22. rujna 1992., br. 348-1/92 od 22. 9. 1992. U potpisu Velimir Marić

U danima nakon navedenog incidenta, izvještaji hrvatske strane upozoravali su na „napetosti“ u odnosima te nastojanjima muslimanske strane za stjecanje kontrole nad svim važnijim nadzornim punktovima, što je bila ispravna procjena potvrđena i na sastanku Ratnog predsjedništva u Konjicu dan kasnije.⁹⁹¹ Incident u Ostrošcu i zauzimanje obostranih položaja na području Klisa (Neretvice), do kraja rujna se nepovoljno odrazio i na međusobne odnose Armije BiH i HVO-a u gradskom području Konjica.⁹⁹² Tako je primjerice u noći s 29. na 30. rujna u prostorije HVO-a u Konjicu podmetnuta eksplozivna naprava koja je prouzrokovala veliku materijalnu štetu bez ljudskih žrtava. Istoga dana, jedinica Armije BiH koja je boravila u prostorima gradskog hotela uspostavila je samostalni punkt u središtu grada na kojemu nije dozvoljavala prolazak pripadnicima HVO-a s obrazloženjem da je to odgovor na uskraćivanje potvrda za prolaz kroz područja BiH pod hrvatskim nadzorom.⁹⁹³ Dodatan uteg na postojeće stanje izazvala je zabrana ulaska pripadnicima HVO-a u Dom zdravlja u Konjicu od 1. listopada do koje je došlo nakon što su pripadnici Armije BiH preuzeli kontrolu nad njim uvjetujući pristup potvrdama koje su sami izdavali.⁹⁹⁴ Dan kasnije, s područja zajedničkih crta obrane pripadnici Armije BiH otuđili su jedan PAM HVO-a odbijajući ga vratiti.⁹⁹⁵ Svi spomenuti događaji bili su pokazatelj da su se odnosi hrvatske i muslimanske strane na području konjičke općine nalazili u razdoblju „stagniranja“.⁹⁹⁶

Zapravo, spomenuti događaji su poslije višemjesečnih narušenih odnosa u konačnici bili i očekivani. Stagniranje je bilo protivno interesima hrvatske strane koja je razvojem takvih odnosa gubila dio ljudstva muslimanske nacionalnost koji se nalazio u sastavu HVO-a. Naime, praktična narušenost i stagnacija u svakodnevnim odnosima stavljala je Muslimane pripadnike HVO-a pred dilemu ostanka u okvirima HVO-a ili prelaska u Armiju BiH. Nepovjerenje koje se pojavilo nakon događaja u Ostrošcu, zahvatilo je i zapovjedništvo HVO brigade „Herceg Stjepan“ koje je od dijela vlastitih pripadnika lokalnih Muslimana tražilo povrat oružja i opreme koju su zadužili kao

⁹⁹¹ RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Informacija o stanju u općinama SzH, str. pov. br. 07-13/92 od 24. 9. 1992.

⁹⁹² HZHB, HVO, Načelnik za sazajne poslove sektor SzH, Tomislavgrad, Sazajno izvješće op. br. 115/92. str. pov. br. 363/92 od 1.10. 1992 u 20.00.

⁹⁹³ Obavještajno izvješće za dan 1. 10. 1992.; HZHB, HVO, Načelnik za sazajne poslove sektor SzH, Tomislavgrad, Sazajno izvješće op. br. 119/92. str. pov. br. 374/92 od 8.10. 1992 u 20.00.

⁹⁹⁴ RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Obavještajno izvješće br. 83/92, str. pov. br. 07-23/92 od 2. 10. 1992.

⁹⁹⁵ Obavještajno izvješće za dan 2. 10. 1992; HZHB, HVO, Načelnik za sazajne poslove sektor SzH, Tomislavgrad, Sazajno izvješće op. br. 119/92. str. pov. br. 374/92 od 8.10. 1992 u 20.00.

⁹⁹⁶ HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Obavještajno izvješće za 10 i 11. 10. 1992., str. pov. br. 03/42-11.

pripadnici HVO-a.⁹⁹⁷ Iako je takav proces potvrđivao spomenute pretpostavke o radikalnom narušavanju povjerenja, čini se kako on ipak nije bio masovan što potvrđuju i slučajevi naknadnog prijavljivanja Muslimana u postrojbe HVO brigade „Herceg Stjepan“ u Konjicu.⁹⁹⁸

Predstavnici Armije BiH među kojima i komandant TG-1 Zejnil Delalić, prelaske ljudstva u postrojbe HVO-a su tretirali kao način izbjegavanja borbi sa srpskom stranom.⁹⁹⁹ Takvo stajalište ipak nije imalo uporište u stvarnom stanju u kojemu su postrojbe brigade „Herceg Stjepan“ Konjic držale crte obrane naslijeđene iz travnja i svibnja 1992. godine. U skladu s navedenim, čini se da je zapovjedništvo brigade „Herceg Stjepan“ bilo nepovjerljivo isključivo prema Muslimanima pripadnicima vlastitih postrojbi za koje su vjerojatno postojale sumnje korištenja „privilegija“ pripadnika HVO-a što se ogledalo kroz korištenje logističkih i drugih prava. Činjenica da je komandant TG-1 Delalić prelaske Muslimana u HVO opisivao kao „masovne“ navodila je na zaključak prema kojemu dio muslimanskog stanovništva na području

konjičke općine nije imao negativan stav prema organiziranju i djelovanju HVO-a. Povod primjetnom prelasku Muslimana u postrojbe HVO-a djelomično se može obrazložiti i negativnim odnosima unutar struktura Armije BiH na području Konjica koji su u prethodnim mjesecima rezultirali međusobnim obračunima s većim brojem smrtnih ishoda. Pogled hrvatske strane na takve međumuslimanske odnose svodio se na opis po kojemu je u Konjicu prisutno više „različitih muslimanskih struja“ koji su jedan od glavnih uzroka muslimanske nestabilnosti.¹⁰⁰⁰ Takav opis bio je potvrđen i muslimanskim izvorima koji su govorili o „prevazilaženju nesnošljive situacije“ u Konjicu čime se aludiralo upravo na međusobne sukobe unutar struktura Armije BiH.¹⁰⁰¹ U HVO-u su tvrdili da zbog toga neki njihovi zapovjednici „ne znaju s kim da surađuju i kako.“¹⁰⁰²

S druge strane, većina opisanih događaja u odnosima Armije BiH i HVO-a na području Konjica događala se usporedno sa čestim topničkim napadima VRS-a na uže gradsko područje

⁹⁹⁷ HMDCDR, HVO, ZP Mostar: HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Općinski stožer Konjic, Zapovijed, bez broja od 29. 9. 1992.

⁹⁹⁸ HMDCDR, HVO, ZP Mostar: HVO, Ured obrane, Konjic, br. 3/ 92 od 12. 11. 1992. U potpisu Davor Filipović predstojnik Ureda obrane.

⁹⁹⁹ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: Konjic, Pismo predsjedniku Predsjedništva Aliji Izetbegoviću, bez broja od 7. 10. 1992. U potpisu Zejnil Delalić (pečat TG-1)

¹⁰⁰⁰ RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Informacija o stanju u općinama SzH, str. pov. br. 07-13/ 92 od 24. 9. 1992.

¹⁰⁰¹ RBiH, Armija Bosne i Hercegovine, Opštinski štab Konjic, Konjic, Postupanje po naredbi Načelnika ŠVK, str. pov. br. 01/607/92 od 5. 10. 1992. U potpisu Esad Ramić

¹⁰⁰² HMCDR, HVO; HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Izvješće sa sastanka sa predstavnicima općina OZ SzH, str. pov. br. 74/92 od 15. 10. 1992. U potpisu Željko Šiljeg

Konjica. To je topničko djelovanje bilo popraćeno napadima na području obrambenih položaja od planinskog područja Ljubine te od područja položaja oko Bijele i Polje Bijele do sela Spiljani, koji su bili zaposjednuti od strane Armije BiH i HVO-a.¹⁰⁰³ Intenzitet djelovanja VRS tijekom prve polovice listopada 1992. osim po karakterističnom topničkom djelovanju u pravcu Konjica bio je dodatno ojačan ozbiljnim napadima VRS na području oko Glavatičeva gdje su jedinice Armije BiH 8. listopada imale poginulih i ranjenih pripadnika.¹⁰⁰⁴

Unatoč aktivnostima srpske strane obje strane su nastavile zaseban vojni i politički razvoj a stalna srpska opasnost koja je u prethodnom razdoblju bila spojnica radi „višeg cilja“ više nije predstavljala razlog koji bi bio ključan razlog smirivanja napetosti.¹⁰⁰⁵ Posebice, jer ni na najvišoj političkoj razini nije bilo suglasja između Hrvata i Muslimana. Stoga nije bilo neočekivano da su opći odnosi Armije BiH i HVO-a u Konjicu sredinom listopada bili u stanju nepovjerenja i sumnjičavosti.¹⁰⁰⁶ Zapovjednik brigade „Herceg Stjepan“ Zdravko Šagolj na sastanku 14. listopada u Posušju informirao je zapovjednike postrojbi u OZ SzH o odnosima s Armijom BiH na području Konjica i Jablanice. Šagolj je tom prilikom naglasio da je „suradnja s Muslimanima“ izrazito loša što je bio zaključak donesen na temelju višemjesečnih oscilacija u međusobnim odnosima.¹⁰⁰⁷ Šagoljev opis o međusobnim hrvatsko-muslimanskim odnosima u ključnim dijelovima se podudara s izvještajima drugih zapovjednika pojedinih brigada HVO-a o stanju u njihovoj zoni odgovornosti.¹⁰⁰⁸ Tada su odnosi s Armijom BiH na području OZ SzH na području

¹⁰⁰³ HMDCDR, HVO, ZP Mostar: Brigada „Herceg Stjepan“ Druga bojna, Redovno bojno izvješće za dan 3/ 4. 10. 1992., str. pov. br. 148/ 92 od 4. 10. 1992.; HMDCDR, HVO, ZP Mostar: Brigada „Herceg Stjepan“ Druga bojna, Redovno bojno izvješće za dan 5/ 6. 10. 1992., str. pov. br. 162/ 92 od 6. 10. 1992.; HMDCDR, HVO, ZP Mostar: Brigada „Herceg Stjepan“ Druga bojna, Redovno bojno izvješće za dan 5/ 6. 10. 1992., str. pov. br. 162/ 92 od 6. 10. 1992.; HMDCDR, HVO, ZP Mostar: Brigada „Herceg Stjepan“ Druga bojna, Redovno bojno izvješće za dan 11./ 12. 10. 1992., str. pov. br. 180/ 92 od 12.10. 1992.; HMDCDR, HVO, ZP Mostar: Brigada Herceg Stjepan, II bojna, Samostalni vod Polje-Bijela, Izvještaj s ratišta, bez broja od 30.9/1.10. 1992.; HMDCDR, HVO, ZP Mostar: Brigada Herceg Stjepan, II bojna, Samostalni vod Polje-Bijela, Izvještaj s ratišta, bez broja od 2.10. do 3. 10. 1992.

¹⁰⁰⁴ HZHB, HVO, Načelnik za sazajne poslove sektor SzH, Tomislavgrad, Sazajno izvješće op. br. 121/92. str. pov. br. 382/92 od 10.10. 1992 u 20.00; HMDCDR, ZZP Tomislavgrad: HZ HB, HVO Konjic, brigada Herceg Stjepan, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02-/1-59-16 od 9.10.1992.

¹⁰⁰⁵ HZHB, HVO, Načelnik za sazajne poslove sektor SzH, Tomislavgrad, Sazajno izvješće op. br. 123/92. str. pov. br. 386/92 od 12.10. 1992 u 20.00; HMDCDR, ZZP Tomislavgrad: HZ HB, HVO Konjic, brigada Herceg Stjepan, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02-/1-59-17 od 12.10.1992.

¹⁰⁰⁶ HVO Konjic, Brigada „Herceg Stjepan“, Obavještajno izvješće za 14. 10. 1992., str. pov. br. 03/42-14 od 15. 10. 1992.; HVO Konjic, Brigada „Herceg Stjepan“, Obavještajno izvješće za 13. 10. 1992., str. pov. br. 03/42-12 od 13. 10. 1992.

¹⁰⁰⁷ HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Izvješće sa sastanka zapovjednika OZ SzH sa zapovjednicima brigada, str. pov. br. 76/92 od 15. 10. 1992.

¹⁰⁰⁸ Isto.

od Gornjeg Vakufa, Prozora, Jablanice i Konjica bili u silaznoj putanji posve drugačijoj od odnosa s početka rata u travnju 1992. godine.

Narušeni odnosi između Armije BiH i HVO-a u nacionalno miješanim općinama u području OZ SzH potvrđeni su nekoliko dana kasnije sukobom u Prozoru koji je bio posljedica prethodnih sukoba na području središnje Bosne.¹⁰⁰⁹ Prema izvještaju komandanta TG-1 Zejnila Delalića, praktično zaoštavanje situacije na području susjedne prozorske općine bilo je vidljivo tijekom 20. listopada radi čega je Štab Armije BiH Gornji Vakuf uputio dio svojih snaga „u pomoć Prozoru“.¹⁰¹⁰ U tim trenucima, sukobi Armije BiH i HVO-a trajali su na području Novog Travnika pa je njihovo prenošenje, nakon sukoba u Prozoru, na susjedno područje konjičke općine zbog prethodno naslijeđenih nesuglasica predstavljao izglednu mogućnost. Sukob u središnjoj Bosni i Prozoru postao je dovoljan razlog hrvatskoj strani u Konjicu da tijekom 22. listopada iznese opravdane sumnje u namjenu novih položaja Armije BiH koje je muslimanska strana uspostavila oko područja planine Javorik, važne za nadzor područja od sela Radešina do Ostrošca, što je zbog udaljenosti toga područja od položaja VRS-e bilo jasno usmjereno protiv lokalne hrvatske strane.¹⁰¹¹

Na taj način, najkasnije tijekom 21. listopada sukobi iz središnje Bosne reflektirali su se i na područje konjičke općine radi čega je komandant TG-1 naredio „totalnu mobilizaciju i postrojavanje“ ljudstva s područja konjičke općine na području kasarne Čelebiće što je trebalo biti učinjeno sljedećega dana, odnosno 22. listopada. Prema istom Delalićevu izvještaju postrojbe HVO-a na području Konjica bile su „nevidljive“, radi čega je zauzet stav kako su snage brigade „Herceg Stjepan“ bile upućene u smjeru Kreševa i Kiseljaka.¹⁰¹² Međutim, takvo kretanje sasvim sigurno bi bilo uočeno od strane Armije BiH na području Konjica i Tarčina pa je Delalićeva informacija bila novi tendenciozan pokušaj povezivanja HVO-a u Konjicu sa sukobima u središnjoj Bosni. U skladu s postojećim stanjem i početkom sukoba u Prozoru, informacije koje su pristizale rukovodstvu brigade „Herceg Stjepan“ govorele su o mogućem napadu jedinica Armije BiH iz smjera Igmana i Tarčina na području prijevoja Ivan Sedla gdje su se nalazili položaji Armije

¹⁰⁰⁹ HMDCDR, ZZP Tomislavgrad: HZ HB, HVO, Općina Rama-Prozor, Brigada Rama Izvješće, br. 18/92 od 20.10.1992.; HMDCDR, ZZP Tomislavgrad: HZ HB, Općina Rama-Prozor, Brigada Rama Izvješće, bez broja od 19.10.1992.

¹⁰¹⁰ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: TG-1 Konjic, Telegram, Vanredan izvještaj, bez broja od 20. 10. 1992. Prijam potvrđen u 19.20.; HMDCDR, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, OS HVO Gornji Vakuf, Izvješće, bez broja od 20.10.1992.

¹⁰¹¹ HZHB, HVO Konjic, Brigada „Herceg Stjepan“, Izvještaj, str. pov. br. 03/92-17 od 22. 10. 1992

¹⁰¹² RBiH, TG-1 Konjic, Dnevni izvještaj, bez broja od 21. 10. 1992.

BiH i HVO-a Konjica.¹⁰¹³ Istoga dana, zapovjedništvo brigade „Herceg Stjepan“ naredilo je djelomičnu mobilizaciju na području Jablanice i Konjica koju je trebalo obaviti kroz sljedeća dva dana.¹⁰¹⁴ Zbog sukoba u Prozoru obije vojske su bile na oprezu.

Radi sprječavanja sukoba koji je bio moguć u noći 23. listopada na traženje Štaba Armije BiH Konjic u prostorijama zapovjedništva brigade „Herceg Stjepan“ održan je zajednički sastanak na kojemu su sudjelovali komandant Štaba Armije BiH Konjic kao i zapovjednik brigade HVO-a „Herceg Stjepan“.¹⁰¹⁵ Rezultat sastanka bio je relativno uspješan i na njemu je dogovorena ključna stvar koja se odnosila na nesudjelovanje postrojbi HVO-a i Armije BiH Konjic u sukobima u Prozoru. Povodom toga, izdano je i javno „Saopštenje“ potpisano od strane novog komandanta Štaba Armije BiH Konjic Mirsada Čatića i zapovjednika brigade „Herceg Stjepan“ Zdravka Šagolja. U priopćenju je sažeto ono što je dogovoreno na sastanku uz naglašavanje tri mjere čija je provedba bila nužna za sprječavanje sukoba. Te tri mjere podrazumijevale su suzdržavanje od sukoba u Prozoru uz pokušaj posredovanja da se isti prekine te suzdržavanje od sukoba u Konjicu i učestalije sastajanje lokalnih rukovodstava u općini. Pored toga, naglašena je nužnost daljnje zajedničke suradnje protiv VRS-e a najavljeno je i osnivanje „zajedničke vojne policije“.¹⁰¹⁶

Priopćenje je trebalo utjecati na smirenje u Konjicu iako ga Armija BiH nije namjeravala poštivati jer je dio njezinih snaga bio uključen u sukob u Prozoru. Stoga se postavlja pitanje pobude za sastanak te nije isključeno da je svrha bila da se onemogući intervencija HVO-a prema Prozoru.¹⁰¹⁷ Kršenje toga dijela dogovora nastavljeno je i nakon postizanja istoga i to na način daljnjeg pružanja pomoći Armije BiH koja je preko sela Krušćica upućivala ljudstvo i naoružanje u smjeru muslimanskih sela u istočnim dijelovima prozorske općine.¹⁰¹⁸ Lokalno rukovodstvo brigade „Herceg Stjepan“ bilo je svjesno navedenog kršenja dogovora ali i shvaćanja da bi njihova slična reakcija mogla dovesti do sukoba. U takvom smislu može se promatrati i blokiranje jedinice

¹⁰¹³ HZHB, HVO Konjic, Brigada „Herceg Stjepan“, Saznajni odjel, str. pov. br. 03/92-18 od 23. 10. 1992.

¹⁰¹⁴ HMDCDR, HVO, ZP Mostar; HVO Konjic, Brigada „Herceg Stjepan“, Zapovijed, str. pov. br. 05/77-2 od 23. 10. 1992. U potpisu Zdravko Šagolj

¹⁰¹⁵ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HVO Konjic, brigada Herceg Stjepan, Redovito borbeno - Sigurnosno izvješće, str. pov. br. 02/1-59-29 od 24.10.1992.

¹⁰¹⁶ RBiH, Armija BiH Štab Konjic, HVO Konjic Brigada „Herceg Stjepan“, Saopštenje, br. 184-1/94 bez nadnevk

¹⁰¹⁷ HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 89/ 92 od 24. 10. 1992.

¹⁰¹⁸ HMDCDR, ZZP Tomislavgrad: HVO Konjic, brigada Herceg Stjepan, Sigurnosno izvješće, str. pov. br. 02/1-59-32 od 27.10.1992.; HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 123/ 92 od 28. 10. 1992.

Armije BiH iz Gornjeg Vakufa tijekom 26. listopada u širem području selu Krušćica koja se nalazila u povratku prema matičnom području. S obzirom na sukob i zaoštreno stanje u Gornjem Vakufu, tražena je mogućnost prolongiranja njena prolaska odnosno provođenja drugim pravcem.¹⁰¹⁹ Prema tome, dogovor o uzdržavanju od sukoba je namjerno kršen od strane komandanta TG-1 Zejnila Delalića ali i pomoćnika načelnika GŠ Armije BiH Jovana Divjaka koji je od snaga Armije BiH s područja Klisa zahtijevao izravno uključivanje u borbe u Prozoru.¹⁰²⁰ Takve pojedince i jedinice Armije BiH koje su se temeljem spomenutih naredbi uključili u sukobe u Prozoru predstavnici brigade „Herceg Stjepan“ definirali su kao „neposlušne“ snage Armije BiH koje „ne slušaju komandu“ Štaba Armije BiH i koje su zapravo bile pod utjecajem, odnosno komandom komandanta TG-1 Zejnila Delalića.¹⁰²¹

S druge strane, održavanje postojećeg stanja u Konjicu s lokalnim pripadnicima HVO-a odgovaralo je i Štabu Armije BiH Konjic s obzirom da su postrojbe HVO brigade „Herceg Stjepan“ bile aktivne na važnoj crti obrane grada na području od Ljubine do sela Spiljana koja je u razdoblju sukoba Armije BiH i HVO-a u Prozoru bila aktivna po pitanju svakodnevnog djelovanja VRS-e.¹⁰²² Prema tome, hrvatska strana veće pokrete Armije BiH Konjic u pravcu Prozora je nastojala onemogućiti prijetnjom napuštanja postojećih položaja prema VRS-e što je u osnovi značilo i napuštanje široke crte obrane Konjica.¹⁰²³ Shodno tome, može se zaključiti kako je širenje sukoba Armije BiH i HVO-a u Prozoru na područje Konjica, unatoč postojećim okolnostima, predstavljao nepovoljan razvoj događaja za obje strane iz čega se može nazrijeti dodatan razlog molbe Štaba Armije BiH Konjic za zajedničkim sastancima i donošenjem javnog priopćenja o uzdržavanju od sukoba područje općine Konjic. No, unatoč izostanku oružanog sukoba i popuštanju hrvatske strane, koja je znala za sudjelovanje dijela jedinica Štaba Armije BiH

¹⁰¹⁹ HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 102/92 od 26. 10. 1992. u 8.30

¹⁰²⁰ RBiH, ŠVK OS, Sarajevo, TG-1, Naredba, str. pov. br. 02/349-130 od 25. 10. 1992. U potpisu Zejnil Delalić; RBiH, GŠ VK OS RBiH, IKM Konjic, Naredba, str. pov. bez broja od 25. 10. 1992. U potpisu Jovan Divjak

¹⁰²¹ HMDCDR, ZJP Tomislavgrad: HVO Konjic, brigada Herceg Stjepan, Sigurnosno izvješće, str. pov. br. 02/1-59-32 od 27.10.1992.

¹⁰²² HMDCDR, HVO, ZP Mostar; Brigada „Herceg Stjepan“, II bojna, Redovno borbeno izvješće za dan 22./23. 10. 1992, str. pov. br. 224/ 92 od 23. 10. 1992. U potpisu Dragan Zovko; HMDCDR, HVO, ZP Mostar; Brigada „Herceg Stjepan“, II bojna, Redovno borbeno izvješće za dan 23./24. 10. 1992, str. pov od 24. 10. 1992.; HVO Konjic, Brigada „Herceg Stjepan“, Saznajni odjel, Saznajno izvješće za dan 25. 10. 1992., str. pov. bez broja od 25. 10. 1992.

¹⁰²³ HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 102/ 92 od 26. 10. 1992. u 8.30.; RBiH, HZHB, HVO Konjic, Brigada „Herceg Stjepan“, Saznajni odjel, Saznajno izvješće za dan 28. 10. 1992. na teritoriji općine Konjic, str. pov. br. 03/92-93 od 28. 10. 1992

Konjic u sukobu u Prozoru, stanje nije prolazilo bez pojedinačnih provokacija zbog čega je međusobni odnos okarakteriziran „napetim“ i „zategnutim“.¹⁰²⁴

U tom smislu treba promatrati i dolazak većega broja muslimanskih izbjeglica iz smjera Prozora s kojima se povlačio i dio pripadnika Štaba Armije BiH iz Prozora.¹⁰²⁵ Oni su od 24. listopada i u danima nakon pristigli u većem broju upravo u područje skupine sela oko rijeke Neretvice, odnosno Klisa, kao graničnog općinskog područja između Konjica i Prozora. Dolazak novoga broja izbjeglica na područje Klisa nepovoljno je utjecao na postojeće hrvatsko muslimanske odnose na tom području. Preciznije, upravo su Muslimani s područja prozorske općine prouzročili sukob između dvije vojske koje su do tada bile u kakvom-takvom kooperativnom odnosu. U tom smislu, bilo je iluzorno očekivati stišavanje postojećih napetosti na tom području. To je brzo bilo očito već potkraj listopada kada su pripadnici jedinica Štaba Armije BiH s područja Klisa rasporedili primjetan broj pripadnika u području Mravuljaka s kojega je bio moguć nadzor kretanja na širem području Budišnje Ravni, sela Podhuma, Parsovića te Buščaka kao i prostora ceste koja je od Ostrošca i Kostajnice vodila u smjeru Solakove Kule te dalje prema području sela u prozorskoj općini kao i prema Dusini, odnosno Fojnici. Pored toga, pripadnici Armije BiH su se „ukopavali“ i na području sjeverno od Mravuljaka, odnosno oko prostora Jelića staja što je bio dovoljan razlog predstavnicima HVO-a da zatraže njihovo povlačenje s navedenog područja. Na traženje hrvatske strane nije bilo reakcije od strane pripadnika Armije BiH koji su nakon toga povećali broj vojnika na tom području pa je HVO dio vlastitih snaga na području Klisa stavio u prvi stupanj borbene pripravnosti.¹⁰²⁶

Takvo ponašanje hrvatske strane u Klisu bilo je razumljivo jer se u međuprostoru od Mravuljaka do Jelića staja nalazio veći broj sela s hrvatskim stanovništvom koja su bila ugrožena zbog novih položaja Armije BiH. S obzirom na povezanost navedenog područja s područjem većinski muslimanskih sela Šćipe, Kute, Here u istočnim dijelovima prozorske općine, razvidno je kako je navedeni potez Armije BiH bio proveden u cilju neometane dopreme pomoći vlastitim snagama na području tih sela čija je kontrola omogućavala relativno sigurnu povezanost s

¹⁰²⁴ RBiH, HZHB, HVO Konjic, Brigada „Herceg Stjepan“, Saznajni odjel, Saznajno izvješće za dan 28. 10. 1992. na teritoriji općine Konjic, str. pov. br. 03/92-93 od 28. 10. 1992.; HZHB, HVO Konjic, Brigada „Herceg Stjepan“, Saznajni odjel, Saznajno izvješće za dan 25. 10. 1992., str. pov. bez broja od 25. 10. 1992.; HMDCDR, ZPP Tomislavgrad: HZ HB, HVO, brigada Kralj Tomislav za OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno izvješće, str. pov. br. 55/92 od 28.10.1992.

¹⁰²⁵ D. MARIJAN, „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“, 397.

¹⁰²⁶ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HVO brigada Herceg Stjepan, Općinski stožer Konjic, Izvješće, str. pov. bez broja od 31.10.1992.

općinskim područjem Gornjeg Vakufa. Prema tome, razvidno je kako su prethodno opisani dogovori Štaba Armije BiH i rukovodstva HVO brigade „Herceg Stjepan“ bili uspješni isključivo u praktičnom izbjegavanju sukoba kakav se dogodio u Prozoru. Takav uspjeh nije onemogućio potporu s područja Klisa pripadnicima Armije BiH Prozor na području sela Hera, Kuta i Šćipa koja su od tada ovisila o vojnoj i drugoj pomoći koja im je pristizala upravo iz općinskog područja Konjica.¹⁰²⁷ To je pak utjecalo da se međusobni odnosi hrvatske i muslimanske strane na području Konjica krajem listopada i početkom studenog 1992. nastave nepovoljno razvijati. Njihova eskalacija poput one u Prozoru prema svemu sudeći onemogućena je zbog očekivanih napada VRS-e na području oko Konjica što je nagovještavao boravak VRS-e Ratka Mladića na području oko sela Borci upravo u tom razdoblju.¹⁰²⁸

6. 8. Najvažnija zbivanja tijekom studenog 1992. godine

Naprijed opisana zbivanja razvijala su se usporedno s započetim procesom vojnog preustroja. Naime, slično kao HVO i Armija BiH je tijekom rujna 1992. ušla u razdoblje intenzivne transformacije u kojoj su postojeći okruženi štabovi prerastali u korpuse Armije BiH. Prema takvom ustrojstvu područje Konjica postalo je sastavni dio 4. korpusa Armije BiH sa sjedištem u Mostaru. Na području Mostara i Konjica postupni proces ustrojavanja korpusa bio je iznimno spor te je trajao od druge polovine kolovoza 1992. godine pa sve do sredine studenoga 1992. godine.¹⁰²⁹ Prema tome, odluka o organiziranju korpusa Armije BiH iz kolovoza 1992. u praksi je zaživjela tijekom 17. studenog 1992., kada je od strane Štaba vrhovne komande OS BiH za prvog komandanta, odnosno „vršitelja dužnosti“, 4. korpusa Armije BiH određen Arif Pašalić, dotadašnji komandant Prve mostarske brigade Armije BiH.¹⁰³⁰ Pri analizi komandnog kadra 4.

¹⁰²⁷ ICTY: RBiH, Armija BiH, IV korpus, Opštinski štab obrane Prozor, Izvještaj o stanju, vojna tajna br. 1-01-120/93 od 5. 2. 1993. U potpisu komandant Salih Ruvić

¹⁰²⁸ RBiH, HZHB, HVO, GS HVO HZHB, VOS, Mostar, Procjena, str. pov. br. 07-54/92 od 30. 10. 1992.; HMDCDR, HVO, ZP Mostar; Brigada „Herceg Stjepan“, II. bojna, Izvještaj, str. pov. br. 07/92 od 31. 10. 1992.; HZHB, HVO, Brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Podaci o neprijatelju, str. pov. br. 59/92 od 2. 11. 1992; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO HZHB, VOS, Mostar, Situacija na teritoriji RBiH, str. pov. br. 07-79/92 od 23. 11. 1992.

¹⁰²⁹ ICTY: Predsjednik Predsjedništva RBiH, Sarajevo, Odluka, br. 02/1091-35 od 18. 8. 1992.; HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: Zapovjedništvo 4. korpusa Armije BiH, Mostar, Naredba – organizacija Zapovjedništva i jedinica 4. korpusa Armije BiH, voj. taj. pov., dl. br. 1065-1 od 24. 11. 1992. U potpisu Arif Pašalić

¹⁰³⁰ HMDCDR, Armija BiH: Zapovjedništvo 4. korpusa Armije BiH, Mostar, Naredba – organizacija Zapovjedništva i jedinica 4. korpusa Armije BiH, voj. taj. pov., dl. br. 1065-1 od 24. 11. 1992. U potpisu Arif Pašalić

korpusa Armije BiH važno je naglasiti da je jedan od njegovih najistaknutijih pripadnika bio komandant Štaba Armije BiH u Konjicu Esad Ramić. On je u novo organiziranom 4. korpusu Armije BiH prihvatio dužnost zamjenika načelnika štaba te je ujedno bio pomoćnik komandanta korpusa za opće nastavne poslove (ONP).¹⁰³¹ Time je Esad Ramić postao najviše rangirani oficir s područja Konjica u komandi 4. korpusa Armije BiH zbog čega je u prvoj polovici listopada podnio ostavku na mjesto komandanta Štaba Armije BiH za općinu Konjic.¹⁰³² Zapravo, Esad Ramić je uz komandanta Pašalića i njegova načelnika štaba postao jedan od tri najvažnijih oficira 4. korpusa.

Sastavni dio ustroja 4. korpusa bilo je osnivanje novih te preustroj postojećih jedinica Armije BiH. U Konjicu su to bile 7. brigada i brigada „Neretvica“.¹⁰³³ Sedma brigada se namjeravala popuniti uglavnom ljudstvom s gradskog područja Konjica i okolnih mjesta s istočnog i jugoistočnog općinskog područja, što je bilo očekivano s obzirom da je ljudstvo za brigadu „Neretvica“ dolazilo uglavnom iz zapadnih dijelova općine, točnije s područja Klisa i doline rijeke Neretvice po kojoj je i dobila ime. Za prvoga komandanta 7. brigade Armije BiH Konjic predložen je Midhat Cerovac koji je navedenu dužnost praktično preuzeo najkasnije tijekom druge polovice studenog 1992. godine.¹⁰³⁴ Slično kao i Cerovac u Konjicu, dužnost brigade „Neretvica“ preuzeo je Hasan Hakalović koji je izabran na temelju internog dogovora pripadnika Armije BiH sa spomenutog područja Klisa.¹⁰³⁵

Proces osnivanja i popunjavanja dvaju spomenutih brigada Armije BiH na području Konjica bio je relativno sličan procesu okupljanja ljudstva lokalne brigade HVO „Herceg Stjepan“. Upravo iz toga razloga, ustrojavanje brigade „Neretvica“ s nukleusom ljudstva s područja Klisa, koji je bio relativno sigurno područje od ugroze VRS-e, se tijekom studenog 1992. kretalo u zavidnom ritmu pa je do kraja spomenutog mjeseca brigada imala ustrojenu komandu i četiri

¹⁰³¹ HMDCDR, Armija BiH: Armija R BiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, dj. br. 02-0601/93 od 6. 1. 1993.; HMDCDR, Armija BiH: Ustroj komande 4. korpus Armije BiH, bez broja i datuma, 1.

¹⁰³² R BiH, Armija BiH, Opštinski štab Konjic, Konjic, Postupanje po naredbi Načelnika ŠVK, str. pov. br. 01/607/92 od 5. 10. 1992.; HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Opština Konjic, Ratno predsjedništvo, Odluka, Vaš znak 01-48/92 od 10. 10. 1992. U potpisu Rusmir Hadžihusejnović

¹⁰³³ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: GŠOS BiH, Izvještaj o aktivnostima u Hercegovini, str. pov. bez broja od 3. 11. 1992. Amidža i Oganj (Vebija Karić i Zejnil Delalić op.a); Central Intelligence Agency, Office of Russian and European Analysis. *Balkan battlegrounds : a military history of the Yugoslav conflict, 1990-1995 Volume II*, 497.; „Obilježavanje trogodišnjice formiranja 445. lahke brigade“, Prilog Televizija Bosne i Hercegovine (TV BiH), studeni 1992. (Snimka u posjedu autora)

¹⁰³⁴ ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja Midhat Cerovac*, 18.5. 1998., 11527.

¹⁰³⁵ HMDCDR, HVO, SIS: R BiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Tomislavgrad, SIS, Izvješće, str. pov. klasa. 2-09/92, ur. br. 55/92 od 22.12.1992.

bataljona. Dodatan razlog relativno uspješnom procesu organiziranja proizlazio je iz podrške koju je samostalno organiziranom komandnom kadru brigade Armije BiH „Neretvica“ bio pružen od strane Jovana Divjaka i Vehbije Karića u svojstvu dvojice visokih oficira Armije BiH. Za razliku od brigade „Neretvica“ proces okupljanja ljudstva 7. brigade u Konjicu bio je primjetno usporeniji.¹⁰³⁶ Prema viđenju Esada Ramića koji je u svojstvu nove dužnosti pomoćnika načelnika Štaba 4. korpusa Armije BiH krajem studenog boravio na području Konjica, stanje po pitanju organiziranja 7. brigade bilo je loše u tolikoj mjeri da i prethodno određeni komandant Midhat Cerovac navodno nije bio upoznat s imenovanjem na mjesto komandanta brigade. Unatoč tome, Ramić je izvijestio komandu 4. korpusa kako Cerovac posjeduje „htjenje i mogućnosti kako kadrovski tako i materijalno da formira brigadu“, dajući prijedlog da oko „1104“ pripadnika iz nekoliko odreda Štaba Armije BiH Konjic, koji su se u trenutcima Ramićeva dolaska spremali za djelovanje u pravcu sela Borci, bude ljudstvo koje će zajedno s drugim samostalnim skupinama te mješovitim topničkim jedinicama biti jezgro 7. brigade.¹⁰³⁷ Broj ljudstva koje je Ramić naveo u svom izvještaju do kraja prosinca 1992. porastao je upravo zahvaljujući uključivanju ljudstva manjih odreda Štaba Armije BiH Konjic u sastav 7. brigade. Tako je u sastav 7. brigade krajem 1992. ušlo i ljudstvo samostalne čete „Muderiss“ pod vodstvom lokalnog konjičkog imama Nezima Halilovića zvanog Muderis koji je u sastav spomenute čete primao dragovoljce iz arapskih i drugih islamskih zemalja.¹⁰³⁸

Organiziranjem dvaju lokalnih brigada Opštinski Štab, odnosno Štab Armije BiH Konjic izgubio je dotadašnju primarnu vojnu ulogu ali je i dalje bio zadužen za logistička pitanja u smislu opremanja brigada u formiranju zadržavši pritom važnu posredničku ulogu u prikupljanju ljudstva koje je trebalo osigurati za brigade.¹⁰³⁹ U tom smislu, do trenutka potpunijeg funkcioniranja

¹⁰³⁶ RBiH, Armija RBiH, Komanda 4. korpusa, Izvještaj sa kontrole stanja u brigadama, bez broja od 28. 11. 1992., 3. U potpisu Esad Ramić

¹⁰³⁷ Isto, 1.

¹⁰³⁸ RBiH, Armija RBiH, Opštinski štab Konjic, Naredenje, voj. taj. br. 01/312-1 od 7. 8. 1992.; HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: Konjički brdski bataljon 43. brigade (7. brigade op.a), bez broja, siječanj 1993.; Nezim Halilović zvan „Muderis“ po počasnom nazivu (*muderris*) koji se do kraja Drugog svjetskog rata dodjeljivao upraviteljima Sreske medrese u Konjicu. Navedeni nadimak Halilović je dobio nakon što je početkom 1992., izabran na dužnost v. d. imama u Konjicu, odnosno imama Repovačke džamije, odnosno najstarije džamije u Konjicu. Prema: BAJIĆ, Esad. *Konjičke džamije*. Mostar: Fondacija Baština duhovnosti, 2011.,18.; Pored ljudstva čete „Muderis“ koja je imala naglašen vjerski karakter radi čega je u svoj sastav primala i dragovoljce iz drugih islamskih zemalja, na području Konjica djelovala i jedinica „Crni Labudovi“ Armije BiH koja je u svom sastavu imala i dobrovoljce iz različitih islamskih zemalja. Prema; RBiH, HZHB, HVO, VP Djelatni sastav – 1. satnija, Vitez, Izvješće, br. 02-4/3-04/1-581/92 od 22. 12. 1992.

¹⁰³⁹ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: Zapovjedništvo 4. korpusa Armije BiH, Mostar, Naredba – organizacija Zapovjedništva i jedinica 4. korpusa Armije BiH, voj.taj. pov., dl. br. 1065-1 od 24. 11. 1992

središnjeg korpusnog logističkog centra, lokalni Štabovi Armije BiH osiguravali su logistiku za brigade koje su se organizirale na njihovom području.¹⁰⁴⁰

Preustroj snaga i česti napadi VRS-e na crte obrane Armije BiH i HVO-a kao i u smjeru Konjica nisu bile jedine primjetne aktivnosti na području Konjica u studenom 1992. godine.¹⁰⁴¹ Osim početka djelovanja 4. korpusa Armije BiH događaj koji treba istaknuti kao jedan od najvažnijih odnosi se na sastanak kojega su 16. studenoga u Konjicu s muslimanskim Ratnim predsjedništvom Konjica na čelu s predsjednikom dr. Rusmirom Hadžihusejnovićem održali civilni dužnosnici HVO-a predvođeni predsjednikom HVO-a Konjic Ivanom Azinovićem. Premda je navedeni sastanak bio tek jedan u nizu sličnih, spomenuti sastanak od 16. studenog vrijedi izdvojiti od ostalih jer je nakon njegova završetka doneseno priopćenje koje su zajednički potpisali Azinović i Hadžihusejnović. U tome priopćenju navodi se da su „sva rješenja oko ustrojstva jedinstvene izvršne vlasti u općini Konjic privremena, do konačnog uređenja Države Bosne i Hercegovine“. Temeljem te privremenosti, dogovoreno je da se na području Konjica prihvaća djelovanje „Hrvatske zajednice Herceg Bosna, organizacije njene vlasti, sva normativna aktiva i drugi propisi“. Shodno tome dogovoreno je prihvaćanje „uspostave izvršne i upravne vlasti na paritetnoj osnovi, s tim da predstavnici i jednog i drugog naroda predlažu svog kandidata za čelnu funkciju“.¹⁰⁴² U skladu s navedenim, razvidno je da je lokalna muslimanska civilna vlast prihvatila postojanje HZHB u svojstvu privremene organizacije što je bio iznimno važan događaj. Naime, upravo tu vrstu priznanja predstavnici civilnog HVO-a Konjic zahtijevali su polovinom 1992., odnosno nekoliko mjeseci ranije. Međutim, taj prijedlog tada nije prihvaćen. Promjena odnosa koja je uslijedila tijekom jeseni očito je navela muslimansko vodstvo Konjica na popuštanje vidljivo upravo u spomenutom priznanju. Iako se iz postojećih izvora ne može sa sigurnošću reći koji je događaj konkretno utjecao na promjenu stava muslimanskoga vodstva u Konjicu po pitanju priznanja HZHB, s obzirom na datum kada je priopćenje objavljeno najlogičnijim se čini zaključiti

¹⁰⁴⁰ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Mišljenje, str. pov. dj.br. 02-258/93 od 13. 1. 1993. U potpisu Arif Pašalić

¹⁰⁴¹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZ HB, HVO Konjic, brigada Herceg Stjepan, Konjic, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 03/42-38 od 27.11.1992.; HZHB, HVO, OS SzH, Tomislavgrad, Saznajno izvješće op.br. 152/92, str. pov. br. 468/92 od 26. 11. 1992.

¹⁰⁴² RBiH, HZHB, HVO, Konjic, Priopćenje za javnost, br. 01-355/92 od 18. 11. 1992. U potpisu Rusmir Hadžihusejnović i Ivan Azinović

kako je jedan od uzroka bilo stanje u Prozoru što je nužno dovelo do popuštanja kod Armije BiH u onim okolnim mjestima u kojima su njezine postrojbe bile snažnije od HVO-a.¹⁰⁴³

Osim samoga teksta priopćenja još veća važnost bio je način na koji je njegov sadržaj shvatilo muslimansko stanovništvo Konjica. Dio lokalnih Muslimana potpisivanje takvoga priopćenja doživjelo je kao svojevrsnu izdaju jer je tekst priopćenja tumačen kao dokaz da je muslimansko vodstvo Konjica na čelu s Hadžihusejnovićem zapravo „potpisalo pristupanje“ područja općine Konjic u sastav HZHB, iako se radilo o privremenom činu prihvaćanja legalizacije postojanja ustanova HZHB-a u Konjicu.¹⁰⁴⁴ S obzirom na događaje koji su prethodili na području

Konjica, kao i na prostoru susjednih općina Prozora i Jablanice, potpisivanje priopćenja s navedenim sadržajem bilo je značajno jer je bilo neposredan i jasan nagovještaj da su se napeti odnosi Armije BiH i HVO-a u Konjicu djelomično smirili, budući da je jača strana, u konkretnom muslimanska, bila spremna na značajan politički ustupak. Ipak, valja naglasiti kako je navedeni dogovor Hadžihusejnovića i Azinovića vrlo vjerojatno bio i djelomična posljedica internih muslimanskih odnosa na području Konjica koji su tijekom 4. studenog dostigli vrhunac pokušajem ubojstva upravo samoga Hadžihusejnovića. Pokušaj ubojstva Hadžihusejnovića dogodio se prilikom boravka njega i obitelji u vlastitoj vikendici koja je tom prilikom minirana i srušena.¹⁰⁴⁵

S druge strane, postizanje navedenog dogovora imalo je i praktične razloge koji su bili razvidni tijekom istoga dana u postignutom dogovoru oko osnivanja Ratne bolnice Konjic. Naime, upravo je uspješni sastanak od 16. studenog bio ključni razlog donošenja zajedničke odluke o osnivanju Ratne bolnice Konjic u čijem se upravom dijelu, odnosno zapovjedništvu, trebao nalaziti jednak broj predstavnika Armije BiH i HVO-a.¹⁰⁴⁶ Prema navedenom dogovoru Ratna bolnica Konjic trebala je biti zajednička bolnica za pripadnike Armije BiH i HVO-a s područja Konjica te je kao takva trebala nositi dvojni naziv „Ratna bolnica Armije BiH i HVO“-a na čijem pročelju su

¹⁰⁴³ Uz datum kada je priopćenje potpisano, na ovaj zaključak upućuje izjava dr. Hadžihusejnovića izrečena na sastanku HVO-a i Armije BiH vođenom u Prozoru 25. studenoga te godine. Tom prilikom je dr. Hadžihusejnović naglasio kako prihvaćanje HVO u Konjicu stavlja pred hrvatsku stranu i indirektan zahtjev postizanja konsenzusa o povratku Armije BiH i muslimanskih predstavnika vlasti u Prozor. Video snimka sastanka u Jablanici od 25. 11. 1992. u posjedu autora.; ICTY: Ženeva, Pismo Zejnila Delalića – Monstruoza montaža nedjela i kleveta zapovjednika Armije BiH, bez broja od 14. 12. 1992., 9-10.

¹⁰⁴⁴ RBiH, Uprava vojne bezbjednost SVK OS RBiH, CSB Mostar- Sektor policije, Analiza slučaja „Repovci“, službena tajna, bez broja od 9. 8. 1994., 11-12.

¹⁰⁴⁵ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: TG-1 Konjic, Štabu VK OS RBiH –gos.Seferu- (izvještaj poslan telegramom op.a), bez broja od 6. 11. 1992., potvrda prijema 7. 11. 1992 u 7.30

¹⁰⁴⁶ RBiH, HZHB, HVO Konjic, Brigada „Herceg Stjepan“ br. 01/89-3., RBiH, Armija RBiH, Opštinski štab Konjic, br. 01-785-2 Sporazum o osnivanju Ratne bolnice, br (prethodno navedeni, dvojni) od 16. 11. 1992. U potpisu Zdravko Šagolj i Mirsad Čatić

se trebale nalaziti zastave obaju naroda, a njeno osiguranje trebali su zajedno obavljati pripadnici Armije BiH i HVO-a.¹⁰⁴⁷ U skladu s dvojnim načelima za načelnika ratne bolnice imenovan je dr. Sead Buturović kao predstavnik Armije BiH te dr. Mario Jurić u svojstvu njegova zamjenika iz reda HVO-a Konjic.¹⁰⁴⁸ Isto tako, opremanje bolnice bilo je planirano jednakim učešćem oba osnivača koji su logistička sredstava za funkcioniranje bolnice trebala dostaviti u zasebno središnje skladište.¹⁰⁴⁹ Tijekom pogoršanih odnosa, dogovor o osnivanju Ratne bolnice bio je zapravo rezultat pragmatičnog shvaćanja postojećeg stanja u kojem je muslimansko rukovodstvo bilo svjesno da mu zbog odnosa snaga od HVO-a ne prijete opasnost.

Potkraj studenog 1992. došlo je do smirenja i unutar muslimanskih odnosa u Konjicu koji su ušli su u razdoblje smirivanja nakon što je područje općine 25. studenoga napustio komandant TG-1 Zejnil Delalića. Delalić je tvrdio da je napustio općinu zbog neuspješnog atentata na njega.¹⁰⁵⁰ Prema vlastitoj rekonstrukciji Delalić je nakon proživljenog atentata uspio stići do Jablanice gdje je nadgledao uobičajene radove na osiguranju sjednice predstavnika Armije BiH i HVO-a da bi se nakon toga uputio u smjeru Hrvatske. Svoje viđenje događaja zbog kojih je pobjegao Delalić je nekoliko dana nakon toga u obliku pisma poslao GŠ Armije BiH. U njemu je tendenciozno i bez bilo kakvih dokaza za svoj odlazak, no u osnovi bijeg s područja Konjica, Delalić okrivio hrvatsku stranu koju je optužio za navodni atentat za njega navodeći kao razlog svoje protivljenje „prodaji“ Konjica i Jablanice „Bobanu u sastav HZHB“.¹⁰⁵¹ Takva tendenciozna tvrdnja nije imala praktično uporište. Naime, bilo je to vidljivo i po tome što je upravo predsjednik Ratnog predsjedništva Konjica Rusmir Hadžihusejnovića na javnoj tribini u Jablanici, koju je spominjao Delalić kao sastanka koji je nadgledao, jasno istaknuo nemogućnost bilo kakve „prodaje“ područja Jablanice i Konjica.¹⁰⁵²

Delalić je za svoj bijeg optužio HVO jer bi mu javno optuživanje pojedinaca unutar Armije BiH moglo biti prepreka u slučaju naknadne mogućnosti za povratak na područje Konjica i u sastav Armije BiH. Na tendencioznost Delalićevih optužbi upućenih na račun hrvatske strane sugerira i

¹⁰⁴⁷ Isto.

¹⁰⁴⁸ Ratna bolnica HVO i Armije BiH, Konjic, Sastanak od 14. 12. 1992., bez broja od 14. 12. 1992. U potpisu Sead Buturović, Mario Jurić i zapisničarka Zdravka Blažević

¹⁰⁴⁹ Isto, 2.

¹⁰⁵⁰ ICTY: Ženeva, Pismo Zejnila Delalića – Monstruoza montaža nedjela i kleveta zapovjednika Armije BiH, bez broja od 14. 12. 1992., 10-11.

¹⁰⁵¹ RBiH, TG-1 Mobil, Izvještaj o putovanju Konjic- Austrija – za gosp. Fahrudin Radončića, br. 02/349-200 od 8. 12. 1992., 1

¹⁰⁵² Video snimka sastanka u Jablanici od 25. 11. 1992. U posjedu autora

činjenica da je osim njega područje Konjica napustio i njegov bliski suradnik Zdravko Mucić koji je bio upravitelj zatvora Armije BiH u sklopu vojarne u Čelebićima u kojemu je bio zatočen veći broj Srba.¹⁰⁵³ Prema dostupnim izvorima muslimanske strane čini se kako su upravo malverzacije koje su Delalić i Mucić provodili po pitanju samostalnog „oslobađanja“ zatvorenika iz Čelebića, odnosno bez dogovora s lokalnom komisijom za razmjene u Konjicu, prouzročili nezadovoljstvo lokalnih vojnih krugova u Konjicu. Već tada za glavnog krivca za navedene događaje optuživalo se komandanta TG-1 Delalića kojemu se prijetilo „otvoreno dizanjem u vazduh“ stambenih objekta u kojemu je živio.¹⁰⁵⁴ U skladu s time, Delalić je očito bio prisiljen pobjeći iz Konjica jeru preustroju Armije BiH nije bilo mjesta za njega kao dotadašnjeg komandanta zaduženog za nekoliko općina. Hrvatska strana u Konjicu navedene događaje definirala je kao „čistku“ u redovima Armije BiH radi čega su neki njezini pripadnici zatražili zaštitu od pripadnika HVO-a u Konjicu.¹⁰⁵⁵ Da Delalićevo viđenje stanja ne odgovara istini ukazuje i uhićenje zamjenika načelnika GŠ Armije BiH Jovana Divjaka 2. prosinca od strane pripadnika brigade „Neretvica“ u objektu čiji je vlasnik bio upravo Delalić, pod optužbom za suradnju s njim te izdavanjem naredbi koje su dovele do sukoba između Armije BiH i HVO-a. Divjak je potom nakon višednevnog zadržavanja u Konjicu 12. prosinca prepraćen do Hrasnice odakle je planirano njegovo prebacivanje u Štab Armije BiH.¹⁰⁵⁶ Divjak je tako uz Delalića bio najviši vojni časnik uhićen u spomenutim međusobnim obračunima unutar Armije BiH.

U tom je kontekstu muslimanska strana potkraj prosinca 1992. odnose između HVO-a i sebe definirala kao promjenljive, odnosno povremeno nestabilne.¹⁰⁵⁷ To je jedan od rijetkih zaključaka o stanju na području Konjica u kojima su se Armija BiH i HVO slagali. Ipak, unatoč promjenljivim odnosima s Armijom BiH na vlastitom području, HVO brigada „Herceg Stjepan“ je u okvirima vlastitih mogućnosti nastavila pružati logističku pomoć pripadnicima Armije BiH što je bilo vidljivo u pomoći pripadnicima Armije BiH s područja Tarčina i Pazarića koji su

¹⁰⁵³ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Opštinski štab Konjic, Izvještaj, str. pov. br. 01/747-92 od 30. 10. 1992. U potpisu Smajo Prevljak

¹⁰⁵⁴ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Opština Konjic, Ratno predsjedništvo, Konjic, Komisija za razmjenu ratnih zarobljenika i lica lišenih slobode opštine Konjic, Izvještaj, br. 01-78/92 od 19. 11. 1992. U potpisu Jasminka Džumhur

¹⁰⁵⁵ HMDCDR, HVO, UVP: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Herceg Stjepan, Konjic, VP Konjic, Izvješće o radu VP HVO Konjic za period od 3.12.1992.- 10. 12. 1992. U potpisu Željko Brekalo; HZHB, HVO Konjic, Brigada „Herceg Stjepan“, Saznajni odjel, Stanje na teritoriji. str pov. br. 03/42-41 od 5. 12. 1992.

¹⁰⁵⁶ RBiH, Armija RBiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, pov. br. 02/1091-1 od 21. 12. 1992. U potpisu Arif Pašalić

¹⁰⁵⁷ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija BiH, Zapovjedništvo 4. k, Mostar, Borbeni izvještaj, str. pov. br. 02-1169/23 od 29. 12. 1992.

početkom prosinca 1992. napali položaje VRS-e u blizini Hadžića s namjerom zauzimanja skladišta naoružanja u području Žunovnice.¹⁰⁵⁸ Pomoć u oružju od HVO-a tražili su i drugi predstavnici Armije BiH. Tako je primjerice pomoć u oružju za pokušaj deblokade Sarajeva s područja planine Igman tražio i komandant Prve mostarske brigade Armije BiH Mithad Hujdur.¹⁰⁵⁹ To je još jedan pokazatelj da su međusobni odnosi između Armije BiH i HVO bili bolji kada je VRS bila poduzetnija, u konkretnom slučaju na širem području Bijele i Boraca.¹⁰⁶⁰ Topništvo VRS-e često je napadalo i uže gradsko područje Konjica vatrom iz pravca položaja na Vrabču što je rezultiralo većim materijalnim štetama ali i ljudskim žrtvama.¹⁰⁶¹ Iz svojih uporišta iz sela Gakići te Rakova laza VRS-e je do kraja 1992. zadržala relativno čest intenzitet topničkog djelovanja.¹⁰⁶²

Navedena granatiranja predstavljala su ozbiljan problem za svakodnevno funkcioniranje života u Konjicu. To je vjerojatno bio povod Komandi 7. brigade „Suad Alić“ da 22. prosinca pritekne radikalnim mjerama izdajući naredbu za organiziranje „grupe za streljane četnika“ u cilju ubijanja zarobljenih Srba u slučaju novog granatiranja.¹⁰⁶³ Prema istoj, za svaki ispaljeni projektil koji je pogodio uže gradsko područje Konjica trebao je biti pogubljen jedan zarobljeni „četnik“.¹⁰⁶⁴ S obzirom da se navedeno granatiranje nastavilo do kraja prosinca ostaje nepoznanica je li ta

¹⁰⁵⁸ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Herceg Stjepan, Zapovjedništvo, Konjic, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/1-59-66 od 4.12.1992.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan, Konjic, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/1-59-67 od 5.12.1992.

¹⁰⁵⁹ Općinski stožer HVO, Odsjek za logistiku, Zahtjev za MTS, br. 1191-1 od 12. 12. 1992. Pečat i potpis Mithada Hujdura

¹⁰⁶⁰ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HVO Konjic, brigada Herceg Stjepan, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/1-59-63 od 1.12.1992.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan, Konjic, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/1-59-65 od 3.12.1992.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO Konjic, brigada Herceg Stjepan, Izvješće, str. pov. br. 02/1-59-68 od 6.12.1992.; HMDCDR, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan, Zapovjedništvo, Konjic, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/1-59-71 od 9.12.1992.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan, Zapovjedništvo, Konjic, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/1-59-73 od 13.12.1992.; HMDCDR, HVO, UVP: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Herceg Stjepan, Konjic, VP Konjic, Izvješće o radu VP HVO Konjic za period od 3.12.1992.- 10. 12. 1992. U potpisu Željko Brekalo

¹⁰⁶¹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan, Zapovjedništvo, Konjic, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/1-59-76 od 17.12.1992.; HZHB, HVO Konjic, Brigada „Herceg Stjepan“, Saznajni odjel, Saznajno izvješće za dan 23. 12. 1992., str. pov. br. 03/42-59 od 13. 12. 1992.

¹⁰⁶² HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan, Zapovjedništvo, Konjic, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/1-59-81 od 23.12.1992.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan, Zapovjedništvo, Konjic, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/1-59-82 od 24.12.1992.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan, Zapovjedništvo, Konjic, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/1-59-86 od 30.12.1992.

¹⁰⁶³ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija BiH – 4. korpus, 7. brigada „Suad Alić“, Konjic, Naredba, br. 01/01-125 od 22. 12. 1992.

¹⁰⁶⁴ Isto.

naredba doista primijenjena.¹⁰⁶⁵ Navedena naredba o streljanu zatvorenika istoga dana prosljeđena je na znanje 4. korpusu Armije BiH u Mostaru.¹⁰⁶⁶

Unatoč aktivnosti srpske strane, muslimanska strana je krajem prosinca 1992. na području općine Konjic imala organizirane dvije brigade koje su se u popuni ljudstva mogle osloniti i na veći broj pristiglih muslimanskih izbjeglica koje su do kraja godine imale primjetnog utjecaja na promjenu nacionalne slike stanovništva u korist postojeće muslimanske većine.¹⁰⁶⁷ Nasuprot dvjema brigadama Armije BiH ali i dijelu preostalih snaga Štaba Armije BiH Konjic nalazili su pripadnici 1. i 2. bojne brigade „Herceg Stjepan“. Krajem godine donesena je odluka o ukidanju Općinskih stožera (OS) HVO-a čiji su pripadnici i formalno prešli u sastav brigade „Herceg Stjepan“.¹⁰⁶⁸ Dvije bojne brigade „Herceg Stjepan“ bile su tako jedine vojne hrvatske formacije na području općine Konjic.

Na taj je način zaokružen proces preustroja HVO-a na području konjičke općine. U skladu s time može se zaključiti kako je HVO brigada „Herceg Stjepan“ krajem 1992., bila u okruženju dvije brigade Armije BiH u Konjic i jedne u Jablanici te na taj način u izuzetno nepovoljnom položaju u slučaju bilo kakvih sukoba. Uz to se muslimansko-hrvatski odnosi do kraja 1992. nisu poboljšali što je u praksi značilo daljnje postojanje problema koji su mogli dovesti do ozbiljnih incidenta pa i sukoba kakav se dogodio na području susjednog Prozora.¹⁰⁶⁹

¹⁰⁶⁵ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija R BiH, Mostar, Borbeni izvještaj, str. pov. br. 02-1169/25 od 31. 12. 1992.

¹⁰⁶⁶ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija BiH-4. korpus, 7. brigada „Suad Alić“, Operativni izvještaj, br. 01/1-01-124 od 22. 12. 1992.

¹⁰⁶⁷ HMDCDR, HVO, SIS: R BiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH, Tomislavgrad, SIS, Izvješće, str. pov. klasa. 2-09/92, ur.br. 55/92 od 22.12.1992.

¹⁰⁶⁸ HMDCDR, HVO, 42. bHVO; R BiH, HZHB, Odjel obrane, Mostar, Zapovijed br. 03-294/92 od 26.12.1992.

¹⁰⁶⁹ HMDCDR, Armija BiH 4. korpus, kutija 9993.; R BiH, Armija BiH, Z-VO 4. korpusa, Mostar, Borbeni izvještaj, str. pov. br. 28128-1/92 od 28. 12. 1992.

7. RAT ARMIIJE BIH I HVO U SJEVERNOJ HERCEGOVINI 1993. GODINE

7. 1. Siječanjski sukobi i odnosi Armije BiH i HVO-a na području Prozora, Jablanice i Konjica

Prvi dani nove 1993. na području sjeverne Hercegovine protekli su u znaku naslijeđenih napetosti iz prethodnog razdoblja. I tada, kao i tijekom prošle 1992. godine, na ovo područje primarno je utjecao odnos snaga i događaji između Armije BiH i HVO na prostoru srednje Bosne. U užem smislu, radilo se o općinama Novi Travnik i Gornji Vakuf. Tako je i 9. siječnja na području Novog Travnika izbio kratkotrajan oružani sukob Armije BiH i HVO-a u kojima je bilo nekoliko smrtno stradalih te zarobljenih pripadnika na obje strane. Iako ozbiljan, brzom reakcijom lokalnih zapovjedništava obiju strana sukob je privremeno smiren a zarobljeni pripadnici razmijenjeni po već viđenom scenariju iz prethodnih sukoba u listopadu 1992. godine.¹⁰⁷⁰ U odnosu na Novi Travnik, još napetija situacija bila je u Gornjem Vakufu. Na području te općine loši međunacionalni odnosi imali su neposredan utjecaj na situaciju u Prozoru jer je 317. brigada Armije BiH iz Gornjeg Vakufa dijelom snaga sudjelovala u borbama s brigadom „Rama“ u listopadu 1992. godine.¹⁰⁷¹ U konkretnom slučaju radio se o pripadnicima Armije BiH iz Gornjeg Vakufa s područja muslimanskih sela Boljkovac, Voljevac te posebice Pridvorci koji su zajedno s ostalim selima činili skupinu sela u jugoistočnom dijelu općine Gornji Vakuf poznatim kao Privor. Također, na području sela Privora je odlukom komande 3. korpusa Armije BiH bio smješten dio pripadnika 305. brigade Armije BiH koju su činili prognanici iz Jajca. Dolazak pripadnika te brigade u primjetnoj mjeri je započeo u prosincu 1992. godine.¹⁰⁷² Takvo razmještanje snaga Armije BiH s područja Gornjeg Vakufa prema Crnom Vrhu i prijevoju Makljen ugrožavao je Prozor i prometnu vezu sjeverne Hercegovine i središnje Bosne za koju je HVO bio životno zainteresiran.

Još tijekom 4. siječnja 1993. na području Crnoga Vrha, pripadnici Armije BiH provocirali su otvaranjem vatre zbog čega su pripadnici Vojne policije HVO-a u Prozoru stavljeni u

¹⁰⁷⁰ HMDCDR, HVO, GS HVO; RBIH, HZHB, HVO, GS HVO, Zbirna informacija o događajima na području G. Vakufa, N. Travnika i Mostara, str. pov. ur. br. 01-53/93 od 13. 1. 1993., 1.

¹⁰⁷¹ HMDCDR, HVO, MINOB, PU MO: R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, SIS, Službena zabilješka, str. pov. br. 19-3-190 od 5.11.1992.

¹⁰⁷² E. RAMIĆ, F. ZEC, *Gornji Vakuf grad heroj: ratna hronika april 1992-juli 1993.*, 160.

pripravnost.¹⁰⁷³ Spomenuti događaj vrlo vjerojatno je bio povezan s incidentom oko hrvatske zastave u ulici Save Kovačevića u Gornjem Vakufu koja je upravo tijekom 4. siječnja nekoliko puta bila skidana od strane pripadnika Armije BiH. Iako se stanje tijekom dana smirilo zalaganjem lokalnih zapovjednika visoke tenzije u Gornjem Vakufu se nisu spuštale.¹⁰⁷⁴ Bio je to povod da brigada „Rama“ u Prozoru 4. siječnja od zapovjednika OZ SzH dobije zapovijed da počne pojačano izviđanje položaja Armije BiH na području između Makljena i skupine sela Privora.¹⁰⁷⁵ Zapovjedništvo brigade „Rama“ planirano je ojačati prijevoj Makljen i onemogućiti iznenadni prodor jedinica Armije BiH iz smjera Crnog Vrha te Zgonova.¹⁰⁷⁶ No izviđanje položaja Armije BiH na području „Zgonova – Cipala, Goline – Crni vrh kota 1303 Stublić“ nije bilo izvršeno nakon čega je ista zapovijed ponovno ponovljena i upućena na izvršenje protudiverzantskom vodu (PDV) brigade „Rama“ tijekom 10. siječnja.¹⁰⁷⁷ Zapovjedništvo brigade „Rama“ je osim mogućnosti napada iz smjera Crnog Vrha bilo zabrinuto i za moguće diverzantske napade koje supripadnici Armije BiH mogli izvršiti na važnom dijelu magistralne cestovne komunikacije od prijevoja Makljena do Gornjeg Vakufa zbog čega je zatraženo osiguranje te dionice ceste.¹⁰⁷⁸ Ipak, do 10. siječnja na području Makljena i njegove okolice, osim pojedinačnoga otvaranja vatre na području Crnog Vrha, nije bilo borbi. Izostanak ozbiljnijeg sukoba djelomično se mogao dovesti u vezu s aktivnim topničkim djelovanjem VRS-e na području Bugojna i Donjeg Vakufa čega nije bilo pošteđeno ni područje Prozora.¹⁰⁷⁹ Zbog toga je zapovjednik HVO OZ SzH Željko Šiljeg na temelju zapovjedi GS HVO-a od 9. siječnja očekujući napade VRS-e zapovjedio podizanje

¹⁰⁷³ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Zapovjedništvo brigade Rama, Izvješće, br. 02-03/93 od 4.1.1993.

¹⁰⁷⁴ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: HZ HB, HVO, Brigada dr. Ante Starčević, Gornji Vakuf, Izvješće, str. pov. br. 01/1-5-512 od 5.1.1993.

¹⁰⁷⁵ RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Zapovjed, bez broja od 3. 1. 1993. U potpisu Željko Šiljeg

¹⁰⁷⁶ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo brigade „Rama“, Zapovjed, br. 01-83/93 od 7. 1. 1993. HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo brigade „Rama“, Prozor, Zapovjed, br. 01-104-01/93 od 7. 1. 1993.

¹⁰⁷⁷ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: Brigada „Rama“, Prozor, Zapovjed, br. 01-105/93 od 9. 1. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo brigade „Rama“, Prozor, Zapovjed, br. 01-104-01/93 od 7. 1. 1993.

¹⁰⁷⁸ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo brigade „Rama“, Prozor, Zapovjed, br. 01-107/93 od 10. 1. 1993. U potpisu Šimun Žutić

¹⁰⁷⁹ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH Tomislavgrad, Izvješće, str. pov. br. 02/2-48 od 8.1.1993.; HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH Tomislavgrad, Izvješće, str. pov. br. 02/2-65 od 9.1.1993.; HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Rama, Izvješće, br. 02-07/93 od 9.1.1993.; HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Rama, Izvješće, br. 02-08/93 od 9.1.1993.; HMDCDR, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Prozor, Izvješće, br. 02-11/93 od 10.1.1993.

borbene spremnosti u svim postrojbama u zoni svoje odgovornosti.¹⁰⁸⁰ Navedena naredba GS HVO bila je donesena i zbog nastavka političkih pregovora o unutarnjem uređenju BiH koji su tijekom 2. siječnja nastavljeni u Ženevi.¹⁰⁸¹

Odnosi Armije BiH i HVO-a na području sjeverne Hercegovine i Gornjeg Vakufa dodatno su se pogoršali tijekom 10. siječnja. Toga je dana došlo do eksplozije ispred gradskog hotela u Gornjem Vakufu u kojemu su ili smješteni pripadnici Armije BiH. Iako je hrvatska strana povodom toga javila da navedeni događaj nije utjecao na zaoštavanje odnosa, snagama Armije BiH iz smjera Novog Travnika počelo je pristizati primjetno pojačanje.¹⁰⁸² Osim toga komanda 3. korpusa Armije BiH zabranila je prolaz motornih vozila HVO-a preko područja Gornjeg Vakufa.¹⁰⁸³ Ubrzo je uslijedila reakcija hrvatske strane koja je donijela istu zabranu za kretanje vozila Armije BiH kroz vlastito nadzirano područje.¹⁰⁸⁴ Tim je potezima stanje u Gornjem Vakufu dovedeno na rub otvorenog sukoba. Stoga je zapovjednik HVO OZ SzH izdao zapovijed lokalnoj HVO brigadi „Ante Starčević“ da težište obrane postavi na području oko važnih objekata istovremeno tražeći od zapovjednika brigade Zrinka Tokića rad na smirivanju situacije i izbjegavanje provokacija.¹⁰⁸⁵

Stanje u Gornjem Vakufu se nepovoljno odrazilo i na položaje HVO-a oko Prozora. Stoga ne čudi da je zapovjedništvo brigade „Rama“ u Prozoru ozbiljno shvaćalo većinu informacija o pokretima Armije BiH zbog čega je na dojavu o „ubačenoj grupi“ pripadnika Armije BiH u smjeru planine Draševa uputila dio svojih pripadnika.¹⁰⁸⁶ Predviđajući skori sukob s Armijom BiH brigada „Rama“ je od Zapovjedništva OZ SzH zatražila pomoć u ljudstvu.¹⁰⁸⁷ Navedena procjena brigade „Rama“ vrlo brzo se pokazala točnom. Istoga dana, odnosno 11. siječnja u poslijepodnevnim satima odjeknula je pucnjava u užem gradskom području Gornjeg Vakufa kojom je označen

¹⁰⁸⁰ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, OZ SzH, Tomislavgrad, Zapovijed, str. pov. br. 01/5-16 od 9. 1. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zapovjed, str. pov. dj. br. 01-33/93 od 9. 1. 1993.;

¹⁰⁸¹ I. LUČIĆ, *Od vila ilirskih do Bijelog puta - stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*, 247.

¹⁰⁸² HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada dr. Ante Starčević, Izvješće, str. pov. br. 01/5-1-512-21 od 10.1.1993.

¹⁰⁸³ HZHB, HVO, OZ SzH, Saznajna služba, Tomislavgrad, Saznajno izvješće op. br. 06/93, str. pov. br. 04-010/93 od 10. 1. 1993.

¹⁰⁸⁴ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada dr. Ante Starčević, Izvješće, str. pov. br. 01/5-1-512-21 od 10.1.1993.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 239.

¹⁰⁸⁵ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, OZ SzH, Tomislavgrad, Zapovjed, br. 01/ 5-19 od 11. 1. 1993.

¹⁰⁸⁶ HMDCDR, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Rama, Izvješće, br. 02-13/93 od 11.1.1993.

¹⁰⁸⁷ Isto.

početak novog sukoba Armije BiH i HVO-a.¹⁰⁸⁸ Unatoč tome, pripadnici brigade „Rama“ tijekom toga dana nisu intervenirali u smjeru Gornjeg Vakufa što se može dovesti u vezi su time da je brigadi HVO-a „Ante Starčević“ izdana naredba o „smirivanju tenzija“.¹⁰⁸⁹ Naime, od zapovjednika OZ SzH Željka Šiljega brigadi je izdana zapovijed da se usredotoči na osiguranje postojećih položaja odnosno „desni i lijevi bok“ kao i „ulaznih i izlaznih komunikacija“ pod čime se podrazumijevala cesta između Prozora i Gornjeg Vakufa.¹⁰⁹⁰

Pogoršanjem stanja i sukobom u Gornjem Vakufu, brigadi „Rama“ se otvorila nova krizna zona jer je na zapadnim dijelovima općine imala crtu razgraničenja s VRS, a prema Armiji BiH na istočnim i južnim dijelovima općine gdje je također bio moguć sukob s muslimanskim snagama. Na to je upućivao incident upravo od 11. siječnja na djelu ceste između Prozora i sela Donja Vast na kojoj su pripadnici Armije BiH zaustavili dvoje putnika hrvatske nacionalnosti koje su nakon maltretiranja opljačkali. Navedeni incident ubrzo je dojavljen Vojnoj policiji HVO-a u Prozoru koja je reagirala slanjem ophodnje u pravcu navedenog sela. Njihovim dolaskom do sela Donja Vast izbio je kratkotrajni sukob s pripadnicima Armije BiH zbog čega nije bilo moguće privesti napadače na civile.¹⁰⁹¹ O navedenom događaju u Donjoj Vasti do kraja 12. siječnja bila je izvještena i brigada Armije BiH „Neretvica“ čija se komanda nalazila u selu Parsovići. Međutim, komanda navedene brigade nedugo zatim obavijestila je nadređeni 4. korpus Armije BiH kako je Donja Vast bila napadnuta od strane pripadnika HVO-a prilikom čega je ranjen jedan pripadnik Armije BiH.¹⁰⁹² Potom je skupina pripadnika Armije BiH s područja sela Šćipa došla u Parsoviće gdje su od brigade „Neretvica“ zatražili i dobili pomoć u naoružanju.¹⁰⁹³ Isto je učinila i skupina pripadnika Armije BiH s područja sela Voljevac iz gornjevakufske općine koja je stigla u Parsoviće s molbom za naoružanje. Komanda brigade „Neretvica“ je nakon njihova dolaska i informiranja o započetim sukobima u pravcu Voljevca uputila vlastiti „dio snaga“.¹⁰⁹⁴

¹⁰⁸⁸ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, Odjel obrane, OZ SzH Tomislavgrad, Izvješće, str. pov. br. 02/2-127 od 11.1.1993.

¹⁰⁸⁹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Rama, Izvješće, br. 02-14/93 od 11.1.1993.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/2-87 od 11.1.1993.

¹⁰⁹⁰ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, OZ SzH, Tomislavgrad, Zapovjed, br. 01/ 5-20 od 11. 1. 1993. u 21.45.

¹⁰⁹¹ SP: HVO, Brigada „Rama“ Prozor, SIS, Službena zabilješka, br. 01-1/93 od 12. 1. 1993.

¹⁰⁹² R BiH, Armija BiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, str. pov. dj. br. 02-327-1/93 od 16. 1. 1993.

¹⁰⁹³ Isto.

¹⁰⁹⁴ Isto.

U Gornjem Vakufu sukob je eskalirao 12. siječnja nakon što je Armija BiH blokirala sve ceste prema gradu.¹⁰⁹⁵ U skladu s time, tijekom 12. siječnja zapovjedništvo OZ SzH zapovjedilo je intervenciju prema Gornjem Vakufu u kojoj je HVO brigada „Rama“ Prozor imala zadatak dijelom snaga blokirati cestovnu komunikaciju „Jablanica-Prozor“, osigurati područje „Crnog Vrha – Menjika“ i dalje prostor do sela Hera, Kuta i Šćipa. Drugim dijelom snaga brigada „Rama“ trebala je zajedno sa snagama brigade „Ante Starčević“ razbiti snage Armije BiH u području Karamustafića, a preostale snaga usmjeriti na pravcu „Prozor – Pidriš – Gornji Vakuf“.¹⁰⁹⁶ Međutim, prije izdavanja navedene zapovijedi o pomoći postrojbama HVO-a u Gornjem Vakufu dio pripadnika Vojne policije HVO-a iz Prozora pod vodstvom zapovjednika Marinka Belje pokušao se probiti do Gornjeg Vakufa napredovanjem preko područja Pidriša. U tom nastojanju od ključne važnosti za hrvatsku stranu bila je kontrola prostora sela Uzričja preko kojega je vodio najkraći smjer do gradskog dijela Gornjeg Vakufa pod kontrolom HVO-a.¹⁰⁹⁷ Zauzimanjem Uzričja HVO je bio u mogućnosti dopremanja pojačanja u Gornji Vakuf kao i izvlačenja ranjenika u Ratnu bolnicu HVO-a u Rumbocima. Time bi se izbjegla i ovisnost o zbrinjavanju ranjenih vojnika HVO-a i hrvatskih civila u bolnici u Bugojno što je podrazumijevalo dopuštenje prolaza od strane Armije BiH.¹⁰⁹⁸

U cilju spajanja s vlastitim snagama u Gornjem Vakufu vojni policajci HVO-a su iz smjera Pidriša i Mačkovca stigli do ulaza u selo Uzričje gdje su bili zaustavljeni od strane pripadnika Armije BiH. U okršaju koji je uslijedio ubrzo je poginuo jedan vojni policajac HVO-a, nekoliko ih je ranjeno, a cijela se skupina vrlo brzo našla u okruženju brojnijih pripadnika Armije BiH.¹⁰⁹⁹ U pokušaju pružanja pomoći i izvlačenja iz okruženja ubrzo se uključilo i oklopno vozilo Vojne policije HVO-a iz Prozora koje se nakon prikupljanja ranjenih vojnika uslijed neopreznosti vozača

¹⁰⁹⁵ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: OZ SzH, Saznajna služba, Prozor, 12.1.1993. (br. primitka 01/31-1) od 12.1.1993. 15.25; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZ HB, HVO, OZ SzH, Tomislavgrad, Dopuna redovnom izvješću, str. pov. bez broja (br. primitka 02/2-106 od 13.1.1993.) od 12.1.1993. 19.15.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 240.

¹⁰⁹⁶ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, OZ SzH, Tomislavgrad, Djelovanje snaga OZ SzH u Gornjem Vakufu i Bugojnu, str. pov. br. 01/35-1 od 12.1.1993

¹⁰⁹⁷ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; R BiH, HZ HB, HVO, brigada „dr. Ante Starčević“, Gornji Vakuf, Saznajno izvješće, str. pov. bez broja od 12. 1.1993.

¹⁰⁹⁸ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada dr. Ante Starčević, Gornji Vakuf, Izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka 02/2-185) od 17.1.1993.

¹⁰⁹⁹ „Siječanjska ratna kronika -Krvavi siječanj u Gornjem Vakufu“, *Ramski vjesnik*, veljača 1993., 5.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZ HB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Izvanredno izvješće str. pov. bez broja (br. primitka 02/-2-119 od 14.1.1993.) od 13.1.1993.

prevrnulo. Tom prilikom su ozlijeđena još četiri vojna policajca HVO koja su se nalazila na bočnim stranama vozila.¹¹⁰⁰

Naposljetku je pokušaj proboja pripadnika Vojne policije HVO-a Prozor propao uz gubitke od jednog smrtno stradalog i sedam ranjenih policajca. S navedenim pokušajem nije bilo poznato Zapovjedništvo OZ SzH koje ga je nakon što je o njemu obavješteno tretiralo kao „samovoljno djelovanje“.¹¹⁰¹ Prema tome, spomenuti pokušaj nije bio posljedica zapovijedi za djelovanje brigadi „Rama“ koju je istoga dana izdao zapovjednik OZ SzH. Međutim, iz toga je pokušaja skupine Vojne policije HVO-a Prozor hrvatska strana dobila potvrdu da su pozicije Armije BiH oko grada relativno dobro utvrđene. O navedenim događajima u Uzričju i djelovanju spomenute skupine pripadnika vojne policije nekoliko sati nakon samoga događaja oglasio se i Štab Vrhovne Komadne OS BiH, zapravo GŠ Armije BiH, koji je GS HVO obavijestio o primitku informacija o napadima na području Gornjeg Vakufa koji su predvodile postrojbe HVO-a iz „Prozora“ i „s. Rumboci.“¹¹⁰² Tom prilikom muslimanska strana izrazila je čuđenje zbog „ničim izazvanog“ napada HVO-a na području Uzričja upozorivši GS HVO da je jedinicama Armije BiH izdana naredba o pružanju oružanog odgovora na napade HVO-a, dok je o samom sukobu spremala upoznati i „svjetsku javnost“.¹¹⁰³

Događaji od 12. siječnja relativno brzo su se odrazili i na pojedine događaje u Jablanici i Konjicu. Komanda 4. korpusa istoga je dana naredila Štabu Armije BiH u Jablanici da ojača nadzorni punkt u Aleksin Hanu protuoklopnim sredstvima i to nakon što je na punktu HVO-a u Grabovici uočen „tenk“.¹¹⁰⁴ Navedena Pašalićeva naredba u toku 12. siječnja bila je provedena, položaji su ojačani što je komanda Štaba Armije BiH Jablanica objašnjavala sličnim potezima pripadnika HVO-a. Posebnu pozornost predstavljalo je prisustvo „tenka“ za koje je muslimanska strana u Jablanici tvrdila da nema „opravdanja“.¹¹⁰⁵ Osim primijećenog tenka na području Grabovice, Armija BiH u Jablanici izvijestila je da u pravcu Prozora i Doljana snage HVO-a gomilaju impresivne količine oklopnih snaga. Prema tim procjenama HVO je na tom području

¹¹⁰⁰ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZ HB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Izvanredno izvješće str. pov. bez broja (br. primitka 02/-2-119 od 14.1.1993.) od 13.1.1993.

¹¹⁰¹ Isto.

¹¹⁰² HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, ŠVK OS, Sarajevo, str. pov. br. 02/65-1 od 12. 1. 1993. Tačnost ovjerava, u potpisu Arif Pašalić

¹¹⁰³ Isto.

¹¹⁰⁴ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: Armija RBiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Komandantu OpŠO Jablanica, str. pov. dj. br. 02-228/93 od 12. 1. 1993. U potpisu Arif Pašalić

¹¹⁰⁵ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. dj. br. 02-12-1/93 od 12. 1. 1993.

imao raspoređenih 10 tenkova i šest oklopnih transportera.¹¹⁰⁶ Nepreciznost u izvještavanju bila je očigledna pa su naknadni izvještaji Armije BiH govorili kako se na području s. Grabovica u blizini Aleksin Hana nalazi „jak punkt“ HVO od svega 20 pripadnika na kojemu se nalazila tek „jedna samohotka“.¹¹⁰⁷

Snage Armije BiH na području Jablanice hrvatska strana procjenjivala je na oko „1800“ pripadnika od kojih se njih „500“ odnosilo na izbjegle Muslimane koji su se našli na području Jablanice.¹¹⁰⁸ S druge strane, muslimanska strana u Jablanici snage HVO-a procijenila je na „40“ pripadnika Vojne policije, „7“ snajperista i više desetaka pripadnika iz sastave 3. bojne „Mijat Tomić“ kao snage HVO-a koje su se nalazile na području grada. Pored njih snage HVO-a na području Doljana i Kosne Luke bile su procijenjene na 160 pripadnika, one u Sovićima na „50“, na Risovcu „60“ te na području sela Slatina oko „70“ pripadnika HVO-a.¹¹⁰⁹ Shodno navedenom iz odnosa snaga očito je da pripadnici HVO-a u gradu Jablanici nisu predstavljali ozbiljnu prijetnju Armiji BiH.

Za razliku od događaja na području Jablanice i Prozora, odnosi Armije BiH i HVO-a na području konjičke općine u razdoblju do 13. siječnja ovisili su od mjesta do mjesta. Tako su između Armije BiH i HVO-a u gradu i prigradskom području Konjica bili solidni za razliku od odnosa u zapadnim dijelovima općine, odnosno u Klisu. Na relativno dobre odnose u Konjicu i prigradskim položajima utjecala je VRS-e čija je crta bila južno i jugozapadno od grada gdje su se nalazili zajednički obrambeni položaji Armije BiH i HVO-a.¹¹¹⁰

Unatoč pogoršanom stanju tijekom 13. siječnja na području Klisa i Jablanice nije bilo sukoba. Međutim na području Prozora 13. siječnja borbe slabijeg intenziteta vođene su oko kote 1303 na Crnom Vrhju koju je brigada „Rama“ bez uspjeha pokušala zauzeti kako bi osigurala cestu

¹¹⁰⁶ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija R BiH, Prva mostarska brigada, Zapovjedništvo, Podatci o odnosu snaga, str. pov. dj. br. 75-2/93 od 13. 1. 1993, dodatak OpŠo Jablanica.

¹¹⁰⁷ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Opština Jablanica, Opštinski štab odbrane, Jablanica, Procjena sadašnjeg stanja-plan mjera, str. pov. br. 02/62-2/93 od 17. 1. 1993.

¹¹⁰⁸ R BiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Operativno saznanje izvješće, str. pov. br. 04/16 od 18. 1. 1993.

¹¹⁰⁹ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Opština Jablanica, Opštinski štab odbrane, Jablanica, Procjena sadašnjeg stanja-plan mjera, str. pov. br. 02/62-2/93 od 17. 1. 1993.

¹¹¹⁰ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija BiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Borbeni izvještaj, str. pov. dj. br. 1169/25 od 7. 1. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO Konjic, Zapovjedništvo, brigada Herceg Stjepan, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/2-10 od 13.1.1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan, Zapovjedništvo, Konjic, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/2-4 od 7.1.1993.; HMDCDR, HVO, ZP Mostar: HZHB, HVO, OZ Jugoistočna Hercegovina dalje (OZ JiH), Mostar, Izvješće, str. pov. br. 03-0067 od 11. 1. 1993.

i prijetoj na Makljenu.¹¹¹¹ Sljedećega dana manja borbena djelovanja su nastavljena kada su pripadnici HVO-a zarobili nekoliko pripadnika 305. brigade Armije BiH iz Jajca no unatoč tome pripadnici Armije BiH uspjeli su pod svojim nadzorom zadržati kotu 1303.¹¹¹² Manji sukob 13. siječnja odvio se u istočnom dijelu općine u području sela Kute gdje je ranjen jedan pripadnik Armije BiH koji je naknadno preko Klisa prebačen u zajedničku ratnu bolnicu Armije BiH i HVO-a u Konjicu.¹¹¹³ Za novi napad na Crni Vrh brigada „Rama“ je 14. siječnja pojačana ljudstvom i borbenom tehnikom brigade „Kralj Tomislav“ iz Tomislavgrada.¹¹¹⁴ O tom je pojačanju Komanda 4. korpus Armije BiH bila obaviještena od „mještana“ s područja Tomislavgrada i Livna, odnosno lokalnih Muslimana u trenutcima dok je pristigla tehnika bila u prolazu kroz ta područja.¹¹¹⁵ Uz potporu dijela pristiglih postrojbi HVO-a iz Tomislavgrada tijekom 16. siječnja područje Crnog Vrh i kote 1303 stavljeno je pod kontrolu snaga HVO-a. U napadu su poginula dva pripadnika brigade „Rama“ koja je u nastavku djelovanja uništila improvizirano šumsko naselje u kojemu su bili smješteni vojnici Armije BiH s područja Privora i Jajca.¹¹¹⁶ Borbi je istovremeno bilo i u području sela Jurići gdje su snage Armije BiH iz pravca sela Pridvoraca i Hera napale položaje HVO-a na Menjiku.¹¹¹⁷

Zbog borbi oko Menjika i Jurića jedinica Armije BiH s područja Hera tražila je pomoć jer je bila u teškom položaju „pred padom i porazom“.¹¹¹⁸ Komanda 4. korpusa je o pozivu za pomoć informirala komandu brigade „Neretvica“ u Parsovićima od koje je tražila da u dogovoru s tadašnjim komandantom Štaba Armije BiH Prozor Emirom Delalićem prema Herama pošalje pomoć u materijalno tehničkim sredstvima (MTS-u).¹¹¹⁹ Borbe na području općine Prozor od 13.

¹¹¹¹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZ HB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Izvanredno izvješće str. pov. bez broja (br. primitka 02/-2-119 od 14.1.1993.) od 13.1.1993.

¹¹¹² HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HVO, Brigada „Rama“ Prozor, SIS, Prozor, Službena zabilješka, br 01-3/93 od 14. 1. 1993.

¹¹¹³ RBiH, Armija BiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, str. pov. dj. br. 02-327-1/93 od 16. 1. 1993.

¹¹¹⁴ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZ HB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Izvanredno izvješće (br. primitka 02/2-150) od 15.1.1993. u 11.30.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HVO, brigada Kralj Tomislav, Tomislavgrad, Redovno izvješće – Prilog: pregled angažiranog ljudstva, str. pov. br. 01/274-93 od 17.1.1993.

¹¹¹⁵ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija BiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Izvještaj, str. pov. dj. br. 06-282/93 od 14. 1.1993.; RBiH, Armija BiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Obavještajni izvještaj, str. pov. dj. br. 06-411/93 od 18. 1.1993. U potpisu Arif Pašalić

¹¹¹⁶ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZ HB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Redovno izvješće u 20.00, str. pov. bez broja (br. primitka 02/2-177 od 17.1.1993.) od 16.1.1993.

¹¹¹⁷ Isto.

¹¹¹⁸ RBiH, Armija R BiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Brigadi „Neretvica“ Parsovići, str. pov. dj. br. 04-398/93 od 18. 1. 1993

¹¹¹⁹ Isto.; Emir Delalić je bio u bliskoj rodbinskoj vezi s odbjegli komandantom TG-1 Zejnilom Delalićem koji je bio njegov stric. Prema: ICTY: Predmet br. IT-96-21-T, *Transkript svjedočenja*, Svjedok Emir Delalić, od 28.5. 1998., 12386.

do 16. siječnja bile su tako izravan odraz borbi u Gornjem Vakufu pa je i daljnji razvoj događaja ovisio o njihovom ishodu. U Jablanici i Konjicu sukoba između Hrvata i Muslimana nije bilo iako je Armija BiH s područja Konjica, odnosno Klisa, sudjelovala u borbama na području Prozora što je uključivalo i stalnu logističku pomoć snagama području Šćipa, Kuta, Hera i Privora.¹¹²⁰ Međusobne odnose u Konjicu i Jablanici muslimanska strana je tada ocjenjivala „dobra“, što nije začuđujuće jer nije bila ugrožena od HVO-a a sama je bila angažirana u borbama na području općine Prozor.¹¹²¹ Slično stajalište imala je i lokalna hrvatska strana u Konjicu koja je odnose s Armijom BiH polovicom siječnja cijnila kao „zadovoljavajuće“.¹¹²² U skladu s time, komanda 4. korpusa Armije BiH u Mostaru je 14. siječnja jedinicama u Konjicu i Jablanici izdala naredbu o izbjegavanju sukoba s HVO-om s napomenom o „energičnom“ odgovoru ako do njih ipak dođe.¹¹²³ Tom prilikom upućena je i naredba o stavljanju u punu borbenu spremnost svih snaga Armije BiH koje su se nalazile oko Jablanice i Konjica u cilju onemogućavanja HVO-a u „zauzimanju Jablanice i Konjica i uspostavljanju svoje vlasti“.¹¹²⁴ Na temelju navedene naredbe je očito kako je Komanda 4. korpusa sukobe u Gornjem Vakufu definirala kao nastojanje HVO-a za preuzimanjem nadzora nad tim prostorom. Pritom je zanemareno da je za razliku od Prozora te posebno Gornjeg Vakufa, Armija BiH na području Jablanice i Konjica bila dominantna zbog čega bilo kakvo djelovanje lokalnih snaga HVO-a nije bio logičan slijed događaja. Usprkos tome, 4. korpus Armije BiH je tražio ojačavanje položaja oko Jablanice i Konjica, odnosno jačanje postojećih pozicija na području Doljana – Sovića, Slatine- Bokševice i prostora Klisa. Komanda 4. korpusa je također tražila od lokalnih muslimanskih predstavnika vojne i civilne vlasti u Jablanici i Konjicu redovite susrete radi „uspješnije koordinacije na planu odbrane i oslobođenja opštine.“¹¹²⁵

U međuvremenu, tijekom 15. siječnja GS HVO je temeljem odluke HVO HZHB i Odjela obrane HVO-a izdao zapovijed o uzajamnom podčinjavanju snaga Armije BiH i HVO-a i stvaranju

¹¹²⁰ R BiH, Armija R BiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Štabu VK OS R BiH-Odsjek Visoko, str. pov. dj. br. 04-395/93 od 18. 1. 1993

¹¹²¹ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija BiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. dj. br. 02-1601/93 od 16. 1.1993

¹¹²² HMDCDR, HVO, ZP Mostar; R BiH, HZHB, HVO, OZ JiH, Mostar, Izvješće, str. pov. br. 03-0078 od 16. 1. 1993.

¹¹²³ R BiH, Armija BiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Naredba, str. pov. dj. br. 02-285/93 od 14. 1.1993. U potpisu Esad Ramić

¹¹²⁴ Isto.

¹¹²⁵ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija BiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Predsjedniku Ratno predsj. Konjica i Jablanice., str. pov. dj. br. 01-351/93 od 17. 1.1993.

jedinstvenog zapovjedništva koje se trebalo odrediti na temelju ponuđenog međunarodnog plana o unutarnjem uređenju BiH.¹¹²⁶ Zapovijed je izdana nedugo nakon završetka pregovora koji su u Zagrebu 15. siječnja bili vođeni između političkih predstavnika Hrvata i Muslimana iz BiH i Marttija Ahtisaarija, Cyursa Vanca i Davida Owena u ulozi glavnih predstavnika međunarodne zajednice te dr. Franje Tuđmana i delegacije RH kao domaćina.¹¹²⁷ Zapovijed se temeljila na odredbama mirovnog plana za unutarnju reorganizaciju BiH kolokvijalno poznatog kao Vance-Owenov mirovni plan. Prema prvoj točki zapovijedi jedinice Armije BiH trebale su se staviti pod zapovjedništvo HVO-a na području provincija (3, 8 i 10) koje su bile definirane kao većinske hrvatske. Isto tako, druga točka zapovijedi propisivala je da postrojbe HVO-a koje su se nalazile na području provincija (1, 5, 9) koje su se smatrale muslimanskim trebaju prihvatiti komandu Armije BiH. Istaknuto je i kako postrojbe Armije BiH i HVO-a koje se ne „potčine“ navedenoj zapovijedi, što se odnosilo uglavnom na nedomesticilne postrojbe, trebaju povući s područja provincija dok se pitanje postojećih odvojenih zapovjedništava planiralo riješiti stvaranjem zajedničkih zapovjedništava čiji se sastav trebao temeljiti na zastupljenosti vojnika na crtama obrane prema VRS.¹¹²⁸

U skladu s navedenim, usvajanje provođenja spomenute zapovijedi o zastupljenosti vojnika na crtama obrane značilo je i da bi pripadnici Armije BiH u planiranim zajedničkim zapovjedništvima predstavljali većinu u onim dijelovima nominalno hrvatskih provincija u kojima su činili veći dio zajedničke obrambene strukture. To je u osnovi značilo zadržavanje postojećeg stanja u Jablanici i Konjicu. O cjelovitom sadržaju spomenute zapovijedi zapovjedništva brigada HVO-a OZ SzH bila su upoznata tijekom sljedećega dana 16. siječnja o čemu ih je obavijestio zapovjednik Željko Šiljeg.¹¹²⁹ Istoga dana zasebnu naredbu vlastitim jedinicama Armije BiH uputio je i komandant 4. korpusa Armije BiH koji je iste upoznao s predmetnom zapovijedi hrvatske strane. Međutim, Pašalić je u informaciji o spomenutoj zapovijedi hrvatske strane izostavio ključnu tvrdnju o obostranom podčinjavanju pritom ističući isključivo 1. i 4. točku zapovijedi koje su govorile o isključivom podčinjavanju jedinica Armije BiH hrvatskoj strani,

¹¹²⁶ HMDCDR, HVO, GS HVO; R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zapovjed, dj. br. 01-70/93 od 15. 1. 1993.

¹¹²⁷ ICTY: Zagreb, Zapisnik sa razgovora u Predsjedničkim dvorima, bez broja od 15. 1. 1993., 49.

¹¹²⁸ HMDCDR, HVO, GS HVO; R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zapovjed, dj. br. 01-70/93 od 15. 1. 1993.

¹¹²⁹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Zapovjedam, str. pov. br. 01/5-35 od 16. 1. 1993.

odnosno HVO-u, te proglašavanju „paravojnima“ svih onih jedinica Armije BiH koje to ne prihvate.¹¹³⁰ Na taj način, Pašalić je svjesnim zanemarivanjem ključnih dijelova zapovijedi od 15. siječnja komandama brigada Armije BiH u zoni odgovornosti 4. korpusa poslao objašnjenje koje se bitno razlikovalo od izvorne zapovijedi.

Takve namjere bile su razvidne iz drugog dijela uvoda koji je prethodio izricanju njegove naredbe u kojemu je naveo kako zbog još uvijek aktivnih dogovora u Ženevi te nadasve nepotpisanih sporazuma, selektivne odluke HVO-a koje je prethodno naveo „direktno ugrožavaju borbu protiv agresora“ te dovode u pitanje postojeće „uspjehe“ u obrani Bosne i Hercegovine.¹¹³¹ Naime, selektivna interpretacija zapovijedi GS HVO Pašaliću je bila podloga za izdavanje naredbe u kojoj je podređenim jedinicama 4. korpus Armije BiH, u skladu s naredbom GŠ Armije BiH, naredio neprihvatanje navedene odluke HVO-a. Usputno, iako je naredio suradnju s HVO-om, u slučaju narušavanja i sukoba s HVO-a jedinice Armije BiH trebale su „energično odgovoriti“. Od podređenih jedinica tražio je procjenu stanja postrojbi HVO-a i pojačanje osiguranja ključnih vojnih i gospodarskih objekta na području Jablanice i Konjica.¹¹³² Zapovijed ministra obrane BiH Bože Rajića o obostranom podčinjavanju od 16. siječnja nije promijenila stajališta muslimanske strane, odnosno Armije BiH.¹¹³³ Rajićeva naredba tri dana kasnije je suspendirana i od strane Alije Izetbegovića, odnosno formalnog državnog rukovodstva BiH, koje je spomenutu naredbu proglasilo ništavnom jer Rajić nije položio „svečanu zakletvu“ zbog čega prema iskazanom tumačenju nije ni imao pravo donositi odluke u ime ministarstva na kojemu se nalazio.¹¹³⁴

Na taj način, napori hrvatske strane za zaustavljanjem sukoba u Gornje Vakufu i pregovori na nižim lokalnim razinama do 17. siječnja nisu imali uspjeha. Sukob na području Gornjeg Vakufa je nastavljen te je proširen na okolna sela. Tijekom 18. siječnja uz topničku pripremu s prostora Prozora, postrojbe HVO-a su s pravca šireg područje Pidriša okružile muslimanske snage u selima Uzričje i Duša istovremeno zaposjevši ključne položaje s kojih su nadzirali veći dio gradskog

¹¹³⁰ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija BiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Odnosi s HVO HZ HB-naređenja-, str. pov. dj. br. 02-331-1/93 od 16. 1.1993

¹¹³¹ Isto.

¹¹³² Isto, 2. U navedene objekte Pašalić je ubrojao; Vojnu industriju Konjic, Objekt D-O ARK, Vojarne na području Konjica te gradsku poštu, razvodno postrojenje Elektroprivrede BiH u Jablanici, branu HC-a Jablanica, UNIS Jablanica.

¹¹³³ RBiH, Ministarstvo obrane, Sarajevo, Zapovjed, br. 01/ 93 od 16. 1. 1993. U potpisu Božo Rajić

¹¹³⁴ Predsjedništvo R BiH, Sarajevo, Odluka o proglašenju nevažećom zapovijedi ministra obrane RBiH- dodatak Obrazloženje, p. broj 1402/93 od 19. 1. 1993. U potpisu Alija Izetbegović

područja Gornjeg Vakufa.¹¹³⁵ Sličan uspjeh HVO je ostvario i na području sela Ždrimci gdje su razoružani pripadnici Armije BiH.¹¹³⁶ Uspjeh HVO-a na širem području Pidriša sljedećeg dana je potvrđen zauzimanjem sela Uzričja i Duša što je označilo deblokiranje, odnosno otvaranje ceste prema području Gornjeg Vakufa pod nadzorom lokalnog HVO-a.¹¹³⁷ Jedinice Armije BiH iz većinskih muslimanskih sela i zaselaka oko Voljica, kao i one u miješanim ali većinski muslimanskim selima u trokutu Jagnjid, Kute i Gaj nisu se uključivale u sukob.¹¹³⁸ Za razliku od njih, snage Armije BiH s područja Voljevca pokušavale su zauzeti povoljne položaje na području strateški važnog Crnog Vrhra oko kota 1303 i 1160 čijim bi zauzimanjem ugrozile cestu preko koje je HVO iz Prozora dopremao pomoć u smjeru Gornjeg Vakufa.¹¹³⁹ Sukob u Gornjem Vakufu imao je jasno utjecaja na događaje u susjednim općinama stoga nije bilo iznenađujuće da je u Konjicu muslimanska strana izvijestila o osjećaju „napetosti i nepovjerenju prema HVO“. ¹¹⁴⁰ Sličan stav dijelilo je i zapovjedništvo lokalne 2. bojne brigade „Herceg Stjepan“ iz Konjica koje je govorilo o „zategnutosti odnosa“ radi čega su postrojbe bile podignute u „I stupanj pripravnosti“.¹¹⁴¹

Na hrvatsko-muslimanske odnose na području Konjica od 17. siječnja utjecao je i jedan sukob unutar Armije BiH. Tog je dana načelnik GŠ Armije BiH Sefer Halilović naredio brigadama na području Jablanice i Konjica da razoružaju skupinu bivšeg komandanta specijalnih jedinica Armije BiH Jusufa Prazine zvanog Juka. Povod tomu bio je oružani napad Prazine na komandu Operativne grupe (OG) Igman Armije BiH na Igmanu. U naredbi je koja je tijekom dana primljena u Komandi 4. korpusa Armije BiH u Mostaru, Prazinu i njegovo ljudstvo trebalo je razoružati i otpremiti u zatvor Armije BiH „Silos“ u Tarčinu.¹¹⁴² No spomenuta Halilovićeva naredba o razoružanju Prazine i njegove jedinice pokazala se neprovedivom u praksi. Čini se kako je i sam Prazina koji se dijelom ljudstva s Igmana povukao do Konjica tijekom istog dana bio upoznat sa

¹¹³⁵ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 241.; HMDCDR, HVO, GS HVO; R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 18. 1. 1993, str. pov. bez broja od 18. 1. 1993., 2.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Ante Starčević, Gornji Vakuf, Operativno izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka 02/2-191) od 18.1.1993.

¹¹³⁶ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada dr. Ante Starčević, Gornji Vakuf, Izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka 02/2-200) od 18.1.1993.

¹¹³⁷ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 241.

¹¹³⁸ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada dr. Ante Starčević, Gornji Vakuf, Izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka 02/2-223 od 19.1.1993. 12.20) od 19.1.1993.

¹¹³⁹ Isto.

¹¹⁴⁰ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija BiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. dj. br. 02-1801/93 od 18. 1.1993.

¹¹⁴¹ HMDCDR, HVO, ZP Mostar; Brigada „Herceg Stjepan“, II bojna, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. II-17/93 od 18. 1. 1993.

¹¹⁴² HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, ŠVK, Naredba, str. pov. br 05/7-26-1K od 17. 1. 1993.

sadržajem Halilovićeve naredbe. Prazina je tako u poslijepodnevnim satima 18. siječnja održao hitan sastanak s lokalnim komandantom 7. brigade „Suad Alić“ Midhatom Cerovcem na kojemu je glavna točka rasprave bila odlazak njegova ljudstva s područja Konjica. Naposljetku je postignut dogovor po kojemu je Prazinino ljudstvo trebalo napustiti područje općine Konjic bez naoružanja što je on i prihvatio zatraživši od Cerovca dopuštenje ostanka u Konjicu kako bi odmorio ljudstvo.¹¹⁴³ Postignuti dogovor Cerovca i Prazine nije bio u duhu naredbe načelnika GŠ Armije BiH vjerojatno stoga što je komandant 7. brigade „Suad Alić“ smatrao da bi pokušaj razoružavanja Prazine doveo do međusobnog sukoba unutar Armije BiH. Istoga je dana komanda 4. korpusa Armije BiH u Mostaru obaviještena o dogovoru Cerovca i Prazine zbog čega je komandant korpusa Arif Pašalić zatražio o tome pisani izvještaj od Cerovca.¹¹⁴⁴

U skladu s naredbom GŠ Armije BiH o njegovom pritvaranju, Prazina se postizanjem dogovora s Cerovcem mogao slobodno kretati dijelom općine Konjic u kojoj su se nalazili pripadnici njegove brigade. Dakle, u okolnostima u kojima se našao bilo je jasno da Prazina nije bio u mogućnosti krenuti u pravcu Sarajeva ili Jablanice gdje su jedinice Armije BiH bile spremne ispuniti naredbu o razoružavanju jedinice koju je vodio i njegovu pritvaranju. Upravo stoga Prazina je sa svojim ljudstvom i pratnjom, sveukupno oko „150 ljudi“, poslije kraćeg zadržavanja u Konjicu pod pratnjom Vojne policije HVO-a poslijepodne 18. siječnja stigao u selo Kostajnicu na području Klisa gdje se nalazilo zapovjedništvo lokalnih snaga HVO-a.¹¹⁴⁵ Hrvatska strana je tada od Prazine upoznata o razlogu njegova povlačenja s Igmana kojemu je prethodio vatreni okršaj s rukovodstvom i pripadnicima Armije BiH iz sastava OG „Igman“ Armije BiH u kojemu je poginuo njegov zamjenik Samir Kahvedžić zvani Kruško. Prema Prazini, povod za sukob bila je naredba o njegovoj likvidaciji od strane načelnika GŠ Armije BiH Sefera Halilovića o kojemu je Prazina navodno posjedovao određen „dokazni materijal“ koji je rukovodstvo Armije BiH stavljao u neugodan položaj.¹¹⁴⁶ O dolasku Prazine i njegove skupine pripadnika od „50 odmetnika“ ,kako ih je za tu priliku definirala muslimanska strana, na područje sela Kostajnice

¹¹⁴³ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: Zapisnik sa sastanka sa Jusufom Prazinom, bez broja od 18. 1. 1993. U potpisu Midhat Cerovac i Jusuf Prazina (pisano rukom)

¹¹⁴⁴ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: Komanda 4. korpusa ABiH, Naredba, str. pov. br. 1169-30 od 18. 1. 1993.

¹¹⁴⁵ SP: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Operativno saznanje izvješće, str. pov. br. 04/16 od 18. 1. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan Konjic, Vanredno izvješće, str. pov. bez broja od 20.1.1993.

¹¹⁴⁶ Isto.; „Prazina nepoželjan“, *Novi Vjesnik*, 21. 1. 1993., 25.

komandu 4. korpusa Armije BiH obavijestio je Štab Armije BiH iz Jablanice u izvještaju od 19. siječnja.¹¹⁴⁷

Prazinin dolazak u Kostajnicu i njegovo stavljanje pod zaštitu HVO-a nepovoljno je djelovalo na postojeće odnose između brigade Armije BiH „Neretvica“ i snaga HVO-a iz Prve bojne brigade „Herceg Stjepan“ opterećene sukobima na području Prozora i Gornjeg Vakufa. Tomu je svakako doprinio i sam Prazina koji je zajedno sa vlastitim ljudstvom odlučio preći u sastav HVO-a pa je traženje njegova zatvaranja dobilo novu dimenziju u odnosima između Armije BiH i HVO-a.¹¹⁴⁸ Drugi dio ljudstva Prazinine jedinice od oko 160 pripadnika bio je od strane pripadnika Armije BiH zarobljen tijekom 16. siječnja. Taj drugi dio ljudstva nakon uhićenja bio je proveden u zatvor Armije BiH „Silos“ u Tarčinu gdje je protiv njih pokrenut kazneni postupak za „djelo oružane pobune“ zbog čega im je određen pritvor.¹¹⁴⁹

Zbog dolaska Prazine i njegovog prelaska u HVO odnosi na području Klisa kretali su se u pravcu sukoba dviju strana o čemu je komandu 4. korpusa Armije BiH izvijestio komandant brigade „Neretvica“ Hasan Hakalović.¹¹⁵⁰ Stoga ne iznenađuje činjenica da je prolazak preko nadzornih punktova Armije BiH kroz Jablanicu ali i Konjic tijekom 18. siječnja bio onemogućen za pripadnike HVO-a.¹¹⁵¹ Stanje na području Klisa kao i Jablanice bilo je narušeno u mjeri da je hrvatska strana procjenjivala kako će upravo u Jablanici doći do sukoba Armije BiH i HVO-a u sjevernoj Hercegovini.¹¹⁵²

Ipak, do sukoba ipak nije došlo, a zbog uspjeha HVO-a na području Gornjeg Vakufa komanda 4. korpusa Armije BiH je 19. siječnja naredila brigadi „Neretvica“ i Samostalnom bataljunu „Prozor“ napad u smjeru Makljena.¹¹⁵³ Navedena zapovijed 4. korpusa Armije BiH donesena je na zahtjev Armije BiH iz Gornjeg Vakufa koja je od GŠ Armije BiH tražila upućivanje

¹¹⁴⁷ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija BiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. dj. br. 02-1901/93 od 19. 1. 1993.

¹¹⁴⁸ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 4. korpusa, s. Parsovići, Izvještaj - Stanje u Konjicu i okolici, str. pov bez broja od 20. 1. 1993. u 16.04.

¹¹⁴⁹ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: Okružno vojno tužilaštvo Zenica, Okružni vojni sud Zenica, Igman, Izvod iz pisma Vrhovnoj komandi, Daljnji postupak s pritvorenim vojnicima bivše jedinice Jusufa Prazine, bez broja od 31. 1. 1993.

¹¹⁵⁰ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija BiH, IV Korpus, Brigada „Neretvica“, Parsovići, Obavijest, str. pov. br. 01-428-1/93 od 18. 1. 1993.

¹¹⁵¹ HMDCDR, HVO, GS HVO, RBiH, HZHB, HVO, GS, Mostar Izvješće, str. pov. dj. br. 09-84/93 od 18. 1. 1993.

¹¹⁵² SP: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Operativno saznanje izvješće, str. pov. br. 04/16 od 18. 1. 1993.

¹¹⁵³ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 241.

jedne „brdske brigade“.¹¹⁵⁴ Cilj napada prema Makljestu bilo je stavljanje Prozora pod vatreni nadzor Armije BiH i na taj način poboljšavanje vlastitih položaja oko Gornjeg Vakufa. Naime, s obzirom na to da je Prozor bio jedina veza područja srednje Bosne s prostorom Hercegovine time bi se prekinula povezanosti snaga HVO-a u srednjoj Bosni s onima u Hercegovini što bi jasno utjecalo i na položaj HVO-a u Gornjem Vakufu.¹¹⁵⁵

Međutim, do upućivanja brigade „Neretvica“ prema Makljestu naposljetku nije došlo i to jer je komanda Armije BiH u Konjicu procijenila kako joj je ta brigada potrebna na konjičkome području. Naime, situacija u općini Konjic bila je do te mjere napeta da se „samo čekalo ko će prvi početi pucati“.¹¹⁵⁶ Povod takvoj ocjeni bila su obostrana zaustavljanja i zarobljavanja pripadnika Armije BiH i HVO-a tijekom 19. siječnja. Prema podacima HVO-a iz Kostajnice povećano koncentriranje snaga Armije BiH i otvaranje novih nadzornih punktova eskaliralo je u trenutku kada su na nadzornom punktu u selu Ostrožac uhićena dva pripadnika odbjegle Prazinine skupine koji su bili pod zaštitom HVO-a. HVO-a je na to odgovorio uhićenjem dvojice pripadnika Armije BiH želeći ih razmijeniti na što muslimanska strana nije pristala.¹¹⁵⁷ Prema izvješću Armije BiH od 19. siječnja na području Klisa su snage HVO-a rasporedile ljudstvo i tehniku na važne položaje na što je istom mjerom odgovorio komandant brigade „Neretvica“ Hasan Hakalović koji je vlastitu „ostalu tehniku rasporedio na preostala brda“.¹¹⁵⁸ Prema podacima muslimanske strane HVO-a je imao i određena pojačanja. Dežurni oficir 7. brigade „Suad Alić“ komandu 4. korpusa obavijestio je kako se na području Kostajnice i Klisa nalazi ljudstvo koje su doveli „Tuta i Daidža“ koje zaustavlja motorna vozila i vrši „zadržavanje i razoružavanje“ pripadnika Armije BiH.¹¹⁵⁹ Zapovjedništvo brigade „Herceg Stjepan“ je u slučaju sukoba sa snagama Armije BiH tražilo topničku podršku brigade „Rama“ po području sela „Krušćica, Jasenik, Džanići i Parsovići“ u

¹¹⁵⁴ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, GS HVO, Mostar, Dešifrirani brzozavi, str. pov. bez broja (br. primitka 02/58-2) od 19.1.1993.

¹¹⁵⁵ HMDCDR, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada dr. Ante Starčević, Gornji Vakuf, Izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka 02/2-229 od 20.1.1993.) od 19.1.1993. 21.50.; HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 19. 1. 1993, str. pov. bez broja od 19. 1. 1993.

¹¹⁵⁶ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 4. korpusa, s. Parsovići, Izvještaj - Stanje u Konjicu i okolici , str. pov bez broja od 20. 1. 1993. u 16.04.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan, Konjic, Vanredno izvješće, str. pov. br. bez broja (br. primitka 02/2-226 od 20.1.1993.) od 20.1.1993.

¹¹⁵⁷ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan, Konjic, Vanredno izvješće, str. pov. br. bez broja (br. primitka 02/2-226 od 20.1.1993.) od 20.1.1993.

¹¹⁵⁸ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 4. korpusa, s. Parsovići, Izvještaj - Stanje u Konjicu i okolici, str. pov bez broja od 20. 1. 1993. u 16.04.

¹¹⁵⁹ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija BiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. dj. br. 02-1901/93 od 19. 1.1993.

kojima je bio raspoređen veći broj pripadnika Armije BiH. U slučaju sukoba u Jablanici tražena je pomoć snaga HVO-a iz Posušja i Tomislavgrada na području Sovićkih vrata.¹¹⁶⁰ No HVO je tada bio u stanju pružiti samo topničku podršku, ali ne i poslati pješачka pojačanja o čemu je brigada „Herceg Stjepan“ sljedećega dana obaviještena od strane zapovjednika OZ SzH Željka Šiljega.¹¹⁶¹ Radi smirenja nesuglasica na području Konjica načelnik GS HVO-a Milivoj Petković je zatražio od zapovjednika brigade „Herceg Stjepan“ Zdravka Šagolja da se područja Klisa povuče Prazina i njegovo ljudstvo zajedno s članovima njihovih obitelji. Vodeći se tim traženjem, u noći 20. na 21. siječnja Prazina i njegovo ljudstvo te pratnja prešli su s područja Klisa u sela prozorske općine odakle su prebačeni u smjeru Prozora.¹¹⁶²

S druge, muslimanske strane, ostao je problem neizvršavanja naredbe brigade „Neretvica“ odnosno napad na Makljen. Problem je osobno pokušao riješiti komandant 4. korpusa Armije BiH Arif Pašalić koji je 22. siječnja preko Jablanice stigao na područje Klisa.¹¹⁶³ Nakon posjete Pašalić je 24. siječnja ponovio naredbu o napadu brigade „Neretvica“ u smjeru Makljena uz pomoć diverzantske postrojbe Armije BiH iz Konjica, koje su djelovale pod nazivom „DIO 004“, kao i Samostalnog bataljona (SB) „Prozor“ čiji su pripadnici bili u selima Here, Kute i Šćipe.¹¹⁶⁴

Za to vrijeme, intenzivni sukobi u Gornjemu Vakufu su nastavljeni neovisno o tomu što su zapovjedništva Armije BiH i HVO-a na čelu sa Seferom Halilovićem i Milivojem Petkovićem 20. siječnja postigli dogovor o prekidu sukoba.¹¹⁶⁵ Nekoliko dana kasnije, u vojnoj bazi UNPROFOR-a u Gornjem Vakufu tijekom 24. siječnja uslijedili su novi pregovori toga puta između Željka Šiljega i Selme Cikotića na kojima je konačno usuglašen prekid otvorenih sukoba.¹¹⁶⁶ Nakon toga su borbe na širem području Gornjeg Vakufa zaista počele jenjavati u noći s 25. na 26. siječnja, dakle gotovo dva dana kasnije.¹¹⁶⁷ Primirje na području Gornjeg Vakufa podrazumijevalo je i

¹¹⁶⁰ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan, Konjic, Vanredno izvješće, str. pov. br. bez broja (br. primitka 02/2-226 od 20.1.1993.) od 20.1.1993.

¹¹⁶¹ HZHB, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Odgovor, str. pov. bez broja od 20. 1. 1993. u 10.00 sati

¹¹⁶² HZHB, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Prozor, str. pov. bez broja od 21. 1. 1993. u 10. 00 sati.

¹¹⁶³ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 241.

¹¹⁶⁴ RBiH, Armija RBiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Naredba, str. pov. br. dj. br. 01-556/93 od 24. 1. 1993.

¹¹⁶⁵ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, OZ SzH, Tomislavgrad, Zapovjed, str. pov. br. 01/ 5-43 od 20. 1. 1993. poslano u Prozoru 20. 01. u 21. 40

¹¹⁶⁶ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „dr. Ante Starčević“, Gornji Vakuf, Operativno izvješće za noć 25/ 26. 1. od 26. 1. 1993. u 07.00; HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad; HZHB, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, str. pov. bez broja od 24. 1. 1993.

¹¹⁶⁷ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „dr. Ante Starčević“, Gornji Vakuf, Operativno izvješće za noć 25/ 26. 1. od 26. 1. 1993. u 07.00; HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad; HZHB, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, str. pov. bez broja od 24. 1. 1993.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 243.

prestanak sukoba na širem prostoru sela Privora i Hera u općini Prozor.¹¹⁶⁸ U skladu s prethodnim iskustvima obje strane su snage na crti razgraničenja rasporedile u cilju osiguranja stečenih pozicija.¹¹⁶⁹

Zbog blokada cesta u smjeru središnje Bosne hrvatska strana je u drugoj polovici siječnja 1993. počela tražiti alternativni prometni pravac. Prvi korak napravljen je 25. siječnja kada je načelnik GS HVO-a Milivoj Petković zapovjedio radove na spajanju ceste Prozor – Fojnica.¹¹⁷⁰ Taj smjer povezivanja podržao je i zapovjednik OZ Središnja Bosna (SB) Tihomir Blaškić koji je stavljanje u funkciju pravca Prozor – Fojnica označio kao „jedini put dotura“ vojne pomoći prema srednjoj Bosni. Blaškić je pritom naglasio kako na dijelu navedenog cestovnog pravca na smjeru od Dobrog polja do Fojnice nije bilo veće koncentracije pripadnika Armije BiH što je temeljio na informacijama izvidnika HVO-a iz Fojnice.¹¹⁷¹ No čini se kako je Blaškić tom prilikom gotovo u cijelosti zanemario stanje na području konjičke općine odnosno Klisa kroz koji je prolazio veći dio trase spomenutog cestovnog pravca. Mogućnost neometanog spoja Prozora s Fojnicom o kojem je izvještavao Blaškić bila je daleko od stvarnog stanja na toj dionici.¹¹⁷² Stoga ne čudi da su zapovjedništva brigada „Herceg Stjepan“ i „Rama“ smatrali su da je cesta prema Fojnici nesigurna za prijevoz MTS-a postrojbama HVO-a u središnjoj Bosni.¹¹⁷³ Unatoč tome HVO je izsmjera Fojnice od kraja siječnja 1993. nastavio rad na cesti do Prozora na pravcu „Fojnica – Bistrica – Otrgoške staje – Divan – Dobro polje“. Dopršetkom i povezivanjem te dionice ceste, Blaškić je od zapovjednika OZ SzH Željka Šiljega tražio informaciju o mogućnosti nastavka izgradnje puta od „Dobrog polja – Tisovice – Rosulja – Jurića – Mejnika – G. Blace“.¹¹⁷⁴

¹¹⁶⁸ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 3. korpusa, Odjeljenje CV 3. korpusa, Zenica, Komanda čete Here za komandu 4. korpusa (primitak: Zapovjedništvo 4. korpusa, br. 01-610/93 od 26. 1. 1993.) bez broja od 26. 1. 1993.; HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Naređenje, str. pov. br. dj. br. 01-611/93 od 26. 1. 1993.

¹¹⁶⁹ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 3. korpusa, Odjeljenje CV 3. korpusa, Zenica, Komanda čete Here za komandu 4. korpusa (primitak: Zapovjedništvo 4. korpusa, br. 01-610/93 od 26. 1. 1993.) bez broja od 26. 1. 1993.; HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Naređenje, str. pov. br. dj. br. 01-611/93 od 26. 1. 1993.

¹¹⁷⁰ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, „Zapovijed, br. 01-140/93 od 25. 1. 1993.

¹¹⁷¹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: Zapovjedništvo OZSB, IZM Vitez, Zahtjev, str. pov. ur. br. 01-1-437-93 od 29. 1. 1993.

¹¹⁷² Isto.

¹¹⁷³ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: OZ SzH, IZM Prozor, Promjena pravca Prozor-Fojnica, str. pov. bez broja od 27. 1. 1993.

¹¹⁷⁴ RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Obavijest, str. pov. dj. br. 01-191/93 od 30. 1. 1993.; Iz pravca Fojnice hrvatska strana gradila je cestovnu komunikaciju na pravcu „Lužina k 622 – Dugo Brdo/ pored slova B/, južno od tt 1459 za 500 m, tt 1533, tt 1552-Marin do /sjeverno od slova M za 150 metara, Kasarna-tt1731, tt 1719-Jelića

Međutim, mogućnosti spajanja dijela dionice ceste od Fojnice do Dobrog polja vrlo brzo je alarmirao muslimansku stranu u Konjicu i Klisu. Komanda brigade Armije BiH „Neretvica“ izgradnju ceste Fojnica - Prozor definirala je kao „strateški interes radi povezivanja srednje Bosne s jugozapadnim dijelom Hercegovine i Republike Hrvatske“. O tome je zbog toga brzo obaviješten GŠ Armije BiH od kojega je tražen daljnji naputak za postupanje.¹¹⁷⁵ Nakon konzultacija s predstavnicima Armije BiH na područje konjičke općine 29. siječnja je upućen lokalni „urbanističko-građevinski inspektor“ iz Konjica koji je utvrdio kako izvođač radova „Ceste Fojnica“ gradnju ceste Fojnica- Prozor ne izvodi u skladu s postojećim propisima zbog čega je njenu izgradnju proglasio protupravnom.¹¹⁷⁶ Shvaćajući što HVO namjerava, načelnik GŠ Armije BiH Sefer Halilović je nakon dobivenog izvještaja od strane 4. korpusa 31. siječnja zabranio gradnju „puta Fojnica – Prozor“ koju je u praksi trebala provesti brigada „Neretvica“, odnosno njen komandant Hasan Hakalović.¹¹⁷⁷ Tako je hrvatski pokušaj direktnog prometnog povezivanja Prozora i Fojnice bio osuđen na neuspjeh.

Odnos snaga i trenutno stanje na području Klisa bilo je u korist muslimanske strane. Potkraj siječnja 1993. komandant brigade „Neretvica“ Hasan Hakalović i zapovjednik brigade „Herceg Stjepan“ Zdravko Šagolj na nekoliko su sastanaka dogovorili da u svrhu sprječavanja sukoba treba maknuti „teško oružje“ s dominantnih kota i formirati zajedničke „patrole“ koje su trebale nadgledati očuvanje „zajedničkog mira“.¹¹⁷⁸ U takvim okolnostima nije bilo moguće osigurati nastavak izgradnje spomenute ceste jer je muslimanska strana imala izravnu naredbu da to spriječi. Armija BiH na području Konjica i Jablanice bila je brojnija i u siječnju 1993. gotovo u istom rasporedu u kojem je bila potkraj 1992. godine. HVO je također bio u istom rasporedu, razdvojen na tri odvojene i relativno nepovezane bojne od Konjica do Jablanice koje bi u slučaju sukoba bile prisiljene na tešku borbu u okruženju

staje, Plavuški Grohot, Divan tt1572, Dobro polje, k 1408. Prema: HMDCCR, HVO, ZZP Tomislavgrad; Zapovjedništvo OZSB, IZM Vitez, Informacija o cesti, str. pov. br. 01-2-103/93 od 7. 2. 1993.

¹¹⁷⁵ R BiH, Armija R BiH, 4. korpus, brigada „Neretvica, Parsovići, Reguliranje pitanja izgradnje saobraćajnice Fojnica – Prozor, str. pov. br. 01-526-1/93 od 29. 1. 1993.

¹¹⁷⁶ Isto.

¹¹⁷⁷ Komanda IV korpusa, Naredba, str. pov. br. 05-764-1/93 od 1. 2. 1993. U potpisu Sulejman Budaković

¹¹⁷⁸ R BiH, HZHB, HVO, Brigada Herceg Stjepan, Konjic, Saznajno izvješće za 31. 1. 1993., str. pov. br. 04/61 od 31. 1. 1993.

7. 2. Nastavak incidenata i oružanih sukoba u veljači i ožujku 1993. godine

Prekid sukoba nije značio i potpuni prestanak vatrenih okršaja koji su na području Gornjeg Vakufa i u istočnom dijelu općine Prozor nastavljeni početkom veljače 1993. godine¹¹⁷⁹ U istom razdoblju stanje se počelo pogoršavati i na području Jablanice i Konjica gdje Armija BiH i HVO nisu uspijevali postići trajniji dogovor o stabilniji međusobnim odnosima. Glede toga, početkom veljače nastavljen je niz sastanaka zapovjednika brigade „Herceg Stjepan“ i brigade „Neretvica“ zbog nastavka dogovora o smirivanju tenzija koje su se javile nakon sukoba u susjednim općinama.¹¹⁸⁰ U izvješću upućenom Zapovjedništvu OZ SzH, zapovjednik brigade „Herceg Stjepan“ Zdravko Šagolj je naveo kako su dogovori pridonijeli „popravljanju“ odnosa i sprječavanju sukoba za što se zalažu obje strane.¹¹⁸¹ Unatoč deklariranoj normalizaciji odnosa, političko i sigurnosno stanje u Konjicu opterećeno je 1. veljače kada je u lokalnoj ratnoj bolnici Armije BiH i HVO-a koja je bila opremljena od hrvatske strane, došlo do otvorenog negodovanja nekolicine muslimanskih liječnika koji nisu željeli prihvatiti „podređenost HZHB“.¹¹⁸² Stav većine muslimanskih liječnika navodno nije podržao dr. Sead Buturović na čiji je ured nekoliko dana kasnije u noći s 3. na 4. veljače ispaljeno nekoliko hitaca.¹¹⁸³ Incident je ponovno aktivirao opterećene lokalne hrvatsko muslimanske odnose pa je o njemu raspravljala i zajednička komisija Armije BiH i HVO-a čiji se sastanak održan nakon što je komandant 4. korpusa Armije BiH Arif Pašalić jednostranim aktom stavio izvan snage dogovor o zajedničkoj ratnoj bolnici u Konjicu.¹¹⁸⁴ Zanimljivo je kako Pašalić prilikom izdavanja spomenute odluke nije ni razmišljao o njenim mogućim posljedicama koje su mogle odraziti i na druga područja u njegovoj zoni odgovornosti. Naime, navedena Pašalićeva odluka bila je u suprotnosti s postojećim odnosima po pitanju

¹¹⁷⁹ HMDCDR; HVO, HZH, HVO, Brigada „dr. Ante Starčević“, Gornji Vakuf, Operativno izvješće za 31. 1. 1993. str. pov. bez broja od 31. 1. 1993. u 18. 00; HMDCDR: HVO, HZH, HVO, Brigada „dr. Ante Starčević“, Gornji Vakuf, Operativno izvješće z. str. pov. bez broja od 1. 2. 1993. u 21. 00 (br. primitka R BiH, HZHB, Odjel obrane, OZ SzH, Tomislavgrad, br. 02/2/427 od 2. 2. 1993.)

¹¹⁸⁰ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija R BiH, Bataljon Vojne policije, Konjic, Dnevni izvještaj, str. pov. bez broja od 30. 1. 1993.

¹¹⁸¹ HMDCDR: R BiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Saznajno izvješće za 03 i 04. 02. 1993., str. pov. bez br. 4. 2. 1993.

¹¹⁸² R BiH, HZHB, HVO, Brigada Herceg Stjepan, Konjic, Saznajno izvješće za 31. 1. 1993., str. pov. br. 04/62 od 31. 1. 1993.

¹¹⁸³ Isto.

¹¹⁸⁴ Isto.; Prema tome, ukidanje zajedničke RB Konjic je novi u nizu nekonzistentnih poteza muslimanske strane koja je opisanim djelovanjem potvrdila vlastite, odnosno ukazala na jednostrane namjere uređivanja područja na kojemu se nalazila.

zbrinjavanja ranjenika budući da su teže ranjeni pripadnici 4. korpusa Armije BiH u navedenom razdoblju i dalje redovito prebacivani i liječeni u KBC Split. Načelnik štaba 4. korpusa Sulejman Budaković je upravo početkom veljače 1993. od strane liječnika iz Splita obaviješten kako u posjetu pripadnicima Armije BiH smještenima u KBC-u Split od kraja prosinca 1992. nije bilo posjeta obitelji kao ni predstavnika Armije BiH.¹¹⁸⁵ Ukidanjem zajedničke bolnice muslimanska strana je tako napravila još jedan potez koji je dodatno unazadio međusobne odnose.

Iz svega navedenog, očigledno je kako se Armija BiH nastojala nametnuti kao nezaobilazan politički faktor u odnosim s hrvatskom stranom u čemu je Komanda 4. korpusa imala izrazito važnu ulogu. Još potkraj siječnja 1993. rukovodstvo Armije BiH na čelu sa Seferom Halilovićem počelo je pritisak na predstavnike civilnih vlasti u Jablanici i Konjicu kako bi onemogućilo rad pojedinaca s kojima su imali nesuglasice i neslaganja. Načelnik GŠ Armije BiH Halilović je 28. siječnja uputio naredbu komandantu 4. korpusa Pašaliću u kojemu ga je upoznao sa stanjem na području Konjica ističući kako ozbiljan problem budućem djelovanju Armije BiH predstavljaju dr. Rusmir Hadžihusejnović, načelnik SJB Konjic Jasmin Guska te komandant 7. brigade „Suad Alić“ Midhat Cerovac. Halilović ih je pritom optužio da su povezani s hrvatskom stranom u cilju ostvarenja „velikohrvatske politike kroz potpuno sprovođenje zadataka koje dobivaju od rukovodilaca HZHB“ što je dovodilo u „zabunu“ dio pripadnika Armije BiH.¹¹⁸⁶ Predmetna naredba bila zapravo uvertira u razdoblje velikih kadrovskih promjena na tom području.

No, pitanje je koliko je Halilovićevo mišljenje o trojici navedenih dužnosnika iz sjeverne Hercegovine bilo održivo. Polovicom veljače 1993. prozvani načelnik SJB Konjic Jasmin Guska je pišući odgovor lokalnom HVO-u po pitanju nadležnosti lokalne SJB u Konjicu, energično odbacio mogućnost priznavanja HVO-a kao tijela koje bi kao čelni čovjek konjičke policije priznavao. Guska se pritom pozvao na isključivu nadležnost MUP-a BiH koje je u predmetnom razdoblju praktični predstavljalo muslimansku stranu.¹¹⁸⁷ Načelnik SJB Konjic na taj je način već drugi puta potvrdio neutemeljenost Halilovićevih optužbi za suradnju s HVO-om. Naime, i prije navedenog odgovora upućenog lokalnom HVO-u, Guska je tijekom prvog dana veljače, dakle svega tri dana nakon Halilovićeve naredbe o rekonstrukciji vlasti u Konjicu, organizirao

¹¹⁸⁵ R BiH, Armija R BiH, 4. korpus, Komanda 4. korpusa, Mostar, obavještenje, str. pov. br. 01/1-773/93 od 1. 2. 1993. U potpisu Sulejman Budaković

¹¹⁸⁶ R BiH, ŠVK OS R BiH, Kabinet načelnika, Sarajevo, Naredba, br. 111-1 od 28. 1. 1993.

¹¹⁸⁷ R BiH, Opština Konjic, MUP R BiH- SJB Konjic, Konjic, Odgovor na Vaš dopis, naš znak 16-8/08-27/93 od 16. 2. 1993. U potpisu Jasmin Guska

potpisivanje „Izjave“ kojom su pripadnici SJB Konjic trebali prihvatiti obilježja i postojanje isključivo MUP-a BiH. S obzirom da se izostanak prihvaćanja „Izjave“ definirao kroz formu odbijanja priznanja postojanja BiH, Guska je na taj napravio proveo vlastitu rekonstrukciju lokalne policije jačajući njen muslimanski kadar koji je potpisao navedenu izjavu.¹¹⁸⁸ Bio je to jedan u nizu praktičnih primjera kojim je Guska dokazao lojalnosti muslimanskoj vlasti u Sarajevu, odnosno ministru MUP-a BiH. Prema tome može se zaključiti da je Guskin problem s rukovodstvom Armije BiH na čelu s Halilovićem proizlazio iz pitanja podređenosti izazvanih osobnim razmiricama i očitim animozitetima budući da Guska, slično kao i načelnik SJB u Hadžićima Refik Tufo, nije htio prihvatiti Halilovićev autoritet.¹¹⁸⁹ Tu vrstu problema potvrđuje informacija Komande 4. korpusa upućena GŠ Armije BiH u kojoj je naglašeno da uzrok „loše suradnje“ s policijom u Konjicu „nisu samo loši odnosi sa HVO“.¹¹⁹⁰

Pokušaji kadrovskih promjena u Konjicu događali su se tijekom pregovora o smanjivanju napetosti između Armije BiH i HVO-a. Nove ozbiljne nespornosti izazvala je prethodno spomenuta naredba načelnika GŠ Armije BiH Sefera Halilovića s kraja siječnja u kojoj je naredio sprječavanje daljnje gradnje ceste Fojnica- Prozor koju je provodila hrvatska strana. Halilovićevu naredbu izvršili su pripadnici izviđačke jedinice Armije BiH brigade „Neretvica“ koji su na području mjesta „Sreće“ nedaleko od Dobrog polja, početkom veljače 1993. zaustavili gradnju ceste prilikom čega su zarobili radnike koji su sudjelovali u njenoj izgradnji.¹¹⁹¹ Hrvatska strana o navedenom događaju bila je upoznata nedugo nakon toga zbog čega je zapovjednik HVO OZ SzH Željko Šiljeg od brigade „Herceg Stjepan“ zatražio informaciju o preciznom mjestu prekida izgradnje cestovne komunikacije ali i mjerama koje su poduzete da se to spriječi.¹¹⁹² Zapovjednik OZ SB Tihomir Blaškić obavijestio je Šiljega kako je do završetka radova i spajanja ceste s postojećim dijelom u smjeru Prozora ostalo „još 400 m“.¹¹⁹³

¹¹⁸⁸ RBiH, Opština Konjic, MUP RBiH- SJB Konjic, Konjic, Izjava o prihvatanju zadataka, obaveza, obilježja MUP-a RBiH, naš znak 16-8/08-10/93 od 1. 2. 1993. U potpisu Jasmin Guska

¹¹⁸⁹ RBiH, ŠVK OS R BiH, Kabinet načelnika, Sarajevo, Naredba, br. 111-1 od 28. 1. 1993.

¹¹⁹⁰ RBiH, RBiH, Armija BiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Vanredni obavještajni izvještaj, str. pov. br. 06-993/ 93 od 10. 2. 1993.

¹¹⁹¹ ČUKLE, Mirsad. „Klišani zaustavili izgradnju „Putu spasa““, 120. Autor navedenog članka prekid cestovne komunikacije Prozor-Fojnica opisao je kao „historijsku odluku, kojom je spriječena fizička podjela Bosne i Hercegovine po granicama zamišljene HZHB“. Svjesna važnosti muslimanska strana je za navedenu cestu zadržala naziv „Cesta spasa“ što je još jednom potvrđivalo njenu stratešku važnost.

¹¹⁹² HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Zahtjev, str. pov. br. 01/100-94 od 5. 2. 1993.

¹¹⁹³ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: Zapovjedništvo OZSB, IZM Vitez, Informacija o cesti, str. pov. br. 01-2-103/93 od 7. 2. 1993.

Objе strane su 5. i 6. veljače prema mjestu prekida radova uputile pojačanja što je ponovno zakompliciralo narušene odnose Armije BiH i HVO-a na području Klisa. U rješavanje problema uključili su se predstavnici Armije BiH i HVO-a s područja Konjica i Fojnice koji su do jutra 6. veljače u sjedištu brigade „Neretvica“ u selu Parsovićima vodili pregovore o nastavku daljnje gradnje i radnicima koje su zarobili pripadnici Armije BiH. Problem zarobljenih radnika i njihovo puštanje sporazumno je dogovoreno bez prevelikih razilaženja, no nastavak izgradnje ceste je odbijen od strane predstavnika Armije BiH.¹¹⁹⁴ Komandant brigade „Neretvica“ Hasan Hakalović tom je prilikom upoznao prisutne predstavnike HVO-a da provodi naredbu o zbrani gradnje ceste koju je dobio od GŠ Armije BiH iz Sarajeva.¹¹⁹⁵ Na taj način Hakalović je potvrdio sumnje da je građevinska komisija općine Konjic koja je zaustavila gradnju radi neriješenih imovinsko-pravnih osnova, zapravo provodila stajališta GŠ Armije BiH.¹¹⁹⁶ Prema tome, u postojećim okolnostima prekid izgradnje ceste bio je moguć angažmanom vojske što je izvedeno u jutro 6. veljače kada su pripadnici Armije BiH iz sastava brigade „Neretvica“ blokirali tri hrvatska sela Plavuzi, Crni Vrh i Požetva.¹¹⁹⁷

Na pregovorima u Parsovićima Armija BiH je odbila mogućnost povlačenja s područja navedenih hrvatskih sela. Ona je na taj način pod izgovorom onemogućavanja daljnje izgradnje ceste pod svoj nadzor relativno brzo stavila tri spomenuta hrvatska sela. S obzirom da je Armija BiH na području Klisa bila brojnija od HVO-a izostanak reakcije bio je skoro pa i očekivan.¹¹⁹⁸ Zbog krize oko ceste HVO je odložio slanje pomoći vlastitim snagama na području Konjica koje su držale liniju obrane prema VRS-a koja je u tim danima bila izložena jakim topničkim napadima.¹¹⁹⁹ Stav hrvatske strane bio je kako novonastale probleme treba „razumno“ riješiti

¹¹⁹⁴ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZSB, IZM Vitez, Odgovor na upit, str. pov. br. 03-2-96/93 od 6.2.1993. u 18.40

¹¹⁹⁵ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Konjic, str. pov. bez broja od 6. 2. 1993

¹¹⁹⁶ RBiH, Armija RBiH, 4. korpus, brigada „Neretvica, Parsovići, Reguliranje pitanja izgradnje saobraćajnice Fojnica – Prozor, str. pov. br. 01-526-1/93 od 29. 1. 1993.

¹¹⁹⁷ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad; RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Zapovjedništvo, Konjic, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/2-43 od 6. 2.1993; HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 6. 2. 1993, str. pov. bez broja od 7.2. 1993.

¹¹⁹⁸ HMDCDR: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Saznajni odjel, Saznajno izvješće za 5. 2. 1993., str. pov. br 04/65 4. 2. 1993

¹¹⁹⁹ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija BiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 1169/45 od 5. 2. 1993.

odnosno izbjegli otvoreni sukob.¹²⁰⁰ Problem oko izgradnje ceste Prozor- Fojnica tako je ostalo neriješeno pitanje koje je zbog važnosti prepušteno na rješavanje u okviru „viših instanci“ vlasti.¹²⁰¹

Pogoršanje odnosa na području Klisa odrazilo se na odnose Armije BiH i HVO-a na području Prozora i Jablanice. HVO Prozor je na prekid izgradnje ceste predlagao zabranu prolaska Muslimanima prema središnjoj Bosni.¹²⁰² Zbog inzistiranja na zabrani prolaska morao je reagirati zapovjednik „Travničke brigade“ HVO-a pukovnik Filip Filipović koji je zbog zadržavanja postojećih relativno mirnih hrvatsko-muslimanskih odnosa u Travniku zahtijevao propuštanje muslimanskih ranjenika koji su bili u povratku s liječenja u Hrvatskoj.¹²⁰³ Tada je već bilo očito

koliko su spomenuta zbivanja međusobno povezana i uvjetovana radi čega je daljnja suradnja Armije BiH i HVO u određenim područjima ovisila o pojedinim kompromisima u drugima. Slične obostrane blokade potvrdile su se kao bitna mjera u međusobnim odnosima što se u drastičnijem obliku pokazalo u razdoblju koje je slijedilo.¹²⁰⁴

Obostrana blokiranja ključnih cestovnih komunikacija bila su česta pojava i na području općine Jablanica te su kao takve često dovodile do pojave „zategnutih“ odnosa. Na pojavu navedenih događaja određenog utjecaja imalo je vidljivo utvrđivanje položaja Armije BiH u pograničnim muslimanskim selima prema Prozoru.¹²⁰⁵ Posebice aktivno stanje bilo je na području sela Gornje Slatine gdje su pripadnici Armije BiH osim izgradnje položaja iznad dijela sela s većinskim hrvatskim stanovništvom izvršili i pripreme za potpunu blokadu ceste Jablanica – Prozor. Za blokadu su pripremljeni masivni granitni blokovi i strojevi korišteni za rad u obližnjem kamenolomu.¹²⁰⁶ Pogoršani odnosi u Slatini su potvrđeni na sastanku održanom tijekom 8. veljače na kojemu su sudjelovali predstavnici muslimanske i hrvatske vojne i civilne vlasti Jablanice.¹²⁰⁷

¹²⁰⁰ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 6. 2. 1993, str. pov. bez broja od 7.2. 1993.

¹²⁰¹ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Izvještaj komisije za br. „Neretvica“, str. pov. br. 01/1-1236/93 od 20. 2. 1993.

¹²⁰² ICTY: RBiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo brigade „Rama“, Zapovjed, br. 01-22-3-13/93 od 27. 1. 1993. U potpisu Šimun Žutić

¹²⁰³ RBiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo Travničke brigade, Zamolba, str. pov. br. 06-358/93 od 6. 2. 1993.

¹²⁰⁴ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Obavještajni izvještaj, dj. br. 06-695/93 od 29.1. 1993.

¹²⁰⁵ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Saznajna služba, OZ SzH, Tomislavgrad, Saznajno izvješće, str. pov. br. 04-50/93 od 5. 2. 1993.

¹²⁰⁶ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: Brigada „Herceg Stjepan“, 3. bojna „Mijat Tomić“, HVO Jablanica, Zapovjedništvo, Jablanica, dnevno izvješće za dan 9. 2. 1993. br. 38/93 od 9. 2. 1993.

¹²⁰⁷ Isto.

Komandant brigade „Neretva“ Armije BiH u Jablanici Enes Kovačević u izvještaju od 8. veljače upućenog komandi 4. korpusa u Mostaru zaposjedanje položaja prema hrvatskoj strani opravdao je opisom „potencijalnog agresora“ kako je za tu priliku nazvao HVO.¹²⁰⁸ Takav Kovačević zaključak bio je suprotan njegovu javnom zalaganju za izbjegavanje sukoba i mirno rješavanja postojećih problema s hrvatskom stranom izraženom na sastanku na Slatini tijekom 8. veljače, dakle istoga dana kada je HVO definirao potencijalnim agresorom.¹²⁰⁹ Ukopavanje položaja Armije BiH osim pograničnih sela i mjesta u smjeru Prozoru, uočeno je od strane HVO-a i na području „Sovičkih vrata, Sovića, Ilijine Grude“ te širem području Doljana. Za razliku od drugih spomenutih područja gdje nije bio ozbiljnih obračuna, na širem području Sovića tijekom 7. veljače došlo je do razmjene vatre između pripadnika Armije BiH i HVO-a.¹²¹⁰ Povodom takvih događaja na području općine Jablanica, ocjena hrvatske strane govorila je kako je u „Jablanici prividno mirno, ali vučarljivo“ uz opći zaključak kako prethodno spomenuti događaji oko „Jablanice prema sredini Bosne ne miriše na dobro“.¹²¹¹ Izradu obrambenih položaja muslimanska strana je primijetila i kod HVO-a u području oko Doljana.¹²¹² To su potvrdili i u HVO-u tvrdeći da rast tenzija dovodi do „obostranog kopanja rovova“ u čemu je prema njihovim informacijama prednjačila muslimanska strana.¹²¹³

U skladu s navedenim, može se zaključiti kako su opažene aktivnosti ukopavanja i jačanja vlastitih pozicija Armije BiH oko Jablanice bile dovoljan znak opasnosti za lokalnu hrvatsku stranu. Tim više što je upravo u siječnju 1993. prostor Jablanice u kojemu nije bilo „borbenih dejstava“ i koji je predstavljalo „teritorijalno središte 4. korpusa“ predloženo za mjesto nastavnog centra, odnosno mjesta obuke za pripadnike 4. korpusa Armije BiH.¹²¹⁴ Pored toga, evidentno je kako se tijekom siječnja 1993. u Jablanici u prenamijenjenim prostorima ogranaka tvornica

¹²⁰⁸ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda brigade „Neretva“, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/73-1-9/93 od 8. 2. 1993.

¹²⁰⁹ ICTY: Slučaj IT-98-34-T, *Radoš diary kept since july 1993.*, 17.

¹²¹⁰ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 7. 2. 1993, str. pov. bez broja od 8. 2. 1993.

¹²¹¹ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 8. 2. 1993, str. pov. bez broja od 9. 2. 1993.

¹²¹² HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda brigade „Neretva“, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-3/93 od 29.1. 1993

¹²¹³ HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 9. 2. 1993, str. pov. bez broja od 10. 2. 1993.

¹²¹⁴ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija BiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Obavijest, dj. br. 01/1-699/ 93 od 29. 1. 1993.; HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 8. 2. 1993, str. pov. bez broja od 9. 2. 1993.

„UNIS“ i „FAMOS“ intenzivno radilo na proizvodnji granata za minobacače pa je dio tih sredstava još tijekom sukoba u Gornjem Vakufu prosljeđen jedinicama Armije BiH.¹²¹⁵ S obzirom na nepostojanje vatrenih položaja prema srpskoj strani, odnosno zahvaljujući izostanku direktnog dodira sa pripadnicima VRS na području planine Prenja, lokalna brigada Armije BiH „Neretva“, tada još uvijek u procesu formiranja, u prvim danim veljače 1993. bila je u mogućnosti dio vlastitih pripadnika rasporediti prema položajima HVO-a.¹²¹⁶ Na temelju svega navedenoga uočava se jasan zaključak da se Armija BiH na području Konjica i Jablanice pripremala za sukob s postrojbama HVO-a.

U cilju smirivanja postojećeg stanja i izbjegavanja otvorenih sukoba na području Jablanice i Konjica boravila su visoka vojna izaslanstva Armije BiH i HVO-a. Tako je sredinom veljače Konjic i Jablanicu posjetilo izaslanstvo HVO OZ JiH i 4. korpusa Armije BiH pod vodstvom njihovih zapovjednika Miljenka Lasića i Arifa Pašalića koji su za tu priliku obišli lokalne postrojbe Armije BiH i HVO-a.¹²¹⁷ Izaslanstvo OZ JiH posjetilo je i zapovjedništvo brigade „Herceg Stjepan“ no nije točno poznato što je bila glavna tema razgovora. Ipak, dio razgovora se sasvim sigurno doticao postojećih odnosa između Armije BiH i HVO-a nakon kojih je zapovjednik brigade „Herceg Stjepan“ Zdravko Šagolj podređenim postrojbama uputio zapovijed o „zatrpavanju položaja, rovova, bunkera i punktova“ čije postojanje nije bilo usmjereno protiv VRS-e. Istovjetnu zapovijed prema Šagoljevoj informaciji vlastitim jedinicama trebala je izdati i Armija BiH za što je kao konačni datum njenog provođenja naveden 21. veljače 1993. godine.¹²¹⁸

Međutim, suprotno od toga, poslije nekoliko tjedana relativnog mira, u noći s 20. na 21. veljače u susjednom području istočnog dijela prozorske općine zabilježeni su novi ozbiljniji oružani incidenti i manji sukobi. Te noći su pripadnici Armije BiH napali okolicu hrvatskoga sela Uzdol. Prema izvorima hrvatske strane, napadu Armije BiH na šire područje Uzdola prethodilo je

¹²¹⁵ RBiH, Armija BiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Obavijest, dj. br 94-47 od 3. 2. 1993.

¹²¹⁶ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija BiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Obavještajni izvještaj, str. pov., dj. br. 06-858/ 93 od 5. 2. 1993.; HMDCDR, Armija BiH 4. korpus, kutija 9986.; RBiH, Armija RBiH, Komanda brigade „Neretva“, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-3/93 od 29.1. 1993.; RBiH, RBiH, Armija BiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Vanredni obavještajni izvještaj, str. pov. br. 06-993/ 93 od 10. 2. 1993.

¹²¹⁷ HMDCDR, HVO, ZP Mostar: HZHB, HVO, OZ JiH, Mostar, Izvješće u 18.00, str. pov. br. 03-0177 od 17. 2. 1993.

¹²¹⁸ HMDCDR, HVO, ZP Mostar: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, Zapovijedam., str. pov. br. 01/96-2 od 17. 2. 1993. U potpisu Zdravko Šagolj

kretanje i pristizanje većeg broja vozila u obližnje muslimansko selo Here.¹²¹⁹ Nakon njihova dolaska u večernjim satima 20. veljače na područje Uzdola otvorena je dotad „najjača vatra“ iz osobnog naoružanja i minobacača prema župnoj crkvi i zgradi škole u kojoj se nalazilo zapovjedništvo 3. bojne brigade „Rama“.¹²²⁰ Okršaj na području Uzdola i Hera bio je ozbiljnije naravi budući da je o njemu nedugo nakon početka bio upoznat i komandant 3. korpusa Armije BiH u Zenici koji je od komande 4. korpusa u Mostaru zatražio detaljnije informacije.¹²²¹ Podrobniji izvještaj o navedenom događaju komandi 4. korpusa u danu sukoba proslijedio je član „državne komisije“ Esad Ramić koji je naveo kako se predstavnik HVO-a na sastanku s njime požalio na „žestok napad Armije BiH iz pravca s. Here, Šćipe i Kute“ tražeći povodom toga i obilazak toga područja od strane predstavnika međunarodne zajednice.¹²²² Ramić je zbog toga tražio od 4. korpusa obustavu napada i utjecaj komandanta Pašalića na osobe koje je on poslao u Here, misleći pritom na Dževada Mujanovića koji je trebao pomoći u reorganizaciji snaga Štaba Armije BiH Prozor, odnosno SB „Prozor“.¹²²³ Ramić je na taj način potvrdio tvrdnju hrvatske strane da su ih napale muslimanske snage za što je kao glavnog krivca indirektno naveo novo pristiglog „vojnog savjetnika“ na tom području Dževada Mujanovića. Dan kasnije, na područje sela Šćipa stigla je skupina pripadnika Armije BiH koja je od preostalih Hrvata tražila odlazak iz sela uz prijetnju da će im uništiti imovinu.¹²²⁴

Stvarnost tih prijetnji bila je vidljiva tjedan dana kasnije u zaseoku Pale na području Uzdola kada je u noći 27. na 28. veljače u cijelosti srušena obiteljska kuća u vlasništvu lokalnog Hrvata dok je većina drugih kuća bila opljačkana.¹²²⁵ Slične radnje istovremeno su se dogodile i na području spomenutog sela Šćipe gdje su lokalne hrvatske kuće bile relativno lako opljačkane budući da je lokalno hrvatsko stanovništvo poslije sukoba Armije BiH i HVO-a na Uzdolu radi

¹²¹⁹ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 20. 1. 1993, str. pov. bez broja od 21. 1. 1993., 1.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Prozor, Izvješće, str. pov. br. 01-1-450/93 od 21. 2. 1993.; HZHB, HVO, OZ SzH, Saznajna služba, Tomislavgrad, Saznajno izvješće op. br. 48/93, str. pov. br. 04-68/93 22. 2. 1993.

¹²²⁰ Isto.

¹²²¹ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Komanda 3. korpusa, Zenica, Stanje u Prozoru, str. pov. br. 02/33-538 od 21. 2. 1993.

¹²²² HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija BiH, Državna komisija, Gornji Vakuf, Dnevni izvještaj str. pov. bez broja (Zapovjedništvo 4. korpusa, br. 02-1261/93 od 22. 2.) od 21. 2. 1993

¹²²³ Isto.; RBiH, HVO, HZHB, Odjel unutarnji poslova, Ured nacionalne sigurnosti, n/r Bruni Stojiću, br. 03-1-1385/93 od 3. 3. 1993. U potpisu Branko Kvesić

¹²²⁴ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Prozor, Izvješće, str. pov. br. 01-1-450/93 od 21. 2. 1993.

¹²²⁵ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Izvanredno izvješće, str. pov. bez br. 28. 2. 1993. (br. primitka RBiH, HZHB, Odjel obrane, OZ SzH, 02/2/596 od 28. 2. 93)

vlastite sigurnosti noći provodilo u susjednom zaselku Ivancima.¹²²⁶ Unatoč svim neprilikama, lokalno hrvatsko stanovništvo koje se namjeravalo vratiti na područje oko Šćipa u tome je bilo onemogućeno od strane pripadnika SB „Prozor“ iz Šćipa.“ Komandant čete Šćipe Mustafa Đogić pritom se pravdao da nije u stanju zaštititi hrvatsko stanovništvo i njihovu imovinu ističući kako je ona otuđena od ljudi „sa strane“.¹²²⁷ Đogić je pritom istaknuo kako bi spomenuti „ljudi sa strane“ vjerojatno pobili Hrvate ako ih zateknu u njihovim opljačkanim domovima.¹²²⁸

Zapovjedništvo brigade „Rame“ je smatralo kako je napad na Uzdol bio posljedica dovođenja snaga Armije BiH s područja Gornjeg Vakufa u cilju prenošenja „žarišta“ sukoba na istočne dijelove prozorske općine.¹²²⁹ Iako takav zaključak nema dodatne potvrde u drugim izvorima, evidentno je kako je Armija BiH u razdoblju nakon spomenutog napada nastojala srediti stanje u vlastitim jedinicama i na taj način omogućiti aktivnije djelovanje na spomenutom dijelu prozorske općine. U tom smislu može se promatrati dolazak posebnog vojnog savjetnika iz 4. korpusa Armije BiH Dževada Mujanovića. Mujanović je zahvaljujući zalaganju za uređivanje stanja i organiziranjem vojnih aktivnosti usmjerenih prema snagama brigade „Rama“ nekoliko tjedana kasnije bio predstavljen za novog službenog komandanta Samostalnog bataljona (SB) Prozor Armije BiH. Za svoj doprinos Mujanović je naknadno i javno pohvaljen za svoje zalaganje u borbi protiv postrojbi HVO-a.¹²³⁰

Napad na Uzdol od 20. i 21. veljače nije bitno utjecao na odnose Armije BiH i HVO-a na području Jablanice i Konjica. Naime, odnosi u te dvije općine i dalje su bili na razini koja nije omogućavala konkretan lokalni dogovor koji bi doveo do iskrenog smanjivanja postojećih nesuglasica. Potvrda toga mogla se pronaći i u istupu načelnika SJB Konjic Jasmina Guske od 16. veljače koji nije htio uvažiti prijedlog lokalne hrvatske strane za povratkom na rad hrvatskih

¹²²⁶ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Izvješće, str. pov. br. 01-1-519 od 1. 3. 1993. U potpisu Petar Kolakušić

¹²²⁷ HMDCDR, Armija R BiH, 4. korpus, Mostar: R BiH, Armija R BiH, 4 korpus, Bataljon „Prozor, Šćipe, Prijedlog, str. pov. br. 1-01-209/93 od 4. 3. 1993. U potpisu Dževad Mujanović, v.d. komandan bataljona Prozor.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad; R BiH, HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Prozor, SIS, Izvješće o slučaju iseljavanja Hrvata iz sela Šćipa, br. 03-02-9/93 od 4. 3. 1993.

¹²²⁸ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Prozor, SIS, Izvješće o slučaju iseljavanja Hrvata iz sela Šćipa, br. 03-02-9/93 od 4. 3. 1993., 2.

¹²²⁹ HMDCDR, HVO, GS HVO: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 23. 2. 1993, str. pov. bez broja od 22. 2. 1993.

¹²³⁰ Armija R BiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Naredba o dodjeli priznanja, str. pov. br. 09-3022/93 od 14. 4. 1993.; R BiH, Armija BiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Brigadi „Neretva“ (bataljon Prozor-uručiti kurirom), str. pov. br. 01-1265/93 od 22.2. 1993.; HMDCDR, Armija R BiH, 4. korpus, Mostar: R BiH, Armija R BiH, Opštinski štab odbrane Prozor- Jablanica, Izvještaj o stanju odgovornosti u zoni odgovornosti Samostalnog brdskog bataljona „Prozor“, str. pov. br. 1-01-225/93 od 28. 3. 1993. U potpisu komandant Dževad Mujanović;

policajaca u SJB Konjic.¹²³¹ Njihov povratak hrvatska strana je tražila tvrdeći da bi to bio pozitivan pomak u cilju „sprečavanja sukoba“ i promjene negativne percepcije prema „HZHB“.¹²³² Ta traženja hrvatske strane Guska je smatrao pritiskom na „rukovodne ljude SJB Konjic“ zaključivši kako nije moguće istovremeno biti pripadnik MUP-a BiH i neke druge političke zajednice.¹²³³ Guskin negativni odgovor na prijedloge hrvatske strane, lokalno rukovodstvo HVO-a Konjic dovelo je u direktnu vezu s višemjesečnim prozivanjima i stalnim pokušajima njegovog diskreditiranja od dijela rukovodstva Armije BiH na čelu sa Seferom Halilovićem. Rukovodstvo HVO-a u Konjicu smatralo je da će se prozvani dužnosnici u Konjicu, među kojima se nalazio i predsjednik Ratnog predsjedništva Konjica, vrlo vjerojatno „trebati dokazati“ rukovodstvu Armije BiH i početi „ekstremnije“ ponašati prema HVO-u. Zbog toga se nije isključivala mogućnost njihovog radikalnijeg nastupanja protiv HVO-a, kao i to da oni preuzmu ulogu „glavnog razbijača HZ HB“ na području Konjica.¹²³⁴

Da je iskrena suradnja HVO i postojećih muslimanskih vojnih i civilnih predstavnika u Konjicu nemoguća bilo je očito na sastanku od 21. veljače održanom između predsjednika Ratnog predsjedništva Konjica dr. Rusmira Hadžihusejnovića i komande brigade 7. brigade „Suad Alić“. Naime, u zaključcima s navedenog sastanka muslimanska strana u potpunosti je odbacila koncept „dvojnosti vlasti“ usputno zauzevši stav moguće promjene postojećeg uređenja odnosa „kroz nove demokratske izbore na području općine Konjic i države.“¹²³⁵ Navedeni zaključci su tako potvrdili jasnu orijentiranost dr. Rusmira Hadžihusejnovića i Midhata Cerovca sukladno zvaničnoj muslimanskoj politici prema HVO-u. To je ujedno bila i otvorena poruka onima na muslimanskoj strani koji su duže vrijeme prozivali Hadžihusejnovića i Cerovca za suradnju s hrvatskom stranom da trebaju tražiti druge načine za njihova micanja s postojećih položaja.¹²³⁶ O važnosti navedenih zaključaka govori i napomena da su se isti trebali pročitati pred „vojnim kolektivom“.¹²³⁷

¹²³¹ R BiH, Opština Konjic, MUP R BiH- SJB Konjic, Konjic, Odgovor na Vaš dopis, naš znak 16-8/08-27/93 od 16. 2. 1993. U potpisu Jasmin Guska

¹²³² R BiH, HZHB, HVO, Izvješće o nekim saznanjima o sigurnosnoj situaciji na području općine Konjic, str. pov. br. 03/ 20- 1 od 4. 3. 1993.

¹²³³ R BiH, Opština Konjic, MUP R BiH- SJB Konjic, Konjic, Odgovor na Vaš dopis, naš znak 16-8/08-27/93 od 16. 2. 1993. 2.

¹²³⁴ R BiH, HZHB, HVO, Izvješće o nekim saznanjima o sigurnosnoj situaciji na području općine Konjic, str. pov. br. 03/ 20- 1 od 4. 3. 1993., 3-5.

¹²³⁵ HMDCDR, Armija R BiH, 4. korpus, Mostar: R BiH, Armija R BiH – 4. korpus,, 7. brigada Suad Alić, Konjic, Informacija, naš znak 01/01-628 od 23. 2. 1993.

¹²³⁶ R BiH, HZHB, HVO, Izvješće o nekim saznanjima o sigurnosnoj situaciji na području općine Konjic, str. pov. br. 03/ 120- 1 od 4. 3. 1993., 3.

¹²³⁷ Isto.

Dva dana kasnije, 23. veljače na Igmanu je održan sastanak predstavnika Armije BiH i MUP BiH na kojem je jedna od važnijih tema bio odnos Armije BiH i HVO-a u Konjicu. Pored Jasmina Guske na sastanku su sudjelovali i načelnik SJB Jablanica Emin Zebić koji su se pridružili Bakiru Alispahiću, Fikretu Prevljku te Zulfikaru Ališpagi zvanom Zuka. Na sastanku je vladalo mišljenje kako „HVO uzima civilnu vlast“ te da je to posebice izraženo na području Konjica i Jablanice i da im se radi toga „treba pomoći“.¹²³⁸ Istaknuta je nužnost „formiranja jake manevarske postrojbe“, a postignut je i dogovor prema kojemu su se buduća zajednička djelovanja trebala poduzimati „sinhronizirano“ te da će policiji u Jablanici kao ispomoć uputiti „dio odreda „Laste“ iz Sarajeva. Uz spomenute dogovore o budućem djelovanju, Guski je Zulfikar Ališpago Zuka prigovorio i tražio objašnjenje o postojanju hrvatske zastave na zgradi SJB u Konjicu. Pored toga, posebna pozornost dana je važnosti postojećih hidroelektrana, posebice HE Jablanica u kojoj je bio moguć prekida dovoda električne energije za veći dio hrvatskih područja Hercegovine kao i dijela južne Hrvatske.¹²³⁹

S druge strane, slično stanje u hrvatsko-muslimanskim odnosima bilo je i u Jablanici gdje je Armija BiH izvještavala o „poboljšavanju“ stanja pod čime se vjerojatno podrazumijevao izostanak izravnih incidenata te općenite smanjene napetosti u gradu gdje su snage HVO-a bile zapravo simboličkog karaktera.¹²⁴⁰ No, stišavanje prethodnih nesporazuma u Jablanici dijelom je bilo uzrokovano najavljuvanim djelovanjem VRS radi čega je dio postojećih snaga brigade „Neretva“ pojačao postojeće položaje u pravcu njihovog očekivanog napada.¹²⁴¹ Unatoč tome, pripadnici Armije BiH iz sastava Opštinskog Štaba Armije Jablanica te brigade „Neretva“ bili su od sredine veljače raspoređeni na svim ključnim mjestima u gradskom i prigradskom dijelu Jablanice „vodeći računa da se ne oslabi druga strana“ pod čime je Kovačević podrazumijevao položaje prema HVO-u uspostavljenje na području Doljana i Slatine.¹²⁴² Za privremeno stišavanje određenih tenzija iz prvih dana veljače, slično kao i u Konjicu, osnovana je zajednička komisija

¹²³⁸ ICTY: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Zabilješka sačinjena na temelju originala dokumentacije koja je oduzeta od Jasmine Guske načelnica SJS Konjic, str. pov. br. 03-.356/93 od 14. 4. 1993., 3.

¹²³⁹ Isto.

¹²⁴⁰ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/1-922-17/93 od 15. 2. 1993.; HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda brigade „Neretvica“, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-21/93 od 21. 2. 1993.; HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda brigade „Neretvica“, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-27/93 od 26. 2. 1993.

¹²⁴¹ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda brigade „Neretvica“, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-19/93 od 18. 2. 1993.

¹²⁴² Isto.

lokalne Armije BiH i HVO-a koja je trebala raditi na „evidentiranju iskopanih rovova u cilju njihovog zatrpavanja i smirivanja situacije“.¹²⁴³ Okupljanje komisije jasno je potvrđivalo prethodne navode o utvrđivanju položaja koje su obje strane izvodile u mjestima u kojima su imali dovoljan broj pripadnika vlastitog naroda. Provedba navedene odluke bila je simboličnog, odnosno relativno sličnog karaktera kao i na području susjedne prozorske i konjičke općine. Izostanak većih napetosti u lokalnim okvirima iskoristio je Enes Kovačević koji je do kraja veljače nastojao ustrojiti brigadu „Neretva“. Stoga je komandi 4. korpusa Armije BiH u Mostaru uputio prijedlog za imenovanje oficira unutar brigade „Neretve“ s kompletnom komandom brigade kao i prijedlozima komandanata za četiri bataljona.¹²⁴⁴ Bio je to posljednji u nizu koraka ustrojavanja spomenute brigade Armije BiH „Neretva“ sa sjedištem u Jablanici.

7. 3. Uvod u otvoreni napad Armije BiH na području Konjica i Jablanice u ožujku i travnju 1993. godine

Na postojeće nesporazume u Jablanici dodatno se odrazila i odluka HVO-a od 27. veljače kojom je onemogućeno vozilima Armije BiH prelazak preko granice u Hrvatsku.¹²⁴⁵ Posljedicu te odluke osjetila je upravo brigade „Neretva“ kojoj je na području Ljubuškog oduzeto vozilo u njenom vlasništvu. Zbog toga je komanda brigade „Neretva“ tražila njegov hitan povratak. U suprotnom komandant brigade prijeteći je upozoravao o mogućem razvoju „neželjenih posljedica između Armije BiH i HVO u Jablanici“.¹²⁴⁶

Brigada „Neretva“ u Jablanici zajedno s Štabom Armije BiH Jablanica tijekom ožujka 1993. je nastavila rad na svom ustrojavanju. Upravo u tom razdoblju komandant 4. korpusa naredio je osnivanje Nastavnog centra Armije BiH u Jablanici za što je izdao i posebne smjernice upućene lokalnim snagama Armije BiH.¹²⁴⁷ Spomenuta odluka o pokretanju nastavnog centra donesena je

¹²⁴³ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda brigade „Neretvica“, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-19/93 od 18. 2. 1993.;

¹²⁴⁴ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, 4. korpus, Komanda brigade „Neretvica“, Jablanica, Prijedlog za postavljanje na ratnu dužnost, str. pov. br. 03/59-1-8/93 od 27. 2. 1993.

¹²⁴⁵ „HVO ukinuo odluku o zatvaranju granica“, *Vjesnik*, 4. 3. 1993., 1.; Ermin Krehić, „Mirotvorno putovanje u srednju Bosnu“, *Vjesnik*, 3. 3. 1993., 8.

¹²⁴⁶ HMDCDR, Armija BiH 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda brigade „Neretvica“, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70/1-33/93 od 4. 3. 1993. u 17.00

¹²⁴⁷ RBiH, Armija RBiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Formiranje nastavnog centra za obuku regruta Armije BiH, str. pov. dj. br. 01-1601/93 od 5. 3. 1993. U potpisu Arif Pašalić

nakon izostanka očekivanog napada VRS na području Konjica i Jablanice. Komanda brigade „Neretva“ je 5. ožujka izvijestila nadređenu komandu 4. korpusa u Mostaru o odnosima Armije BiH i HVO -a u Jablanici ističući kako je prestanak aktivnih sukoba u Gornjem Vakufu doveo do smanjena tenzija ali da se usprkos tome na pregovore s hrvatskom stranom išlo „sa dozom opreza“.¹²⁴⁸ Ne očekujući mogućnost jačeg napada VRS-a komandant 4. korpusa Arif Pašalić je upravo tijekom 8. ožujka odredio Jablanicu kao središnje mjesto tjednih sastanaka komandanta brigada i opštinskih štabova s Komandom 4. korpusa.¹²⁴⁹ Kao glavni razlog sazivanja redovitog tjednog sastanka navedena je „mogućnost izviđanja i b/d“ te „uspješnijeg RIK jedinicama 4. korpusa, veće koordinacije, organizovanja sadejstva sa susjednim jedinicama, uvezivanje svih organa komandi“.¹²⁵⁰ Odabir Jablanice kao središnjeg mjesta susreta rukovodećeg kadra jedinica i Komande 4. korpusa Armije BiH bio je potvrda činjenice da je ona smatrana sigurnim područjem.¹²⁵¹ Jablanica je izabrana jer je bila mjesto u kojemu je Armija BiH bila dominantna i gdje je mogućnost ometanja rada bila najmanja u zoni 4. korpusa Armije BiH.

Istovremeno su i muslimanske vlasti u Sarajevu poduzele mjere na učvršćenju vlasti na teritoriju gdje su bile izmiješane snage Armije BiH i HVO-a. U svojstvu opunomoćenika Vlade RBiH, ministar te Vlade Rusmir Mahmutćehajić je Arifu Pašaliću, Rami Masleši i Jadranku Prliću proslijedio zaključak sjednice Vlade RBiH na kojoj je donesena odluka o stavljanju u funkciju okruga Mostar i Livno.¹²⁵² Mahmutćehajić je osim spomenutih ljudi o navedenom dopisu istoga dana, ali zasebno, obavijestio i predsjednika Regionalnog odbora SDA za Hercegovinu Zijada Demirovića napominjući kako bi mu dopis mogao biti zanimljiv „s obzirom na politički angažman koji imate“.¹²⁵³ Demirović je bio osoba od posebnog povjerenja Alije Izetbegovića na području Hercegovine i njegov se angažman u osnovi sastojao od dva ključna cilja od kojih je prvi bio usmjeren na stvaranje jedinstvene muslimanske vojne i civilne strukture odane središnjoj vlasti u Sarajevu. Drugi njegov cilj bio je onemogućavanje internih hrvatsko-muslimanskih dogovora na

¹²⁴⁸ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, 4. korpus Armije RBiH, Komanda brigade „Neretva“, Jablanica, Obavještajno izvješće, str. pov. br. 06/7-1-2/93 od 5. 3. 1993. U potpisu Senad Džino

¹²⁴⁹ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Naredba, str. pov. dj. br. 01-1623/93 od 5. 3. 1993. u potpisu Arif Pašalić

¹²⁵⁰ Isto.; HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Naredba, str. pov. dj. br. 01-1690/93 od 8. 3. 1993. U potpisu Sulejman Budaković

¹²⁵¹ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda brigade „Neretva“, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/248-2/93 od 8. 3. 1993.

¹²⁵² D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 75.

¹²⁵³ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Vlada, Ministarstvo energetike, rudarstava i industrije, Sarajevo, bez broja od 3. 3. 1993. U potpisu R. Mahmutćehajić

području Hercegovine koji bi rezultirali prihvatanjem međunarodnih i hrvatskih prijedloga o unutrašnjem uređenju BiH. O svemu tome Demirović je intenzivno izvještavao direktno Izetbegovića što je bio slučaj i s pismom koje je mu je uputio tijekom 20. veljače.¹²⁵⁴

Odluka Vlade RBiH o osnivanju okruga hrvatskoj je strani bila neprihvatljiva. Ta je odluka donesena nepunih godinu dana nakon što je područje Livna i Mostara doživjelo prve napade srpske strane i bez pomoći središnje vlasti uspješna obrana tih područja obavljena je kroz strukture HZ HB i HVO.¹²⁵⁵ Prema tome, svrha osnivanja okruga Livno i Mostar značila je ukidanje svih dotadašnjih napora hrvatske strane djelovanje kroz HVO i HZ HB. Stoga ne iznenađuje kako su iz HVO-a odgovorili da pokušaj predstavlja kršenje postojećih dogovora, ne uvažava realnost i prethodne ratne napore, ide u smjeru uspostavljanja teritorijalne podjele u interesu muslimanskog dijela stanovništva te da se u navedenom konceptu okruga zapravo prepoznaje podjela „BiH na unitarističkoj osnovi“ koja kao takva vodi u „koncept sličan bivšoj Jugoslaviji“.¹²⁵⁶

Političke mjere protiv HZ HB podrazumijevale su upotrebu i vojnih mjera jer se bez uporabe Armije BiH nije ni moglo računati na uspjeh. U Hercegovini je zbog toga muslimansko političko rukovodstvo računalo na snage 4. korpusa Armije BiH. Mogućnost izazivanja sukoba na području Konjica i Jablanice početkom ožujka 1993. potvrđivao je HVO-a u Konjicu koji je takvu procijenio temeljio na postojećim tenzijama i događajima iz prethodnog razdoblja. U HVO-u Konjic bili su svjesni brojčane premoći muslimanske strane koja je prema njihovim procjenama u slučaju sukoba bila u mogućnosti prebacivanja oko 2000 pripadnika Armije BiH s područja Igmana na prostor Konjica. Uz to su kolale i neprovjerene informacije o prisustvu snajperista Armije BiH u Konjicu kao i informacije o korištenju zarobljenog srpskog stanovništva za utvrđivanje novih položaja Armije BiH prema HVO-u. Prema istima, u slučaju sukoba Armije BiH i HVO-a preostalo srpsko stanovništvo se trebalo staviti na stranu HVO-a. Zbog toga je muslimanska strana zagovarala „masovne razmjene“ ali i upozoravala preostale Srbe, konkretno u Donjem Selu i Brđanima na pogubnost suradnje s Hrvatima.¹²⁵⁷

¹²⁵⁴ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 72-73.

¹²⁵⁵ Skupština općine Mostar, Krizni štab općine, Odluka, br. 427/ 92 od 29. 4. 1992. U potpisu Milivoj Gagro, Ismet Hadžiosmanović, Zijad Demirović, Borislav Puljić, Josip Škutor, Mehmed Behmen, Ilija Filipović, Fikret Bajrić, Jole Musa

¹²⁵⁶ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, HZHB, HVO, Ured za informiranje, Priopćenje sa 30. sjednice HVO HZHB, bez broja od 13. 3. 1993.

¹²⁵⁷ RBiH, HZHB, HVO, Izvješće o nekim saznanjima o sigurnosnoj situaciji na području općine Konjic, str. pov. br. 03/ 120- 1 od 4. 3. 1993., 3.

Daljnje jačanje međusobnog nepovjerenja, lokalna hrvatska strana u Konjici vidjela je i u činu planiranog preuzimanja kontrole na tvornicom streljiva „Igman, Domom zdravlja te DP „Šumarstvom“ što je izvršeno od strane lokalnih pripadnika Armije BiH iz sastava 7. brigade Suad Alić.¹²⁵⁸ Takvom stanju doprinijela je i „depeša“ od 3. ožujka kojom je SJB u Konjicu i Jablanici nakon prijave o višetjednim incidentima naređeno „skidanje registarskih pločica HZHB“. Stoga nije iznenađenje da su u HVO-u Konjica zaključili da muslimanka strana, odnosno Armija BiH radi na pripremama za „vojničkim ovladavanje“ šireg područja Konjica. U HVO su stoga smatrali da se ne smiju „dovesti u situaciju da nas netko dovede u položaj da budemo začetnici sukoba“.¹²⁵⁹

ARMIJA BIH	HVO
7. brigada „Suad Alić“ Konjic	2. bojna „Konjic“ brigade „Herceg Stjepan“
brigada „Neretvica“	1. bojna „Klis“ brigade „Herceg Stjepan“
Ukupno; 3341 pripadnika	Ukupno + Vojna policija HVO; 1098 pripadnika

Tablica br. 3. Armija BiH i HVO-a na području općine Konjic (razdoblje studeni 1992- ožujak 1993. godine)¹²⁶⁰

Tih dana je Konjicu je održan sastanak Ratnog predsjedništva na kojemu je donijeta odluka da se predstavnicima HVO-a priopćiti zahtjev da se s područja Konjica izmjesti pripadnici postrojbe HVO-a „Nahid Kulenović“ koja je na tom području ostala nakon odlaska Mate Šarlije Daidže.¹²⁶¹ Međutim, spomenuta postrojba, koja je u stvarnosti bila skupina vojnika, osim zajedničkog naziva s lokalnim HVO Konjic nije imala nikakvih drugih poveznica.¹²⁶² Detaljnije informacije o toj skupini nekoliko dana prije tražio je komandant 4. korpusa Armije BiH Arif Pašalić koji je osim njih iste informacije tražio i o postrojbi HVO „Hrasnica“. Kao razlog traženja informacija Pašalić je istaknuo kako za njihovo prisustvo nije traženo odobrenje od strane korpusa Armije BiH u čijoj su se zoni djelovanja nalazile.¹²⁶³ S druge strane, pripadnici HVO-a „Hrasnica“

¹²⁵⁸ Isto, 3.

¹²⁵⁹ Isto.

¹²⁶⁰ HMDCDR, HVO, ZP Mostar: Brigada „Herceg Stjepan“, Pregled popune ljudstva brigade „Herceg Stjepan“ bez broja od 27. 11. 1992.; HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, IV korpus, Brigada „Neretvica“, Brojno stanje jedinice, str. pov. br. 02-869-3/93 od 5. 3. 1993.; RBiH, Armija RBiH – 4. korpus, 7. brigada „Suad Alić“ Konjic, Spisak brigade, str. pov. br. 01/01-742 od 9. 3. 1993.

¹²⁶¹ HZHB, Zapovjedniku Samostalnog mostarskog bataljona, bez broja i datuma. U potpisu Mato Šarlija Daidža; ICTY: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Zabilješka sačinjena na temelju originala dokumentacije koja je oduzeta od Jasmine Guske načelnica SJS Konjic, str. pov. br. 03-.356/93 od 14. 4. 1993., 3.

¹²⁶² D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 257.

¹²⁶³ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Naredba, str. pov. dj. br. 01-1402/93 od 27. 2. 1993. u potpisu Arif Pašalić

su slično kao i pripadnici postrojbe „Nahid Kulenović“ na području Konjica boravili od druge polovice 1992. te su uglavnom bili raspoređeni na obrambenim položajima usmjerenima prema VRS-e.¹²⁶⁴ Osim te karakteristike, obje postrojbe imale su i drugu karakteristiku koja se odnosila na činjenicu kako se radilo o nacionalno miješanim manjim postrojbama koje su činili Hrvati i Muslimani.¹²⁶⁵ Čini se kako je upravo miješani karakter toga ljudstva bio jedan od razloga radi kojega je komandant 4. korpusa Pašalić tražio preciznije detalje o sastavu navedenih postrojbi.¹²⁶⁶ Skupina vojnika postrojbe „Nahid Kulenović“ ostavljena na širem području Igmana i Konjica od strane Daidže bila je istovremeno i opasnost ali i neiskorišten potencijal koji je Pašalić namjeravao iskoristi za vlastitu stranu. Takva mogućnost u postojećim okolnostima nije bila neočekivana, naprotiv bila je izgledna, što je bilo vidljivo u Jablanici kada se krajem siječnja 1993. nekoliko pripadnika Daidžine skupine priključilo Armiji BiH nedugo nakon njegova.¹²⁶⁷

Tijekom 8. ožujka 1993. održan je novi sastanak Ratnog predsjedništva Konjica s vojnim i policijskim čelnicima na kojemu je glavna točka dnevnog reda bila sigurnosna situaciju na području općine. Prema naknadnim informacijama do kojih je temeljem zapisnika jednog od sudionika sjednice informirana hrvatska strana, na sastanku je raspravljano o uvođenju policijskog sata. O stanju na području Seonice utvrđeno je da pripadnici HVO-a blokiraju lokalni put koji Muslimani koriste za prolazak na molitvu u džamiju. Sudionici sastanka bili su upoznati i s naredbom komandanta 4. korpusa o prebacivanju bataljona Armije BiH s područja Mostara na šire područje Konjica. Prema istim izvorima zaključeno je da je opća situacija pod kontrolom te da se „dvije jedinice Armije BiH nalaze u pripravnosti.“ Iako lokalna hrvatska strana nije imala detaljnijih komentara na sadržaj navedene sjednice, navodni incident oko zabrane prolaska Muslimana na redovitu molitvu u džamiju nije smatrala točnim.¹²⁶⁸

S druge strane, stanje na području općina Jablanica i Prozor je bilo slično. No u prvoj polovici ožujka 1993. broj provokacija između HVO i Armije BiH na području sela Hera, Kuta i Šćipa je smanjen. Uzrok tome bile su nepovoljne vremenske prilike i pojava većih količina

¹²⁶⁴ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, HVO Hrasnica, Izvješće s terena- smjena za Turiju od 17. 12. – 24. 12. 1992. U potpisu dozapovjednik GS HVO Hrasnica Vlado Oroz

¹²⁶⁵ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, HVO Hrasnica, Spisak bojovnika sa smjene, bez broja i datuma. U potpisu Vlado Oroz

¹²⁶⁶ HMDCDR, Armija R BiH, 4. korpus, Mostar: R BiH, Armija R BiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Naredba, str. pov. dj. br. 01-1402/93 od 27. 2. 1993. u potpisu Arif Pašalić

¹²⁶⁷ S. IDRIZOVIĆ, Kronologija događanja, 8.

¹²⁶⁸ ICTY: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Zabilješka sačinjena na temelju originala dokumentacije koja je oduzeta od Jasmine Guske načelnica SJS Konjic, str. pov. br. 03-356/93 od 14. 4. 1993., 4.

snijega.¹²⁶⁹ Nepovoljno vrijeme privremeno je povoljno utjecalo i na smanjivanje „tenzija“ i međusobne odnose i na području Jablanice pa je „protok roba i ljudi“ na nadzornim punktovima prolazio bez većih problema.¹²⁷⁰

Zbog smanjenja tenzija i vatrenih okršaja zapovjednik HVO OZ SzH Željku Šiljegu zapovjedio je ukidanje Izdvojenog zapovjednog mjesta (IZM) OZ SzH koje se od siječanjskog sukoba u Gornjem Vakufu nalazilo u Prozoru.¹²⁷¹ Ukidanje IZM bilo je rezultat procjene hrvatske strane o maloj mogućnosti izbijanja novih sukoba sličnih onima u Gornjem Vakufu u siječnju 1993. godine. Čini se kako je slično razmišljalo i zapovjedništvo HVO brigade „Herceg Stjepan“ Konjic koje je unatoč uočenom pojačavanju Armije BiH na području Konjica dopuštalo demobilizaciju pojedinih vojnika radi njihova odlaska u Hrvatsku.¹²⁷² Takve dozvole lokalnog HVO-a Konjic bile su u skladu s postojećim okolnostima i stavom hrvatske strane u Konjicu da se „dogovorom prevaziđu svi nesporazumi“.¹²⁷³

To stajalište bilo je potvrđeno upravo polovicom ožujka u procjenama budućih djelovanja postrojbi HVO-a iz sastava brigade „Herceg Stjepan“. Prema zapovjedi o aktivnoj obrani, snage 2. bojne brigade „Herceg Stjepan“ s područja Konjica svoja su djelovanja planirala uz suradnju s Armijom BiH i isključivo protiv srpske strane, odnosno VRS-a.¹²⁷⁴ To potvrđuje i zapovijed zapovjednika brigade „Herceg Stjepan“ o ojačavanju postojećih linija obrane prema VRS-u od 14. ožujka 1993. godine.¹²⁷⁵ Čini se kako je muslimanska strana na području općina sjeverne Hercegovine bila detaljno upoznata s manjkom ljudstva kod HVO-a što i nije iznenađenje s obzirom da su postrojbe bile izmiješane i u svakodnevnom kontaktu. Tako je primjerice vodstvo

¹²⁶⁹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; R BiH, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Redovno borbena izvješće, str. pov. br. 01/100-337 od 9. 3. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; R BiH, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Redovno borbena izvješće, str. pov. br. 01/100-332 od 7. 3. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; HZHB, HVO, OZ SzH, Tomislavgrad, Saznajna služba, Načelniku VOS GS HVO Mostar, str. pov. br. 04-81/93 od 6. 3. 1993.

¹²⁷⁰ HMDCDR, Armija R BiH, 4. korpus, Mostar: R BiH, Armija R BiH, zapovjedništvo 4. korpusa, Redovni obavještajni izvještaj str. pov. dj. br. 06- 1621/ 93 od 6. 3. 1993. U potpisu Fikret Špago

¹²⁷¹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; R BiH, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Obavijest o prestanku rada, str. pov. br. 01/100-338 od 10. 3. 1993.

¹²⁷² HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; Konjic, Ured obrane Konjic, br. 05/ 137-3 od 15. 3. 93

¹²⁷³ R BiH, HZHB, HVO, Izvješće o nekim saznanjima o sigurnosnoj situaciji na području općine Konjic, str. pov. br. 03/ 120- 1 od 4. 3. 1993., 5.

¹²⁷⁴ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: Brigada HVO „Herceg Stjepan“, Zapovjedništvo 2. bojne Konjic, Zapovjed za aktivnu obranu, str. pov. br. 31/93 od 15. 3. 1993. U potpisu zapovjednik Dragan Zovko

¹²⁷⁵ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; R BiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, Zapovjedam str. pov. br. 01/140-1 od 14. 3. 1993.

Samostalnog bataljona „Prozor“ Armije BiH upravo sredinom ožujka 1993. precizno zaključilo da je nedostatak ljudstva jedna od većih slabosti HVO-a u zoni odgovornosti bataljona ¹²⁷⁶

S druge strane, na muslimanskoj strani sredinom ožujka 1993. su izvršene velike političke promjene koje su jako utjecale na stanje u sjevernoj Hercegovini. Najprije je često nesuglasje između civilnih i vojnih struktura „razrješeno“ odlukom Predsjedništva BiH na sjednici 13. ožujka 1993. smjenom s dužnosti postojećih predsjednika ratnih predsjedništava Jablanice i Konjica Nijaza Ivkovića i dr. Rusmira Hadžihusejnovića. Umjesto novih postavljanja Predsjedništvo R BiH je na istoj sjednici za svojevrsnog kolektivnog predsjednika Ratnih predsjedništava Skupštine općine Konjic i Jablanica imenovalo dr. Safetu Ćibu.¹²⁷⁷ Navedeni događaj predstavljao je politički presedan jer su dva legalno izabrana predstavnika lokalne vlasti zamijenjeni osobom koja nije bila ni kandidat na prethodnim izborima. Međutim, tim se smjenama Armija BiH riješila problematičnog odnosa s predsjednikom Ratnog predsjedništva Konjica Hadžihusejnovićem kojega se često optuživalo za suradnju s hrvatskom stranom.¹²⁷⁸ Osim za suradnju s hrvatskom stranom, Hadžihusejnović je bio optužen i za neke „nelegalne“ radnje na području Konjica što je ponovljeno dan uoči njegove smjene. Hadžihusejnović se od prozivanja iz redova Armije BiH branio odgovorom da su informacije „izvora“ Armije BiH o njegovu radu u Konjicu netočne ističući kako je sve radio u skladu sa zakonom i subordiniranosti prema Vladi R BiH i Armiji BiH. U skladu s time, kratko povratno pismo upućeno 14. ožujka visokom oficiru Armije BiH Hadžihusejnović je zaključio riječima kako je njegova „odanost oružanoj borbi i našim (muslimanskim op.a)“ bila više puta potvrđena te da se i dalje svakodnevno potvrđivala radi čega „nije potrebno da bilo kakve informacije primete od drugih jer naša lična suradnja i povjerenje nadam se da nikada nije bilo dovedeno u pitanje“.¹²⁷⁹

Iako su uz Hadžihusejnovića za suradnju s lokalnim HVO-om u Konjicu sumnjajući i načelnik SJB Konjic Jasmin Guska te komandant 7. brigade „Suad Alić“ Midhat Cerovac oni su dalje zadržali postojeće položaje što je jasno potvrdilo usmjerenost na isključivo političku „čistku“ u Jablanici i Konjicu. Štoviše, istog dana kada je Predsjedništvo R BiH na čelu s Alijom

¹²⁷⁶ HMDCDR, Armija R BiH, 4. korpus, Mostar: Dževad Mujanović, Dnevnik, bez broja od 18. 3. 1993.

¹²⁷⁷ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 256.; Predsjedništvo R BiH, Sarajevo, Odluka o razrješenju predsjednika i članova ratnih predsjedništava skupština opština, br. 02-111-130/93 od 13. marta 1993.

¹²⁷⁸ R BiH, HZHB, HVO, Izvješće o nekim saznanjima o sigurnosnoj situaciji na području općine Konjic, str. pov. br. 03/ 120- 1 od 4. 3. 1993., 3.

¹²⁷⁹ R BiH, Armija R BiH, SVK OS Visoko, na ruke gosp. Rasima Delića, br. 01/1-012-75/93 od 14. 3. 1993. U potpisu Rusmir Hadžihusejnović

Izetbegovićem donijelo odluke o smjenama u sjevernoj Hercegovini, načelnik SJB Konjic Jasmin Guska je u Buturović Polju vodio skupinu policajca koja je preuzela kontrolu nad policijskom ispostavom u kojoj u boravili pripadnici „MUP-a HZHB“, odnosno lokalni hrvatski policajci.¹²⁸⁰ Dva dana kasnije Guska je policijsku ispostavu stavio u sastav SJB Konjic, odnosno u funkciju lokalne muslimanske politike.¹²⁸¹ Stoga se može zaključiti kako je imenovanje Safeta Ćibe bilo posljednji korak u konsolidaciji vojnih i civilnih struktura na tom području. Svih 13 ostalih općina u kojima je istom odlukom Predsjedništvo RBiH imenovalo ratne predsjednike bile su „izbjegličke općine“, odnosno općine koje je zauzeo VRS te su kao takve imale praktične razloge imenovanja novih članova.¹²⁸²

Ćibino postavljanje na rukovodeće mjesto kolektivnog predsjednika Ratnog predsjedništva Konjica i Jablanice podrazumijevalo je i njegovo kooptiranje i u regionalne strukture muslimanske vlasti. Naime, s obzirom na to da Ćibo do trenutka imenovanja nije bio aktivni član SDA 20. ožujka na sastanku „Centrale i Izvršnog odbora SDA“ u Sarajevu donesena je odluka po kojoj je Ćibo „kooptiran“ u Regionalni odbor SDA za Hercegovinu. Prema istoj odluci kao novi punopravni član Ćibo se trebao upoznati s članovima Izvršnog odbora SDA u Konjicu i Jablanici kao i s onima u Regionalnom odboru u Hercegovini s kojima je trebao raspraviti o „stranačkim problemima“ i tome izvijestiti „centralu“, odnosno središnjicu SDA. Navedeno je kako se navedena odluka donosi i radi „poboljšanja“ rada SDA na područje Hercegovine kao i da je o svemu upoznat UredSDA u Zenici koji je bio suglasan s navedenom odlukom.¹²⁸³ Istoga dana 20. ožujka načelnik GŠArmije BiH Sefer Halilović postavio je Ćibu na dužnost u 4. korpus Armije što je ujedno bilo jasnopotvrda usklađenog djelovanja muslimanskog političkog ali i vojnog rukovodstva.¹²⁸⁴ Ćibo je tako istovremeno bio predstavnik civilnih vlasti i Komande 4. korpusa Armije BiH što je svakako rijetko viđena funkcija. Bila je to, što se vrlo brzo vidjelo, najava novog i agresivnog muslimanskog nastupa na području sjeverne Hercegovine. S tim u vezi, novo pismo koje je povodom svoje nelegalne smjene Predsjedništvu BiH u Sarajevu krajem ožujka uputio Hadžihusejnović u kojemu je službeno izrazio čuđenje svojoj smjenom, nije imalo utjecaja na

¹²⁸⁰ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 257.

¹²⁸¹ RBiH, Opština Konjic, MUP RBiH, SJB Konjic, Konjic, Policijska stanica Buturović Polje, Naredba, naš znak 16-8/08-58/93 od 15. 3. 1993. U potpisu Jasmin Guska

¹²⁸² ICTY: Predsjedništvo RBiH, Sarajevo, Odluka o razrješenju predsjednika i članova ratnih predsjedništava skupština opština, br. 02-111-130/93 od 13. marta 1993.

¹²⁸³ SDA, Sarajevo, Kooptiranje novog člana u Regionalni odbor SDA, br. 90/93 od 20. marta 1993. U potpisu Omer Behmen, direktor centrale – potpredsjednik SDA

¹²⁸⁴ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 256.

promjenu nametnute i politički nasilne odluke o rekonstrukciji lokalne muslimanske vlasti u Konjicu i Jablanici.¹²⁸⁵

Odlukom Predsjedništva RBiH o imenovanju Ćibe bili su iznenađeni i u Jablanici. Za imenovanje Safeta Ćibe u Jablanici se saznalo najkasnije 18. ožujka kada je o tome lokalno političko i policijsko rukovodstvo izvijestio smijenjeni predsjednik Ratnog predsjedništva Nijaz Ivković. Prema svjedočenjima pojedinih sudionika tih događaja, Ivković je bio u potpunosti iznenađen navedenom odlukom o smjeni te dijelom i „uplašen“.¹²⁸⁶ Slično kao i Hadžihusejnović i lokalna većinska muslimanska vlast pod vodstvom lokalnog ogranka SDA uputila je prigovor na smjenu u kojemu je navedeno 12 razloga kojima se nastojalo ukazati na neosnovanost smjene civilne vlasti Jablanice. Navedeno je kako su odnosi „legalnih organa vlasti i HVO“ u granicama tolerancije kao i da su civilne strukture vlasti u potpunosti aktivne i usmjerene na rad u skladu s postojećim propisima „RBiH“.¹²⁸⁷ Prigovor je zaključen konstatacijom da je lokalno Ratno predsjedništvo uspjelo uspješno očuvati „legalitet“ vlasti RBiH radi čega spomenuta smjena Nijaza Ivkovića nije mogla biti opravdana.¹²⁸⁸ Shodno tome, stav lokalne muslimanske strane bio je kako je njegova smjena rezultat „štamparske greške“ u kojoj je Jablanica u spomenutoj odluci predsjedništva slučajno dopisana uz Konjic. Potporu takvom mišljenju navodno su pružali i neki „rukovodioci iz republičkih organa“ koji su u tim danima boravili u Jablanici.¹²⁸⁹ Prema tome, očito je kako muslimanskoj strani u Jablanici nisu bili jasni razlozi koji su doveli do smjene njihova rukovodstva.

S druge strane, gotovo istovremeno s navedenim događajima oko interne političke čistke muslimanskog političkog rukovodstva u Jablanici i Konjicu, muslimansko-hrvatski odnosi su se ponovno počeli zaoštrevati na području konjičke općine u Klisu kao i na području susjedne prozorske općine. Novi val zaoštrevanja počeo je nakon što je SJB Konjic uspostavila kontrolu nad policijskom postajom u Buturović Polju i stavila je u svoju funkciju.¹²⁹⁰ Taj potez muslimanske strane i činjenica da se postaja nalazila u većinski hrvatskom selu, izazvao je reakciju

¹²⁸⁵ ICTY: RBiH, Opština Konjic, Ratno predsjedništvo, Konjic, Upit o vezi s odlukom RBiH br. 02-111-130/93 od 16. 3. 1993., br. 01/1-012-95/93 od 25. 3. 1993.

¹²⁸⁶ E. ZEBIĆ, 1992.-1995. *Moja priča*, 181.

¹²⁸⁷ Isto, 182.

¹²⁸⁸ Isto.

¹²⁸⁹ Isto, 183.

¹²⁹⁰ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 256.; RBiH, Opština Konjic, MUP RBiH, SJB Konjic, Konjic, Policijska stanica Buturović Polje, Naredba, naš znak 16-8/08-58/93 od 15. 3. 1993. U potpisu Jasmin Guska

pripadnika Vojne policije HVO-a koji su pri ulasku u Konjic zaustavili i zaplijenili „tri kamiona“ koja su prevozila materijal namijenjen za lokalnu vojnu tvornicu „Igman“.¹²⁹¹ Iako je na sastanku povodom toga slučaja za 17. ožujka dogovoren nastavak razgovora o povratku oduzetih kamiona, Armija BiH je istoga dana na području sela Bradina iz vozila koje je prevozilo vojnu opremu za HVO brigadu „Ban Jelačić“ u Kiseljak zaplijenila veći dio opreme navodeći kao razlog neispravne „popratne akte“, odnosno dokumentaciju.¹²⁹²

Uz Konjic, opće stanje u odnosima se pogoršavalo i na graničnom području s općinom Prozor. Najprije je tijekom 13. ožujka skupina pripadnika Armije BiH iz sela Boljkovca i Voljevca na području oko Zgonova, u blizini važnog Crnog Vrha, napala položaje brigade „Rama“. Kako se radilo o prvom ozbiljnijem napadu nakon dužeg zatišja, lokalni pripadnici HVO-a pozvani su na oprez.¹²⁹³ Brigada „Rama“ sljedećega dana je obavijestila Zapovjedništvo OZ SzH u Tomislavgradu o zarobljavanju jednog pripadnika izviđačke skupine Armije BiH Prozor s područja sela Hera, Kuta, Šćipa.¹²⁹⁴ Taj slučaj je muslimanska strana pokušavala prikazati kao slučajnosti tvrdeći kako je zarobljenik dio „lovačke grupe“ koja se slučajno susrela s pripadnicima brigade „Rama“.¹²⁹⁵ Ipak, nekoliko dana kasnije 18. ožujka Armija BiH je iz smjera sela Hera uz topničku potporu napala Uzdol i cestu Prozor – Perići – Ljubunci – Uzdol. Napad na komunikaciju bio je posebno znakovit budući da se radilo o ključnoj cesti koja se koristila za opskrbu pripadnika HVO-a na području Uzdola.¹²⁹⁶ Napadi Armije BiH su i kasnije nastavljeni težišno oko spomenute

¹²⁹¹ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Dnevni operativni izvještaj, str. pov. br. 02/1-966-59/93 od 16. 3. 1993. HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, n/r Dževada Hadžihusejnovića – direktor „Igman“ Konjic, br. 04-2042/93 od 18. 3. 1993.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 257.

¹²⁹² HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH - 4. korpus, Bataljon Vojne policije, Konjic, Dnevni operativni izvještaj, str. pov. bez broja (br. primitka (Zapovjedništvo 4. korpusa, br. 02-2013/93 od 18. 3. 1993.)) od 17. 3. 1993.

¹²⁹³ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada „Rama“, Izvješće, str. pov. br. 02- 30/93 od 13. 3.1993.

¹²⁹⁴ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada „Rama“, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 02-32/93 od 14. 3.1993.

¹²⁹⁵ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada „Rama“, Izvanredno izvješće, str. pov. bez broja (RBiH, HZHB, Odjel obrane, OZ SzH, Tomislavgrad br. primitka; 02/2/705 od 14. 3. 1993.) od 14. 3.1993.

¹²⁹⁶ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada „Rama“, Redovno izvješće, str. pov. br. 02-38/93 od 18. 3. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 20.00 sati, str. pov. br. 02/2-756 od 18. 3. 1993. HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada „Rama“, Odgovor za ZIP -temeljem zahtjeva GS HVO br 01-491/93 od 20. 3. 1993., str. pov bez broja od 20. 3. 1993

ceste koja je ostala pod vatrenim nadzorom Armije BiH.¹²⁹⁷ Na napad Armije BiH odgovorile su lokalne postrojbe HVO brigade „Rama“ upotrebom topništva u smjeru Hera.¹²⁹⁸ Tijekom tih sukoba komandant Štaba Armije BiH iz Prozora, s privremenim sjedištem u Jablanici, Salih Ruvic pokušao je pred nadređenima prikriti napad kojega su izvele snage pod njegovim zapovjedništvom. To se može zaključiti iz njegova izvješća upućenoga komandi 4. korpusa Armije BiH u kojemu je zatražena „intervencija kod HVO u Mostaru“ kako bi se zaustavio napad HVO-a po muslimanskim položajima. Pri tome je Ruvic naglasio mogućnost „izmicanja kontrole“ nad postojećem situacijom, što je važno navesti kao pokazatelj njegovih ofenzivnih namjera prema Uzdolu.¹²⁹⁹ Dokument kojega je potpisao Ruvic važan je kao primjer prikrivanja stvarnoga stanja na terenu pred višim vojnim tijelima Armije BiH, ali i kao posredan dokaz da napad na Uzdol nije naređen od strane 4. korpusa Armije BiH nego je najvjerojatnije bio posljedica samostalne odluke vodstva lokalnih jedinica Armije BiH. Osim navedenoga izvora, na ovaj zaključak upućuje i izvješće zapovjedništva HVO-a iz Prozora. U tome dokumentu naglašena je spremnost HVO-a za pregovorima s muslimanskom stranom ali ne i s „ekstremima iz Hera“ jer oni nisu pristajali na mogućnost postizanja stabilnijeg dogovora.¹³⁰⁰ O napadu na području Uzdola bilo je poznato i Zapovjedništvo OZ SzH u Tomislavgradu. Spomenuto Zapovjedništvo OZ SzH tom je prilikom izrazilo procjenu da bi situacija oko Uzdola mogla „lako prerasti u širi sukob“ što se pokušavalo izbjeći pod svaku cijenu.¹³⁰¹

Navedena mogućnost širenja sukoba na okolno područje pokazala se točnom nedugo zatim na području južnije od Uzdola u selu Homatlije. To selo, smješteno na rubnome dijelu prozorske i konjičke općine, tijekom 19. ožujka, odnosno dan nakon početka napada na Uzdol, napale su snage Armije BiH iz sela Parsovići. Povod za napad Armija BiH pravdala je pritvaranjem šest Muslimana iz sela Donji Kranjčići koji su se nakon bijega iz brigade „Rama“ priključili Armiji

¹²⁹⁷ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 20. 3. 1993, str. pov. bez broja od 21. 3. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 20.00 sati, str. pov. br. 02/2-767 od 19. 3. 1993.

¹²⁹⁸ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada „Rama“, Izvješće, str. pov. br. 02- 40/93 od 19. 3. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 08.00 sati, str. pov. br. 02/2-768 od 20. 3. 1993.

¹²⁹⁹ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, Opštinski štab odbrane Prozor-Jablanice, Obavijest, str. pov. br. 1-01-44/93 od 22. 3. 1993.

¹³⁰⁰ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 20. 3. 1993, str. pov. bez broja od 21. 3. 1993.

¹³⁰¹ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, OZ SzH, Tomislavgrad, Zapovjednik zapovjedniku brigade, str. pov. br. 01/5-75/93 od 20. 3. 1993.; RBiH, HZHB, HVO, Saznajna služba, OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno izvješće op. br. 37/93, str. pov. br. 04-102/93 od 20. 3. 1993.

BiH odnosno Samostalno bataljonu (SB) „Prozor“ čime su izbjegli obvezu sudjelovanja na redovitoj smjeni prema položajima VRS-e koje je brigade „Rama“ držala prema Kupresu. Nakon njihova presretanja i zarobljavanja na području između Uzdola i Homatlija isti su privedeni do sjedišta brigade „Rama“ u Prozoru.¹³⁰² Izvještaj o njihovu zarobljavanju 3. korpusu Armije BiH prosljeđen je od strane 4. korpusa. Međutim, u informaciji o njihovom zarobljavanju potpuno je izostavljen stvaran razlog njihova zarobljavanja, odnosno činjenica da se radilo o dotadašnjim pripadnicima HVO-a, čime se stvorio dojam bezrazložnog poteza HVO-a te shodno tome i rastućih tenzija uzrokovanih jednostranim djelovanjem hrvatske strane.¹³⁰³

Napad na Homatlije izveli su pripadnici brigade „Neretvica“ Armije BiH sa sjedištem u selu Parsovići koji su opkolili selo i uputili ultimatum malobrojnim pripadnicima HVO-a o predaji oružja pri čemu su zaprijetili da će u suprotnome zapaliti hrvatski dio sela.¹³⁰⁴ Iako iz dostupnih izvora nije vidljivo na koji način su malobrojni pripadnici HVO-a odgovorili na ultimatum indikativno je kako se hrvatski dio stanovništva nakon toga povukao iz sela.¹³⁰⁵ Po svemu sudeći, razlog iseljavanja bio je opravdan strah od snaga Armije BiH. Informacija o napetoj situaciji u Homatlijama brzo se proširila okolnim područjem. Iz toga razloga potencijalni oružani sukob u široj okolini pokušali su zaustaviti zapovjednici brigade Armije BiH i HVO-a iz Gornjega Vakufa, Enver Zejnilagić i Zrinko Tokić, koji su zajedno otišli u Homatlije 21. ožujka.¹³⁰⁶ Za razliku od komandanta Armije BiH iz Gornjega Vakufa koji je zagovarao dogovor i smirivanje stanja oko Homatlija, komanda brigade „Neretvica“ je i dalje ugrožavala selo slanjem svježih snaga. Jednu takvu skupinu koja se sastojala od pet pripadnika diverzantsko-izviđačkog voda brigade

¹³⁰² D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 258.; R BiH, Komanda 4. korpusa, Izvještaj za komandu 3. korpusa, str. pov. br 02/1-966-77/93 od 22. 3. 1993. u 24.00.; R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Izvješće o stanju na teritoriji općine Konjic na dan 24. 3. 1993. str. pov. br. 03-303/93 od 24. 3. 1993.

¹³⁰³ R BiH, Komanda 4. korpusa, Izvještaj za komandu 3. korpusa, str. pov. br 02/1-966-77/93 od 22. 3. 1993. u 24.00.

¹³⁰⁴ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/2-786 od 20. 3. 1993.; HMDCDR, HVO, GS HVO; R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 20. 3. 1993, str. pov. bez broja od 21. 3. 1993., 2.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada „Rama“, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 02-43/93 od 21. 3. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 21.00 sati, str. pov. br. 02/2-801 od 21. 3. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: Brigada „Rama“, Saznajna služba, Saznajno izvješće, str. pov. br. 05-162/93 od 20. 3. 1993.

¹³⁰⁵ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, OZ SzH, Saznajna služba, Tomislavgrad, Saznajno izvješće op. br. 75/93, str. pov. br. 04-104/93 od 21. 3. 1993

¹³⁰⁶ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Izvješće brigade „Dr. Ante Starčević“ za 21. 3. 1993. sta stanjem u 19.00, str. pov. br. 02/2-802 od 21. 3. 1993.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 258.

„Neretvica“, uhitila je straža HVO-a na prostoru između sela Banja Lučića i Vratne Gore.¹³⁰⁷ Naposljetku su u brigadi „Rama“ u Prozoru zaključili da su novi incidenti i sukobi posljedica nastojanja Armije BiH da napravi pomake u smjeru Prozora.¹³⁰⁸ S tom procjenom kao i zarobljavanjem diverzantske skupine Armije BiH ubrzo je obaviještena i šira javnosti. U HVO su stanje na području Konjica smatrali „krajnje napetim“ s napomenom kako se dio snaga Armije BiH povukao s obrambenih položaja prema VRS. Također je smatrano kako je stvarna namjera Armije BiH stjecanje punoga nadzora nad cestom između Hadžića i Jablanice. Dokaz pogoršanog stanja hrvatska strana pronalazila je u smjeni Rusmira Hadžihusejnovića i postavljanju Safeta Ćibe za predsjednika Ratnog predsjedništva Konjica i Jablanice. Ta je činjenica posebno naglašavana jer je Ćibo smatran ekstremistom čije je imenovanje bilo prvi korak u stvaranju „muslimanske regije Konjic – Jablanica – Prozor.“¹³⁰⁹

Zarobljavanje pet izvidnika brigade „Neretvica“ od 22. ožujka dogodilo se nekoliko sati prije nego što je u Prozoru održan sastanak zapovjednika brigada i postrojbi OZ SzH. Na sastanku je osim o tekućim poslovima i stanju obrambenih položaja prema VRS-e vođena rasprava i o trenutkom stanju na području Klisa i Konjica gdje je zapovjedniku brigade „Herceg Stjepan“ obećana pomoć u slučaju „eventualnog sukoba sa ABiH“.¹³¹⁰ Istovremeno, u Parsovićima je tijekom 22. ožujka održan „redovni sastanak vojnih i civilnih predstavnika vlasti iz Konjica“ u čijem radu su između ostalih sudjelovali i smijenjeni predsjednik Ratnog predsjedništva Rusmir Hadžihusejnović, načelnik SJB Konjic Jasmin Guska te Faik Špago, Guskin zamjenik u svojstvu „rukovodilaca obrambenih priprema“.¹³¹¹ Prije toga sastanka Hadžihusejnović i Guska su sudjelovali na još jednom sastanku Ratnog predsjedništva u Konjicu na kojemu je donijet zaključak o suspendiranju „dovlašća“ na području Konjica, odnosno ukidanju HVO-a.¹³¹² Nakon završetka sastanka, muslimanska skupina na čelu s Haždihusejnovićem i Guskom na povratku u Konjic zaustavljena je i privremeno zadržana na području sela Obri od strane vojnika 1. bojne

¹³⁰⁷ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, Brigada „Rama“ Prozor, SIS, Izvješće, br. 03-02-14/93 od 23. 3. 1993.

¹³⁰⁸ Isto.

¹³⁰⁹ „HVO uhitio diverzante Armije BiH“, *Vjesnik*, 23. 3. 1993. posljednja stranica

¹³¹⁰ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/2-808 od 22. 3. 1993

¹³¹¹ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH - 4. korpus, Bataljon Vojne policije, Konjic, Operativni izvještaj, str. pov. bez broja od 23. 3. 1993.

¹³¹² ICTY: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Zabilješka sačinjena na temelju originala dokumentacije koja je oduzeta od Jasmine Guske načelnica SJS Konjic, str. pov. br. 03-.356/93 od 14. 4. 1993., 5.

„Klis“ brigade „Herceg Stjepan“.¹³¹³ Kao povod za zaustavljanje hrvatska strana je istaknula njihovo ranije gostovanje na Radio Konjicu gdje su negativno govorili o ustrojstvu HVO u Konjicu i istovremeno spriječili pristup HVO-u Radio Konjicu.¹³¹⁴

Zaustavljanje i zadržavanje muslimanske skupine dobilo je na iznimnoj važnosti nakon njihovog detaljnog pretresa. Upravo prilikom pretresa kod Jasmina Guske je pronađena dokumentacija o političkim promjenama na području Konjica kao i zapisnik sastanka koji su 20. ožujka održali čelnici regionalnih muslimanskih vojnih i policijskih struktura.¹³¹⁵ Naime, radilo se o sastanku u Konjicu rukovodećih vojnih i policijskih predstavnika Armije BiH i MUP RBiH s područja Jablanice, Konjica i Hadžića na temu postojeće „vojno-bezbjednosne situacije na području opština Hadžići, Jablanica i Konjic, a u odnosu spram Hrvatskog vijeća obrane“.¹³¹⁶ S obzirom na to da na području Hadžića HVO nije postojao glavna rasprava je vođena oko odnosa prema HVO-u na području Konjica i Jablanice. Zaključeno je da se odnos Armije BiH i HVO-a na tom području pogoršava od trenutka započinjanja pregovora u New Yorku te da HVO „silom uspostavljanja paralelnu vlast“ što je bilo predstavljeno kroz devet točaka.¹³¹⁷ Popis optužbi je imao jasnu svrhu opravdati buduće mjere protiv HVO-a.¹³¹⁸ Neuvjerljivost takvog zaključka bila je vidljiva upravo u tijeku pregovora u New Yorku iz kojih se 18. ožujka privremeno povukao upravo Alija Izetbegović navodeći kao razlog novo srpsko granatiranje Sarajeva i teško stanje u okolici Srebrenice koju su napadale snage VRS-a.¹³¹⁹ Za razliku od Izetbegovića na tim je pregovorima je hrvatsko izaslanstvo predvođeno Milom Akmadžićem i Matom Bobanom bilo

¹³¹³ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 4. korpusa, Izvještaj Štabu VK OS BiH, str. pov. dj. br. 2208/93 od 23. 3. 1993.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 258.

¹³¹⁴ RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Izvješće o stanju na teritoriji općine Konjic na dan 24. 3. 1993. str. pov. br. 03-303/93 od 24. 3. 1993.

¹³¹⁵ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 258.

¹³¹⁶ RBiH, Armija RBiH, 7. brigada Suad Alić, brigada Neretvica, brigada „Neretva“, BVP 4. korpusa Armije RBiH, Opštinski štab Armije Jablanica, MUP; Stanica javne bezbjednosti Hadžići, Jablanica i Konjic, Zapisnik, str. pov. br. 16-8/09-62/93 od 20. 3. 1993.; ICTY: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Zabilježka sačinjena na temelju originala dokumentacije koja je oduzeta od Jasmine Guske načelnica SJS Konjic, str. pov. br. 03-356/93 od 14. 4. 1993., 5.; E. ZEBIĆ, *1992.-1995. Moja priča*, 183. Zebić napominje da je u radu navedenog sastanka u Konjicu sudjelovao njegov zamjenik Ahmet Salihamidžić Cicko. Zebić je prema vlastitom priznanju u vrijeme sastanka bio u Zenici.

¹³¹⁷ RBiH, Armija RBiH, 7. brigada Suad Alić, brigada Neretvica, brigada „Neretva“, BVP 4. korpusa Armije RBiH, Opštinski štab Armije Jablanica, MUP; Stanica javne bezbjednosti Hadžići, Jablanica i Konjic, Zapisnik, str. pov. br. 16-8/09-62/93 od 20. 3. 1993., 1-2.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 257.

¹³¹⁸ Ermin Krehić, „Neutemeljeno izjednačavanje“, *Vjesnik*, 18. 3. 1993., 9.

¹³¹⁹ „Čekamo da Srbi prestanu ubijati“, *Vjesnik*, 19. 3. 1993., naslovna stranica

pohvaljeno za suradnju i spremnost za prihvaćanje postignutih dogovora.¹³²⁰ Prema tome nije bilo temelja da se HVO proziva zbog Vance-Owenovog plana koji su hrvatski predstavnici potpisali. Drugim riječima, pronađeni zaključci sastanka od 20. ožujka pokazuju da se na pregovore kao način razrješavanja nesuglasica nije ni pomišljalo već da je odabrano ratno rješenje koordiniranim djelovanjem Armije BiH i MUP-a RBiH protiv HVO-a na području Konjica i Jablanice. Osim spomenutog zaključka važnog zapisnika, od načelnika SJB Konjic Jasmina Guske oduzeta je bilježnica u kojoj je on bilježio mišljenja drugih sudionika sastanka što je važan prilog njegovom razumijevanju. Prema Guskinim zabilješkama komandant brigade „Neretva“ Enes Kovačević je naglasio da trebaju „spriječiti najezdu vlasti HZ HB, suprotstaviti se pljački koju rade (hrvatska strana op.a) uvezati snage na prostoru pomenutih općina, provoditi zakone BiH i napraviti barijeru za HZ HB“.¹³²¹ S obzirom na sadržaj dokumenata, njihov pronalazak bio je više nego dovoljan razlog HVO-u da i dalje zadrži skupinu muslimanskih dužnosnika.

O zadržavanju spomenute skupine na čelu s Hadžihusejnovićem i Guskom, muslimanska strana u Konjica upoznata je navečer 22. ožujka nakon čega se od lokalne Vojne policije HVO-a u Konjicu tražilo formiranje zajedničke „komisije“ koja je trebala otići u sjedište HVO-a u Kostajnici i po ustaljenom običaju pokušati pregovorima riješiti novonastalu situaciju. Komandant brigade „Neretvica“ Hasan Hakalović je nakon informiranja o zadržavanju Hadžihusejnovića i Guske tražio da se ta informacija objavi u javnosti.¹³²² Ponudu muslimanske strane o novom formiranju zajedničke komisije HVO je odbio zbog pogoršanja sigurnosne situacije na širem području Čelinske planine gdje je prema izvještajima muslimanske strane istoga dana došlo do sukoba između pripadnika brigade „Neretvica“ i brigade „Rama“.¹³²³ O tome da je na pograničnom općinskom području Prozora i Konjica došlo do „otvorenog sukoba“ Komandu 4. korpusa istoga dana izvijestila je upravo komanda brigade „Neretva“.¹³²⁴ Prema podacima brigade „Herceg Stjepan“ njihov pokušaj posredovanja u sukobu nije bio uspješan pa su snage 1. bojne „Klis“ stavljene u stanje pune borbene pripravnosti. Armija BiH je na to odgovorila blokiranjem

¹³²⁰ Isto.

¹³²¹ ICTY: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Zabilješka sačinjena na temelju originala dokumentacije koja je oduzeta od Jasmine Guske načelnica SJS Konjic, str. pov. br. 03-356/93 od 14. 4. 1993., 5.

¹³²² HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar R BiH, Armija RBiH – 4. korpus, Brigada „Neretvica“ Parsovići, Komandi 4. korpusa Mostar, bez broja od 23. 3. 1993. (dodatak na telegram CADCN3UB)

¹³²³ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH - 4. korpus, Bataljon Vojne policije, Konjic, Operativni izvještaj, str. pov. bez broja od 23. 3. 1993.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 258.

¹³²⁴ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda brigade „Neretvica“, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-47/93 od 22. 2. 1993.

prometnica i cesta na području Klisa i Neretvice.¹³²⁵ Istoga dana u večernjim satima brigada „Rama“ je obavijestila Zapovjedništvo OZ SzH u Tomislavgradu o nastavku novih borbi oko područja sela Here.¹³²⁶ Potvrde tih sukoba stigle su istovremeno i sa strane SB „Prozor“ Armije BiH čiji je komandant opovrgao tvrdnje hrvatske strane o djelovanju vlastitih pripadnika usputno govoreći o „30 granata raznih kalibara“ koje su na područje Hera bile upućeni iz smjera položaja pripadnika brigade „Rama“.¹³²⁷ Prema tim tvrdnjama pregovori oko smirivanja stanja „su u toku na papiru ali HVO strana“ je i dalje bila usmjerena na napad na položaje Armije BiH oko Hera. Međutim, optužbu da HVO opstruira pregovore negira upravo obavijest komandanta Štaba Armije BiH Prozor u Jablanici Saliha Ruvića od 22. ožujka Komandi 4. korpusa u kojoj je jasno istaknuo da je odustao od nastavka pregovora s HVO-om u Prozoru.¹³²⁸

Tijekom popodneva 22. ožujka na širem području od sela Homatlija i obližnje Čelinske planine do Hera vođene su borbe između jedinica Armije BiH iz Klisa i Hera te postrojbi HVO-a iz sastava brigade „Rama“. U početnoj fazi borbi u njih nisu bili uključeni pripadnici 1. bojne „Klis“ brigade „Herceg Stjepan“. Ipak, Zapovjedništvo HVO-a u Klisu obavijestilo je nadređeno zapovjedništvo da će u noći 22. ožujka pokušati steći nadzor nad određenom „dominantom kotom“ prije toga ipak tražeći „upute za daljnje djelovanje“.¹³²⁹ Dan kasnije, GS HVO-a uputio je brigadi „Herceg Stjepan“ upute u kojima je zatraženo držanje postojećih položaja te „suzdržavanje“ od svih borbenih aktivnosti protiv jedinica Armije BiH osim ondje gdje nije došlo do ugroze postojećih položaja i civilnog stanovništva.¹³³⁰ Iz njihove prepiske je očito da HVO nije očekivao da će se ozbiljniji sukob proširiti na područje Klisa. Snage 1. bojne „Klis“ brigade „Herceg Stjepan“ zbog toga su se i dalje zadržale na istim položajima od kojih su najvažniji bili na koti Mravuljak i na dijelu planine Bokševice preko koje je bila moguća jedina relativno sigurna veza sa snagama HVO-a iz Prozora.¹³³¹ Područje Bokševice HVO je smatrao svojom „glavnom kotom“

¹³²⁵ HMDCDR, HVO, GS HVO; R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 22. 3. 1993, str. pov. bez broja od 23. 3. 1993., 4.

¹³²⁶ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Rama, Izvješće sa stanjem u 20.00 sati, br. 02-44/93 od 22.3.1993

¹³²⁷ HMDCDR, Armija R BiH, 4. korpus, Mostar: Samostalni brdski bataljon Šćipe, Obavijest za 4. korpus, str. pov. br. 01-206//93 od 22. 3. 1993.

¹³²⁸ HMDCDR, Armija R BiH, 4. korpus, Mostar: R BiH, Armija R BiH, Opštinski štab odbrane Prozor-Jablanice, Obavijest, str. pov. br. 1-01-44/93 od 22. 3. 1993.

¹³²⁹ HMDCDR, HVO, GS HVO; R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 22. 3. 1993, str. pov. bez broja od 23. 3. 1993., 4.

¹³³⁰ R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Upute o daljnjem djelovanju, str. pov. dj. br. 01-519/93 od 23. 3.1993.

¹³³¹ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 258.

na području Klisa.¹³³² U skladu s njezinim značenjem, novoimenovani zapovjednik brigade „Rama“ Marinko Beljo je tražio hitno probijanje puta iz smjera sela Ustirame i Kućana do Bokševice.¹³³³

Borbe na granici prozorske i konjičke općine kao i uhićenje Hadžihusejnovića i Guske bile su povod komandantu 7. brigade „Suad Alić“ da 23. ožujka zapovijedi vlastitim snagama potpunu blokadu cestovnih prilaza Konjicu.¹³³⁴ Navedena zapovijed je ubrzo zatim provedena uspostavljenjem novih nadzornih punktova na gradskom i prigradskom području Konjica. Istovremeno su u gradu Konjicu blokirane prostorije Vojne policije HVO-a.¹³³⁵ Uslijed novonastale situacije te nemogućnosti rada HVO-a na području Konjica, zapovjednik satnije HVO-a iz sastava 2. bojne „Konjic“ na području sela Turije je zapovjedio mobilizaciju svih radno sposobnih muškaraca iz spomenutog sela koji su trebali popuniti postojeću crtu obrane prema VRS-e.¹³³⁶ Istovremeno, na dobivenu vijest iz Konjica, Armija BiH iz Jablanice je blokirala cestu u smjeru Prozora na području Slatine gdje je s vozila koja su pristigla na nadzorni punkt Armije BiH skidala registracijske s oznakama HZ HB. Slična blokada dogodila se i na području Doljana gdje su lokalni pripadnici Armije BiH blokirali cestu u smjeru Jablanice.¹³³⁷ S tim je blokadama otežano dovođenje pojačanja pripadnicima HVO-a na područje Hudutskog i planinskog područja Pisvira. Radi uspostave veze s tim pripadnicima predstavnici brigade „Rama“ nastojali su postići dogovor s Armijom BiH što nije bilo izgledno s obzirom na postojeće odnose i manje sukobe.¹³³⁸ Pored toga, na području između Kosnih Luka i Zlata, komanda brigade „Neretva“ Armije BiH iz Jablanice rasporedila je diverzantski vod u svojstvu potpore lokalnim snagama.¹³³⁹ S tim je

¹³³² HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 23. 3. 1993, str. pov. bez broja od 24. 3. 1993., 5.

¹³³³ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; Brigada „Rama“, Zahtjev, str. pov. br. 01-658/93 od 24. 3. 1993.

¹³³⁴ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 258.

¹³³⁵ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH – IV Korpus, 7. brigada „Suad Alić“, Naređujem (Naredba komande 4. korpusa), br. 01/01-910 od 24. 3. 1993.

¹³³⁶ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; HZHB, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, I satnija, Zapovjed, bez broja od 23. 3. 1993. U potpisu zapovjednik satnije Tomislav Žilić

¹³³⁷ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; HZHB, HVO, Samostalna bojna „Rafael Boban“, Posušje, Vanredno izvješće, str. pov. br. 05-26/43 od 23. 3. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, Brigada „Rama“ Prozor, SIS, Izvješće, br. 03-02-14/93 od 23. 3. 1993.;

¹³³⁸ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; HZHB, HVO, brigada „Rama“, Izvanredno izvješće, bez broja – službeno od 24. 3. 1993.

¹³³⁹ RBiH, Armija RBiH, Komanda brigade „Neretva“, Jablanica, Naređujem, str. pov. br. 02/224-1-7/93 / 02-68-1-13/93 od 23. 3. 1993. U potpisu Enes Kovačević

potezima prolazak u smjeru Prozora i Doljana bio u cijelosti blokiran za hrvatsku stranu pa je sav promet iz središnje Bosne do Mostara preusmjeren preko planinskog područja Vrana.¹³⁴⁰

Blokiranjem Konjica i Jablanice ujutro 23. ožujka pripadnici Armije BiH započeli su razoružavanje i zarobljavanje pripadnika HVO-a i drugih Hrvata civila.¹³⁴¹ Osim u gradu Konjicu, pripadnici Armije BiH su istoga dana zauzeli improviziranu vojarnu HVO-a na području Ivan Sedla u neposrednoj blizini sela Bradine gdje su zarobili oko „20 Hrvata“.¹³⁴² U isto vrijeme, pripadnici HVO-a na području hrvatskog sela Zabrdā razoružali su posluge tri „protuavionska topa 20/3 mm“ Armije BiH iz miješane borbene hrvatsko-muslimanske skupine. Nakon što su razoružani, pripadnicima Armije BiH omogućen je slobodan odlazak u smjeru Konjica.¹³⁴³ Nedugo zatim, Komanda 4. korpusa je naredila 7. brigadi „Suad Alić“ da vrati u svoj posjed protuzračne topove što brigada nije realizirala.¹³⁴⁴

Vidljivo je da jedinice Armije BiH nisu pokušale zauzeti područje prigradskih sela Turije, Zabrdā i Zaslavlja gdje su pripadnici 2. bojne HVO brigade „Herceg Stjepan“ držali crtu obrane prema VRS-u.¹³⁴⁵ U Armiji BiH su ispravno procijenili kako zbog mogućnosti srpske ugroze HVO-a iz tih sela neće biti u mogućnosti pružiti pomoć vlastitim pripadnicima u Konjicu.

Osim spomenutih hrvatskih sela u blizini Konjica, važno područje koje su pripadnici HVO kontrolirali bilo je brdo Zlatar iznad Konjica. O navodnoj opasnosti koja je prijetila sa Zlatara, dan prije napada na HVO u Konjicu Komandu 4. korpusa Armije BiH obavijestio je Esad Ramić. Ramić je tom prilikom prenio informaciju 7. brigade „Suad Alić“ da HVO ima veću količinu naoružanja na području Zlatara. Pri tome je posebno naglasio topnička oruđa u posjedu HVO-a, odnosno minobacače i „VBR 107 mm“ te jedan brdski top. Iako je u svome izvješću Ramić naveo kako su oruđa HVO-a na Zlataru bila usmjerena prema VRS-e, muslimanska je strana novonastale okolnosti iskoristila kako bi vodstvu HVO-a u Konjicu uputila apsurdan prigovor da su oruđa

¹³⁴⁰ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad; HZHB, HVO, brigada „Rama“, Za OZ S/ Vitez, n/ r puk. Filip Filipović, bez broja – službeno od 24. 3. 1993.

¹³⁴¹ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 258.

¹³⁴² Isto.; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Izvješće o stanju na teritoriji općine Konjic na dan 24. 3. 1993. str. pov. br. 03-303/93 od 24. 3. 1993.

¹³⁴³ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, Bataljon Vojne policije, Konjic, Dnevni operativni izvještaj, str. pov. br 01/ p-0-8/93 bez datuma (br. prijema: Zapovjedništvo 4. korpusa, br. 02-2492/93 od 3. 4. 1993.) oznaka telegrama CADC14PA

¹³⁴⁴ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komisija za pregovore, Konjic, Izvještaj, str. pov. bez br. (br. primitka; Zapovjedništvo 4. korpusa, br 01-2629/93 od 6. 4. 1993.) od 4. 4. 1993.

¹³⁴⁵ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad; HZHB, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, I satnija, Zapovjed, bez broja od 23. 3. 1993.

HVO-a prema položajima VRS-e bila usmjerena preko područja tvornice „Igman“ i ARK-a zbog čega je predložena da se „postavi pitanje zapovjedništvu operativne zone JIH zašto je to urađeno“.¹³⁴⁶ Taj „banalni“ prigovor pokazuje s kakvim je povodima Armija BiH pravdala svoje napade na HVO.

Istovremeno su u drugom dijelu općine, na području Klisa jedinice Armije BiH ojačale vlastite snage koje su bile na dominantnim kotama oko područja sela s hrvatskim stanovništvom. Jedno od tih sela bilo je Goransko Polje, smješteno između Parsovića i Buturović Polja koje se tijekom 23. ožujka našlo u potpunom okruženju snaga Armije BiH.¹³⁴⁷ Tamošnji komandanti Armije BiH iz brigade „Neretvica“ nastojali su prostor oko Buturović Polja i Goranskog Polja odsjeći od HVO-a u Kostajnici pa su na području Golog Brda, kao područja koje je bilo svojevrsna spojnica triju navedenih naselja, 22. ožujka izvršili neuspješno miniranje uslijed čega je došlo ranjavanja sedam pripadnika Armije BiH.¹³⁴⁸ Sve je to bilo odraz nastojanja za izoliranjem većih hrvatskih naselja od manjih na području Klisa. Poslijepodne 23. ožujka sukob koji se do tada uglavnom vodio na pograničnim područjima prozorske i konjičke općine prenio se na uže područje Klisa, a brigada „Herceg Stjepan“ je obavještena da Armija BiH dobiva pojačanja iz smjera Konjica¹³⁴⁹

Informacije o dolasku pojačanja bile su točne iako se nije mogla precizirati brojnost pristiglih pripadnika koja je ovisila o daljem razvoju situacije u Konjicu i bližoj okolini. Međutim, s obzirom na to da su snage Armije BiH najkasnije u poslijepodnevnom satima 23. ožujka uspostavile nadzor nad najvećim dijelom Konjica to im je omogućilo odvajanje respektabilnijih snaga za djelovanje na području Klisa. Na taj način je i Vojna policija Armije BiH u Konjicu obavijestila Komandu 4. korpusa Armije BiH da se veći dio njezinih pripadnika porijeklom s područja Klisa aktivno uključio u spomenuti sukob na tom prostoru.¹³⁵⁰ Intenzitet sukoba na području Klisa u poslijepodnevnom satima tijekom 23. ožujka potvrdio je njegovu ozbiljnost u koju sa strane lokalnih snaga HVO-a više nije bilo sumnje. Ozbiljnost započetih sukoba na

¹³⁴⁶ HMDCDR, Armija R BiH, 4. korpus, Mostar: R BiH, Armija R BiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Kontrola prve borbene linije, izvještaj, str. pov. dj. br. 02-2199/93 od 23. 3. 1993. U potpisu Esad Ramić

¹³⁴⁷ HMDCDR, HVO, GS HVO; R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 23. 3. 1993, str. pov. bez broja od 24. 3. 1993., 1.

¹³⁴⁸ HMDCDR, HVO, UP SIS: Pismo: Hrvatska općina Konjic, bez Hrvata, n/r Krešimir Zubak

¹³⁴⁹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad; R BiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Izvješće o stanju u Klisu 23.03. 1993. u 02.00, bez broja (br. primitka u OZ SzH 02/ 2-813 od 23. 3. 1993) od 23. 3. 1993.

¹³⁵⁰ HMDCDR, Armija R BiH, 4. korpus, Mostar: R BiH, Armija R BiH - 4. korpus, Bataljon Vojne policije, Konjic, Dnevni operativni izvještaj, str. pov. bez broja (br. primitka u 4. korpus; 02-2295 od 27. 3. 1993) od 23. 3. 1993

području Klisa očitovala se i po uporabi topništva s obje strane. Tako je vodstvo brigade „Neretvica“ zatražilo od komande Armije BiH iz Jablanice granatiranje položaja HVO-a na području Kostajnice, Falanova Brda te Bokševice, dok je brigada „Herceg Stjepan“ uputila zahtjev brigadi „Rama“ da topničkom vatrom djeluje prema selima „Krušćica, Studenčica i Jasenik“ gdje je prema izvorima hrvatske strane zabilježena veća koncentracija pripadnika Armije BiH.¹³⁵¹ Topnička potpora Armije BiH iz Jablanice je bila moguća jer je na „ranije pripremljen“ vatreni položaj na području sela Gornje Papratsko upućeno „odjeljenje MB 120 mm i jedno odjeljenje MB 82 mm“ koje je trebalo djelovati po položajima HVO-a.¹³⁵²

U odgovoru zapovjedništva brigade „Rama“ istaknuto je kako će njeno topništvo djelovati nakon povratnog odobrenja od strane zapovjednika OZ SzH Željka Šiljega.¹³⁵³ Međutim, Šiljeg nije odobrio topničku pomoć zbog zapovijedi komandanta 4. korpusa Armije BiH Arifa Pašalića i načelnika GS HVO-a Milivoja Petkovića o prestanku sukoba i početku pregovora.¹³⁵⁴ Prema istoj zapovijedi, sukobe na području Konjica trebalo je hitno zaustaviti i otvoriti ceste radi pravovremene dostave pomoći „Tuzli, Usori i Sarajevu“. Pored toga, naređeno je puštanje svih zarobljenih osoba, a nova zajednička komisija Armije BiH i HVO-a od četiri člana koja je trebala stići u Konjic imala je „sve ovlasti u Zapovijedanju“.¹³⁵⁵

Kao i u redovima HVO-a, zapovijed o prestanku oružanoga sukoba zabilježena je i u hijerarhijskoj strukturi Armije BiH. Komanda 4. korpusa Armije BiH nakon toga je pisanim putem izdala naredbu vlastitim jedinicama s područja Prozora, Jablanice i Konjica da prekinu bojno djelovanje. U naredbi za prestankom sukoba, vodstvo 4. korpusa je navelo da se ta naredba donosi na osnovi „usmenog dogovora“ s hrvatskom stranom.¹³⁵⁶ No sama naredba o prestanku oružanoga sukoba nije značila da će ona kod svih jedinica na koje se odnosila biti i nužno odmah provedena.

¹³⁵¹ HMDCDR, HVO, GS HVO; R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 23. 3. 1993, str. pov. bez broja od 24. 3. 1993., 4.

¹³⁵² R BiH, Armija R BiH, Komanda brigade „Neretva“, Jablanica, Naređujem, str. pov. br. 02/224-1-8/93 / 02-68-1-14/93 od 23. 3. 1993. U potpisu Enes Kovačević

¹³⁵³ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HVO, brigada „Rama“, službeno od 23. 3. 1993.; HMDCDR, HVO, GS HVO; R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 23. 3. 1993, str. pov. bez broja od 24. 3. 1993., 4.

¹³⁵⁴ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 258.; R BiH, Armija R BiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Načelniku Vrhovne komande Armije R BiH n/ r Seferu Halioviću, str. pov. br. 02/1-966-79/93 od 23. 3. 1993.

¹³⁵⁵ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zapovijedamo-Naređujemo (HVO i A BiH) str. pov. dj. br. 01-508/ 93 od 23. 3. 1993./ Armija BiH, Komanda IV. Korpusa dj. br. 01-2192/93 od 23. 3. 1993. U potpisima Milivoj Petković i Arif Pašalić; R BiH, Armija R BiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Načelniku Vrhovne komande Armije R BiH n/ r Seferu Halioviću, str. pov. br. 02/1-966-79/93 od 23. 3. 1993.

¹³⁵⁶ R BiH, Armija R BiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Naredba, str. pov. dj. br. 02-2198/93 od 23. 3. 1993.

Uzevši to u obzir, moguće je da je vodstvo 4. korpusa prethodno spomenutom formulacijom o usmenom dogovoru pokušalo usporiti primjenu zapovjedi o prestanku sukoba. Zbog nastavka sukoba, do kraja 23. ožujka hrvatska strana izvijestila je o jednom poginulom pripadniku 1. bojne „Klis“ te dva zarobljena za koje je smatrala da su naknadno ubijeni. Prema istim izvorima na muslimanskoj strani bilo je „više poginulih i ranjenih“.¹³⁵⁷

Nakon dogovora o primirju uslijedilo je prethodno dogovoreno obostrano puštanje svih zarobljenika koje se do ranih jutarnji sati 24. ožujka provodilo „relativno dobro“. U navedenoj razmjeni pušteni su i predsjednik Ratnog predsjedništva Konjica kao i načelnik SJB Konjic.¹³⁵⁸ No, dogovorena razmjena nije bila do kraja izvršena, budući da je dogovoreno primirje trajalo tek nekoliko sati.¹³⁵⁹ Naime, već oko 03.00 sata 24. ožujka hrvatska strana je uočila nove pokrete pripadnika Armije BiH koji su se kretali prema selu Bukovica u neposrednoj blizini planine Bokševica kao i selu Požetva. Hrvatska strana je smatrala da je svrha pokreta Armije BiH okruživanje i zauzimanje tih sela. Unatoč toj mogućnosti, zapovjedništvo HVO-a u Klisu naredilo je svojim pripadnicima uzdržavanje od sukoba i povlačenje na druge položaje. Usporedno s time, isto je zapovjedništvo putem otvorenog kanala radio-veze prijavilo mjesnom vodstvu Armije BiH pokrete njenih snaga na što nije bilo odgovora. Nakon toga, ista je informacija upućena Rusmiru Hadžihusejnoviću koji je zamoljen za posredništvo i intervenciju. Ta molba upućuje na zaključak da se HVO prema Hadžihusejnoviću korektno odnosio tijekom vremena u kojem je bio zadržan, odnosno pritvoren. Nedugo nakon te zamolbe, hrvatska strana primila je obavijest od Armije BiH o zabrani pokreta njenih snaga. Unatoč tome, pokreti snaga Armije BiH su nastavljeni oko sela Donje Višnjevice.¹³⁶⁰ Ujutro 24. ožujka bilo je jasno da se naredba Armije BiH ne poštuje jer su njezini pripadnici u selu Strgovice razoružali skupinu pripadnika HVO-a.¹³⁶¹

Armija BiH je zatim ponovno napala položaje HVO-a na više mjesta u Klisu. Zbog intenziteta tih napada zapovjednik brigade „Herceg Stjepan“ Zdravko Šagolj je od zapovjednika OZ SzH zahtijevao hitno otvaranje „koridora“ između Klisa i Prozora zbog izvlačenja ranjenih

¹³⁵⁷ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 23. 3. 1993, str. pov. bez broja od 24. 3. 1993., 5.

¹³⁵⁸ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 258.

¹³⁵⁹ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 24. 3. 1993, str. pov. bez broja od 25. 3. 1993., 4.

¹³⁶⁰ Isto, 5.

¹³⁶¹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Izvješće za dan 24. 3. 1993, bez broja (br. primitka u HVO OZ SzH br. 02/2 – 835 od 24. 3. 1993.) od 24. 3. 1993.

vojnika i civila.¹³⁶² Njihovo izvlačenje bilo je prioritet jer je sanitetu HVO-a iz Konjica bio onemogućen dolazak u Klis i preuzimanje ranjenika i njihov prijevoz u nekadašnju zajedničku ratnu bolnicu u Konjicu.¹³⁶³ Takvo stanje bilo je poznato zapovjedništvu brigade „Rama“ koje je izdalo zapovijed prema kojoj se na područje Uzdola trebala uputiti ekipa medicinskih tehničara i liječnika koja je trebala prihvatiti ranjenike s područja Klisa.¹³⁶⁴

Do podnevnih sati 24. ožujka područje Falanova Brda, Kostajnice i Buturović Polja Armija BiH držala je pod jakom minobacačkom vatrom a zapovjednik 1. bojne „Klis“ upozoravao je i o pojačanjima koja su Armiji BiH pristizala iz Tarčina i Pazarića s kojima su stigli i pripadnici MUP-a BiH.¹³⁶⁵ U navedenim napadima pripadnici Armije BiH zarobili su veći broj civila i vojnika HVO-a, kao što je bio slučaj s Hrvatima na području sela Jasenik i Gostovići. Jačina napada dovela su do povlačenja pripadnika HVO-a s pojedinih položaja prema većim hrvatskim selima poput Buturović Polja i Kostajnice.¹³⁶⁶ Pri tome je područje Kostajnice bilo granatirano s okolnih položaja Armije BiH kao i iz pravca Ostrošca.¹³⁶⁷ Dio hrvatskih civila iz graničnih sela konjičke i prozorske općine s područja sela Pajići i Vratne Gore nakon napada Armije BiH uputio se prema području pod nadzorom HVO-a na području Uzdola gdje je brigada „Rama“ očekivala dolazak oko „200 izbjeglica“.¹³⁶⁸

U napade na hrvatske položaje uključio se i dio bivše specijalne jedinice GŠ Armije BiH odred „Zulfikar“ koji je za tu priliku povučen s položaja prema VRS-u na Igmanu. Pripadnici te jedinice opkolili su područje sela Pokojište na obali Jablaničkog jezera nakon čega je dan ultimatum lokalnim Hrvatima za predaju.¹³⁶⁹ Zajedno s pripadnicima HVO-a iz napadnutih sela

¹³⁶² HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: Brigada „Herceg Stjepan“, Glavnom stožeru Mostar, OZ JiH, OZ SzH, bez broja (br. primitka u HVO OZ SzH; 02/2-839 od 24. 3. 1993., br. telegrama 5427 od 24. 3. 1993. u 13.20) od 24. 3. 1993.

¹³⁶³ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 24. 3. 1993, str. pov. bez broja od 25. 3. 1993., 4.

¹³⁶⁴ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: Brigada „Rama“, Zapovijedam, str. pov. br. 01-657/93 od 24. 3. 1993.

¹³⁶⁵ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Operativno izvješće, str. pov. službeno od 24. 3. 1993.

¹³⁶⁶ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 259.

¹³⁶⁷ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: Brigada „Herceg Stjepan“, Izvješće o dejstvima brigade na dan 24. 3. 1993. (br. primitka u HVO OZ SzH; 02/2-840 od 24. 3. 1993.) od 24. 3. 1993.

¹³⁶⁸ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Periodično izvješće, str. pov. br. 01-1-677/93 od 28. 3. 1993.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 259.

¹³⁶⁹ HZHB, HVO Konjic, Brigada Herceg Stjepan, bez broja i datuma (stiglo u GS HVO 27. 3. 1993. u 11.40). U potpisu Mile Andrić

Klisa povlačio se i veći broj civilnog stanovništva pa je u većem broju sela i zaselaka ostao isključivo manji broj civila starije životne dobi.¹³⁷⁰

Tijekom spomenutih napada u Klisu, Armija BiH iz sela Hera, Kuta i Šćipa se suzdržala od napada na položaje HVO-a na širem području Uzdola vjerojatno zbog pokušaja da s područja sela Gornji Kranjčiči evakuiraju muslimansko stanovništvo. Za zapovjedništvo brigade „Rama“ to je bila najava mogućeg napada Armije BiH pravcem od „Menjika – Ljubunačke rike – Duge – Duščćice – Gračanice te dolinom rijeke Rame.“¹³⁷¹ S druge strane ne može se isključiti ni mogućnost da je suzdržanost Armije BiH bila posljedica muslimanskih vjerskih praznika. Povodom toga, glavni imam odbora Islamske zajednice Prozor, Hidajet efendija (ef.) Elkaz uputio je zapovjedništvu brigade „Rama“ pismo zahvalnosti jer su snage HVO-a tamošnjim Muslimanima omogućile redovite dolaske u mjesnu prozorsku džamiju. Stoga je Hidajet ef. Elkaz zamolio brigadu „Rama“ da neometanu posjetu i obavljanje vjerskih obreda u Prozoru omogući i za blagdan ramazanskog bajrama koji je trebao započeti dan kasnije, odnosno 24. ožujka 1993. godine.¹³⁷² Unatoč takvoj molbi, Štab Armije BiH Prozor u Šćipama tražio je od Armije BiH iz Konjica slanje protuoklopnih sredstava zbog dojave o kretanju „osam tenkova“ i „brojne pješadije“ iz Prozora prema području Hera, Kuta i Šćipa.¹³⁷³ Prema tome, različito od relativno mirnog stanja na gradskom području Prozora, razdoblje vjerskog blagdana Bajrama pokazalo se kao nedovoljan razlog za prekid napada Armije BiH na području Klisa.

Zbog ugroze na području Klisa hrvatskoj je strani od ključne važnosti bilo zadržati kakav-takav nadzor nad područjem Bokševice. Do izbijanja sukoba 24. ožujka dijelove Bokševice nadzirali su pripadnici Armije BiH ali i HVO-a.¹³⁷⁴ Glavne uporišne točke snaga Armije BiH na tome su području bila muslimanska sela Šabančiči, Rodiči i Mrakovo, smještena podno Bokševice u neposrednoj blizini Jablaničkog jezera.¹³⁷⁵ Za oružane sukobe započete 24. ožujka određenu

¹³⁷⁰ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 24. 3. 1993, str. pov. bez broja od 25. 3. 1993., 5.

¹³⁷¹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Operativno izvješće, str. pov. službeno od 24. 3. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: Zapovjedništvo Oz SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće za 24. 3. 1993. u 20.00 sati, str. pov. br. 02/2-831 od 24. 3. 1993.

¹³⁷² I. LUČIĆ, *Od vila ilirskih do Bijeloga puta- stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*, 265.

¹³⁷³ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, OpŠO Konjic – Centar veze, Za IV korpus – Mostar, bez broja (br. primitka u 4. korpus; Zapovjedništvo 4. korpusa, br. 02-2267/93 od 25. 3. 1993.) od 24. 3. 1993. (oznaka telegrama CADC03UC)

¹³⁷⁴ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Izvanredno izvješće, str. pov. bez broja. (br. primitka u HVO OZ SzH; 02/2-842 od 24. 3. 1993.) od 24. 3. 1993.

¹³⁷⁵ Isto.

važnost imalo je selo Rodići. Naime, upravo je komandant brigade „Neretva“ Enes Kovačević donio odluku o upućivanju svojih snaga iz Ostrošca u smjeru Rodića odakle je trebao uslijediti napad na područje Bokševice oko kote Silj (1252) s ciljem njenog zauzimanja.¹³⁷⁶ Zauzimanjem kote Silj onemogućavalo se pružanje planirane pomoći HVO-u na području Kostajnice i dijela sela Klisa u podnožju Bokševice. Stoga je pitanje nadzora nad Bokševicom postalo jedan od najvećih prioriteta za hrvatsku ali i muslimansku stranu.

Zbog ponovljenog napada Armije BiH, brigada „Herceg Stjepan“ ponovno je 24. ožujka tražila hitnu podršku u topništvu i ljudstvu.¹³⁷⁷ Međutim, tražena pomoć im nije upućena što je objašnjeno nedostatkom dalekometnih topničkih oruđa.¹³⁷⁸ S druge strane, uspješno djelovanje na području Klisa, jedinice Armije BiH nastojale su prenijeti i na gradsko područje Konjica gdje je zapovjedništvo 2. bojne brigade „Herceg Stjepan“ te Vojna policija HVO-a i dalje bila blokirana. Prema informacijama muslimanske strane, gradsko područje Konjica je u tom trenutku bilo u potpunosti paralizirano. Razvoj sukoba onemogućavao je kretanje stanovništvu koje se nalazilo u svojim kućama a nadzor nad gradom u obliku učestalih patrola preuzeli su pripadnici Armije BiH.¹³⁷⁹ U tim trenucima na području Konjica pripadnici HVO-a i dalje su se nalazili na položaju „Stari grad“ kao i na području brda Zlatar gdje su bili od početka borbi s JNA tijekom 1992. godine. Svoj povoljniji položaj predstavnici Armije BiH su iskoristili da 24. ožujka okruženom zapovjedništvu 2. bojne „Konjic“ brigade „Herceg Stjepan“ predlože da na položajima HVO-a „Stari grad“ i Zlataru imaju zajedničke snage. U suprotnom su prijetili da će do kraja dana izvršiti napad na te položaje.¹³⁸⁰ S obzirom na stanje i muslimanske napade na području Klisa izrečena prijetnja u formi ultimatumata je samo jedan ali znakovit pokazatelj apsurdna i načina na koji je muslimanska strana nastojala ovladati prostorom bez borbe. Spomenuta prijetnja bila je odraz procjene da se Zlatar ne može zauzeti bez velikih gubitaka radi čega napad nije pokrenut. To je

¹³⁷⁶ RBiH, 4. korpus Armije BiH, Komanda brigade „Neretva“, Jablanica, Naređenje, br. 02/68-1-18/93 od 24. 3. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Izvanredno izvješće, str. pov. bez broja. (br. primitka u HVO OZ SzH; 02/2-842 od 24. 3. 1993.) od 24. 3. 1993.

¹³⁷⁷ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: Brigada „Herceg Stjepan“, Glavnom stožeru Mostar, OZ JiH, OZ SzH, bez broja (br. primitka u HVO OZ SzH; 02/2-839 od 24. 3. 1993., br. telegrama 5427 od 24. 3. 1993. u 13.20) od 24. 3. 1993.

¹³⁷⁸ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Izvanredno izvješće, str. pov. bez broja. (br. primitka u HVO OZ SzH; 02/2-842 od 24. 3. 1993.) od 24. 3. 1993.

¹³⁷⁹ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Operativni izvještaj, str. pov. dj. br. 02/1-966-83/93 od 24. 3. 1993.

¹³⁸⁰ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Operativno izvješće, str. pov. službeno od 24. 3. 1993.; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Izvješće o stanju na teritoriji općine Konjic na dan 24. 3. 1993. str. pov. br. 03-303/93 od 24. 3. 1993.

utjecalo i na stanje u gradu Konjicu u kojem 24. ožujka nije bilo većih sukoba poput onih na području Klisa.

Različito od toga sukobi na području Klisa i dalje su trajali da bi u pregovorima između predstavnika Armije BiH i HVO-a dogovoreno da borbe prestanu u 22.00 sata, odnosno u isto vrijeme kao i prethodnog dana. Nije isključeno da je na dogovor utjecala informacija o navodnim pojačanima HVO-a koja su se u smjeru Klisa kretala iz Prozora i Kreševa kao i iz smjera Imotskog.¹³⁸¹ O mogućnost slanja pomoći HVO-a u pravcu Klisa raspravljalo se na sastanku u Zapovjedništvu OZ SzH održanom upravo 24. ožujka na temu stanju na području Konjica. Tom prilikom je dogovoreno „borbeno djelovanje i podrška u slučaju neposrednog napada na postrojbe HVO-a“ u čemu je odobrenje trebao dati GS HVO-a.¹³⁸² No u HVO su i dalje smatrali da je riječ o lokalnom sukobu pa se nije ozbiljno razmatralo slanje veće vojne pomoći prema Klisu. Relativno sličan zaključak donesen je i na sjednici HVO HZ HB održane istoga dana u Mostaru na kojoj se za rješavanje postojećeg sukoba na području Jablanice i Konjica davao prioritet „političkim mjerama“.¹³⁸³ Tako stajalište potvrdio je i zapovjednik HVO OZ SzH Željko Šiljeg koji je upravo 24. ožujka zapovjedništvu brigade „Rama“ zapovjedio suzdržavanje od intervencije u smjeru Klisa navodeći dolazak nove mješovite komisije iz Mostara na područje općine Konjic. Brigadi je pritom naređeno držanje postojećih položaja te priprema „topništva i tenkova“ za djelovanje prema Jablanici i Prozoru.¹³⁸⁴ Iz zapovijedi nije jasno na koje se tenkove mislilo budući da je brigada „Rama“ u aktivnoj službi imala jedan tenk dok su ostala dva bila izvan pogona, odnosno imala su ozbiljan kvar čije je otklanjanje iziskivalo zahtjevan remont.¹³⁸⁵ Ipak, zbog očitog pogoršavanja stanja zapovjednik OZ SzH najavio je ponovno formiranje privremenog Izdvojenog zapovjednog mjesta (IZM) u Prozoru čiji je rad trebao otpočeti sljedećeg dana, odnosno tijekom 25. ožujka.¹³⁸⁶ U skladu s spomenutim zapovijedima za pretpostaviti je kako je dolazak pojačanja iz Prozora prema Klisu bio slabo izgledan.

¹³⁸¹ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 259.

¹³⁸² HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: Zapovjedništvo Oz SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće za 24. 3. 1993. u 20.00 sati, str. pov. br. 02/2-831 od 24. 3. 1993.

¹³⁸³ RBiH, HZHB, HVO, Mostar, Zaključaj za izvanredne sjednice HVO HZ HB, br. 01-I-197/93 od 24. 3. 1993.

¹³⁸⁴ HZHB, OZSzH, Tomislavgrad, Zapovijed, str. pov. br. 01/5-99 od 24. 3. 1993.

¹³⁸⁵ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 08.00, str. pov. br. 02/2-850 od 26. 3. 1993; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad ;Zahtjev n/r Željko Šiljeg, str. pov. bez broja od 23. 3. 1993. U potpisu Petar Kolakušić;

¹³⁸⁶ HZHB, OZ SzH, Tomislavgrad, Zapovijed, str. pov. br. 01/5-99 od 24. 3. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Obavijest o stavljanju u funkciju IZM , str. pov. br. 01/100-342 od 25. 3. 1993.

Međutim, dogovor o primirju koje je trebao stupiti na snagu kasno na večer 24. ožujka nije zaživio pa su sukobi nastavljeni ujutro 25. ožujka. Oko podneva 25. ožujka je, vrlo vjerojatno, s postojećih položaja Armije BiH iz Jablanice na području Mrakova i Ostrošca došlo do ponovne upotrebe minobacača koji su djelovali po širem području Kostajnice.¹³⁸⁷ Istodobno s time, snage Armije BiH nastavile su napade na manje zaseoke i sela s hrvatskim stanovništvom. U jednom od takvih napada stradalo je selo Orlište. U tome su selu tijekom napada Armije BiH ubijena četiri hrvatska civila starije životne dobi, a selo je u cijelosti opljačkano i zapaljeno.¹³⁸⁸

Nakon obavijesti o dolasku u Konjic visoke delegacije predstavnika Armije BiH, HVO-a i SDA iz Mostara intenzitet borbi je smanjen. Naime, za razliku od prethodne komisije koja nije uspješno riješila problem, ovoga uputa u Konjic su stigli komandant 4. korpusa Armije BiH Arif Pašalić zajedno sa Zijadom Demirovićem ispred SDA te Safetom Oručevićem kao „opunomoćenikom“ Alije Izetbegovića. S njima su u Konjic stigli predstojnik Odjela za obranu HVO-a Bruno Stojić, načelnik GS HVO Milivoj Petković te Petar Zelenika u ime HVO OZ JiH.¹³⁸⁹ Na sastanku u Konjicu spomenutoj komisiji priključili su se i zapovjednik brigade „Herceg Stjepan“ Zdravko Šagolj kao i Midhat Cerovac komandant 7. brigade „Suad Alić“. Prisustvo visokih predstavnika obje strane ukazivalo je na važnost sastanka koji je imao samo jednu točku dnevnog reda – smirivanje odnosa između Armije BiH i HVO-a u Konjicu. U skladu s time, postignut je dogovor o „apsolutnom prekidu vatre, povratak svih vojnih postrojbi u stanje prije izbijanja sukoba te zabrana svih pokreta postrojbi, povratak izbjeglih osoba svojim domovima, trenutačno puštanje svih uhićenih kao i uspostava prohodnosti prometnica za protok robe i ljudi.“¹³⁹⁰ Za provođenje spomenutih dogovora organizirana je nova komisija u koju su ušla po tri člana Armije BiH i HVO-a. Članovi nove zajedničke komisije imali su zadatak obilaska područja u kojemu su vođena borbena djelovanja gdje su trebali utvrditi „činjenično stanje“ o čemu je naknadno trebalo obavijestiti „zapovjedništva HVO-a i Armije BiH“ koja su dogovorila prekid sukoba.¹³⁹¹ Otvoreni višednevni sukob Armije BiH i HVO-a na području Klisa i Konjica tada su konačno i prestali. Članovi komisije su radi očuvanja primirja trebali imati važan utjecaj na

¹³⁸⁷ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: Brigada „Rama“, Saznajna služba, Saznajno izvješće, str. pov. br. 04-178/93 od 25. 3. 1993. u 17.00 sati

¹³⁸⁸ HMDCDR, HVO, UP SIS: HR HB, MINOB, Centar SIS, Mostar, Saznanja-prilog 6., str. pov. br. 02-98-2-282/96 od 5.2.1996.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 259.

¹³⁸⁹ ICTY: Konjic, Zajednički sastanak, bez broja od 25. 3. 1993.

¹³⁹⁰ Isto.

¹³⁹¹ Isto.

normalizaciju stanja. Međutim, taj zadatak je bio složen i iziskivao je iskrenu suradnje obje sukobljene strane.

7. 4. Plan Armije BiH za napad na postrojbe HVO-a u Konjicu

Kako je prethodno navedeno, sastanak mješovite komisije održan u Konjicu 25. ožujka doveo je do prestanka oružanih sukoba Armije BiH i HVO-a na području Klisa i Konjica. Međutim, dio drugih popratnih dogovora među kojima i onaj o povratku izbjeglog stanovništva zbog ozbiljnih prethodnih borbi nije se provodio. Naime, povratak protjeranog hrvatskog stanovništva u pojedina sela bio je otežan zbog stalne prisutnosti pripadnika Armije BiH kao i daljnjeg nastavljanja muslimanskih upada u pojedine zaselke i sela na području Klisa.¹³⁹² U skladu s time, hrvatska strana bila je upoznata s informacijom da su jedinice Armije BiH i dalje u pokretu te da se „stječe dojam“ o novim pregrupiranjima u širem području Kostajnice i Bokševice.¹³⁹³ Slično stanje bilo je i u odgovornosti brigade „Rama“ čije su postrojbe u istočnim graničnim dijelovima općine Prozor i Klisa zbog nepovjerenja u Armiju BiH i dalje bile u stanju pripravnosti.¹³⁹⁴ Pojačane mjere predostrožnosti brigade „Rama“ bile su temeljene na očekivanom pokretanju jedinica Armije BiH prema Prozoru s ciljem njegova zauzimanja. Prema tim procjenama, Armija BiH je nakon prestanka sukoba u Klisu trebala pokrenuti „akciju širih razmjera“ u kojoj je glavni smjer napada trebao krenuti iz Jablanice preko sela Gorica do Prozora.¹³⁹⁵ Iz toga razloga pripadnicima brigade „Rama“ izdana je zapovijed o čuvanju postojećih položaja i odbijanju napada Armije BiH na dominantne kote.¹³⁹⁶

S druge strane, usmjerenost na događaje u susjednom području Klisa i Konjica skrenula je pozornost s događaja koji su se u međuvremenu dogodili na području Jablanice gdje je muslimanska strana, odnosno lokalna Armija BiH, pod izgovorom sukoba u susjednom Klisu

¹³⁹² HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: Brigada „Rama“, Saznajna služba, Saznajno izvješće, str. pov. br. 04-179/93 od 26. 3. 1993. do 17.00 sati

¹³⁹³ HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 26. 3. 1993, str. pov. bez broja od 27. 3. 1993., 1.

¹³⁹⁴ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: Brigada „Rama“, Redovno izvješće, str. pov. br. 02-51/93 od 25. 3. 1993.

¹³⁹⁵ RBiH, HZHB, HVO, Odjel unutarnjih poslova, Ured nacionalne sigurnosti, n/r Bruno Stojić, br. 03-1-1666/93 od 24. 3. 1993.

¹³⁹⁶ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, brigada „Rama“, Prozor, str. pov. br. 01-662/93 od 25. 3. 1993. U potpisu Marinko Beljo

uspostavila potpunu kontrolu nad gradskim i prigradskim područjem. Malobrojno hrvatsko stanovništvo u Jablanici smatralo je navedeni čin Armije BiH kao „savršen čin okupacije i preuzimanja grada pod svoju kontrolu“, zbog čega je tražena reakcija zapovjedništva HVO-a u Mostaru.¹³⁹⁷

Prema tome, može se zaključiti kako je nakon okončanja spomenutih višednevnih sukoba stanje u odnosima između Armije BiH i HVO-a na području Konjica, Jablanice i Prozora i dalje bilo „složeno“, odnosno na razini koju je karakteriziralo veliko međusobno nepovjerenje.¹³⁹⁸ U tom se smislu takvo stanje uklapalo u opće prevladavajuće odnose u sjevernoj Hercegovini i južnom dijelu doline Vrbasa.¹³⁹⁹ Naznake komuniciranja neke vrste zajedničkog djelovanja mogle su se djelomično nazrijeti putem rada zajedničke mješovite komisije koja je u danima nakon sukoba nastavila s obilaskom područja sukoba. Tijekom 28. ožujka mješovita komisija na čelu s Esadom Ramićem i Slavkom Puljićem obišla je veći broj sela i zaselaka na području Klisa nakon čega je donijela zaključak prema kojemu se stanje „znatno popravilo“ uz osjetno smanjenje broja incidenata.¹⁴⁰⁰ No prekid sukoba nije značio poboljšanje narušenih odnosa što je bio vidljivo i po ultimatumu za bezuvjetnu predaju oružja koji su pripadnici Armije BiH uputili hrvatskom stanovništvu u selu Pokojište i Bare dva dana ranije.¹⁴⁰¹ Hrvatska strana izvještavala je kako se oko hrvatskih sela u Klisu i dalje čuju „sporadične pucnjave“ što je bio slučaj u području sela Ljesovina sljedećega dana, odnosno tijekom 27. ožujka.¹⁴⁰² Komisija je potvrdila kako je 28. ožujka omogućen rad službenicima međunarodnog Crvenog križa koji su se na području sukoba trebali pobrinuti za ranjene i bolesne osobe ali istodobno sudjelovati u procesu „izvlačenja mrtvih“ i izradi popisa stradalih osoba.¹⁴⁰³ Naime, u prethodnim sukobima na općinskom području Konjica

¹³⁹⁷ HZHB, HVO, Posušje, Stanje u Jablanici, str. pov. br. 16/93 od 25. 3. 1993.

¹³⁹⁸ HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, HVO, Armija RBiH-4 korpus, 7. brigada „Suad Alić“ Konjic, Operativni izvještaj za dane 26, 27, 28. 3. 1993. str. pov. br. 02-225/93 od 28. 3. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad; RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Periodično izvješće, str. pov. br. 01-1-677/93 od 28. 3. 1993.; HMDCDR, Armija RBiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Dnevno operativno izvješće, str. pov. dj. br. 02/1-966-100/93 od 29. 3. 1993.

¹³⁹⁹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/2-917 od 31. 3. 1993.

¹⁴⁰⁰ HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 28. 3. 1993, str. pov. bez broja od 29. 3. 1993.; RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, bez broja (br. primitka u GS HVO, br. teleg. 1698 od 29. 3. 1993.) od 28. 3. 1993.

¹⁴⁰¹ HZHB, HVO, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Redovito borbeno izvješće za 26. 3. 1993., str. pov. bez br. od 27. 3. 1993.

¹⁴⁰² HZHB, HVO, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Redovito borbeno izvješće za 27. 3. 1993., str. pov. bez br. od 28. 3. 1993.

¹⁴⁰³ RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, bez broja (br. primitka u GS HVO, br. teleg. 1698 od 29. 3. 1993.) od 28. 3. 1993.

od 23.- 25. ožujka ukupno je poginula je 21 osoba. Od toga broja njih 15 bili su Hrvati, pet Muslimani i jedan civil srpske nacionalnosti. Za razliku od muslimanske strane kod koje su poginuli bili isključivo vojnici, hrvatska strana je u ukupnom broju poginulih imala sedam civila.¹⁴⁰⁴ Od sedam ubijenih civila, četiri su bila iz sela Orlište, koje su pripadnici Armije BiH nakon napada te pljačke zapalili iako u njemu nije bilo vojnika HVO-a.¹⁴⁰⁵

Osim izostanka povratka izbjeglica u njihove domove, drugi razlog nastavka napetosti bile su političke odluke vezane za smjene unutar lokalnih muslimanskih političkih struktura u Konjicu. Smijenjeni predsjednik Ratnog predsjedništva Skupštine općine Konjica Rusmir Hadžihusejnović je 28. ožujka Ustavnom sudu BiH uputio službeni zahtjev u kojemu je zatražio ocjenu „ustavnosti odluke Predsjedništva RBiH“ od kojega je tražio ukidanje, odnosno proglašavanje neustavnom odluke kojom je Safet Ćibo postao zajednički predsjednik Ratnih predsjedništava Skupština općine Konjic i Jablanica.¹⁴⁰⁶ Prilikom slanja navedenog zahtjeva Hadžihusejnović se očito i dalje smatrao službenim predsjednikom Ratnog predsjedništva u čemu mu je punu podršku pružalo i lokalno rukovodstvo SDA, odnosno njezin Izvršni odbor.¹⁴⁰⁷ Slanje navedenog zahtjeva imalo je i praktične razloge koji su bili povezani s činjenicom da je upravo tijekom 28. ožujka u Jablanici, a time najvjerojatnije i u Konjicu, boravio postavljeni kolektivni predsjednik Ratnih predsjedništava Konjica i Jablanice Safet Ćibo. On je toga dana u Jablanici sudjelovao u radu lokalne sjednice Predsjedništva što je označilo i njegovo praktično preuzimanje vlasti na tom području. Prethodno blago izraženi otpor po pitanju smjene u Jablanici koji je u obliku prigovora upućen Predsjedništvu RBiH, u trenutku Ćibina dolaska nije imao nikakvog značenja.¹⁴⁰⁸ Na taj način, Ćibo je u sljedećim danima u Jablanici trebao izvršiti odabir suradnika novog lokalnog Ratnog predsjedništva za što je zatražio pomoć načelnika SJB Jablanica Emina Zebića.¹⁴⁰⁹ Čini se kako takav relativno blagi

¹⁴⁰⁴ TOKAČA, Mirsad. *Bosanska knjiga mrtvih: ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 1991-1995*. I/3, Sarajevo: Istraživačko dokumentacioni centar Sarajevo, 2012., 593 – 626. Iako navedeno djelo donosi poimenične popise stradalih primjetno je da se kod pojedinih žrtava pogrešno navodi njihov status. U konkretnom slučaju sukoba u Konjicu poginuli civili hrvatske narodnosti navedeni su kao vojnici HVO-a. Pored toga ostaje nejasno na temelju čega je autor navedenog popisa kod opisa pripadnosti određenoj vojnoj sastavnici, točnije slučaju kod poginulih pripadnika HVO-a Konjic, dodao i oznaku pripadnosti HV-a. Poginuli pripadnici HVO Konjic u trenutku pogibije nisu bili pripadnici HV-a.

¹⁴⁰⁵ RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Vanredno izvješće, dana 29. 3. 1993. u 04.00 sata, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br. teleg. 1711 od 29. 3. 1993. u 16. 40)

¹⁴⁰⁶ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 256.; ICTY: RBiH, Opština Konjic, Ratno predsjedništvo, Konjic, Upit o vezi s odlukom RBiH br. 02-111-130/93 od 16. 3. 1993., br. 01/1-012-95/93 od 25. 3. 1993.

¹⁴⁰⁷ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 256.

¹⁴⁰⁸ E. ZEBIĆ, 1992.-1995. Moja priča, 196.

¹⁴⁰⁹ Isto.

razvoj događaja nije mogao očekivati u susjednom Konjicu gdje su lokalni muslimanski predstavnici vlasti i dalje nastojali sačuvati postojeće strukture lokalne vlasti. U skladu s takvim načinom preuzimanja kontrole nad lokalnim strukturama vlasti, hrvatska strana u Konjicu i Jablanici suočavala se ozbiljnim problemom kontaktiranja s oktroiranim kolektivnim predsjednikom Ratnog predsjedništva Jablanice i Konjica čiji je način preuzimanja vlasti upućivao na dodatno pogoršanje međunacionalnih odnosa.

Još tijekom 31. ožujka na zajedničkoj sjednici Ratnog predsjedništva općine Konjic i Izvršnog odbora općine doneseno je nekoliko odluka kojima su jednostrano izvan snage stavljeni prethodno postignuti dogovori s lokalnim HVO-om. U konkretnom slučaju poništen je sporazum kojim je hrvatska strana dobila pravo postavljanja vlastitih ljudi u lokalne matične urede u Konjicui Buturović Polju.¹⁴¹⁰ Taj potez muslimanske strane bio je jasan pokazatelj kako od očekivanog povratka suspendiranih policajaca hrvatske nacionalnosti u SJB Konjic za što je bio podnesen službeni zahtjev neće biti ništa.¹⁴¹¹

Novo zaoštavanje odnosa na području općine Konjic odrazilo se na narušenu situaciju na području Klisa. U Donjemu Prijeslopu, skupina pripadnika Armije BiH je 4. travnja napala i opljačkala tamošnje hrvatske stanovnike. Usporedno s time, druga skupina Armije BiH blokirala je nadzornu točku u Ostrošcu što su obrazložili sprječavanjem odlaska hrvatskog stanovništva.¹⁴¹² U trenutcima pljačke i protjerivanja hrvatskih civila iz Donjeg Prijeslopa na području sela Seonica došlo je do novog incidenta kada je na lokalnu improviziranu vojarnu HVO-a „Goran Stanić“ smještenu u lokalnoj osnovnoj školi otvorena vatre od strane pripadnika Armije BiH. Reakcija HVO-a pritom je izostala i svodila se podnošenje službenog prosvjeda mješovitoj komisiji koja se u trenutku incidenta u Seonici nalazila u Konjicu.¹⁴¹³ Vojarna u Seonici bila je od važnog značaja za lokalni HVO-a iz razloga što bi njenim zauzimanjem Armija BiH bila u mogućnosti da razdvoji dijelove 1. bojne „Klis“ zbog čega bi obrana preostalih hrvatskih sela u Klisu bila „vidno

¹⁴¹⁰ RBiH, Opština Konjic, Ratno predsjedništvo, Konjic, „Odluka“, br. 01/1-012-112/93 od 31. 3. 1993. U potpisu Rusmir Hadžihusejnović

¹⁴¹¹ HDZ BiH, Općinski odbor Konjic, Konjic, Prijedlog za povrat na radna mjesta SJS Konjic, br. 48/93 od 29. 3. 1993.

¹⁴¹² HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 4. 4. 1993, str. pov. bez broja od 5. 4. 1993., 3.

¹⁴¹³ RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Klis, Izvješće, str. pov. bez br. (br. primitka u GS HVO; br. teleg. 1806 od 4. 4. 1993. u 23. 55) od 4. 4. 1993.; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 8. 4. 1993, str. pov. bez broja od 9. 4. 1993., 3.

poremećena“.¹⁴¹⁴ Prema tome, mogućnost da se radilo o samovolji lokalnih snaga Armije BiH je zanemariva, odnosno očito se radilo o usklađenom djelovanju pripadnika Armije BiH.

Takvu pretpostavku potvrđuje zapovijed za napad na postrojbe HVO-a u Konjicu koju je 4. travnja potpisao komandant 7. brigade „Suad Alić“ iz Konjica, Midhat Cerovac. U zapovijedi kojom je hrvatska strana za tu priliku označena stranom „U“, čime se aludiralo na naziv „ustase“, detaljno su navedeni svi položaji (ukupno 19) koje je HVO brigada „Herceg Stjepan“ držala na području oko Konjica kao i u samom Konjicu. Prema sadržaju zapovijedi postrojbe HVO-a, odnosno snage „U“, u zoni odgovornosti 7. brigade „Suad Alić“ su organizirale obranu na crti od „s. Turija – Zabrđe – Zaslavlje – Orahovića – Radešine – D. Selo oko objekta Zlatar prema Starom gradu“.¹⁴¹⁵ Uz opis svih položaja HVO-a, iz zapovijedi za napad jasno je vidljivo i da je komandant 7. brigade „Suad Alić“ bio svjestan naglašenog obrambenog karaktera postrojbi HVO-a koje su „upornom obranom“ trebale sačuvati postojeće položaje do trenutka stvaranja preduvjeta za pružanje pomoći koje je HVO u Konjicu, prema istoj, mogao dobiti isključivo iz smjera Prozora.¹⁴¹⁶ U tom smislu, uočava se važnost područja Klisa odnosno područja Bokševica kao jednog od ključnih pravaca odakle je Armija BiH u Konjicu očekivala dopremu pomoći snagama HVO-a.

Preciznije, mogućnost pružanja pomoći HVO-u iz Jablanice ili Kreševa odnosno Fojnice nije bila razmatrana kao realna opcija. Takvo stajalište bilo je jasan pokazatelj da postrojbe HVO-a iz središnje Bosne nisu smatrane ozbiljnom prijetnjom. Prema spomenutoj zapovijedi komandanta 7. brigade „Suad Alić“, u napadu na postrojbe HVO-a u Konjicu planirana je upotreba jedinica Armije BiH s područja Trnova i Pazarića koje su trebale pružiti pomoć „svježih snaga“ u napadima na područje „Zlatara i Starog grada“. Glavnina pak snaga Armije BiH Konjic iz sastava 7. brigade „Suad Alić“ trebala je napasti položaje HVO-a na području od Radešine do Turije kao i na području Donjeg Sela s desne strane Neretve, odakle je trebalo povesti napad na položaj HVO-a „Stari grad“. Stjecanjem pune kontrole nad širim područjem sela Ovčari napad Armije BiH trebao se nastaviti prema centru veze na Zlataru.¹⁴¹⁷

¹⁴¹⁴ RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan Konjic, Izvješće za dan 8. 4. 1993., str. pov. bez br.(br. primitka u GS HVO; br. teleg 1868 od 8. 4. 1993. u 20.30) od 8. 4. 1993.

¹⁴¹⁵ RBiH, Armija RBiH – 4. korpus, 7. brigada „Suad Alić“ Konjic, Borbena zapovijest za napad na „U“, str. pov. br. 02-239/93 od 4. 4. 1993. U potpisu Midhat Cerovac

¹⁴¹⁶ Isto.

¹⁴¹⁷ Isto.

U detaljnoj razradi plana „Konjički bataljon“ trebao je uz pomoć „Ljubinskog bataljona“ 7. brigade „Suad Alić“ zauzeti područje sela Turije i Zabrđa te drugim dijelom snaga „zatvoriti put“ između Konjica i Zagorice, odnosno onemogućiti kretanje prema Zlataru s južne strane. Veći dio pripadnika Ljubinskog bataljona trebao je „bočno“ napasti položaje HVO-a na području Radešina i Orahovice s ciljem nanošenja „što više gubitaka u ž/s (živoj sili op.a.) i MTS-u kao i ovladavanju svim uporištima nakon čega su u daljnjem djelovanju trebali vezivati dio snaga HVO-a u području Donjeg Sela a drugim dijelom se orijentirati prema području „Zlatara.“¹⁴¹⁸ Na taj način Ljubinski bataljon 7. brigade „Suad Alić“ i snage Armije BiH iz Jablanice trebale su zajedničkim djelovanjem razbiti snage HVO-a na širem području Radešine i Orahovice. Bataljon „Repovica“ sa svojim pripadnicima trebao je razbiti postrojbe HVO-a na području „Stari grad“ poslije čega je uz potporu odreda „Ćibo Hidajet“ i potporu topništva trebao sudjelovati u konačnom slamanju položaja HVO-a na području Zlatara. Interventni vod 7. brigade „Suad Alić“ trebao je vezati dio snaga HVO-a na području Donjeg Sela uz zadatak „kontrole mosta i magacina“. Za to vrijeme brigadna Vojna policija Armije BiH u Konjicu određena je za osiguranje komandnog mjesta brigade, patroliranje gradom i „hapšenje pripadnika HVO-a“. Za eventualnu pomoć na pojedinim pravcima napada ostavljena je jedna borbena grupa.¹⁴¹⁹

U planiranom napadu na postrojbe HVO-a u Konjicu i okolnim mjestima komandant Cerovac je planirao upotrebu glavnine 7. brigade „Suad Alić“, odnosno gotovo sve jedinice osim pripadnika bataljona „Glavatičevo“ koji su bili u zadaći obrane u jugoistočnim dijelovima općine. U zapovijedi je naglašena potreba daljnjeg intenzivnog političkog rada u svim jedinicama određenima za napad kao i stalno isticanje „uvjerenja u pobjedu“ nad postrojbama HVO-a. Iako je naglašena potreba „korektnog odnosa prema stanovništvu“, iz zahtjeva za nanošenje „što više gubitaka“ hrvatskoj strani u „živoj sili“ očito je kako je ona bila tek usputna neobvezujuća napomena. Provedba zapovijedi podrazumijevala je suradnju s lokalnim policijskim snagama iz SJB Konjic što je podrazumijevalo i koordiniran rad vojnih te policijskih snaga na području Konjica. S obzirom na važnost predstavljenih zadataka u zapovijedi je naglašeno strogo pridržavanje tajnosti donošenja i prenošenja „odluka i naređenja o angažovanju jedinica“ koje je trebalo vršiti „neposredno ili putem kurira uz oružanu pratnju.“ O svim postignutim uspjesima

¹⁴¹⁸ Isto.

¹⁴¹⁹ Isto.

predviđeno je pravovremeno izvještavanje lokalne javnosti vrlo vjerojatno u nastojanju da se spriječi mogućnost kritike javnosti po pitanju provedbe zapovijedi za napad.¹⁴²⁰

U skladu s navedenim, navedena zapovijed komandanta 7. brigade „Suad Alić“ od 4. travnja 1993. može se smatrati jednim od najegzaktnijih pokazatelja muslimanske strane za eliminiranje HVO-a na području Konjica. Indikativno je i da je navedena zapovijed o napadu na HVO u Konjicu izdana dan nakon prethodno naredbe komandanta 1. mostarske brigade Midhata Hujdura o upućivanju oficira vlastite brigade u zapovjedno izviđanje na području Konjica, odnosno u danu boravka većeg broja oficira Armije BiH na području Konjica i Jablanice te konačne aklamacije Safeta Ćibe za čelnog čovjeka konjičke općine.¹⁴²¹ Navedena zapovijed o napadu na HVO u Konjicu pokazatelj je stvarne namjere muslimanske strane na području Konjicakoju HVO nije ugrožavao, što je očito i iz sadržaja same zapovijedi.¹⁴²²

7. 5. Otvoreni napad Armije BiH na postrojbe HVO-a u Konjicu i Klisu

Za vrijeme oružanih sukoba u Konjicu krajem ožujka, na području Jablanice muslimanska je strana uspostavila potpun nadzor nad gradskim i prigradskim područjem. Malobrojno hrvatsko stanovništvo u Jablanici smatralo je navedeni čin Armije BiH kao „savršen čin okupacije i preuzimanja grada pod svoju kontrolu“, radi čega je tražena reakcija zapovjedništva HVO-a u Mostaru.¹⁴²³ Međutim uspostavljanje kontrole nad Jablanicom nije bilo preveliko opterećenje lokalnim snagama Armije BiH okupljenim u brigadu „Neretva“. Jedino područje jablaničke općine koje je ostalo izvan nadzora Armije BiH bila je šira okolica Doljana. Tu je hrvatsko stanovništvo bilo brojnije a veći dio područja nalazio se pod nadzorom 3. bojne „Mijat Tomić“ iz sastava brigade „Herceg Stjepan“. Te činjenice bilo je svjestan komandant brigade „Neretva“ Enes Kovačević čija je brigada bila odgovorna za općinsko područje Jablanice. Na području susjednoga sela Sovići bile su raspoređene snage 4. bataljuna brigade „Neretva“ pod zapovjedništvom

¹⁴²⁰ R BiH, Armija R BiH – 4. korpus, 7. brigada „Suad Alić“ Konjic, Borbena zapovjest za napad na „U“, str. pov. br. 02-239/93 od 4. 4. 1993. U potpisu Midhat Cerovac

¹⁴²¹ R BiH, Armija Republike Bosne i Hercegovine, Prva mostarska brigada, Komanda, Zapovjedam, str. pov. br. 1361- 3 od 3. 4. 1993.; HMDCDR, HVO, GS HVO; R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 4. 4. 1993, str. pov. bez broja od 5. 4. 1993., 3.

¹⁴²² R BiH, Armija R BiH – 4. korpus, 7. brigada „Suad Alić“ Konjic, Borbena zapovjest za napad na „U“, str. pov. br. 02-239/93 od 4. 4. 1993. U potpisu Midhat Cerovac; HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija R BiH – 4. korpus, 7. brigada Suad Alić Konjic, Operativni izvještaj, str. pov. br. 02-245/ 93 od 6. 4. 1993.

¹⁴²³ HZHB, HVO, Posušje, Stanje u Jablanici, str. pov. br. 16/93 od 25. 3. 1993.

Džemala Ovnovića.¹⁴²⁴ Kako bi pojačao prisutnost svojih snaga u okolici Doljana, zapovjednik brigade „Neretva“ Enes Kovačević je 26. ožujka zatražio od zapovjedništva 4. korpusa Armije BiH dozvolu za premještanje nadzorne točke „Jelačići“ s područja izlaza iz Jablanice prema Doljanima, u „rajon zvan Obruč koji se nalazi cca 2 km od Sovićkih vrata na Risovicu prema s. Sovići“. Kovačević je pritom obrazložio kako je premještanje nadzorne točke potrebno radi više razloga. Ipak, za tu priliku je kao osnovni razlog istaknuo nemogućnost nadzora prometa na pravcu „Posušje – s. Risovac – s. Sovići – s. Doljani – Jablanica“. Smisao toga zahtjeva bilo je onemogućavanje dolaska pojačanja koje je HVO-u Doljanima moglo doći iz „zapadne Hercegovine i ko zna što sve još“. Kovačević je zapovjedništvo 4. korpusa Armije BiH istodobno upoznao kako je izvršio procjenu ugroženosti Jablanice temeljem koje je zaključeno da je upravo spomenuti smjer iz Doljana „najosjetljiviji i uopšte nije obavještajno pokriven“ te da samo preko njega može doći „do otvorenog napada na Jablanicu“.¹⁴²⁵

Prema izvještajima muslimanske strane u noći 7. na 8. travnja dio preostalih članova zapovjedništva bojne „Mijat Tomić“ i Vojne policije HVO-a te manji broj civilnih hrvatskih policajaca Policijske stanice Jablanica stigli su na područje Doljana.¹⁴²⁶ Njihov odlazak muslimanska strana u Jablanici smatrala je dokazom nastavka „koncentriranja snaga HVO-a sa područja Jablanice i zapadne Hercegovine“ na području Doljana i Risovca.¹⁴²⁷ Prema istim navodima odlazak većeg dijela pripadnika jablaničke 3. bojne „Mijat Tomić“ iz sastava brigade „Herceg Stjepan“ izazvao je i istovjetnu reakciju kod pojedinih hrvatskih „porodica“ koje su se zajedno s njima povukle prema Doljanima. Takvi potezi hrvatske strane navodno su izazvali „bojazan za iole normalan život“ kod muslimanskog stanovništva Jablanice.¹⁴²⁸ Međutim, u trenutcima pisanja izvještaja brigade „Neretva“ iz Jablanice, na području Risovca i Doljana već su se prethodno nalazili pripadnici 3. bojne „Mijat Tomić“ s područja Doljana i Jablanice te manji broj pripadnika samostalne bojne „Rafael Boban“ iz Posušja s primarnim zadatkom nadzora

¹⁴²⁴ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda brigade „Neretva“ Jablanica, Jablanica, Spisak ljudstva, str. pov. br. 03/226-1-1/ 93 od 9. 3. 1993. U potpisu Enes Kovačević.,

¹⁴²⁵ RBiH, Armija RBiH, Komanda brigade „Neretva“, Jablanica, Odobrenje za premještanje punkta, str. pov. br. 02/326-1/93 od 26. 3. 1993. U potpisu Enes Kovačević

¹⁴²⁶ RBiH, HZHB, Odjel unutarnjih poslova, Policijska stanica Jablanica, Izvješće o registracijskim pločicama, br. 03-1-186/93 od 13 (12). 4. 1993. Vidi u: S. IDRIZOVIĆ. *Istina o Jablanici*, 116.

¹⁴²⁷ RBiH, Armija RBiH, 44. brdska brigada, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-63/93 od 9. 4. 1993. u 17.00

¹⁴²⁸ Isto.

prometa.¹⁴²⁹ Oni su se na tom području boravili i tijekom razdoblja koje je prethodilo razvoju postojećeg narušenog stanja. Prema tome, izvješće brigade „Neretva“ nije odgovaralo stvarnom stanju na području Doljana i okolice. Stoga se u Jablanici nakon povlačenja zapovjedništva i dijela pripadnika 3. bojne „Mijat Tomić“ i dalje nalazio veći broj hrvatskih stanovnika.¹⁴³⁰

S druge strane, u to isto vrijeme na području Doljana boravio je Safet Ćibo. On je u Doljanima održao sastanak na kojemu je govorio o odnosima između Hrvata i Muslimana prilikom čega je sudionicima sastanka, među kojima je s hrvatske strane prisustvovao i predsjednik HVO-a Jablanice i nekolicina lokalnih Hrvata, rekao kako je došao da postavi pitanje „ko je za jedinstvenu i cjelovitu BiH a tko nije nek izvoli paralelno“.¹⁴³¹

Sastanci sličnog karaktera na kojima se raspravljalo o međusobnim odnosima 7. travnja održani su i na području Klisa, odnosno u sjedištu brigade „Neretvica“ u Parsovićima. Hrvatska strana je nakon tih sastanaka i pregovora bila uvjerena kako Komanda brigada „Neretvica“ neće prestati s napadima na području Klisa jer nije pokazivala stvarni interes za mirno rješenje. Takav stav bio je donijet na temelju radikalnih istupa Jusufa Hadžajlije zvanog Homeini, načelnika za bezbjednost brigade „Neretvica“ za kojega je tvrđeno da „najviše podstiče sukobe“.¹⁴³² Usputno je izvješteno da su lokalne snage Armije BiH nastavile s uređivanjem položaja uz prijetnje o tome „da će nam Uskrs u Klisu biti krvav“.¹⁴³³ Zaključak hrvatske strane bio je kako je napad na njih neminovan i da će uslijediti prije Uskrsa.¹⁴³⁴ Tom u prilog govorile su i informacije HVO-a iz Jablanice prema kojima se iz Jablanice prema Konjicu „upućuju stranci, Fočaci i ostali“, što se odnosilo na dolazak snaga Armije BiH s okolnih područja. Druge obavijesti o namjerama Armije

¹⁴²⁹ HMDCDR, HVO, ZVP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, Samostalna bojna „Rafael Boban“, Posušje, Redovno izvješće, str. pov. br. 05-26-59/93 od 1. 4. 1993.; HMDCDR, HVO, ZVP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, Samostalna bojna „Rafael Boban“, Posušje, Redovno izvješće, str. pov. br. 05-26-61/93 od 3. 4. 1993.; HMDCDR, HVO, ZVP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, Samostalna bojna „Rafael Boban“, Posušje, Redovno izvješće, str. pov. br. 05-26-64/93 od 6. 4. 1993.;

¹⁴³⁰ ICTY: HZHB, HVO, brigada „Herceg Stjepan“, III bojna „Mijat Tomić“ Zapovjedništvo, Izvješće za 15. 4. 1993. u 08.00 sati, str. pov. bez. br (br. primitka u GS HVO; br. teleg. 2010 od 15. 4. 1993. u 12.54.) od 15. 4. 1993.

¹⁴³¹ Centar veze Doljani, bez broja (br. primitka u GSHVO; br. teleg. 1870 od 8. 4. 1993. u 22.00) od 8. 4. 1993.

¹⁴³² HMDCDR, HVO, GS HVO; R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 7. 4. 1993, str. pov. bez broja od 8. 4. 1993., 3.; HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija R BiH, 4. korpus, Brigada „Neretvica“, Parsovići, Dostava personalnih podataka - Komanda brigade, Spisak aktivni obveznika, str. pov. br. 03-872-3/93 od 6. 3. 1993. U potpisu Hasan Hakalović

¹⁴³³ HMDCDR, HVO, GS HVO: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 7. 4. 1993, str. pov. bez broja od 8. 4. 1993., 3.

¹⁴³⁴ Isto.

BiH govore su o tome da su „3 brigade i dalje na čekanju naredbe da krenu na Klis“ kao i da se širenje sukoba nije smjelo dozvoliti na području Jablanice.¹⁴³⁵

Obavještajne procjene HVO-a vrlo brzo su se pokazale u većoj mjeri točnima. U noći sa 7. na 8. travnja Armija BiH je ponovno napala vojarnu HVO-a „Goran Stanić“ u Seonici. U napadu su korištene protuoklopne rakete što nije bio slučaj tijekom prethodna dva napada.¹⁴³⁶ Do jutarnjih sati 8. travnja vojarna HVO-a bila je „vidno oštećena“, a lokalna posada HVO-a je imala pet ranjenih vojnika.¹⁴³⁷ U informaciji Štaba Vrhovne komande (ŠVK) Oružanih snaga BiH (OS BiH), što je bio zvučniji naziv za GŠ Armije BiH, za 8. travnja sukob u Seonici nije bio spomenut. U svom opisu stanja u sjevernoj Hercegovini ŠVK OS je istaknuo kako se odnosi na području Konjica i Jablanice pogoršavaju zbog čega se skrenula pozornost „Predsjedništvu, Vladi i svim relevantnim političkim činiocima“ kako u slučaju izostanka „političkih mjera u Hercegovini može doći do otvorenih sukoba između postrojbi HVO i jedinica Armije BiH“. Pritom je ŠVK za novonastalo stanje izrijekom optužio hrvatsku stranu u Konjicu koja je glasine o skorom napadu HVO-a koristila kao razlog za „utvrđivanje svih kota oko Konjica i postavljanja na iste čak i PAT-ova“.¹⁴³⁸

Novi napad Armije BiH na postrojbe HVO-a u Klisu hrvatska strana smatrala je početkom procesa „etničkog čišćenja“ hrvatskog stanovništva na tom području.¹⁴³⁹ Međutim, sukobi iz Klisa nisu se proširili na područje Konjica i Jablanice, iako je situacija na tome području bila iznimno napeta.¹⁴⁴⁰ Tako je primjerice u Jablanici 10. travnja s prostorija Vojne policije HVO-a skinuta hrvatska zastava.¹⁴⁴¹ Osim pripadnika lokalnih snaga Armije BiH u tim su izgredima sudjelovali i pripadnici 8. brigade Armije BiH koji su u Jablanicu stigla s Igmana. Njihovo ponašanje bilo je do

¹⁴³⁵ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 8.4. 1993, str. pov. bez broja od 9. 4. 1993., 3-4.

¹⁴³⁶ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, RBiH, HZHB, HVO, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Klis, Vanredno izvješće, str. pov. br. bez broja od 8. 4. 1993.

¹⁴³⁷ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 8.4. 1993, str. pov. bez broja od 9. 4. 1993., 3.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 261.

¹⁴³⁸ RBiH, ŠVK OS, Sarajevo, Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji RBiH za period od 24 sata dana 08. 04. 1993., str. pov. br. 02/1-99 od 9. 4. 1993.

¹⁴³⁹ RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Dnevno obavještajno izvješće br. 226/93 str. pov. br. 03-340/93 od 9. 4. 1993.

¹⁴⁴⁰ Zapovjedništvo 4. korpusa, Vanredni izvještaj, str. pov. br. 02/1-966-117/93 od 10. 4. 1993. U potpisu Sulejman Budaković

¹⁴⁴¹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada Herceg Stjepan, III bojna „Mijat Tomić“ Jablanica, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad; 02/2-1026 od 12. 4. 1993.) od 11. 4. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće za dan 11. 4. 1993. u 20. 00 sati, str. pov. br. 02/2-1020/93 od 11. 4. 1993.

te mjere nasilno da je i komanda 4. korpusa Armije BiH njihove postupke označila „nekorektnim i bezobzirnim“. ¹⁴⁴² Osim pripadnika Armije BiH u Jablanici, za hrvatsku stranu u Doljanima određen rizik predstavljalo je prisustvo većega broja pripadnika 4. bataljona 44. brdske brigade, odnosno preimenovane brigade „Neretva“ na području Sovića. ¹⁴⁴³ Pripadnici Armije BiH Jablanica su na području između Sovića i Jablanice još tijekom prvih ratnih sukoba u središnjoj Bosni u siječnju 1993. zauzeli pojedine položaje koji su se protezali „cijelom stranom lijeve rijeke Doljanke“. ¹⁴⁴⁴ Na taj način pripadnici HVO-a u zaseocima Doljana nalazili u se zapravo u okruženju brojnijih snaga Armije BiH koje su se od početka travnja dodatno povećavale.

U trenutcima spomenutih događaja u Jablanici lokalna muslimanska strana obavila je niz sastanaka s regionalnim predstavnicima MUP-a BiH te članovima 4. korpusa Armije BiH. Tako su u razdoblju do 10. travnja u Jablanici boravili „predstavnici“ MUP-a BiH Avdo Hebib i Nijaz Skrenderagić koji su s načelnikom SJB Jablanica Eminom Zebićem razgovarali o postojećim odnosima s HVO-a te općim stvarima vezanima za lokalnu policiju. ¹⁴⁴⁵ Dan ranije 9. travnja u Jablanici je bio organiziran sastanak oficira „bezbjednosti“ 4. korpusa Armije BiH pod vodstvom Esada Ramića te predstavnika muslimanske policije u Hercegovini na čelu s načelnikom Centra službi bezbjednosti (CSB) Mostar Ramom Maslešom koji je tih dana boravio u Jablanici. ¹⁴⁴⁶ Ramo Masleša je u svojstvu glavne osobe muslimanske policije MUP-a BiH u Mostaru na to mjesto došao nakon što je prethodno, krajem veljače 1993., imenovan kao član „ekspertnog tima Regionalnog odbora SDA za Hercegovinu za oblast unutrašnjih poslova“ od strane Zijada Demirovića ali u skladu s „ovlaštenjem“ Alije Izetbegovića. ¹⁴⁴⁷ Na sastanku u Jablanici, upravo je Masleša bio je taj koji je Hebiba i Skenderagića detaljno upoznao s problemima koje je muslimanska strana imala s HVO-om na širem području Hercegovine. ¹⁴⁴⁸ S obzirom na to da su na navedenom sastanku objedinjeni „stavovi i informacije“ muslimanske strane u smislu odnosa s HVO-om može se zaključiti kako je dolazak Hebiba i Skenderagića u sjevernu Hercegovinu bio

¹⁴⁴² HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija R BiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Ponašanje i nedisciplina, str. pov. br. 01/1- 1963/93 od 13. 4. 1993. U potpisu Sulejman Budaković

¹⁴⁴³ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija R BiH, Komanda brigade „Neretva“ Jablanica, Jablanica, Spisak ljudstva, str. pov. br. 03/226-1-1/ 93 od 9. 3. 1993. U potpisu Enes Kovačević

¹⁴⁴⁴ R BiH, Opština Jablanica, Krizni štab za naseljeno mjesto, Doljani, Opštinskom kriznom štabu Jablanica, broj nečitak (br. primitka u Štabu Jablanica; Štab oružanih snaga Jablanica, 01/95-nečitko/93 od 22. 1. 1993.) od 20. 1. 1993. U potpisu Hasan Rizvić Prema; S. IDRIZOVIĆ. *Istina o Jablanici*, 88.

¹⁴⁴⁵ E. ZEBIĆ, *1992.-1995. Moja priča*, 200.

¹⁴⁴⁶ Isto.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 262.

¹⁴⁴⁷ Imenovanje, br. 34-II/93 od 23. 2. 1993. U potpisu Zijad Demirović

¹⁴⁴⁸ E. ZEBIĆ, *1992.-1995. Moja priča*, 200.

usko povezan s pružanjem podrške Armiji BiH za planirani napad HVO-a u području Jablanice i Konjica.¹⁴⁴⁹

Osim područja Klisa, nakon višednevnog razdoblja bez sukoba, novi veći oružani sukobi između Armije BiH i HVO-a započeli su 12. travnja u istočnim dijelovima prozorske općine u selima Uzdolu, Here, Kute i Šćipe.¹⁴⁵⁰ Prema izvorima HVO-a do sukoba na spomenutom području općine došlo je nakon što je s položaja Armije BiH iz Šćipa otvorena vatra prema selu Ivanci. Nakon toga uslijedio je odgovor pripadnika HVO-a korištenjem minobacača u smjeru uočenog kretanja pripadnika Armije BiH poslije čega se razvila i razmjena pješačke vatre na području između sela Jurići i Here.¹⁴⁵¹ Zapovjedništvo HVO brigade „Rama“ povodom tih sukoba uputilo je žalbu nadređenom zapovjedništvu u kojoj je istaknulo nepoštivanje dogovora Armije BiH postignutih na pregovorima u Prozoru 8. travnja.¹⁴⁵² Prema izvorima HVO-a, hrvatskom stanovništvu na području sukoba u Ivancima bilo je ograničeno kretanje a dio stambenih objekata u spomenutom selu bio je opljačkan od strane pripadnika Armije BiH.¹⁴⁵³ Istoga dana, odnosno

12. travnja, u Jablanici su snage Vojne policije Armije BiH nasilno zaposjele prostorije Vojne policije HVO-a nakon čega je od lokalnih vojnika zatraženo uklanjanje oznaka HVO-a s odora.¹⁴⁵⁴

Osim u Prozoru i Jablanici 12. travnja 1993. je bio iznimno napet i u Konjicu. Iako u Konjicu toga dana nije bilo sukoba, dan je obilježilo gostovanje Safeta Ćibe na Radio Konjicu. U svome govoru, Ćibo je obećao povratak Armije BiH u Prozor na miran ili nasilan način, što je bila otvorena najava budućih napada snaga Armije BiH na taj grad.¹⁴⁵⁵ Osim toga, Ćibo je naglasio kako na području BiH živi isključivo „bosanski narod“ s jasnim konfesionalnim razlikama.¹⁴⁵⁶ Takva izjava bila je otvoreno negiranje konstitutivnosti naroda BiH te time i pokazatelj stvarne politike koju je Ćibo provodio na području sjeverne Hercegovine. U trenutcima Ćibina gostovanja

¹⁴⁴⁹ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 262.

¹⁴⁵⁰ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Rama, Izvješće, str. pov. br. 02-63/93 od 12. 4. 1993.

¹⁴⁵¹ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Rama, Izvješće sa stanjem u 19.00 sati na dan 12. 4. 1993., str. pov. br. 02-64/93 od 12. 4. 1993.

¹⁴⁵² HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, OZ SzH, Prozor, Zapovijed - Nastavak izvješća, str. pov bez broja (ev. br. 5787) od 8. 4. 1993. u 21.00

¹⁴⁵³ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada Rama, Izvješće, str. pov. br. 02-63/93 od 12. 4. 1993.

¹⁴⁵⁴ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: CV Jablanica, Izvješće za dan 12. 4. 1993. bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad; 02/2-1038 od 13. 4. 1993.) od 12. 4. 1993.

¹⁴⁵⁵ RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg: 1946 od 13. 4. 1993. u 11. 30) od 13. 4. 1993.

¹⁴⁵⁶ RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, Saznajni odjel, Saznajno izvješće za 12/13 1993. str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg: 1978 od 15. 4. 1993. u 15.45) od 13. 4. 1993.

na lokalnom radiju dio pripadnika Specijalnog odreda za posebne namjene (SOPN), odnosno odreda „Zulfikar“ na čelu s komandantom Zulfikarom Ališpagom Zukom bio je raspoređen na području Konjica.¹⁴⁵⁷ Prema pojedinim izvorima dio pripadnika odreda „Zulfikar“ ostao je na području Konjica dok je drugi dio stigao u Jablanicu upravo tijekom 12. travnja.¹⁴⁵⁸

Već tijekom sljedećega dana, 13. travnja, Ratno predsjedništvo Konjica tada pod potpunim Ćibinim vodstvom donijelo je odluku o uspostavi općinske vlasti pod „ingerencijama legalne države BiH“ pri čemu su HZ HB i HVO ponovno proglašeni nelegalnim.¹⁴⁵⁹ Od hrvatske strane zatraženo je odustajanje od HZ HB i njeno uključivanje u „legalne organe“ vlasti odnosno prihvaćanjem one vizije BiH koju je u svome radijskome govoru Ćibo najavio dan ranije. Istoga dana u Jablanici je Armija BiH izvela demonstraciju vojne moći pristizanjem jednog tenka (T-34) iz sastava 7. brigade „Suad Alić“ iz Konjica u čijoj se pratnji nalazilo „više terenskih vozila“ s pripadnicima Armije BiH.¹⁴⁶⁰ Navedeni tenk i njegova pratnja su se nakon demonstracije u Jablanici istoga dana vratili u pravcu Konjica.¹⁴⁶¹

Demonstracija moći i Ćibine verbalne prijetnje iz prethodnih dana u jutarnjim satima 14. travnja konačno su realizirane otvorenim napadom Armije BiH na postrojbe HVO-a na području općine Konjic. Napad je započela 45. brdska brigada Armije BiH, što je zapravo bio novi naziv brigade „Neretvica“. Naime, odlukom 4. korpusa Armije BiH od 7. travnja sve su brigade u Jablanici i Konjicu dobile nove nazive. Tako je 7. brigada „Suad Alić“ u Konjicu postala 43. brdska brigada, brigada „Neretvica“ na području Klisa 45. brdska brigada dok je brigada „Neretva“ u Jablanici postala 44. brdska brigada.¹⁴⁶² Novi otvoreni napad Armije BiH je za razliku od prethodnih sukoba značajan iz dva razloga. Prvo, on nije uslijedio iznenada, nego mu je prethodio

¹⁴⁵⁷ ICTY: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, Zbirna informacija za 9, 10, 11 i 12. 4. 1993. bez broja (br. primitka u GS HVO, br. teleg; 1937 od 13. 4. 1993 u 21.05) od 12. 4. 1993.

¹⁴⁵⁸ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 262.

¹⁴⁵⁹ RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Izvješće za dan 13. travnja 1993. godine, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg: 1957 od 13. 4. 1993. u 22.50 od 13. 4. 1993.) od 13. 4. 1993.

¹⁴⁶⁰ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad; III bojna „Mijat Tomić“ Jablanica, Doljani, Izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad; 02/2-1042 od 13. 4. 1993.) od 13. 4. 1993. u 15. 30.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad; RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, Izvješće u periodu od 02.00 – 18.00 od 13. 4. 1993., bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad; 02/2-1049 od 14. 4. 1993.) od 13. 4. 1993.

¹⁴⁶¹ RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Izvješće za dan 13. travnja 1993. godine, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg: 1957 od 13. 4. 1993. u 22.50 od 13. 4. 1993.) od 13. 4. 1993.

¹⁴⁶² HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: Armija RBiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Dostava elemenata mob. Razvoja RJ 4. korpusa, str. pov. dj. br. '3-2683/93 od 7. 4. 1993.

politički ultimatum. Drugo, taj napad nakon što je započeo nije se namjeravao zaustaviti do trenutka postizanja vojne pobjede nad HVO-om u Konjicu.

Pripadnici 45. brdske brigade Armije BiH su iz svojega sjedišta u Parsovićima te iz smjera okolnih sela Solakove Kule, Parsovića, Krušćice, Čeline i Studenčice napali područje obližnjeg sela Bušćak.¹⁴⁶³ Tome napadu prethodilo je ubojstvo pripadnika HVO-a iz toga sela Miroslava Majića, kojega su tamošnji Muslimani u noći prije napada pozvali na sastanak, a zatim ubili na svirep način.¹⁴⁶⁴ Usporedno s napadom na selo Bušćak, snage Armije BiH napale su Buturović Polje, Kostajnicu i Ljesovinu.¹⁴⁶⁵ Nekoliko sati nakon prvih obavijesti iz Bušćaka o početku napada Armije BiH zapovjedništvo brigade „Herceg Stjepan“ u Kostajnici izgubilo je kontakt s vlastitim pripadnicima radi čega je zaključeno kako se Bušćak nalazi „pred padom“.¹⁴⁶⁶ Nedugo zatim, iz smjera Jablaničkog jezera, odnosno s područja u neposrednoj blizini Ostrošca, pripadnici Armije BiH neuspješno su pokušali preći jezero i napasti obližnje područje Falanova Brda, no obrana sela odbila je napad.¹⁴⁶⁷

Iz dostupnih izvora se može zaključiti kako hrvatska strana u trenutcima napada Armije BiH u Klisu nije imala dovoljno precizne informacije o događajima na području Konjica i Jablanice zbog čega je i donesen općeniti zaključak o „nejasnoj situaciji“.¹⁴⁶⁸ Međutim, novi otvoreni napad je iznenadio GS HVO-a koji je od Zapovjedništva OZ SzH-a u Tomislavgradu tražio dodatne informaciju zbog čega je zapovjednik OZ SzH Željko Šiljeg kontaktirao brigadu „Rama“. U međuvremenu, brigadi „Rama“ je upućena zapovijed za topničkom podrškom HVO-u na području Klisa i Neretvice o čemu se ipak trebala pričekati odluka Zapovjedništva OZ SzH u

¹⁴⁶³ Medicinski centar za prava čovjeka (dalje: MCPČ), Zagreb; Marko Majić, Iskaz, br. 1183 Konjic od 11. 10. 1993.

¹⁴⁶⁴ HMDCDR, HVO, UP SIS: HR HB, MINOB, SIS, Mostar, Zločini – Konjic, str. pov. up. br. 02-08-1-1903/96 od 2.2.1996., U potpisu puk. Zvonko Sesar.; Ubojstvo Miroslava Majića tijekom 13. travnja nedvosmisleno potvrđuje i muslimanka strana u naknadnim popisima stradalih stanovnika općine Konjic. Vidi; M. TOKAČA, *Bosanska knjiga mrtvih: ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, I/ 3, 612.

¹⁴⁶⁵ HMDCDR, HVO, GS HVO: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 13. 4. 1993, str. pov. bez broja od 14. 4. 1993., 2.

¹⁴⁶⁶ Isto.

¹⁴⁶⁷ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO Konjic, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad, 02/2-1056 od 14. 4. 1993) od 14. 4. 1993.; R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Dnevno obavještajno izvješće 230/ 93., str. pov. br. 03-347/93 od 14. 4. 1993.; HMDCDR, HVO, MINOB, PU MO: R BiH, Ministarstvo obrane, Mostar, Štabu Vrhovne komande OS BiH, br. 01-RI-11/93 od 14.4.1993.

¹⁴⁶⁸ HMDCDR, HVO, GS HVO: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 14. 4. 1993, str. pov. bez broja od 15. 4. 1993., 3.

Tomislavgradu.¹⁴⁶⁹ Zahtjev za topničkom podrškom zapovjedništvo brigade „Herceg Stjepan“ u Kostajnici uputilo je u Prozor vrlo brzo nakon potvrde o napadu Armije BiH na Bušćak informacijom da se postrojbe HVO-a nalaze u „gadnoj situaciji“. U navedenom zahtjevu zatraženo je topničko djelovanje po selu Kruščici, Solakovoj Kuli, Parsovićima i Goranima, odnosno po selima iz kojih je Armija BiH napadala Bušćak.¹⁴⁷⁰ Za potporu je bilo nužno premještanje topničkih oruđa iz Tomislavgrada pa se odgovor brigade „Rama“ sveo na kratko topničko djelovanje po položajima Armije BiH na širem području Kruščice.¹⁴⁷¹ Prema podacima Armije BiH, HVO je „po svim muslimanskim selima“ djelovao topništvom iz Uzdola.¹⁴⁷²

Do podnevnih sati 14. travnja zapovjedništvo HVO-a u Kostajnici izvijestilo je kako je Bušćak zauzet od strane Armije BiH te da komunikacija s pripadnicima HVO-a u selu nije bila moguća. Također, vodstvo HVO brigade „Herceg Stjepan“ u Kostajnici tražilo je da se na to područje pošalje „Crveni križ.“¹⁴⁷³ Zahtjev za upućivanjem Crvenog križa uslijedio je nakon što Armija BiH nije dozvolila sanitetskom vozilu HVO-a izvlačenje ranjenika i preostalih hrvatskih civila iz Bušćaka.¹⁴⁷⁴ Jednako tako, muslimanske snage nisu dozvolile ni predstavnicima Crvenog križa dolazak u Bušćak.¹⁴⁷⁵ U napadu i zauzimanju sela Bušćak od Armije BiH, HVO je imao gubitke od dva poginula pripadnika i jednog civila, nekoliko ranjenih vojnika ali i veći broj zarobljenih vojnika koji su odvedeni u obližnje sjedište 45. brdske brigade smješteno u osnovnoj

¹⁴⁶⁹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/2-1052 od 14. 4. 1993.

¹⁴⁷⁰ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, OZ SzH, IZM Prozor, Prozor, Izvješće IZM za dan 14. 4. 1993. str. pov. br. 01-200/93 od 14. 4. 1993.; HMDCDR, HVO, GS HVO; R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 13. 4. 1993, str. pov. bez broja od 14. 4. 1993., 2.; HMDCDR, HVO, GS HVO; R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 14. 4. 1993, str. pov. bez broja od 15. 4. 1993., 3.

¹⁴⁷¹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, OZ SzH, IZM Prozor, Prozor, Izvješće IZM za dan 14. 4. 1993. str. pov. br. 01-200/93 od 14. 4. 1993.

¹⁴⁷² R BiH, Armija R BiH, Komanda bataljona „Lisin“, Bradina, Borbeni izvještaj, str. pov. bez broja (br. primitka u 4. korpus; 02/1-3169/93 od 17. 4. 1993.

¹⁴⁷³ HMDCDR, HVO, GS HVO: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 13. 4. 1993 - Izvješće iz Konjica br 2., str. pov. bez broja od 14. 4. 1993., 2.; R BiH, HZHB, HVO, GS, VOS, Mostar, Informacija o događajima u Srednjoj Bosni i na teritoriji općine Konjic, bez broja od 15. 4. 1993. u 20. 30 sati.

¹⁴⁷⁴ HZHB, HVO Konjic, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg; 1981 od 14. 4. 1993. u 16. 10) od 14. 4. 1993. u 16.00

¹⁴⁷⁵ HMDCDR, HVO, MINOB, PU MO: Odjel obrane, Sektor za zdravstvo, Glavni sanitetski stožer (GSS), Odjel za informiranje i istraživanje, Izvješće o događajima u području Konjica, br. 02-5/1-42/93 od 4.5.1993.

školi u Parsovićima gdje su zatvoreni.¹⁴⁷⁶ Među zarobljenim civilima iz Buščaka našao se i dio protjeranih hrvatskih civila s područja Solakove Kule.¹⁴⁷⁷

O napadima na Bušćak vlastitu komandu izvijestila je i muslimanska strana. Član Komande 4. korpusa Armije BiH Esad Ramić iz Konjica je izvijestio da su pripadnici 45. brdske brigade Armije BiH pod komandom Hasana Hakalovića „efikasnom akcijom“ na području Klisa zauzele Bušćak gdje je od HVO-a zarobljena i određena količina streljiva i drugih MTS-a.¹⁴⁷⁸ Za razliku od Ramića, komanda 44. brdska brigade iz Jablanice spomenuti napad Armije BiH u Klisu definirala je kao sukob do kojega je došlo u „toku noći 13./ 14. 4. 1993.“¹⁴⁷⁹ Neposredno nakon zauzimanja Buščaka, snage Armije BiH nastavile su s napadom na pripadnike HVO-a u selima Vrci i Obri, šireći tako svoje djelovanje i na južne dijelove Klisa.¹⁴⁸⁰

Nakon napada na HVO u Klisu, snage 2. bojne „Konjic“ brigade „Herceg Stjepan“ blokirale su prometnice koje su vodile prema Konjicu.¹⁴⁸¹ Istovremeno, u Konjicu je Armija BiH okružila zgradu zapovjedništva HVO-a i vojnike koji su u njoj našli.¹⁴⁸² Spomenuti odgovor hrvatske strane na cestama oko Konjica muslimanska strana je iskoristila kao povod za pravdanje jače prisutnosti na području prigradskog i gradskog područja te dovođenju prethodno dogovorenih pojačanja iz Tarčina i Pazarića, odnosno Igmana. Shodno tome, Esad Ramić je obavijestio Komandu 4. korpusa Armije BiH da nisu u mogućnosti koristiti cestu na području Radešina navodeći kako je zbog toga brigada Armije BiH iz Konjica bila „primorana na odbranu“.¹⁴⁸³ No, prema izvorima HVO-a još poslijepodne 14. travnja Armija BiH je od njenih pripadnika u selu Radešine ultimativno tražila predaju.¹⁴⁸⁴

¹⁴⁷⁶ MCPČ, Zagreb; Marko Majić, Iskaz, br. 1183 Konjic od 11. 10. 1993.; M. TOKAČA, *Bosanska knjiga mrtvih: ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, 612.

¹⁴⁷⁷ HMDCDR, HVO, MINOB, PU MO: Odjel obrane, Sektor za zdravstvo, Glavni sanitetski stožer (GSS), Odjel za informiranje i istraživanje, Izvješće o događajima u području Konjica, br. 02-5/1-42/93 od 4.5.1993.; HMDCDR, HVO, UP SIS: HR HB, MINOB, Centar SIS, Mostar, Saznanja-prilog 5., str. pov. br. 02-98-2-282/96 od 5.2.1996.

¹⁴⁷⁸ HMDCDR, HVO, MINOB, PU MO: R BiH, PNSS ZA ONP 4. Korpusa, Esad Ramić

¹⁴⁷⁹ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija R BiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Izvještaj, str. pov. dj. br. 02-2560-14-1/93 od 14. 4. 1993.

¹⁴⁸⁰ HMDCDR, HVO, GS HVO: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 14. 4. 1993, str. pov. bez broja od 15. 4. 1993., 2-3.

¹⁴⁸¹ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 263.

¹⁴⁸² HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, Izvješće za dan 15. 4. 1993. u 08.00, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad, br. teleg; 5948 od 15. 4. 1993. u 09.40) od 15. 4. 1993.

¹⁴⁸³ R BiH, Armija R BiH, Komanda bataljona „Lisin“, Bradina, Borbeni izvještaj, str. pov. bez broja (br. primitka u 4. korpus; 02/1-3169/93) od 17. 4. 1993.

¹⁴⁸⁴ HZHB, HVO Konjic, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, bez broja (br. primitka u GS HVO; br teleg; 1976 od 14. 4. 1993. u 12. 15. sati) od 14. 4. 1993.

Za razliku od Konjica, odnosno Klisa gdje su trajali intenzivni napadi Armije BiH, na području Jablanice tijekom 14. travnja nije bilo sukoba iako je bilo evidentno da se dio pripadnika Armije BiH s toga područja i pristiglih pojačanja s Igmana aktivno uključio borbe na području Klisa.¹⁴⁸⁵ Kompletna 44. brdska brigada u Jablanici tijekom 14. travnja bila je popunjena nakon izvršne potpune mobilizacije.¹⁴⁸⁶ Nakon toga, pripadnici 44. brdske brigade ojačali su prethodno posjednute i povezane položaje prema HVO-u glavnim snagama posjedujući položaje na području Donja Jablanica – Grabovica, Gračac – Slatina, Risovac – Sovići – Doljani – Jablanica te Glodnica – Ostrožac.¹⁴⁸⁷ Upravo su spomenuti položaji 44. brigade na području Glodnice i Ostrošca, posjednuti od njenog 2. bataljona bili neodvojivo povezani s postojećim napadima Armije BiH na području Klisa.¹⁴⁸⁸ Na tom području 14. travnja boravio je i komandant lokalnog Štaba Armije BiH Jablanica Safet Idrizović i ostali članovi Štaba u cilju osobnog uvida u postojeće stanje.¹⁴⁸⁹ Za razliku od toga dijela lokalne Armije BiH, rukovodstvo 44. brdske brigade zajedno s međunarodnim promatračima EZ-a i pripadnicima UNPROFOR-a u poslijepodnevnima satima 14. travnja je boravilo na području sela Doljani gdje je pred postojećim međunarodnih čimbenicima održan razgovor s naglaskom zadržavanja „mira“ na tom području.¹⁴⁹⁰

Zahtjev za „mirom“ predložen je od muslimanske strane kako bi se izbjegao sukob s HVO-om na zapadom dijelu zone 44. brdske brigade a sam sukob zapravo prikaže kao lokalna razmirica na području Konjica. Osim pripadnika 44. brdske brigade iz Jablanice, pod njenom komandom nalazio se i određen broj protjeranih Muslimana iz istočnih dijelova Bosne i Hercegovine, posebice područja Foče. Uz njih su se na području Jablanice nalazili i dijelovi prethodno spomenute jedinica Armije BiH odreda „Zulfikar“ te pripadnici 8. brdske brigade i drugih manjih skupina koje je načelnik SJB Jablanice Emin Zebić smatrao „gostujućim“ koji su kao takvi bili podređeni komandantu 44. brdske brigade.¹⁴⁹¹

¹⁴⁸⁵ HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 13. 4. 1993, str. pov. bez broja od 14. 4. 1993., 2.

¹⁴⁸⁶ D. MARIJAN, Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994., 265.

¹⁴⁸⁷ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Izvještaj, str. pov. dj. br. 02-2560-14-1/93 od 14. 4. 1993.

¹⁴⁸⁸ RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Naređujem, str. pov. br. 02/68-1-25/93 od 14. 4. 1993. U potpisu Enes Kovačević

¹⁴⁸⁹ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Zapovjedništvo 4. korpusa, Mostar, Izvještaj, str. pov. dj. br. 02-2560-14-1/93 od 14. 4. 1993.

¹⁴⁹⁰ D. MARIJAN, Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994., 265.; S. IDRIZOVIĆ. Istina o Jablanici, 71.

¹⁴⁹¹ E. ZEBIĆ, 1992.-1995. Moja priča, 209.

Unatoč obostranoj napetosti, na području Doljana i Sovića tijekom 14. travnja nije bilo sukoba što je bilo potvrđeno i od strane zapovjednika HVO-a s područja Risovca Ivana Protrke koji je toga dana obišao područje Doljana.¹⁴⁹² Protrka je naveo kako se na području lokaliteta Obruč susreo s patrolom Armije BiH s kojima se upustio u razgovor nakon čega je krenuo u pravcu Doljana i prema Jablanici. Nakon obilaska područja Protrka je obavijestio kako se na području od Sovića do Jablanice nalazi oko „200“ pripadnika Armije BiH.¹⁴⁹³ Uočeno je raspoređivanje većeg broja vojnika Armije BiH na području brda Tovarnica s kojeg je bio moguć nadzor ceste Jablanica – Prozor i Jablanica – Doljani te ujedno i nadzor nad položajima HVO-a u području Kosnih Luka oko Doljana.¹⁴⁹⁴ Za djelovanje na tom području bio je zadužen 1. bataljon 44. brdske brigade iz Jablanice koji je imao zadatak da napredovanjem iz pravca Kosne Luke pruži pomoć pripadnicima 4. bataljuna te brigade na području Sovića i Doljana.¹⁴⁹⁵ Glavnina ljudstva 4. bataljona 44. brdske brigade u Sovićima i vod vojnika u Doljanima trebali su ojačati položaje na području lokaliteta Obruč i Risovca i na taj način onemogućiti pristizanje pojačanja HVO-a u Doljane.¹⁴⁹⁶ Takve namjere i raspored spomenutog dijela snaga 44. brdske brigade stavljao je pripadnike 3. bojne „Mijat Tomić“ u nezavidan položaj u kojemu bez podrške drugih snaga HVO-a nije bilo moguće zadržati postojeće položaje i nadzor nad Doljanima. U takvom, odnosno još nepovoljnijem položaju bili su preostali pripadnici HVO-a na području Jablanice kao i veći broj hrvatskog civilnog stanovništva koje tijekom prethodnih dana nije uspjelo izići iz grada.¹⁴⁹⁷

Povodom novih napada Armije BiH na HVO u Klisu, u Mostaru je 14. travnja održana izvanredna sjednica HVO HZHB. Hrvatsko vodstvo tom je prilikom upoznato s događajima u Klisu, odnosno napadima na Bušćak te nastavkom protjerivanja hrvatskog stanovništva s područja općine Konjic. Postupci djelovanja muslimanske strane „prosuđeni“ su kao događaji koji mogu

¹⁴⁹² HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Samostalna bojna „Rafael Boban“, Posušje, Redovno izvješće, str. pov. br. 739/93 od 14. 4. 1993.

¹⁴⁹³ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 20,00 sati, str. pov. br. 02/2-1067 od 14. 4. 1993.; HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 14. 4. 1993, str. pov. bez broja od 15. 4. 1993.

¹⁴⁹⁴ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 14. 4. 1993, str. pov. bez broja od 15. 4. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HVO Jablanica, III bojna Mijat Tomić, Izvješće, bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad: 02/2-1057 od 14. 4. 1993.) od 14. 4. 1993. u 08. 37

¹⁴⁹⁵ RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Naređujem, str. pov. br. 02/68-1-25/93 od 14. 4. 1993. U potpisu Enes Kovačević

¹⁴⁹⁶ Isto.

¹⁴⁹⁷ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 265.; E. ZEBIĆ, *1992.-1995. Moja priča*, 203.

dovesti do „nesagledivih posljedica, uključujući i sukobe širih razmjera“. ¹⁴⁹⁸ Ti su potezi Armije BiH označeni kao „vojno-osvajačko djelovanje“ u cilju izdvajanja „općina iz gornjeg toka Neretve“ izvan područja koje je potpisanim međunarodnim Vance-Owenovim planom pripalo većinskoj hrvatskoj provinciji. Kao glavne nositelje takvih aktivnosti hrvatska strana je optužila Aliju Izetbegovića i Safeta Ćibu kojem je osporen politički legitimitet na tom području. Na kraju sastanka usvojeno je sedam zaključaka u kojima je hrvatska strana najavila poduzimanje protumjera, uključujući i vojnu pomoć napadnutim područjima te ukidanje postojećih propusnica za kretanje po HZ HB i prelazak granice u smjeru Hrvatske. ¹⁴⁹⁹

Pokušaj HVO-a da blokadom prometnica cesta iz smjera Hrvatske zaustavi sukobe bio je uzaludan. U ranim jutarnjim satima 15. travnja brigada „Herceg Stjepan“ u Kostajnici izvijestila je o uočenim pokretima pripadnika Armije BiH iz sela Mrakovo i Rodići prema Bokševici. Slični takvi pokreti uočeni su i sa sjevernih prilaza Bokševici iz smjera muslimanskih sela Grevići i Čelina. Unatoč važnosti Bokševice čije je zauzimanje od strane Armije BiH značilo bezizlaznu situaciju za HVO na području Klisa, brigada „Herceg Stjepan“ na tom je području tada imala raspoređenu tek manju skupinu od 20 vojnika. ¹⁵⁰⁰ Zapovjedništvo brigade u Kostajnici stoga je zatražilo da topništvo HVO-a s područja Risovca djeluje po području „Jablanice do Ostrošca“ kao i po području oko sela Rodići i Mrakovo nastojeći time zadržati položaje na Bokševici i spriječiti njeno zauzimanje od strane Armije BiH. ¹⁵⁰¹ Traženje topničke potpore s područja Risovca potvrđuje dovođenje skupine mješovitih topničkih oruđa iz HVO OZ JiH. Od strane HVO-a iz smjera Prozora tražena je topnička podrška po ciljevima oko Jablanice te prema selu Rodići, Mrakovo ali i Grevićima te Čelini. Predviđajući teške borbe, vodstvo brigade „Herceg Stjepan“ u Kostajnici tražilo je od brigade „Rama“ „otvaranje koridora“ za izvlačenje ranjenika. Međutim, za otvaranje koridora prema Klisu bilo je nužno da brigada „Rama“ zauzme sela Grevići i Tošćanica, a prema Jablanici i selo Slatinu. ¹⁵⁰² Zauzimanjem Grevića HVO je bio u mogućnosti za najkraće povezivanje područja Kućana, Bokševice i Klisa. Međutim, za održavanje kontrole nad tim

¹⁴⁹⁸ Mostar, Zapisnik sa izvanredne sjednice HVO HZHB, bez broja od 14. 4. 1993. u 12. sati., 1.

¹⁴⁹⁹ Isto, 2.; R BiH, HZHB, HVO, Odjel obrane, Sektor za moralni odgoj, Mostar, Priopćenje za javnost, br. 02-6/1-93 od 14. 4. 1993.

¹⁵⁰⁰ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, Izvješće za 15. 4. 1993. u 03.00, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH; 02/2-1070 od 15. 4. 1993. u 06.30) od 15. 4. 1993.

¹⁵⁰¹ Isto.

¹⁵⁰² HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, Izvješće za 14. 4. 1993. u 22.00, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH; 02/2-1072 od 15. 4. 1993. u 06.50) od 15. 4. 1993.

prostorom bilo je potrebno zauzeti prostor sela Studenčice i Čelinske planine što je predstavljalo veliki problem HVO-u s obzirom na kronični nedostatak ljudstva. Drugi pravac pružanja pomoći planirao se iz područja Slatine u smjeru Tošćanice te Grevića. Uspostava nadzora nad tom cestom za snage HVO-a bilo je znatno kompliciranija jer su se sva tri sela na toj cesti nalazila pod nadzorom Armije BiH. Treći smjer mogućeg pružanja pomoći bilo je područje Jablanice i Ostrošca. Taj je smjer hrvatska strana smatrala najteže izvedivim te je on naveden samo kao teoretska mogućnost.¹⁵⁰³

S druge strane, muslimanska strana je nastojala uvezati svoje snage na području Jablanice i Konjica. U skladu s time najkasnije od 15. travnja komandant 4. korpusa Arif Pašalić ovlastio je načelnika štaba 4. korpusa Armije BiH Sulejmana Budakovića za koordinatora svih jedinica Armije BiH koje su se nalazile na području jablaničke i prozorske općine. Istovjetnu ulogu na području susjednog Konjica dobio je Džemal Trešnjo.¹⁵⁰⁴ Drugi važan član Komande 4. korpusa Armije BiH i prethodno član neuspješne mješovite komisije za pregovore Esad Ramić tada je bio u Bradini odakle je koordinirao djelovanje jedinca Armije BiH prema Konjicu.¹⁵⁰⁵ Iz svega navedenog, vidljivo je kako je početkom napada Armije BiH na području konjičke općine 4. korpus Armije BiH imao veći broj visokih oficira koji su aktivno sudjelovali u koordiniranju planskog djelovanja.

Ujutro 15. travnja 1993. počeo je sukob i u gradu Konjicu gdje su jedinice Armije BiH napale i zauzele zapovjedništvo brigade „Herceg Stjepan“ Konjicu u kojemu su razoružani i zarobljeni zatečeni pripadnici i članovi HVO-a.¹⁵⁰⁶ Istovremeno s napadom i zauzimanjem zgrade zapovjedništva HVO-a, Armija BiH je u gradskom području postavila novi niz „barikada“ kojima je onemogućila kretanje stanovništva pa je hrvatska strana javila o novim uhićenjima i nasilnim upadima u stanove u vlasništvu Hrvata.¹⁵⁰⁷ Takve radnje komanda Vojne policije Armije BiH u Konjicu pravdala je navodim postojanjem većeg broja „snajperskih gniježda“.¹⁵⁰⁸ Komanda 43. brdske brigade u Konjicu je Komandu 4. korpusa Armije BiH upoznala o tome da je zajedničkim

¹⁵⁰³ HZHB, HVO, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo br. 01-203/93 od 16. 4. 1993.

¹⁵⁰⁴ RBiH, Armija RBiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Naređujem, str. pov. br. 01-3063/93 od 15. 4. 1993. (Originalna naredba istovjetnog sadržaja ne sadržani broj)

¹⁵⁰⁵ RBiH, Armija RBiH, Komanda bataljona „Lisin“, Bradina, Borbeni izvještaj, str. pov. bez broja (br. primitka u 4. korpus; 02/1-3169/93) od 17. 4. 1993.

¹⁵⁰⁶ Isto, 3.

¹⁵⁰⁷ HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, Izvješće, za dan 15. 4. 1993. u 08.00., str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad; 02/2-1071 od 15. 4. 1993.) od 15. 4. 1993.

¹⁵⁰⁸ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH – 4. korpus, Bataljon Vojne policije, Dnevni operativni izvještaj, str. pov. dj. br. 01/P-0-22/93 od 15. 4. 1993.

djelovanjem njenih pripadnika kao i pripadnika Vojne policije Armije BiH te civilne policije SJB Konjic ostvarena kontrola nad gradom Konjicom.¹⁵⁰⁹ Na navedeni napad u Konjicu HVO je odgovorio sa svojih položaja u Zabrdju, Turiji, Zlataru kao i „iz reiona Babin nos“.¹⁵¹⁰ Međutim to djelovanje HVO-a nije utjecalo na daljnje napredovanje Armije BiH pa su snage 43. brdske brigade uskoro uspješno izvršile opkoljavanje područja Zlatara te sela Radešine. Zapravo spomenuta 43. brigada iz Konjica je djelovala sukladno svojoj zapovijedi od 4. travnja o napadu na „U“ o čemu je već bilo riječi naprijed u tekstu.¹⁵¹¹

Za razliku od užeg gradskog područja Konjica gdje su u naletu višestruko brojnih pripadnika Armije BiH brzo zarobljeni, pripadnici HVO-a uspjeli su pružiti otpor na području Repovice kao i u većinski hrvatskom selu Ovčari gdje su okružili lokalne pripadnike Armije BiH. U Ovčare je zbog toga upućen dio pripadnika Vojne policije Armije BiH iz Konjica kojima se tijekom 15. travnja trebala priključiti i specijalna postrojba MUP-a BiH iz Hadžića.¹⁵¹² Također, u smjeru Ovčara su upućene i dodatne snage 43. brdske brigade te dio pripadnika odreda „Zulfikar“.¹⁵¹³ Zauzimanjem područja Ovčara dio magistralnog cestovnog pravca od Konjica do Hadžića našao bi se pod punim nadzorom Armije BiH, što je po svemu sudeći bio i cilj muslimanske strane.¹⁵¹⁴

Stanje na području Konjica i Klisa tijekom 15. travnja bila je takvo da nije bilo „mjesta u zoni odgovornosti brigade („Herceg Stjepan“ op. a) gdje se ne puca“.¹⁵¹⁵ U podnevnim satima toga dana, Armija BiH je uz intenzivnu minobacačku podršku iz smjera Ostrošca napala Falanovo Brdo pri čemu je došlo do ranjavanja većega broja hrvatskih civila. Na takvo djelovanje ubrzo je odgovoreno od strane HVO-a koji je minobacačima djelovao prema Ostrošcu, pri čemu je na muslimanskoj strani zabilježeno nekoliko ranjenih osoba.¹⁵¹⁶ Osim Ostrošca, topništvo HVO-a

¹⁵⁰⁹ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH – 4. korpus, 7. brigada „Suad Alić“ Konjic, Operativni izvještaj, br. 07-6/93 (br. primitka u 4. korpus; 02/1-3099/93 od 16. 4. 1993.) od 15. 4. 1993.

¹⁵¹⁰ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Redovni izvještaj, str. pov. dj. br. 02-2560-15-2/93 od 15. 4. 1993.

¹⁵¹¹ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 263.; RBiH, Armija RBiH – 4. korpus, 7. brigada „Suad Alić“ Konjic, Borbeni zapovijest za napad na „U“, str. pov. br. 02-239/93 od 4. 4. 1993. U potpisu Midhat Cerovac

¹⁵¹² HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH – 4. korpus, Bataljon Vojne policije, Dnevni operativni izvještaj, str. pov. dj. br. 01/P-0-22/93 od 15. 4. 1993.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 263.

¹⁵¹³ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 263.

¹⁵¹⁴ HMDCDR, HVO, ZP Mostar: HZHB, HVO, OZ JiH, Mostar, Izvješće, str. pov. br. 03-0292/93 od 14. 4. 1993.

¹⁵¹⁵ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 15. 4. 1993, str. pov. bez broja od 16. 4. 1993., 3.

¹⁵¹⁶ E. ZEBIĆ, *1992.-1995. Moja priča*, 202- 203.

napalo je i Jablanicu, zbog čega je komanda 44. brdske brigade u svome izvješću navela da je na gradsko područje Jablanice „palo preko 20 projektila“.¹⁵¹⁷

Taj je topnički odgovor HVO-a trajao s prekidima nekoliko sati te je prestao u poslijepodnevnom satima 15. travnja.¹⁵¹⁸ Tijekom istoga dana, vodstvo brigade „Herceg Stjepan“ ponovno je od brigade „Rama“ tražilo pomoć uz prijedlog za koordinirano djelovanje prema Bokševici. Međutim takav zahtjev je odbijen. Na poziv pomoći iz Klisa odazvala se brigada „Ban Josip Jelačić“ iz Kiseljaka koja je obećala pomoći s izviđačko diverzantskim vodom čiji je zadatak bio spriječiti slanje pojačanja Armije BiH iz središnje Bosne i vezivanja dijela postrojbi Armije BiH s područja sela Repovci, Stojkovići i Gobelovine. Za pružanje te pomoći određen je načelnik stožera brigade Ban Jelačić, Mato Lučić.¹⁵¹⁹ Međutim, njihov dolazak nije uslijedio u predviđenom vremenu, a muslimanska strana je bila upoznata s njegovim dolaskom i razmještajem na pravcu Repovci – Gobelovina.¹⁵²⁰

Izostanak pješačkih pojačanja brigadi „Herceg Stjepan“ tijekom 15. travnja nastojao se kompenzirati pružanjem topničke podrške iz smjera Prozora prema Grevićima, Kruščici te Čelinama. Ista topnička podrška bila je zatražena i za djelovanje na području Gorana gdje je 15. travnja stiglo veće pojačanje Armije BiH.¹⁵²¹

S druge strane, granatiranje Jablanice od strane HVO-a Armija BiH je iskoristila kao povod da bez većeg otpora razoruža i zarobi preostale pripadnike HVO-a u gradu. Prilikom razoružavanja pripadnici HVO-a nisu pružali otpor a neki od njih bili su „u strahu i iznenađeni“ navedenim postupcima muslimanske strane.¹⁵²² Time je Armija BiH u cijelosti slomila svaku mogućnosti oružanog otpora pripadnika HVO-a u gradu. Iako je Armija BiH neupitno napala i eliminirala HVO u Jablanici, Komanda 4. korpusa Armije BiH obavijestila je međunarodne promatrače i

¹⁵¹⁷ Centar veze SVK – Odjeljenje za kriptu zaštitu, Sarajevo, Za komandanta Zuku Igman, Za komandanta 9. brdske brigade kazir nezira pazarić, za komandanta brigade suad alic cerovca konjic, bez broja od 15. 4. 1993. četvrtak u 14. 24. (izvorni fajl: DEMRF4U, br. evidencije 4)

¹⁵¹⁸ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: Komanda 44. brdske brigade, Jablanica, Izvještaj o stanju, str. pov. br. 02/70-1-71/93 od 16. 4. 1993.

¹⁵¹⁹ Zapovjedništvo brigade „Ban Josip Jelačić“ Kiseljak, Zapovjed, str. pov. br. 01-801/93 od 15. 4. 1993.; Zapovjedništvo brigade „Ban Josip Jelačić“ Kiseljak, Borbena zapovjed za upućivanje na teren, str. pov. br. 01-801-1/93 od 15. 4. 1993.

¹⁵²⁰ RBiH, ŠVK OS RBiH, Obavještajna uprava, Sarajevo, Obavještenje o pokretu snaga HVO, str. pov br. 02/76-356 od 17. 4. 1993. (oznaka CAF4H4UA)

¹⁵²¹ RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće sa stanjem do 21. 00, str. pov. br. 01- 201/93 od 15. 4. 1993.

¹⁵²² E. ZEBIĆ, 1992.-1995. *Moja priča, 202- 203.*; Hrvatska Republika Herceg Bosna (HRHB), Ministarstvo obrane, SIS, Uprava, Mostar, Informacija br. 71, ur br bez broja od 11. 3. 1994.

pripadnike UNPROFOR-a u Jablanici o topničkim napadima i gomilanju pojačanju HVO-u kojemu je pomoć dolazila i od „vojnih jedinica iz Hrvatske“. Komandant 4. korpusa Armije BiH Arif Pašalić tom je prilikom apelirao na međunarodne predstavnike da o svemu navedenom izvijeste nadređena zapovjedništva „kako ne bi došlo do oružanih sukoba većih razmjera“.¹⁵²³ U nastojanju da krivnju za sukob prebaci na HVO, Komanda 4. korpusa Armija BiH se 15. travnja priopćenjem obratila javnosti s tvrdnjom da su pripadnici Armije BiH u Konjicu u postojećim sukobima s HVO-om „otvarali vatru isključivo u samoobrani, što će činiti i ubuduće“.¹⁵²⁴ S obzirom na prethodno spomenuti jasan prethodni plan napada na HVO u Konjicu i njegovo praktično provođenje, navedena obavijest 4. korpusa Armije BiH može se promatrati kao izrazit pokušaj manipulacije.

S druge strane, u noći s 15. na 16. travnja Armija BiH je ojačala položaje između sela Gorani i Čelinske planine a zapovjedništvo HVO-a u Kostajnici javilo je o grupiranju snaga Armije BiH na području Podhuma. Do 15. travnja mjesnoj Armiji BiH, odnosno 45. brdskoj brigadi u Parsovićima pridružili su se pripadnici specijalnog odreda „Zulfikar“ čiji je jedan dio vojnika istovremeno upućen u Konjic.¹⁵²⁵ Nedugo nakon svojega dolaska, pripadnici odreda „Zulfikar“ su uz oslonac na pripadnike 45. brigade 16. travnja jutro iz smjera Parsovića i Podhuma napali hrvatski dio sela Trusina te položaje HVO-a na području iznad samoga sela. Združeni pripadnici odreda „Zulfikar“ i 45. brdske brigade vrlo brzo su zauzeli selo u kojem su ubili 15 hrvatskih civila a ranili četiri.¹⁵²⁶ Položaji HVO-a iznad sela su se održali do trenutka kada su pripadnici Armije BiH dio lokalnih civila Hrvata natjerali u živi štit pomoću kojega su iznudili predaju tih pripadnika HVO-a. Nakon zarobljavanja, skupina od šest zarobljenih vojnika HVO-a je strijeljana. Dostupni izvori upućuju na zaključak da su taj zločin počinili uglavnom pripadnici odreda „Zulfikar“.¹⁵²⁷ Nakon počinjenog zločina pripadnici Armije BiH su opljačkali preostale Hrvate u selu, zapalili

¹⁵²³ R BiH, Armija R BiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Izvještaj – protest (Španskom bataljonu, UNPROFOR-u Jablanica, Vojni promatrači EZ-a) br. 01-3065/ 93 od 15. 4. 1993.; Prilikom djelovanja HVO-a u pravcu Ostrošca jedna granata pogodila je prostore Osnove škole u tom mjestu čime je uzrokovala smrt Džafera Begovića, Muslimana protjeranog iz Foče. Prema; ICTY: R BiH, MUP, CSB Mostar, SJS Jablanica, Krivična prijava, br. 18-12-02-230-KU42/95 od 7. 11. 1995.

¹⁵²⁴ R BiH, Armija R BiH, 4. korpus, IPS Služba, Saopštenje za javnost, bez broja od 15. 4. 1993. u 16.00.

¹⁵²⁵ Sud Bosne i Hercegovine (SuBiH), Sarajevo, Predmet br. S11K00336910 Krl, Predmet Tužilaštva BiH protiv Mensura Memića, Dževada Salčina, Senada Hakalovića, Nedžada Hodžića, Nihada Bojadžića, *Presuda* od 31. 12. 2015., 103.; 149.

¹⁵²⁶ Isto, 37.; 91.; 94.

¹⁵²⁷ Isto, 18; 177.

dio njihovih kuća, a dio zarobljenih Hrvata protjerali u smjeru sela Gostović.¹⁵²⁸ Na taj način, do podnevnih sati 16. travnja Armija BiH je najveći dio područja sela Trusina stavila pod svoj nadzor.¹⁵²⁹ U napadu na Trusinu odred „Zulfikar“ je imao jednog poginulog i jednog ranjenog pripadnika. Oba pripadnika spomenute jedinice prebačena su u smjeru Bradine, odnosno u bolnicu u Suhodol u Tarčinu što je bio znak da je Armija BiH u trenutku sukoba nadzirala glavnu cestu na širem području Klisa¹⁵³⁰

Nekoliko sati nakon što je saznalo za napad Armije BiH na Trusinu, vodstvo brigade „Herceg Stjepan“ je javilo kako je s napadnutog područja izvučen dio civilnog stanovništva. U tim trenutcima zapovjedništvo te brigade nije bilo upoznato s punim razmjerima stradanja hrvatskih civila i vojnika u selu jer su borbe oko Trusine trajale još u poslijepodnevnim satima toga dana. Radi toga su prve vijesti o stradanju većega broja stanovnika toga sela zabilježene tek početkom večeri.¹⁵³¹ Za vrijeme napada na Trusinu postrojbe HVO-a u Klisu bile su izložene napadima Armije BiH na širem području oko Kostajnice te Bukovice zbog čega je lokalna brigada „Herceg Stjepan“, točnije pripadnici njene 1. bojne „Klis“ ,bila prisiljena jedan dio pripadnika prebaciti na to područje. To je iskoristila 45. brdska brigada koja je zauzela selo Goransko Polje gdje je zarobila veći broj hrvatskih seljana. Nakon zauzimanja Goranskog Polja i obavijesti o grupiranju pripadnika Armije BiH na području sela Raotići, hrvatska strana je očekivala nove pješачke napade na području sela Budišnje Ravni.¹⁵³² Unatoč relativno nepovoljnom razvoju događaja koji se ogledao u gubitku nadzora nad pojedinim područjima Klisa, HVO se trudio učiniti određene pomake pokušavajući na području Lisičića spojiti snage 1. i 2. bojne brigade „Herceg Stjepan“. Međutim, taj pokušaj nije uspio.¹⁵³³

¹⁵²⁸ Isto, 139.; HMDCDR, HVO, MINOB, PU MO: R BiH, HZ HB, HVO, Vojna policija Konjic Izjava, bez broja i datuma.

¹⁵²⁹ HMDCDR, HVO, UP SIS: HR HB, MINOB, Centar SIS, Mostar, Saznanja-prilog 5., str. pov. br. 02-98-2-282/96 od 5.2.1996. (prilog br. 7)

¹⁵³⁰ SuBiH, Sarajevo, Predmet br. S11K00336910 Krl, Predmet Tužilaštva BiH protiv Mensura Memića, Dževada Salčina, Senada Hakalovića, Nedžada Hodžića, Nihada Bojadžića, *Presuda* od 31. 12. 2015., 22.

¹⁵³¹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, Izvješće za dan 16. 4. 1993. u 20. 00, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad; 02/2-1098 od 17. 4. 1993.) od 16. 4. 1993.

¹⁵³² HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, Izvješće za dan 17. 4. 1993. u 01. 00, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad; 02/2-1102 od 17. 4. 1993.) od 17. 4. 1993.

¹⁵³³ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 265.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, Izvješće za dan 16. 4. 1993. u 20. 00, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad; 02/2-1098 od 17. 4. 1993.) od 16. 4. 1993.

U trenutcima borbi 16. travnja, zbog jačeg minobacačkog napada po području Kostajnice s položaja Armije BiH u Papratskom tražena je topnička podrška od HVO-a s područja Risovca i Prozora po području Bokševice.¹⁵³⁴ Na navedene je zahtjeve HVO iz smjera Prozora djelovao po području Grevića, Gorana, na prostoru oko Bokševice kao i u smjeru sela Bukovlje i područja Viljka (kota 1271) u neposrednoj blizini Budišnje Ravni. Osim toga, HVO je iz smjera Prozora na temelju vlastite procjene djelovao topništvom i po području Slatine.¹⁵³⁵ Spomenuta topnička podrška na širem području oko Budišnje Ravni i Ljesovine bila je od iznimne važnosti lokalnim pripadnicima HVO-a uz čiju pomoć su tijekom 16. travnja efikasno odbijeni novi napadi Armije BiH.¹⁵³⁶ Preciznije, topnička potpora je bila jedina učinkovita pomoć HVO-u na području Klisa jer iz Prozora i Risovca nisu intervenirale pješачke snage u smjeru Jablanice i Klisa.

S druge strane, nedugo nakon pokretanja napada Armije BiH na područje Klisa, muslimanska strana u Jablanici obavijestila je o počeku topničkog djelovanja HVO-a po „širem rejonu Jablanice“. Prema istim izvorima, aktivno topničko djelovanje HVO-a bilo je zabilježeno od ranih jutarnjih sati 16. travnja iz pravca „Risovca, Ustirame i Kostajnice“ od kuda se djelovalo raznim topničkim i drugim oruđima.¹⁵³⁷ Takvo djelovanje HVO-a po širem području Jablanice s kraćim razmacima je trajalo do podnevnih sati kada je prestalo te je do kraja 16. travnja ponovljeno pojedinačnim minobacačkim djelovanjem.¹⁵³⁸ Intenzivnije topničko djelovanje HVO-a tijekom 16. travnja bilo je zabilježeno na području Slatine i ono je kao takvo bilo rezultat samostalne procjene hrvatske strane u Prozoru o nužnosti iste. O tome je Komandu 4. korpusa Armije BiH izvijestio komandant 44. brdske brigade Jablanica Enes Kovačević koji je bio mišljenja kako će postojeće djelovanje HVO-a dovesti do „masovnog iseljavanja“ muslimanskog stanovništva s područja Slatine što je predviđao i za muslimansko stanovništvo s područja Doljana.¹⁵³⁹ Naime,

¹⁵³⁴ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 16. 4. 1993, str. pov. bez broja od 17. 4. 1993., 3.

¹⁵³⁵ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, IZM OZ SzH, Rama, Redovno borbene izvješće sa stanjem u 20.00 sati, str. pov. br. 01-208/93 od 16. 4. 1993.;

¹⁵³⁶ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, Izvješće za dan 16. 4. 1993. u 20. 00, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad; 02/2-1098 od 17. 4. 1993.) od 16. 4. 1993.

¹⁵³⁷ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: Komanda 44. brdske brigade, Jablanica, Obavještajno izvješće, str. pov. br. 06/9-1-3/93 od 16. 4. 1993.

¹⁵³⁸ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: Komanda 44. brdske brigade, Jablanica, Komandi 4. korpusa n/r g. Pašalića, str. pov. br. 02/70-1-72/93 od 16. 4. 1993.; HMDCDR, Armija BiH 4. korpus, kutija 9986; Komanda 44. brdske brigade, Jablanica, Vanredni izvještaj, (oznaka teleg; CAMBG4UA)

¹⁵³⁹ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: Komanda 44. brdske brigade, Jablanica, Komandi 4. korpusa Mostar, str. pov. br. 02/70-1-75/93 od 16. 4. 1993.;

usporedno s događajima u Slatini lokalni pripadnici HVO-a iz Doljana 16. travnja su zatražili od pripadnika Armije BiH i muslimanske policije u tome mjestu predaju oružja.¹⁵⁴⁰ Očito je s tim zahtjevom bio upoznat i sam Kovačević koji je predviđao da se oružje neće predati a muslimansko stanovništvo povući iz Doljana i Sovića prema Jablanici.

S druge strane, slično kao i u slučaju okruženih pripadnika HVO-a na području sela u Klisu, pripadnicima HVO-a u Konjicu jedina pomoć bila je topnička vatra po položajima Armije BiH u Konjicu. S obzirom na sukobe u gradskom i prigradskom području takva vrsta pomoći značila je stradanje okolnih civilnih stambenih objekata što je Armija BiH obilato koristila pravdajući svoje daljnje napade takvim odgovorom HVO-a.¹⁵⁴¹ Na području sjeverno od Konjica na smjeru prema Bradini pripadnici HVO-a našli su se u okruženju u Ovčaru, Galjevu, Kanjini i Podorašcu.

Slično kao i spomenuta sela, položaji HVO-a na Repovici, Zlataru i Babinom nosu predstavljali su ključne položaje koje je muslimanska strana željela hitno staviti pod svoj nadzor. U posebno teškom položaju bili su pripadnici HVO-a u području objekta Zlatar smještenog na istoimenoj ključnoj uzvisini istočno od Konjica.¹⁵⁴² Kako bi oslabila borbeni moral pripadnika HVO-a na Zlataru, muslimanska je strana tamošnjim pripadnicima HVO-a uputila ultimatum u obliku pisma u kojemu su istaknuli beskorisnost njihove borbe tražeći brzu predaju. U slučaju odbijanja prihvaćanja navedenog ultimatum, Armija BiH je zaprijetila upotrebom živog štita sačinjenog od zarobljenih hrvatskih civila žena i djece te vojnika HVO-a.¹⁵⁴³ Prijetnja je ostvarena u poslijepodnevim satima 16. travnja uvođenjem u živi štit hrvatskih civila iz susjednog sela Dubravice. Međutim, za razliku od Trusine, u slučaju Zlatara takav način zauzimanja mjesta nije bio uspješan.¹⁵⁴⁴ Položaji HVO-a na Zlataru bili su dobro utvrđeni i dodatno zaštićeni minskim

¹⁵⁴⁰ E. ZEBIĆ, 1992.-1995. Moja priča, 203.

¹⁵⁴¹ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 4. korpusa, Redovni operativni izvještaj, str. pov. dj. br. 0271-966-133/93 od 16. 4. 1993.; RBiH, ŠVK OS, Sarajevo, Informacija o toku borbenih dejstava na teritoriji RBiH od 24 sata dana 16. 4. 1993., str. pov. br. 02/1-107 od 17. 4. 1993.

¹⁵⁴² Isto.

¹⁵⁴³ Pismo zapovjedniku obrane Zlatara, bez broja i datuma. U potpisu komandant OG Most i početa primitka u HVO. Pod nazivom OG Most skrivala se specijalna postrojba Armije BiH „Crni Labudovi“ u čijem sastavu se nalazilo i nekoliko veterana ratova u Hrvatskoj; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Informacija o stanju na teritoriju u 23.00, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br. teleg; 2068 od 17. 4. 1993. u 00.50; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 03-359/93 17. 4. 1993

¹⁵⁴⁴ HMDCDR, HVO, UP SIS: HZ HB, Ured za prognanike i izbjeglice, Mostar, Spisak, ur. br. 10-100-I/93 od 24.4.1993.; HMDCDR, HVO, MINOB, PU MO: Odjel obrane, Sektor za zdravstvo, Glavni sanitetski stožer (GSS), Odjel za informiranje i istraživanje, Izvješće o događajima u području Konjica, br. 02-5/1-42/93 od 4.5.1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, Izvješće za dan 16. 4. 1993. u 20. 00, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad; 02/2-1098 od 17. 4. 1993.) od 16. 4. 1993.

poljima. Zbog toga su u napad na Zlatar uključene značajne snage Armije BiH od približno 180 vojnika. One su se sastojale od pripadnika specijalne postrojbe „Crni Labudovi“ te specijalne postrojbe muslimanskog MUP-a BiH iz Hadžića. Ostatak od 80-ak pripadnika Armije BiH koji su okruživali Zlatar bili su uglavnom pripadnici 43. brdske brigade.¹⁵⁴⁵ Spomenuti neuspješni napad na Zlatar od 16. travnja nije značio prestanak napada Armije BiH kojoj je trebalo stići novo pojačanje iz OG „Igman“ čega je bila svjesna i hrvatska strana.¹⁵⁴⁶

No, unatoč okruženju i stalnim napadima, Armija BiH do 16. travnja nije imala pretjeranog uspjeha u područja oko Zlatara kao ni na ostatku napada na pravcu prema Bradini.¹⁵⁴⁷ Čak štoviše, pripadnici HVO uspjeli su na planinskom području Ljubine zauzeti položaje Armije BiH i zarobiti nekoliko njihovih vojnika.¹⁵⁴⁸ Sličan manji uspjeh istovremeno je postignut na području Prevlja koji su pripadnici Armije BiH dan kasnije u brzom protunapadu vratili pod svoju kontrolu.¹⁵⁴⁹ S druge strane, nastojanje muslimanske strane da postigne puni uspjeh korištenjem različitih vrsta nedozvoljenih pritiska bila je jedna od karakteristika djelovanja koji se mogao vidjeti i u postupku prema franjevcima Franjevačkog samostana u Konjicu. Naime, u nastojanjima za eliminacijom HVO-a s područja Ovčara i Podorašca u Franjevački samostan u Konjicu, u kojemu su u tim trenutcima boravila tri katolička svećenika i tri časne sestre na čelu s gvardijanom fra Zdenkom Karačićem, 16. travnja su upali pripadnici Armije BiH koji su zarobili jednog od prisutnih franjevaca. Zarobljeni franjevac je nakon toga odveden u smjeru Podorašca i Bradine gdje je prema izvorima hrvatske strane trebao sudjelovati u razmjeni za zarobljene pripadnike HVO-a.¹⁵⁵⁰ Do kraja 16. travnja njegova sudbina nije bila poznata hrvatskoj strani u Konjicu.¹⁵⁵¹

Naposljetku, unatoč postojećim pritiscima jedinice 43. i 45. brdske brigade do kraja 16. travnja nisu uspjele ostvariti većinu planiranih zadataka. U kontekstu postojećeg stanja i nastojanja Armije BiH za ovladavanjem područjem između Konjica i Bradine, za pretpostaviti je kako se

¹⁵⁴⁵ Isto.

¹⁵⁴⁶ HZHB, HVO Konjic, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br. teleg; 2044 od 16. 4. 1993. u 04.55.)

¹⁵⁴⁷ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija R BiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Vanredni operativni izvještaj, str. pov. dj. br. 02/10-3172/93 od 17. 4. 1993. u 10.00

¹⁵⁴⁸ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija R BiH- IV korpus, 7. brigada „Suad Alić“ Konjic, Izvještaj do 18.00 časova, str. pov. bez. br. (br. primitka u Zapovjedništvo 4. korpusa, 02/1-3211/93 od 18. 4. 1993.) od 17.4. 1993.

¹⁵⁴⁹ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 265.

¹⁵⁵⁰ HMDCDR, HVO, UP SIS: Prijepis razgovora snimljenog u FS u Konjicu dana 4.5.1993. sa fra Zdenkom Karačićem, novinar Špela Cvitković, radio Mostar 5.5.93. Prijepis obavio dom. Ante Luburić, tajnik-kancelar biskupske kurije Mostar 6.5.1993.; „Što je s franjevcima ?“, *Vjesnik*, 18. 4. 1993., 6.

¹⁵⁵¹ „Gdje su otieli franjevci ?“, *Vjesnik*, 19. 4. 1993., 7.

zarobljenog franjevca pokušalo iskoristiti kao osobu koja je radi svojega položaja bila u stanju nagovoriti pripadnike HVO-a na predaju. Međutim, unatoč pojedinačnim uspjesima na području Klisa, jedinice 43. i 45. brdske brigade do kraja 16. travnja nisu uspjele ostvariti primjetan dio prethodno planiranih zadataka što je u trenutku nepostojanja političkog dogovora na višoj razini, podrazumijevalo siguran nastavak novih napada.

7. 6. Uspjesi Armije BiH na području Konjica i Klisa tijekom 17. travnja

Kao što je prethodno navedeno, u prva tri dana napada Armije BiH na Klis i Konjic snage HVO-a iz susjednih općina nisu poslale pojačanja nego su svoju aktivnost ograničile isključivo na topničko djelovanje. HVO je tek 17. travnja bio u stanju za angažman pješачkih pojačanja u cilju deblokade postrojbi HVO-a na području Klisa. No direktnu smetnju provođenju takvoj hrvatskoj intervenciji predstavljala su sela s muslimanskim stanovništvom južno i jugoistočno od Prozora; Gornji i Donji Višnjani, Gorica, Škrobućani, Parčani, Paroš, Gračanica, Klek, Helodovi, Lizoperci, Tošćanica, Grevići kao i dio sela Kućani. Od svih navedenih sela, kao najkritičnija sela označena su Parčani i Paroš jer su dijelom bila uvezana na Armiju BiH na području Sovića te sela Klek, Lizoperci, Tošćanica i Grevići u kojima se su bila jača uporišta Armije BiH koja su onemogućavala fizičko spajanje sa snagama HVO-a na području opkoljenog Klisa.¹⁵⁵²

Ujutro 17. travnja 1993. združene postrojbe HVO-a koje su se sastojale od pripadnika brigade „Rama“, dijela lokalnih pripadnika 2. bojne Vojne policije HVO-a iz Prozora, pripadnika različitih vodova brigade „Kralj Tomislav“ te bojne „Ludvig Pavlović“ započele su pretres muslimanskih sela u smjeru Slatine i Bokševice. Cilj tih nastupanja bio je probijanje blokade i spajanje s opkoljenim pripadnicima HVO-a u hrvatskim selima na području Klisa.¹⁵⁵³ Razoružavanje sela s muslimanskim stanovništvom u zaleđu te uz duž cestovne komunikacije Prozor-Jablanica bilo je nužno zbog mogućnosti iznenadnih napada pripadnika Armije BiH koji su u vrijeme napredovanja prema Grevićima i Slatini zapravo bili u zaleđu pripadnika HVO-a.¹⁵⁵⁴

¹⁵⁵² R BiH, HZHB, HVO, Brigada „Rama“ Prozor, SIS, Odgovor, str. pov. br. 03-03-134/93 od 10. 4. 1993.; Brigada „Rama“, Saznajna služba, Saznajno izvješće, br. 04-212/93 od 17. 4. 1993.

¹⁵⁵³ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 265.; Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Izvješće sa stanjem u 20.00 sati, str. pov. bez br. (br. primitka u GS HVO, br. teleg; 564 od 19. 4. 1993. u 22.14) od 19. 4. 1993.

¹⁵⁵⁴ HMDCDR, HVO, GS HVO: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 17. 4. 1993, str. pov. bez broja od 18. 4. 1993., 6.

Zauzimanje tih sela nije prošlo bez otpora muslimanskih snaga što je dovelo do kraćih borbi i određenih gubitaka na obje strane. Muslimanska strana u tim borbama je imala „6-7 mrtvih, 7 ranjenih i 36 zarobljenih“ koji su prebačeni na liječenje u Prozor.¹⁵⁵⁵

Usporedno s pokretima prema muslimanskim selima u prozorskoj općini, položaje 4. bataljuna 44. brdske brigade oko područja sela Sovići napale su postrojbe HVO-a iz OZ JiH među kojima je glavninu snaga činilo ljudstvo „Kažnjeničke bojne“.¹⁵⁵⁶ Uz njih na području oko Sovićkih vrata prethodno se nalazio manji broj pripadnika samostalne bojne „Rafael Boban“ iz Posušja kao sastavni dio OZ SzH.¹⁵⁵⁷ Cilj toga napada HVO-a bio je uspostaviti neposrednu vezu s Doljanima. Nakon cjelodnevnih borbi oko Sovića veći dio pripadnika 4. bataljuna 44. brdske brigade Armije BiH je prihvatio poziv HVO-a za predajom.¹⁵⁵⁸ U posljednjoj poruci koju su iz 4. bataljuna uputili u Jablanicu (16.40 sati) javljeno je da je na „Soviće izvršen opći napad“ HVO-a u kojemu je mogućnost pružanja otpora minimalna.¹⁵⁵⁹

Ipak, zbog odugovlačenja s najavljenom predajom komandanta 4. bataljuna Džemala Ovnovića i njegova ljudstva u HVO-u su zaključili da se radi o izigravanju dogovora radi kojeg su prekinuli napad.¹⁵⁶⁰ Takva sumnja bila je opravdana jer je nedugo nakon što je Ovnović obavijestio pripadnike vlastitog bataljuna o dogovorenoj predaji dio njih je odbio spomenutu ponudu hrvatske strane nastojeći se izvući prema planinskom području Prajine.¹⁵⁶¹ U tom međurazdoblju, rukovodstvo 44. brdske brigade u Jablanici je nakon prekida daljnje komunikacije s pripadnicima 4. bataljuna u smjeru Doljana tijekom večeri 17. travnja uputilo „3 manje jedinice“ sa zadatkom izviđanja i napada na položaje HVO-a na području Kosnih Luka ali i Doljana. Osim u tom pravcu, 44. brdska brigada uputila je dodatna pojačanja u pravcu Bokševice dok su „2 manje jedinice“ upućene prema selu Ribići. U tom selu su zajedno s pripadnicima 43. brdske brigade iz Konjica i Muslimanima iz sela Ribići trebali napasti okružene pripadnike HVO-a na području sela Radešine

¹⁵⁵⁵ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: Brigada „Rama“, Izvještaj, br. službeno (br. primitka u OZ SzH; 02/2-1115 od 18. 4. 1993.) od 17. 4. 1993.

¹⁵⁵⁶ D. MARIJAN, Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994., 268.

¹⁵⁵⁷ HZHB, HVO, Samostalna bojna „Rafael Boban“, str. pov. br (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad, br. 02/2-1118 od 18. 4. 1993.)

¹⁵⁵⁸ ICTY: Predmet: IT-98-34-T, *Presuda*, 13.

¹⁵⁵⁹ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Vanredni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-79/93 od 17. 4. 1993.

¹⁵⁶⁰ S. IDRIZOVIĆ. *Istina o Jablanici*, 85.

¹⁵⁶¹ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Opštinski štab odbrane, Organ bezbjednosti, Prozor- Jablanica, Službena zabilješka, str. pov. br. 1-01-77/93 od 21. 4. 1993.

s ciljem „čišćenja komunikacije Konjic – Ostrožac“.¹⁵⁶² Ta naredba bila je donesena u skladu s postojećom situacijom i temeljem naredbe komandanta 4. korpusa Armije BiH Arifa Pašalića od 17. travnja o nastavku napada na HVO s ciljem zauzimanja „dominantnih objekata“ nad kojima Armija BiH nije imala nadzor.¹⁵⁶³ Napad HVO-a na Soviće muslimanska strana je pokušala iskoristiti kako bi hrvatsku stranu pred međunarodnom javnosti i predstavnicima UNPROFOR-a koji su se nalazili u Jablanici prikazala u izrazito negativnom kontekstu. Komandant 44. brdske brigade Jablanica tako je napad na Soviće usporedio s teškim napadima VRS-e na područje Srebrenice, proglašivši Soviće „Srebrenicom zapada“.¹⁵⁶⁴ Iz tih je pobuda komandant 44. bbr navodio i uvećane brojke muslimanskog stanovništva na prostoru Sovića kako bi očekujući poraz Armije BiH na tom području prikazao kao progon što većega broja Muslimana.¹⁵⁶⁵ Na taj se način pravdalo etničko čišćenje hrvatskog stanovništva u Jablanici i Konjicu što je bilo jasno i članovima Španjolske bojne UNPROFOR-u (SPABAT) koja je izvijestila da muslimanska strana nastoji iskoristiti napade HVO-a na području Jablanice kako bi opravdala ubrzano etničko čišćenje „(ethnically cleanse)“ hrvatskih sela između Jablanice i Konjica.¹⁵⁶⁶

Istovremeno s napredovanjem HVO-a na području Sovića i Grevića nastavljena su i daljnje borbe Armije BiH i HVO-a na području Klisa i Konjica. Na području Klisa jedinice Armije BiH u nekoliko navrata tijekom 17. travnja su ponovno napale područje Seonice gdje su pripadnici HVO-a uspjeli zadržati postojeće pozicije. U poslijepodnevnim satima istoga dana Armija BiH je nastavila napad na Buturović Polje i Obre gdje je hrvatska strana imala određene gubitke u ljudstvu.¹⁵⁶⁷ Slično kao i ta sela, u teškoj situaciji našlo se i selo Sultići koje je bilo opkoljeno od strane Armije BiH zbog čega je u opasnosti bilo hrvatsko civilno stanovništvo. To je stanovništvo izvučeno u smjeru sela Obre nakon novog napada Armije BiH u noći s 17. na 18. travnja.¹⁵⁶⁸ Zapovjednik nepovezane i fragmentirane brigade „Herceg Stjepan“ Zdravko Šagolj, zajedno s

¹⁵⁶² HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-81/93 od 17. 4. 1993. u 23.00

¹⁵⁶³ RBiH, Armija RBiH, Komanda 4. korpusa, Naređenje, str. pov. dj. br. 01-3191/93 od 17. 4. 1993.

¹⁵⁶⁴ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Vanredni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-78/93 od 17. 4. 1993. u 14.00

¹⁵⁶⁵ RBiH, Državni zavod za statistiku RBiH, Statistički bilten, Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991.; Nacionalni sastav stanovništva, 53.

¹⁵⁶⁶ ICTY: HQ BH Command (Main) Kiseljak, Orders for Spabat for stabilization of the situation in their AOR, file no. G3/3191 od 21. 4. 1993.

¹⁵⁶⁷ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 17. 4. 1993, str. pov. bez broja od 18. 4. 1993., 7.

¹⁵⁶⁸ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 264.

civilima iz Sultića u Obre je izvukao i preostale vojnike HVO uz čiju pomoć je nastojao omogućiti spajanje toga područja s Buturović Poljem i Kostajnicom.¹⁵⁶⁹

S druge strane, u području u blizini Konjica jedinice 43. brdske brigade iz Konjica uz pomoć pristiglih jedinica iz OG „Igman“ i Vojne policije Armije BiH napale su šire područje oko Ovčara. Na području obližnjeg sela Galjeva naišli su na otpor pripadnika HVO-a gdje su imali nekoliko poginulih pripadnika. No u novom napadu na selo Ovčare Armija BiH je naposljetku uspjela probiti blokadu HVO-a te uspostaviti kontrolu nad dijelom sela.¹⁵⁷⁰ Obrana drugog dijela Ovčara se održala i zbog potpore HVO-a s područja Zlatara koji je podržao i obranu Repovice koju su ujutro 18. travnja napale snage Armije BiH.¹⁵⁷¹

7. 7. Borbe tijekom 18. travnja i politički pokušaj prekida postojećih napada

Djelovanje Armije BiH na području Klisa nastavljeno je u ranim jutarnjim satima 18. travnja novim napadima na području Ljesovine, Seonice, Kostajnice kao i na položaje HVO-a u Obrima. HVO je na te napade odgovarao uz pomoć topništva s područja Prozora koje je u popodnevnim satima djelovalo na području Parsovića prilikom čega je pogođena komanda 45. brdske brigade.¹⁵⁷² U isto vrijeme pripadnici Armije BiH uspjeli su „deblokirati“ sjeverni ulaz u Konjic.¹⁵⁷³ Naime, pripadnici 43. brdske brigade i Vojne policije Armije BiH su 18. travnja ponovili pješачke napade na položaje HVO-a na području „Repovice, Donjeg grada, Zlatara, Ribića, Radešina, Čelebića i Babinog nosa“. Do podne istoga dana, Armija BiH je uspjela probiti linije obrane HVO-a i zauzeti Repovce nastavljajući napredovanje na drugim prethodno

¹⁵⁶⁹ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 18. 4. 1993, str. pov. bez broja od 19. 4. 1993., 3.

¹⁵⁷⁰ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Vanredni operativni izvještaj, str. pov. dj. br. 02/10-3172/99 od 17. 4. 1993. u 10.00 sati

¹⁵⁷¹ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH-4. korpus, Bataljon Vojne policije, Konjica, Informacija, bez broja (oznaka teleg; CADCIPA) od 18. 4. 1993.

¹⁵⁷² HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 18. 4. 1993, str. pov. bez broja od 19. 4. 1993., 4.

¹⁵⁷³ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad; 02/2-1155 od 19. 4. 1993.) od 18. 4. 1993.

spomenutim mjestima.¹⁵⁷⁴ Tako je upravo tijekom spomenutog napredovanja od 18. travnja Armija BiH konačno zauzela i selo Ovčare¹⁵⁷⁵

Napad i teške borbe s pripadnicima Armije BiH na području sela Ovčari doveli su do povlačenja većeg dijela hrvatskog stanovništva i pripadnika HVO-a u smjeru sela Pokojište.¹⁵⁷⁶ Takve informacije potvrdile su prethodne vijesti koje su stigle do vodstva brigade „Herceg Stjepan“ u Kostajnici a koje su govorile o deblokadi Konjica na području Ovčara. U trenucima stjecanja kontrole na Ovčarima, Armija BiH i dalje nije imala kontrolu nad područjem Zlatara kao ključnim mjestom za nadzor Konjica ali i položaja HVO-a oko njega. Takvo stanje promijenilo se nedugo zatim u poslijepodnevnim satima 18. travnja kada su združene jedinice Armije BiH predvođene pripadnicima specijalne jedinice „Crni labudovi“ uspjele slomiti obrambene napore pripadnika HVO-a i konačno zauzeti područje Zlatara.¹⁵⁷⁷ Zauzimanjem Zlatara, Repovice, Ovčara i nastavkom napredovanja prema Pokojištu kamo su se povlačili civili i pripadnici HVO-a, Armija BiH je 18. travnja zabilježila zapažen uspjeh u borbama u okolici Konjica.¹⁵⁷⁸

S druge strane, navedeni opći i planirani napad Armije BiH na području Konjica, Klisa i Jablanice bio je glavni uzrok dolaska i djelovanja pojačanja HVO-a koje se u smjeru Klisa i Doljana kretalo iz smjera Prozora i Risovca. U napredovanju prema Doljanima, pripadnicima HVO-a tijekom 18. travnja predala se prethodno dogovorena veća skupina od približno 75 pripadnika 4. bataljona 44. brdske brigade Armije BiH.¹⁵⁷⁹ S njima se predao i veći broj muslimanskih civila od kojih je manji dio smješten u prostorije osnove škole sa zarobljenim

¹⁵⁷⁴ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija RBiH-4. korpus, 7. brigada „Suad Alić“ Konjic, Operativni izvještaj za 18. 4. 1993 do 11. 30 časova, bez broja (br. primitka u Zapovjedništvo 4. korpusa, br. 02/1-3234/93 od 18. 4. 1993) od 18. 4. 1993.; HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH-4. korpus, Bataljon Vojne policije, Konjica, Informacija, bez broja (oznaka teleg; CADCIPA) od 18. 4. 1993.

¹⁵⁷⁵ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija RBiH-4. korpus, 7. brigada „Suad Alić“ Konjic, Operativni izvještaj za 18. 4. 1993 do 11. 30 časova, bez broja (br. primitka u Zapovjedništvo 4. korpusa, br. 02/1-3234/93 od 18. 4. 1993.);

¹⁵⁷⁶ RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Dnevno obavještajno izvješće 235/ 93., str. pov. br. 03-365/93 od 19. 4. 1993.

¹⁵⁷⁷ Isto.; RBiH, Armija RBiH, VD Načelnik održavanja uređaja napajanja objekta i sredstava veze na objektu Zlatar, Izvještaj o stanju na objektu Zlatar, str. pov. bez broja (br. primitka u Zapovjedništvo 4. korpusa, 02/8-3741/93 od 8. 5. 1993) od 19. 4. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad; 02/2-1155 od 19. 4. 1993.) od 18. 4. 1993.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 268.; HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 18. 4. 1993, str. pov. bez broja od 19. 4. 1993., 4.

¹⁵⁷⁸ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH - 4. korpus, Bataljon Vojne policije, Konjic, Operativni izvještaj, str. pov. dj. br. 01/P-0-23/93 od 19. 4. 1993.

¹⁵⁷⁹ ICTY: Predmet IT-98-34-T, *Presuda*, 13.; ICTY: Vojna policija OZ JiH, Odjel za suzbijanje kriminaliteta, Upravi vojne policije i SIS-u Mostar, up. br. 02-4/3-03-S887/93 od 19. 4. 1993.

vojnica Armije BiH.¹⁵⁸⁰ Nakon njihove predaje ranjeni pripadnici Armije BiH prebačeni su na liječenje u smjeru Tomislavgrada što je naknadno potvrdio i sam komandant 44. brdske brigade iz Jablanice Enes Kovačević.¹⁵⁸¹ Međutim, dio vojnika 4. bataljona se nije predao nego je nastojao preko područja „planine Bačina u smjeru Slatine“ izvući se prema Jablanici.¹⁵⁸² Unatoč predaji većine pripadnika Armije BiH u Sovićima, sukob se nastavio na području Doljana gdje su pripadnici Armije BiH nakon izvlačenja lokalnih civila prema Jablanici zaposjeli položaje u istočnim dijelovima sela na brdu Ilijina gruda.¹⁵⁸³

Za razliku od uspjeha u Sovićima na smjeru Prozor – Bokševica snage HVO-a su poslijepodne 18. travnja okružile pripadnike Armije BiH u Grevićima i s dijelom snaga ušli u selo Gornja Slatina.¹⁵⁸⁴ Muslimanska strana u Jablanici tom je prilikom javila o „jakom pješačkom napadu na Slatinu sa svih strana“ radi čega je komandant 44. brdske brigade Enes Kovačević naredio Štabu Armije BiH Jablanica i muslimanskoj policiji SJB Jablanica da pošalju pojačanja.¹⁵⁸⁵ Sulejman Budaković je informirao Komandu 4. korpusa da su snage HVO-a, koje je tom prilikom nazvao „ustašama“ ušle u dio sela Slatina oko „17. 30“ sati. U isto to vrijeme Armija BiH je zauzela položaje HVO-a na Zlataru.¹⁵⁸⁶

Zbog napredovanja HVO-a u dijelu Slatine, muslimanska strana u Jablanici je prekinula isporuku električne energije prema Prozoru. Usporedno s time, Armija BiH je na uzvisinama iznad sela Donja Slatina postavila novu crtu obrane na kojoj je očekivano pristizanje pojačanja iz Jablanice.¹⁵⁸⁷ Čini se kako je dolazak navedenog pojačanja bio relativno brz što je imalo utjecaja na daljnji ishod borbi u Slatini. Promatrano iz perspektivne hrvatske strane, na tijek borbi u Donjoj Slatini velikog utjecaja imala je pogibija zapovjednika „protudiverzantskog voda brigade

¹⁵⁸⁰ S. IDRIZOVIĆ. *Istina o Jablanici*, 87.; ICTY: Predmet: IT-98-34-T, *Presuda*, 13.

¹⁵⁸¹ S. IDRIZOVIĆ. *Istina o Jablanici*, 87., HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-97/93 od 23. 4. 1993. u 15.00

¹⁵⁸² HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Vanredni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-88/93 od 19. 4. 1993.

¹⁵⁸³ S. IDRIZOVIĆ. *Istina o Jablanici*, 87.

¹⁵⁸⁴ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: IZM OZ SzH Prozor, Prozor, Izvanredno izvješće sa stanjem u 14.00 sati, str. pov. br. 01-235/93 od 18. 4. 1993.

¹⁵⁸⁵ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Vanredni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-83/93 od 18. 4. 1993.

¹⁵⁸⁶ RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Dnevno obavještajno izvješće 235/ 93., str. pov. br. 03-365/93 od 19. 4. 1993.

¹⁵⁸⁷ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar:: RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Vanredni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-84/93 od 18. 4. 1993. u 18.00; HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Vanredni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-83/93 od 18. 4. 1993.

Rama“.¹⁵⁸⁸ Naime, njegova pogibija je dovela do povlačenja pripadnika HVO-a iz Donje Slatine kao i iz prethodno zauzetog područja Gornje Slatine. Povlačenje je obrazloženo tvrdnjom da je ostankom na području Slatine prijetila mogućnost opkoljavanja od strane Armije BiH iz smjera Donje Slatine i Vilagića kose.¹⁵⁸⁹ Zapovjednik OZ SzH pritom je zaključio kako je Armija BiH na području Slatine jako dobro „utvrđena, uporna i žilava“ usporedivši je sa utvrđenom obranom Armije BiH u siječanjskim borbama na području Gornjeg Vakufa.¹⁵⁹⁰ Povlačenje HVO-a s područja Slatine uočeno je od strane pristiglih pojačanja Armije BiH i policije iz Jablanice kojima se „samoinicijativno“ priključila „grupa boraca“ iz Foče.¹⁵⁹¹ Ta je grupa u noći 18. travnja potvrdila povlačenje postrojbi HVO-a što je muslimanska strana u naknadnoj rekonstrukciji dovela u vezu s hrvatskim deficitom po pitanju ljudstva.¹⁵⁹² Slično kao i na području Slatine, pripadnici Vojne policije HVO-a i brigade „Rama“ 18. travnja nisu imali očekivanog uspjeha ni na drugom pravcu napada u smjeru Grevića i Tošćanice.¹⁵⁹³ Pripadnici Armije BiH u Tošćanici su u očekivanju novih pokušaja HVO-a zauzeli prethodno uređene obrambene položaje na prostoru neposredno iznad sela.¹⁵⁹⁴

S druge strane, Armija BiH je s uspjesima 18. travnja napravila bitan korak prema ispunjenju ciljeva iz zapovijedi za napad od 4. travnja i eliminiranju HVO-a na području Konjica. Iako je u Zagrebu upravo tijekom 18. travnja 1993. potpisan sporazum o prekidu sukoba između Alije Izetbegovića i Mate Bobana on nije utjecao na prekid muslimanskih napada na HVO u Konjicu. Načelnik štaba 43. brdske brigade Armije BiH u Konjicu Šaban Duračić je u poruci upućenoj komandi 4. korpusa u Mostar istaknuo da „pošto nismo ni počinjali sukobe između

¹⁵⁸⁸ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992 do 1994.*, 268.; R BiH, Općinski stožer HVO, Ratna bolnica HB, Rama, Izvješće od 18. 4. 1993., br. 34/93 od 19. 4. 1993. Osim poginulog pripadnika brigade „Rama“ poginuo je i pripadnik postrojbe „Ludvig Pavlović“.

¹⁵⁸⁹ HMDCDR, HVO, GS HVO: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 18. 4. 1993, str. pov. bez broja od 19. 4. 1993., 4.

¹⁵⁹⁰ Isto., 4-5.

¹⁵⁹¹ E. ZEBIĆ, *1992.-1995. Moja priča*, 209-210.; U Jablanici se od 1992. nalazio veći broj izbjeglih Muslimana iz Foče. Dio tih Muslimana nalazio se na području Republike Hrvatske a u Splitu je djelovalo i dislocirano središte Ratnog predsjedništva Foče koje je prikupljalo materijalna i druga sredstva koje je upućivalo u područja gdje su se nalazili protjerani Muslimani iz Foče. Prema: R BiH, Općina Foča, Ratno predsjedništvo, Molba, br. 122/17-93 od 17. 05. 1993.

¹⁵⁹² E. ZEBIĆ, *1992.-1995. Moja priča*, 210.

¹⁵⁹³ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: IZM OZ SzH Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 22.00, str. pov. br 01/2 (nedostaje daljnji niz – br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad; 02/2-1154 od 19. 4. 1993.) od 18. 4. 1993.

¹⁵⁹⁴ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija R BiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Stanje u zoni odgovornosti 43. brdske brigade – Zbirni izvještaj o dosadašnjim aktivnostima, str. pov. br. 02/70-1-90/93 od 19. 4. 1993. u 11.50.

Armije BiH i ustaša (HVO-a, op. a), nismo u mogućnosti ni da ih zaustavimo“.¹⁵⁹⁵ Shodno tome, ujutro 19. travnja snage Armije BiH su nastavile nove pješачke napade na području sela Ljesovine koje je HVO odbio. Do podne istoga dana Armije BiH je napala hrvatske položaje na području Seonice, Buturović Polja i Falanova Brda. Popodne je napadnuta i Budišnja Ravan gdje je HVO odbio napad iako je njegova obrana na tom području bila u „kritičnoj fazi“ radi čega se razmišljalo o povlačenju ljudstva u smjeru Ljesovine.¹⁵⁹⁶

Napad na područje Ljesovine i Budišnje Ravni uslijedio je nakon prethodnog pristizanja pojačanja Armije BiH od 120 vojnika.¹⁵⁹⁷ U teškom stanju tijekom 19. travnja našlo se područje sela Vrci koje se nalazilo u „klijestima“ okruženo pripadnicima Armije BiH kojima je iz smjera obližnjih Lisičića pristizalo novo pojačanje.¹⁵⁹⁸ Unatoč jasnim poteškoćama, zapovjedništvo brigade „Herceg Stjepan“ u Kostajnici javljalo je kako uspijeva odoljeti većini napada Armije BiH ističući kao dva glavna problema nemogućnost prebacivanja teških ranjenika na daljnje liječenje te kronični nedostatak ljudstva. Zapovjednik brigade „Herceg Stjepan“ Zdravko Šagolj je postojeći odnos snaga na području Klisa opisao činjenicom da se veći broj okruženih sela brani „sa po 5-6 ljudi a njih je kao mrava (pripadnika Armije BiH op.a)“.¹⁵⁹⁹ U svrhu smanjena pritiska Armije BiH tražena je pomoć od postrojbi HVO-a iz Kiseljaka i Fojnice.¹⁶⁰⁰ No to je traženje bilo uzaludno zbog sukoba Armije BiH i HVO-a na tom području koji su započeli nekoliko dana nakon napada Armije BiH na područje Buščaka od 14. travnja.¹⁶⁰¹

Pokušaj pružanja pomoći okruženim hrvatskim snagama na Klisu nastavljen je ujutro 19. travnja napadom pripadnika brigade „Rama“ i dijela 2. bojne Vojne policije HVO-a iz Prozora na Tošćanicu, Greviće i Slatinu.¹⁶⁰² Greviće su tada zauzeli pripadnici Vojne policije HVO-a uz čiju

¹⁵⁹⁵ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija RBiH-4. korpus, 7. brigada „Suad Alić“ Konjic, n/r Arif Pašalić, bez broja (br. primitka u Zapovjedništvo 4. korpusa, br. 02/1-3253/93 od 19. 4. 1993.) od 18. 4. 1993. (oznaka teleg; CADCI4UB)

¹⁵⁹⁶ HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 19. 4. 1993, str. pov. bez broja od 20. 4. 1993., 3.; RBiH, HZHB, HVO, Mostar, Izvješće u 19.00 sati, str. pov. br. 03-0311 od 19. 4. 1993

¹⁵⁹⁷ I. LUČIĆ, *Od vila ilirskih do Bijelog puta – stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*, 272-273.

¹⁵⁹⁸ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 19. 4. 1993, str. pov. bez broja od 20. 4. 1993., 3.

¹⁵⁹⁹ HZHB, HVO Konjic, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, str. pov. bez broja (br primitka; 01-244/93 od 19. 4. 1993.)

¹⁶⁰⁰ Isto.

¹⁶⁰¹ HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ Srednja Bosna, IZM Vitez, Borbeno izvješće o stanju u OZ Srednja Bosna, str. pov. ur. br. 03-4-403/93 od 19. 4. 1993. u 20.00

¹⁶⁰² HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: IZM OZ SzH Prozor, Prozor, Izvanredno izvješće sa stanjem u 06.00 sati, str. pov. br. 01-3/93 od 19. 4. 1993.

su pomoć pripadnici HVO-a naknadno uspjeli uspostaviti kontrolu nad Tošćanicom. Uspjehom u spomenutim selima konačno je okončana blokada snaga HVO-a na području Klisa.¹⁶⁰³ Međutim, brigada „Herceg Stjepan“ nije imala snage za održavanje deblokiranog smjera pa je iz IZM OZ SZH u Prozoru najavljeno slanje pomoći jačine dva voda i saniteta koji su trebali stići do 20. travnja.¹⁶⁰⁴ Zbog gubitka Grevića i Tošćanice komandant 44. brdske brigade preko Komande 4. korpusa Armije BiH je zatražio da načelnik GŠ Armije BiH Sefera Halilovića omogući slanje pomoći u „ljudstvu i tehničari“ od strane „3. korpusa i OG „Igman“. Komandant Kovačević je pritom izvijestio da su Tošćanica i Grevići „u plamenu“ te da se pod djelovanjem HVO-a krije zapravo „otvorena agresija Republike Hrvatske na međunarodno priznatu Republiku BiH“.¹⁶⁰⁵ Predstavljena Kovačevićeva optužba Republike Hrvatske za agresiju predstavljala je već tada uobičajenu tvrdnju koja nije imala utemeljenja. Unatoč tome, takve tvrdnje bile su česte i one su bile sastavni dio optužbi 4. korpusa Armije BiH o angažiranju velikog broja postrojbi i pripadnika HV-a protiv njih.¹⁶⁰⁶

Nakon probijanja blokade prema Klisu, snage HVO-a ponovno su zauzele dio područja Gornje Slatine dok je donji dio toga sela ostao pod nadzorom Armije BiH.¹⁶⁰⁷ Ulazak snaga HVO-a na područje Gornje Slatine prošao je mnogo lakše u odnosu na prethodni pokušaj. Prema muslimanskim izvorima tamošnji su se pripadnici Armije BiH povukli nakon „nešto jačeg garantiranja“.¹⁶⁰⁸ Daljnje napredovanje postrojbi HVO-a u smjeru Jablanice muslimanske snage su pokušale zaustaviti na crti obrane koja je uoči hrvatskog napada bila organizirana na pravcu

¹⁶⁰³ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 19. 4. 1993, str. pov. bez broja od 20. 4. 1993., 4.; Razgovor vođen 12. 4. 2019. s pripadnikom Vojne policije HVO-a Prozor, sudionikom borbi u Tošćanici; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: Brigada „Rama“, Izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH 02/2-1169 od 20. 4. 1993.) od 19./20. 4. 1993.; HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 19. 4. 1993, str. pov. bez broja od 20. 4. 1993., 4.

¹⁶⁰⁴ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 19. 4. 1993, str. pov. bez broja od 20. 4. 1993., 4.; Brigada „Herceg Stjepan“, III bojna „Mijat Tomić“- Zapovjedništvo- , Doljani 19. 4. 1993 20 sati, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg; 2142 od 20. 4. 1993 u 00.30) od 19. 4. 1993.

¹⁶⁰⁵ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Vanredni borbeni izvještaj , str. pov. br. 02/70-1-88/93 od 19. 4. 1993.

¹⁶⁰⁶ RBiH, Armija RBiH, Prva mostarska brigada, Vojnički klub, Mostar, Saopštenje komandanta 4. korpusa Armije RBiH, Informativni list, br. 133 od 17. 4.(aprila) 1993.

¹⁶⁰⁷ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 268.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo, OZ SzH, Tomislavgrad, Izvješće sa stanjem u 20.00 sati, str. pov. br. 02/2-1164 od 19. 4. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HVO, brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/366-93 od 19. 4. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: IZM OZ SzH Prozor, Prozor, Izvanredno izvješće sa stanjem u 10.00 sati, str. pov. br. 01-260/93 od 20. 4. 1993.

¹⁶⁰⁸ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Izvještaj o stanju , str. pov. br. 02/70-1-85/93 od 19. 4. 1993.

„Kosne Luke (južno) – tt 902 – Oskoruša – G. i D. Slatina – Tošćanica – Šabančići – Rodići – Mrakovo – Glodnica“.¹⁶⁰⁹ Zbog uspjeha HVO-a u Gornjoj Slatini pripadnici Armije BiH na području Slatine 19. travnja ojačani su dijelom pripadnika korpusne Vojne policije Armije BiH.¹⁶¹⁰ Ipak, unatoč primjetnim uspjesima hrvatske strane dio rukovodećeg kadra 4. korpusa Armije BiH nije bio uvjeren u praktičnu mogućnosti proboja postojećih linija obrane na području oko Jablanice. Takvo uvjerenje zastupao je i najviše rangirani oficir 4. korpusa Armije BiH u Jablanici Sulejman Budaković koji je i nakon uspjeha HVO oko Doljana i Sovića bio stajališta da je konačni cilj HVO-a uspostavljanje linije dodira na smjeru „Sovići – Doljani – Pisvir – Lizoperc – Bokševica – Kostajnica“.¹⁶¹¹ U skladu s takvom procjenom očigledno je kako je Budaković bio svjestan činjenice da je glavni cilj napada HVO-a bilo uspostava nadzora nad područjem Bokševice i spajanje s opkoljenim snagama u Klisu.

U međuvremenu, eliminacijom HVO-a s gradskog područja Konjica do kraja 19. travnja na tom prostoru je došlo do masovne pljačke imovine Hrvata i dijela preostalih Srba. Pljačke su zapravo počele još nekoliko dana prije napada na HVO 14. travnja.¹⁶¹² Prema tome, napad i protjerivanje dijela Hrvata iz Konjica poticajno su djelovali na daljnju eskalaciju pljački. U izvještajima Vojne policije Armije BiH u Konjicu kao glavni nositelji takvih radnji označeni su „naoružani pripadnici Armije BiH“ kojima su se pridružili „i poznati konjički kriminalci“.¹⁶¹³ Vojna policija Armije BiH nastojala je onemogućiti pljačku postavljanjem novih nadzornih punktova po gradu što se pokazalo neučinkovitim pa je policija bila „zaista nemoćna da se pljačka zaustavi“.¹⁶¹⁴ Popodne 19. travnja iz franjevačkog samostana u Konjicu od strane pripadnika Armije BiH kojemu je u prethodnim borbama s HVO-om smrtno stradao brat otet je i fra Drago Čolak. Njegovo moguće ubojstvo spriječeno je intervencijom Vojne policije Armije BiH i MUP-a BiH poslije čega je oteti franjevac vraćen u Samostan. Masovnosti pljački i uhićenja

¹⁶⁰⁹ Isto.

¹⁶¹⁰ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH - 4. korpus, Bataljon Vojne policije, Konjic, Operativni izvještaj, str. pov. dj. br. 01/P-0-23/93 od 19. 4. 1993.; RBiH, Armija RBiH - 4. korpus, Bataljon Vojne policije, Konjic, Dnevni izvještaj, str. pov. dj. br. 01/P-B-29/93 od 23. 4. 1993.

¹⁶¹¹ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Stanje u zoni odgovornosti 43. brdske brigade – Zbirni izvještaj o dosadašnjim aktivnostima, str. pov. br. 02/70-1-90/93 od 19. 4. 1993. u 11.50.

¹⁶¹² RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, Zbirno izvješće za period od 9 do 12. 4. 1993., str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg; 1938 od 13. 4. 1993. u 01.10) od 12. 4. 1993

¹⁶¹³ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH - 4. korpus, Bataljon Vojne policije, Konjic, Dnevni izvještaj, str. pov. dj. br. 01/P-B-23/93 od 19. 4. 1993.

¹⁶¹⁴ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH - 4. korpus, Bataljon Vojne policije, Konjic, Operativni izvještaj, str. pov. dj. br. 01/P-0-23/93 od 19. 4. 1993.

nemuslimanskog stanovništva po Konjicu potakle su komandanta Vojne policije Armije BiH Nusreta Šehića da stanje u gradu opiše usporedbom s „crnim mozaikom“.¹⁶¹⁵ Pljačkaškoj sudbini Konjica bila su izložena i sela iz kojih je Armija BiH protjerala hrvatsko stanovništvo.¹⁶¹⁶

Shodno navedenom, u Konjicu evidentno nije bilo ozbiljnih pokušaja zaštite preostalog hrvatskog i srpskog stanovništva, naprotiv, to je bio jasan poticaj za odlazak s područja grada nemuslimanskih stanovnika. Jedan od sigurnijih pravaca izvlačenja hrvatskog i srpskog stanovništva išao je upravo preko hrvatskih područja Zaslavlja, Zabrdā i Turije što je utjecalo da srpska strana, odnosno lokalna VRS-e s područja Boraca, pruži određenu pomoć HVO-u. Radilo se o topničkoj podršci ali i pomoći u zauzimanju planinskog područja Ljubine što je bio preduvjet za opstanak HVO-a na području triju navedena sela.¹⁶¹⁷ Obostranu ali prije svega interesnu vrstu pomoći koju je srpska strana pružila napadnutim postrojbama HVO-a na području Konjica, muslimanska strana je interpretirala kao rezultat dogovora HVO-a i VRS-a protiv Armije BiH. Takva interpretacija je iskorištena i kao opravdanje za ničim izazvan napad na postrojbe HVO-a u Konjicu. Međutim, stvarnost je bila bitno drugačija te ju je najpreciznije opisao Esad Ramić, naglasivši kako srpska strana „podržava HVO artiljerijom jer zna šta i njih čeka u Bijeloj i Borcima kada mi (Armija BiH op. a) završimo ovo s HVO-om“.¹⁶¹⁸

7. 8. Pokušaj uspostave primirja i nastavak daljnjih sukoba

Teški sukobi iz 19. travnja nastavljeni su i sljedećega dana. Združene postrojbe HVO-a iz OZ SzH koje su 19. travnja oprezno ušle na područje Gornje Slatine uz podršku topništva su 20. travnja napale položaje Armije BiH na području Donje Slatine. Istodobno s tim pokretima postrojbe HVO-a iz Doljana napale su položaje Armije BiH na području Tovarnice.¹⁶¹⁹ Poslije nekoliko sati borbi HVO-a je stigao do ulaza u Donju Slatinu iz smjera Jablanice prisilivši snage Armije BiH da se povuku na kotu Zavrataču iznad Slatine.¹⁶²⁰ Nakon zauzimanja Slatine HVO je

¹⁶¹⁵ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH - 4. korpus, Bataljon Vojne policije, Konjic, Dnevni izvještaj, str. pov. dj. br. 01/P-B-23/93 od 19. 4. 1993.

¹⁶¹⁶ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH - 4. korpus, Bataljon Vojne policije, Konjic, Vanredni izvještaj, str. pov. dj. br. 01/P-B-24/93 od 20. 4. 1993.

¹⁶¹⁷ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 265.

¹⁶¹⁸ RBiH, Armija RBiH, Bradine, Borbeni izvještaj, str. pov. bez broja (oznaka telegrama; CADAL4OA) od 21. 4. 1993., 21.15.

¹⁶¹⁹ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 268.

¹⁶²⁰ E. ZEBIĆ, *1992.-1995. Moja priča*, 209.

nastavio napad prema dominantom području vrha planine Tovarnice (kote 902) gdje se očekivalo spajanje sa snagama HVO-a koje su se pod vodstvom „Kažnjeničke bojne“ kretale iz smjera Doljana.¹⁶²¹ Spomenuto napredovanje HVO-a od 20. travnja muslimanska strana je proglasila „opštim napadom“ na područje Jablanice.¹⁶²²

No za to vrijeme trajali su intenzivni sukobi na području Klisa. Na tome su području snage Armije BiH napale obrambene položaje HVO-a na području sela Kostajnice, Budišnje Ravni, Ljesovine kao i na području Buturović Polja.¹⁶²³ Zbog teškog stanja HVO-a u smjeru Klisa je iz Prozora preko sela Kućana i Grevića upućeno pojačanje od dva voda vojnika HVO-a. Istovremeno, HVO je na području Kućana okupljao pristiglu vojnu i drugu pomoć, odnosno materijalno tehnička sredstva (MTS) koja su se trebala uputiti u smjeru Klisa.¹⁶²⁴ Zbog relativno uskog koridora koji je hrvatska strana uspostavila u smjeru Bokševice i time opasnosti od njegovog presijecanja, pomoć za Klis mogla je biti uspješno dostavljena uskim planinskim putevima na kojima nije bila moguća uporaba motornih vozila zbog čega su za prijenos pomoći korišteni konji.¹⁶²⁵ U svrhu očuvanja koridora prema Bokševici, hrvatska strana u Prozoru planirala je izradu novog puta koji je na pravcu „Ustirama – Kućani – Grevići i spoj s Neretvicom“ trebao omogućiti bržu dopremu pomoći postrojbama HVO-a u Klisu.¹⁶²⁶ Izgradnja puta značila je i ojačavanje postojećih položaja HVO-a na relativno teško prohodnom području Bokševice.

Za to vrijeme, borbe u Klisu nastavljene su u poslijepodnevnima satima 20. travnja na području sela Vrca gdje su opkoljeni pripadnici HVO-a odbili još jedan u nizu napada Armije BiH. I tada, kao i u prethodnim danima, jednim od najvažnijih čimbenika pokazalo se topničko djelovanje HVO-a po području obližnjih Nevizdravca te Gradca što je dovelo do prekida muslimanskog napada na selo.¹⁶²⁷

¹⁶²¹ RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Izvanredno izvješće u 14. 00 sati, str. pov. br. 01-262/93 od 20. 4. 1993.

¹⁶²² HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Vanredni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-191/93 u 12. 15

¹⁶²³ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Izvješće o stanju na području Klisa za dan 20. 4. 1993., str. pov. bez broja (br: primitka u OZ SzH; 02/2-1199 od 21. 4. 1993) od 20. 4. 1993.

¹⁶²⁴ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Izvanredno izvješće u 20.00, str. pov. br. 01-263 od 20. 4. 1993.; HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 20. 4. 1993. str. pov. bez broja od 21. 4. 1993., 5.

¹⁶²⁵ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće str. pov. br. 01-268/93 od 21. 4. 1993.

¹⁶²⁶ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Prozor, Zapovijedam, str. pov. br. 01-800/93 od 26. 4. 1993.

¹⁶²⁷ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Izvješće o stanju na području Klisa za dan 20. 4. 1993., str. pov. bez broja (br: primitka u OZ SzH; 02/2-1199 od 21. 4. 1993) od 20. 4. 1993.

Do toga trenutka relativno uspješni koordinirani napori združenih postrojbi HVO-a oko ovladavanja brdovitim područjem Tovarnice zaustavljeni su prilikom pokušaja zauzimanja dominantnog položaja kote 902. Naime, obustava napada uslijedila je nakon pogibije jednog od ključnih pripadnika i zapovjednika „Kažnjeničke bojne“ Marija Hrkaća zvanog Čikota.¹⁶²⁸ Njegovom pogibijom najveći dio pripadnika „Kažnjeničke bojne“ se povukao što je značilo i daljnji prekid napada u smjeru kote 902.¹⁶²⁹ Zbog prekida pješćkih napada i povlačenja nakon pogibije Hrkaća HVO je dostignutu crtu pokušao održati topničkom vatrom.¹⁶³⁰

Tijekom opisanih borbi u Jablanicu su iz pravca Mostara pristigli članovi nove u nizu zajedničkih komisija Armije BiH i HVO-a sastavljene od pripadnika 4. korpusa Armije BiH i HVO OZ JiH-a. Dolaskom u Jablanicu na inzistiranje hrvatskih članova komisije dogovorena je posjeta „zarobljenih pripadnika HVO-a u Jablanici“ kao i obilazak ostalih Hrvata u samoj Jablanici.¹⁶³¹ Hrvatski članovi komisije tom su prilikom potvrdili kako navedeni zarobljenici HVO-a nisu bili vidljivo „fizički maltretirani“ ali su bili „u strahu“ što su potvrdili i drugi Hrvati koji su ostali u Jablanici. Veći broj njih nastojao je napustiti područje grada što im Armija BiH nije dozvoljavala smatrajući da upravo zbog njih HVO nije topništvom intenzivnije granatirao Jablanicu.¹⁶³² Slično, premda masovnije pritvaranje Hrvata Armija BiH je provodila na području Konjica. Tamošnji su Hrvati bili uglavnom zatvoreni na području vojnih objekata u Čelebiću te u prostorijama sportske dvorane na Musali u Konjicu.¹⁶³³

Dolazak nove zajedničke komisije Armije BiH i HVO-a uslijedio je nakon niza sastanaka hrvatskih i muslimanskih vojnih predstavnika koji su započeli tijekom 19. travnja pod posredstvom UNPROFOR-a u Međugorju i Mostaru.¹⁶³⁴ Ti su pregovori nastavljeni 20. travnja u Zenici i na

¹⁶²⁸ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 268.; Prema podacima HVO-a do pogibije Marija Hrkaća Čikote došlo je nakon što je nekoliko pripadnika „Kažnjeničke bojne“ pod njegovim zapovjedništvom nastojalo zauzeti postojeće položaje Armije BiH oko kote 902. Jedan od pripadnika Armije BiH koji se nalazio na prostoru kote 902 djelovao je u smjeru pripadnika HVO-a uslijed čega je došlo do Čikotine pogibije.; Prema: HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 21. 4. 1993., str. pov. bez broja od 22. 4. 1993., 5.;

¹⁶²⁹ S. IDRIZOVIĆ. *Istina o Jablanici*, 93-95.

¹⁶³⁰ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Zahtjev za prepočinjavanjem, str. pov. br. 02/70-1-95/93 od 22. 4. 1993.

¹⁶³¹ Izvještaj komisije za pregovore sa HVO, EZ i UNPROFOR-om, bez broja i datuma (sadržaj teksta jasno potvrđuje da se radilo o izvještaju muslimanskih članova komisije. Opisani događaju obuhvaćaju razdoblje od 20. – 25. travnja i sadrže dijelove prethodnih izvještaja Armije BiH)

¹⁶³² RBiH, HZHB, HVO, OZ JiH, Mostar, Izvješće o stanju u Jablanici i Konjicu, str. pov. dj. br. 01-2478/93 od 22. 4. 1993.

¹⁶³³ HMDCDR, HVO, MINOB, PU MO: R BiH, HZ HB, HVO, Zapovjedništvo OZ, VOS, Izvješće o uhićenim Hrvatima, str. pov. br. 334-8-I/ 93 od 23.5.1993.

¹⁶³⁴ S. ŠIBER, *Prevare, zablude istina*, 67-68.

njima je osim postizanja novog u nizu sporazuma o prekidu sukoba došlo do usuglašavanja stajališta da su Armija BiH i HVO jedine legalne vojne snage u BiH.¹⁶³⁵ U skladu s time, cilj mješovite komisije odnosio se na prekid postojećih sukoba pa se nova mješovita komisija koja je u Jablanicu stigla nakon početka pregovora može tumačiti u svojstvu provedbe prethodnih dogovora. Zanimljivo je da ta komisija nije bila neposredno upućena u središte sukoba u Klis i Konjic nego najprije na općinsko područje Jablanice gdje su postrojbe HVO-a bile u boljem položaju. Očito je Armija BiH nastojala iskoristiti dolazak Komisije da prekine napad HVO-a na Tovarnicu odnosno kako bi dobila na vremenu za pregrupiranje i ojačavanje postojećih položaja. To potvrđuje i Komanda 4. korpusa Armije BiH u naknadnom opisu stanja u Jablanici koje je uputila GŠ Armije BiH u Sarajevo.¹⁶³⁶

Neuspjeh u napadu na Tovarnicu na trenutak je prekinuo planove HVO-a na tom području. Nakon toga, IZM OZ SzH u Prozoru je odlučio da se glavne snage usmjere u pravcu brane Jablanica i na Bokševicu radi održanja probijenog koridora prema HVO-u u Klisu.¹⁶³⁷ Očito je hrvatska strana bila svjesna svojih mogućnosti i prioriteta pa je napad na Jablanicu imao svrhu osiguranje Doljana i razvlačenje muslimanskih snaga u sjevernoj Hercegovini, dakle upravo ono što je u danima prije procijenio načelnik štaba 4. korpusa Armije BiH Sulejman Budaković. HVO je imao na raspolaganju snage dostatne samo za pružanje pomoći Klisu i Doljanima, ali ne i HVO-u u Konjica jer je Armija BiH bila izrazito brojnija. Koncentriranje postrojbi HVO-a u smjeru Bokševice bilo je očekivano od pripadnika Armije BiH koji su s okolnih uzvisina u neposrednoj blizini brane Jablanica imali dobar uvid u pokrete hrvatskih snaga na tom području. Komanda 44. brdske brigade je smatrala kako HVO priprema napad na „položaje“ Armije BiH na području Bokševice kao i okolnih muslimanskih sela Rodića, Šabančića, Mrakova i Žuglića. To se željelo onemogućiti angažiranjem Armije BiH u istočnom dijelu prozorske općine 20. i 21. travnja te manjim napadima na položaje HVO-a kako bi za taj prostor vezali veće snage HVO-a.¹⁶³⁸

¹⁶³⁵ RBiH, HZHB, Odjel obrane, GS HVO, Mostar, Prijepis; Sporazum u Zenici od 20. 4. 1993. - potpisnici Sefer Halilović, Milivoj Petković, Philippe Morillon, Jean Pierre Theabault, br 02-2/1-01-670 od 22. 4. 1993.; Jedan od sudionika sastanka bio je i Halilovićev pomoćnik Stjepan Šiber. Premda u svojim dnevničkim zapisima detaljno opisuje sadržaj sastanka Šiber izostavlja spomenuti prvu točku sporazuma o „legalnost“ Armije BiH i HVO-a. Vidi; ŠIBER, Stjepan. *Prevare, zablude, istina: ratni dnevnik 1993*. Sarajevo: Rabić, 2001., 68-69.

¹⁶³⁶ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH – 4. korpus ARBiH, Organ bezbjednosti, Stanje bezbjednosti na području Mostara, Konjica i Jablanice, str. pov. dj. br. 02/1-3200-23/93 od 22. 4. 1993.

¹⁶³⁷ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće str. pov. br. 01-292 od 22. 4. 1993 u 22.00

¹⁶³⁸ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-94/93 od 21 4. 1993. u 21. 30.; RBiH, HZHB, HVO,

Napadi Armije BiH na HVO Klisa nastavljani su i 21. travnja. S pojačanjima iz 1. korpusa Armije BiH, odnosno OG „Igman“, 45. brdska brigada je napala položaje HVO-a na području Bokševice, Ljesovine, Budišnje Ravni kao i na području sela Vrca i Obri po kojima je djelovalo topništvo Armije BiH Jablanica iz smjera Ostrošca.¹⁶³⁹ Na napade iz Ostrošca HVO je odgovorio svojom topničkom vatrom što je propaganda Armije BiH iskoristila za optužbu kako HVO napada civile koji se nalaze na tom području. Pri tome je prešućeno da se radilo o uzvratnoj vatri HVO-a.¹⁶⁴⁰

Istovremeno s napadima na postrojbe HVO-a u Klisu, 21. travnja jedinice Armije BiH su izvele snažni napad na položaje HVO-a na području sela Radešina koji je potrajao do ranih noćnih sati. U trenutku ponovnog uspostavljanja veze s Radešinama na područje Klisa, odnosno na područje Kostajnice stigla je prva pomoć u obliku prethodno spomenuta dva voda pripadnika HVO-a koji su preko Bokševice stigli u Klis.¹⁶⁴¹ S druge strane, malobrojni i okruženi pripadnici HVO-a na području Radešina predstavljali su ozbiljan problem za muslimansku stranu jer je HVO u selu onemogućavao nadzor nad dijelom ceste između Jablanice i Konjica. Pitanje uspostavljanja kontrole nad područjem Radešina zbog toga je bilo jedno od važnih pitanja radi čega su lokalni pripadnici HVO-a, koji su se od 14. travnja nalazili u potpunom okruženju, mogli očekivati daljnje napade Armije BiH iz smjera okolnih muslimanskih sela Ribića te Seljana.¹⁶⁴²

Shodno tome snage Armije BiH su nastavile napade i nisu se obazirale na sporazum o prekidu sukoba potpisan u Zenici tijekom 20. travnja. Novi napad trebao je uslijediti 22. travnja za što je Esad Ramić pod okriljem noći iz pravca Konjica prebacio dio pojačanja Armije BiH. Preduvjet izvođenja napada iz pravca Konjica podrazumijevao je postojanje stabilnih linija obrane u Konjicu. Povodom toga, Ramić je izvijestio da su jedinice Armije BiH na području Konjica 21. travnja zaposjele položaje na liniji „s. Prevlje – ispod s. Turija – stari dio grada – Pomol – Babin

Brigada „Rama“ Prozor, IPD, Rama-Prozor, Izvješće o bojnim djelovanjima u zoni odgovornosti brigade „Rama“, br. 07-1-789/93 od 21. 4. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Redovno borbene izvješće br. 01/268/93 od 21. 4. 1993.

¹⁶³⁹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Izvješće za dan 21. 4. 1993., str. pov. bez broja (br: primitka u OZ SzH; 02/2-1235 od 23. 4. 1993) od 21. 4. 1993.; HMDCDR, HVO, GS HVO; R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 21. 4 1993, str. pov. bez broja od 22. 4. 1993., 4.

¹⁶⁴⁰ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija R BiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Redovni borbene izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-94/93 od 21 4. 1993. u 21. 30.

¹⁶⁴¹ HMDCDR, HVO, GS HVO: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 21. 4 1993, str. pov. bez broja od 22. 4. 1993., 4.

¹⁶⁴² HMDCDR, HVO, UP SIS: R BiH, HZ HB, Mostar, Ured za prognanike i izbjeglice, Ugroženost hrvatskog pučanstva u Konjicu, ur. br. 10-97-1/93 od 23.4.1993.; HMDCDR, HVO, MINOB, PU MO: R BiH, PNSS ZA ONP 4. Korpusa, bez broja i datuma Esad Ramić

nos“. Usputno Ramić je obavijestio kako je napad na Radešine koordinirao s napadom na područje Ljesovine u Klisu.¹⁶⁴³

U skladu s tim pripremama, Armija BiH je ujutro 22. travnja nastavila operaciju uništenja HVO na području općine Konjic koordiniranim napadom na sela Budišnja Ravan, Ljesovine, a potom i na Vrce, Obri i Radešine.¹⁶⁴⁴ Na taj način Ramićeva najava o napadima Armije BiH na području Klisa i Radešina bila je u cijelosti realizirana. U napadu na Radešine Armija BiH je najprije zauzela manji dio sela, ali ne i dio kroz koji je prolazila cesta koja je i dalje ostala pod nadzorom HVO-a.¹⁶⁴⁵ Zapovjedništvo brigade HVO-a „Herceg Stjepan“ u Kostajnici je zbog toga ponovno zatražilo i dobilo topničku potporu iz smjera Prozora i Risovca.¹⁶⁴⁶ U isto to vrijeme, na smjeru prema Jablanici HVO je doveo pojačanje iz sastava brigade „Kralj Tomislav“ i skupinu dragovoljaca bojne „Zrinski“ HV-a u kojoj su uglavnom bili Hrvati iz BiH.¹⁶⁴⁷ Ipak, HVO se uzdržao od napada zbog zapovijedi GS HVO-a o obustavi svih vrsta djelovanja „prema ABiH i topničkog djelovanja na Jablanicu“.¹⁶⁴⁸ Zapovijed je donesena na temelju dogovora o prekidu sukoba koji su u Zenici te u Novoj Bili 21. travnja vođeni između načelnika GŠ Armije BiH i HVO-a te međunarodnih predstavnika.¹⁶⁴⁹ HVO je time odmah pokazao volju da zapovijed i praktično provede što je s obzirom na stanje vlastitih pripadnika u Konjicu i Klisu bilo očekivano.¹⁶⁵⁰

Ipak, muslimanska strana je zaobišla najnoviji sporazum i nastavila napade na položaje HVO-a na području Radešina i Klisa pri čemu su lokalne snage dobile pojačanja iz sastava OG

¹⁶⁴³ RBiH, Armija RBiH, Bradine, Borbeni izvještaj, str. pov. bez broja (oznaka telegrama; CADAL4OA) od 21. 4. 1993., 21.15.

¹⁶⁴⁴ RBiH, HZHB, HVO, Mostar, Izvješće u 15.00 sati, str. pov. br. 03-0328 od 22. 4. 1993.

¹⁶⁴⁵ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 22. 04. 1993. str. pov. bez broja od 23. 4. 1993., 4.

¹⁶⁴⁶ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-292 od 22. 4. 1993. u 22.00

¹⁶⁴⁷ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-292 od 22. 4. 1993. u 22.00; HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-103/93 od 53. 4. 1993. u 22.00; <https://dogodilose.com/2019/04/24/sjecanje-na-antu-luketica-stipu-visticu-i-tomsilava-majica-24-travnja/>, posjećeno 26. kolovoza 2019. godine

¹⁶⁴⁸ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zapovijed, str. pov. br. 02-2/1-01/93 od 22. 4. 1993.

¹⁶⁴⁹ Zapovjedništvo brigade HVO, „Ban Jelačić“ Kiseljak, Zapovjed, Provođenje sporazuma između postrojbi Armije BiH i HVO, str. pov. br. 01-867-1/93 od 22. 4. 1993.; S. ŠIBER, *Prevare, zablude istina*, 69.

¹⁶⁵⁰ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HVO, Brigada „Kralj Tomislav, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/369-93 od 22. 4. 1993.

„Igman“, pripadnika MUP-a Tarčin kao i „Odred za posebne namjene 1. korpusa i dr“.¹⁶⁵¹ Zapravo, potvrda jačanja postojećih nastojanja muslimanske strane za novim napadima prikazana je 22. travnja novom „Zapovjesti za aktivna dejstva“ u ulozi prve zapovjedi novog Isturenog komandnog mjesta (IKM) OG „Igman“ Armije BiH sa sjedištem u selu Bradini. Prema navedenoj zapovjedi za napad, izdane su nove zapovjedi za djelovanje 43. i 45. brdskoj brigadi Armije BiH. U skladu s njima, 45. brdska brigada je dobila novi, no zapravo stari zadatak, nastavljanja „razbijanja“ snaga HVO-a na pravcu „Ljesovina – Obri – Seonica – Buturović Polje – Kostajnica – Bokševica“ te onemogućavanja dovođenja novih pojačanja HVO-a iz smjera Prozora. Na području Konjica 43. brdska brigada trebala je nastaviti s postojećem djelovanjem i većinu vlastitih snaga, osim konjičkog bataljona usmjerenog na području Prevlja – Ljubine, usmjeriti na razbijanje preostalih pripadnika HVO-a na području od Turije do Radešina. Spomenutim snagama 43. i 45. brdske brigade Armije BiH u Konjicu i Klisu dodatnu pomoć pružale su snage iz sastava „SO „Zulfikar“, Crni Labudovi, DIV „Fikro“, vod VP 9. bbr (brdske brigade op.a) i vod iz 8. mtbr (motorizovane brigade op.a)“. Riječ je bila o udarnim snagama Armije BiH iz sastava OG „Igman“ koje su u tim trenutcima već djelovale na području Konjica i Klisa pa se njihova upotreba planirala u području oko „Babinog nosa, Homilja, Vrca, Pokojišta, Turije, Zabrdā i Radešina“ s primarnim zadatkom „razbijanja čvorova i pravljenja prolaza“. U navedenom zadatku tim snagama priključene su i specijalne jedinice policije SJB Konjic kao i „dio DIO (diverzantsko izviđačkog odreda op.a) Akrepa“.¹⁶⁵²

Praktična provedba spomenute naredbe počela je 23. travnja napadom jedinica Armije BiH na područje Ljesovine kao i na području Radešina. Istovremeno, hrvatska strana u Kostajnici izvijestila je o otvaranju pješačke vatre s prostora Brgulića (kote 633) prema Falanovu Brdu. Za razliku od pripadnika HVO-a koji su relativno uspješno pružili otpor novim napadima Armije BiH na području Ljesovine, Vrca i Radešina, hrvatski civili i vojnici HVO-a s područja sela Požetva su poslije jačeg napada Armije BiH bili prisiljeni napustiti vlastito selo i povući se prema Fojnici.¹⁶⁵³ Nastavak napada Armije BiH na području Klisa i Konjica potakao je HVO za prekidom gotovo

¹⁶⁵¹ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 22. 04. 1993. str. pov. bez broja od 23. 4. 1993., 3-4.; Informacija o toku b/d u zoni odgovornosti 1. korpus na dan 22. 4. 1993. str. pov. bez broja. U potpisu Asim Džambasović, načelnik štaba 1. korpusa.

¹⁶⁵² OGI (Operativna grupa Igman) IKM BRADINA, Bradina, Zapovjest za djelovanja Op, br. 1., str. pov. br. 01/.. od 22. 4. 1993. u 21.00 č

¹⁶⁵³ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 23. 04. 1993. str. pov. bez broja od 24. 4. 1993., 2.

dvodnevne stanke i pokretanjem napada s područja Slatine u smjeru dominantnih položaja Armije BiH na području Zavratače i brane Jablanica.¹⁶⁵⁴ Napadu je prethodilo topničko djelovanje HVO-a po području Čeharskog vrha i Tovarnice nakon čega je nastupio pješački napad HVO-a u kojem je uspješno osvojen dio položaja Armije BiH te je blokiran „greben iza Zavratača“.¹⁶⁵⁵ Unatoč širenju zauzetoga područja, hrvatska strana u navedenim napadima nije uspostavila nadzor nad ključnim područjem neposredno iznad Zavratače odakle su utvrđeni pripadnici združenih snaga Armije BiH te policije SJB Jablanica i dalje imali nadzor nad najvećim dijelom Slatine kao i prilazima jablaničkoj brani te mostu koji je vodio u smjera sela Hudutskog. Povodom napada HVO-a u neposrednoj blizini Slatine, muslimanska strana u Jablanici javila je o topničkom djelovanju HVO-a po položajima Armije BiH u blizini Jablanice.¹⁶⁵⁶ Nastale aktivnosti hrvatske strane komandant 44. brigade Enes Kovačević dovodio je u vezu s najavom novog napada HVO-a koji je prema njegovim procjenama trebao uslijediti na pravcima „s. Doljani – Kosne Luke-Jablanica“ te „s. Slatina – brana HE-Jablanica“. Za onemogućavanje takvog napredovanja Kovačević je potvrdio kako se u zadnjih nekoliko dana „intenzivno radilo na inženjerijskom utvrđivanju položaja“.¹⁶⁵⁷

Za razliku od predviđanja iz Jablanice, HVO je ujutro 24. travnja s područja Bokševice – Tisov do napao selo Šabančiče. No napad je bio neuspješan, poginula su dva vojnika HVO-a a ostali su se tek nakon topničke potpore izvukli u smjeru Toščanice.¹⁶⁵⁸ S druge strane, tek poslije povlačenja dva voda pripadnika HVO-a s područja oko Šabančiča, u popodnevnim satima hrvatska strana je na području Slatine i Doljana poslije topničke pripreme očekivano napala položaje Armije

¹⁶⁵⁴ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH Prozor, Redovno borbeno izvješće str. pov. br. 01/306 u 12. 00; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 23. 04. 1993. str. pov. bez broja od 24. 4. 1993., 4.

¹⁶⁵⁵ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 23. 04. 1993. str. pov. bez broja od 24. 4. 1993., 4.

¹⁶⁵⁶ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija R BiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-97/93 od 23. 4. 1993. u 15.00; HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija R BiH - 4. korpus, Bataljon Vojne policije, Konjic, Dnevni izvještaj, br. 01/P-B-29/93 od 23. 4. 1993.; HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: Armija BiH 4. korpus, kutija 9993; R BiH, Armija R BiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Dnevni operativni izvještaj, str. pov. dj. br. 02/1-3200-28/93 od 23. 4. 1993.

¹⁶⁵⁷ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija R BiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-97/93 od 23. 4. 1993. u 15.00; HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija R BiH - 4. korpus, Bataljon Vojne policije, Konjic, Dnevni izvještaj, br. 01/P- B-29/93 od 23. 4. 1993.; HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija R BiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Dnevni operativni izvještaj, str. pov. dj. br. 02/1-3200-28/93 od 23. 4. 1993.

¹⁶⁵⁸ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-310/93 od 24. 4. 1993. u 08.30.

BiH na području Tovarnice i položajima oko Zavratače.¹⁶⁵⁹ Izravan napad na prethodno uređene položaje bio je uspješno odbijen od strane dobro utvrđenih pripadnika Armije BiH koji su imali „tri povrijeđena“ vojnika od kojih je jedan naknadno preminuo.¹⁶⁶⁰ Ni ponovljeni napad na Zavrataču i Tovarnicu nije uspio i u njemu je HVO imao veći broj ranjenih i poginulih vojnika.¹⁶⁶¹ Među poginulima su bili i pripadnici bojne „Zrinski“ iz sastava HV-a. Tijelo jednog od poginulog pripadnika navedene bojne Tomislava Majića iz Gruda pripadnici Armije BiH su zadržali radi propagandne svrhe.¹⁶⁶²

U izvještaju koji je komandant 44. brdske brigade Jablanica Enes Kovačević uputio komandi 4. korpusa u Mostaru informacija o tome da je poginuli pripadnik bojne „Zrinski“ bio zapravo Hrvat s područja BiH je namjerno izostavljena iz razloga zadržavanja postavljenog diskursa o masovnom sudjelovanju pripadnika HV-a u događajima oko Jablanice. Na taj je način svjesno izostavljen stvarni razlog njihova boravka na spomenutom području odnosno pružanje pomoći brojčano slabijim snagama HVO-a, posebice pripadnika profesionalnih vojnih postrojbi sposobnih za provođenje napadnih aktivnosti.¹⁶⁶³ Primjerice, brojčano stanje profesionalne pukovnije HVO-a „Bruno Bušić“, koja je na području prozorske općine upravo tijekom 24. travnja trebala zamijeniti drugu profesionalnu postrojbu HVO-a „Ludvig Pavlović“, nije prelazilo brojku od 80 vojnika što je za široku crtu sukoba od Gornjeg Vakufa preko istočnih dijelova prozorske općine, Bokševice te Slatine predstavljao tek skromno pojačanje koje je značilo određenu sigurnosti u smislu praktičnog izvođenja borbenih zadataka.¹⁶⁶⁴ Skroman ljudski potencijal hrvatske strane predstavljao je jedan od glavnih problema pri pokušajima pružanju adekvatne vlastitim snagama u Klisu.

¹⁶⁵⁹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-316/93 od 24. 4. 1993. u 12.00.; RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-98/93 od 24. 4. 1993.

¹⁶⁶⁰ RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-98/93 od 24. 4. 1993.; RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-101/93 od 25. 4. 1993.

¹⁶⁶¹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 24. 04. 1993. str. pov. bez broja od 25. 4. 1993., 1-2.

¹⁶⁶² HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-103/93 od 25. 4. 1993. u 22.00; U pokušaju izvlačenja tijela poginulog pripadnika vlastite jedinice, smrtno su stradala dva pripadnika bojne Zrinski. Vidi: <https://dogodilose.com/2019/04/24/sjecanje-na-antu-luketica-stipu-visticu-i-tomsilava-majica-24-travnja/>, posjećeno 1. rujna 2019. godine

¹⁶⁶³ ICTY: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO-a, Mostar, Predmet - izvješće o djelatnosti profesionalnih postrojbi HVO-a u periodu od 13. 4. do 23. 4. 1993., str. pov. ur. br. 02-2/1-09-674/93 od 23. 4. 1993.

¹⁶⁶⁴ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zapovjed, str. pov. ur. br. 09-01-1744/93 od 23. 4. 1993.

Tijekom napada HVO-a na Tovarnicu, jedinice Armije BiH u Klisu su od ranih jutarnjih sati nastavile svakodnevne napade na položaje HVO-a oko Seonice, Buturović Polja kao i na području sela Vrca gdje je hrvatska strana uslijed jakog napada, u kojemu su pripadnici Armije BiH aktivno koristili minobacače, imala „tri“ smrtno stradala civila. U isto vrijeme Armija BiH je napravila pomak u svoju korist i na području Radešina. Situacija oko Radešina kao i Vrca bila je izrazito kritična zbog čega je zapovjedništvo HVO-a brigade „Herceg Stjepan“ u Kostajnici bilo prisiljeno tražiti topničku podršku srpske strane. Kraće topničko djelovanje VRS-a usmjereno po muslimanskim selima oko Vrca i Radešina u konačnici je i pruženo nakon čega je napad Armije BiH izgubio na intenzitetu.¹⁶⁶⁵ Povodom novih teških napada Armije BiH na Radešine, vodstvo brigade „Herceg Stjepan“ u Kostajnici uputilo je ponovnu molbu nadređenom Zapovjedništvu za izvlačenjem nekoliko stotina civila iz sela Radešina među kojima se nalazio i veći broj djece. Zapovjednik brigade Zdravko Šagolj pritom se žalio kako muslimanska strana redovito posredstvom UNPROFR-a prevozi vlastite civile iz mjesta sukoba napominjući kako se u kolonima vozila pod vodstvom UNPROFOR-a redovito nalaze i vozila Armije BiH. Svjestan strateške važnosti Radešina, Šagolj je pritom naglasio kako će u slučaju gubitka nadzora nad tim područjem postrojbe HVO-a pod njegovim zapovjedništvom onemogućiti kretanje dijelom magistrale „otvaranjem vatre“ na sva vozila koja se budu kretala tim smjerom.¹⁶⁶⁶ Spomenute Šagoljeve prijetnje dobro su ocrtavale teško stanje u kojemu se nalazila hrvatska strana na području Radešina koja se u tim trenucima već deset dana nalazila u potpunom okruženju Armije BiH. Pomoć selu nije bila moguća a zbog sustavnih napada Armije BiH ubrzano su trošene postojeće zaliha streljiva.¹⁶⁶⁷

U HVO su tada bili posve uvjereni da od sporazuma o prekidu vatre neće biti ništa i da ga je Armija BiH spremna poštivati isključivo na područjima gdje je bila u nepovoljnom položaju.¹⁶⁶⁸ U skladu s takvim procjenama primjena sporazuma bila je izgledna na području Jablanice, ali ne i Konjica gdje je Armija BiH i dalje nastojala ovladati područjem pod kontrolom HVO-a. Na temelju novih pregovora u Zagrebu od 24. travnja u kojima su međusobni te u određenim

¹⁶⁶⁵ HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, Izvješće za dan 24. 4. 1993., str. pov. bez datuma (br. primitka u GS HVO; br. teleg; 2252 od 25. 4. 1993. u 00.25) od 24. 4. 1993.

¹⁶⁶⁶ HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, Stanje na s. Radešine 24. 4. 1993., str. pov. bez datuma (br. primitka u GS HVO; br. teleg; 2261 od 25. 4. 1993. u 06.20) od 24. 4. 1993.

¹⁶⁶⁷ SuBiH, Sarajevo, Predmet br. S11K01559116 Kri, Predmet Tužilaštva BiH protiv Žilić Edhema, *Presuda* od 17.11.2017., 35.; Iskaz, svjedok P.M, muško 55. god, šifra iskaza: ko 014

¹⁶⁶⁸ RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Dnevno obavještajno izvješće br 241/93, str. pov. br. 03-376/93 od 25. 4. 1993.

trenutcima „vrlo grubi“ razgovori Bobana i Izetbegovića bili pokazatelj složenosti postojećih odnosa, HVO je nekoliko sati nakon potpisivanja zajedničke izjave u rano jutro 25. travnja izdao zapovijed vlastitim jedinicama o obustavi svih djelatnosti usmjerenih prema jedinicama Armije BiH.¹⁶⁶⁹ Naredba sličnog karaktera i sadržaja komandantima 3. i 4. korpusa te OG „Igman“ Armije BiH istoga je dana bila upućena od strane načelnika GŠ Armije BiH Sefera Halilovića.¹⁶⁷⁰

Temeljem navedene zapovijedi o prestanku sukoba, postrojbe HVO-a koje su se nalazile na području Slatine te Doljana 25. travnja nisu izvodile nova pomicanja u smjeru dominantnih uzvisina Tovarnice i Zavratače.¹⁶⁷¹ Izostanak pokretanja postrojbi HVO-a nije opustio muslimansku stranu u Jablanici gdje je 25. travnja stigao pomoćnik komandanta odreda „Zulfikar“ Nihad Bojadžić.¹⁶⁷² On je u Jablanicu došao u statusu predstavnika OG „Igman“ Armije BiH temeljem čega je i održao sastanak s lokalnim vojnim i policijskim muslimanskim predstavnicima koje je trebao obavijestiti o preuzimanju nadležnosti OG „Igman“ na području od Bradine do Drežnice.¹⁶⁷³ Potvrdu toga istoga dana dao je komandant 44. brdske brigade Enes Kovačević koji je o novoj nadležnosti OG „Igman“ i izvršavanju njenih naredbi obavijestio Komandu 4. korpusa Armije BiH u Mostaru. Kovačević je tom prilikom naglasio da će u skladu s novom nadležnosti provesti i naredbu Komande 4. korpusa vezanu za događaje u Radešinama.¹⁶⁷⁴ Na spomenutom sastanku Bojadžić je bio detaljno informiran sa stanjem na području Jablanice s naglaskom na crte razgraničenja s HVO-a na području Doljana, Slatine kao i područja Bokševice koje je djelom i osobno obišao. Prema Bojadžićevu izvještaju, položaji Armije BiH bili su postavljeni na pravcu od područja „Kosne Luke – tt 821 – tt 902 – Oskoruše – brane – Namočila – Donje brdo – tt 525-Vukovina – Tisov do – preko Bokševice na Vrace – Glodnica – Ostožac“. Na tim položajima Armija BiH je u trenutku Bojadžićeva dolaska imala raspoređeno oko „270“ pripadnika kojima je bilo priključeno oko „40“ pripadnika MUP-a SJB Jablanica i Vojne policije Armije BiH koji su

¹⁶⁶⁹ HMDCCR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, Odjel obrane, Mostar, Zapovijed, str. pov. br. 02-1-438/93 od 25. 4. 1993. u 08.00 sati; „Izetbegović; Tvrd i grub ali koristan razgovor“, *Vjesnik*, 25. 4. 1993., 3.; „Izetbegović o sporazumu“, *Vjesnik*, 26. 4. 1993., 6.

¹⁶⁷⁰ RBiH, ŠVK OS RBiH, Sarajevo, Naređenje, str. pov. br. 001/167-153 od 25. 4. 1993.

¹⁶⁷¹ RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01/324/93 od 25. 4. 1993. u 08.00; HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće sa stanje u 18 sati, str. pov. br. 02/2-1257 od 25. 4. 1993.

¹⁶⁷² OGI, Bradina, Naređujem, str. pov. br. 01/3 od 22. 4. 1993.

¹⁶⁷³ RBiH, Armija RBiH, Specijalni odred za posebne namjene ŠVK OS RBiH Jablanica, Jablanica, za OG „Igman“, IKM Bradina, n/r Salki Gušiću, Zuki i dr. Ćibi, br. 01/ 93 od 26. 4. 1993.

¹⁶⁷⁴ RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Izvještaj, str. pov. br. 02/453-2/93 od 25. 4. 1993.

bili raspoređeni na prostoru u neposrednoj blizini oko brane Jablanica. Za razliku od njih, na području južnije oko Aleksin Hana i Glogošnice nalazilo se oko „35 boraca“ Armije BiH koliko je približno bilo raspoređeno i na području oko Ostrošca. Bojadžić je izvijestio i kako su ključni elektroenergetski objekti pod punom kontrolom Armije BiH te da su isti „minirani“ jednako kao i brana Jablanica. Spomenutim borcima na postojećim položajima potporu su u svakom trenutku mogle pružiti i „rezervne snage“ od 180 pripadnika Armije BiH kojima su se priključili i pripadnici Armije BiH iz OG „Igman“ koji su zajedno s Bojadžićem stigli u Jablanicu. Nakon obilaska većine položaja Bojadžić je zaključio kako se isti adekvatno utvrđuju jasno naglašavajući stalnu aktivnosti izviđanja u smjeru „Prozora, Posušja i Mostara“ gdje su se planirala borbena djelovanja radi čega je tražio hitnu popunu MTS a.¹⁶⁷⁵

Ujutro 25. travnja 1993. Armija BiH je ponovno napala crtu HVO-a u selu Radešine. U napadu su sudjelovale snage 43. brdske brigade, diverzantskog odreda „Akrepi“ i pojačanja iz 1. korpusa Armije BiH, odnosno OG „Igman“, među kojima su se nalazili pripadnici diverzantske skupine 4. motorizovane brigade Armije BiH iz Sarajeva kao i pripadnici specijalne jedinice „Crni labudovi“. Pripadnici HVO-a u Radešinama su se nekoliko sati nakon napada zajedno s većim brojem civila povukli u južni dio sela gdje su zaustavili kolonu vozila UNPROFOR-a iz sastava SPABAT-a koje su upoznali s postojećim stanjem tražeći od njih zaštitu.¹⁶⁷⁶ U razgovorima predstavnika SPABATA i predstavnika hrvatske strane bio je postignut dogovor oko predaje naoružanja i prijevoza hrvatskih civila i vojnika HVO-a prema Mostaru. Nedugo zatim temeljem toga dogovora izvršena je priprema za predaju „50 – 72“ pripadnika HVO-a i više stotina civila.¹⁶⁷⁷

Izvlačenje Hrvata u smjeru Mostara ili Međugorja dogovoreno s UNPROFOR-om odbili su komandanti jedinica Armije BiH Mithat Cerovac, Midhat Pirkić i Nihad Bojadžić.¹⁶⁷⁸ To odbijanje je bilo rezultat naređenja OG „Igman“ koja je poništila prethodno naređenje 4. korpusa Armije BiH u svezi propuštanja „300“ hrvatskih civila s područja Radešina prema Hercegovini. Protiv propuštanja je bio i komandant 44. brdske brigade u Jablanici Enes Kovačević koji je na

¹⁶⁷⁵ RBiH, Armija RBiH, Specijalni odred za posebne namjene ŠVK OS RBiH Jablanica, Jablanica, za OG „Igman“, IKM Bradina, n/r Salki Gušiću, Zuki i dr. Ćibi, br. 01/ 93 od 26. 4. 1993.

¹⁶⁷⁶ SuBiH, Sarajevo, Predmet br. S11K01559116 Kri, Predmet Tužilaštva BiH protiv Žilić Edhema, *Presuda* od 17.11.2017., 34.; Iskaz, svjedok P.M, muško 55. god, šifra iskaza: ko 014

¹⁶⁷⁷ HMDCDR, HVO, UP SIS: Pismo: Hrvatska općina Konjic, bez Hrvata, n/r Krešimir Zubak; HMDCDR, HVO, UP SIS: HR HB, MINOB, Centar SIS, Mostar, Saznanja-prilog 6., str. pov. br. 02-98-2-282/96 od 5.2.1996.; SuBiH, Sarajevo, Predmet br. S11K01559116 Kri, Predmet Tužilaštva BiH protiv Žilić Edhema, *Presuda* od 17.11.2017., 33.

¹⁶⁷⁸ RBiH, Armija RBiH, Specijalni odred za posebne namjene ŠVK OS RBiH Jablanica, Jablanica, za OG „Igman“, IKM Bradina, n/r Salki Gušiću, Zuki i dr. Ćibi, br. 01/ 93 od 26. 4. 1993

dobivenu naredbu od strane 4. korpusa o propuštanju Hrvata iz Radešina decidirano naveo da istu ne može ispuniti navodeći kao ključan razlog događaje u Sovićima gdje je hrvatska strana prethodno zarobila veći broj muslimanskih civila i vojnika Armije BiH.¹⁶⁷⁹ Dakle, suprotno prvotnom dogovoru, hrvatski civili i vojnici iz Radešina nedugo nakon okupljanja i predaje oružja izravno su predani pripadnicima Armije BiH koji su nakon razdvajanja civila i vojnika, vojno sposobne muškarce pješice sproveli u smjeru zatvora-logora u Čelebićima dok je dio civila sproveden prema susjednom Ostrošcu.¹⁶⁸⁰ Kolona vozila UNPROFOR-a koja je bila poslana prema Radešinama zbog prijevoza zarobljenih hrvatskih civila, zaustavljena je na području Ostrošca od strane Armije BiH i vraćena u smjeru Jablanice i Mostara.¹⁶⁸¹

Tokom pregovora predstavnika SPABATA i hrvatske strane u Radešinama, Armija BiH je nastavila napad na području Vrca i Budišnje Ravni.¹⁶⁸² Slično kao i napadi na području Radešina, Vrci su zbog svojega položaja bili razdjelnica kompaktnog prostora pod kontrolom Armije BiH na desnoj obali Jablaničkog jezera. Stjecanjem kontrole nad Vrcima, muslimanska strana bila je u mogućnosti dio svojih snaga preusmjeriti u smjeru doline rijeke Neretvice, odnosno u smjeru sela Obri, Buturović Polja i Kostajnice.¹⁶⁸³ Poslije nastavka napada Armije BiH na području Klisa, zapovjedništvo HVO-a u Kostajnici donijelo je odluku o napadu na muslimanske položaje u području sela Gorica kao jedinog preostalog muslimanskog sela koje je onemogućavalo sigurnije povezivanje s pripadnicima HVO-a u Obrima.¹⁶⁸⁴ Nakon nekoliko sati borbi pripadnici HVO-a su uspjeli 25. travnja preuzeti kontrolu nad selom u kojemu su razoružali i zarobili veći broj vojnika Armije BiH koje su kao i preostale muslimanske civile prosljedili do Buturović Polja.¹⁶⁸⁵ Obzirom na veći broj zarobljenih Hrvata u Konjicu koji je povećan novim zarobljenim vojnicima i civilima s područja Radešina, zarobljeno muslimansko stanovništvo i pripadnici Armije BiH zadržani su u

¹⁶⁷⁹ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-103/93 od 25. 4. 1993. u 22.00

¹⁶⁸⁰ SuBiH, Sarajevo, Predmet br. S11K01559116 Kri, Predmet Tužilaštva BiH protiv Žilić Edhema, *Presuda* od 17.11.2017., 33-35.; Iskaz, svjedok P.M, muško 55. god, šifra iskaza: ko 014

¹⁶⁸¹ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 25. 4. 1993, str. pov. bez broja od 26. 4. 1993., 4.

¹⁶⁸² HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Dnevni operativni izvještaj, str. pov. dj. br. 02-2560-25/93 od 25. 4. 1993.

¹⁶⁸³ HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Konjic, str. pov. bez broja (br. na dokumentu; 01/330 od 25. 4. 1993)

¹⁶⁸⁴ RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01/324/93 od 25. 4. 1993. u 08.00; HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 25. 4. 1993, str. pov. bez broja od 26. 4. 1993., 4.

¹⁶⁸⁵ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 265.;

<https://www.aa.com.tr/ba/balkan/konjic-otkriveno-spomen-obilje%C5%BEje-ubijenim-mje%C5%A1tanima-sela-gorica/804960>, posjećeno 11. 9. 2019.

svrhu razmjene. Za daljnje napredovanje u smjeru Nevizdraca i na taj način uspješnog proboja blokade prema Vrcima, zapovjednik HVO-a u Kostajnici tražio je dodatnu pomoć u ljudstvu. No u tim trenucima na području Klisa jedina pristigla pomoć bila su dva voda vojnika HVO-a koja su stigla nekoliko dana prije.¹⁶⁸⁶ S obzirom da je uz pomoć pristiglog pojačanja uz maksimalne napore uspijevao tek održati nestabilne linije obrane, zapovjednik brigade „Herceg Stjepan“ Zdravko Šagolj zahtijevao je slanje dodatne pomoći „jedne do dvije satnije“ ljudstva tražeći da postrojbe HVO-a iz smjera Slatine i Tošćanice napadnu područje podbokševičkih sela u smjeru mosta u Ostrošcu.¹⁶⁸⁷

U Jablanici je 25. travnja bio i komandant 4. korpus Armije BiH Arif Pašalić.¹⁶⁸⁸ S obzirom da je nadležnost OG „Igman“ proširena na snage Armije BiH u Konjicu i Jablanici, Pašalić je bio „oslobođen“ odgovornosti za stanje na tom području. Takva podjela odgovornosti bila je iz perspektive tadašnjih događaja između Armije BiH i HVO-a u Hercegovini izuzetno nepovoljna za hrvatsku stranu koja je istovremeno morala voditi pregovore s dvije komande. To je očito i bila namjera vrha Armije BiH kojoj primirje na području Konjica nije bilo u interesu.¹⁶⁸⁹

Oko smirivanja stanja u Jablanici u bazi UNPROFOR-a 26. travnja 1993. održani su pregovori OZ JiH i Komande 4. korpusa.¹⁶⁹⁰ Nedugo prije početka pregovora u Jablanicu je pristigao i komandant 43. brdske brigade iz Konjica Midhat Cerovac koji je zajedno sa sobom doveo i zarobljenog načelnik stožera HVO brigade „Herceg Stjepan“ Dobroslava Zovku. Tijekom sastanka hrvatska strana je od Nihada Bojadžića saznala kako ovlast za pregovore ima Komanda OG „Igman“ a ne Komanda 4. korpusa Armije BiH. Bojadžić je svoju tvrdnju potkrijepio naredbom GŠ Armije BiH o nadležnosti OG „Igman“ za područje od Igmana do Drežnice na čijem čelu su se nalazili Salko Gušić i njegov zamjenik Zulfikar Ališpago Zuka koji je bio komandant odreda „Zulfikar“. Bojadžićev upad prekinuo je postojeći razgovor nakon čega su predstavnici UNPROFOR-a preporučili hrvatskoj delegaciji povratak u Mostar. U HVO- u su zbog viđenoga

¹⁶⁸⁶ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Upućivanje snaga, str. pov. br. 01/336 od 26. 4. 1993.

¹⁶⁸⁷ HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Konjic, str. pov. bez broja (br. na dokumentu; 01/330 od 25. 4. 1993)

¹⁶⁸⁸ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus Mostar: R BiH, Armija R BiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-100/93 od 24. 4. 1993.

¹⁶⁸⁹ D. MARIJAN, Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994., 265.

¹⁶⁹⁰ HVO, OZ JiH, Mostar, Izvješće o stanju na području Jablanice i Konjica, str. pov. dj. br. 01-2529/93 od 26.4. 1993.; HMDCDR, HVO, MINOB, PU MO: Odjel obrane HZ HB, Sektor za zdravstvo, Izvješće o pregovorima glede izvlačenja, br. 02-5/3-011/93 bez datuma

pogrešno zaključili da Pašalić „ne vlada situacijom i da djeluje izgubljeno“. ¹⁶⁹¹ Iz toga zaključka razvidno je kako hrvatski predstavnici nisu bili svjesni da je cijeli sastanak bio predstava Armije BiH za HVO koja je na taj način dobila na vremenu za nastavak napada na području Klisa. Bojadžić je potom izvijestio Salku Gušiću, Zulfikara Ališpagu Zuku i Safetu Ćibu da je odbio prijedlog HVO-a da zajedno s predstavnicima UNPROFOR-a i međunarodnih promatrača posjete Klis. ¹⁶⁹²

Hrvatske zahtjeve za posjete napadnutim selima Klisa Bojadžić je odbio jer su za vrijeme kada se održavao sastanak u Jablanici jedinice Armije BiH, u sklopu kojih su se nalazili i pripadnici odreda „Zulfikar“, nastavile napadati područje Vrca i područje Budišnje Ravni. ¹⁶⁹³ U tim napadima od 26. travnja pripadnici Armije BiH iz sastava odreda „Zulfikar“ imali su nekoliko poginulih i ranjenih pripadnika. Među poginulim pripadnicima odreda nalazio se pripadnik koji jepo svojim fizičkim karakteristikama nalikovao na stanovnika bliskoistočnih država. ¹⁶⁹⁴ Njegova identifikacija od strane predstavnika međunarodne zajednice za Armiju BiH bila je iznimno opasna, jer bi na taj način bile potvrđene prethodne informacije HVO-a kako se među pristiglim pripadnicima Armije BiH nalaze i muslimanski dobrovoljci iz bliskoistočnih i afričkih država. ¹⁶⁹⁵ To se nastojalo spriječiti intenzivnim traženjima muslimanske strane za predajom tijela i prijetnjom ubijanja zarobljenih hrvatskih civila u slučaju odbijanja toga zahtjeva. ¹⁶⁹⁶

U očekivanju daljnjih napada hrvatska strana je nastojala ojačati postojeće položaje HVO-a u području oko Kostajnice slanjem dodatna „dva voda“ vojnika iz Posušja („oko 50 vojnika“). ¹⁶⁹⁷ Ipak, bila je to skromna pomoć čega je bio svjestan i zapovjednik OZ SzH na IZM-u u Prozoru

¹⁶⁹¹ HVO, OZ JIH, Mostar, Izvješće o stanju na području Jablanice i Konjica, str. pov. dj. br. 01-2529/93 od 26.4. 1993.

¹⁶⁹² RBiH, Armija RBiH, Specijalni odred za posebne namjene ŠVK OS RBiH Jablanica, Jablanica, za OG „Igman“, IKM Bradina, n/r Salki Gušiću, Zuki i dr. Ćibi, br. 01/ 93 od 26. 4. 1993.

¹⁶⁹³ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Konjic, Izviješće za 26. 4. 1993., str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad 02/2-1295 od 27. 4. 1993.) od 26. 4. 1993. u 23. 30

¹⁶⁹⁴ Dva poginula pripadnika jedinice Zulfikar i njoj podređene jedinice „Handžar divizije“ bili su Kemal Hajdarpašić i Salim Ihad Abud-l-Fetan, Palestinac porijeklom iz Al Keraka (Jordan); prema; Fotografija poginulih šehida na mezarju u Lisičićima; <https://www.youtube.com/watch?v=5q1vr0tYRdE>, (od 19.16 – 20.15.), posjećeno 21. 10. 2019. (u posjedu autora)

¹⁶⁹⁵ RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Kostajnica, Saznajno izvješće, str. pov. bez. broja (br. na dokumentu 01/350 od 27. 4.1993.) od 26. 4. 1993.

¹⁶⁹⁶ HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Zapovjedništvo, Kostajnica, str. pov. bez broja (br. na dokumentu 01/369 od 28. 4. 1993.) od 28. 4. 1993.

¹⁶⁹⁷ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Upućivanje snaga, str. pov. br. 01/338 od 26. 4. 1993

Željko Šiljeg koji je tražio pripremu i slanje dodatnog ljudstva u rangju satnije.¹⁶⁹⁸ Na taj način nastojalo se izići ususret stalnim traženjima hitne pomoći u ljudstvu koju je zapovjedništvo brigade „Herceg Stjepan“ u Kostajnici ponovilo i tijekom 27. travnja.¹⁶⁹⁹ Očekujući nastavak muslimanskih napada na području Klisa, hrvatska strana je planirala izviđanje utvrđenih položaja Armije BiH na području Jurića i Hera, kao i na području oko Slatine te Kućana i Grevića u smjeru Čeline.¹⁷⁰⁰

Tijekom 28. travnja, pripadnici Armije BiH su napali HVO na području Seonice kao i područja sela Vrca prilikom čega su korišteni i minobacači koji su uzrokovali ranjavanje nekoliko pripadnika HVO-a.¹⁷⁰¹ Prema izvještajima hrvatske strane, nakon odbijanja napada kod Seonice primijećeno je gomilanje snaga Armije BiH na području Ostrošca i mosta u selu Ribićima.¹⁷⁰² Ranjavanje dvojice pripadnika HVO-a u selu Vrce tako je ponovno potaknulo traženje za hitnom evakuacijom teških ranjenika s područja Klisa gdje su u neadekvatnim uvjetima i nemogućnostima liječenja teži ranjenici imali male šanse za preživljavanjem.¹⁷⁰³ Razgovori i pregovori oko izvlačenja hrvatskih ranjenika iz Klisa bili su vođeni i u prethodnim danima no njihova realizacija bila je onemogućena zbog stalnih napada Armije BiH na području Klisa i Konjica.¹⁷⁰⁴

Nakon neuspjelog napada na Seonicu, u poslijepodnevnih satima 28. travnja uslijedio je novi napad na područje sela Vrca. Zapovjednik brigade „Herceg Stjepan“ o novim napadima je obavijestio nadređeno zapovjedništvo i IZM OZ SzH u Prozoru koje je upoznao o izrazito teškom položaju pripadnika HVO-a u selu. S tim u vezi zapovjednik brigade „Herceg Stjepan“ Zdravko Šagolj inzistirao je ponovno na slanju dodatnih pojačanja u ljudstvu ili jačem aktiviranju topništva HVO-a upozoravajući kako će u suprotnom biti prisiljen za pomoć se obratiti „trećoj strani“

¹⁶⁹⁸ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Upućivanje snaga, str. pov. br. 01/336 od 26. 4. 1993

¹⁶⁹⁹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, bez predmeta, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad 02/2-1301 od 27. 4. 1993) od 27. 4. 1993.

¹⁷⁰⁰ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01/339/93 od 26. 4. 1993. u 12.00; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01/353 od 27. 4. 1993. u 20.00; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01/345 od 27. 4. 1993. u 12.00;

¹⁷⁰¹ RBiH, HZHB, HVO, OZ JiH, GS HVO, Mostar, Izvješće u 15.00 sati, str. pov. br. 03-0359 od 27. 4. 1993.

¹⁷⁰² RBiH, HZHB, HVO, OZ JiH, GS HVO, Mostar, Izvješće u 23.00 sati, str. pov. br. 03-0361 od 27. 4. 1993.

¹⁷⁰³ RBiH, HZHB, HVO, OZ JiH, GS HVO, Mostar, Izvješće u 15.00 sati, str. pov. br. 03-0359 od 27. 4. 1993.

¹⁷⁰⁴ HMDCDR, HVO, MINOB, PU MO: Odjel obrane HZ HB, Sektor za zdravstvo, Izvješće o pregovorima glede izvlačenja, br. 02-5/3-011/93 bez datuma

odnosno VRS-u.¹⁷⁰⁵ U relativno sličnoj situaciji nalazili su se i pripadnici HVO-a na području od Turije do Orahovice, odnosno u hrvatskoj enklavi u neposrednoj blizini Konjica, kojima je u stanju okruženja nedostajalo hrane, streljiva i svih drugih MTS-a. Iz toga razloga, preostali časnici brigade „Herceg Stjepan“ na tom području upozorili su da će u nemogućnosti skorijeg povezivanja s ostatkom postrojbi HVO-a biti prisiljeni na suradnju sa srpskom stranom što nije smatrano povoljnim razvojem događaja, odnosno nije se moglo utvrditi „dali je to spas“.¹⁷⁰⁶ Navedena Šagoljeva obavijest o pružanju topničke podrške potvrdila je kako topništvo HVO-a koje je djelovalo s područja Risovca i Prozora u najnovijim napadima Armije BiH nije bilo aktivno, što je bila neposredna posljedica poštivanja zapovjedi o prekidu sukoba. Povodom toga, zapovjednik brigade „Herceg Stjepan“ procijenio je kako je krajnji cilj muslimanske strane ostao nepromijenjen zaključivši kako će Armija BiH nastojati iskoristiti postojeće primirje kako bi vojnim putem stavila pod svoj nadzor preostale dijelove Klisa. S razlogom se protiveći jednostranom poštivanju primirja od strane HVO-a u Prozoru i na području Doljana i Risovca, Šagolj je naglasio kako su pripadnici HVO-a i Hrvati u Klisu „svjesni političkih i vojnih razloga“ koji su doveli do „potpisivanja primirja“ jasno naglasivši da se u trenutnim okolnostima „ljudi osjećaju izdanim i od vojnog i političkog čelništva“ ali da unatoč tome i dalje „nekim čudom“ drže postojeće položaje.¹⁷⁰⁷ Čini se da je upućenih kritika bilo svjesno Zapovjedništvo OZ SzH koje je radi toga još tijekom 27. travnja uputilo nova dva voda vojnika pojačanja prema Klisu, točnije Kostajnici.¹⁷⁰⁸ S druge strane, Zapovjedništvo HVO-a u Tomislavgradu i IZM OZ SzH u Prozoru iskoristilo je postojeće primirje u svrhu okupljanja ljudstva za provedbu operacije „Kula“ čiji je osnovni cilj bio održati postojeći koridor sa snagama HVO-a prema Kostajnici.¹⁷⁰⁹

Armija BiH je u zadnjim danima travnja nastavila napade na području Kostajnice, Budišnje Ravni, Seonice, Žitača kao i na području sela Vrce.¹⁷¹⁰ U smjeru Vrca snage Armije BiH iz OG

¹⁷⁰⁵ HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO Mostar br. teleg: 2325 od 27. 4. 1993. u 23. 53)

¹⁷⁰⁶ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad; 02/ 2-1301 od 27. 4. 1993) od 27. 4. 1993.

¹⁷⁰⁷ Isto.

¹⁷⁰⁸ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Upućivanje snaga, str. pov. br. 01/338 od 26. 4. 1993

¹⁷⁰⁹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01/365 od 28. 4. 1993

¹⁷¹⁰ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, Kostajnica, bez predmeta, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad; 02/2-1261 od 1. 5. 1993) od 30. 4. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, Kostajnica, bez predmeta, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad; 02/2-1255

„Igman“ izvodile su teške i česte napade što je bila jasna potvrda nepovoljnog položaja lokalnih pripadnika HVO-a.¹⁷¹¹ Nakon uspjeha kod Radešina, Armija BiH je krajem travnja iz smjera Donje Orahovice s manje uspjeha napala položaje HVO-a na području Zaslavlja. Tijekom stalnih napada Armije BiH na području Klisa poseban problem za hrvatsku stranu bio je upravo položaj hrvatske enklave u širem području sela Zaslavlja – Zabrđe – Turija gdje se nalazio veći broj protjeranih hrvatskih civila iz Konjica i njegove okolice koji su se zajedno s pripadnicima HVO-a nalazili u potpunom okruženju.¹⁷¹² Zapovjednik brigade „Herceg Stjepan“ u Kostajnici je temeljem takvog položaja prosljeđivao česte „vapaje“ za pružanjem pomoći hrvatskoj strani na tom području.¹⁷¹³

U skladu s teškim stanjem kršenjem dogovorenog primirja sa strane HVO-a u takvim okolnostima se nametalo kao jedini način pružanja pomoći vlastitim snagama na području Klisa. Međutim, o dopremi pomoći spomenutim snagama HVO-a u enklavi Zaslavlje – Zabrđe – Turija iz opravdanih razloga nije se ozbiljnije razmišljalo. Praktično pružanje pomoći tim snaga HVO-a podrazumijevalo je potpun nadzor nad Klisom ali i zauzimanje područja oko Ostrošca te daljnjeg napredovanja prema Konjicu. Za provedbu tih ciljeva bile su potrebne znatno brojnije snage od onih kojima HVO je u tom trenutku raspolagao. Prema tome, budući da su snage HVO-a na području spomenute enklave oko Konjica bile prostorno odsječene od ostalih postrojbi HVO-a, one su u logističkom smislu ovisile od pomoći srpske strane, odnosno VRS-a. Bio je to iznimno nepovoljan položaj jer su im srpske snage pomoć u hranu i ostalim potrepštinama mogle uskratiti u bilo kojem trenutku.¹⁷¹⁴

od 1. 5. 1993) od 30. 4. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, Kostajnica, bez predmeta, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad; 02/2-1249 od 30.4. 1993) bez datuma

¹⁷¹¹ HMDCDR, HVO, GS HVO: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 29. 4. 1993, str. pov. bez broja od 30. 4. 1993., 4.

¹⁷¹² Toj enklavi može se pribrojiti i dio sela Orahovica, odnosno njegov gornji dio koji se u istočnom području nastavljao na područje Zaslavlja.

¹⁷¹³ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjedništvo, Kostajnica, bez predmeta, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad; 02/2-1261 od 1. 5. 1993) od 30. 4. 1993; R BiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Zamolba za dodjelu naoružanja i opreme, br. 8/4-93 od 30. 4. 1993. U potpisu Ivan Azinović

¹⁷¹⁴ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, Samostalna bojna „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovijed, br. 156/93 od 8. 11. 1993.

7. 9. „Koridor života“ prema Klisu

Kao što je prethodno navedeno, krajem travnja i početkom svibnja 1993. napadnute postrojbe HVO-a na području općine Konjic uspjele su se održati u nekoliko manjih seoskih enklava u Klisu kao i na području sela Zaslavlja, Zabrdža te Turije u neposrednoj blizini grada Konjica. Njihov položaj Zapovjedništvo OZ SzH je željelo olakšati operacijom „Kula“ koja se počela planirati potkraj travnja.¹⁷¹⁵ Međutim, praktična provedba toga plana ovisila je o ishodu pregovora između Armije BiH i HVO-a. Pregovori dviju strana vođeni u Mostaru uz posredništvo UNPROFOR-a doveli su do sporazuma postignutog 1. svibnja kojim je Armija BiH obećala propustiti humanitarni konvoj u smjeru hrvatskih sela Klisa. Hrvatska je strana zauzvrat odlučila propustiti delegaciju muslimanske strane prema Sovićima.¹⁷¹⁶ Također, zbog teškoga položaja snaga HVO-a u Klisu i u cilju hitne provedbe postignutih dogovora, predstavnicima Armiji BiH je dopušten posjet „zatvoru u Čapljini, Grudama i Ljubuškom“ u kojima su se nalazili zarobljeni pripadnici Armije BiH.¹⁷¹⁷

Idućega dana, 2. svibnja, izaslanstvo Armije BiH je sukladno tom dogovoru posjetilo zatvore, dok je humanitarni konvoj HVO-a krenuo prema Klisu.¹⁷¹⁸ Međutim, konvoj koji se nalazio na tom putu zaustavljen je u Jablanici gdje je poslije nekoliko sati zadržavanja vraćen neobavljenog posla u Mostar.¹⁷¹⁹ Iz dostupnih izvora uočljiv je zaključak da je kršenje dogovora s muslimanske strane bilo posljedica odluke Komande OG „Igman“ Armije BiH. Na ovaj zaključak upućuje izvješće komandanta 44. brdske brigade Enesa Kovačevića koji je od komande OG „Igman“ tražio „upute što raditi i činiti i dali da sve ovo propustimo preko naše opštine“.¹⁷²⁰

U vrijeme dolaska konvoja HVO-a u Jablanicu snage OG „Igman“ su iz smjera područja Nevizdraca i Lisičića napadale HVO-a u selu Vrcima i Obrima.¹⁷²¹ Napade na Vrce zapovjednik

¹⁷¹⁵ HMDCCR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 30. 4. 1993, str. pov. bez broja od 1.5. 1993., 2.

¹⁷¹⁶ RBiH, Armija RBiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Evakuacija ranjenih bojovnika HVO i kontrola zatvora, str. pov. dj. br. 02/1-3200-41/93 od 1. 5.1993. u 17.30.

¹⁷¹⁷ Isto; RBiH, HZHB, HVO, OZ JiH, Mostar, Potvrda, str. pov. up. br. 01-2599/93 od 1. 5. 1993.

¹⁷¹⁸ D. MARIJAN, Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994., 270.

¹⁷¹⁹ RBiH, HZHB, HVO, Odjel obrane, Sektor za zdravstvo, Mostar, Priopćenje za javnost, br. 02-5/1-219/93 od 2. 5. 1993.

¹⁷²⁰ RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, za OG „Igman“ IKM Bradina, str. pov. br. 02/70-1-108/93 od 2. 5. 1993.;

¹⁷²¹ RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO br. teleg; 2414 od 2. 5. 1993. u 10.35) od 2. 5. 1993. u 08.00;

HVO-a u Klisu ocijenio je „najžešćima do sada“ zbog čega je zatražena hitna topnička podrška po području Nevizdraca i Lisičića.¹⁷²² Ta je potpora pružena od strane topništva HVO-a sa šireg područja Doljana.¹⁷²³ O napadima Armije BiH u Klisu bio je upoznat i načelnik štaba 4. korpusa Armije BiH Sulejman Budaković koji je vodstvo OG „Igman“ obavijestio o potrebi poštivanja prethodnih dogovora s HVO-om.¹⁷²⁴ No takvo je traženje bilo zapravo beznačajno što postaje razvidno uzimanjem u obzir činjenice da Budaković kao član komande 4. korpusa Armije BiH nije imao formalno pravo upućivanja bilo kakvih traženja od strane OG „Igman“. Razlog zašto je Budaković uputio spomenuto traženje proizlazio je iz njegove procjene kako će zbog novih napada u Klisu, i time još jednog u nizu nepoštivanja dogovora od muslimanske strane, HVO prekinuti posjetu delegacije Armije BiH zatvorima HVO-a, što se naposljetku i dogodilo poslijepodne 2. svibnja. Ipak, do toga trenutka delegacija Armije BiH ispunila je većinu prethodno zacrtanih ciljeva.¹⁷²⁵

Na kršenje sporazuma o primirju HVO je odgovorio blokadom prometa prema Konjicu na nadzornom punktu na području Drecelja. Tom prilikom pripadnici HVO-a su uhitili i pritvorili skupinu od 11 Muslimana među kojima su bili muftija tuzlanski, pomoćnik komandanta 2. korpusa Armije BiH u Tuzli Salih Kulenović te civilni predstavnici vlasti Tuzle.¹⁷²⁶ Nakon što je Armija BiH u Konjicu informirana o tom zarobljavanju od hrvatske strane je vrlo brzo zatražila njihovo oslobađanje pri čemu je podrška zatražena čak i od pojedinih generala HV-a u Zagrebu.¹⁷²⁷ O tome događaju bio je upoznat i Alija Izetbegović koji je u pismu upućenom rukovodstvu HVO-a zatražio puštanje zarobljenih članova delegacije spominjući mogućnost rasta „napetosti u Tuzli koja može dovesti do sukoba“ ukoliko ne dođe do njihova oslobađanja.¹⁷²⁸

¹⁷²² HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, str. pov. bez broj (br. primitka u GS HVO, br. teleg; 2413 od 2. 5. 1993 u 10.30)

¹⁷²³ R BiH, Armija R BiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, za OG „Igman“ IKM Bradina, str. pov. br. 02/70-1-108/93 od 2. 5. 1993. u 20. 00.

¹⁷²⁴ R BiH, Armija R BiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, za OG „Igman“ n/r Salko Gušić, str. pov. br. 02-3550/93 od 2. 5. 1993.

¹⁷²⁵ R BiH, Armija R BiH, Komanda 4. korpus, Izvještaj komisije za obilazak zatvora HVO, br. 3713/93 od 2. 5. 1993.

¹⁷²⁶ R BiH, Armija R BiH, Komanda 4. korpusa, Mostar, Komandi 2. i 3. korpusa, dj. br. 02/4-3596/93 od 3. 5. 1993.; R BiH, Istaknuta koordinacija GŠ VK OSRBH, Tuzla, Spisak članova delegacije koji su zarobljeni na ulazu u Konjic, bez broja i datuma. U potpisu Enver Imširović „Munja“; R BiH, Armija R BiH – IV Korpus, Logistička baza Čelebići, bez broja i datuma (br. primitka u Zapovjedništvo 4. korpusa, br. 01-3528/93 od 3. 5. 1993)

¹⁷²⁷ R BiH, Istaknuta koordinacija GŠVKOSRBH, Tuzla, Spisak članova delegacije koji su zarobljeni na ulazu u Konjic, bez broja i datuma. U potpisu Enver Imširović „Munja“

¹⁷²⁸ R BiH, Predsjedništvo, Predsjednik, Sarajevo, G. Mati Bobanu, bez broja od 4. 5. 1993. U potpisu Alija Izetbegović; Prema informacijama Armije BiH spomenutu zarobljenu tuzlansku delegaciju HVO je prebacio u

U vrijeme zaustavljanja konvoja u Jablanici te naknadnog zarobljavanja muslimanske delegacije iz Tuzle neposredno prije ulaza u Konjic, HVO je provodio posljednje pripreme za provedbu akcije „Kula“ radi čega su ljudstvo i tehnika bili raspoređeni na polazne položaje i najvećim dijelom spremni za „izvršenje svoje zadaće“.¹⁷²⁹ No akcija nije počela zbog pregovora između Armije BiH i HVO-a oko najnovijeg pokušaja propuštanja humanitarnih konvoja u smjeru Klisa i Sovića. Naime, u skladu s novim pregovorima po tom pitanju, GS HVO-a je 3. svibnja obavijestio vodstvo brigade „Herceg Stjepan“ u Kostajnici o rezultatima razgovora u Jablanici prema kojima je dogovoren prolazak novog humanitarnog konvoja prema Klisu za 4. svibnja kojega je trebao predvoditi osobno načelnik GS HVO-a Milivoj Petković.¹⁷³⁰ Petković je zbog toga zapovjedio OZ SzH i njegovu zapovjedniku Željku Šiljegu da ne kreće u planirano djelovanje akcije „Kula“ zbog potrebe izvlačenja ranjenika s područja Klisa i Konjica.¹⁷³¹

U međuvremenu situacija na području Klisa bila je teška za HVO zbog neprekidnih napada Armije BiH što je dovelo do porasta ranjenih i poginulih pripadnika HVO-a.¹⁷³² U tom smislu, uzdržavanje HVO od napada prema Klisu pružalo je Armiji BiH dovoljno vremena za nastavak napada i utvrđivanje dostignutih položaja. Armija BiH na području Jablanice je ojačana pristizanjem „grupe s Igmana“ koja je uključena u izviđanje i prikupljanje informacija o snagama i položajima hrvatske strane.¹⁷³³ Među tim pristiglim pripadnicima Armije BiH u Jablanici našao se i veći broj pripadnika „9. mtbr (motorizovane brigade op.a)“ od kojih je jedan dio naknadno preusmjeren u Sarajevo. Prethodno je dio ljudstva spomenute brigade boravio i na području Klisa gdje su u napadima na položaje HVO-a prema Vrcima u blizini Lisičića zabilježili i određene gubitke.¹⁷³⁴

zatočeništvo na područje Zabrđa u prostoru Ljevane vode (planinarski dom). Vidi; S. ŠIBER, *Prevare, zablude istina*, 79.

¹⁷²⁹ HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 2.5. 1993, str. pov. bez broja od 3.5. 1993., 2.; HMDCDR, HVO, ZP Mostar; HZHB, HVO, OZ JiH, Mostar, Odgovor za zahtjev za realiziranje obveza i uvezivanja snaga, str. pov. br. 01-2600/93 od 1. 5.1993.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini*, 272.

¹⁷³⁰ RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Obavijest za Šagolja, str. pov. dj. br. 02-2/1-01-724 od 3. 5. 1993.

¹⁷³¹ RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Odjel RZ i PZO, Mostar, Obavijest, str. pov. dj. br. 01-03/93 (02-2/1-01-725/93 RZ i PZO) od 3. 5. 1993.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini*, 272.

¹⁷³² HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 3.5. 1993, str. pov. bez broja od 4.5. 1993., 3

¹⁷³³ RBiH, Komanda 44. brdske brigade, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 01/70-1-111/93 od 4. 5. 1993. u 21.00

¹⁷³⁴ Komanda OG „Igman“, Igman, Veza vašeg akta naređenja, str. pov. br. 35-05/93 od 3. 5. 1993.

S druge strane, ponovni pregovori oko propuštanja humanitarnog konvoja prema Klisu i Sovićima u jutarnjim satima 4. svibnja su zaista i praktično pokrenuti. U smjeru Sovića krenuo je konvoj sastavljen od visokog izaslanstava Armije BiH i HVO-a predvođen Seferom Halilovićem i Milivojem Petkovićem. Spomenuta komisija je najprije bez zastoja obišla područje Sovića i Doljana gdje je vidjela posljedice sukoba i susrela se s preostalim muslimanskim civilima na tom području.¹⁷³⁵ Poslije povratka u Jablanicu te naknadno i u Mostar, načelnik GS HVO-a uputio je naredbu lokalnoj 3. bojni „Mijat Tomić“ u Doljanima da se muslimanski civili iz Sovića i Doljana propuste u smjeru Jablanice.¹⁷³⁶ Međutim, drugi dio konvoja zaustavljen je od strane pripadnika Armije BiH na području Ostrošca koji nisu željeli propustiti konvoj prije povratka konvoja koji se nalazio na području Sovića što je bilo u suprotnosti s dogovorom u Jablanici. Iako su se u zaustavljenom konvoju nalazili visoki oficiri Armije BiH poput Vehbije Karića i Safeta Čibe, spomenuti konvoj je propušten tek nakon višesatnog čekanja na povratak Halilovića i Petkovića iz Sovića nakon čega su svi zajedno krenuli u smjeru blokiranih hrvatskih sela u Klisu. Nakon obilaska prostora Kostajnice, dio konvoja je krenuo prema svome krajnjem cilju – selu Vrcima. No, dolazak u to selo pokazao se iznimno teškim. Nakon odlaska iz Buturović Polja, konvoj je na nekoliko mjesta bio napadnut od strane pripadnika Armije BiH koji su u području zadnjega sela prije Vrca, u Nevizdracima, postavili cestovnu blokadu kojom su onemogućili daljnje kretanje.¹⁷³⁷

Jednaku sudbinu doživio je i drugi dio konvoja u kojemu se nalazio načelnik GS HVO-a Petković koji je iz Trusine trebao doći do Vrca. Taj je konvoj zaustavljen od strane pripadnika Armije BiH na području sela Sultići. Prema viđenju hrvatske strane Armija BiH je takvim ponašanjem nastojala izazvati „incident s Hrvatima“ kojim bi opravdali nastavak vlastitog djelovanja. Za glavne krivce tih događaja lokalni predstavnici HVO-a isticali su jednog od komandanta jedinica iz sastava 45. brdske brigade Seida Padalovića kao i zamjenika komandanta OG „Igman“ Zulfikara Ališpagu Zuku.¹⁷³⁸

¹⁷³⁵ HMDCDR, Armija BiH, 4. korpus, Mostar: RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade, Jablanica, Izvještaj, str. pov. br. 07/379-9/93 od 4. 5. 1993.; RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/70-1-111/93 od 4. 5. 1993 u 21.00

¹⁷³⁶ Brigada „Herceg Stjepan“, III bojna „Mijat Tomić“, Doljani-Jablanica, n/r Stipe Pole, bez broja od 4. 5. 1993. u 22. 00; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Hitno Doljani Jablanica, str. pov. dj. br. 02-2/1-01-728/93 od 5. 5. 1993.

¹⁷³⁷ RBiH, HZHB, Odjel obrane HZHB, Sektor za zdravstvo, Mostar, Izvješće o putu humanitarnog konvoja za Klis i Vrce, 02-5/1-210/93 od 5. 5. 1993.

¹⁷³⁸ HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br. teleg; 2486 od 5. 5. 1993. u 07.40) od 5. 5. 1993.

U pregovorima koji su uslijedili muslimanska strana tražila je da se s područja sela Vrce izvuku dva prethodno poginula pripadnika odreda „Zulfikar“ radi čega je razgovor oko toga vođen sa spomenutim Ališpagom Zukom. Predstavnici HVO-a na to su traženje pozitivno odgovorili a pripadnici Armije BiH tražili su pisanu zapovijed koja bi potvrdila navedeni pristanak. Hrvatska strana je smatrala da na taj način Armija BiH pokušava „prikriti učešće mudžahedina u borbi“.¹⁷³⁹ U međuvremenu, radi pogoršanja sigurnosne situacije i ponovnog otvaranja pješачke vatre, konvoj je na inzistiranje pripadnika UNPROFOR-a odnosno SPABAT-a vraćen u Kostajnicu gdje je hrvatska strana bila pripremila ranjenike za evakuaciju. No ti su ranjeni Hrvati nakon informiranja o nemogućnosti ulaska konvoja u Vrce odbili evakuaciju nakon čega se konvoj iz Kostajnice neobavljena zadatka vratio u Jablanicu a potom u Mostar.¹⁷⁴⁰ Tako je i drugi pokušaj izvlačenja hrvatskih ranjenika s područja Klisa i Konjica propao zbog opstrukcije OG „Igman“ Armije BiH. Ona to nije dozvoljavala vrlo vjerojatno jer je smatrala da je na korak od vojne pobjede i nije željela prekinuti dugotrajne napade na položaje HVO-a u Klisu. Suprotno od toga Armija BiH je bez većih problema omogućila dolazak trećeg dijela konvoja u Konjic odnosno u područje gdje nije izvodila napade poput onih u Klisu.¹⁷⁴¹

Tijekom 5. svibnja sukobi na području Klisa proširili su se na istočni dio prozorske općine gdje su snage Armije BiH napale položaje HVO-a na širem području Uzdola, Crnog Vrha i Zgonova.¹⁷⁴² Ponovni napadi Armije BiH kao i kompliciranje odnosa na području Gornjeg Vakufai Bugojna, ukazivalo je na mogućnost ponavljanja većih sukoba na tom području.¹⁷⁴³ Istovremeno stanje pogoršavalo u Mostaru gdje je na pomolu bio sukob većih razmjera.¹⁷⁴⁴ Bio je to razlog zbog kojega je zapovjednik OZ JiH tražio pojačanje što je podrazumijevalo vojnike i naoružanje

¹⁷³⁹ R BiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Izvješće, str. pov. bez broja (br. u IZM OZSžH Prozor 01-352/93 o 5. 5. 1993) od 4. 5. 1993.

¹⁷⁴⁰ R BiH, HZHB, Odjel obrane HZHB, Sektor za zdravstvo, Mostar, Izvješće o putu humanitarnog konvoja za Klis i Vrce, 02-5/1-210/93 od 5. 5. 1993.

¹⁷⁴¹ R BiH. Armija R BiH – 4. korpus, 43.bbr Suad Alić Konjic, Operativni izvještaj, str. pov. br. 02-263/93 od 5. 5. 1993.; Prema Stjepanu Šiberu, pomoćniku načelnika GŠ Armije BiH specijalni odred „Zulfikar“ imao je dva poginula pripadnika na području Vrca kao i tri poginula pripadnika na području Budišnje Ravni. Prema; S. ŠIBER, *Prevare, zablude istina*, 79.

¹⁷⁴² R BiH, HZHB, IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće ov 20.00 sati, str. pov. dj. br. 01-355/93 od 5. 5. 1993.; „Džihad, krv, izbjeglice i prognanici“, *Ramski vjesnik*, svibanj/lipanj 1993., 6.

¹⁷⁴³ Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 20.00 sati, str. pov. br. 02/2-1322 od 5. 5. 1993.; Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 17.00 sati, str. pov. br. 0175-192 od 5. 5. 1993.

¹⁷⁴⁴ HMDCDR, HVO, GS HVO: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 6. 5. 1993, str. pov. bez broja od 7. 5. 1993., 3-4.

koje je iz njegove zone bilo na području Doljana i Prozora.¹⁷⁴⁵ Takav razvoj događaja iznova je potvrdio da je nedostatak ljudstva ključni nedostatak HVO-a u odnosu na Armiju BiH.

Unatoč tom problemu, s pojačanjem pristiglim iz Posušja HVO je iz smjera Kostajnice u noći sa 7. na 8. svibnja napao položaje Armije BiH na području Gostovića, Žitača, Trusine s ciljem deblokiranja Seonice, Ljesovine i Budišnje Ravni. No u borbama oko Seonice poginulo je i ranjeno nekoliko pripadnika brigade „Herceg Stjepan“ što je bio glavni uzrok povlačenja HVO-a na početne položaje.¹⁷⁴⁶ Usporedno s time, zbog stalnih napada Armije BiH hrvatska strana je djelomično aktivirala prethodno spomenutu akciju, odnosno plan „Kula“. Prema prethodno pripremljenom planu „Kula“ hrvatske snage bile su raspoređene u tri taktičke grupe (TG) sa zadatkom djelovanja na dugom području od sela Jurići na sjeveru preko područja sela Studenčice i Bokševice do područja Slatine na jugu.¹⁷⁴⁷ U središnjem dijelu pravca djelovanja, planirana je upotreba postrojbi HVO-a okupljenih oko TG- 2 na čijem čelu se nalazio zapovjednik brigade „Rama“ Marinko Beljo. Unatoč odlasku dijela postrojbi koje su prvotno planirane za djelovanje pod njegovim zapovjedništvom Beljo je tijekom 7. svibnja s manjim brojem raspoloživih vojnika krenuo u smjeru sela Kućana i Studenčice. Načelnik stožera brigade „Rama“ obavijestio je nadređeno zapovjedništvo da je spomenuti zapovjednik TG-2 u smjeru Studenčice krenuo s „relativno malo vojnika“ i bez postojanja „odgovarajuće rezerve“.¹⁷⁴⁸ U napadu do kojega je potom došlo manja skupina pripadnika brigade „Rama“ u prvotnom naletu je uspjela ovladati dijelom obrambenih položaja pripadnika Armije BiH. Daljnje uspješno napredovanje je zaustavljeno nakon pogibije zapovjednika Belje i teže ranjavanja jednog pripadnika HVO-a iz sela Homatlija.¹⁷⁴⁹ Pogibija zapovjednika TG-2 te ujedno i zapovjednika brigade „Rama“ izazvala je određene poteškoće u djelovanju brigade „Rama“ radi čega je zapovjedništvo OZ SzH inzistiralo na konsolidaciji i hitnom povratku na polazne borbene položaje.¹⁷⁵⁰

¹⁷⁴⁵ RBiH, HZHB, HVO, OZ JiH, Mostar, Zapovijedam, str. pov. dj. br. 01-2707/93 od 7. 5. 1993.; RBiH, HZHB, HVO, OZ JiH, Mostar, Zapovijedam, str. pov. dj. br. 01-2689/93 od 7. 5. 1993.; S. IDRIZOVIĆ. *Istina o Jablanici*, 121-122.

¹⁷⁴⁶ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 7. 5. 1993, str. pov. bez broja od 8. 5. 1993., 3., 2-3.

¹⁷⁴⁷ IZM Prozor, Operativni dnevnik, bez broja od 6 – 13. 5. 1993.

¹⁷⁴⁸ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: Brigada „Rama“ Prozor, Imena časnika brigade i bojnika, str. pov. br. 05-1-866/93 od 5. 5. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: HZ HB, HVO, Brigada „Rama“, Izvješće, str. pov. br. 02-076/93 od 7. 5. 1993.

¹⁷⁴⁹ RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Rama“, SIS, Službena zabilješka, str. pov. bez broja (br. primitka u SIS Mostar 1238 od 8. 10. 1993.) od 12. 9. 1993.;

¹⁷⁵⁰ RBiH, HZHB, HVO, IZ OZSzH Prozor, Zahtjev za angažiranje ljudstva sati, str. pov. br. 01/391 od 8. 5. 1993.

S druge strane, dan nakon što su snage HVO-a pokušale probiti blokadu prema Seonici, Armija BiH je u rano jutro 9. svibnja ponovno snažno napala područje sela Vrce.¹⁷⁵¹ Istovremeno su snage Armije BiH napale Bokševicu gdje se nalazila jedna „manja grupa pripadnika brigade „Herceg Stjepan“.“¹⁷⁵² Tijekom dana zapovjedništvo brigade „Herceg Stjepan“ izgubilo je komunikaciju s pripadnicima HVO-a na Bokševici kao i s centrom veze na Silju.¹⁷⁵³ Napredovanje muslimanske strane na području Bokševice nastavljeno je u ranim jutarnjim satima 10. svibnja kada su uz pomoć pristiglih pojačanja pripadnici Armije BiH uspjeli zauzeti položaje HVO-a na području kote Bandijera s koje se pružala mogućnost napada na kote Silj, Kremen i Klis. Iz tog razloga od IZM OZ SzH u Prozoru zatraženo je topničko djelovanje po području Bokševice od Kraljevog stola do Muratovice i od kota Ključ do Silja.¹⁷⁵⁴ Dramatičnost postojeće situacije dodatno je naglasio dolazak „velike kolone“ pripadnika Armije BiH iz smjera Čelinske planine odnosno sa sjevernih prilaza Bokševice.¹⁷⁵⁵ Do večeri 10. svibnja muslimanske snage su napravile spoj na području sela Bukovica i presjekle koridor između Klisa i hrvatskih sela u prozorskoj općini.¹⁷⁵⁶ Temeljem opisanog djelovanja Armije BiH rukovodstvo GS HVO-a obavijestilo je kako je područje Bokševice „palo“.¹⁷⁵⁷ Komandant OG „Igman“ Salko Gušić je izvijestio komandu 1. korpusa Armije BiH u Sarajevu da Armija BiH „utvrđuje linije prema selu Bukovici“ ističući kako je formirana „sigurna linija“ položaja na smjeru „Bokševica – Jablaničko jezero – obodima selo Šabančići i Rodići“ zbog „eventualnog“ protuudara hrvatske strane.¹⁷⁵⁸ Takva procjena je logična i očekujuća jer je nedugo nakon gubitka zapovjedništvo brigade „Herceg Stjepan“ u Kostajnici tražilo ponovnu hitnu uspostavu koridora preko Bokševice.¹⁷⁵⁹

¹⁷⁵¹ R BiH, HZHB, HVO, OZ JiH, Mostar, Izvješće u 18.00 sati, str. pov. br. 03-0400 od 7. 5. 1993.

¹⁷⁵² HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg: 2590 od 9. 5. 1993. u 13. 35) od 9. 5. 1993. u 12. 35

¹⁷⁵³ HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg: 2589 od 9. 5. 1993. u 12.00) od 9. 5. 1993. u 11.00

¹⁷⁵⁴ HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Hitno, str. pov. bez broja (broj u IZM Prozor, str. pov. br. 01-423 od 10. 5. 1993.) od 10. 5. 1993. u 06.00 h; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini*, 272.

¹⁷⁵⁵ R BiH, HZHB, IZM OZ SzH, Tomislavgrad, str. pov. br. 177/93 od 10. 5. 1993.

¹⁷⁵⁶ HMDCDR, HVO, GS HVO: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 11. 5. 1993, str. pov. bez broja od 12. 5. 1993., 1.

¹⁷⁵⁷ R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Informacija o stanju u Mostaru, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg; 2679 od 11. 5. 1993. u 18. 20) od 11. 5. 1993.

¹⁷⁵⁸ Isto.

¹⁷⁵⁹ HMDCDR, HVO, GS HVO: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 10. 5. 1993, str. pov. bez broja od 11. 5. 1993., 2.

U vrijeme uspješnih borbi na Bokševici muslimanska strana je i dalje poduzimala napade prema području sela Vrca, Obri i Seonice.¹⁷⁶⁰ Slične napade Armija BiH je izvela i na području oko Konjica u smjeru blokiranih hrvatskih područja Zaslavlja, Zabrđa i Turije.¹⁷⁶¹ Zapovjedništvo HVO-a u Kostajnici je radi toga izvijestilo da njihove snage u napadnutim selima gube mogućnost obrane zbog nemogućnosti opskrbe streljivom i hranom.¹⁷⁶²

Događaji na Bokševici i novi sukobi Armije BiH i HVO-a na području Mostara omogućili su tijekom 10. svibnja relativno neopažen napad Armije BiH na područje sela Grabovica sjeverno od Mostara. Poslije nekoliko sati borbi s lokalnim pripadnicima HVO-a višestruko brojniji pripadnici Armije BiH su u nekoliko sati zauzeli Grabovicu i važno područje obližnje hidroelektrane (HE) Grabovica. Tom prilikom zarobljeno je nekoliko pripadnika HVO-a među kojima i lokalni zapovjednik Karlo Marić a pripadnici Armije BiH su zarobili i oklopni transporter koji su kao i zarobljenike otpremili u smjeru Jablanice.¹⁷⁶³ Da je Grabovica zauzeta od strane Armije BiH saznalo se tek nekoliko dana kasnije od vojnika HVO-a iz Grabovice koji su se uspjeli povući do Risovca i Doljana.¹⁷⁶⁴

Tijekom borbi u Hercegovini uz posredovanje UNPROFOR-a i Promatračke misije EZ-a 12. svibnja načelnici GŠ Armije BiH i GS HVO Sefer Halilović i Milivoj Petković potpisali su u Međugorju novi sporazum o prestanku sukoba Osim prekida neprijateljstava, sporazum je podrazumijevao i povlačenje snaga objiju strana u vlastite vojarne što se trebalo provesti tijekom sljedećeg dana 13. svibnja do 12. 00 sati.¹⁷⁶⁵ Međutim, Armija BiH nije imala namjeru pridržavati se odredbi koje je formalno prihvatila. To su naknadno potvrdili i pojedini predstavnici Armije BiH koji su sporazum smatrali neprovedivim iz razloga njegove jednostavnosti i kratkoće „na samo dvije i pol stranice“. ¹⁷⁶⁶ Suprotno od Armije BiH, hrvatska strana je ključne stavke

¹⁷⁶⁰ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 10. 5. 1993, str. pov. bez broja od 11. 5. 1993., 2.

¹⁷⁶¹ RBiH, HZHB, HVO, Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Hitno, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br. teleg: 2609 od 10. 5. 1993.) od 10. 5. 1993. u 00.45.

¹⁷⁶² RBiH, HZHB, HVO, Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Izvješće, str. pov. bez broja (broj u IZM Prozor, str. pov. br. 01-446 od 11. 5. 1993.) od 10. 5. 1993. u 23.50h

¹⁷⁶³ Centar za ljudstva prava Međugorje, Mostar, Iskaz – Karlo Marić, br iskaza JA- 351 od 7. 3. 1994.

¹⁷⁶⁴ S. IDRIZOVIĆ. *Istina o Jablanici*, 129.

¹⁷⁶⁵ Sporazum o prekidu neprijateljstava, bez broja od 12. 5. 1993. U potpisu Sefer Halilović, Milivoj Petković, Jean-Pierre Thebault i gen. Philippe Morillon; „Prekid vatre i sloboda kretanja“, *Oslobođenje*, 13. 5. 1993., 1.

¹⁷⁶⁶ S. ŠIBER, *Prevare, zablude istina Ratni dnevnik 1993*, 84.-85.

navedenog dogovora nastojala ispuniti izdavanjem zapovijedi o prekidu svih „ofenzivnih“ djelovanja koja su bila usmjerena prema Armiji BiH.¹⁷⁶⁷

Nepoštivanje potpisanog sporazuma postalo je očito upravo 13. svibnja kada su jedinice Armije BiH iz smjera sela Blučići kod Kostajnice napale područje Bukovice u smjeru Urine Ravni a sve s ciljem spajanja sa snagama Armija BiH na tom području. Taj napad odbijen je zahvaljujući topničkom djelovanju HVO-a iz smjera Prozora.¹⁷⁶⁸ Unatoč tome u brigadi „Herceg Stjepan“ su smatrali da je taj napad uvertira u „skori masovni napad na Kostajnicu“. Spomenuti napadi nepovoljno su utjecali na teško stanje u kojem su bili Hrvati u Kostajnici koji su sumnjali da će dobiti pomoć iz smjera Prozora.¹⁷⁶⁹ Izravna posljedica takve percepcije bile su pojave „samovoljnog“ napuštanja pojedinih položaja od strane pripadnika HVO-a u Klisu i Bokševici.¹⁷⁷⁰

S obzirom da se Armija BiH nije pridržavala sporazuma o prekidu vatre HVO je 14. svibnja 1993. napao područje Bokševice. U tome su napadu hrvatske snage uspjele ponovno uspostaviti nadzor nad područjem „Popove Glave, Grevića, Urine ravni, Treskavice“ dok su područje sela Studenčice te važne uzvisine Karaule i brda Stolac stavile u „poluokruženje“.¹⁷⁷¹ Istodobno s napredovanjem hrvatskih snaga na teško prohodnom području istočnih i sjevernih prilaza Bokševici, skupine pripadnika brigade „Herceg Stjepan“ iz smjera Kostajnice upućene su prema ključnim kotama na području Bokševice. Jedna od tih grupa stigla je „nadamak“ Tisova dola ali ga nije stavila pod svoju kontrolu što je od strane brigade „Herceg Stjepan“ pravdano strahom od mogućeg okruženja od muslimanskih snaga.¹⁷⁷² Stoga su pripadnici brigade „Herceg Stjepan“ su na području od „Crvene stijene – Rudeži – tt 1070“ do Tisova dola radili na „ojačavanju“ postojeće crte obrane. Prema informaciji zapovjednika brigade „Herceg Stjepan“ na tom je prostoru crtu obrane držalo svega 35 vojnika.¹⁷⁷³ Napad HVO-a na prilazima Bokševici nije imao utjecaja na

¹⁷⁶⁷ HMDCDR, HVO, ZP Mostar; HZHB, HVO, OZ JiH, Mostar, Zapovijedam str. pov. br. 01-2848/93 od 13. 5. 1993.

¹⁷⁶⁸ HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 13. 5. 1993, str. pov. bez broja od 14. 5. 1993., 1-2.

¹⁷⁶⁹ RBiH, HZHB, HVO, „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Hitno str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg: 2730 od 13. 5. 1993. u 17. 25) od 13. 5. 1993. u 16.15

¹⁷⁷⁰ HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, bez predmeta i broja (profil: 2011) od 13. 5. 1993.

¹⁷⁷¹ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 14. 5. 1993, str. pov. bez broja od 15. 5. 1993., 1.; Brigada „Rama“, Saznajna služba, Saznajno izvješće, str. pov. br. 04-250/93 od 14. 5. 1993.

¹⁷⁷² Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Hitno, Hitno, str. pov. bez broja (br. profila 2010) od 14. 5. 1993. u 09.20.

¹⁷⁷³ Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, bez predmeta, str. pov. bez broja (br. profila 2006) od 14. 5. 1993. u 16.40

prestanak napada Armije BiH na području Vrca koji su 14. svibnja ponovno teško napadnuti. Hrvatska strana u Vrcima je zbog težine napada tražila podršku topništva čije je djelovanje ponovno dovelo do prekida napada Armije BiH.¹⁷⁷⁴ Ipak, nedugo zatim, Armija BiH iz smjera Nevizdraca ponovno napala Vrce. Jačina novog napada iznenadila je vodstvo HVO-a u Kostajnici koje je unatoč ponovnoj topničkoj podršci javilo kako se radi „o najjačem napadu koji je dosada izvršen na Vrce“.¹⁷⁷⁵ U novom su napadu snage Armije BiH ovladale sa „70 % prostora“ sela Vrca dovodeći na taj način pripadnike HVO-a na području sela u izrazito nezavidan položaj.¹⁷⁷⁶ Povodom toga zapovjedništvo brigade „Herceg Stjepan“ u Kostajnici javilo je kako se Vrci nalaze pred padom strahujući od masakra civilnog stanovništva koje je bilo u višetjednom okruženju Armije BiH.¹⁷⁷⁷

Zapovjedništvo OZ SzH je zbog napada na Vrca tražilo uključivanje međunarodnih „subjekata“ i njihovo sudjelovanje u procesu izvlačenja civilnog stanovništva iz sela.¹⁷⁷⁸ Međunarodnu intervenciju je zapravo tražila vodstvo brigade „Herceg Stjepan“ iz Kostajnice smatrajući da bi dolazak UNPROFOR-a u Vrce spriječio nastavak napada Armije BiH. U tom trenutku Armija BiH je već bila zapalila dio sela Vrca zbog čega su se pripadnici HVO-a i veći broja civila povukli u preostali manji dio sela.¹⁷⁷⁹ Ipak, spomenuti uspjeh Armije BiH u Vrcima tijekom 14. i 15. svibnja bio je ostvaren osjetnim gubitcima u vlastitim redovima od „4 mrtva, 3 teže i 8 ranjenih boraca“ o čemu je Komandu 1. korpusa Armije BiH u Sarajevu upoznao komandant OG „Igman“ Salko Gušić.¹⁷⁸⁰

U uvjetima u kojima je zauzimanje drugoga dijela sela Vrca bilo pitanje sata, vodstvo brigade „Herceg Stjepan“ u Kostajnici uputilo je prijedlog pripadnicima Armije BiH u Nevizdracima o razmjeni zarobljenih muslimanskih vojnika i civila iz Gorice za vojnike HVO-a i

¹⁷⁷⁴ HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 14. 5. 1993, str. pov. bez broja od 15. 5. 1993., 3.; RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka u IZM Prozor, br. 01-518/93 od 15. 5. 1993.) od 14. 5. 1993. u 22.00

¹⁷⁷⁵ Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Hitno str. pov. bez broja (br. profila 2003) od 15. 5. 1993. u 08.00

¹⁷⁷⁶ Komanda 1. korpusa, Sarajevo, Redovni izvještaj o b/d, str. pov. br. CV-346-05/93 od 15. 5. 1993.

¹⁷⁷⁷ RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Hitno str. pov. bez broja (br. primitka u IZM Prozor, br. 01-537/93 od 15. 5. 1993.) od 15. 5. 1993. u 18.20

¹⁷⁷⁸ OZ SzH, IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg 2797 od 15. 5. 1993. u 21. 20) od 15. 5. 1993.

¹⁷⁷⁹ RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Izvješće za 15. 5. 1993., str. pov. bez broja (br. primitka u IZM Prozor, br. 01-541/93 od 16. 5. 1993.) od 15. 5. 1993. u 21.20

¹⁷⁸⁰ Komanda 1. korpusa, Sarajevo, Redovni izvještaj o b/d, str. pov. br. CV-346-05/93 od 15. 5. 1993.

hrvatske civile iz Vrca. ¹⁷⁸¹ U razgovorima do kojih je nakon toga došlo, muslimanska strana predvođena zamjenikom komandanta odreda „Zulfikar“ Nihadom Bojadžićem, bila je voljna dopustiti da se civili iz Vrca pod zaštitom UNPROFOR-a izvuku prema području pod nadzorom HVO-a. No, takva mogućnosti nije bila predviđena za vojnike HVO-a u Vrcima koji su prema Bojadžićevu zahtjevu trebali položiti oružje, odnosno izvršiti kompletnu predaju nakon čega je trebalo uslijediti njihovo suđenje od strane Armije BiH. U slučaju neispunjena njegovih zahtjeva Bojadžić je najavio nastavak daljnjih napada u smjeru Vrca kao i drugih hrvatskih sela u Klisu. ¹⁷⁸² S obzirom na izostanak željenoga odgovora, Bojadžić je do kraja 17. svibnja pokušao iznuditi predaju vojnika HVO-a na Vrcima obavještavajući za tu priliku hrvatsku stranu o dolasku pripadnika UNPROFOR-a u Vrce i zaštiti civila. Povodom toga Bojadžić je uvjeravao predstavnike HVO-a u Kostajnici da je predaja lokalnih pripadnika HVO-a u Vrcima bila dogovorena na višim razinama vlasti u Međugorju. Takva informacija bila je sumnjiva lokalnoj hrvatskoj strani koja je tražila kraće vrijeme za provjeru navedenih informacija što je Bojadžić odbijao prijeteci novim napadima u slučaju hrvatskog neprihvatanja njegovog ultimatum. ¹⁷⁸³ Informacija o dogovorima u Međugorju bila je točna i predstavnici GS HVO-a pokušavali su s predstavnicima SPABAT-a i UNPROFOR-a dogovoriti ulazak u Vrce kako bi onemogućili ponavljanje slučaja zarobljavanja civila i vojnika HVO-a kakav se dogodio u Radešinama. Međutim, dio rukovodstva SPABAT-a je suprotno prethodnom dogovoru o zajedničkom odlasku iz Jablanice prema Vrcima uputio dio svojih pripadnika što su predstavnici hrvatske strane smatrali pogrešnim i samostalnim djelovanjem. Naime, prema prethodnom dogovoru između predstavnika Armije BiH i HVO-a u Vrce su trebali stići i predstavnici HVO-a koji su trebali biti garancija za poštivanje bilateralnog dogovora postignutog s pomoćnikom komandanta OG „Igman“ i komandantom odreda „Zulfikar“ Zulfikarom Ališpagom Zukom. ¹⁷⁸⁴ Prema tome, informacija koju je Bojadžić prenio hrvatskoj strani u Klisu o dolasku snaga SPATBAT-a bila je točna. Međutim, za pretpostaviti je kako je Bojadžić vrlo vjerojatno znao da se među pripadnicima koji su bili u putu prema Klisu ne nalaze predstavnici HVO-a što je očito nastojao iskoristiti da inicira

¹⁷⁸¹ RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Izvješće za 16. 5. 1993., str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br.teleg; 2811 od 16. 5. 1993. u 13.45) od 16. 5. 1993. u 11.20

¹⁷⁸² RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Izvješće za 16. 5. 1993., str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br.teleg; 2823 od 16. 5. 1993. u 24.00) od 16. 5. 1993. u 22.45

¹⁷⁸³ RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Hitno., str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br. teleg; 2823 od 16. 5. 1993. u 24.00) od 17. 5. 1993. u 19.50

¹⁷⁸⁴ RBiH, HZHB, GS HVO, Mostar, Štovani gospodine pukovniče, str. pov. br. 02-2/1-01-812 od 18. 5. 1993. U potpisu Miro Anđelić

ponavljanje načina predaje iz Radešina. Na takav zaključak navodi njegovo ustrajanje na brznoj provedbi predaje i prijetnji ako se ne provede.¹⁷⁸⁵ Spomenuto ponašanje pripadnika SPABAT-a i mogućnosti ponavljanja slučaj Radešine u Vrcima potaklo je GS HVO-a da tijekom 18. svibnja uputi prosvjed predstavniku SPABAT-a pukovniku Moralesu radi neozbiljnog ponašanja njegovih časnika „ i izigravanja dogovora o čijoj je realizaciji ovisilo spašavanje života nekoliko stotina ljudi“. ¹⁷⁸⁶

Na taj način propast novog dogovora oko izvlačenja stanovništva s područja Vrca potaknuo je pripadnike Armiju BiH da dva dana kasnije 19. svibnja korištenjem razglasa ponove poziv pripadnicima HVO-a u Vrcima za predaju.¹⁷⁸⁷ Taj je poziv ubrzo zatim pojačan i dovođenjem pred selo jedne zarobljene hrvatske žene s djetetom kojoj su pripadnici Armije BiH prijetili smrću u slučaju neispunjavanja njihova zahtjeva za predajom.¹⁷⁸⁸ Kako ni ta prijetnja nije pomogla jedinice Armije BiH u sljedećim danima su nakon novih neuspjelih pokušaja dogovora i prekida sukoba, održanima u Konjicu 21. svibnja, ponovo izveli napad na područje sela Vrca koji su unatoč izrazito teškoj situaciji za pripadnike HVO-a u dijelu selu bili odbijeni.¹⁷⁸⁹

Usporedno s novim napadima Armije BiH na Vrce 26. svibnja se pristupilo novim pregovorima. Muslimanska strana je hrvatskim vojnicima i civilima iz Vrca novim prijedlogom jamčila prolaz do sela Donje Višnjevice i dalje Budišnje Ravni, odnosno do područja pod nadzorom HVO-a. Drugim riječima, Armija BiH je, makar deklarativno, odustala od svoga prethodnoga zahtjeva da joj se pripadnici HVO-a iz Vrca moraju predati. Najvjerojatniji razlog za promjenu uvjeta bio je u tome da je pregovore s muslimanske strane vodio komandant 45. brdske brigade Armije BiH Hasan Hakalović, a ne zamjenik zapovjednika odreda „Zulfikar“ što je do tada bio slučaj.¹⁷⁹⁰ Vodstvo HVO-a iz Vrca je o pregovorima obavijestilo vodstvo brigade „Herceg Stjepan“ u Kostajnici koje je, svjesno težine situacije u selu, dopustilo nastavak pregovora. Nedugo

¹⁷⁸⁵ R BiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Hitno, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br. teleg; 2823 od 16. 5. 1993. u 24.00) od 17. 5. 1993. u 19.50

¹⁷⁸⁶ R BiH, HZHB, GS HVO, Mostar, Štovani gospodine pukovniče, str. pov. br. 02-2/1-01-812 od 18. 5. 1993. U potpisu Miro Anđelić

¹⁷⁸⁷ R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, bez predmeta, str. pov. br. 02-2/1-01-87/93 od 19. 5. 1993.

¹⁷⁸⁸ R BiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Izvješće str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br. teleg; 2948 od 21. 5. 1993. u 19.25) od 21. 5. 1993 u 17.55

¹⁷⁸⁹ HMDCDR, HVO, GS HVO; R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 23. 5. 1993, str. pov. ur. br. 02-2/1-01-844/93 od 24. 5. 1993. ; Sporazum na smirivanju situacije ABiH i HVO, bez broja do 21. 5. 1993. U potpisu Salko Gušić i Zdravko Šagolj

¹⁷⁹⁰ HMDCDR, HVO, MINOB, PU MO: HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan Konjic, Kostajnica, Izvanredno izvješće, bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg; 3129) od 27.5.1993.

zatim, HVO-ova radio-veza između Kostajnice i Vrca je prekinuta pa je vodstvo brigade u Kostajnici izgubilo uvid u daljnji tijek i situaciju u Vrcima.¹⁷⁹¹

Za to vrijeme, lokalni zapovjednik HVO-a u Vrcima je s vodstvom 45. brigade Armije BiH potpisao sporazum o predaji. Nakon postizanja dogovora koji je napravljen i u formi pisanog, lokalni hrvatski civili i pripadnici HVO-a iz Vrca u noći s 26. na 27. svibnja krenuli su u smjeru sela Donje Višnjevice. Nakon višesatnog pješaćenja kroz područja sela i zaselke s muslimanskom većinom u kojima su pripadnici HVO-a djelom razoružani, u ranim jutarnjim satima 27. svibnja kolona civila i vojnika stigla je u Gornju Višnjevicu gdje su pripadnici HVO-a nakon detaljnog i potpunog razoružavanja odvojeni od civila čime je Armija BiH ponovno prekršila prethodni dogovor.¹⁷⁹² Međutim, okolnost da su se pripadnici HVO-a iz Vrca predali snagama 45. brdske brigade a ne odreda „Zulfikar“ bila je olakotna okolnost budući da su pripadnici te jedinice u borbama sa snagama HVO-a u Vrcima imali osjetne gubitke zbog kojih su prijetili odmazdom.¹⁷⁹³ Prema dostupnim podacima pripadnicima Armije BiH u Gornjim Višnjevicama predalo se ukupno „58 „pripadnika HVO-a među kojima se nalazilo i šest težih ranjenika.¹⁷⁹⁴ Zajedno s njima Armiji BiH predala su se „153“ civila od kojih „53“ maloljetne djece i jedan ranjeni civil.¹⁷⁹⁵

S druge strane, za vrijeme višednevnih pregovora i događaja u Vrcima od sredine svibnja do trenutka prethodno dogovorene predaje od 26. i 27. svibnja, situacija u preostalim selima u Klisu za tamošnje snage HVO-a postajala je sve teža. Na to je u velikoj mjeri utjecao porast incidenata između Armije BiH i HVO-a u Gornjem Vakufu, kao i povremeni napadi Armije BiH na položaje HVO-a u istočnim dijelovima prozorske općine što je značilo i povlačenje dijela snaga HVO-a prema tom području.¹⁷⁹⁶ Stanje neizvjesnosti i očekivani nastavak napada Armije BiH na područje Klisa okončani su 18. svibnja djelovanjem topništva HVO-a u smjeru Bokševice što je

¹⁷⁹¹ R BiH, HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan Konjic, Kostajnica, Borbeno izvješće za dan 27. 5. 1993, bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg; 3107) od 27.5.1993 u 11. 30. (pogrešno naslovljeno u dokumentu 26. 5. 1993.)

¹⁷⁹² Iskaz, svjedok Z. D., muško 38 god, šifra iskaza: sil020

¹⁷⁹³ HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan Konjic, Kostajnica, Saznajno izvješće, bez broja od 28.5.1993.

¹⁷⁹⁴ R BiH, HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan Konjic, Kostajnica, Hitno - Spisak, bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg; 3160 od 28. 5. 1993 u 23.00) od 28.5.1993 u 20.40; R BiH, HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan Konjic, Kostajnica, Hitno - Spisak, bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg; 3205 od 30. 5. 1993 u 23.00) od 30.5.1993 u 02.30

¹⁷⁹⁵ Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića*, 592-599.; R BiH, HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan Konjic, Kostajnica, Hitno - Spisak, bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg; 3205 od 30. 5. 1993 u 23.00) od 30.5.1993 u 02.30.

¹⁷⁹⁶ HZHB, OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/2-1491/93 od 17. 5. 1993.; R BiH, HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Prozor, Izvješće sa stanjem u 07.00 sati za dan 17. 5. 1993, str. pov. br. 02-80/93 od 17. 5. 1993.

bio znak konačnog pokretanja postrojbi HVO-a u cilju stvaranja koridora prema pripadnicima HVO-a na području Klisa odnosno Kostajnice.¹⁷⁹⁷ Dijelovi okupljenih postrojbi HVO-a do kraja dana su preuzele inicijativu i potisnule pripadnike Armije BiH te su u noći s 18. na 19. svibnja, zajedno s dijelom pripadnika brigade „Herceg Stjepan“ zauzele dio ključnih kota Bokševice uz izuzetak područja Bandijere, Tisova dola i Muratovice.¹⁷⁹⁸ Usprkos tome, bio je to znak da je područje Bokševice ponovno prohodno za hrvatsku stranu kao i da je provedba uspostave koridora prema Klisu, odnosno selu Kostajnici ostvarena.

Taj uspjeh HVO-a naveo je komandu 44. brigade Armije BiH u Jablanici da uputiti svoje snage prema Bokševici.¹⁷⁹⁹ Borbe na Bokševici u smanjenom intenzitetu nastavljene su tijekom sljedećega dana u kojemu je zapovjedništvo brigade „Herceg Stjepan“ obavijestilo OZ SzH da je nakon „čišćenja“ terena uspješno vraćen „sav izgubljeni teritoriji na Bokševici a pripadnici HVO-a su uspjeli pronaći i tri poginula pripadnika HVO-a koji su smrtno stradalo tijekom 9. svibnja odnosno u zadnjem napadu Armije BiH na tom području. Prema istim izvorima, pripadnici Armije BiH i dalje su se nalazili na relativno sigurnim položajima Muratovice dok su pripadnici HVO do kraja 19. svibnja zauzeli kotu Bandijera napredujući prema području Tisova dola.¹⁸⁰⁰ Nakon prekida borbi uslijedilo je utvrđivanje dostignutih položaja.¹⁸⁰¹

U trenutcima borbi na Bokševici i ponovne uspostave veze s Klisom u Međugorju su se 18. svibnja održavali politički pregovori na kojima se nastojao postići dogovor za opći prekid sukoba Armije BiH i HVO-a u BiH. U pregovorima je pored predstavnika muslimanske i hrvatske strane, Alije Izetbegovića i Mate Bobana, sudjelovala i delegacija Republike Hrvatske predvođena predsjednikom Franjom Tuđmanom, zatim glavni zapovjednik snaga UNPROFOR-a general Lars Eric Wahlgren kao i supredsjedatelji Mirovne konferencije o bivšoj Jugoslaviji lord David Owen te novi član Thorvald Stoltenberg. Spomenuti međunarodni predstavnici su trebali biti jamac postizanja novih dogovora oko usuglašavanja pojedinih dijelova Vance-Owenovog mirovnog

¹⁷⁹⁷ RBiH, HZHB, HVO, Mostar, Izvješće u 18.00 sati, str. pov. br. 03-0424 od 17. 5. 1993.; HZHB, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-561/93 od 18. 5. 1993.

¹⁷⁹⁸ RBiH, HZHB, HVO, II OZ SzH, Brigada „Rama“, Prozor, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 02-081/93 od 18. 5. 1993.; RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, bez predmeta, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br. teleg; 2872 od 18. 5. 1993. u 23.40) od 18. 5. 1993. u 21.50.; HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 19. 5. 1993, str. pov. bez broja od 20. 5. 1993., 3.; HZHB, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-570/93 od 19. 5. 1993.

¹⁷⁹⁹ E. ZEBIĆ, 1992.-1995. *Moja priča*, 218.

¹⁸⁰⁰ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 19. 5. 1993, str. pov. bez broja od 20. 5. 1993., 2 -3.

¹⁸⁰¹ HZHB, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-629 od 21. 5. 1993.

plana. Tom je prilikom osim postizanja dogovora oko raspodjele provizorne civilne vlasti u tri provincije (Mostar, Travnik, Zenica) u kojima su vođeni sukobi između Armije BiH i HVO usuglašen i dogovor vezan za pravilniju raspodjelu diplomatskih mjesta RBiH. Na takvom dogovoru vrlo vjerojatno je inzistirala hrvatska strana s obzirom da je u većoj mjeri angažman u diplomatsko konzularnim predstavništvima BiH bio prepušten muslimanskoj strani. Osim tih i drugih političkih stvari vezanih za civilnu strukturu vlasti na sastanku je usvojen i „sporazum vojnih zapovjednika“ kojim je 19. svibnja do podne trebao nastupiti prekid borbi, omogućavanje potpunog slobodnog kretanja pripadnicima UNPROFOR-a te otvaranje za slobodnu komunikaciju „plavog puta“ odnosno magistralne cestovne komunikacije Mostar – Sarajevo.¹⁸⁰² Dakle, prema novim sporazuma od 18. svibnja prekid neprijateljstava između Armije BiH i HVO-a trebao je stupiti na snagu sljedećeg dana od podne.

No sporazum u Međugorju nije utjecao na stanje na području sjeverne Hercegovine gdje je Armija BiH nastavila napade na položaje HVO-a. Ona je već 19. svibnja nastavila napade na području Klisa, kao i Zabrđa te Zaslavlja oko Konjica.¹⁸⁰³ Nepoštivanje dogovora o prekidu sukoba osim na području Konjica kršeno je i u drugim mjestima sukoba što je najnovije dogovore svrstavalo među veći broj prethodno propalih dogovora o prestanku sukoba.¹⁸⁰⁴ U konkretnom slučaju Konjica i Klisa, prihvaćanje dogovora iz Međugorja, koji je postignut u trenutku ponovne uspostave hrvatskoga nadzora nad ključnim dijelom Bokševice, značio je očuvanje postojećih pozicija HVO-a i nastavak relativno neometanog pružanja pomoći HVO-u području Klisa. Iz toga razloga, hrvatska strana nije imala interesa kršiti dogovoreno primirje, dok ga je muslimanska strana prekršila jer nije ispunila prethodno zacrtane ratne ciljeve na općinsko području Konjica.

Zbog nastavka borbi načelnik GS HVO Milivoj Petković je 20. i 21. svibnja zajedno s načelnikom GŠ Armije BiH Seferom Halilovićem boravio na području Jablanice i Konjica. Petković je na putu u Konjic tražio da pripadnici UNPROFOR-a omoguće njegovu posjetu Kostajnici i Klisu.¹⁸⁰⁵ Dolaskom u Kostajnicu Petković je obavio kratki razgovor s lokalnim zapovjednikom brigade „Herceg Stjepan“ Zdravkom Šagoljem nakon čega je zajedno s njim u

¹⁸⁰² RBiH, HZHB, GS HVO, Mostar, Bilješka, br. 02-2/1-01-825/93 od 20. 5. 1993.; RBiH, Komanda 3. korpusa, Zenica, Odgovor, str. pov. br. 02/33-1233 od 22. 5. 1993.

¹⁸⁰³ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 19. 5. 1993, str. pov. bez broja od 20. 5. 1993., 3.

¹⁸⁰⁴ RBiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZSB, IZM Vitez, Kršenje mirovnog dogovora, str. pov. br. 01-5-567/93 od 21. 5. 1993. u 19. 25.

¹⁸⁰⁵ RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Izvješće o obilasku prostora Jablanica – Konjic uz pomoć Španskog bataljuna, ur . br. 02-2/1-01-828/93 od 22. 5. 1993.

pratnji UNPROFOR-a otišao prema Konjicu.¹⁸⁰⁶ U Konjicu su, komandant OG „Igman“ Armije BiH Salko Gušić i Zdravko Šagolj potpisali novi sporazum o prekidu vatre koji je trebao stupiti na snagu sljedećeg dana odnosno 22. svibnja.¹⁸⁰⁷

Međutim, ni taj sporazum nije utjecao na smirivanje oružanih sukoba na području Konjica i Klisa. U takvim okolnostima, opstanak HVO-a u Klisu odnosno u većoj mjeri oko šireg područja sela Kostajnice u potpunosti je ovisio o održavanju ponovno uspostavljene veze između toga područja i područja susjedne općine Prozor u čemu je ključnu ulogu imalo područje Bokševice. Hrvatska strana na Bokševici je nakon preuzimanja nadzora nad dijelom koji je omogućavao spoj s vlastitim snagama u Kostajnici radila na utvrđivanju postojećih položaja planirajući moguće djelovanje prema Tisovu Dolu i Muratovici čime bi pod svoj nadzor stavila najveći dio Bokševici na taj način omogućila nesmetanu dopremu pomoći prema Kostajnici. Do kraja svibnja 1993. zahvaljujući višednevnom izostanku većih oružanih sukoba na području Bokševice, hrvatska strana je uspjela izgraditi dio cestovnog pravca Kućani – Tošćanica – Urine Ravni do koje se moglo doći motornim vozilima.¹⁸⁰⁸ To je predstavljalo veliki napredak s obzirom na prethodnu ovisnost o konjskim zapregama što je podrazumijevalo višesatno pješčenje.¹⁸⁰⁹ U daljnjem planu hrvatska strana nastojala je spojiti prostor Urine Ravni s drugim dijelovima Bokševice te Kostajnicom što je predstavljalo ozbiljan pothvat s obzirom na strukturu zemljišta.¹⁸¹⁰ No održavanje postojećeg koridora i uspostavljenog nadzora nad dijelom Bokševice bila je jedina praktična garancija opstanka HVO-a na području oko Kostajnice.

Važnosti Bokševice bila je u jednakoj mjeri svjesna i muslimanska strana koja je nakon novog uspjeha HVO-a na tom području uspostavila nove položaje na području od kote Tisov do kote 1280 preko Muratovice i kote Grahovište 633 odnosno jugozapadno od područja Falanova Brda. Na tom području pripadnici Armije BiH kao i SJB Jablanica izvršili su dodatno utvrđivanje postojećih položaja izgradnjom „rovova“ i postavljenjem „minskih polja.“ Na tim se položajima

¹⁸⁰⁶ R BiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Izvješće str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br. teleg; 2948 od 21. 5. 1993. u 19.25) od 21. 5. 1993 u 17.55

¹⁸⁰⁷ Sporazum na smirivanju situacije ABiH i HVO, bez broja do 21. 5. 1993. U potpisu Salko Gušić i Zdravko Šagolj

¹⁸⁰⁸ HMDCDR, HVO, GS HVO: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 29. 5. 1993, str. pov. ur. br. 02-2/1-01-898/93 od 30. 5. 1993.; R BiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-734/93 od 28. 5. 1993. u 08.00

¹⁸⁰⁹ R BiH, HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan Konjic, Kostajnica, bez predmeta, bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg; 3184 od 29. 5. 1993 u 15.15) od 29. 5. 1993

¹⁸¹⁰ R BiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-734/93 od 28. 5. 1993. u 08.00; GS HVO, Mostar, Zapovijedam, ur. br. 02-2/1-01-891 od 29. 5. 1993.

nalazilo između „120 do 150“ vojnika i muslimanskih policajaca koji su pristizali iz smjera podbokševičkih sela. U takvim okolnostima, za hrvatsku stranu od ključne važnosti je bilo osigurati nadzor nad Tisovim dolom s kojega su pripadnici Armije BiH i pripadnici policije iz sastava muslimanske SJB Jablanice bili u mogućnosti nadzora prilaza kotama Silj, Bandijera te Kremen i Rudež.¹⁸¹¹ Upravo iz smjera Tisovog dola muslimanska strana je 31. svibnja nakon nekoliko dana mirovanja napala položaje HVO na području Dubovca, odnosno oko kota Kremen i Silj. Cilj toga napada bio je prekinuti postojeći koridor prema Kostajnici.¹⁸¹² Pripadnici HVO-a su poslije ozbiljnih borbi odbili navedeni napad uz gubitke od jednog poginulog i lakše ranjenog.¹⁸¹³ Nedugo zatim, područje Silja napadnuto je i iz smjera muslimanskog sela Blučića smještenog neposredno ispod Silja.¹⁸¹⁴ S područja sela Blučića Armija BiH je bila u mogućnosti da ugrozi relativno sigurnu povezanost Kostajnice sa Siljom te ostatkom Bokševice. Novi napad Armije BiH na području Bokševice pratilo je granatiranje napuštenog sela Tošćanica preko kojega je išao dio novoizgrađene cestovne komunikacije prema Bokševici. Takvi su napadi bili ozbiljna opasnost za pripadnike HVO-a koji su se kretali tim područjem što je bilo vidljivo 2. lipnja kada je uslijed kraćeg djelovanja Armije BiH smrtno stradao časnik HVO-a koji se kretao u smjeru Urine Ravni.¹⁸¹⁵

Zbog nesigurnih dionica prema Bokševici, Zapovjedništvo OZ SzH je pripremalo novi plan „Klis“ radi zauzimanja područja Tisova dola i Muratovice istovremenim stavljanjem pod nadzor prostora podbokševičkih sela Šabanačići, Rodići i Mrakovo. Cilj toga pothvata bio je proširiti postojeći koridor i na taj način stvoriti preduvjete za sigurnije kretanje Bokševicom kao i mogućnosti nadzora dijela ceste između Jablanice i Konjica od Ostrošca do tunela u Papratskom.¹⁸¹⁶

¹⁸¹¹ HZHB, HVO, OZ SzH Tomislavgrad, IZM Prozor, Obavještajni odjel, Procjena snaga neprijatelja u rejonu Bokševice, str. pov. br. 04-3/93 od 31. 5. 1993.; E. ZEBIĆ, *Moja priča*, 218.

¹⁸¹² HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 29. 5. 1993, str. pov. ur. br. 02-2/1-01-909/93 od 1. 6. 1993; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Dnevno obavještajno izvješće 273/ 93., str. pov. br. 03-465/93 od 31. 5. 1993.

¹⁸¹³ RBiH, HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan Konjic, Kostajnica, bez predmeta, str. pov bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg; 3255 od 1. 6. 1993 u 06.05) od 31. 5. 1993. u 21. 40

¹⁸¹⁴ RBiH, HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan Konjic, Kostajnica, Borbeno izvješće, str. pov bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg; 3256 od 1.6. 1993 u 06.10) od 31.5. 1993.

¹⁸¹⁵ RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Rama“ Prozor, bez predmeta, str. pov. br. (br. primitka u GS HVO; br. teleg; 3313 od 2.6. 1993 u 16.00) od 2. 6. 1992.; RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 01-811/93 od 2. 6. 1993.

¹⁸¹⁶ IZM OZ SzH, Prozor, Zapovjed za aktivna borbena djelovanja po planu „Klis“, str. pov. bez broja od 1. 6. 1993.

S druge strane, osim pripadnika 1. bojne „Klisa“ brigade „Herceg Stjepan“ na području Klisa, u prvim danima lipnja u iznimno teškom položaju nalazio se i preostali dio brigade „Herceg Stjepan“, odnosno pripadnici 2. bojne „Konjica“ čije su snage bile smještene na području enklave Turija – Zabrđe – Zaslavlje kod Konjica.¹⁸¹⁷ Zbog potpunog okruženja u slučajevima jačih napada Armije BiH pripadnicima brigade „Herceg Stjepan“ na tom području bila je pružana topnička podrška VRS-a. Enklava je slabo prohodnim putevima bila povezana s područjem pod srpskim nadzorom no u HVO-u unatoč trenutnoj pomoći nisu imali prevelikog povjerenje prema VRS-u. Vojna suradnja je bila rezultat praktičnog interesa obje strane. U HVO su strahovali od dogovora VRS i Armije BiH pa su od zapovjedništva brigade u Kostajnici tražili pomoć u stvaranju koridora prema Klisi kojim bi u slučaju srpskog napada izvukli civilno stanovništvo.¹⁸¹⁸ Težak položaj hrvatske strane na tom području dodatno je otežavalo nepostojanje kvalitetnije ceste između Turije, Zabrđa i Zaslavlja. Kao glavni razlog tomu hrvatska strana navodila je politiku bivše komunističke vlasti koja nije izgradila kvalitetniju cestu koja bi povezala hrvatska sela na tom području. Stoga su novonastala situacija i česti napadi Armije BiH nametali potrebu izgradnje „puta“ koji je trebao povezati tri spomenuta sela i omogućiti im izlaz na magistralnu cestu Mostar – Sarajevo. Unatoč velikim poteškoćama cesta koja je povezivala spomenuta tri sela hrvatske enklave konačno je izgrađena u drugoj polovici lipnja 1993. godine.¹⁸¹⁹

Ovisnost hrvatske strane kod Konjica i Klisa o dobroj volji jedne ili druge protivničke strane bila je najbolje vidljiva na primjeru propuštanja humanitarne pomoći. Humanitarni konvoji s hranom koji su na području između Jablanice i Konjica redovito prometovali u smjeru Sarajeva i ostatka središnje Bosne, tek su 3. lipnja bili konačno propušteni prema Kostajnici i hrvatskoj enklavi kod Konjica. Bio je to prvi takav konvoj koji je nakon „50 dana“ blokade stigao na područje pod kontrolom HVO-a. Međutim, novonastala euforija izazvana njegovim pristizanjem na području enklave kod Konjica vrlo brzo je stišana spoznajom da je dospjela količina hrane bila dostatna za 10-ak dana.¹⁸²⁰

¹⁸¹⁷ RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, VOS, Mostar, Dnevno obavještajno izvješće 276/ 93., str. pov. br. 03-465/93 od 3. 6. 1993.

¹⁸¹⁸ RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjica, Kostajnica, bez predmeta, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg: 3489 od 7. 6. 1993. u 22.00) od 7. 6. 1993.

¹⁸¹⁹ RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjica, Kostajnica, bez predmeta, str. pov. bez broja (br. na dokumentu 04-2107, profil 1985) od 18. 6. 1993.

¹⁸²⁰ RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Kostajnica, Saznajno izvješće, str. pov. bez broja (br. na dokumentu 04-23/93 od 3. 6. 1993; profil 1998) od 3. 6. 1993.

Navedeni dolazak humanitarne pomoći u Kostajnicu i Klis bio je rezultat pregovora koji su trebali rezultirati puštanjem većega broja zarobljenih hrvatskih civila s područja Radešina i Vrca. Ti su pregovori tijekom 5. lipnja omogućili zapovjedniku brigade „Herceg Stjepan“ posjetu zarobljenih Hrvatima iz Vrca u Gornjim Višnjevicama gdje je trojici teže ranjenih pripadnika HVO-a i dvoje civila omogućen prijevoz u smjeru Kostajnice.¹⁸²¹ Pregovori oko potpune razmjene zarobljenika nastavljeni su u Kostajnici 6. lipnja i na njima je uz zapovjednika brigade „Herceg Stjepan“ Zdravka Šagolja sudjelovao predsjednik Ratnog predsjedništva Konjic te ujedno i član komande OG „Igman“ Safet Ćibo. Dogovoreno je da se tijekom dana oslobođene civile iz Radešina UNPROFOR-a preveze na područje Kostajnice, a one iz Vrca u smjeru sela Obre. Međutim, unatoč spomenutim pregovorima navedeni dogovor između Šagolja i Ćibe nije proveden. Povodom toga predstavnici HVO-a s područja Turije, Zabrdža Zaslavlja uputili su poruku Zapovjedništvima OZ-a HVO u Tomislavgradu i Mostaru u kojoj su izrazili svoje „čuđenje“ u vezi pregovora s muslimanskom stranom koju su smatrali neiskrenom.¹⁸²²

Nastavak napada Armije BiH oko Konjica nisu bili jedini primjer kršenja sporazuma o primirju. Naime, i na području Jablanice su pripadnici Armije BiH prekinuli primirje i 5. lipnja iz smjera kote 902 na Tovarnici napali položaje HVO-a oko kote 944 Vriskalo gdje su presjekli put koji je korišten za dovođenje pojačanja.¹⁸²³ U tom je napadu hrvatska strana imala veći broj ranjenih pripadnika.¹⁸²⁴

7. 10. Nastavak sukoba i muslimansko zauzimanje Klisa

Tijekom prve polovice lipnja 1993. Armija BiH je prošla kroz novu fazu reorganizacije u kojoj su najznačajnije bile dvije promjene. Prva od njih odnosila se na uspostavljanje nove dužnosti „komandanta Glavnog štaba oružanih snaga“ BiH na čije je mjesto postavljen Rasim Delić. Za

¹⁸²¹ RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Kostajnica, Saznajno izvješće, str. pov. bez broja (br. na dokumentu 04-34/93 od 5. 6. 1993; profil 1996) od 5. 6. 1993. 23.00; AGT Canarias, Međugorje, Obavijest za gen. bojnika Milivoja Petkovića, bez broja od 7. 6. 1993.

¹⁸²² RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“, Kostajnica, Saznajno izvješće, str. pov. bez broja (br. na dokumentu 04-38/93 od 7. 6. 1993; profil 1995) od 6. 6. 1993. 22.00

¹⁸²³ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 5. 6. 1993, str. pov. ur. br. 02-2/1-01-971/93 od 6. 6. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada „Rama“, Prozor, Redovno izvješće za 5. 6. 1993. do 19,00 sati, str. pov. br. 02-92/93 od 5. 6. 1993.

¹⁸²⁴ RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade, Jablanica, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/ 70-1-154/93 od 5. 6. 1993. u 20.00; S. IDRIZOVIĆ. *Istina o Jablanici*, 159.

njegova dva nova – stara zamjenika imenovani su Stjepan Šiber i Jovan Divjak čime je nastavljen privid kako je Armija BiH multinacionalna vojska u kojoj su ravnomjerno zastupljeni predstavnici sva tri konstitutivna naroda BiH.¹⁸²⁵ Iako je Delić preuzeo veći dio dotadašnjih ovlasti načelnika GŠ Armije BiH Sefera Halilovića, ustanova načelnika GŠ Armije BiH nije ukinuta nego je naknadno izjednačena s položajem dvojice zamjenika hrvatske i srpske nacionalnosti. Drugim riječima, od tada je Halilović bio u statusu zamjenika komandanta Armije BiH muslimanske nacionalnosti. Međutim, u stvarnosti je Halilović i dalje zadržao dio svoga utjecaja koji je bio neusporediv sa uglavnom simboličnim položajem Šibera i Divjaka.¹⁸²⁶ Druga važna promjena odnosila se neposredno na područje sjeverne Hercegovine. Naime, dan nakon imenovanja Rasima Delića na dužnost novoga prvog čovjeka Armije BiH, donesena je odluka o formiranju novog 6. korpusa Armije BiH sa sjedištem u Konjicu („Konjički) za čijeg prvog komandanta je imenovan Salko Gušić dotadašnji komandant OG „Igman“ Armije BiH. Prema raspodjeli zone odgovornosti u zonu odgovornosti novoustrojenog 6. korpusa ušlo je 11 općina koje su prethodno bile u sastavu 1., 3. i 4. korpusa Armije BiH. Od ukupnog broja općina njih osam bilo je zahvaćeno sukobima Armije BiH i HVO-a temeljem čega se moglo zaključiti da je novoosnovani korpus Armije BiH bio primarno orijentiran na suprotstavljanje HVO-u.¹⁸²⁷ Postojeće promjene u rukovodstvu Armije BiH i osnivanje novog 6. korpusa Armije BiH potvrdile su važnost područja sjeverne Hercegovine i Konjica u namjerama muslimanske strane za uspostavljanjem potpunog nadzora nad tim područjem kao važne spojnice između snaga Armije BiH na području središnje Bosne i Mostara.

U trenutcima organizacijskih promjena u Armiji BiH, područje Bokševice bilo je poprište silovitih borbi. U noći 11. lipnja prethodno napredovanje HVO-a na tome je području zaustavljeno uz gubitke od sedam poginulih i nekoliko ranjenih vojnika.¹⁸²⁸ Armija BiH imala je četiri smrtno stradala pripadnika.¹⁸²⁹ Usmjerenost glavnih snaga HVO-a prema Bokševici jedinice Armije BiH

¹⁸²⁵ ICTY: RBiH, Predsjedništvo, Predsjednik, Sarajevo, Odluka o izmjeni i dopuni Štaba Vrhovne komande oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine i o postavljenju starješina na dužnosti, PR. br: 02-011-306/93 od 8. juna 1993.

¹⁸²⁶ ICTY: RBiH, Predsjedništvo, Sarajevo, Odluka o shemi organizacije ministarstva odbrane i Armije Republike Bosne i Hercegovine, PR. br. 02-011-412/93 od 18. jula 1993.

¹⁸²⁷ ICTY: RBiH, GŠOS, Sarajevo, Odluka o formiranju 6. korpusa Armije RBiH i zonama odgovornosti 1., 3., 4., i 6. korpusa AR BiH, str. pov. br. 14/76-7 od 9. 6. 1993.; Prema navedenoj raspodjeli zoni odgovornosti 6. korpus bio je zadužen za područja općina Gornji Vakuf, Fojnica, Kreševo, Kiseljak, Visoko, Hadžići, Konjic, Jablanica te Trnovo i Kalinovika.

¹⁸²⁸ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 11. 6. 1993, str. pov. ur. br. 02-2/1-01-1036/93 od 12. 6. 1993

¹⁸²⁹ S. IDRIZOVIĆ. *Istina o Jablanici*, 218.

su pokušale iskoristiti tako što su iz smjera sela Trusine napale položaje HVO-a na području Buturović Polja. Bio je to jedan od jačih napada Armije BiH koji je HVO odbio uz gubitke od četiri poginula vojnika.¹⁸³⁰ Istovremeno je Armija BiH topništvom napala selo Zabrđe u enklavi HVO-a kod Konjica.¹⁸³¹ Sukobi i napadi Armije BiH na području Klisa bili su nastavak napada koje Armija BiH u noći s 10. na 11. lipnja vodila i na širem području Uzdola kada su napadom na područje kote Glavice privremeno prekinuli cestu između Prozora i Uzdola kao jedinog relativno sigurnog puta kojim se kretala opskrba pripadnika HVO-a na tom području. U isto vrijeme izvršeno je granatiranje osnovne škole na Uzdolu u kojoj se nalazilo sjedište 3. bojne iz sastava HVO brigade „Rama“. Prestanak napada i povlačenje pripadnika Armije BiH ponovo je uslijedilo tek nakon topničkog odgovora HVO-a po području muslimanskih sela Hera, Kuta i Šćipa.¹⁸³² Takvo stanje alarmiralo je rukovodstvo brigade „Rama“ koje je u očekivanju novih napada Armije BiH nastojalo pojačati postojeće linije obrane.¹⁸³³

O napadima Armije BiH ali i uspjesima HVO-a na Bokševici obaviješten je GS HVO-a kao i načelnik Milivoj Petković koji je zbog „poteškoće sa čuvanjem“ dostignutih položaja izdao naredbu o upućivanju 150 vojnika iz 4. brigade HVO-a „Stjepan Radić“ u smjeru Prozora i Bokševice.¹⁸³⁴ Na jednak način svoje položaje na Bokševici nastojala je ojačati i muslimanska strana. Glavna jedinica koja je trebala ojačati obrambene kapacitete Armije BiH bio je napadni specijalni odred „Zulfikar“ koji je od trenutka napada Armije BiH na HVO u Konjicu aktivno bio uključen u borbe u Klisu.¹⁸³⁵ Komanda 44. brdske brigade iz Jablanice je vrlo brzo nakon gubitka položaja na Bokševici i okupljanja dodatnih snaga izvršila izviđanje u svrhu povratka izgubljenih pozicija.¹⁸³⁶ Ujutro 14. lipnja okupljene snage Armije BiH i muslimanske policije Jablanica napale

¹⁸³⁰ R BiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Saznajno izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br teleg: 3694 od 13. 6. 1993. u 00.30) od 12. 6. 1993. u 23.00

¹⁸³¹ R BiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Borbeno izvješće, str. pov. bez broja (br. primitak u GS HVO; br teleg: 3653 od 12. 6. 1993. u 00.50) od 11. 6. 1993

¹⁸³² R BiH, HZHB, HVO, IZM OZSžH, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-920/93 od 11. 6. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada „Rama“, Prozor, Izvješće, bez broja od 11. 6. 1993.

¹⁸³³ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZ HB, HVO, Brigada „Rama“ Prozor, str. pov. br. 01-1-1088/93 od 10. 6. 1993.

¹⁸³⁴ R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Uput ljudi za ispomoć u Prozor, Zapovijedam, str. pov. ur. br. 02-2/1-01-1040/93 od 12. 6. 1993.

¹⁸³⁵ R BiH, HZHB, HVO, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Saznajno izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br teleg: 3654 od 12. 6. 1993. u 01.30) od 11. 6. 1993.; Brigada „Rama“, Saznajna služba, Analitičko izvješće, str. pov. br. 04-288/93 od 12. 6. 1993.

¹⁸³⁶ E. ZEBIĆ, 1992.-1995. Moja priča, 220.

su područje Tisova dola iz smjera Muratovice i kote 1070.¹⁸³⁷ Vrlo brzo te su snage okružile pripadnike HVO-a na području Tisova dola dok je drugi dio snaga napao postrojbu HVO-a na području Silja.¹⁸³⁸ Budući da se na Tisovu dolu nalazilo svega oko „20“ pripadnika HVO-a Armija BiH je do kraja toga dana zauzela kotu.¹⁸³⁹

Međutim, HVO je uspio zadržati Silj pa su naknadnim dovođenjem manjih pojačanja iz Tomislavgrada, Posušja i Gornjeg Vakufa stabilizirani položaji oko Kraljeva Stola, Silja, Bukovice i Jelove glave. Na taj je način smirena panika u Kostajnici gdje se pojavila glasila o većem broju poginulih vojnika, dok su stvarni gubici HVO-a iznosili devet lakše ranjenih i jednog nestalog vojnika HVO-a. Za ljudske i teritorijalne gubitke u HVO-u su odgovornim smatrali Zvonka Lukića, nekadašnjeg zapovjednika HOS-a Konjic, čiji su se pripadnici u noći s 13. na 14. lipnja samovoljno povukli na odmor ostavljajući na taj način bez nadzora crtu „Gradina – Muratovica kota 1070“ što je muslimanska strana iskoristila za uspješan prodor.¹⁸⁴⁰ Lukićevo povlačenje, kao i prethodno povlačenje postrojbi HVO-a koje su sudjelovale u zauzimanju Bokševice, omogućilo je relativno brzo napredovanje združenih jedinica Armije BiH i muslimanske policije na većem dijelu Bokševice.¹⁸⁴¹ Za povratak izgubljenih položaja hrvatska strana trebala je ponovno prikupiti ozbiljnije snage što zbog širih sukoba u okruženju s Armijom BiH nije predstavljalo lagan zadatak.

Crta obrane na Bokševici ojačana je 15. lipnja 1993. sa 62 vojnika HVO-a iz Tomislavgrada i Posušja. U vrijeme njihova dolaska snage Armije BiH su nakon prethodnog

¹⁸³⁷ RBiH, HZHB, HVO, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Vanredno izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br teleg: 3769 od 15. 6. 1993. u 02.25) od 14. 6. 1993. u 20.50.; RBiH, HZHB, HVO, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Vanredno izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br teleg: 3747 od 14. 6. 1993. u 15.17) od 14. 6. 1993. u 14.50.

¹⁸³⁸ RBiH, HZHB, HVO, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Borbeno izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br teleg: 3730 od 14. 6. 1993. u 10.20) od 14. 6. 1993. u 10.00; RBiH, HZHB, HVO, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Vanredno izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br teleg: 3769 od 15. 6. 1993. u 02.25) od 14. 6. 1993. u 20.50.

¹⁸³⁹ RBiH, HZHB, HVO, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Borbeno izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br teleg: 3739 od 14. 6. 1993. u 12.40) od 14. 6. 1993. u 12.00; RBiH, HZHB, HVO, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Vanredno izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br teleg: 3747 od 14. 6. 1993. u 15.17) od 14. 6. 1993. u 14.50.; RBiH, HZHB, HVO, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Vanredno izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br teleg: 3769 od 15. 6. 1993. u 02.25) od 14. 6. 1993. u 20.50.; E. ZEBIĆ, 1992.-1995. *Moja priča*, 220-221.

¹⁸⁴⁰ RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Izvanredno izvješće str. pov. br. 01-1012/93 od 14. 6. 1993. u 19. 40.; RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Izvanredno izvješće str. pov. br. 01-1018/93 od 14. 6. 1993. u 22.30.; RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Izvanredno izvješće str. pov. br. 01-1011/93 od 14. 6. 1993. u 17.40

¹⁸⁴¹ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 278.; RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Obrazloženje str. pov. br. 01-1025/93 od 15. 6. 1993.

granatiranja položaja HVO-a na Silju izvele napad koji su pripadnici HVO-a odbili.¹⁸⁴² S obzirom na primijećeno grupiranje snaga Armije BiH na području doline rijeke Neretvice, hrvatska strana je zaključila kako muslimanska strana priprema konačni napad i zauzimanje Bokševice što se trebalo postići spajanjem snaga Armije BiH koje su na pristizale iz Jablanice s onima iz smjera Klisa, odnosno sjedišta 45. brdske brigade Armije BiH u Parsovićima.¹⁸⁴³ Napadima Armije BiH i na tom području ponovno je aktivirana duga crta obrane koja je od šireg područja sela Uzdola vodila u smjeru Bokševice i Klisa. Crta između Doljana i Jablanici bila je u tom trenutku relativno mirna pa je dio pripadnika Armije BiH s područja Doljana angažiran u borbama za Bokševicu.¹⁸⁴⁴

Tijekom 17. lipnja združene jedinice Armije BiH i policije iz Jablanice su iz smjera Muratovice, Mrakova i kote Grahovište napale položaje HVO-a na području Bokševice na crti „Gradina - Mlake“ te od Gradine prema koti 1070.¹⁸⁴⁵ Na glavnom smjeru napada na Gradini HVO je imao 17 vojnika koji su ubrzo povukli prema prostoru Mlake i Rudeža (Crvenih stijena).¹⁸⁴⁶ Nedugo nakon napada, hrvatska strana tražila je hitnu topničku podršku kao i slanje pojačanja koje je preko Silja trebalo stići na područje Gradine.¹⁸⁴⁷ Područje Gradine kao i Mlake bilo je od velike važnosti za hrvatsku stranu jer je preko njih bio moguć direktan vizualni i vatreni nadzor Kostajnice i Falanova Brda. No zahvaljujući bročanoj nadmoći i boljoj koordinaciji snage Armije BiH i muslimanske policije do ranih večernjih sati uspjeli su pod svoj nadzor staviti Gradinu a pripadnici HVO-a koji su se u međuvremenu povukli s toga područja pokušali su uspostaviti nove obrambene položaje na području „Rudeža (Crvene Stijene)“.¹⁸⁴⁸ Zauzimanjem Gradine pripadnici Armije BiH su stigli do područja Vitreuše odakle su korištenjem muslimanskih vjerskih pozdrava putem razglasa i usporednom pucnjavom u smjeru Kostajnice izazvali dodatnu paniku među civilima s kojom se vodstvo brigade „Herceg Stjepan“ u Kostajnici teško nosilo.¹⁸⁴⁹

¹⁸⁴² HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 15. 6. 1993, str. pov. ur. br. 02-2/1-01-1080/93 od 16. 6. 1993.; RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Redovno izvješće, str. pov. br. 01-1040/93 bez datuma (br. primitka u GS HVO; br. teleg; 3414 od 16. 6. 1993. u 09.30)

¹⁸⁴³ Brigada „Rama“, Saznajna služba, Analitičko izvješće, str. pov. br. 04-296/93 od 15. 6. 1993

¹⁸⁴⁴ S. IDRIZOVIĆ. *Istina o Jablanici*, 167 – 169.; E. ZEBIĆ, 1992.-1995. *Moja priča*, 220.

¹⁸⁴⁵ RBiH, HZHB, HVO, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Saznajno izvješće, str. pov. bez broja (profil 1986) od 17. 6. 1993. u 23.00

¹⁸⁴⁶ RBiH, HZHB, HVO, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Vanredno borbeno izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br teleg: 3485 od 17. 6. 1993. u 19.00) od 17. 6. 1993. u 17.00

¹⁸⁴⁷ RBiH, HZHB, HVO, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Vanredno borbeno izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br teleg: 3464 od 17. 6. 1993. u 07.30) od 17. 6. 1993. u 07.00

¹⁸⁴⁸ RBiH, HZHB, HVO, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Borbeno izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO, br teleg: 3508 od 18. 6. 1993. u 01.15) od 17. 6. 1993. u 21.30

¹⁸⁴⁹ RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, bez predmeta, str. pov. bez broja (br. na dokumentu 04-2101, profil 1986) od 17. 6. 1993. uz 23.00

Osim područja Bokševice i Klisa, snage Armije BiH napale su 18. lipnja i HVO na području sela Jurići u istočnom dijelu općine Prozor.¹⁸⁵⁰ Tijekom iznenadnog napada pripadnici Armije BiH ubili su tri stanovnika sela među kojima dvoje maloljetnika pri čemu su zapalili i nekoliko kuća. Izgubljene položaje uz topničku potporu vratila je skupina pripadnika brigade „Rama“ i Vojne policije HVO-a iz Prozora, nakon čega su pripadnici Armije BiH odbačeni u smjeru sela Hera.¹⁸⁵¹ Iako je u protunapadu HVO-a stradalo nekoliko pripadnika Armije BiH bio je to njihov prvi ozbiljniji napad nakon dužeg vremena.¹⁸⁵²

Dan nakon napada na Juriće, Armija BiH je na Bokševici postigla još jedan uspjeh. Naime, 45. brdska brigade Armije BiH 19. lipnja je na to područje ubacila diverzantsku skupinu u odorama i s hrvatskim oznakama koja je kod Drenovljaka, istočno od Urine Ravni, iznenadila skupinu pripadnika HVO-a iz 4. bojne brigade „Kralj Tomislav“ pri čemu su ubili osam i ranili pet vojnika HVO-a.¹⁸⁵³ Unatoč iznenadnom napadu i velikim gubitcima preostali pripadnici HVO-a su uzvratili vatru u kojoj je poginuo jedan vojnik 45. brdske brigade koji je ostao na području zasjede.¹⁸⁵⁴ Nakon tog prepada hrvatska je strana poduzela protuudar. Unatoč nedovoljno prikupljenim snagama, tijekom 20. lipnja združene postrojbe OZ SzH ojačane manjim brojem pripadnika „Kažnjeničke bojne“ uspjele su povratiti izgubljene položaje na području Bandijere napredujuću u smjeru kote Kremen u blizini Silja i Tisova dola.¹⁸⁵⁵ HVO je uspostavio dio nove crte obrane na liniji „Kraljev Sto – Bandijera – Silj na kojima se nalazilo raspoređeno ljudstvo

¹⁸⁵⁰ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Prozor, Izvanredno izvješće str. pov. br. 01-1085/93 od 18. 6. 1993. u 12.00

¹⁸⁵¹ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Prozor, Izvanredno izvješće str. pov. br. 01-1086/93 od 18. 6. 1993.

¹⁸⁵² HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 18. 6. 1993, str. pov. ur. br. 02-2/1-01-1113/93 od 19. 6. 1993.

¹⁸⁵³ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Prozor, Izvanredno izvješće str. pov. br. 01-1099/93 od 19. 6. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Prozor, Izvanredno izvješće str. pov. br. 01-1096/93 od 19. 6. 1993. u 16.00.; Dnevnik OZ SzH bez broja, od 7. 6. – 30. 6. 1993., u 15. 40; HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, bez predmeta, str. pov bez broja (br. na dokumentu; 01-1111 od 20. 6. 1993) od 20. 6. 1993. u 01. 30.

¹⁸⁵⁴ MUŠINBEGOVIĆ, Hasib i dr. *Monografija Zlatni ljiljani i odlikovani pripadnici Armije R BiH 1992.-1995.* Sarajevo: ZK Vojske FBiH, Autori monografije, 2000., 135.; Brigada „Rama“, Saznajna služba, Analitičko izvješće, str. pov. br. 04-303/93 od 20. 6. 1993.

¹⁸⁵⁵ HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 20. 6. 1993, str. pov. ur. br. 02-2/1-01-1146/93 od 21. 6. 1993.; RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH, IZM Prozor, Prozor, zapovjedniku OZ SzH, str. pov. br. 04-1028/93 od 20. 6. 1993.

prikupljeno od strane nekoliko brigada ojačano pripadnicima pukovnije „Bruno Bušić“ koji su u prethodnom razdoblju imali uspjeha u djelovanju na širem području Bokševice.¹⁸⁵⁶

Na hrvatski uspjeh muslimanska strana je reagirala dovođenjem novih pojačanja.¹⁸⁵⁷ U večer 21. lipnja te su snage prekinule prometnicu Urina Ravan – Silj i brzo zauzele Silj.¹⁸⁵⁸ Nakon toga muslimanska strana je tražila pomoć u ljudstvu za čuvanje dostignutih položaja i pripreme novog napada za koji je hrvatska strana ocijenila da će uslijediti u smjeru Bandijere.¹⁸⁵⁹ Zbog toga je HVO tražio topničko djelovanje u smjeru Mrakova očekujući upravo iz toga smjera dolazak pojačanja muslimanske strane.¹⁸⁶⁰ Dovođenjem pojačanja iz smjera Urine Ravni HVO je svega nekoliko sati nakon gubitka ponovno uspostavio nadzor nad kotom Silj usporedno odbivši napad Armije BiH na Bandijeru.¹⁸⁶¹ Nakon spomenutog uspjeha, pripadnici HVO-a na Bandijeri i Silju pristupili su ojačavanju zaposjednutih položaja.¹⁸⁶² U cilju sprječavanja očiglednih propusta i ojačavanja daljnjih mogućnosti djelovanja na području Bokševice, dan ranije 21. lipnja GS HVO-a izdao je zapovijed o formiranju „Operativnog tima“ sastavljenog od časnika OZ SzH i zapovjednika brigada „Rama“, „Kralj Tomislav“ i pukovnije „Bruno Bušić“ koji su trebali preuzeti

¹⁸⁵⁶ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, za brigadu „K. Tomislav“ n/r Dražanu Miliću, str. pov. bez broja, poslano u Tomislavgrad u 16.47; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 275.

¹⁸⁵⁷ RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Vanredno saznajno izvješće, str. pov bez broja (br. na dokumentu; 04-2131/93 od 21. 6. 1993, profil 1981) od 21. 6. 1993. u 12.30; HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 22. 6. 1993, str. pov. ur. br. 02-2/1-01-bez broja /93 od 23. 6. 1993.; Na borbama oko Bandijere i u napadu na Silj smrtno je stradao Naser Maksumić jedan od instruktora MUP-a i BiH i pripadnik odreda „Dido“ pod komandom Seada Rekića. Vidi; E. ZEBIĆ, *1992.-1995. Moja priča*, 221.

¹⁸⁵⁸ RBiH, HZ HB, HVO, brigada Herceg Stjepan Konjic, Kostajnica, Borbeno izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg; 4044 od 21. 6. 1993. u 23.40) od 21.6.1993 u 20. 30; Dnevnik OZ SzH od 7. 6. – 30. 6. 1993., bez broja, od 21. 6. 1993. u 20.10 – 20.15.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 275.

¹⁸⁵⁹ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, str. pov. bez. broja (br. na dokumentu; IZM OZ SzH, br. 01-1152 od 22. 6. 1993) od 21. 6. 1993. u 21.40

¹⁸⁶⁰ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, bez predmeta, str. pov. bez broja, poslano u Konjic u 21.31.

¹⁸⁶¹ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, str. pov. bez. broja (br. na dokumentu; IZM OZ SzH, br. 01-1163 od 22. 6. 1993) od 22. 6. 1993. u 21.00 ; HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Izvanredno izvješće sa stanjem u 05.00 sati, str. pov. br. 01-1153 od 22. 6. 1993.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 275.

¹⁸⁶² HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Izvanredno izvješće sa stanjem u 08.00 sati, str. pov. br. 01-1155 od 22. 6. 1993.

zapovijedanje nad postrojbama koje su se nalazile na području Bokševice.¹⁸⁶³ Naime, uz kronični manjak ljudstva HVO je imao problema s pojavom čestog napuštanja obrambenih položaja.¹⁸⁶⁴

Unatoč neuspješnim napadima 21. i 22. lipnja, Armija BiH je i dalje nadzirala važne dijelove Bokševice. Dan kasnije, 23. lipnja, pod komandu 44. brdske brigade iz Jablanice stavljen je dio snaga SJB Jablanica „do konačnog izvršenja borbenog zadatka“, odnosno do konačnoga zauzimanja Bokševice.¹⁸⁶⁵ Zapovjedništvo brigade „Herceg Stjepan“ iz Kostajnice o dolasku muslimanskih pojačanja obavijestilo je Zapovjedništvo OZ SzH. No dio časnika zapovjedništva OZ SzH smatrao je kako su ti podatci preuveličani i neprecizni te da ih ne potvrđuju ostale postrojbe HVO-a na Bokševici.¹⁸⁶⁶ Nakon par dana mirovanja Armija BiH je 27. lipnja bez uspjeha napala položaje HVO-a između Orlovice i Pačarana.¹⁸⁶⁷ Na sastanku zapovjednika HVO-a održanog uvečer 27. lipnja razmatrana je mogućnost novog većeg muslimanskog napada pa je odlučeno da ga se preduhitri i 29. lipnja zauzme preostali dio Bokševice.¹⁸⁶⁸ Za napad su planirane postojeće snage iz sastava pukovnije „Bruno Bušić“, bojne „Ludvig Pavlović“, 2. bojne Vojne policije HVO-a, ATG (Antiteroristička grupa op.a) „Grdani“, „Garavi“, dio pripadnika brigade „Hrvoje Vukčić Hrvatinić“ i „Herceg Stjepan“ te pojačanje koje je obećao dovesti zapovjednik 2. bojne Vojne policije. Te raznolike postrojbe HVO-bile su podijeljene u pet borbenih grupa koje su trebale biti podržane topništvom i okloпом.¹⁸⁶⁹ Međutim, oko dovođenja pojačanja bilo je uobičajenih teškoća karakterističnih za HVO do kojih je dolazilo zbog nedostatka ljudstva.

¹⁸⁶³ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, GS, Mostar, Zapovijedam, str. pov. ur. br. 02-2/1-01-1140/93 od 21. 6. 1993.

¹⁸⁶⁴ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-1164 od 22. 6. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Izvanredno izvješće sa stanjem u 08.00 sati, str. pov. br. 01-1155 od 22. 6. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: IZM Prozor, bez predmeta, str. pov. br. 01-1159 od 22. 6. 1993.; Dnevnik OZ SzH od 7. 6. – 30. 6. 1993., bez broja, od 23. 6. 1993.

¹⁸⁶⁵ RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade Jablanica, Jablanica, Zahtjev za predpočinjavanje jedinice, str. pov. br. 01/770-1/93 od 26. 6. 1993. Vidi u; E. ZEBIĆ, 1992.-1995. *Moja priča*, 222. Kovačević je spomenuti zahtjev završio s uzvikom „Smrt fašizmu sloboda narodu“.

¹⁸⁶⁶ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM Prozor, Prozor, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 01-1231 od 27. 6. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, Borbeno izvješće, str. pov. bez broja (br. u IZM Prozor; 01-1235 od 27. 6. 1993) od 27. 6. 1993. u 20.00

¹⁸⁶⁷ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-1234 od 27. 6. 1993

¹⁸⁶⁸ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-1234 od 27. 6. 1993.

¹⁸⁶⁹ Dnevnik OZ SzH od 7. 6. – 30. 6. 1993., bez broja, od 27. 6. 1993., 21.00 – 23.00.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 275.

Očekivana je i satnija iz Gruda koja nije stigla pa je pukovnik Šiljeg inzistirao na njezinom dolasku.¹⁸⁷⁰

Dok se HVO pripremao za napad isto su činile i lokalne muslimanske vojno-policijske snage ojačane pripadnicima odreda „Zulfikar“. One su nakon temeljitih priprema poslijepodne 28. lipnja prve napale i zauzele kote Silj, Ključ i Kraljev stol.¹⁸⁷¹ Na muslimanski napad Zapovjedništvo OZ SzH reagiralo je ojačavanjem položaja s ljudstvom pukovnije „Bruno Bušić“, 2. bojne Vojne policije kao i manjom skupinom HVO-a iz Gruda.¹⁸⁷² Tijekom noći 29. na 30. lipnja s crte se samovoljno povukao dio pripadnika 2. bojne Vojne policije što je teško stanje učinilo još težim.¹⁸⁷³ Ti događaji bili su razlog zbog kojih je GS HVO-a izdao naredbu za upućivanje dodatnih pojačanja iz sastava brigade „Kralj Tomislav“, brigade „Hrvoje Vukčić Hrvatinić“ te brigade „Petar Krešimir“ koje nije smjelo „biti manje od satnije“.¹⁸⁷⁴ Od traženih pojačanja u Prozor je stigao tek manji dio pa je zapovjednik OZ SzH detaljno upoznao GS HVO s neizvršavanjem zapovijedi o slanju pojačanja.¹⁸⁷⁵ Zbog manjka vojnika Zapovjedništvo OZ SzH je zabranilo odlaske vojnih obveznika iz općina u svojoj zoni odgovornosti bez prethodne provjere i osobnog potpisa zapovjednika zone i njegovog zamjenika.¹⁸⁷⁶

Na Bokševici je potkraj lipnja muslimanska strana aktivnom obranom nastojala održati inicijativu s čestim provokacijama po crtama obrane HVO-a i u smjeru Urine Ravni. Pokušaj pomicanja položaja na području između kote 1262 Klis i Treskavca 30. lipnja bio je neuspješan za muslimansku stranu prilikom čega je smrtno stradao jedan od komandanata iz sastava Vojne

¹⁸⁷⁰ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, IZM Prozor, Prozor, Zahtjev za rješenje problema, str. pov. br. 01-1236 od 27. 6. 1993

¹⁸⁷¹ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, Kostajnica, str. pov. bez broja (br u IZM OZ SzH: 01-1237 od 28. 6. 1993.) od 27. 6. 1993. u 22.00; HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: Brigada „Rama“, Saznajna služba, Analitičko izvješće, str. pov. br. 04-320/93 od 28. 6. 1993.: HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-1253 od 28. 6. 1993. u 22.00; E. ZEBIĆ, 1992.-1995. *Moja priča*, 223-224.

¹⁸⁷² HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-1285/93 od 29. 6. 1993. u 21. 00; Dnevnik OZ SzH od 7. 6. – 30. 6. 1993., bez broja, od 30. 6. 1993.

¹⁸⁷³ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, Odjel obrane, GS, Mostar, Provjeriti, str. pov. dj. br. 01-33 /93 od 30. 6. 1993. (nadopisan dio); HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Zahtjev za rješenje problema, str. pov. br. 01-1339/93 od 1. 7. 1993

¹⁸⁷⁴ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, Odjel obrane, Mostar, Angažiranje snaga u rajonu Prozora, str. pov. br. 02-2/1-01-1251/93 od 1. 7. 1993.

¹⁸⁷⁵ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće sa stanje u 20.00 sati, str. pov. br. 02/ 2257 od 2. 7. 1993.

¹⁸⁷⁶ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Reguliranje putovanja za V/O, str. pov. br. 01-1368/93 od 2. 7. 1993.

policije Armije BiH iz Jablanice.¹⁸⁷⁷ Osim na Bokševici Armija BiH je i dalje napadala HVO na području Klisa, odnosno oko Kostajnice.¹⁸⁷⁸ Muslimanska strana je postojeću inicijativu prenijela i na istočni dio prozorske općine kao i na područje Slatine te Doljana. Relativno mirno razdoblje na širem području Doljana prekinuto je 2. srpnja jačim napadom Armije BiH u kojem je je HVO imao nekoliko ranjenih pripadnika. U zapovjedništvu bojne „Mijat Tomić“ su zbog novonastalog stanja smatrali da je moguća ugroza njihovih položaja na dominantnom području Pisvira.¹⁸⁷⁹ Istoga dana Armija BiH je napala na prozorskome području, odnosno oko sela Jurića i nekolicine zaselaka Uzdola. Napad je odbijen i u njemu je smrtno stradao jedan pripadnik brigade „Rama“.¹⁸⁸⁰ HVO je na sve napade Armije BiH odgovorio topničkom potporom i granatiranjem Jablanice.¹⁸⁸¹

Nakon konsolidacije novih položaja u HVO su nastojali prikupiti dovoljno vojnika za vraćanje izgubljenih položaja oko kota Kraljev Stol, Klis i Silj.¹⁸⁸² Armija BiH je uočila okupljanje snaga HVO-a pa je komanda Armije BiH u Jablanici bila informirana o dolasku „140 ustaša“ na područje Bokševice.¹⁸⁸³ U HVO-u su bili svjesni da je Armija BiH obavještena o dovođenju pojačanja te topničkih oruđa na područje Prozora i Risovca.¹⁸⁸⁴ Nakon dovođenja pojačana HVO je 4. srpnja bez uspjeha napao položaje Armije BiH na području kota Kraljev Stol, Ključ i Silj. U neuspješnome napadu hrvatska strana je imala osjetne gubitke od nekoliko poginulih i većeg broja ranjenih pripadnika te jedan teško oštećeni tenk.¹⁸⁸⁵ Prema obavještajnim podacima HVO-a, združene muslimanske snage od oko 150 vojnika, od kojih je dio vrlo dobro poznao prostor

¹⁸⁷⁷ HZHB, HVO, OZ SzH, Saznajna služba, Tomislavgrad, Izv. opr. broj 167/93. str. pov. br. 04-255/93 od 30. 6. 1993.; HZHB, HVO, OZ SzH, Saznajna služba, Tomislavgrad, Izv. opr. broj 167/93. str. pov. br. 04-255/93 od 30. 6. 1993.; Tijekom 30. lipnja na Bokševici je smrtno stradao Salekm Dlakić -Kulje, komandir čete u 4. bataljonu Vojne policije. Vidi u: H. MUŠINBEGOVIĆ i dr, *Monografija Zlatni ljiljani i odlikovani pripadnici Armije RBiH 1992.-1995.*, 94.

¹⁸⁷⁸ Dnevnik OZ SzH od 7. 6. – 30. 6. 1993., bez broja, od 30. 6. 1993., u 15.00

¹⁸⁷⁹ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: HZHB, III bojna „Mijat Tomić“ Jablanica, Doljani, Izvješće, str. pov. br. 327/93 od 2. 7. 1993.

¹⁸⁸⁰ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 20.00 sati, str. pov. br. 02/2276 od 3. 7. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Prozor, Izvješće za dan 3. 7. 1993. sa stanjem u 19.00, str. pov. br. 02-111/93 od 3. 7. 1993.

¹⁸⁸¹ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 30.6. 1993, str. pov. ur. br. 02-2/1-01-bez broja od 1.7. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-1342/93 od 30. 6. 1993. u 22.30

¹⁸⁸² HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: Brigada „Rama“, Saznajna služba, Analitičko izvješće CED-a, str. pov. br. 04-336/93 od 4. 7. 1993.

¹⁸⁸³ Isto.

¹⁸⁸⁴ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-1417/93 od 3. 7. 1993.

¹⁸⁸⁵ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-1450/93 od 4. 7. 1993. u 21.00

Bokševice, organizirale su učinkovitu kružnu obranu s težištem na području između Ključa i Kraljeva Stola.¹⁸⁸⁶

Neuspjeh HVO-a na Bokševici ubrzao je samostalnu odluku zapovjedništva HVO-a u Kostajnici po pitanju početka evakuacije vojnika HVO-a i hrvatskog stanovništva iz Klisa. Slična mogućnost razmatrana je i na području enklave Turija – Zabrđe – Zaslavlje. No tu je protiv te opcije bio dio lokalnih vojnih i političkih hrvatskih struktura koji je prolazak preko teritorija pod srpskim nadzorom smatrao nesigurnim zbog optužbi koje je za progon srpskog stanovništva u Konjicu 1992. srpska strana podigla protiv pripadnika HVO-a.¹⁸⁸⁷ Međutim, samovoljno, skupine civila i vojnika HVO-a počele su tijekom 6. srpnja napuštati Klis preko Urine Ravni krećući se prema Prozoru.¹⁸⁸⁸ Poseban problem bio je položaj hrvatskog stanovništva na području enklave Seonica – Budišnja Ravan za čije je sigurno izvlačenje zapovjednik OZ SzH tražio hitno angažiranje UNPROFOR-a.¹⁸⁸⁹ No u GS HVO su bili protiv izvlačenja stanovništva i vojnika pa se nije ni namjeravalo odustati od ponovnog organiziranja zauzimanja Bokševice koje se planiralo realizirati do 8. srpnja. Za provedbu zadatka planirano je osnivanje novog zapovjedništva na čijem čelu se trebao nalaziti osobno načelnik GS HVO-a Milivoj Petković.¹⁸⁹⁰

Međutim, planovi GS HVO-a o povratku položaja na Bokševici bili su neprovedivi. Naime, nakon što je tijekom 6. srpnja iz Kostajnice preko uskog koridora preko Bokševice prema Prozoru krenula prva veća skupina hrvatskih civila i vojnika HVO-a daljnje održanje obrane Klisa nije bilo moguće. Osim povlačenja preko Bokševice, dijelu pripadnika HVO-a koji se nalazio na području enklave Seonica – Budišnja Ravan, kao i onima oko Kostajnice i Obara, preporučeno je izvlačenje u smjeru Fojnice i Kreševa. Većina stanovništva i vojnika HVO-a se naposljetku ipak povukla preko Bokševice. Posljednja veća skupina civila i vojnika HVO-a koja se povlačila s područja Klisa stigla je u Prozor 8. srpnja. S tim danom na područje Prozora i manjim dijelom na područje Doljana stiglo je oko „1500“ hrvatskih civila i vojnika HVO iz sela doline rijeke Neretvice i Klisa.¹⁸⁹¹ Nakon toga, najveći broj prognanika iz Klisa kao i pripadnika HVO-a 9. srpnja krenuo

¹⁸⁸⁶ RBiH, HZHB, HVO, bez predmeta – za IZM Prozor, n/r Željka Šiljega, bez broja od 5. 7. 1993.

¹⁸⁸⁷ HZHB, Brigada „Herce Stjepan“, Konjic, SIS, Predsjedniku HVO Konjic, br. 52/93 od 4. 7. 1993.

¹⁸⁸⁸ RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-1500/93 od 6. 7. 1993.; RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH, Redovno borbeno izvješće u 10.00, str. pov. br. 01-1510/93 od 7. 7. 1993.; IZM OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće u 22.00, str. pov. br. 01-1525 od 7. 7. 1993.

¹⁸⁸⁹ RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH, Zahtjev za angažiranje, str. pov. br. 01-1515/93 od 7. 7. 1993.

¹⁸⁹⁰ RBiH, HZHB, HVO, GS, IZM Prozor, Akcija „Bokševica“ – Zapovjed-, str. pov. dj. br. I/93 bez datuma (br. dokumenta u IZM Prozor 01-1494 od 6. 7. 1993.

¹⁸⁹¹ RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Hitan zahtjev, str. pov. br. 01-1551 od 8. 7. 1993.; RBiH, HZHB, HVO, Vojna policija, Rama – Prozor, Izvješće za dan 8. 7. 1993. o zbivanjima na području općine Rama, str. pov.

je bez organiziranog prijevoza u smjeru Tomislavgrada.¹⁸⁹² Nedugo nakon takve njihove odluke, Zapovjedništvo OZ SzH uspjelo je organizirati prijevoz većine izbjeglih Hrvata iz Klisa koji su do 10. srpnja primljeni na području Posušja. S većim brojem civila, u Posušje je stiglo i „285“ pripadnika 1. bojne „Klis“.¹⁸⁹³

Istoga dana kada je posljednja skupina izbjeglica iz Klisa stigla u Prozor, odnosno tijekom 8. srpnja, Armija BiH je uspostavila puni nadzor nad područjem Bokševice što je učinjeno spajanjem pripadnika 44. i 45. brdske brigade Armije BiH.¹⁸⁹⁴ Neposredan dokaz da su snage HVO-a napustile područje Klisa, odnosno dolinu rijeke Neretvice i Kostajnicu, bio je zahtjev za uklanjanje nadzornog punkta Armije BiH na području mosta u Ostrošcu.¹⁸⁹⁵ Taj punkt je izgubio svrhu nakon što je Armija BiH čitavo područje Bokševice stavila pod svoj nadzor.

bez broja (br. primitka u GS HVO; br. teleg; 4598 od 9. 7. 1993. u 03.00) bez datuma; S. IDRIZOVIĆ. *Istina o Jablanici*, 191.-194.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad; Zapovjedništvo brigade „Ban Jelačić“ Kiseljak, bez predmeta, str. pov. bez broja (br. na dokumentu 01-1708/93 od 16. 7. 1993) od 16. 7. 1993. u 12.33.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad; RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, bez predmeta, str. pov. br. 01-1709/93 od 16. 7. 1993.

¹⁸⁹² IZM OZ SzH, Prozor, Obavijest, str. pov. br. 01-1559 od 9. 7. 1993.

¹⁸⁹³ Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 20.00, str. pov. br. 02/2467 od 9. 7. 1993.; RBiH, HZHB, HVO, Zapovjedništvo „Rafael Boban“, Posušje, bez predmeta, str. pov. br. 262/93 od 11. 7. 1993.

¹⁸⁹⁴ E. ZEBIĆ, *1992.-1995. Moja priča*, 226.

¹⁸⁹⁵ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: Brigada „Rama“, Saznajna služba, Analitičko izvješće CED-a, str. pov. br. 04-343/93(br. primitka u IZM Prozor 01-1545 od 8. 7. 1993) od 8. 7. 1993.

8. BORBE U SRPNJU I KOLOVOZU; ZLOČIN U DOLJANIMA I POKUŠAJ NAPADA ARMIIJE BIH NA PROZOR

Početak srpnja 1993. snage Armije BiH intenzivirale su napade na jablaničkom području. Nakon zauzimanja Klisa i Bokševica muslimanska je strana težište djelovanja stavila prema području sela Slatine i Doljana. Tako je već u noći 4. na 5. srpnja diverzantska skupina Armije BiH na području Slatine u obiteljskoj kući ubila dvoje Hrvata.¹⁸⁹⁶ Dan kasnije, 6. srpnja, Armija BiH napala je obrambene položaje HVO-a na području Doljana pri čemu je zabilježila određene gubitke u ljudstvu. Zapovjedništvo 3. bojne HVO-a „Mijat Tomić“ tom je prilikom primijetilo kako su se pripadnici Armije BiH nalazili na području južno od Kosnih Luka, na prostoru Pograda kao i na području Tovarnice odakle je ubrzo nakon toga otvorena „žestoka vatra“ u kojoj je ranjen jedan pripadnik HVO-a. Pješački napadi Armije BiH prestali su tek nakon djelovanja topništva HVO-a iz smjera Pisvira prema Tovarnici, kao i području Jablanice.¹⁸⁹⁷ Idućega dana, 7. srpnja, pripadnici Armije BiH izveli su još jedan diverzantski napad u kojemu je poginuo vojnik iz sastava brigade „Kralj Tomislav“ čiji su pripadnici osiguravali dio položaja na tom području.¹⁸⁹⁸ Nakon toga, diverzantski napadi Armije BiH u idućim su se danima proširili i na područje Prozora. U jednom od takvih pokušaja tijekom 9. srpnja na širem području sela Banja Lučića poginula su dva pripadnika brigade „Rama“.¹⁸⁹⁹

Na pojačano djelovanje Armije BiH u HVO-u su reagirali slanjem pripadnika profesionalnih postrojbi HVO-a i dva voda pripadnika HV-a bojne „Zrinski“. Pored toga, zbog boljeg nadzora vlastitog područja zona obrane od Crnog Vrha do Pisvira je po zapovijedi pukovnika Šiljega od 11. srpnja podijeljena na četiri sektora. Prvi sektor obrane obuhvaćao je

¹⁸⁹⁶ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Izvješće za dan 5. 7. 1993. sa stanjem u 07.00, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH 02/2328 od 5. 7. 1993.) od 5. 7. 1993.; R BiH, HZHB, HVO, GS, Mostar, Izvješće o stanju u OZ SzH, str. pov. br. 02-2/1-01-1348/93 od 12. 7. 1993.

¹⁸⁹⁷ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZHB, HVO, III bojna „Mijat Tomić“, Jablanica – Doljani, Izvješće, str. pov. bez broja (br. u IZM OZ SzH Prozor; 01-1903 od 7. 7. 1993.) od 6. 7. 1993. u 22.00; HMDCDR, HVO, GS HVO: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 6. 7. 1993, str. pov. ur. br. 02-2/1-01-bez broja od 7. 7. 1993.; R BiH, HZHB, HVO, OZ SzH, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-1500/93 od 6. 7. 1993.

¹⁸⁹⁸ R BiH, HZHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće u 10.00, str. pov. br. 01-1510/93 od 7. 7. 1993.; R BiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće u 22.00, str. pov. br. 01-1525/93 od 7. 7. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HVO, Brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/445 -93 od 7. 7. 1993.

¹⁸⁹⁹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZHB, HVO, OZ SzH, VOS, IZM Prozor, Načelniku VOS-a, str. pov. br. 04-42/93 od 9. 7. 1993.

područje strateški važnog Makljena odnosno područje od kote 1303 do Golušnice (tt 1301) i za njega je bila zadužena brigada „Rama“. Drugi sektor obrane zahvaćao je šire područje Uzdoła od Menjika do Stožera i za njega je također bila zadužena brigada „Rama“. Na području od sela Homatlje preko Kućana do Hudutskog organiziran je treći sektor za čiju su obranu zadužene brigada „Hrvoje Vukčić Hrvatinić“ i dio brigade „Rama“. Zbog manjka vojnika na tom su sektoru privremeno bila raspoređena prethodno spomenuta dva voda pripadnika HV-a bojne „Zrinski“ i vod ATG Vojne policije HVO-a. Za zapovjednika Trećeg sektora tada je određen časnik iz brigade „Hrvoje Vukčić Hrvatinić“. Posljednji, Četvrti sektor obrane obuhvaćao je šire područje sela Slatine, odnosno prostor od Stusa (tt339) do Pisvira i za njega je bila zadužena brigada „Kralj Tomislav“ i vojnici brigade „Rama“ iz sela Ustirama i Gračac. Svi zapovjednici sektora bili su odgovorni zapovjedniku HVO brigade „Rama“ u Prozoru.¹⁹⁰⁰ Do sredine srpnja za zapovjednike Prvog i Drugog sektora obrane imenovani su zapovjednici 2. i 3. bojne brigade „Rama“ Ivo Dolić i Josip Prskalo.¹⁹⁰¹

Unatoč željenom, nova podjela na sektore obrane nije riješila stalno prisutni problem nedostatka ljudstva HVO-a.¹⁹⁰² Uz postojeća četiri sektora obrane prema Armiji BiH, brigada „Rama“ je i dalje držala položaje prema VRS-e na rubu Kupreškog polja što je za nju bilo veliko opterećenje.¹⁹⁰³ Stoga su za držanje crte angažirani i pripadnici profesionalnih snaga (pukovnija „Ante Bruno Bušić“, bojna „Ludvig Pavlović“...) koje su inače korištene za napadna djelovanja.¹⁹⁰⁴ Njihov boravak na obrambenim položajima pozitivno je djelovao na stanovništvo i ostale pripadnike HVO-a što se naposljetku odrazilo na kvalitetnije održavanje obrambenih položaja.¹⁹⁰⁵ Nedostatak vojnika pokušavao se nadomjestiti i okupljanjem fragmentiranih postrojbi HVO-a koje su se povukle s područja koje je prethodno zauzela Armija BiH. Veći broj tih pripadnika nalazio se u sastavu 1. bojne „Klis“ brigade „Herceg Stjepan“ kao i 2. bojni brigade

¹⁹⁰⁰ IZM OZ SzH, Prozor, Određivanje zona odgovornosti, str. pov. br. 01-1591 od 11. 7. 1993.

¹⁹⁰¹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: Brigada „Rama“ Prozor, Zapovijedam, Prozor, str. pov. br. 01-1318/93 od 14. 7. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: Brigada „Rama“ Prozor, Zapovijedam, Prozor, str. pov. br. 01-1319/93 od 14. 7. 1993

¹⁹⁰² OZ SzH, IZM Prozor, Odgovor na upozorenje, str. pov. br. 01-1738 od 17. 7. 1993.

¹⁹⁰³ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: Brigada „Rama“ Prozor, Zapovijedam, Prozor, str. pov. br. 01-1271/93 od 7. 7. 1993

¹⁹⁰⁴ RBiH, HZHB, HVO, IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće u 22.00, str. pov. br. 01-1597 od 11. 7. 1993.; RBiH, HZHB, IZM OZ SzH, Prozor, Zahtjev za rješavanje problema i izvješće, str. pov. br. 01-1643/93 od 13. 7. 1993.

¹⁹⁰⁵ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad; RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Rama“ Prozor, Izvješće, str. pov. br. 01-1-1288/93 od 12. 7. 1993.

„Stjepan Tomašević“ Novi Travnik čije se ljudstvo nakon povratka iz srpskog zarobljeništva nalazilo na području Livna. Prema podacima zapovjednika OZ SzH u tim je bojnama, uključujući i satniju HVO-a iz Sebešića, bilo vojnika koliko u tri bojne brigade „Rama“.

Međutim, problem je bio praktičan angažman ljudstva fragmentiranih postrojbi HVO-a. Zbog toga se zapovjednik OZ SzH Željko Šiljeg požalio na političke i vojne predstavnike HVO-a koji se nisu potrudili okupiti demoralizirano ljudstvo iz Novog Travnika i angažirati ga na crti bojišta.¹⁹⁰⁶ Pokušaj Zapovjedništva OZ SzH da animira i angažira vojnike brigade „Stjepan Tomašević“ na području Prozora naposljetku nije bio uspješan.¹⁹⁰⁷ Naime, vrlo je malo vojnika prihvatilo poziv da se uključi u borbu.¹⁹⁰⁸ Manjak vojnika na crti najbolje ilustrira zapovijed zapovjednika brigade „Rama“ Marinka Zelenike iz druge polovice srpnja o izradi procjene za uključivanja žena u sastav brigade.¹⁹⁰⁹

Da je Armija BiH bila sve agresivnija i poduzetnija vidi se iz topničkog napada na Prozor 12. srpnja što je bilo prvo takvo granatiranje od strane muslimanskih snaga na koje je HVO odgovorio istom mjerom u smjeru Jablanice.¹⁹¹⁰ Nekoliko dana iza toga muslimanska strana pojačala je aktivnosti na području sjevernije od općinskog područja Prozora. Naime, novi razlog HVO-u za brigu bilo je izbijanje sukoba s Armijom BiH u Bugojnu.¹⁹¹¹ U namjeri sprječavanja angažmana snaga HVO-a iz Prozora prema Bugojnu, Armija BiH je 18. srpnja ponovno granatirala gradsko područje Prozora. Na navedeni topnički napad, hrvatska strana iz Prozora uzvratila je topničkim djelovanjem u smjeru područja oko sela Cvrče, istovremeno upućujući topničku podršku snagama HVO-a Fojnice na prostoru Dusine, Fojnice i Tješila gdje su se postrojbe HVO-a nalazile u teškoj situaciji nakon što su jedinice Armije BiH uspjele „očistiti“, odnosno staviti pod svoju kontrolu uže gradsko područje Fojnice.¹⁹¹²

¹⁹⁰⁶ OZ SzH, IZM Prozor, Odgovor na upozorenje, str. pov. br. 01-1738 od 17. 7. 1993.

¹⁹⁰⁷ Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Redovito borbeno izvješće sa stanjem u 08.00, str. pov. br. 02/2531 od 13. 7. 1993.

¹⁹⁰⁸ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zbirno izvješće za dan 15. 7. 1993., str. pov. br. 02-2/1-02-1384/93 od 16. 7. 1993.

¹⁹⁰⁹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: Brigada „Rama“, Zapovjed, str. pov. br. 1359/93 od 17. 7. 1993.

¹⁹¹⁰ RBiH, HZHB, HVO, IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-1649 od 13. 7. 1993.

¹⁹¹¹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Eugen Kvaternik“, Bugojno, Vanredno izvješće, str. pov. br. 01-99-120-131/93 od 17. 7. 1993. u 23.00; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Eugen Kvaternik“, Bugojno, Vanredno izvješće, str. pov. br. 01-99-120-130/93 od 17. 7. 1993. u 23.00; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 08.00 sati, str. pov. br. 02/2640-93 od 18. 7. 1993.

¹⁹¹² HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01 -11759/93 od 19. 7. 1993. u 21.00; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Eugen Kvaternik“, Bugojno, Vanredno izvješće, str. pov. bez broja (br. primitika u OZ SzH 02/

Slanije pojačanja iz Prozora u smjeru Bugojna oslabilo je obrambene položaje HVO-a u istočnim dijelovima prozorske općine te prema Klisu i Jablanici gdje su sukobi manjeg intenziteta bili svakodnevno aktivni.¹⁹¹³ Borbe su uglavnom vođene na području Drugog i Trećeg sektora, odnosno oko Uzdola i prostora oko Kućana. Tako su i tijekom 19. srpnja snage Armije BiH napale crtu obrane kod Kostreša i na području Uzdola.¹⁹¹⁴ Istoga dana, pripadnici HVO-a na području Slatine i Pisivra su obaviješteni o izglednom napadu Armije BiH na njihovu crtu.¹⁹¹⁵ Nakon minobacačkih napada Armije BiH na Doljane 20. srpnja zapovjednik 3. bojne „Mijat Tomić“ je od brigade „Kralj Tomislav“ tražio pomoć za uređivanje crte obrane i postavljanje minskih polja.¹⁹¹⁶ Taj je napad izveden na dan patrona, odnosno sveca zaštitnika lokalne katoličke župe (Sv. Ilija) pa je i granatiranje bilo usmjereno prema području crkve u Doljanima.¹⁹¹⁷

Zbog dojava o mogućem napadu Armije BiH u smjeru Doljana i Prozora GS HVO-a je 20. srpnja zapovjedio punu bojnu spremnost svih postrojbi HVO-a na području Gornjeg Vakufa i Prozora.¹⁹¹⁸ Povodom očekivanih bojnih djelovanja GS HVO-a je istovremeno uputio i zasebnu zapovijed o sprječavanju samovolje „pojedinaца i grupa“ inzistirajući na zaštiti civila i imovine.¹⁹¹⁹ Navedenom zapovijedi hrvatska strana nastojala je spriječiti popratne ratne pojave i mogućnost osвете dijela pripadnika HVO-a za gubitke u napadima Armije BiH na području Bugojna i Gornjeg Vakufa.¹⁹²⁰

2666 od 19. 7. 1993) od 18. 7. 1993. u 11.00; ICTY: Ratni dnevnik 3. korpusa, od 16. 5. - 28. 7. 1993, od 18. 7. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Odjel obrane, GS HVO, Mostar, Obavještenje o stanju na bojišnicama u protekla 24 sata, str. pov. br. 02-2/1-02-1408 od 18. 7. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Vojna policija Rama – Prozor, Izvješće o izvršenju diverzantsko – izviđačke akcije „Mačiji skok“ na području jugo-istočnog dijela Općine Rama u periodu od 17. 7. – 21. 7. 1993., br. 01-1877/ 93 od 22. 7. 1993. U potpisu zapovjednik Ilija Franjić

¹⁹¹³ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Redovno borbena izvješće, str. pov. br. 02-115/93 od 19. 7. 1993.

¹⁹¹⁴ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Redovno izvješće, str. pov. br. 02-115/93 od 19. 7. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Prozor, Izvješće za dan 20. 7. 1993. sa stanju 19.00, str. pov. br. 02-116/93 od 20.7. 1993.

¹⁹¹⁵ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZHB, br. „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, bez predmeta od 19. 7. 1993.

¹⁹¹⁶ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, bojna „Mijat Tomić“, Jablanica – Doljani, str. pov. bez broja (br u OZ SzH 02/2769 od 21. 7. 1993.) od 21. 7. 1993.

¹⁹¹⁷ S. IDRIZOVIĆ. *Istina o Jablanici*, 204.

¹⁹¹⁸ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Zapovijed za djelovanje, str. pov. dj. br. 02-2/1-01-1451 od 20. 7. 1993.

¹⁹¹⁹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Postupci prema zarobljenima i civilima, str. pov. dj. br. 02-2/1-01-1452 od 20. 7. 1993.

¹⁹²⁰ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, brigada „dr. Ante Starčević“, Uskoplje, Operativno izvješće za 20. 7. 1993., str. pov. int. broj 8240 od 20. 7. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Redovno borbena izvješće, str. pov. br. 01-1909 od 23. 7. 1993.

Za intervenciju prema Bugojnu na području Prozora okupljena je skupina pripadnika lokalne Vojne policije HVO-a čiji su pripadnici zajedno s dijelom bojne „Zrinski“ i pripadnicima ATG Vojne policije HVO-a poslijepodne 22. srpnja iz smjera Raduškog kamena krenuli u smjeru Gračanice, važnog sela na cesti između Bugojna i Gornjeg Vakufa. Pomoć je poslana nakon informacije da su hrvatske snage zauzele Gračanicu pa je zapovjednik OZ SzH obavijestio zapovjednika brigade HVO-a u Bugojnu o slanju interventne skupine. S obzirom na manji broj pripadnika skupine koja je krenula u prodor prema Gračanici čini se kako je njihov zadatak bio stvaranje preduvjeta za organiziranje prohodnog područja i smjera kojim je mogla biti upućena veća pomoć prema Bugojnu i obrnuto.¹⁹²¹ Spomenuta skupina je stigla do kote Oglavak na kojoj je postavljen privremeni položaj s kojeg je dio skupine krenuo u izviđanje područja prema Gračanici.¹⁹²² Međutim, ta se namjera HVO-a pokazala neostvarivom jer su snage Armije BiH 24. srpnja zauzele Gračanicu.¹⁹²³ Istovremeno, pripadnici hrvatskih snaga koji su se nalazili na dijelu Raduše zauzeli su položaje Armije BiH na području Rogovice (Lihe).¹⁹²⁴ Nakon toga, hrvatskoj strani preostalo je ovladati područjem Planinice, Skrta i Ivice koje su preko sela Kordića bile uvezane sa snagama Armije BiH u Gračanici. Za takvo što hrvatskim snagama bila je potreba osjetnija pomoć u ljudstvu.¹⁹²⁵ Međutim, pokušaji upućivanja pomoći u Bugojno pokazali su se uzaludnima jer je 26. srpnja grad zauzet od Armije BiH. U skladu s time, vodstvo bugojanskoga HVO-a obavijestilo je nadređeno Zapovjedništvo HVO-a na IZM OZ SzH u Prozoru o povlačenju preostalih snaga HVO-a i najvećega dijela civilnog stanovništva.¹⁹²⁶

U nastojanju da iskoriste usmjerenost hrvatske strane na događaje u Bugojnu i Gornjem Vakufu, 44. brdska brigada Armije BiH je 23. srpnja ojačana vodom policije SJB Jablanica radi

¹⁹²¹ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Obavještenje o stanju na bojišnicama u protekla 24 sata, str. pov. br. 02-2/1-02-1523/93 od 24. 7. 1993.

¹⁹²² HMDCDR, HVO, GS HVO; RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Obavještenje o stanju na bojišnicama u protekla 24 sata, str. pov. br. 02-2/1-02-1502/93 od 23. 7. 1993.; Razgovor s pripadnikom Vojne policije HVO-a iz Prozora koji je sudjelovao u navedenom pothvatu od 21. 3. 2020.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Informacija, str. pov. br. 01-1857/93 od 21. 7. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; RBiH, HZHB, HVO, brigada „Eugen Kvaternik“, Bugojno, bez predmeta, str. pov. br. 14-122-114/93 od 26. 7. 1993.

¹⁹²³ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-1934/93 od 24. 7. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; RBiH, HZHB, brigada „Eugen Kvaternik“, Bugojno, Izvješće sa stanjem u 23.00 sati, str. pov. br. 14-122-94/93 od 25. 7. 1993.

¹⁹²⁴ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZHB, HVO, OZ SzH, Saznajna služba, Tomislavgrad, Izvješće op. br. 192/93, str. pov. br. 04-294/93 od 24. 7. 1993.

¹⁹²⁵ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, brigada „Eugen Kvaternik“, Bugojno, bez predmeta, str. pov. br. 14-122-96/93 od 25. 7. 1993.

¹⁹²⁶ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, brigada „Eugen Kvaternik“, Bugojno, bez predmeta, str. pov. br. 14-122-114/93 od 26. 7. 1993.

napada na položaje HVO-a.¹⁹²⁷ U noći 23. na 24. srpnja Armija BiH je bez uspjeha napala položaje HVO na koti Majan kod sela Hudutskog.¹⁹²⁸ Bila je to najava ambicioznijih napadnih djelovanja na većini sektore obrane Prozora koji su 25. srpnja otpočeli napadom Armije BiH iz smjera Studenčice na položaje HVO-a na Kostreš i na zaseok Glibe u selu Donja Vast. Istoga dana napadnuti su i položaji HVO-a na području Drugog sektora obrane, Jurića, šireg područje Uzdola i Banja Lučice. Svi su napadi odbijeni a u HVO-u su smatrali da im je stvarni cilj prodor prema Crnom Vrhu.¹⁹²⁹ Istovremeno su napadnuti i položaji brigade „Rama“ na području od Golušnice do sela Gliba kod Uzdola.¹⁹³⁰

8. 1. Napad Armije BiH na selo Doljane

Istoga dana kada su snage Armije BiH zauzele Bugojno Bugojnom, 26. srpnja u Jablanici su dovršene pripreme muslimanskih snaga za napad na selo Doljane. Toga su dana policajci MUPA- BiH iz sastava SJB Jablanica i pripadnici 44. brdske brigade Armije BiH prebačeni iz Jablanice na područje Dive Grabovice u neposrednoj blizini sela Grabovice. S toga područja su nakon dva dana pješaćenja preko relativno teško pohodnog planinskog područja stigli do Stupara, jednog od zaselka sela Doljana. U noći 27. srpnja u blizini Stupara miješana skupina pripadnika Armije BiH i SJB Jablanica se podijelila u dvije skupine od kojih je manja krenula u smjeru dijela Doljana pod nazivom Krkače.¹⁹³¹ Istovremeno je Armija BiH do 28. srpnja neopaženo ubacila nekoliko diverzantskih skupina na područje sjeverno od Doljana odnosno oko Pivira i Pomena preko kojega je HVO radio na izgradnji ceste Doljani – Gračac.¹⁹³² Toga je dana u širem prostoru Slatine izvršena smjena vojnika brigade „Kralj Tomislav“ od kojih je dio upućen u Prozor gdje su

¹⁹²⁷ E. ZEBIĆ, 1992.-1995. *Moja priča*, 226.

¹⁹²⁸ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: Brigada „Rama“, Redovno borbeno izvješće za dan 24. 7. 1993., str. pov. br. 02-122/93 od 24. 7. 1993.; HMDCDR, HVO, GS HVO: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Obavještenje o stanju na bojišnicama u protekla 24 sata, str. pov. br. 02-2/1-02-1541/93 od 25. 7. 1993.

¹⁹²⁹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: Brigada „Rama“, Redovno izvješće., str. pov. br. 02-122/93 (br. primitka u OZ SzH 02/2879 od 26. 7. 1993.) od 25. 7. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Izvanredno izvješće sa stanjem u 15. 00 sati, str. pov. br. 01-1957 od 25. 7. 1993.

¹⁹³⁰ „Ratna kronika za srpanj 93; Rama ostaje hrvatska zemlja“, *Ramski vjesnik*, kolovoz 1993., 4.

¹⁹³¹ E. ZEBIĆ, 1992.-1995. *Moja priča*, 226.

¹⁹³² HMDCDR, HVO, UVP: Brigadna Vojna policija (bVP), Široki Brijeg, Izvješće od 19.8.1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Dolazak majstora mehaničara, zapovjed, str. pov. br. 01-2004 od 27. 7. 1993.

se okupljale snage radi pružanja pomoći i prihvata Hrvata koji su se povlačili iz Bugojna.¹⁹³³ Njihov odlazak je oslabio crtu HVO-a što je vrlo vjerojatno bilo primijećeno od strane skupine Armije BiH koja je prethodno stigla iz Jablanice.

Tijekom jutra 28. srpnja Armija BiH je najprije izvršila napad na položaje HVO na području Tošćanice u kojemu je ranjeno nekoliko vojnika HVO-a. Zbog toga je iz Kućana u Tošćanicu upućeno sanitetsko vozilo brigade „Rama“ koje je dočekano u zasjedi pripadnika Armije BiH. Dva su bolničara pritom ubijena dok je treći nestao. Nedugo zatim na istom mjestu u zasjedu je upalo vozilo s tri pripadnika brigade „Hrvoje Vukčić Hrvatinić“. U naporima oko njihovima izvlačenja iz zasjede u borbi s pripadnicima Armije BiH poginula su tri, ranjena tri, a za pet vojnika, uglavnom iz brigade „Hrvoje Vukčić Hrvatinić“, se nije znala sudbina.¹⁹³⁴

Upadom diverzantskih skupina Armije BiH na području Hudutskog i Tošćanice skrenuta je pozornost s glavnog smjera napada muslimanskih snaga prema Doljanima. Jedna od skupina Armije BiH i policije SJB Jablanica, čiji su pripadnici prošli neopaženo straže HVO-a raspoređene na području oko Doljana, kod Pomena je (kota 904) minirala dio ceste Doljani – Gračac. U povratku u Doljane iz smjera Gračaca na postavljene mine naišao je jedan pripadnik HVO-a koji je smrtno stradao.¹⁹³⁵ Prema izvještajima hrvatske strane, pripadnici HVO-a su stigli na mjesto stradavanja vojnika kojega su prebacili do Doljana. Međutim, nedugo nakon njihova povratka u Doljane oko 09. 30 sati 28. srpnja počeo je glavni napad pripadnika policije SJB Jablanica i vojnika 44. brdske brigade na Doljane. Napad je dijelom snaga izveden iz smjera Jablanice, a dijelom s ubačenim pripadnicima u zaleđu HVO-a iz smjera zaseoka Krkače i Stupara, odnosno u neposrednoj blizini Zapovjedništva i centra veze bojne „Mijat Tomić“. Istovremeno je ubačena skupina koja je minirala dio ceste na području Pomena napala položaje HVO-a na području Pisvira. Uslijed neočekivanog napada „s leđa“, s crte obrane povukla se manja skupina domobrana i

¹⁹³³ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HVO, Brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/465-93 od 27. 7. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Redovno borbena izvješće, str. pov. br. 01-2016 od 27. 7. 1993.

¹⁹³⁴ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Hrvoje Vukčić Hrvatinić“ Jajce, Kućani, Izvješće sektor Kućani, str. pov. bez broja od 28. 7. 1993. U potpisu Josip Šikić; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: IZM OZ SZH Prozor, Redovno borbena izvješće sa stanjem u 23.00 sati, str. pov. br. 01-2045 od 28. 7. 1993.

¹⁹³⁵ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Izvanredno izvješće sa stanjem u 14.00 sati, str. pov. br. 02/2955 od 28. 7. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: IZM OZ SZH Prozor, Izvanredno izvješće sa stanjem u 11. 00 sati, str. pov. br. 01-2030 od 28. 7. 1993.; HMDCDR, HVO, Ured Predsjednika (dalje: UP) HR HB: Centar za ljudska prava, Popis ubijenih i identificiranih osoba iz Doljana, Međugorje. U potpisu dr. Marko Radoš

posluga jednog topa s Pisvira što je muslimanskoj strani omogućilo olakšano zaposjedanje toga područja.¹⁹³⁶

U trenutku napada muslimanskih snaga, najveća koncentracija pripadnika HVO-a nalazila se na širem prostoru Kosnih Luka gdje su bila raspoređena 43 vojnika bojne „Mijat Tomić“. Približno 15 vojnika HVO-a nalazilo se na prostoru Stropa sa zadatkom patroliranja na pravcu Strop – Malo Sljeme – Goli rat s ciljem zaštite bočnih položaja HVO-a u Kosnim Lukama i planinskog prolaza u smjeru Doljana. Većinu vojnika bojne „Mijat Tomić“ od njih ukupno „179“ zajedno s „88“ domobrana i „11 vojnih i civilnih policajaca“ napad je zatekao na području vlastitih zaseoka Doljana. Osim njih, na obližnjem brdu Borovac smještenom nasuprot kote 902 i Tovarnice, kao i na položajima „Štitnog brda“ i u pričuvi na području Kosnih Luka bilo je 26 vojnika HVO-a iz Širokog Brijega. Većina preostalih vojnika HVO-a iz Širokog Brijega, njih 60 do 100 bili su smješteni na zapadnom izlazu iz Doljana u zaseoku Kraji.¹⁹³⁷ Iako su snage HVO-a bile raspoređene na položajima prema Jablanici napad muslimanske strane sa svih strana ih je iznenadio. Iznenadenje širokim napadom bilo je bilo rezultat njegove pomne pripreme i preciznih izviđanja radi odabira smjera za ubacivanje snaga preko područja iznad zaseoka Krkače i Stupara koje hrvatska strana nije detaljno nadzirala.

Informaciju o napadu pripadnika Armije BiH i muslimanske policije na Doljane, hrvatska strana na IZM-u OZ SzH u Prozoru dobila je od pripadnika brigade „Kralj Tomislav“ koji su se nalazili u Slatini.¹⁹³⁸ Na navedenu informaciju o spomenutim događajima, zapovjednik brigade „Kralj Tomislav“ Željko Glasnović, koji se u tim trenucima nalazio u Prozoru, izdao je zapovijed o ojačavanju postojećih položaja HVO-a na Sovićkim vratima gdje su trebali stići pripadnici Kupreške bojne HVO-a. Glasnović je u isto vrijeme zbog nepoznavanja preciznog stanja na tom području tražio izviđanje područja Doljana i Sovića.¹⁹³⁹ Radi zaustavljanja postojećih napada,

¹⁹³⁶ HMDCDR, HVO, GS HVO; R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Obavještenje o stanju na bojišnicama u protekla 24 sata, str. pov. br. 02-2/1-02-1604/93 od 29. 7. 1993.; HMDCDR, HVO, UVP: Bojna Vojne policije, Izvješće (Komisija Vojnog suda iz Mostara) od 22.9.1993.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Odgovor na traženje, str. pov. br. 01- 2041 od 28. 7. 1993.

¹⁹³⁷ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 277.; R BiH, HZHB, HVO, OZ JiH, III bojna „Mijat Tomić“, Jablanica, Izvješće – prijepis za dan 28. 7. 1993., bez broja (br. primitka u SIS Mostar 704 od 19. 8. 1993) od 17. 8. 1993.

¹⁹³⁸ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HVO, brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Žurno, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SzH 01-2031 od 28. 7. 1993) od 28. 7. 1993.

¹⁹³⁹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, IZM OZ SZH, Prozor, Poduzimanje mjera, str. pov. br. 01-2033 od 28. 7. 1993.

hrvatska strana je s područja Risovca djelovala topništvom u smjeru Jablanice.¹⁹⁴⁰ Poslijepodne 28. srpnja HVO je potvrdio gubitak nadzora nad područjem Pisvira i nastavak borbi u Doljanima.¹⁹⁴¹ Zapovjednik OZ SZH pukovnik Željko Šiljeg tom je prilikom potvrdio potpuni gubitak veze s pripadnicima HVO-a u Doljanima, što je bio jasan znak razbijanja HVO-a na tom području. Šiljeg je usputno izvijestio o slanju pojačanja iz smjera Gračaca i Slatine, tražeći od pripadnika brigade „Kralj Tomislav“ i „Posušje“ spajanje s pripadnicima HVO-a iz Širokog Brijega koji su se nalazili u Krajima, zapadno od Doljana, odakle je tražio protunapad u smjeru kote 680 odnosno na područje nasuprot zaselka Krkače.¹⁹⁴² Šiljeg je u naknadnom izvještaju potvrdio kako su crte obrane u obližnjoj Slatini sigurne, a na području sektora Kućani – Hudusko „konsolidirane“ za tu priliku ističući problem Pisvira koji su pripadnici HVO-a „blokiral“ no ne i vratili pod svoj nadzor. Radi onemogućavanja „utvrđivanja“ muslimanskih snaga na ključnim kotama poput Pisvira, Šiljeg je tražio hitno okupljanje snaga i brzi protuudar prema Doljanima.¹⁹⁴³

Nepovoljan položaj u kojemu se našli hrvatski civili iz Doljana i vojnici HVO-a koji su povlačili prema Risovcu bio je očit u kasnim poslijepodnevnim satima 28. srpnja na planinskom području iznad Doljana poznatom kao Stipića livade. Naime, nakon višesatnog pješaćenja na to područje stigla je veća grupa civila i pripadnika HVO-a koje su u pripremljenoj zasjedi dočekali pripadnici Armije BiH i muslimanske policije SJB Jablanica. U toj zasjedi smrtno je stradao veći broj vojnika HVO-a ali i stanoviti broj civila. Nakon toga, od preživjelih pripadnika HVO-a i civila zatražena je predaja koja je rezultirala zarobljavanjem nekoliko vojnika i civila koji su tada odvojeni. Ti su zarobljeni vojnici HVO-a poslije fizičkog maltretiranja naposljetku svirepo ubijeni. Nekoliko preživjelih civila je potom odvedeno u obližnju planinarsku kuću gdje se već nalazio jedan ranjeni pripadnik HVO-a.¹⁹⁴⁴ Spomenuto djelovanje muslimanske strane za posljedicu je imalo 14 poginulih pripadnika HVO-a i tri hrvatska civila.¹⁹⁴⁵ Zločinu na Stipića livadi prethodilo

¹⁹⁴⁰ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: HVO, brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Žurno, str. pov. bez broja (br. primitka u OZ SZH 01-2034 od 28. 7. 1993) od 28. 7. 1993.

¹⁹⁴¹ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SZH, Prozor, Vanredno izvješće sa stanjem u 14.00 sati, str. pov. br. 01-2035 od 28. 7. 1993.

¹⁹⁴² HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad; brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, str. pov. br. 02-2-1112 od 28. 7. 1993.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 417.

¹⁹⁴³ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SZH Prozor, Prozor, Stanje na bojišnici, str. pov. br. 01-2042/93 od 28. 7. 1993.

¹⁹⁴⁴ HMDCDR, HVO, UP HR HB: Iskaz, Doljani, Centar za ljudska prava u Međugorja, Kata Soldo 1937., 2.8.1993.; HMDCDR, HVO, UVP: BVP, Zapisnik- Rajić Ilija zv. Kobac, bez broja od 16.8.1993., 4-5.

¹⁹⁴⁵ D. MARIJAN, A. NAZOR, Z.M. JELIĆ, P. KOLAKUŠIĆ, *Domovinski rat i zločini nad Hrvatima u Bosni i Hercegovini 1991. – 1995.; Prilog istraživanju zločina nad Hrvatima u Bosni i Hercegovini*, knj.2, 147-148.

je ubojstvo nekoliko hrvatskih civila i pogibija pripadnika HVO-a u drugim zaseocima Doljana.¹⁹⁴⁶ Ukupno, na području Doljana 28. srpnja hrvatska strana imala je gubitke od 28 poginula pripadnika HVO-a i pet civila.¹⁹⁴⁷ Najveći broj preostalih civila njih ukupno 234, kao i 19 vojnika HVO-a koji nisu uspjeli izbjeći s područja sela, zarobili su pripadnici Armije BiH koji su ih zatvorili u prostorijama lokalnog Muzeja u Jablanici. Zajedno sa spomenutim zarobljenicima iz Doljana je u Jablanicu stigla i veća skupina od 59 djece koja je zatvorena zajedno s ostalim zarobljenicima.¹⁹⁴⁸

Daljnje napredovanje muslimanskih snaga 29. srpnja HVO je zaustavio na području „Crvene stijene – k. 684 (u blizini Krkače op.a) – Kraje – Milaševac“.¹⁹⁴⁹ Zaustavljanje muslimanskog prodora na tom području značilo je gubitak kontrole HVO-a nad ključnim dijelom Doljana. Na muslimanski uspjeh HVO je reagirao prikupljanjem dostupnih snaga u području Slatine i Kraja koje je namjeravao uputiti prema Doljanima. Za napad na Pisvir i Pomen, u Slatini i Gračacu su prikupljene snage iz sastava brigada „Rama“ i „Kralj Tomislav“. Te su snage ojačane policajcima Policijske stanice (PS) iz Prozora koji su stavljeni pod zapovjedništvo „sektora Slatina“ do povratka izgubljenih položaja.¹⁹⁵⁰ Tijekom 29. srpnja pripadnici HVO-a u zoni odgovornosti „sektora Slatina“ nalazili su se na području kote 944, ispod Pisvira u smjeru Slatine te u neposrednoj blizini Pomena u području Guljevih kuća. Zapovjednik OZ SzH je upravo od tih pripadnika HVO-a naredio napad u smjeru Pisvira i Pomena.¹⁹⁵¹ Međutim, hrvatska strana usprkos topničkom djelovanju prema Pomeni i Pisviru do kraja 29. srpnja nije uspjela zauzeti to

¹⁹⁴⁶ HMDCDR, HVO, UP HR HB: Centar za ljudska prava, Popis ubijenih i identificiranih osoba iz Doljana, Međugorje. U potpisu dr. Marko Radoš; HMDCDR, HVO, UP HR HB: R BiH, HZ HB, HVO, Općina Jablanica, Doljani, Spisak, br. 2505/93 od 29.9.1993.

¹⁹⁴⁷ D. MARIJAN, A. NAZOR, Z.M. JELIĆ, P. KOLAKUŠIĆ, *Domovinski rat i zločini nad Hrvatima u Bosni i Hercegovini 1991. – 1995.*; *Prilog istraživanju zločina nad Hrvatima u Bosni i Hercegovini*, knj.2, 147-148.; Neki od postratnih bošnjačkih autora kod navođenja žrtava iz Doljana očito namjerno izbjegavaju postaviti popis civilnih žrtava. Vidi; S. IDRIZOVIĆ. *Istina o Jablanici*, 221-223.

¹⁹⁴⁸ HMDCDR, HVO, UP HR HB: Centar za ljudska prava, Informacija o masakru u selu Doljani kod Jablanice, br. 01-2/93 od 4.8.1993.; HMDCDR, HVO, UP HR HB: Općina Jablanica, Posušje, Spisak, br. 2505/93 od 28.8.1993.; HMDCDR, HVO, UP HR HB: R BiH, HZ HB, HVO, Općina Jablanica, Doljani, Spisak, br. 1313/93 od 7.12.1993.; HMDCDR, HVO, UVP: R BiH, HZ HB, HVO, Odjel obrane, Brigada Marijo Hrkać-Ćikota, Široki Brijeg, Zapisnik, bez broja od 26.8.1993.; Zatočeni i razmijenjeni civili u obrambenom ratu 1993. Općina Jablanica, U: *Hrvati Jablanice -prošlost, sadašnjost, budućnosti*, 186-194.

¹⁹⁴⁹ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Tražimo, točno i hitno izvješće, br. službeno (pečat Centra veze (CV) od 29. 7. 1993. u 14. 40. D. Ćurić) od 29. 7. 1993.

¹⁹⁵⁰ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: IZM OZ SzH, Prozor, Angažiranje civilne policije- zapovjed, str. pov. br. 01-2046 od 28. 7. 1993.

¹⁹⁵¹ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, IZM OZ SzH, Prozor, Odgovor na zahtjev, str. pov. br. 01-2055/93 od 29. 7. 1993.

područje.¹⁹⁵² Istovremeno su na šire područje zapadnih prilaza Doljanima dovedena pojačanja HVO-a iz Širokog Brijega, Posušja i Tomislavgrada. Ona su 29. srpnja bila u rasporedu: 30 domobrana razmješteno je na položajima oko potoka Milaševac; u zaseoku Kraje bilo je 80 vojnika Kažnjeničke bojne i 30 vojnika iz Širokog Brijega; desno od njih, na području kote 684 u neposrednoj blizini Krkače i na Jelovom kiku kota 1387 bili su vojnici iz Posušja i „Kupreške bojne“; 80 vojnika iz Širokog Brijega bilo je na širem području Stropa i njihov je zadatak bio da preko Sljemena i Malog Sljemena u dolini rijeke Doljanke blokiraju dovođenje muslimanskih pojačanja iz Jablanice.¹⁹⁵³ Od razbijene bojne „Mijat Tomić“ prikupljen je dio vojnika koji je zamijenio snage HVO-a iz Posušja koje su prebačene na područje Drežnice.¹⁹⁵⁴ S tim je snagama HVO 30. srpnja izveo protunapad u kojemu je jedino brigada „Kralj Tomislav“ vratila dio izgubljene crte na području Pomena.¹⁹⁵⁵ S obzirom na minimalne pomake HVO-a, nastavak borbi na području Doljana bio je očekivan rasplet događaja.

8. 2. Pokušaj prodora Armije BiH prema Prozoru 31. srpnja 1993. godine

Napad Armije BiH na Doljane 28. srpnja i istovremeni poraz HVO-a u Bugojnu, uz ogromne ljudske gubitke i humanitarnu krizu izazvanu povlačenjem nekoliko tisuća Hrvata kao i vojnika HVO-a u smjeru Prozora i Kupresa, zadali su Zapovjedništvu OZ SzH nove probleme na njihovoj temeljnoj zadaći – odgovoru na muslimanske napade.¹⁹⁵⁶ Uz to je GS HVO zbog pregovora u Ženevi 30. srpnja zapovjedio prekid svih borbi. Radi povoljnije pregovaračke pozicije od postrojbi HVO-a je traženo striktno pridržavanje navedene zapovijedi.¹⁹⁵⁷ Zapovijed je dana

¹⁹⁵² HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, IZM OZ SzH, Prozor, Odgovor na zamolbu, str. pov. br. 01-2061/93 od 29. 7. 1993.

¹⁹⁵³ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, IZM OZ SzH, Prozor, Izvješće, str. pov. br. 01-2077/93 od 30. 7. 1993.

¹⁹⁵⁴ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HVO, brigada „Kralj Tomislav, Tomislavgrad, Izvješće, str. pov. bez broja (br. u IZM Prozor 01/2088/93 od 30. 7. 1993) od 30. 7. 1993.

¹⁹⁵⁵ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, IZM OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-2078/93 od 30. 7. 1993. u 21. 30

¹⁹⁵⁶ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 20. 00 sati, str. pov. br. 02/2965 od 28. 7. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; R BiH, HZHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Ciljevi koje treba tući, str. pov. br. 01-2076/93 od 30. 7. 1993.; ; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; R BiH, HZHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-2078/93 od 30. 7. 1993. u 21. 30.

¹⁹⁵⁷ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, Odjel obrane, GS, Mostar, Zapovijed, str. pov. br. 02-2/1-01-1616/93 od 30. 7. 1993.

nakon sastanka predstavnika Armije BiH, HVO-a i VRS koji su pod pokroviteljstvom UNPROFOR-a održani u zračnoj luci Butmir u Sarajevu dogovorili prekid vatre.¹⁹⁵⁸

Međutim, muslimanska strana se nije obazirala na sporazum i nastavila je napade na HVO u dolini Vrbasa. Potvrdu toga dao je komandant OG „Zapad“ iz sastava 3. korpus Armije BiH Selmo Cikotić koji je upravo 30. srpnja, u vrijeme kada je potpisan sporazum o prekidu vatre, komandantu 317. brdske brigade iz Gornjeg Vakufa naredio napad na Crni vrh koji je trebao uslijediti tijekom sljedećeg dana, 31. srpnja.¹⁹⁵⁹ Zauzimanjem Crnog vrha muslimanska strana bila je u mogućnosti nadzora dijela glavna cestovne komunikacije kao i strateški važnog prijevoja Makljena što je u praksi značilo odsijecanje postrojbi HVO-a u Gornjem Vakufu od Prozora ali i stavljanje pod kontrolu i gradskog područja Prozora.¹⁹⁶⁰

U trenutku izdavanja navedene naredbe, komandant OG „Zapad“ Armije BiH Selmo Cikotić je prema vlastitom priznanju na raspolaganju imao između „7000 i 8000“ vojnika raspoređenih na području Bugojna, Novog Travnika i Gornjeg Vakufa.¹⁹⁶¹ Istovremeno s izdavanjem naredbe za napad na položaje HVO-a na Crnom vrhu Cikotić je naredio granatiranje prostora oko Raduškog kamena preko kojega se u smjeru Prozora i Rame povlačio veći broj hrvatskih civila i vojnika HVO-a iz Bugojna.¹⁹⁶²

Cikotićeva naredba je realizirana ujutro 31. srpnja napadom snaga Armije BiH iz smjera sela Pridvorci i Voljevac na položaje HVO-a na Crnom vrhu, težišno na dijelu Zgonova. Istovremeno je Armija BiH iz smjera sela Hera napala položaje HVO-a na širem području Uzdola kako bi spriječila slanje pomoći u smjeru Crnog vrha. Armija BiH je napadala i na području Gornjeg Vakufa, na pravcu Bistrica – Krupa – Milići – Ždrimci – Dobroštin do kote Škarina glava. U napadu na Crni vrh muslimanske snage su zauzele položaje HVO-a na kotama Hasićka i 1303, kao i predjelu Zgonova s kojih se u panici povukla manja skupina vojnika brigade „Rama“.¹⁹⁶³ Napade je usporedno podržavalo topništvo Armije BiH koje je granatiralo Prozor. U granatiranju Prozora pogođeno je industrijsko postrojenje „Unis“, u kojem je uništena cisterna s gorivom i

¹⁹⁵⁸ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, GS, Kiseljak, Zapovjedam, str. pov. br. GS 1768-01/93 od 30. 7. 1993.; S. ŠIBER, *Prevare, zablude istina*, 163.

¹⁹⁵⁹ ICTY: RBiH, Armija BiH, Komanda OG „Zapad“, Naređenje, str. pov. br. 01/546-93 od 30. 7. 1993.

¹⁹⁶⁰ ICTY: Predmet: IT-01-48-T *Presuda*, od 16. 11. 2005., bilješka 516., 71.

¹⁹⁶¹ ICTY: Predmet: IT-01-48-T, *Transkript svjedočenja, Selmo Cikotić*, 23. 2. 2005., 5.

¹⁹⁶² ICTY: RBiH, Armija BiH, Komanda OG „Zapad“, Naređenje, str. pov. br. 01/546-93 od 30. 7. 1993.

¹⁹⁶³ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „dr. Ante Starčević“, Uskoplje, Operativno izvješće za 31. 7. 1993. sa stanjem do 10.00 sati, str. pov. interni broj 3429 od 31. 7. 1993.; RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-2098/93 od 31. 7. 1993. u 21.00

jedan tenk dok je drugi bio teško oštećen. Pri tom je poginuo jedan pripadnika HVO-a, a ranjeno je više njih.¹⁹⁶⁴

Pokušaj pripadnika voda vojnika 2. bojne brigade „Rama“ da pruži pomoć pripadnicima HVO-a na području kote 1303 i Zgonovima nije bio uspješan jer je skupina koju je vodio zapovjednik 2. bojne upala u zasjedu Armije BiH.¹⁹⁶⁵ Na taj način, uspješnim zauzimanjem položaja HVO-a na Zgonovima Armija BiH se vratila na položaje na kojima je bila u listopadu 1992. odnosno tijekom borbi za grad Prozor. Povlačenje HVO-a s položaja na Crnom vrhu prema prijevoju Makljena zaustavljeno je okupljanjem vojnika brigade „Rama“ koji su pod vodstvom pripadnika Vojne policije HVO-a iz Prozora upućeni u smjeru Slimena u neposrednoj blizini Zgonova. Osim njih na područje Makljena stigla je i skupina pripadnika bojne „Zrinski“ koja je angažirana na zaštitu boka brigade „Rama“ i Vojne policije HVO-a koji su se kretali u smjeru Zgonova i kote 1303.¹⁹⁶⁶

U vrijeme tih događaja, u Prozoru je nakon informacije o napredovanju Armije BiH i padu Crnog vrha te gubitka položaja na području Zgonova nastala opća pomutnja i panika zbog straha od zauzimanja Makljena i izravnog napada na Prozor. Na paniku je dodatnog utjecaja imao prethodni uspjeh Armije BiH u Bugojnu i dolazak većega broja hrvatskih prognanika na područje Prozora što je bio drugi takav val nakon sličnog ali manjeg iz Klisa početkom srpnja. Uspjesi Armije BiH tijekom srpnja 1993. na području Klisa, potom Bugojna kao i Doljana neposredno prije napada na područje Crnog vrha, presudno su utjecali na aktiviranje svih raspoloživih snaga radi zaustavljanja daljnjeg napredovanja Armije BiH.¹⁹⁶⁷ Važnost borbenih djelovanja na Crnom vrhu bila je od velike važnosti za muslimansku stranu koja je o svojim uspjesima i napredovanju u smjeru Prozora upoznala javnost. To je utjecalo i na Zapovjedništvo OZ Srednja Bosna koje je tražilo informaciju o stvarnom stanju na koju je od Zapovjedništva OZ Sjeverozapadna

¹⁹⁶⁴ RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-2090/93 od 31. 7. 1993. u 08.00; RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-2098/93 od 31. 7. 1993. u 21.00; RBiH, HZHB, HVO OZ SzH, Tomislavgrad, Izv. op. broj 192/93 od 31. 7. 1993.

¹⁹⁶⁵ HMDCDR, HVO, ZJP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“ Prozor, Druga bojna, Prozor, Izvješće sa sastanka zapovjedništva II bojne, bez broja od 1. 9. 1993., 2.; „Do podne Alija od podne Ilija“, *Ramski vjesnik*, kolovoz 1993., 8-9.

¹⁹⁶⁶ RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-2098/93 od 31. 7. 1993. u 21.00

¹⁹⁶⁷ HMDCDR, HVO, ZJP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH, Prozor, Izvješće o utrošku streljiva, str. pov. br. 01-2101/93 od 31. 7. 1993.; HMDCDR, HVO, ZJP Tomislavgrad; Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, str. pov. br. 03-3030/93 od 31. 7. 1993.

Hercegovina dobilo odgovor da je Prozor „miran grad“, odnosno da se nalazi pod kontrolom HVO-a.¹⁹⁶⁸

U novonastalim okolnostima lokalno vodstvo brigade „Rama“ je u sprječavanju daljnjeg napredovanja Armije BiH odlučilo pribjeći očajnim mjerama u kojima su nastojali iskoristiti i Muslimane pritvorene u Prozoru. Ti su Muslimani u većini zatvoreni u procesu razoružanja Muslimana pripadnika HVO-a koji je uslijedio nakon otvorene izdaje Muslimana pripadnika HVO-a u Bijelom Polju kod Mostara. Tako je prijepodne 31. srpnja na područje Makljena dovezena skupina muslimanskih zatvorenika. Nakon okupljanja oko 50 zatvorenika odvedeno je u smjeru položaja koje su prethodno zauzeli pripadnici Armije BiH na području Crnog vrha. Ti su zatvorenici u nedostatku vlastitih snaga i straha od pada Prozora tada upotrijebljeni kao „živi štit“ u cilju povratka prethodno izgubljenih položaja. U nastaloj razmjeni vatre između pripadnika Armije BiH i HVO-a ubijena su 24 zatvorenika od koji je prema pojedinim izvorima manji dio ubijen od strane pripadnika HVO-a koji su ih usmjeravali prema izgubljenim položajima. Preostali zatvorenici su iskoristili okršaje i pomutnja te nakon svladavanja jednog vojnika HVO-a uspjeli se osloboditi te pobjeći na stranu Armije BiH.¹⁹⁶⁹

Korištenje zatvorenika imalo je određenog utjecaja na konačni ishod borbi. Kasno poslijepodne 31. srpnja, pripadnici HVO-a koji su napredovali iz smjera Makljena uspjeli su vratiti dio izgubljenih položaje nakon što je jedna manja grupa vojnika brigade „Rama“ iz smjera sela Dobroša neprimijećeno iz pravca Golušnice napala položaj Armije BiH na Zgonovima. Skupini iz sela Dobroša i Jurići pristupio je i dio pripadnika HVO-a koji su se prethodno povukli s dijela položaja na Zgonovima. Njima se u napredovanju u smjeru Zgona nedugo zatim priključila druga grupa pripadnika brigade „Rama“ koja se kretala smjerom Makljen – južni prilaz Zgonovima. Njihov napad na Zgon u konačnici je olakšao djelovanje glavnine snaga HVO-a iz smjera

¹⁹⁶⁸ R BiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Izvješće o stanju na području G. Vakufa i Prozora, str. pov. br. 01-1134/93 od 2. 8. 1993.; Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Izvješće za dan 3. 8. 1993. sa stanjem u 08.00sati, str. pov. br. 03-3087/93 od 3. 8. 1993.; R BiH, HZHB, HVO, brigada „Rama“, Priopćenje za javnost, br. 02- 127/93 od 3. 8. 1993.

¹⁹⁶⁹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-2090/93 od 31. 7. 1993. u 08.00; HZHB, HVO, Brigada „Rama“ Prozor, SIS, Izvješće upravnika zatvora, str. pov. br. 03-02-89/93 od 2. 8. 1993.; R BiH, HZHB, HVO, Odjel obrane, GS, Mostar, Izvješće o napadaju MOS-a sjeverno od Mostara, str. pov. br. 02-2/1-01-1245/93 od 30. 6. 1993.; ICTY; Izjava svjedoka – Ibro Pilav, bez broja od 19. 2. 2001.; ICTY R BiH, Odbor za povratak legalnih organa i prognanih lica, Prozor – Jablanica, Jablanica, Zahtjev za spas muslimanskog stanovništva Prozora i sela prozorske opštine, br. 1-01-99-4/93 od 17. 8. 1993.; ICTY; Predmet: IT-04-74-T *Presuda*, Tom 2 od 6, 29.5 . 2013., 44-46.

Makljena.¹⁹⁷⁰ Ipak, uspješan povratak kontrole nad Zgonovima bio je nepotpun budući da je Armija BiH i dalje držala značajne položaje na Crnom vrhu pa su borbe na tom prostoru nastavljene u noći 31. srpnja i danima koji su slijedili.¹⁹⁷¹ U nastavku borbi brigada „Rama“ imala je nekoliko ranjenih kao i jednog nestalog vojnika za kojega se naknadno utvrdilo da je zarobljeni svirepo ubijen od strane pripadnika Armije BiH.¹⁹⁷²

8. 3. Povratak dijela Doljana i stabiliziranje linija obrane u kolovozu 1993. godine

Tri dana nakon što su snage Armije BiH zauzele veći dio Doljana, postrojbe HVO-a su započele pripreme za vraćanje izgubljenog područja. Plan HVO-a podrazumijevao je da napad snaga na lijevom boku u smjeru Pomena i Pisivra bude koordiniran s napadom drugog dijela postrojbi na širem područjem Stropa.¹⁹⁷³ Do večeri 1. kolovoza postrojbe HVO-a su uspjele probiti dio položaja Armije BiH na području zapadnih prilaza Doljanima kao i na području Pomena.¹⁹⁷⁴ U napredovanju u smjeru Stropa, pripadnici HVO-a na području Stipića livade su pronašli pripadnike HVO-a i civile ubijene tri dana prije u zasjedi snaga Armije BiH i policije iz Jablanice.¹⁹⁷⁵ Sljedećega dana, 2. kolovoza, HVO je zauzeo Pomen i spojio snage HVO-a iz Širokog Brijega koje su nadirale iz Baćine i kote Ključ s postrojbama brigade „Kralj Tomislav“ i „Rama“ iz smjera Gračaca i Slatine. HVO je na taj način uspio vratiti veći dio Doljana pod svoju kontrolu, a muslimanske snage su se i dalje zadržale u zaselku Stupari i na području Pisivra. Hrvatska strana je u borbama za povratak Doljana imala veći broj poginulih i ranjenih pripadnika među kojima i dozapovjednika 3. bojne brigade „Rama“.¹⁹⁷⁶ Zapovjednik OZ JiH Hercegovina

¹⁹⁷⁰ Opis događaja od 31. 7. 1993., bez broja i datuma. U potpisu Petar Kolakušić

¹⁹⁷¹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, brigada „Rama“, Obavještavamo vas o sljedećem, voj. tajna, br. 02-125/93 od 1. 8. 1993.; „Do podne Alija od podne Ilija“, *Ramski vjesnik*, kolovoz 1993., 8-9.

¹⁹⁷² RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Obavijest o nestanku vojnika, str. pov. br. 01-1447/93 od 1. 8. 1993; „Na spomen-in memoriam“, *Ramski vjesnik*, srpanj 1994., 11.

¹⁹⁷³ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HVO, Brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Izvješće, str. pov. br. 02-2-1126/93 od 31. 7. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HVO, brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/470-93 od 1. 8. 1993.

¹⁹⁷⁴ RBiH, HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-2118/93 od 1. 8. 1993. u 22.00

¹⁹⁷⁵ HMDCDR, HVO, UP HR HB: Iskaz, Tomislavgrad, Centar za ljudska prava u Međugorja, Ante Damjanović, 2.8.1993.

¹⁹⁷⁶ HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, Mostar, Obavještenje o stanju na bojišnicama u protekla 24 sata, str. pov. br. 02-2/1-02-1664/93 od 3.8. 1993.; RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Redovno borbeni izvješće, str. pov. br. 01-1145/93 od 3. 8. 1993. u 21.00; RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Redovno borbeni izvješće, str. pov. br. 01-1150/93 od 4. 8. 1993. u 08.30

Miljenko Lasić 2. kolovoza se oglasio s priopćenjem o uspjehu HVO-a u Doljanima, stavljanjem pod nadzor područje „Pomen, Doljane, Strop, Crvene Stijene i Stipića livade“ pozvavši tom prilikom stanovništvo na povratak s naglaskom na „muškarce sposobne za borbu“. Lasić je pritom pohvalio pripadnike HVO-a iz Širokog Brijega, odnosno pripadnike „Poskok bojne“ i brigade „Mario Hrkać Čikota“ za doprinos u borbama za vraćanje Doljana.¹⁹⁷⁷ Međutim, suprotno spomenutim tvrdnjama zapovjednika OZ JiH, Armija BiH je ipak zadržala nadzor na dijelom Doljana oko zaselka Stupari kao i okolnog planinskog područja, zbog čega nije bilo moguće izvlačenje nekoliko smrtno stradalih hrvatskih civila koji su se nalazili u zaseoku Stupari.¹⁹⁷⁸

Povratak kontrole nad dijelom Doljana zbivao se tijekom intenzivnih borbi na području Gornjeg Vakufa koje su utjecale na stanje u Prozoru. Tako je iz Gornjeg Vakufa je u Prozor 2. i 3. kolovoza stigao novi veći broj izbjeglih Hrvata i pripadnika HVO-a s toga područja.¹⁹⁷⁹ Povlačenje većeg broja hrvatskog civilnog stanovništva iz Gornjeg Vakufa u Prozor i mogućnosti ponavljanja scenarija iz Bugojna zaustavljeno je tek nakon osobne intervencije „zapovjednika Glavnog stožera HVO-a generala Slobodana Praljka“.¹⁹⁸⁰ Zaustavljanje egzodusa i povratni uspjeh HVO-a u Gornjem Vakufu odrazio se i na područje Crnog vrha gdje su postrojbe HVO-a iz smjera Prozora vratile dio izgubljenih položaja.¹⁹⁸¹ Međutim, pokušaj HVO-a da zauzme kotu Brenovac poslije višesatnih borbi završio je neuspjehom zbog izrazito „žilavog“ otpora Armije BiH.¹⁹⁸²

Zaključno s 3. kolovozom i povratkom položaja HVO-a u Gornjem Vakufu na područje Prozora pristigla su veća pojačanja hrvatskih snaga uz čiju je pomoć stabilizirana crta na tom dijelu bojišta. U sastavu tih snaga bila je i satnija pripadnika 5. gardijske brigade HV-a.¹⁹⁸³ Prema dostupnim podacima, na dugoj crti obrane Gornjeg Vakufa i Prozora nalazilo se približno oko

¹⁹⁷⁷ HZHB, OZ JiH, Doljani, Izvješće sa terena za dan 2. 8. 1993., bez broja od 2. 8. 1993.; R BiH, HZHB, HVO, brigada „Rama“, br. 02-128/93 od 4. 8. 1993.

¹⁹⁷⁸ HMDCDR, HVO, GS HVO: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, IZM Čitluk, bez predmeta, str. pov. br. 02-2/1-02-2435/93 od 13.9. 1993.; R BiH, HZHB, HVO, 5. brigada Posušje, SIS, Posušje, Izvješće o Hrvatima općine Jablanica, str. pov. br. 02-74/93 od 28. 9. 1993.; R BiH, HZHB, HVO, Općina Jablanica, Posušje, Spisak civila ubijenih u Doljanima 28. 7. 1993. a isti nisu sahranjeni tijela se nalaze u Doljanima zaseok Stupari, br. 2505/93 od 29. 9. 1993.

¹⁹⁷⁹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HZHB, HVO, VI Bojna Vojne policije, Tomislavgrad, Dnevno izvješće o radu VI bojne za dan 03. 08., br. 29/93 od 4. 8. 1993.

¹⁹⁸⁰ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 409.

¹⁹⁸¹ R BiH, HZHB, HVO, brigada „Rama“, Priopćenje za javnost, br. 02-127/93 od 3. 8. 1993.

¹⁹⁸² HMDCDR, HVO, GS HVO; R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, Čitluk, Obavještenje o stanju na bojišnicama u protekla 24 sata, str. pov. br. 02-2/1-02-1747/93 od 8. 8. 1993

¹⁹⁸³ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 407-410.

4000 pripadnika HVO-a iz 20-ak različitih postrojbi i pratećih službi, oko 130 pripadnika 5. gardijske brigade HV-a i 38 pripadnika bojne „Zrinski“.¹⁹⁸⁴

Prisustvo manjeg broja pripadnika HV-a na području sjeverne Hercegovine i Gornjeg Vakufa uočeno je od strane UNPROFOR-a u kojem su ispravno zaključili kako je pristizanje tih pojačanja omogućilo stabiliziranje crte bojišta HVO-a na području Hercegovine. Dovođenje pojačanja iz HV-a definirano je kao „reakcija“ Hrvata u BiH koja se javila u trenutcima poraza i nemogućnosti daljnjeg otpora „muslimanskoj ofenzivi“. Predstavnici UNPROFOR-a smatrali su kako su manji uspjesi koje je hrvatska strana prethodno postigla u borbama s Armijom BiH mogli biti ugroženi u slučaju nastavka napada Armije BiH.¹⁹⁸⁵ Uspjesi Armije BiH u Bugojnu, Gornjem Vakufu i Crnom vrhu od strane UNPROFOR-a su interpretirani kao „očito dobro koordinirana i dobro vođena ofenziva“. Procjena UNPROFOR-a govorila je da je cilj ofenzive Armije BiH iz smjera Bugojna, Fojnice i Jablanice trebao biti usmjeren upravo prema Maklenu i Prozoru, čijim bi zauzimanjem potpuno odsjekli središnju Bosnu od ostatka područje Hercegovine pod kontrolom HVO-a.¹⁹⁸⁶ Iz svega navedenog, očigledno je da su u UNPROFOR-u imali jasnu predodžbu važnosti Makljena i Crnog vrha za ukupni uspjeh ofanzive Armije BiH koja je počela njezinim napadom na HVO u Bugojnu.

Nakon što je zaustavljena na Crnom vrhu muslimanska strana je većinu svojih djelovanja usmjerila na šire područje sela Uzdola i susjednih sela koja su uz redovito snajpersko djelovanje učestalo granatirana s obližnjih položaja.¹⁹⁸⁷ Ti su napadi dijelom utjecali i na određene događaje u susjednom području Privora i Crnog vrha što je bilo razvidno iz događaja od 10. kolovoza kada je uslijed napada Armije BiH na područje Dobrošina hrvatska strana s područja Crnog vrha i Uzdola izvela „fiktivni napad“ na položaje Armije BiH oko Hera i Pridvoraca u cilju odvlačenja dijela muslimanskih snaga od napada prema Dobrošinu.¹⁹⁸⁸ Takva vrsta taktike često je korištena kao odgovor na muslimanske napade.

¹⁹⁸⁴ RBiH, HZHB, IZM OZ SzH, Prozor, Pregled snaga na bojišnici, str. pov. br. 01-2916/93 od 16. 8. 1993.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 409.

¹⁹⁸⁵ ICTY; Rapid Action force, General Staff, G-2, Madrid, Intelligence Summary no 37- Development od the conflict in Bosnia and Herzegovina, from 28000 July 1993 to 042359 August 1993.

¹⁹⁸⁶ ICTY; Rapid Action force, General Staff, G-2, Madrid, Intelligence Summary no 37- Development od the conflict in Bosnia and Herzegovina, from 28000 July 1993 to 042359 August 1993., 3-5.

¹⁹⁸⁷ „Dani žestokih napada“, *Ramski vjesnik*, listopad 1993, 7.; HZHB, HVO, IZM OZ SzH, Prozor, Redovno borbeno izvješće str. pov. br. 01-2125/93 od 6. 8. 1993. u 21.00; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: OZ SzH, Brigada „Rama“, Redovno izvješće na dan 6. 8. 1993. u 19.00 sati, str. pov. br. 02-131/93 od 6. 8. 1993.

¹⁹⁸⁸ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, IZM Čitluk, Obavijest o stanju na bojišnicama u posljednja 24 sata, str. pov. br. 02-2/1-02-1800/93 od 10. 8. 1993.

Mogućnost novih napada Armije BiH na područje oko Prozora sredinom kolovoza 1993. i dalje je smatrana izglednom posebice na širem području Crnog vrha. Prema procjenama HVO-a, Armija BiH je nakon velikih gubitaka u borbama oko Bjelašnice i Igmana kompenzaciju prostora trebala postići zauzimanjem Gornjeg Vakufa i Prozora što bi joj omogućilo povezanost vojne industrije u dolini Vrbasa i sjevernoj Hercegovini. U provedbi toga plana područje Crnog vrha je bilo jedno od ključnih mjesta.¹⁹⁸⁹ Navedene procjene hrvatske strane bile su podržane svakodnevnim izvješćima o očekivanim napadima na Crni vrh i okupljanju novih snaga Armije BiH. Te su informacije praktično potvrđivane stalnim razmjenama vatre i manjim napadima muslimanske strane na Crni vrh i istočni dio prozorske općine.¹⁹⁹⁰ Očekujući novi opći napad Armije BiH u OZ SzH je sredinom kolovoza svim postrojbama dana „maksimalna bojna gotovost“.¹⁹⁹¹

Upravo u tom razdoblju Armija BiH se pripremala za nastavak rata što je bila glavna tema sastanka muslimanskog vojnog i policijskog vrha održanoga u Zenici 21. i 22. kolovoza.¹⁹⁹² Sastanak je bio značajan po tome što je po prvi puta od početka rata okupio sve istaknute dužnosnike Armije BiH i muslimanskog MUP-a BiH. Pri navođenju područja koje je trebalo vojno zauzeti posebno je naglašen upravo prostor Crnog vrha i Makljena, odnosno Prozor.¹⁹⁹³ Prethodne najave hrvatske strane o ugroženosti područja Prozora i novim napadima Armije BiH na taj su se način pokazale točnima.

Nedugo nakon spomenutog sastanka u Zenici oficir Armije BiH Enes Zukanović je 29. kolovoza izradio plan napada na Prozor za koji je odredio snage 44. i 45. brdske brigade te Samostalnog bataljuna „Prozor“. Prema tom planu te su jedinice Armije BiH trebale iz tri glavna

¹⁹⁸⁹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZHB, HVO, OZ SzH, Tomislavgrad, Načelniku VOS GS HVO IZM Čitluk, izv. op. br. 202/93, str. pov. br. 04-306/93 od 13. 8. 1993.

¹⁹⁹⁰ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, IZM Čitluk, Obavijest o stanju na bojišnicama u posljednja 24 sata, str. pov. br. 02-2/1-02-1930/93 od 16. 8. 1993.

¹⁹⁹¹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Redovno izvješće do 19 sati, str. pov. br. 02 -137/93 od 15. 8. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće , str. pov. br. 01-2915/93 od 15. 8. 1993. u 22.00; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, IZM Čitluk, Maksimalna bojna gotovost, str. pov. ur. br. 02-2/1-02-1907/93 od 14. 8. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće , str. pov. br. 01-2895/93 od 14. 8. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, IZM Čitluk, Obavijest o stanju na bojišnicama u posljednja 24 sata, str. pov. br. 02-2/1-02-1998/93 od 17. 8. 1993.

¹⁹⁹² ICTY: R BiH, Štab Vrhovne Komande Oružanih snaga (ŠVK OS) Sarajevo, Zaključci i zadaci sa savjetovanja starješina Glavnog štaba i komandanta korpusa, održanog u Zenici 21. i 22. augusta 1993. godine, str. pov. br. 1/297-230 od 29. 08. 1993.

¹⁹⁹³ ICTY: Savjetovanje u Zenici 21. i 22. august 1993.- transkript, 9.

pravca, točnije iz smjera Hera, Šćipe, Urine Ravni i Rodića izvesti napad na obrambene položaje HVO-a čime bi se stvorili uvjeti za daljnje napredovanje prema Prozoru kao konačni cilj napada. Na taj način, prostor Prozora i ključne cestovne komunikacije trebale su doći pod puni nadzor muslimanske strane.¹⁹⁹⁴ U Zukanovićevom prijedlogu za napad na Prozor nisu bile predviđene nikakve dodatne snage. Osim toga, on nije podrazumijevao napad na Crni vrh i Makljena kao svojevrsna vrata Prozora. U tom smislu, Zukanovićev plan napad na Prozor može se smatrati prvim planom takve vrste koji kao takav bio podložan različitim doradama.

Neuspjeh u ovladavanjem važnim kotama na Crnom vrhu nije imao utjecaja na napade Armije BiH na području istočno i južno od Prozora, odnosno u sektorima Uzdol, Kućani i Slatina. Tako je već ujutro 31. kolovoza, poslije minobacačkog napada na područje Uzdola uslijedio pješaćki napad Armije BiH u smjeru Komina koji je uspješno odbijen od strane HVO-a. Nedugo zatim, mnogo ozbiljnije djelovanje zabilježeno je na području Slatine gdje je u granatiranju s položaja Armija BiH na Tovarnici i Čeharskom brdu poginuo jedan pripadnik HVO-a iz brigade „Rama“. Osim njega ranjeno je još sedam pripadnika HVO-a iz sastava brigade „Kralj Tomislav“ i „Rama“ od kojih dva teže.¹⁹⁹⁵ Ti su novi napadi na crte obrane na Crnom vrhu, Uzdolu i Slatini bili najava mogućnosti i novih napada Armije BiH poput onih iz prethodnih dana. Zbog toga je hrvatska strana krajem kolovoza i u prvim danima rujna 1993. i dalje izdavala ozbiljna upozorenja o ponavljanju napada na položaje HVO-a na području Crnog vrha.¹⁹⁹⁶

¹⁹⁹⁴ ICTY: RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade, Jablanica, Planiranje i izvođenje b/d prijedlog, str. pov. br. 01/1015-1/93 od 29. 8. 1993.

¹⁹⁹⁵ HMDCDR, HVO, ZVP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, IZM Čitluk, str. pov. br. 02-2/1-02-2263/93 od 1. 9. 1993.; HMDCDR, HVO, ZVP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 20, 00 sati, str. pov. br. 02/3926 od 31. 8. 1993.; HMDCDR, HVO, ZVP Tomislavgrad: U RBiH, HRHB, HVO, Brigada „Rama“ Prozor, Redovno izvješće, str. pov. bez broja (br.teleg; 3767 POL, od 31. 8. 1993. u 20. 18 sati) od 31. 8. 1993.; HMDCDR, HVO, ZVP Tomislavgrad: HVO, Brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće str. pov. br. 01/500-93 od 31. 8. 1993.

¹⁹⁹⁶ HMDCDR, HVO, ZVP Tomislavgrad: U RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Rama“, Izvješće sa stanjem u 19.00 sati za dan 1. 9. 1993., str. pov. br. 02-151/93 od 1. 9. 1993.

9. RUJANSKI NAPADI ARMIJE BIH NA PODRUČJU SJEVERNE HERCEGOVINE – OPERACIJA „NERETVA-93“

Krajem kolovoza 1993. komandant Armije BiH Rasim Delić naredio je osnivanje „stručnog tima – inspekcije“ (dalje: Inspeksijski tim) sastavljenog od nekoliko visokih oficira Glavnog štaba i predstavnika korpusa Armije BiH.¹⁹⁹⁷ Ta se skupina visokih dužnosnika Armije BiH sastojala od sedam članova. Na njenom čelu nalazio se načelnik GŠ Armije BiH Sefer Halilović, dok su Rifat Bilajac, Namik Džanković, Vehbija Karić, Edin Hasanpašić, Džemal Najetović i Zićro Suljević bili ostali članovi Armije BiH koji su činili navedeni tim. Tako organiziran Inspeksijski tim imao je izrazito važan zadatak u budućim djelatnostima Armije BiH u smislu planiranja i pripreme jedinica Armije BiH u operacijama protiv HVO-a koje su tek trebale uslijediti.¹⁹⁹⁸ Tu mogućnost komandant Armije BiH Rasim Delić nedvosmisleno je prepustio vođi Inspeksijskog tima, odnosno načelniku GŠ Armije BiH Seferu Haliloviću. Njega je Delić ovlastio da u planiranim aktivnostima „na licu mjesta“ izdavanjem vlastitih naredbi riješi sve moguće probleme o čemu je Halilović redovito trebao izvijestio samoga Delića. U slučaju potrebe izdavanja „radikalnijih prijedloga i rješenja“ Delić je od Halilovića tražio „obavezno“ upoznavanje istima.¹⁹⁹⁹ Prema tome, bila je to potvrda važnosti Halilovića u predstojećim djelovanjima.

Nekoliko dana nakon Delićeve naredbe, Halilović je stigao u Jablanicu u kojoj je osnovano „istaknuto komandno mjesto“ (IKM) GŠ Armije BiH.²⁰⁰⁰ Vrlo brzo nakon toga u Jablanicu je stigla delegacija visokih časnika Armije BiH predvođena komandantom Armije BiH Rasimom Delićem. Ta delegacija i članovi Inspeksijskog tima u Donjoj Jablanici su 4. rujna 1993. održali sastanak sa komandantima 6. korpusa, 45. brdske brigade i odreda „Zulfikar“ gdje su dogovorili okvirne planove za napadnu operaciju „Jug-93“ odnosno „Neretvu“ koju je izradila Halilovićeva skupina. Delić je pritom odobrio plan i radni zemljovid operacije koji su predstavljali razradu smjernica sa sastanka u Zenici 21. i 22. kolovoza.²⁰⁰¹ Istoga dana članovi Inspeksijskog tima razgovarali su s komandantima jedinica Armije BiH „Akrepi“, „Silver foks“, „Igmanski vukovi“,

¹⁹⁹⁷ ICTY: RBiH, ŠVK OS, Kabinet komandanta, Ovlašćujem, str. pov. br. 1/297-228 od 29. 8. 1993.; ICTY: RBiH, ŠVK OS RBiH, Sarajevo, Naredba, str. pov. br. 02/1647-1 od 30. 8. 1993.

¹⁹⁹⁸ ICTY: RBiH, ŠVK OS RBiH, Sarajevo, Naredba, str. pov. br. 02/1647-1 od 30. 8. 1993.

¹⁹⁹⁹ Isto.

²⁰⁰⁰ HALILOVIĆ, Sefer. *Lukava strategija*. Sarajevo: Maršal d.o.o. 1997. 114.

²⁰⁰¹ BELJO, Mijo. „Zamisao i priprema operacije Armije BiH Neretva 93“. *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* (38), 2016. 20.

„Handžar divizijom“ te pripadnicima bataljona „Drežnica“ koji su se nalazili na području Drežnice i Grabovice. Tema razgovora vodila se oko njihova operativnog podređivanja odredu „Zulfikar“ u sklopu provedbe planiranih napadnih aktivnosti.²⁰⁰²

Temeljni dokument operacije zvao se „Direktiva za obrambeno napadna dejstva“ u kojem su razrađeni osnovni ciljevi, upotreba i zadaci jedinica kao i procjena snaga HVO-a koje su nazvane „ustaškim“.²⁰⁰³ U „Direktivi“ je navedeno kako je „šire područje Prozora“ branjeno od „tri bojne“ pripadnika HVO-a ojačane interventnim vodovima te topničkom i oklopnom podrškom iz Prozora i Blidinjskog jezera. Za napad na te snage HVO-a bile su predviđene snage 44. i 45. brdske brigade, dijelovi Samostalnog bataljona „Prozor“ i „Sutjeska“ te 317. brdska brigada iz Gornjeg Vakufa. U sastavu tri navedene brigade i dva bataljuna Armije BiH u punom sastavu nalazilo se sveukupno oko 6430 vojnika.²⁰⁰⁴

Prema predviđenom planu napada, dijelovi 45. brdske brigade Armije BiH ojačani samostalnim bataljunima „Prozor“ i „Sutjeska“ trebali su glavne snage usmjeriti na područje „Šćipe – Gornje Blace – Prozor“, dok su pomoćnim snagama trebali napasti područje Karaula – Kućani – Klek. Te jedinice Armije BiH imale su zadaću razbiti snage HVO-a na području sela Gornje Blace i Klek i potom uspostaviti nadzor nad cestovnom komunikacijom Prozor – Jablanica, zauzeti Prozor te ostvariti uvjete za napredovanje prema Šćitskom (Ramskom) jezeru. Zadatak 317. brdske brigade iz Voljevca, ojačane pripadnicima dvaju samostalnih bataljona i 45. brdske brigade, bio je napad glavnim snagama na položaje HVO-a na području Crnog vrha (Slime) i Makljena, a pomoćnih snaga na pravcu Here – Uzdol – Lug. Napad se trebao izvesti pod okriljem noći korištenjem šumovitog područja radi privlačenja položajima hrvatske strane i iznenadnog napada u cilju nanošenja što većih gubitaka. Takav napad, smatrali su autori toga plana, doveo bi do brzog povlačenja snaga HVO-a, odnosno do pucanja hrvatskih crta obrane. Preostali dio 45. brdske brigade imao je zadatak da vezivanjem dijela snaga HVO-a omogući napredovanje glavnini spomenutih snaga. U predmetnoj „Direktivi“, dio snaga Armije BiH iz sastava 44. brdske brigade iz Jablanice trebao je napasti položaje HVO-a na području kote Rajan. Po svemu sudeći cilj toga napada bio je odvući snage HVO-a koje su se nalazile na širem području oko Hudutskog i Ustirame. Početak operacije određen je za 13. rujna a kao zapovjedno mjesto određen je prostor

²⁰⁰² „Posljednja večera u „Arku““, *Oslobođenje*, 21. 1. 1993., 5.

²⁰⁰³ Direktiva za odbrambeno- napadna dejstva, str. pov. bez broja i datuma. U potpisu Sefer Halilović; ICTY: Sarajevo, Ašikovac 6., Sefer Halilović, Pismo Predsjedniku Aliji Izetbegoviću od 1. 5. 1995., 3.;

²⁰⁰⁴ Direktiva za odbrambeno- napadna dejstva, str. pov. bez broja i datuma. U potpisu Sefer Halilović

Dobrog Polja pod čime se zapravo podrazumijevalo zapovjedništvo Samostalnog bataljona „Prozor“.²⁰⁰⁵ Predstavljeni dio „Direktive“ većim se dijelom odnosio na područje napada u smjeru Prozora, no pored toga je imao i okvirni plan upotrebe jedinica Armije BiH koje su trebale sudjelovati u provođenju operacije u smjeru Mostara. U skladu s time zamisao „Direktive“ bila je temelj na kojemu su se trebale temeljiti sve naknadne naredbe o provedbi planirane velike vojne operacije.

Istoga dana kada je održan prethodno spomenuti sastanak Delića i Halilovića u sjedištu odreda „Zulfikar“, 4. rujna u Jablanicu je iz Bugojna stigao komandant OG „Zapad“ Armije BiH Selmo Cikotić koji se sastao s Halilovićem i komandantom 6. korpusa Salkom Gušićem.²⁰⁰⁶ Na tom je sastanku tada odlučeno da će težište napada Armije BiH biti u smjeru Gornji Vakuf – Makljen. Drugi smjer napada bio je Makljen – Crni Vrh, na kojemu su trebale djelovati i snage 6. korpusa Armije BiH.²⁰⁰⁷

Iako je vodstvo Armije BiH svoju operaciju pripremalo u tajnosti, hrvatska je strana predviđjela mogući napad. To se može zaključiti po tome što je GS HVO-a napravio relativno preciznu procjenu o budućem djelovanju Armije BiH s krajnjim ciljem zauzimanja prijevoja Makljena. Prema postojećim saznanjima HVO-a, jedinice Armije BiH iz Šćipa, Kuta i Hera trebale su izvršiti napad u smjeru Prozora čime bi se „rasteretilo“ jedinice u Gornjem Vakufu kojima bi na taj način bilo omogućeno zauzimanje Makljena a potom i Prozora.²⁰⁰⁸ Takve procjene dobivale su na važnosti nakon što Armija BiH početkom kolovoza nije uspjela zauzeti Gornji Vakuf gdje je hrvatska strana upravo početkom rujna 1993. zabilježila manje uspjehe povratkom ranije izgubljenih položaja. Prema tome, inicijalne procjene HVO-a naglašavale su mogućnosti novog snažnog napada snaga iz sastava 3. i 6. korpusa Armije BiH na „crti od Vakufa do Jablanice“.²⁰⁰⁹

Zbog očekivanja mogućih napada Armije BiH, zapovjednik brigade „Rama“ Ante Pavlović je na sastanku s civilnim predstavnicima vlasti u Prozoru 4. rujna iste upoznao o nedostacima i događajima na području općine. Pavlović je tom prilikom ukazao na stalni problem manjka ljudi za pokrivanje izrazito duge crte obrane što je predstavljalo ogroman problem unatoč dolasku pomoći koja je u najvećoj mjeri upućena u smjeru Gornjeg Vakufa. Pored navedenog, Pavlović se

²⁰⁰⁵ Isto.

²⁰⁰⁶ „Ko je pucao na Hasu Hakalovića“, *Oslobođenje*, 16. 1. 1999., 5.

²⁰⁰⁷ ICTY: Ratni dnevnik, od 28. 7. 1993 do 28. 11. 1993., bez broja, br. str. 01814397 (oznaka broja od ICTY)

²⁰⁰⁸ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, GS, IZM Čitluk, Obavještenje o stanju na bojišnicama u protekla 24 sata, str. pov. ur. br. 02-2/1-02-2336/93 od 6. 9. 1993.

²⁰⁰⁹ HRHB, HVO, OZ SzH, VOS, IZM Prozor, Zapovjedniku OZ SzH, str. pov. br. 04-105/93 od 5. 9. 1993.

jasno osvrnuo i na ostale popratne nedostatke koji su onemogućavali dovoljnu opremljenost pripadnika brigade kritizirajući pritom nedovoljno dobru organiziranost domobranske postrojbe koju je trebalo urediti na „vitalniji“ način. Zapovjednik brigade „Rama“ tom se prilikom nije suzdržavao ni isticanja drugih negativnih pojava poput čestih krađa i bogaćenja pojedinaca inzistirajući na njihovu rješavanju.²⁰¹⁰ Pavlovićevo traženje imalo je za cilj konačno ozbiljnije rješavanje postojećih problema za koje je procijenio da negativno utječu na moral vojnika brigade „Rama“ i drugih postrojbi HVO-a na području općine.

S druge strane, čini se kako upozorenja o mogućem novom napadu Armije BiH u praksi nisu bila jednako prihvaćena od strane svih postrojbi HVO-a. To se može zaključiti iz izvješća brigade „Rama“ o situaciji u Doljanima u kojemu je navedeno da crtu obrane do „1 kilometra širine“ nadzire samo „6 do 8“ vojnika HVO-a koji ne posjeduju dovoljnu količinu streljiva.²⁰¹¹ Ti podatci su se podudarali s informacijama Zapovjedništva OZ SzH. To je Zapovjedništvo nakon neuspješnoga pokušaja podređivanja bojne „Mijat Tomić“ 5. brigadi HVO-a iz Posušja početkom rujna obavijestilo GS HVO-a kako navedena bojna ne može držati dodijeljenu crtu jer njezino brojno stanje u stvarnosti odgovara snazi „slabije satnije (oko 100 vojnika)“.²⁰¹²

Za to vrijeme, vodstvo Armije BiH je 5. rujna na sastanku u Dobrom Polju nedaleko od sela Šćipa održalo novi sastanak. Tome sastanku prisustvovali su uz Sefera Halilovića i komandanti 6. korpusa Armije BiH Salko Gušić, OG „Zapad“ Selmo Cikotić te domaćin komandant lokalnog Samostalnog bataljona „Prozor“ Enver Buza.²⁰¹³ Na navedenom su sastanku izneseni okvirni planovi usklađenog djelovanja jedinica Armije BiH iz sastava 6. korpusa i OG „Zapad“. Usuglašeno je kako će u predstojećem djelovanju na smjeru glavnog napada na području Crnog vrha i Prozora sudjelovati snage Samostalnog bataljuna „Prozor“, dio pripadnika iz sastava 45. brdske brigade kojima će se priključiti dio pripadnika bataljuna „Sutjeska“. Tim snagama 6. korpusa na području glavnog udara u smjeru Crnog vrha trebali su se priključiti i pripadnici 317. brdske brigade, pod čime se vrlo vjerojatno mislilo na pripadnike 2. bataljuna 317. brdske brigade

²⁰¹⁰ HMDCDR, HVO, UVP: HR HB, HVO, Općina Rama, Izvod iz zapisnika sastanka HVO Rama, br. 01-476/93 od 4.9.1993.; RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Rama“, SIS, Službena zabilješka, br; 03-01-247/93 od 1. 9. 1993.

²⁰¹¹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: U RBiH, HRHB, HVO, II OZ SzH, brigada „Rama“, Izvješće o stanju u Doljanima, str. pov. br. 02-155 do 5. 9. 1993.

²⁰¹² U RBiH, HRHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Sazivanje sastanka, str. pov. br. 02/3997 od 3. 9. 1993.

²⁰¹³ RBiH, HZHB, HVO, Odjel obrane, Centar SIS-a Mostar, Zapisnik, str. pov. br 01-7-215/93 od 6. 9. 1993.

iz Privora (sela Pridvorci, Voljevac, Boljkovac..).²⁰¹⁴ Usporedbom zaključaka toga sastanka s prvotnim prijedlogom napada čiji je autor bio Enes Zukanović, vidljivo je kako je njegova zamisao doručena usmjeravanjem 45. brdske brigade i bataljona „Sutjeska“ na područje „Voljevac – Crni vrh – Makljen“. Konačni cilj napada, Crni vrh – Makljen, odnosno Prozor, nisu mijenjani pa se može zaključiti da se Zukanovićev prijedlog napada na Prozor u općim crtama podudara sa zaključkom spomenutog sastanka u Dobrom Polju.²⁰¹⁵

Dan kasnije, 6. rujna, ministar muslimanskog MUP-a BiH Bakir Alispahić koji je bio sudionik sastanka u Zenici od 21. i 22. kolovoza, u Jablanici je na novom okupljanju visokih predstavnika Armije BiH i MUP-a iste obavijestio da su Predsjedništvo RBiH na čelu s Alijom Izetbegovićem i većinska muslimanska Vlada BiH podržali pripremu operaciju za pružanje pomoći Mostaru.²⁰¹⁶ Navedena konstatacija o pružanja podrške operaciji isključivo u djelovanju prema Mostaru bila je očekivana. Naime, isticanje pripreme napada Armije BiH prema Mostaru ne bi imalo negativnu javnu međunarodnu konotaciju s obzirom na stalno proklamiran težak položaj stanovništva u istočnom Mostaru.²⁰¹⁷ Prema tome, bilo je to savršeno opravdanje široko planiranje vojne operacije.

S obzirom na odbacivanje novog međunarodnog plana o miru u BiH, mogućnost vojnog zauzimanja teritorija s muslimanske strane je smatrana najsigurnijim načinom jačanja trenutnih pozicija u nastavku pregovora.²⁰¹⁸ Važnost koju je muslimanski politički vrh pridavao ovoj operaciji vidljiva je iz činjenice da su se tamošnjim postrojbama priključile snage iz 1. korpusa Armije BiH, odnosno dijelovi 2. samostalnog bataljuna te 9. motorizirane i 10. brdske brigade iz Sarajeva. Za razliku od pripadnika 10. brdske brigade koji su smješteni u Jablanici, pripadnici preostale dvije sarajevske jedinice smješteni su južnije od Jablanice na prostoru hrvatskog sela Grabovica koje se nakon napada snaga Armije BiH iz smjera Jablanice od 10. svibnja 1993. nalazilo pod punom kontrolom Armije BiH.²⁰¹⁹ Međutim, nakon prethodno najavljenog i prihvaćenog smještanja u kuće lokalnih Hrvata u Grabovici, pripadnici 9. motorizovane brigade

²⁰¹⁴ M. BELJO, „Zamisao i priprema operacije Armije BiH Neretva 93“, 22-23.; ICTY: Sarajevo, Ašikovac 6., Sefer Halilović, Pismo Predsjedniku Aliji Izetbegoviću od 1. 5. 1995., 4.

²⁰¹⁵ ICTY: RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade, Jablanica, Planiranje i izvođenje b/d prijedlog, str. pov. br. 01/1015-1/93 od 29. 8. 1993.

²⁰¹⁶ ICTY: Sarajevo, Ašikovac 6., Sefer Halilović, Pismo Predsjedniku Aliji Izetbegoviću od 1. 5. 1995., 5.; E. ZEBIĆ, 1992.-1995. *Moja priča*, 248.

²⁰¹⁷ „Dogovor o olakšavanju prilika u Mostaru“, *Vjesnik*, 2. 9. 1993., 5.

²⁰¹⁸ „U Ženevu - koncem rujna“, *Vjesnik*, 5. 9. 1993, naslovna stranica

²⁰¹⁹ M. BELJO, „Zamisao i priprema operacije Armije BiH Neretva 93“, 23.

su 8. i 9. rujna bez ikakva povoda ubili više od 30 hrvatskih civila iz sela.²⁰²⁰ Bio je to jedan od najsvirepijih zločina u ratu jer je područje sela Grabovica bilo duboko u području pod kontrolom muslimanske strane i nije predstavljalo nikakvu prijetnju za Armiju BiH.

Istovremeno s dolaskom pripadnika Armije BiH na područje Grabovice, pripadnici odreda „Zulfikar“ u Jablanici su pritvorili dio preostalih Hrvata. Pritvaranje je opravdano tvrdnjom kako se radilo o pripadnicima HVO-a koji su predstavljali opasnost za postojeće pripreme i samu operaciju.²⁰²¹ Međutim, takvi razlozi nisu imali praktično uporište što je bilo jasno vidljivo iz činjenice da je muslimanska strana još tijekom 15. travnja organizirano razoružala preostale pripadnike HVO-a koji su se, u trenutcima otvorenog napada Armije BiH u susjednom Klisu i Konjica, i dalje nalazili na području Jablanice.²⁰²² U trenutku njihova pritvaranja i širih priprema za predstojeću operaciju, u Jablanicu su s teritorija Republike Hrvatske stigla „dva konvoja s hranom i drugom humanitarnom pomoći“ od kojih je jedan veći dio upućen u smjeru Hera, Kuta i Šćipa, odnosno na jedno od područja gdje je bilo planirano okupljanje jedinica Armije BiH koje su u predstojećoj operaciji trebale krenuti u napad.²⁰²³

O zločinu u Grabovici rukovodstvo Armije BiH u Jablanici saznalo je najkasnije u podnevnim satima 9. rujna nakon čega je u smjeru sela poslana skupina pripadnika Vojne policije Armije BiH i civilne policije SJB Jablanice. Njeni članovi su po završenom očevidu potvrdili dobivenu informaciju o masovnome ubojstvu hrvatskih civila.²⁰²⁴ Do kraja toga dana, s punim razmjerom zločina bili su upoznati Sefer Halilović i Safet Čibo, kao i ministar muslimanskog MUP-a BiH Bakir Alispahić.²⁰²⁵ Prema tome, zločin u Grabovici bio je poznat svim ključnim muslimanskim vojnim i policijskim dužnosnicima nekoliko sati nakon što su počinjeni. Unatoč tome, pripreme za provedbu predstojeću operaciju „Neretva“ Armije BiH nisu bile prekinute nego su nastavljene u punom opsegu.²⁰²⁶

²⁰²⁰ Isto, 25.

²⁰²¹ E. ZEBIĆ, *1992.-1995. Moja priča.*, 250.

²⁰²² Isto 203.

²⁰²³ Isto, 250.; Iz navedenog Zebićeva opisa zatvaranja Hrvata u Jablanici pripadnika HVO-a stječe se dojam kao da je HVO u tom trenutku zaista i postojao u Jablanici. Takva mogućnost nije postojala i navedeni Zebićev opis zapravo je neuspješni pokušaj relativiziranja stanja u Jablanici i odnosa koji je muslimanska strana praktično imala prema preostalim hrvatskom stanovništvu u Jablanici.

²⁰²⁴ E. ZEBIĆ, *1992.-1995. Moja priča.*, 251.

²⁰²⁵ Isto, 253; 255.

²⁰²⁶ S. HALILOVIĆ, *Lukava strategija*, 117.; ICTY: Sarajevo, Ašikovac 6., Sefer Halilović, Pismo Predsjedniku Aliji Izetbegoviću od 1. 5. 1995., 6.

9. 1. Operacija „Neretva“ na području općine Prozor – napad i zločin u selu Uzdol

Tijekom 11. rujna 1993. prethodni posebno organizirani Inspekcijski tim Armije BiH na čelu sa Seferom Halilovićem, komandant 6. korpusa Armije BiH te komandanti 45. brdske brigade i Samostalnog bataljuna „Prozor“ ponovno su se sastali u Dobrom Polju. Na tome je sastanku zamjenik komandant 6. korpusa Bahrudin Fazlić pripremio pisanu naredbu za napad prema Prozoru. Prema toj naredbi, glavne snage Armije BiH bile su sastavljene od pripadnika 2. bataljona 317. brdske brigade, dvije čete 45. brdske brigade i čete Samostalnog bataljuna „Prozor“ ojačane s dva voda iz sastava bataljuna „Sutjeska“. Te su se snage iz smjera sela Hera i Voljevca, odnosno napadima s lijeva na smjeru Jurića, Gliba i Blaca te s desna iz smjera kote Brenovac, Brizovače, Ferhatovog brijega i Brda, trebale spojiti na području Crnog vrha, odnosno na području kota Krče i prijevoja Zgon što je ujedno značilo i stavljanje pod potpun nadzor područja Crnog vrha kao ključnog preduvjeta daljnjeg napredovanja u smjeru Makljena i Prozora. U toj su naredbi snage HVO-a procijenjene na dvije „pješačke čete“ od kojih se jedna nalazila raspoređena na području Jurići – Glibe – Blace a druga na području glavnog smjera napada „Zgon- Brdo- Sljeme“. Za te snage HVO-a zaključeno je da su „prinudene da pređu u obranu“ ali je naglašena i mogućnost kako nakon dolaska pojačanja upravo s toga područje može biti izvršen napad na u smjeru Hera, Kuta i Šćipa.²⁰²⁷

Istovremeno s glavnim smjerom napada, iz smjera Jablanice prema Doljanima i Risovcu položaje HVO-a trebale su napasti dvije čete iz sastava 44. brdske brigade Jablanice dok su snage OG „Zapad“ iz sastava 3. korpusa Armije BiH, na području sjeverozapadno od glavnog udara, trebale napasti iz smjera Vilića gumna.²⁰²⁸ Iako u navedenoj naredbi nije istaknuto kada bi operacija trebala početi, zaključeno je kako se tijekom sljedećega dan, odnosno 12. rujna, trebaju „održati sastanci vojnih kolektiva“ dok su posebne postrojbe trebale izvršiti izviđanje.²⁰²⁹ Prema tome, opći početak napada trebao je uslijediti nakon toga, odnosno najkasnije tijekom 13. rujna, kako je između ostalog bilo istaknuto u prethodno spomenutoj „Direktivi“ za operaciju.²⁰³⁰ S obzirom na to da su u navedenoj zapovijedi navedeni samo opći smjerovi napada, čini se kako je

²⁰²⁷ ICTY: RBiH, Armija RBiH – 6. korpus, Dobro Polje, Zapovijest za napad op. br. 01/1500-27 od 11. 9. 1993.

²⁰²⁸ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 417.

²⁰²⁹ ICTY: RBiH, Armija RBiH – 6. korpus, Dobro Polje, Zapovijest za napad op. br. 01/1500-27 od 11. 9. 1993.

²⁰³⁰ Direktiva za odbrambeno- napadna dejstva, str. pov. bez broja i datuma. U potpisu Sefer Halilović

daljnja praktična razrada plana napada povjerena nižim razinama, odnosno komandantima brigada i bataljona koji su trebali sudjelovati u operaciji.

U trenutcima sastanka u Dobrom Polju i donošenju naredbi za napad, pripadnici HVO-a na području Uzdola javili su o povećanoj aktivnosti snajperista Armije BiH koji su djelovali na području sela od seoske „crkve do škole“.²⁰³¹ Slične aktivnosti snajpera Armije BiH zabilježene su u noći s 10. na 11. rujna na području Slatine gdje su lokalni pripadnici HVO-a iz sastava brigade „Kralj Tomislav“ imali jednoga poginulog i jednoga ranjenog pripadnika.²⁰³² Na području crte obrane HVO-a Slatina – Gračac – Doljani i dalje je bio izražen problem neusklađenog djelovanja vlastitih pripadnika. Shodno tome, zapovjedništvo brigade „Posušje“ žalilo se kako brigada „Kralj Tomislav“ nije preuzela dio položaja na Pomenu koju je držalo 59 pripadnika iz satnije „Mijat Tomić“. Spomenuta satnija „Mijat Tomić“ bila je zapravo bivša 3. bojna „Mijat Tomić“ brigade „Herceg Stjepan“ koja je, u pokušaju uvođenja reda na spoju dviju operativnih zona HVO-a očito najkasnije tijekom prve polovice rujna, ušla u sastav 5. brigade HVO-a „Posušje“ čiji su pripadnici nadzirali veći dio položaja HVO-a oko Doljana.²⁰³³

Tijekom 12. rujna Zapovjedništvo OZ SzH izvijestilo je kako od strane Armije BiH nije bilo „organiziranog borbenog djelovanja“.²⁰³⁴ Istoga dana načelnik GŠ Armije BiH i čelnik Inspeksijskog tima Sefer Halilović je u pratnji kolektivnog predsjednika Ratnih predsjedništava Konjica i Jablanice Safeta Čibe, u Dobrom Polju održao govor pripadnicima Samostalnog bataljona „Prozor“ i 45. brdske brigade u kojemu je naglasio njihovu dužnost u oslobađanju Makljena i Prozora.²⁰³⁵ Govor sličnoga sadržaja Halilović je nakon toga održao i u Voljevcu okupljenim pripadnicima 2. bataljona 317. brdske brigade i bataljuna „Sutjeska“. Potom se iz Voljevca Halilović vratio u Dobro Polje gdje je zatim još jednom održao svoj motivacijski govor s tom tematikom pred „borcima Neretvice i Prozora“, odnosno pripadnicima Samostalnog

²⁰³¹ HMDCDR, HVO, ZVP Tomislavgrad: Unija RBiH (dalje URBiH), HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. službeno od 11. 9. 1993.

²⁰³² HMDCDR, HVO, ZVP Tomislavgrad: HRHB, HVO, brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/510/93 od 11. 9. 1993.

²⁰³³ HMDCDR, HVO, ZVP Tomislavgrad: 5. brigada „Posušje“, Sektor Doljani, Stanje u 16 sati, str. pov. ur. br. 01-902/93 od 11. 9. 1993.

²⁰³⁴ HMDCDR, HVO, GS HVO: URBiH, HZHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-3935 od 12. 9. 1993.

²⁰³⁵ „Vidimo se u Prozoru“, *Oslobođenje*, 26. 1. 1993., 5.; SuBiH, Sarajevo, Predmet br. S11 K021682 16 Kri, Predmet Tužilaštva BiH protiv Envera Buze, *Presuda* od 30. 9. 2019., 71

bataljona „Prozor“ i dijela pripadnika 45. brdske brigade iz Parsovića koji su se pripremali za skori napad.²⁰³⁶

Nakon priprema, operacija Armije BiH „Neretva“ čiji je krajnji cilj bilo zauzimanje Prozora započela je 13. rujna napadom snaga 45. i 317. brdske brigade na položaje HVO-a na širem području Crnog vrha. Početni napad i nalet spomenutih pripadnika Armije BiH bio je uspješan što je bilo vidljivo iz izvješća brigade „Rama“ u kojemu je navedeno kako su probijeni obrambeni položaji na području Golušnice.²⁰³⁷ Međutim, nekoliko sati nakon izvršenoga proboja, napredovanje Armije BiH izgubilo je na intenzitetu što je konsolidiranim pripadnicima HVO-a omogućilo protuudar. Jedan od razloga za to bila je pogibija Seida Padalovića, zamjenika komandanta jednog od bataljuna iz sastava 45. brdske brigade.²⁰³⁸ Ubrzo nakon Padalovićeve pogibije najveći dio pripadnika 45. brdske brigade koji je sudjelovao u napadu povukao se u smjeru polazišnog područja Voljevca što je pripadnicima HVO-a omogućilo da predvečer 13. rujna vrata izgubljene položaje.²⁰³⁹ Prema dostupnim podacima, brigada „Rama“ je u tim događajima imala jednog poginulog i više ranjenih vojnika.²⁰⁴⁰ Neuspješni napad Armije BiH alarmirao je HVO u Prozoru da u očekivanju novih napada pronađe pojačanja za postojeće snage HVO-a.²⁰⁴¹

Uz pogibiju važnoga pripadnika 45. brdske brigade, drugi razlog povlačenja Armije BiH bila je okolnost da glavnina pripadnika Samostalnog bataljona „Prozor“, koja je trebala nastupati lijevo od pripadnika 45. brdske brigade, 13. rujna nije napala na svojem smjeru djelovanja.²⁰⁴² Sve je to bilo poznato i dijelu Inspeksijskog tima koji je zajedno sa Seferom Halilovićem stigao 13. rujna poslijepodne u Dobro Polje.²⁰⁴³ Razočaran izostankom napada Halilović je zatražio odgovornosti komandanta Samostalnog bataljona „Prozor“ Envera Buze s kojim je vodio napet razgovor u komandi bataljona. Halilović je tom prilikom od Buze zatražio objašnjenje zašto bataljun nije napao što je Buza nastojao objasniti nedostatkom „goriva“ potrebno za izvlačenje

²⁰³⁶ „Vidimo se u Prozoru“, *Oslobođenje*, 26. 1. 1993., 5

²⁰³⁷ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Redovno borbeno izvješće za dan 13. 9. 1993. u 17.00 sati, str. pov. br. 02-161/93 od 13. 9. 1993.

²⁰³⁸ „Legenda doline Neretvice“, *Bošnjak*, juni 1994, 8.

²⁰³⁹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Redovno borbeno izvješće za dan 13. 9. 1993. u 19.00 sati, str. pov. br. 02-162/93 od 13. 9. 1993.

²⁰⁴⁰ HRHB, HVO, Brigada „Rama“ Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 03-02-95/93 od 15. 9. 1993.

²⁰⁴¹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Borbeno izvješće sa stanjem u 07.00 sati, str. pov. br. 01-3948 od 14. 9. 1993.

²⁰⁴² SuBiH, Sarajevo, Predmet br. S11 K021682 16 Kri, Predmet Tužilaštva BiH protiv Envera Buze, *Presuda* od 30. 9. 2019., 71.

²⁰⁴³ „Zašto Buza nije krenuo“, *Oslobođenje*, 27. 1. 1999, 5.

očekivanog većega broja ranjenika. Međutim, takvo objašnjenje nije bilo utemeljeno što je bilo jasno i nekolicini pripadnika Samostalnog bataljona „Prozor“ koji su se tijekom razgovora Halilovića i Buze zatekli u komandi jedinice „Prozor“. Halilović je nakon niza isprika i pravdanja od strane Buze od njega zatražio hitnu provedbu napada usputno mu u slučaju neizvršenja naredbe o napadu zaprijetivši smrtnom kaznom.²⁰⁴⁴ Nakon toga, Halilović je održao novi u nizu govora prisutnim vojnicima Armije BiH u kojemu je naglasio kako je odbijanje napada nedopustivo uzgredno precizirajući da je glavni cilj postojeće operacije razbijanje postrojbi HVO-a i ulazak u Prozor.²⁰⁴⁵

Međutim, slična opstrukcija naredbi za napad zbila se i kod 44. brdske brigade iz Jablanice koja 13. rujna također nije krenula u napad.²⁰⁴⁶ Neizvršavanjem zapovijedi za napad dvije važne jedinice Armije BiH u predviđenoj operaciji „Neretva“, 13. rujna ona je počela samo na području Crnog vrha gdje je nakon prvotnog uspjeha zaustavljena nakon protuudara postrojbi HVO-a i pogibije utjecajnih muslimanskih oficira.²⁰⁴⁷

Nakon početnoga neuspjeha, Buza je u Dobrom Polju pripadnicima svoga bataljuna održao govor nakon kojega je s podređenim komandirima usuglasio dva smjera napada. Prvi napad trebao je biti izveden u smjeru kote Gradina, dok je drugi bio usmjeren preko Uzdola.²⁰⁴⁸ Cilj toga plana bio je dovesti snage HVO-a na području Uzdola u poluokruženje te spriječiti dolazak pojačanja iz smjera Prozora. Osim toga, zauzimanjem kote Gradina, Armija BiH imala je mogućnost izvođenja bočnog napada na položaje HVO-a na Crnom vrhu čime je ujedno trebala osigurati bok vlastitim snagama koje su se nalazile u napadu na širem području Crnog vrha i dalje prema prijevoju Makljena.

Nakon završetka sastanka, snage Samostalnog bataljona „Prozor“ ojačane pripadnicima bataljona „Sutjeska“ krenule su u smjeru mjesta okupljanja.²⁰⁴⁹ Samo nekoliko sati nakon završetka sastanka u Dobrom Polju, najveći broj pripadnika Samostalnog bataljona „Prozor“ u noći 13. rujna okupio se u neposrednoj blizini sela Hera na lokalitetu „Lanište“.²⁰⁵⁰ Nakon

²⁰⁴⁴ ICTY: Predmet: IT-01-48-T, *Transkript svjedočenja; Witness G*, 7. 4. 2005., 47.

²⁰⁴⁵ Isto, 48.

²⁰⁴⁶ ICTY: RBiH, Armija RBiH, Komanda 44. brdske brigade, Jablanica, Obavještenje, str. pov. br. 01/1068-1/93 od 13. 9. 1993.

²⁰⁴⁷ „Što se dogodilo u Uzdolu“, *Oslobođenje*, 28. 1. 1999, 5.

²⁰⁴⁸ Isto, 71.-72.

²⁰⁴⁹ ICTY: RBiH, Armija RBiH – 6. korpus, Komanda SB „Prozor“, Izvještaj komandanta, str. pov. br. 1-01-400/93 bez datuma (br. dokumenta u Sektor Vojne bezbednosti, br. 08-21-67/93 od 20. 9. 1993.)

²⁰⁵⁰ Isto.; ICTY: Predmet: IT-01-48-T, *Transkript svjedočenja; Witness G*, 7. 4. 2005., 56 – 57.

popunjavanja streljivom i podjelom u dvije veće skupine, pripadnici Armije BiH u noći s 13. na 14. rujna uputili su se u smjeru Uzdola.²⁰⁵¹

Jedna od skupina pripadnika Armije BiH koja se u ranim jutarnjim satima 14. rujna obilazno i neopaženo kretala u smjeru Uzdola trebala je izvršiti napad na prostor oko osnovne škole na Uzdolu. Muslimanska strana je prethodno bila upoznata s time da se u njoj nalazi centar veze lokalnog HVO-a, interventni vod pripadnika 3. bojne brigade „Rama“ kao i smjena 1. bojne brigade „Rama“ čiji su pripadnici držali dio položaja jugoistočno od sela na području Komina i Velike kose. Općenito gledajući, vodstvo Samostalnog bataljona „Prozor“ raspolagalo je preciznim informacijama o položajima HVO-a na širem području Uzdola na području Gradca, Glavice, Ošljana, Kranjčića, Borka, Križa, Bobara kao i drugim zaseocima jednako kao i informacijama o topništvu i jednom tenku koji se nalazio u blizini osnovne škole.²⁰⁵² Poznavanje prostora Uzdola i postojećih položaja HVO-a omogućilo je pripadnicima Samostalnog bataljona „Prozor“ neopaženo približavanje i prolazak kroz hrvatske položaje i dolazak u neposrednu blizinu glavnog cilja napada, osnovnu školu u kojoj je bila smještena glavnina pripadnika HVO-a. Na taj način, pripadnici Samostalnog bataljona „Prozor“ ujutro 14. rujna su bili raspoređeni na svim ključnim mjestima u užem području Uzdola iščekujući znak za pokretanje općeg napada. S druge strane, njihov uspješni prolazak preko obrambenih položaja pod nadzorom HVO-a bio je i dokaz kako hrvatska strana na području Uzdola nije raspolagala dobro uređenim položajima kao ni dovoljnim brojem ljudstva koje bi joj omogućilo djelotvoran nadzor crte. Osim toga, neopaženi dolazak pripadnika ne bi bio moguć bez izvrsnog poznavanja šireg područja Uzdola što je bilo i za očekivati s obzirom da je najveći broj pripadnika Samostalnog bataljona „Prozor“, u svojstvu mještana susjednih sela oko Uzdola, pohađao upravo osnovu školu koja je označena kao jedan od glavnih ciljeva napada.²⁰⁵³

Za razliku od glavnine snaga upućene u smjeru Uzdola, drugi manji dio pripadnika Samostalnog bataljuna „Prozor“ i bataljona „Sutjeska“ od „dva voda“ bio je upućen u smjeru sela Pridvorci odakle su uz vodstvo vodiča iz 2. bataljona 317. brdske brigade napredovanjem u smjeru sela Blaca trebali podržati napad Armije BiH na to područje.²⁰⁵⁴ Unatoč važnosti područja Crnog

²⁰⁵¹ ICTY: Predmet: IT-01-48-T, *Transkript svjedočenja; Witness G*, 7. 4. 2005., 56 – 57.

²⁰⁵² Isto, 56-59.

²⁰⁵³ SuBiH, Sarajevo, Predmet br. S11 K021682 16 Kri, Predmet Tužilaštva BiH protiv Envera Buze, *Presuda* od 30. 9. 2019., 72-74.; 77 -78.

²⁰⁵⁴ ICTY: RBiH, Armija RBiH – 6. korpus, Komanda SB „Prozor“, Izvještaj komandanta, str. pov. br. 1-01-400/93 bez datuma (br. dokumenta u Sektor Vojne bezbednosti, br. 08-21-67/93 od 20. 9. 1993.)

vrha, najveći broj pripadnika Armije BiH nakon okupljanja na području Hera bio je angažiran za napad na Uzdol.²⁰⁵⁵

Istovremeno s pripremom muslimanske strane za napad na području Uzdola te prema Crnom vrhu i Makljenju, Zapovjedništvo OZ SzH na IZM-u Prozoru je u očekivanju novih napada Armije BiH navečer 13. rujna donijelo odluku o preventivnom napadu na području Mačkovca i Crnog vrha koji je kao takav planiran upravo ujutro 14. rujna.²⁰⁵⁶ Bio je to jasan pokazatelj procjena hrvatske strane u Prozoru da je novi ozbiljniji napad, barem u smjeru Prozora, očekivan upravo iz smjera Crnog vrha.

U rano jutro 14. rujna između 05. 30 i 06.00 sati, pripadnici Samostalnog bataljona „Prozor“, koji su prethodno uspješno zaobišli položaje HVO-a i zauzeli položaje oko osnove škole poznatog kao Cer te drugim zaseocima sela, na pucanj iz smjera Hera počeli su napad. Veći dio pripadnika Samostalnog bataljuna „Prozor“ je, nakon neprimjetnog zaobilaženja položaja HVO-a na području Borka, izvršio opkoljavanje a nakon rasporeda i frontalni napad na zaseoke u središnjem dijelu Uzdola nastojeći u daljnjem napredovanju stići do područja oko osnovne škole. Osnovna škola je u isto vrijeme okružena od drugog dijela pripadnika Samostalnog bataljuna „Prozor“ koji su prekinuli žičanu vezu između centra veze HVO-a s ostatkom postrojbi u okolici Uzdola i Prozorom.²⁰⁵⁷ Napad je tako bio potpuno iznenađenje za HVO u selu. Unatoč tome, približno dvadeset vojnika HVO-a koji su se nalazili u prostorijama škole su nakon prvotnog šoka pružili otpor pokušavajući zatražiti pomoć od Zapovjedništva brigade „Rama“ u Prozoru.²⁰⁵⁸

Na dojavu o napadu, snage brigade koje su se spremale za napad na Crnom vrhu zajedno s zapovjednikom brigade „Rama“ Antom Pavlovićem prekinule su pripreme i hitno preusmjerene prema Uzdolu.²⁰⁵⁹ Te snage stigle su do područja sela Perići gdje su se nakon okupljanja pješice uputile u smjeru Uzdola. Toj glavnini pojačanja sastavljenoj od pripadnika Vojne policije HVO-a

²⁰⁵⁵ ICTY: Predmet: IT-01-48-T, *Transkript svjedočenja; Witness G*, 7. 4. 2005., 64.

²⁰⁵⁶ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Borbeno izvješće sa stanjem u 07.00 sati, str. pov. br. 01-3948 od 14. 9. 1993.

²⁰⁵⁷ SuBiH, Sarajevo, Predmet br. S11 K021682 16 Kri, Predmet Tužilaštva BiH protiv Envera Buze, *Presuda* od 30. 9. 2019., 72-76.; RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH, Brigada „Rama“, Izvanredno izvješće, str. pov. bez broja (br. u IZM Prozor; 01/3965 od 14. 9. 1993); HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: U RBiH, HRHB, HVO, Brigada „Rama“ Prozor, Vanredno izvješće za dan 14. 9. 1993. u 09.00 sati, str. pov. br. 02-163/93 od 14. 9. 1993.; ICTY; RBiH, Armija RBiH – 6. korpus, Komanda SB „Prozor“, Izvještaj komandanta, str. pov. br. 1-01-400/93 bez datuma (br. dokumenta u Sektor Vojne bezbednosti, br. 08-21-67/93 od 20. 9. 1993.)

²⁰⁵⁸ SuBiH, Sarajevo, Predmet br. S11 K021682 16 Kri, Predmet Tužilaštva BiH protiv Envera Buze, *Presuda* od 30. 9. 2019., 78.

²⁰⁵⁹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Borbeno izvješće sa stanjem u 07.00 sati, str. pov. br. 01-3948 od 14. 9. 1993.

brigade „Rama“ te pripadnika nekoliko manjih interventnih postrojbi, odnosno vodova „Marinko Beljo“, „Jastrebovi“ i „Bata“, u napredovanju prema Uzdolu pridružilo se nekoliko vojnika HVO-a iz Jurića poslije čega su se svi zajedno uputili u smjeru Uzdola.²⁰⁶⁰

U međuvremenu, u trenutcima okupljanja navedenih pojačanja pripadnika brigade „Rama“, dio pripadnika Samostalnog bataljona „Prozor“ napredovao je zaseocima Uzdola u smjeru osnovne škole, odnosno sjedištu 3. bojne brigade „Rama“. Tijekom toga napredovanja i prilikom pretresa zaselaka Uzdola pripadnici Armije BiH usmrtili su zatečeno civilno stanovništvo koje su činili uglavnom žene, djeca i starije osobe.²⁰⁶¹

Drugi dio pripadnika Armije BiH uspio je pod svoj nadzor staviti vatrene položaje minobacača HVO-a kao i tenk HVO-a koji se nalazio u neposrednoj blizini. Naime, pripadnici Samostalnog bataljona „Prozor“ su nedugo nakon početka napada i opkoljavanja pripadnika HVO-a u prostorijama pokušali izvući zarobljeni tenk u smjeru položaja Armije BiH. Zbog toga su od komande bataljona tražili da u smjeru Uzdola pošalje „nekoga ko zna voziti tenk“ usputno zahtijevajući i dodatne vojnike za zarobljene minobacače koje su namjeravali usmjeriti prema Prozoru.²⁰⁶² Izvlačenje tenka HVO-a bilo je moguće tek nakon što su pripadnici Armije BiH smrtno ranili tročlanu posadu tenka kojega tom prilikom nisu teže oštetili.²⁰⁶³ Uspješno izvlačenje zarobljenog tenka za Armiju BiH bi imalo veliki moralni i vojni uspjeh što je vrlo vjerojatno i bio glavni razlog zbog kojega tenk nije bio uništen nakon likvidiranja njegove posade.

Nakon što su ostali bez minobacača, topnička podrška opkoljenim pripadnici HVO-a u osnovnoj školi dolazila je od strane tenka koji se nalazio na području Kranjčića, odnosno zaseoka Ošljani, čije je djelovanje navodio zapovjednik 3. bojne brigade „Rama“ koji se nalazio okružen u školi. On je tražio djelovanje u smjeru „Pržine, Gradca, Hrastove“ kao i u području oko škole gdje su se nalazili pripadnici Armije BiH.²⁰⁶⁴ Pored navedenog tenka na području Kranjčića, u

²⁰⁶⁰ „Mi uzalud ne pucamo“, *Hrvatski list*, 29. 9. 1993., 16.; Pisani izvještaj dolasku pojačanja HVO-a u Uzdol, bez broja i datuma. U potpisu pukovnik Ante Pavlović i satnik Goran Vučić; Jerko Pavličević, „Uzdol, branik Rame i Herceg Bosne“, *Ramski vjesnik*, listopad 1993. 11.

²⁰⁶¹ SuBiH, Sarajevo, Predmet br. S11 K021682 16 Kri, Predmet Tužilaštva BiH protiv Envera Buze, *Presuda* od 30. 9. 2019., 2-3.; 40-44.

²⁰⁶² URBiH, HRHB, HVO, Brigada „Rama“ Prozor, VOS, Izvješće CED-a, str. pov. br. 04-489 od 14. 9. 1993. ²⁰⁶³ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, VOS, IZM Prozor, Spisak poginulih civila i vojnika na reonu Uzdola, str. pov. br. 04-117/93 od 15. 9. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: Brigada „Rama“, Odgovor na upit o poginulim bojovnicima iz Bugojna u selu Uzdol, str. pov. službeno od 16. 9. 1993. U potpisu Ivan Baketarić; SuBiH, Sarajevo, Predmet br. S11 K021682 16 Kri, Predmet Tužilaštva BiH protiv Envera Buze, *Presuda* od 30. 9. 2019., 76.; Radilo se o tenku tipa t-55

²⁰⁶⁴ SuBiH, Sarajevo, Predmet br. S11 K021682 16 Kri, Predmet Tužilaštva BiH protiv Envera Buze, *Presuda* od 30. 9. 2019., 78 – 79.

smjeru položaja Armije BiH u Šćipama, Krstištu i Kutama nedugo nakon početka napada na Uzdol aktiviran je tenk HVO-a koji je za tu priliku „izišao“ na područje Popove glave. Naime, zbog napada na Uzdol pojačani su položaji HVO-a na području sektora Homatlje – Hudutsko.²⁰⁶⁵ Uspješnim zauzimanjem Uzdola i napredovanjem u smjeru Kranjčića te dijela ceste Prozor – Jablanica u području Lug, Armija BiH je bila u mogućnosti da odsiječe i dva južna sektora obrane HVO-a te najveći dio hrvatskih sela u južnom dijelu prozorske općine.²⁰⁶⁶ Shodno tome, aktiviranje ljudstva HVO-a na spomenutom području oko kote Popova glava te općenito sektora Kućani, na kojima u tim trenucima nije bilo većih napada Armije BiH, bilo je očekivano.²⁰⁶⁷

Nekoliko sati nakon napada, zapovjednik OZ SzH izvijestio je u osam sati GS HVO-a kako se na Uzdolu vode „žestoke borbe“ navodeći kako postrojbe HVO-a djeluju „topničkim i tenkovskim sredstvima“ te da se unatoč tome zaseoci „Križ, Zelenike“ „dovode“ u okruženje.²⁰⁶⁸ No, čini se kako topnička podrška nije bila izražena u većoj mjeri što je uslijed mogućnosti djelovanja po vlastitim pripadnicima bilo i razumljivo. U skladu s time, brigada „Rama“ izvijestila je o utrošku „10 tenkovskih granata“ kao i „10“ minobacačkih granata ali i „25 granata“ za VBR-a s kojima je djelovala po pozicijama Armije BiH na području Hera, Kuta i Šćipa.²⁰⁶⁹

U trenutku pisanja spomenutog izvješća zapovjednika OZ SzH, odnosno do osam sati ujutro, pripadnici Armije BiH i dalje su se nalazili na području škole u blizini koje su zarobili nekoliko pripadnika HVO-a, između ostalog i dvojicu pripadnika saniteta 3. bojne brigade „Rama“.²⁰⁷⁰ Oba zarobljena pripadnika saniteta HVO vojnici Armije BiH ubijena su nedugo nakon zarobljavanja.²⁰⁷¹ U takvom izrazito nepovoljnom položaju manji broj pripadnika 1. i 3. bojne brigade „Rama“ pružao je višesatni otpor koji je trajao do trenutka pristizanja pojačanja HVO-a

²⁰⁶⁵ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: Izvješće zapovjednika sektora, bez broja (br. u IZM Prozor, 01/3978 od 15. 9. 1993.) od 14. 9. 1993.

²⁰⁶⁶ Direktiva za odbrambeno- napadna dejstva, str. pov. bez broja i datuma. U potpisu Sefer Halilović

²⁰⁶⁷ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Izvanredno izvješće sa stanjem u 10.00 sati, str. pov. bez broja (Centar veze, telegram u 10.55), (br. u IZM Prozor 01-3979 od 15. 9. 1993.) do 14. 9. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Hrvoje Vukčić-Hrvatinić“ Jajce, Sekor S-3 Kućani, Vatretni položaj Homatlje- Hudusko, str. pov. bez broja od 14. 9. 1993.

²⁰⁶⁸ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Izvanredno izvješće sa stanjem u 07.00 sati, str. pov. br. 01-3952 od 14. 9. 1993.

²⁰⁶⁹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, HVO, Brigada „Rama“ Prozor, Redovno izvješće do 19.00 sati, str. pov. br. 02-164/93 od 14. 9. 1993.; ICTY;:Predmet: IT-01-48-T, *Transkript svjedočenja; Witness G*, 7. 4. 2005., 65.

²⁰⁷⁰ ICTY; Predmet: IT-01-48-T, *Transkript svjedočenja; Witness J*, (Haag 6. 7. 2005.), 39.

²⁰⁷¹ HRHB, Ministarstvo obrane (MO), SIS, Podcentar SIS-a Rama, Prozor, Informacija A broj 42, str. pov. ur. br. 02-4/2-7-127/94 od 26. 1. 1994.; URBiH, HRHB, HVO, Brigada „Rama“ Prozor, VOS, Izvješće CED-a, str. pov. br. 04-489 od 14. 9. 1993.

koje je započelo s prodorom prema Uzdolu najkasnije od devet sati.²⁰⁷² Prvi dio pojačanja HVO-a koji je dolazio iz smjera Kranjčića, kretao se prema osnovnoj školi sličnim smjerom kojim je prethodno došla skupina iz sastava pripadnika Samostalnog bataljona „Prozor“ koja je izvršila opkoljavanje pripadnika HVO-a u prostorijama škole u Uzdolu.²⁰⁷³ Vrlo brzo nakon dolaska toga pojačanja HVO-a, komandant Samostalnog bataljona „Prozor“ je naredio potpuno povlačenje vlastitih pripadnika s područja Uzdola. To povlačenje potrajalo je do podne i ranih popodnevni sati 14. rujna prilikom čega je izvučen najveći dio ranjenih i nekoliko poginulih pripadnika Armije BiH.²⁰⁷⁴ Navedena Buzina naredba o povlačenju s područja Uzdola uslijedila je nakon što je ista takva naredba bila upućena drugom dijelu pripadnika Samostalnog bataljona „Prozor“ koji je iz smjera Pridvoraca nastupao prema Crnom vrhu te Blacama. Naime, pripadnici spomenutog bataljuna i pridruženih pripadnika Armije BiH na tom su pravcu zabilježili gubitke od „dva mrtva i osam ranjenih“ do kojih je došlo nakon njihova ulaska u minsko polje HVO-a.²⁰⁷⁵

Na taj način, nepunih šest sati nakon početka napada na području Uzdola, najveći broj pripadnika Samostalnog bataljuna „Prozor“ bio je povučen na početne položaje ne ostvarivši prethodno zacrtane ciljeve napada. O svim događajima vrlo brzo je upoznat i osobno vođa Inspekcijskog tima Armije BiH Sefer Halilović. Njega su o svim događajima, prvotnom uspjehu te konačnom neuspjehu, upoznala nekolicina pripadnika Samostalnog bataljuna „Prozor“ koja su se u tom trenutku nalazila u centru veze bataljuna.²⁰⁷⁶ Shodno tome, u kasnim poslijepodnevni satima 14. rujna, pripadnici HVO-a uspjeli su pod svoj nadzor ponovno vratiti cjelokupno područje zaseoka na području Uzdola.²⁰⁷⁷

²⁰⁷² HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: U RBiH, HRHB, HVO, Brigada „Rama“ Prozor, Vanredno izvješće za dan 14. 9. 1993. u 09.00 sati, str. pov. br. 02-163/93 od 14. 9. 1993.; SuBiH, Sarajevo, Predmet br. S11 K021682 16 Kri, Predmet Tužilaštva BiH protiv Envera Buze, *Presuda* od 30. 9. 2019., 42.; HRHB, HVO, brigada „Rama“, SIS, Službena bilješka o informativnom razgovoru – Bilješka „A“, str. pov. br. 03-01-787/93 od 1. 10. 1993.

²⁰⁷³ SuBiH, Sarajevo, Predmet br. S11 K021682 16 Kri, Predmet Tužilaštva BiH protiv Envera Buze, *Presuda* od 30. 9. 2019., 72-73.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Izvanredno izvješće sa stanjem u 10.00 sati, str. pov. bez broja (Centar veze, telegram u 10.55), (br. u IZM Prozor 01-3979 od 15. 9. 1993.) do 14. 9. 1993.

²⁰⁷⁴ ICTY: Predmet: IT-01-48-T, *Transkript svjedočenja; Witness G*, (Haag 7. 4. 2005.), 64-65.; ICTY; RBiH, Armija RBiH – 6. korpus, Komanda SB „Prozor“, Izvještaj komandanta, str. pov. br. 1-01-400/93 bez datuma (br. dokumenta u Sektor Vojne bezbednosti, br. 08-21-67/93 od 20. 9. 1993.)

²⁰⁷⁵ ICTY: RBiH, Armija RBiH – 6. korpus, Komanda SB „Prozor“, Izvještaj komandanta, str. pov. br. 1-01-400/93 bez datuma (br. dokumenta u Sektor Vojne bezbednosti, br. 08-21-67/93 od 20. 9. 1993.)

²⁰⁷⁶ „Što se dogodilo u Uzdolu“, *Oslobođenje*, 28. 1. 1993., 5.

²⁰⁷⁷ URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće OV 20,00 sati, str. pov. br. 01-3974/93 od 14. 9. 1993; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće str. pov. br. 02-4280/93 od 14. 9. 1993.

S druge strane, povlačenjem pripadnika Armije BiH s područja Uzdola u smjeru Hera, pripadnici brigade „Rama“ koji su napredovali kroz područje sela zatekli su veći broj ubijenih civila. Do ranih noćnih sati 14. rujna hrvatska strana u Prozoru raspolagala je relativno preciznim informacijama o većem broju ubijenih civila kao i „12 vojnika HVO-a“ te 12 ranjenih vojnika i civila.²⁰⁷⁸ Naknadnim detaljnim pregledom područja Uzdola naposljetku je potvrđena smrt 29 civila među kojima i većeg broja žena te djece.²⁰⁷⁹ Nakon njihove stručne obdukcije za njih 27 utvrđena je nasilna smrt prouzročena „vatrenim oružjem i tupim mehaničkim predmetima“, dok je za dvije smrtno stradale ženske osobe utvrđeno kako su stradale u obiteljskoj kući i gospodarskom zdanju zapaljenom od strane pripadnika Armije BiH koji su izvršili napad na Uzdol.²⁰⁸⁰

Zaključno s time, u napadu Samostalnog bataljuna „Prozor“ i bataljona „Sutjeska“ tijekom 14. rujna na Uzdolu je hrvatska strana imala gubitke od ukupno 41 smrtno stradalog civila i vojnika HVO-a. Za razliku od hrvatske strane, u napadu na područje Uzdola smrtno je stradalo između pet i šest pripadnika Armije BiH a veći broj bio je ranjen.²⁰⁸¹ Od ukupnog broja smrtno stradalih pripadnika Armije BiH jedan dio njih nije bio izvučen od strane vlastitih pripadnika. Među nekolicinom stradalih i ostavljenih pripadnika Armije BiH koji su poginuli u okršajima s pripadnicima HVO-a na području oko osnove škole bio je i muslimanski vjerski službenik „imam i muaalim u džematu Klek“ koji je vodio porijeklo s područja Hera.²⁰⁸² Njega se nije stiglo izvući zbog neočekivanog brzog dolaska pomoći pripadnika brigade „Rama“ iz smjera Prozora.

²⁰⁷⁸ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, HVO, Brigada „Rama“ Prozor, Redovno izvješće do 19.00 sati, str. pov. br. 02-164/93 od 14. 9. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-3975/ 93 od 15. 9. 1993. u 08.00; URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće OV 20,00 sati, str. pov. br. 01-3974/ 93 od 14. 9. 1993

²⁰⁷⁹ RBiH, HZHB, HVO, Centar SIS-a Rama, Informacija A – Informacija o broju poginulih vojnika i civila nakon upada MOS-a u selo Uzdol, str. pov. br. 02-4/2-7-4/93 bez datuma (datum primitka u SIS Mostar, 27. 9. 1993. br. 1093)

²⁰⁸⁰ SuBiH, Sarajevo, Predmet br. S11 K021682 16 Kri, Predmet Tužilaštva BiH protiv Envera Buze, *Presuda* od 30. 9. 2019., 6.; *Uzdol i sve njegove žrtve*, 57; 67.; ICTY: HRHB, HVO, Općina Rama, Prozor u Rami, Obdukcijski nalazi pobijenih civila iz našega sela Uzdol, br. 01-23-S3/93 od 19. 9. 1993.; ICTY; Split, Spisak stradalnika iz sela Uzdol 14. 9. 1993. godine, a obrađenih na odjelu za patologiju i sudsku medicinu KBC Split, bez broja od 18. 9. 1993. U potpisu mrtvozornik Jakša Ivanović.

²⁰⁸¹ ICTY: RBiH, Armija RBiH – 6. korpus, Komanda SB „Prozor“, Izvještaj komandanta, str. pov. br. 1-01-400/93 bez datuma (br. dokumenta u Sektor Vojne bezbednosti, br. 08-21-67/93 od 20. 9. 1993.); M. HERO, *Prozor 1992.-1995 Hronika zločina*, 55-68; 117.; M. TOKAČA, *Bosanska knjiga mrtvih: ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, I/4., 320-325

²⁰⁸² OMERDIĆ, Muharem. *Imami šehidi: monografija*. Sarajevo: Udruženje ilmiye Islamske zajednice u BiH., 2005., 45.; U navedenoj monografiji u opisu smrti Hameda Here naveden je niz netočnih podataka. Naime, navedeno je kako je isti najprije zarobljen od strane pripadnika HVO-a u napadu na „džemat Here“ tijekom 14. rujna 1993. nakon čega je ubijen u „Uzdolu kod Prozora“. Navedeni navodi su eklatantan pokušaj izbjegavanja

Zbog težine događaja i zločina u Uzdolu, hrvatska strana u Prozoru, odnosno vodstvo brigade „Rama“ i pratećih službi, tražilo je određena objašnjenja i analize. U skladu s time, tijekom 15. rujna predstavljene su prve informacije o razlozima napada Samostalnog bataljona „Prozor“ i pridruženih pripadnika Armije BiH. Prema tim informacijama, uspješan koordinirani napad Armije BiH iz više smjerova bio je olakšan zbog neuvezanosti obrambenih položaja HVO-a odnosno većim „međuprostorima“ između tih položaja što je omogućilo neopaženo približavanje pripadnika Armije BiH u smjeru zaseoka Uzdola.²⁰⁸³ Neuvezanosti linija obrane bila je tako jedan od nekoliko ključnih nedostataka koji je iskorišten od Samostalnog bataljona „Prozor“. Drugi ključan nedostatak odnosio se na nedovoljan broj ljudstva koje je trebalo pokrivati široko područje „od Gliba do Volijaka“ na kojemu se nalazio veći broj položaja. Naime, dostupno ljudstvo iz sastava 3. bojne brigade „Rama“ je od trenutka sukoba u Prozoru u listopadu 1992., neprekidno držalo položaje na prethodno spomenutom području što je dovelo do premorenosti ljudstva. Dva spomenuta nedostatka ostala su neriješena i u razdoblju nakon zločina na Uzdolu radi čega je tadašnji zapovjednik 3. bojne Josip Prskalo očajnički tražio dodatna pojačanja od „jedne satnije vojnika“ napominjući kako u suprotnom neće biti odgovoran za mogući novi napad Armije BiH.²⁰⁸⁴ S obzirom na njegovo upozorenje i traženje čini se da je hrvatska strana mogućnost novog napada na područje Uzdola i okolice smatrala realnom mogućnosti. Potvrda toga bila je vidljiva vrlo brzo nakon opisanih događaja od 14. rujna.

9. 2. Nastavak djelovanja postrojbi Armije BiH u operaciji „Neretva 93“ i neuspjeh operacije na području Prozora

Nakon kratkotrajnoga predaha, Armija BiH je nastavila nove napade na položaje HVO-a. Halilović je tako već 15. rujna izdao novu naredbu za napad u smjeru Crnog vrha i Uzdola. Provedba toga napada povjerena je 317. brdskoj brigadi Armije BiH iz Gornjeg Vakufa kojoj su za tu priliku podređene snage Samostalnog bataljona „Prozor“, bataljona „Sutjeska“ kao i jedan bataljun 45. brdske brigade. Takvo djelovanje trebalo je biti popraćeno napredovanjem jedinica

činjenice da je navedeni vjerski službenik kao pripadnik Samostalnog bataljona „Prozor“ aktivno sudjelovalo u napadu i zločinu nad civilima na području s. Uzdol prilikom čega je i stradao u sukobu s pripadnicima HVO-a.

²⁰⁸³ HRHB, HVO, Brigada „Rama“ Prozor, SIS, Izvješće, str. pov. br. 03-02-95/93 od 15. 9. 1993.

²⁰⁸⁴ Isto; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, HVO, Brigada „Rama“, III bojna, Izvješće, br. 01-1944/93 od 27. 9. 1993. U potpisu Josip Prskalo

Armije BiH iz sastava OG „Zapad“ u smjeru Vilića Guvna.²⁰⁸⁵ S obzirom na neuspjeh od prethodnog dana, bio je to posljednji ozbiljni pokušaj provedbe operacije „Neretva 93“ na sjevernom dijelu područja na kojemu je vođena.

Na temelju te naredbe, komandant 317. brdske brigade Armije BiH Enver Zejnilagić je tijekom istog dana razradio vlastitu zapovijed za napad. U toj zapovijedi postrojbe HVO-a, koje je Zejnilagić pritom nazvao „ustašama“ držale su crtu obrane na području „s. Jurići, s. Glibe, Brizovača (tt 1274)“ u snazi „ojačane čete“, odnosno veće satnije. Zejnilagić je naveo kako hrvatska strana na tom području raspolaže s nekoliko teških strojnica, ističući kako je veći dio toga područja miniran te da postoji mogućnost pristizanja „oklopnih sredstava“ iz smjera susjednog sela Dobroša. U skladu s navedenim, položaje HVO-a na spomenutom području trebale su napasti združene snage 2. bataljona 317. brdske brigade, bataljona „Prozor“ i „Sutjeska“ te pripadnici jednog bataljona 45. brdske brigade. Te su jedinice nakon zauzimanja sela Jurića i Gliba trebale nastaviti napada u smjeru kote 1078 Stožina, 1274 Brizovača, a potom s njih usmjeriti napad na područje Zgonova, Slimena i Makljena. Krajnji cilj napada bilo je zauzimanje strateški važnoga prijevoja „Makljena i Gradine“ te presijecanje ceste Gornji Vakuf – Prozor.²⁰⁸⁶ Dakle, uspješnim izvršavanjem navedenog zadatka područje Gornjega Vakufa bilo bi u potpunosti odsječeno od ostatka prostora pod nadzorom HVO-a na području Prozora i Rame. Mogućnost uspješnog napada bila je izgledna budući da su snage Armije BiH iz sastava OG „Zapad“ trebale istodobno napasti položaje HVO-a na širem planinskom području Vilića guvna oko Gornjeg Vakufa. Time su snage HVO-a na širem području Makljena bile dovedene u poluokruženje. Također, u tome napadu trebala je sudjelovati i 44. brdska brigada iz Jablanice čija je zadaća bila razvući snage HVO-a u smjeru Doljana.²⁰⁸⁷

Zejnilagić je snage kojima je raspolagao podijelio u šest taktičkih skupina. Prva skupina od 25 vojnika 2. bataljona 317. brdske brigade i 15 pripadnika Samostalnog bataljuna „Prozor“ imala je zadatak razbijanja položaja HVO-a u selu Jurići nakon čega je zajedno sa glavninom pripadnika Samostalnog bataljuna „Prozor“ trebala ovladati prostorom oko Jurića. Druga skupina sastavljena od 30 pripadnika 45. brdske brigade i pet pripadnika 2. bataljona 317. brdske brigade imala je zadatak presijecanja ceste između Jurića i Glibe te na taj način omogućiti uspješno

²⁰⁸⁵ ICTY: RBiH, Glavni Štab Vrhovne komande, Voljevac, str. pov. br. 21-1 od 15. 9. 1993. U potpisu S. Halilović

²⁰⁸⁶ ICTY: RBiH, Armija RBiH, Komanda 317. brdske brigade, Zapovijest za napad, str. pov. br. 02/2-337 od 15. 9. 1993. , Dodatak – Zadaci grupa (Red br. 5.), U potpisu Enver Zejnilagić

²⁰⁸⁷ Isto.

djelovanje prve skupine na širem području Jurića. Treća skupina se sastojala od 20 pripadnika bataljona „Sutjeska“, a njezina zadaća bila je „razbiti“ položaje hrvatske strane na području Glibe i tako osigurati bok snagama Armije BiH koje su djelovale na području „Klupa i Stožina“. Četvrta skupina jačine 50 vojnika Armije BiH trebala je zauzeti područje Klupa i Stožine te omogućiti uvjete za uvođenje glavnih snaga prema Makljenu. U toj je skupini bilo 20 vojnika 7. muslimanske brigade što je bio jasan pokazatelj važnosti smjera djelovanja prema Makljenu. Usporedno s tom skupinom, planirano je djelovanje pete skupine od 20 pripadnika 2. bataljona 317. brdske brigade koja je u suradnji s četvrtom skupinom trebala zauzeti prostor između kote 1274 Brizovača i 1301 Golušnica i time omogućiti daljnje napredovanje prema Makljenu. Šesta i ujedno zadnja skupina imala je zadaću pružiti podršku prethodno navedenim skupinama pomoću jednog „PAM- 14,5“ raspoređenog na području kote 1072 Tur neposredno iznad sela Pridvoroci.²⁰⁸⁸

Uspješna provedba napada prema Makljenu trebala je umanjiti neuspjehe jedinica Armije BiH iz prethodnih dana. S obzirom na početak operacije „Neretva 93“ i u smjeru Mostara, za pretpostaviti je kako je muslimanska strana to smatrala povoljnom prilikom za novi napad i zauzimanje Makljena. U napad na Makljen 15. rujna prve su krenule jedinice Armije BiH iz sastava OG „Zapad“. U navedenom napadu prema Vilića guvnu snage Armije BiH probile su crtu obrane HVO-a na području Barakovca i Novakovića staja koju su branili prikupljeni pripadnici brigade HVO-a „Eugen Kvaternik“ iz Bugojna. Pripadnici te brigade tom su prilikom imali jednog poginulog i već broj ranjenih pripadnika nakon čega je crta obrane pomaknuta u smjeru juga, odnosno na sjeverne padine kote 1293 Zaklopica i kote 1409 Karaulica.²⁰⁸⁹

Dan kasnije, 16. rujna, započeo je opći napad Armije BiH na položaje HVO-a. U izvješćima HVO-a zabilježeno je da su snage Armije BiH iz „sedam pravaca“ izvršile napad na Gornji Vakuf oko Pidriša i Mačkovca kao i oko Prozora na području „Voljevac – Golušnica, Čelina – Karaula (ispod Studenčice), Treskovac – Rujan, Tošćanica – Križ“.²⁰⁹⁰

Napad Armije BiH na područje sela Tošćanica i obližnjeg položaja Križ izveden je s istovremenim napadom na položaj Majan i to nakon uspješnog ubacivanja diverzantske skupine

²⁰⁸⁸ ICTY; RBiH, Armija RBiH, Komanda 317. brdske brigade, Zapovijest za napad, str. pov. br. 02/2-337 od 15. 9. 1993. Dodatak – Zadaci grupa (Red br. 5.)

²⁰⁸⁹ URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Redovno borbena izvješće, str. pov. br. 01-3992/93 od 15. 9. 1993. u 22.00; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 01-3991/93 od 15. 9. 1993. u 19.00.

²⁰⁹⁰ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, IZM Čitluk, Izvješće - Obavijest o stanju na bojišnicama u posljednja 24 sata, str. pov. br. 02-2/1-02-2518/93 od 16/17. 9. 1993.;

44. brdske brigade Armije BiH iz Jablanice ojačane s nekoliko pripadnika odreda „Zulfikar“.²⁰⁹¹ Tim napadom muslimanska strana je nastojala zauzeti selo Hudutsko u kojemu se nalazilo više desetaka pripadnika HVO-a iz sastava brigade „Hrvoje Vukčić Hrvatinić“ iz Jajca kao i manji broj pripadnika brigade „Rama“ koji su držali položaje na širem području od Hudutskog do Tošćanice. Prema procjenama hrvatske strane, snage Armije BiH iz Jablanice napad na područje spomenutih položaja Križ i Majan izvršile su nakon prethodnog ubacivanja na područje sela Lizoperce. Napredujući iz smjera toga sela te su snage zauzele položaje HVO-a na području kote Križ te Majan gdje su zarobile jednog pripadnika HVO-a kojega su nakon toga prisilile da ostale pripadnike HVO-a u Hudutskom pozove na predaju.²⁰⁹² Poziv na predaju je odbijen, nakon čega je iz smjera kote Majan izvršen snažan napad na Hudutsko u kojemu je zapaljen dio kuća među kojima i ona u kojoj se nalazio lokalni centar veze HVO-a. No pripadnici HVO-a su odbili i taj napad nakon čega je uslijedio novi kraći napad na selo iz smjera kote Križ i Tošćanice podržan djelovanjem pokretne strojnice s prostora Čivelja.²⁰⁹³

U noći 16. na 17. rujna, dio posade HVO-a u Hudutskom na čelu sa zapovjednikom sektora Matom Marčetom uspio se probiti iz sela i spojiti sa snagama HVO-a na području Ustirame. Preostali pripadnici HVO-a, njih ukupno 19, nastavili su pružati otpor napadima Armije BiH u Hudutskom.²⁰⁹⁴ Prilikom pokušaja zauzimanja jedne od lokalnih kuća u koju su se zaklonili pripadnici HVO-a uvečer 16. rujna smrtno je stradao zamjenik komandanta 44. brdske brigade Senad Džino.²⁰⁹⁵ U borbama je na kraju presudila brojčana premoć Armije BiH zbog čega su se odsječeni i okruženi pripadnici HVO-a naposljetku predali. Poslije predaje većina njih streljana je od strane pripadnika Armije BiH iz Jablanice vrlo vjerojatno u znak osvete za pogibiju prethodno

²⁰⁹¹ HRHB, HVO, Brigada „Hrvoje Vukčić – Hrvatinić“, SIS, Jajce, Gračanica, Informativni razgovor u svezi pada položaja Križ, str. pov. br. 03-81/93 od 21. 9. 1993.; U napadu na položaje HVO-a u Hudutskom poginuo je i Mustafa Slatina pripadnik odreda „Zulfikar“. Vidi u: <https://focanskidani.wordpress.com/2016/10/02/armija-rbih-jedinica-zulfikar/>, posjećeno 18. 4. 2019.

²⁰⁹² HRHB, HVO, Brigada „Hrvoje Vukčić – Hrvatinić“, SIS, Jajce, Prozor, Informativni razgovor u svezi pada Hudutskog, str. pov. bez broja (br. primitka u SIS Mostar, 02-4/2-7/106/93 od 21. 10. 1993) od 21. 9. 1993.

²⁰⁹³ RBiH, HRHB, HVO, Brigada „Hrvoje Vukčić – Hrvatinić“, Gračanica, Izvješće, str. pov. br. 02-57/93 od 21. 9. 1993. U potpisu Mate Marčeta; HRHB, HVO, Brigada „Rama“, SIS, Službena bilješka o informativnom razgovoru bilješka „A“- Informativni razgovor u vezi pada Hudutskog, str. pov. br. 03-01-275/93 od 27. 9. 1993.

²⁰⁹⁴ RBiH, HZHB, HVO, Centar SIS-a Rama, Rama, Informacija A – Procjena stanja u brigadi „Hrvoje Vukčić Hrvatinić“ nakon gubitka ljudstva, MTS i prostora od strane MOS-a, str. pov. djel. broj 02-4/2-7-5/93 od 22. 9. 1993.; RBiH, HRHB, HVO, Brigada „Hrvoje Vukčić – Hrvatinić“, Gračanica, Izvješće, str. pov. br. 02-57/93 od 21. 9. 1993. U potpisu Mate Marčeta

²⁰⁹⁵ H. MUŠINBEGOVIĆ i dr, *Monografija Zlatni ljiljani i odlikovani pripadnici Armije RBiH 1992.-1995.*, 103: „Senina posljednja bitka“, *Oslobođenje*, 30. 1. 1993., 5.

spomenutog komandanta Senada Džine.²⁰⁹⁶ Zauzimanjem Hudutskog, Armija BiH se približila području Slatine koju je nadzorom nad Pisvirom dovela u poluokruženje.

S druge strane, zatišje oko Crnog vrha i Makljena Zapovjedništvo OZ SzH smatralo je pripremom Armije BiH za nove napade zbog čega su ujutro 17. rujna ojačani ključni obrambeni položaji HVO-a na području Crnog vrha ali i na području južnih sektora obrane oko sela Studenčice.²⁰⁹⁷ Istoga dana, brigada „Kralj Tomislav“ je u očekivanju novih napada Armije BiH iz smjera Jablanice, Pivira i Hudutskog pojačala položaje na području Slatine i prema Doljanima.²⁰⁹⁸ Ojačavanje položaja pokazalo se opravdanim jer je već 17. rujna Armija BiH izvela pješачki napad na području Slatine koji nije uspio, a na što je utjecalo i minsko polje postavljeno od pripadnika HVO-a.²⁰⁹⁹ Uspješnu obranu područja oko Slatine, hrvatska strana nastojala je proširiti ojačavanjem obrambenih položaja oko sela Lizoperci od kote 518 do Čitluka koji su postali istureni hrvatski položaji obrane kojima se onemogućavalo ozbiljnije djelovanje Armije BiH u smjeru sela Ustirama. Ti su položaji bili u zoni odgovornosti pripadnika brigade „Hrvoje Vukčić Hrvatinić“ a 17. rujna dodatno su ojačani s nekoliko pripadnika HVO-a iz sastava brigade „Kralj Tomislav“.²¹⁰⁰ Uzrok ojačavanja tih položaja bio je uzrokovan gubitkom nadzora Hudutskog i Tošćanice iz prethodnih dana.

U poslijepodnevnim satima 17. rujna jedinice Armije BiH iz sastava OG „Zapad“ izvele su novi jači napad na područje Karaulice prilikom čega je došlo do povlačenja pripadnika brigade „Eugen Kvaternik“. Njihovim povlačenjem obranu područja Prozora i Rame sjeverno od Draševa preuzeo je manji broj pripadnika brigade „Rama“, odnosno pripadnici izviđačko diverzantskog voda (IDV) „Bata“ zajedno s pripadnicima bojne „Ludvig Pavlović“ i dijelom pristiglih pripadnika

²⁰⁹⁶ HMDCDR, HVO, UP HR HB: R BiH, HZ HB, Mostar, Služba za razmjenu zarobljenika i drugih osoba, Spisak, ur. br. 01-IP-420/94 od 27.5.1994.; BiH, HRHB, Komisija za utvrđivanje ratnih zločina, Mostar, Kratka hronologija i prikaz počinjenih ratnih zločina od strane pripadnika Armije BiH., br. 27/95 od 30. 3. 1995.; S. IDRIZOVIĆ. *Istina o Jablanici*, 225-227.; U kasnijim mjesecima hrvatskoj strani predana su tijela većeg broja poginulih Hrvata među kojima i najmanje 17 tijela zarobljenih pripadnika HVO-a strijeljanih na Hudutskom.

²⁰⁹⁷ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-4029 od 17. 9. 1993. u 08.00; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: 4. brigada „S. Radić“, HVO Ljubuški, IZM Pidriš, Pidriš, Operativno izvješće, bez broja (br. u IZM Prozor 01/4027 od 17. 9. 1993) od 16. 9. 1993.

²⁰⁹⁸ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HVO, brigada Kralj Tomislav, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/516-93 od 17. 9. 1993.;

²⁰⁹⁹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HVO, brigada Kralj Tomislav, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/517-93 od 18. 9. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, IZM brigade „Kralj Tomislav, Gračac, Operativno dnevno izvješće, str. pov. br. 3/93 od 17. 9. 1993.

²¹⁰⁰ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, IZM brigade „Kralj Tomislav, Gračac, Operativno dnevno izvješće, str. pov. br. 3/93 od 17. 9. 1993.

samostalne satnije iz Osijeka koji su bili podržani jednim tenkom.²¹⁰¹ Pripadnici spomenutih hrvatskih snaga uključili su u stabilizaciju crte obrane prema Karaulici, Zekinoj grudi i Vilića guvnu.²¹⁰² Aktivno područje napada OG „Zapad“ nije ni tijekom 17. rujna bilo praćeno prethodno planiranim aktivnosti Armije BiH iz smjera Voljevca i Hera gdje su i dalje zabilježena granatiranja Armije BiH ograničenoga dosega po Uzdolu kao i položajima HVO-a na području Kostriješa i Popove glave.²¹⁰³ Izostanak većih napada na tom području muslimanska strana zamijenila je čestim diverzantskim upadima u smjeru položaja HVO-a oko Crnog vrha i Makljena, što je hrvatska strana protumačila kao nastojanje za „spajanje crte preko Makljena“, odnosno spajanjem sa snagama Armije BiH koje su napadale na području oko Vilića guvna i kote Karaulica koja je u borbama u noći sa 17. na 18. rujna ponovno stavljena pod nadzor HVO-a.²¹⁰⁴ Diverzantski napadi Armije BiH nastavljeni su i tijekom 19. rujna kada je na području između sela Glibe i Golušnice od strane pripadnika brigade „Rama“ uočena jedna skupina Armije BiH koja je nakon toga napadnuta i razbijena.²¹⁰⁵

Daljnji napadi Armije BiH početkom 19. rujna počeli su gubiti na intenzitetu što je Zapovjedništvo OZ SzH dovodilo u djelomičnu vezu s prethodnom dogovorenim primirjem koje je trebalo stupilo na snagu najkasnije u podne 18. rujna.²¹⁰⁶ Slično stajalište imalo je i vodstvo

²¹⁰¹ URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Redovno borbena izvješće, str. pov. br. 01-4034/93 od 17. 9. 1993. u 22.00.

²¹⁰² HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, IZM Čitluk, Izvješće - Obavijest o stanju na bojišnicama u posljednja 24 sata, str. pov. br. 02-2/1-02-2559/93 od 19. 9. 1993.

²¹⁰³ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, Brigada „Rama“, Prozor, Redovno izvješće za dan 17. 9. 1993., str. pov. br. 02-172/93 od 17. 9. 1993.

²¹⁰⁴ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, IZM Čitluk, Izvješće - Obavijest o stanju na bojišnicama u posljednja 24 sata, str. pov. br. 02-2/1-02-2559/93 od 19. 9. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: OZ SzH, IZM Prozor, Prozor, Redovno borbena izvješće, str. pov. br. 01-4035/93 od 18. 9. 1993. u 08.00; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: OZ SzH, IZM Prozor, Prozor, Redovno borbena izvješće, str. pov. br. 01-4050/93 od 18. 9. 1993. u 22.00; „Tihi „rat“ Sefer – Pašalić“, *Oslobođenje*, 31. 1. 1999., 5.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, HVO, Brigada „Eugen Kvaternik“ Bugojno, Draševo, Brojno stanje brigade „Eugen Kvaternik“ za dan 22. 9. 93, str. pov. br. 01-122/93 od 22. 9. 1993. U potpisu Ivica Pavić

²¹⁰⁵ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, Brigada „Rama“, Prozor, Redovno izvješće za dan 19. 9. 1993. u 22.00, str. pov. br. 02-174/93 od 17. 9. 1993.

²¹⁰⁶ ICTY: RBiH, ŠVK, Kabinet komandanta, Sarajevo, Naređujem, str. pov. br. 1/297-296 od 16. 9. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: OZ SzH, IZM Prozor, Prozor, Redovno borbena izvješće, str. pov. br. 01-4050/93 od 18. 9. 1993. u 22.00; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, GS HVO, IZM Kiseljak, Prekid neprijateljstava - Zapovijed, str. pov. br. GS 2507-1/93 od 17. 9. 1993.; „Prekid svih neprijateljstava“, *Vjesnik*, 15. 9. 1993., naslovna stranica.; Navedeni dogovori F. Tuđmana i A. Izetbegovića imali su i drugi dodatak dogovora koji nije bio dostupan javnosti a koji je podrazumijevao dogovorni ulazak hrvatskih i muslimanskih dijelova BiH u konfederalni odnos s Republikom Hrvatskom. Taj je dogovor slijedio zasebni muslimansko-srpski sporazum i zajednička deklaracija prema kojoj se u slučaju raspada Unije BiH i odcjepljena srpskog dijela BiH „sva prava Unije RBiH uključujući i pripadnost Ujedinjenim narodima“ biti vraćena republici s većinskim muslimanskom stanovništvom. Prema; „Raspad Unije BiH za dvije godine ?“, *Vjesnik*, 17. 9. 1993. naslovna

brigade „Rama“ koje je granatiranje Uzdola te pokušaje novih diverzantskih upada prema kotama Crnog vrha i Makljena smatralo dokazom da muslimanska „ofenziva lomi zube“, odnosno slabi.²¹⁰⁷ Proklamirano primirje koje je trebalo i praktično zaživjeti tijekom 18. rujna doneseno je na temelju zajedničke deklaracije potpisane u Ženevi između predsjednika Republike Hrvatske Franje Tuđmana i Alije Izetbegovića 14. rujna, odnosno upravo u trenutcima napada i zločina pripadnika Armije BiH počinjenog na Uzdolu. Prema zajedničkoj deklaraciji hrvatska i muslimanska strana u BiH trebale su najkasnije do 18. rujna hitno prekinuti sve sukobe te usporedno time obostrano osloboditi sve zarobljenike i raspustiti sve logore pod kontrolom Armije BiH i HVO-a. Sve to trebalo je biti popraćeno otvaranjem prometa za humanitarne i druge konvoje.²¹⁰⁸

Međutim, upravo je 18. rujna nastavkom operacije „Neretva 93“ u Mostaru muslimanska strana pokazala da je dogovor o primirju bila predstava za javnost tijekom koje je pokušala poboljšati svoj položaj na ratištu.²¹⁰⁹

9. 3. Pokušaji HVO-a za povratkom kote Pisvir i druge borbe potkraj rujna 1993. godine

Usprkos procjeni o smanjenju intenziteta napada Armije BiH, Zapovjedništvo OZ SzH nastojalo je svoje snage zadržati na razini koja je omogućavala brz odgovor na moguće napade. Iz tih je razloga u zoni odgovornosti brigade „Rama“ od pripadnika Vojne policije HVO-a i diverzantskog vođa brigade „Rama“ organizirana „glavna rezerva“ od tri vođa pripadnika HVO-a.²¹¹⁰ Ta skupina brigade „Rama“ bila je jedina postrojba za brzu intervenciju u slučaju napada Armije BiH poput onog kakav je bio na Uzdol 14. rujna. Takav manjak ljudstva nije bio isključiva

stranica.; TUĐMAN, Miroslav. *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*. Zagreb: Despot Infinitus, 2013. 376.

²¹⁰⁷ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Izvješće za dan 18. 9. 1993. te za posljednjepodnevne sate prethodnog dana 17. 9. 1993., str. pov. br. 07-1893/93 od 18. 9. 1993.

²¹⁰⁸ „Prekid svih neprijateljstava“, *Vjesnik*, 15. 9. 1993., naslovna stranica.; Navedeni dogovori F. Tuđmana i A. Izetbegovića imali su i drugi dodatak dogovora koji nije bio dostupan javnosti a koji je podrazumijevao dogovorni ulazak hrvatskih i muslimanskih dijelova BiH u konfederalni odnos s Republikom Hrvatskom. Taj je dogovor slijedio zasebni muslimansko-srpski sporazum i zajednička deklaracija prema kojoj se u slučaju raspada Unije BiH odcjepljena srpskog dijela BiH „sva prava Unije RBiH uključujući i pripadnost Ujedinjenim narodima“ biti vraćena republici s većinskim muslimanskom stanovništvom. Prema; „Raspad Unije BiH za dvije godine?“, *Vjesnik*, 17. 9. 1993. naslovna stranica.; M. TUĐMAN, *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*, 376.

²¹⁰⁹ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 297.

²¹¹⁰ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 4051/93 od 19. 9. 1993. u 08.00; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01- 4066/93 od 20. 9. 1993. u 08.00

karakteristika brigade „Rama“ nego je bio prisutan i kod ostalih postrojbi HVO-a.²¹¹¹ Drugi problem HVO-a u Prozoru bio je izraženi defetizam kod vojnika iz drugih općina koji su na tom dijelu bojišta boravili duže vrijeme. Taj je pojava bila jaka i među pripadnicima slabo popunjene brigade „Hrvoje Vukčić Hrvatinić“ kojoj je zbog gubitaka na području Hudutskog i iscrpljenosti ljudstva prijetio raspad.²¹¹² Zbog svih problema, planirani napad HVO-a na Tošćanicu i Hudutskog 20. rujna svodio se na topničku vatru po položajima Armije BiH no bez pokretanja pješačkih napada.²¹¹³

S problemima oko ljudstva koje se koristilo za nadzor crte obrane HVO je imao problema i na području Doljana. Pokušaj da se većina vojnika bojne „Mijat Tomić“ nakon upada Armije BiH u selo krajem srpnja ponovno vrati nisu bili uspješni. Brojnost te postrojbe se i dalje smanjivala zahtjevima njezinih pripadnika za prelazak u brigadu „Kralj Tomislav“. Takvi zahtjevi slabili su obranu matičnog područja jer je prelazak vojnika u druge postrojbe HVO-a u određenim slučajevima značio i napuštanje obrambenih položaja na području Doljana.²¹¹⁴ Prelasci u druge postrojbe HVO-a bili su povod zapovjedništvu 5. brigade HVO-a iz Posušja da od zapovjedništva OZ SzH zatraži da brigada „Kralj Tomislav“ preuzme crtu obrane u Doljanima pod obrazloženjem da se većina pripadnika bojne „Mijat Tomić“ ionako nalazila u zoni odgovornosti te brigade.²¹¹⁵ Sve je to pokazivalo da se usprkos naredbi GS HVO iz sredine rujna nije riješio problem organizacije obrane u Doljanima. Na sreću HVO-a, planirani napad Armije BiH na to područje u operaciji „Neretva-93“ nije bio realiziran.²¹¹⁶

²¹¹¹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: 4. brigada „S. Radić“, HVO Ljubuški, IZM Pidriš, Pidriš, Operativno izvješće, ur. br. 02-122-9/93 od 20. 9. 1993.

²¹¹² RBiH, HZHB, HVO, Centar SIS-a Rama, Rama, Informacija A – Procjena stanja u brigadi „Hrvoje Vukčić Hrvatinić“ nakon gubitka ljudstva, MTS i prostora od strane MOS-a, str. pov. djel. broj 02-4/2-7-5/93 od 22. 9. 1993.

²¹¹³ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, IZM Čitluk, bez predmeta, br. 02-2/1-02-2598/93 od 21. 9. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 01-4078/93 od 21. 9. 1993. u 08.00; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HVO, brigada Kralj Tomislav, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/519-93 od 20. 9. 1993.

²¹¹⁴ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: 5. brigada „Posušje“, Posušje, Borbeno izvješće, sa sektora Doljani i Drežnice za dan 22. 9. 1993., str. pov. br. 01-1051/93 od 22. 9. 1993.

²¹¹⁵ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, 5. brigada „Posušje“, Posušje, Izvješće, str. pov. br. 01-1062/93 od 23. 9. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, 5. brigada „Posušje“, Posušje, Zahtjev, str. pov. br. 01-1049/93 od 22. 9. 1993.

²¹¹⁶ ICTY: RBiH, Glavni Štab Vrhovne komande, Voljevac, str. pov. br. 21-1 od 15. 9. 1993. U potpisu S. Halilović; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, 5. brigada „Posušje“, Posušje, Izvješće, str. pov. br. 01-1062/93 od 23. 9. 1993.

Prema tome, prestanak napada Armije BiH prema Makljenu i Prozoru 20. rujna bio je dobrodošao za hrvatske snage iscrpljenim pružanjem višednevnih obrambenih aktivnosti.²¹¹⁷ Međutim, čini se kako je problem zamora ljudstva bio prisutan i kod Armije BiH u prozorskoj općini.²¹¹⁸ To se može zaključiti po tome što je muslimanska strana na tom području pješake napade zamijenila granatiranjem položaja HVO-a oko Jurića kao i ponovnim topničkim djelovanjem po gradskome dijelu Prozora. Jedan takav napad izvršen je poslijepodne 21. rujna.²¹¹⁹ Na isti način, po muslimanskim ciljevima djelovalo je i topništvo HVO-a što je bilo izraženo nakon većih napada Armije BiH.²¹²⁰

Prestanak većih napada Armije BiH iskoristila je brigada „Kralj Tomislav“ koja je 25. rujna napala područje kote Oklanica s ciljem napredovanja prema Pisviru. Naime, upravo s područja Oklanice i Pisvira pripadnici Armije BiH su nadzirali široko područje oko Gračaca, Slatine i Doljana što je postrojbe HVO-a na tom području dovodilo u izrazito nepovoljan položaj. Napad brigade „Kralj Tomislav“ na kotu 1290 Oklanica uspješno je završen poslijepodne istoga dana. Međutim, osim siline udara hrvatske strane, slabiji otpor na tom području djelom je bio uzrokovan povlačenjem pripadnika Armije BiH.²¹²¹ Za nastavak napredovanja zapovjednik brigade „Kralj Tomislav“ Željko Glasnović tražio je dodatnu popunu topničkim streljivom zbog razbijanja dobro utvrđenih položaja Armije BiH oko releja na Pisviru oko kote 1142.²¹²² Do večeri su snage HVO-a uspjele uspostaviti novu crtu obrane na području Oklanice udaljenu „jedan kilometar ispred ovoga trigonometrija u pravcu releja (Pisvir)“.²¹²³

²¹¹⁷ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-4066/93 od 20. 9. 1993. u 08.00 sati; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, Brigada „Hrvoje Vukčić Hrvatinić“, Kućani, Izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka u IZM Prozor 01/4105 od 23. 9. 1993.) od 22. 9. 1993.

²¹¹⁸ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 01-4095/93 od 22. 9. 1993.

²¹¹⁹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-4084/93 od 21. 9. 1993. u 21.00; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, HVO, brigada „Rama“, Redovno izvješće za dan 21. 9. 1993. u 19.00 sati, str. pov. br. 02-176/93 od 21. 9. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02-4454/93 od 21. 9. 1993.

²¹²⁰ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Prijepis GS HVO, IZM Čitluk, Zapovijedam, str. pov. br. 02-2/1-01-2509/93 od 16. 9. 1993.; E. ZEBIĆ, 1992.-1995. *Moja priča*, 256-259.

²¹²¹ E. ZEBIĆ, 1992.-1995. *Moja priča*, 261.

²¹²² HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: Brigada „Kralj Tomislav“, IZM Gračac, Zahtjev za popunu streljivom, str. pov. bez broja (br. primitka u IZM Prozor 01/4145 od 26. 9. 1993.) od 25. 9. 1993.

²¹²³ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HVO, brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/525-93 od 26. 9. 1993.

Nakon zauzimanja položaja na području Oklanice, pripadnici HVO-a radili su na utvrđivanju novih položaja zbog čega 26. rujna nisu izvodili nove pješačke napade prema Pisviru. Glavninu djelovanja tijekom 26. rujna preuzelo je topništvo HVO-a koje je aktivno granatiralo položaje muslimanske strane na preostalom području Pisvira.²¹²⁴ Aktivno djelovanje topništva i tenka iz smjera Sjenkosa 27. rujna je podržano novim napredovanjem pripadnika HVO-a u smjeru releja na Pisviru, odnosno na glavni preostali položaj Armije BiH. Do kraja 27. rujna pješačko napredovanje pripadnika HVO-a pomaknuto je do kote 1166 odnosno „500 -600 metara od Pisvira“ do obližnje kote 1142, što je predstavljalo primjetan napredak hrvatske strane koja je time uspostavila nadzor nad većim područjem Oklanice i Pisvira.²¹²⁵ Spomenutim napredovanjem hrvatska strana uspjela je izvući ostatke prethodno stradalog pripadnika brigade „Rama“ nastradalog u prvim danima kolovoza.²¹²⁶

Brigada „Kralj Tomislav“ nastavila je napad na Pisvir 28. rujna.²¹²⁷ Poslije početnoga udara, hrvatska je strana smanjila intenzitet djelovanja nakon što je zabilježila gubitke od dva poginula i šest ranjenih pripadnika.²¹²⁸ U tim borbama Armija BiH imala je šest smrtno stradalih pripadnika.²¹²⁹ Budući da su se prilikom napada HVO-a snage Armije BiH povukle s jednoga dijela Pisvira u pomoć im je poslana skupina civilnih policajca iz SJB Jablanica.²¹³⁰

²¹²⁴ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-4158/93 od 26. 9. 1993. u 21.00

²¹²⁵ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HVO, brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/527-93 od 28. 9. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-4184/93 od 27. 9. 1993. u 21.00; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; HRHB, HVO, Brigada „Kralj Tomislav“, IZM Gračac, Izvješće, str. pov. bez broja (br. primitka u IZM Prozor 01/4197 od 29.9. 1993.) od 27. 9. 1993.

²¹²⁶ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Redovno izvješće za dan 27. 9. 1993. sa stanjem u 19.00 sati, str. pov. br. 02-179/93 od 27. 9. 1993.

²¹²⁷ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Redovno izvješće za 28/29. 9. 1993. sa stanjem u 7 satu, str. pov. br. 02-180/93 od 29. 9. 1993.

²¹²⁸ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HVO, brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/527-93 od 28. 9. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 01-4186/93 od 28. 9. 1993. u 10.15; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-4189 od 28. 9. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Prozor, Izvješće, prijedlozi i zamolbe, str. pov. br. 01-4188/93 od 28. 9. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće zaključno sa 21. 00, str. pov. br. 02-4602/93 od 28. 9. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Izvješće za dan 27. i 28. 9. 1993. godine, str. pov. br. 07-1954/93 od 28. 9. 1993.; U borbama tijekom 28. rujna sa hrvatske strane smrtno su stradali Martin Baćak pripadnik 1. bojne „Kralj Tomislav“ te Josip Pušić, pripadnik MUP-a HRHB iz obližnjeg područja Gračacai Ustirame.

²¹²⁹ S. IDRIZOVIĆ. *Istina o Jablanici*, 227.

²¹³⁰ E. ZEBIĆ, 1992.-1995. *Moja priča*, 263.; „Lažna vijest o primirju“, *Oslobođenje*, 1. 2. 1999., 5.

Intenzivni sukobi na području oko Pisvira aktivirali su cjelokupnu crtu bojišta oko Doljana pa je muslimanska strana napadima prema položajima HVO-a u užem prostoru Doljana i na području Stropa, pokušavala smanjiti intenzitet napada prema Pisviru. U sukob se uključila i 5. brigada HVO-a iz Posušja čije je topništvo granatiralo položaje pripadnika Armije BiH i policije SJB Jablanica „Kosne Luke, Ilijne Grude i kota 902 i 904“.²¹³¹ No teške borbe i preteći gubitci te tek manji pomaci prema Pisviru omeli su daljnje napredovanje HVO-a koji se 29. rujna orijentirao na uređivanje dostignutih položaja oko Pisvira.²¹³² Zbog važnosti očuvanja preostalih dijelova Pisvira, pripadnicima Armije BiH i muslimanske policije poslana je ispomoć od strane nekoliko pripadnika odreda „Zulfikar“ o čemu je bila upoznata hrvatska strana koja je smatrala kako se na Pisviru nalazi i komandant te jedinice.²¹³³ Izostanak napada 29. rujna na Pisviru omogućio je konsolidiranje redova muslimanskih snaga što je u konačnici otežalo napredovanje HVO-a koji je 30. rujna prema Pisviru i dalje djelovao topništvom.²¹³⁴ Na takvo djelovanje HVO-a muslimanska strana s područja oko Jablanice uzvraćala je granatiranjem položaja HVO-a na području zaselaka Doljana te Ustirame.²¹³⁵

Prema jednom od izvješća zapovjednika OZ SzH, pripadnici HVO-a nisu mogli u potpunosti zauzeti područje oko Pisvira zbog nemogućnosti zauzimanja Ilijine Grude odakle je vodio važan put prema Pisviru. Tek uspješnim zauzimanjem Ilijine Grude i nadzorom nad tim putem, pripadnici muslimanskih snaga na Pisviru bili bi „odsječeni“ i prisiljeni na povlačenje.²¹³⁶

Zauzimanjem Oklanice i približavanjem ključnom dijelu Pisvira oko releja, HVO je uspio vratiti veći dio područja koje je izgubio u borbama krajem srpnja i početka kolovoza 1993. godine. U postojećem kontekstu događaja, odnosno nastavku napada Armije BiH prema Mostaru, relativno uspješno djelovanje HVO-a na većem dijelu Pisvira prisililo je muslimansku stranu na odvajanje

²¹³¹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, 5. brigada „Posušje“, Posušje, Izvješće, str. pov. ur. br. 01-1121/93 od 28. 9. 1993.

²¹³² HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/528-93 od 29. 9. 1993

²¹³³ „Nova varka na Neretvi“, *Oslobođenje*, 2. 1. 1999., 5.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, IZM OZ SZH, Prozor, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 01-4214/93 od 29. 9. 1993.

²¹³⁴ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-4228/93 od 30. 9. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/530-93 od 1. 10. 1993

²¹³⁵ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, 5. brigada „Posušje“, Posušje, Borbeno izvješće sa sektora Doljani i Drežnica za dan 30. 9. 1993., str. pov. ur. br. 01-1147/93 od 30. 9. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HVO, Brigada „Rama“, Redovno izvješće, str. pov. br. 02-182/93 od 30. 9. 1993.

²¹³⁶ URBiH, HRHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Opće stanje, str. pov. br. 01-4283/93 od 5. 10. 1993. u 04.00; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 417.

dodatnih snaga radi sprječavanja daljnjeg napredovanja HVO-a. Važnost područja Pisvira bila je razvidna i u činjenici pristizanja na to područje dijela pripadnika odreda „Zuflikar“ čija je glavna snaga u tom trenutku bila zauzeta napadima u pravcu Rakitnog, Pločnog i Vrda.²¹³⁷ Prema tome, čini se kako je muslimanska strana procijenila da je slanje pojačanja iz sastava lokalne policije SJB Jablanice i odreda „Zulfikar“ dovoljno za ojačavanje postojećih položaja oko Doljana i Pisvira. Upravo stoga u smjeru Pisvira nisu upućeni dijelovi 1. brdske brigade Armije BiH iz Sarajeva koji su 30. rujna stigli iz Sarajeva u Donju Jablanicu.²¹³⁸ Slično je bilo i s specijalnom jedinicom muslimanskog MUP-a BiH „Laste“ koja se 26. rujna, nakon povratka iz borbi prema Mostaru, nalazila u Jablanici.²¹³⁹

Uzevši u obzir navedene podatke, vidljivo je kako je stvarna važnost Pisvira u postojećim okolnostima proizlazila iz njegova položaja koji je omogućavao nadzor nad područjem Doljana, Gračaca, Slatine i Hudutskog, odnosno šireg područja oko ušća rijeke Rame i Jablaničkog jezera. U skladu s time, hrvatska strana nije nužno bila opterećena nadzorom Pisvira zbog držanja područja Jablanice pod topničkim nadzorom, budući da je taj nadzor ostvarivala s područja Doljana i Risovca. Povratak nadzora nad Pisvirom značio je u većoj mjeri odbacivanje snaga Armije BiH na crtu razdvajanja koja je bila aktivna krajem travnja 1993. godine. Ujedno, pod timuspjehom podrazumijevalo se skraćivanje postojeće crte obrane HVO-a na smjeru Doljani – Gračac – Slatina što bi omogućilo ojačavanje drugih susjednih položaja, posebice onih izgubljenih na susjednom području oko Hudutskog. Time bi bila otklanjana prisutna opasnost izloženosti položaja HVO-a u Slatini.²¹⁴⁰ Za pretpostaviti je kako je muslimanska strana bila svjesna toga zbog čega je u nastojanju slabljena djelovanja HVO-a oko Pisvira pojačala napade u području sektora Kućani. Tako je krajem rujna 1993. iz smjera Studentske planine i Šuplje stijene izvela nekoliko

²¹³⁷ „Međusobno optuživanje komandanata“ *Oslobođenje*, 3. 1. 1999., 5.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HRHB, 5. brigada „Posušje“, Posušje, Borbeno izvješće sa sektora Doljani i Drežnica za dan 30. 9. 1993., str. pov. ur. br. 01-1147/93 od 30. 9. 1993

²¹³⁸ „Nova varka na Neretvi“, *Oslobođenje*, 2. 1. 1999., 5.

²¹³⁹ E. ZEBIĆ, 1992.-1995. Moja priča, 263.

²¹⁴⁰ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: R BiH, HZHB, HVO, GS HVO, IZM Čitluk, Obavještenje o stanju na bojišnicama u protekla 24 sata, ur. br. 02-2/1-02-2838/93 od 6. 10. 1993.

jačih napada na položaje HVO-a oko Popove glave.²¹⁴¹ Konačan cilj tih napada, osim odvlačenja dijela snaga HVO-a od Pisivra, bio je izlazak Armije BiH na područje Klečke stijene.²¹⁴²

Važnost Pisivra za obje strane potvrđena je početkom listopada novim pokušajima hrvatske strane koja je izvijestila kako se Armija BiH na tom području uporno brani čak „i po cijenu još većih gubitaka“.²¹⁴³ Tijekom utvrđivanja položaja Armije BiH na pravcu od Ilijine grude do Pisivra, pripadnici HVO-a primijetili su krajem listopada veće skupine nepoznatih ljudi za koje su naknadno utvrdili kako se radi o zarobljenim Hrvatima koje je muslimanska strana koristila kao radnu snagu za utvrđivanje vlastitih položaja.²¹⁴⁴ Njihovo korištenje na prvim borbenim crtama imalo je i drugi, zaštitnički karakter, budući da je značilo i prekid topničke vatre po položajima Armije BiH na kojemu su se nalazili.²¹⁴⁵ Sve to značilo je nastavak njihove daljnje upotrebe na spomenutim poslovima.

²¹⁴¹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Izvješće za dan 28. i 29. 9. 1993. godine, str. pov. br. 07-1959/93 od 29. 9. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HVO, Brigada „Rama“, Redovno izvješće, str. pov. br. 02-182/93 od 30. 9. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO Obavještenje o stanju na bojišnicama u protekla 24 sata, ur. br. 02-2/1-03-731/93 od 29. 9. 1993.;

²¹⁴² HRHB, HVO, OZ SzH, VOS, IZM Prozor, bez predmeta, str. pov. br. 04-136/93 od 27. 9. 1993.

²¹⁴³ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-4239/93 od 1. 10. 1993.

²¹⁴⁴ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/534-93 od 5. 10. 1993.

²¹⁴⁵ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/537-93 od 8. 10. 1993.

10. PODRUČJE JABLANICE I PROZORA U LISTOPADU 1993. GODINE

Za razliku od iznimno dinamičnoga rujanskoga razdoblja, tijekom listopada 1993. bojišnica od Gornjeg Vakufa preko Prozora do Jablanice bila je veći dio mjeseca relativno mirna. Intenzivni oružani sukobi iz prethodnoga razdoblja zamijenjeni su tako svakodnevnim manjim provokacijama s obje strane crte razgraničenja.²¹⁴⁶ Najaktivnije područje u tom smislu bili su sektori obrane Uzdol i Kućani.²¹⁴⁷ Upravo stoga, zbog zamijećenog grupiranja snaga Armije BiH te informacija o boravku viših oficira na području Neretvice i Klisa, zaključak hrvatske strane govorio je kako se na tom području mogu očekivati pojačani napadi muslimanske strane.²¹⁴⁸ Ipak, do osjetnih pomjeranja jedinica Armije BiH naposljetku nije došlo a do prve polovice listopada provokacije i obostrane razmjene pješake i topničke vatre učestale su i na području Doljana i Slatine.²¹⁴⁹ Na djelovanje muslimanske strane po položajima HVO-a na širem području Doljana i Slatine, hrvatska strana učestalo je odgovarala granatiranjem položaja Armije BiH na području Lizoperaca i Hudutskog kao i Kosnih Luka te Donje Jablanice.²¹⁵⁰ Istovjetan odgovor hrvatska strana upućivala je prema položajima Armije BiH na drugim sektorima obrane gdje su bila zabilježena slična djelovanja.

S druge strane, u razdoblju izostanka većih sukoba, hrvatska strana u Prozoru kao i muslimanska u Jablanici, bile su zaokupljene rješavanjem svakodnevnih problema. U konkretnom

²¹⁴⁶ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01/4268 od 3. 10. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; HRHB, HVO, OZ SzH, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 20.00 sati, str. pov. br. 02-4719 od 3. 10. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; HRHB, HVO, Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, Redovito borbeno izvješće za dan 4. 10. 1993. sa stanjem u 08.00 sati, str. pov. br. 02-3755/93 od 4. 10. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, IZM Čitluk, Obavještenje o stanju na bojišnicama u protekla 24 sata, ur. br. 02-2/1-01-2189/93 od 4. 10. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, HVO, brigada „Rama“ Prozor, Izvješće, str. pov. br. 02-184/93 od 4. 10. 1993.

²¹⁴⁷ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, HVO, brigada „Rama“ Prozor, Izvješće, str. pov. br. 02-184/93 od 5. 10. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-4307/ od 6. 10. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, IZM Čitluk, Obavještenje o stanju na bojišnicama u protekla 24 sata, ur. br. 02-2/1-02-2862/93 od 7. 10. 1993.; HRHB, HVO, OZ SzH, VOS, Tomislavgrad, Izvješće op. br. 241/93 od 8. 10. 1993.

²¹⁴⁸ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, GS HVO, IZM Čitluk, Obavještenje o stanju na bojišnicama u protekla 24 sata, ur. br. 02-2/1-02-2838/93 od 6. 10. 1993.

²¹⁴⁹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, Posušje, Borbeno izvješće iz sektora „Drežnica“ i „Doljani“ na dan 8. 10. 1993, str. pov. bez ur. broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad, 02-4842 od 8. 10. 1993.) od 8. 10. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-4335/93 od 8. 10. 1993.

²¹⁵⁰ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/538-93 od 9. 10. 1993.

slučaju Prozora, lokalno Zapovjedništvo brigade „Rama“ i IZM-e OZ SzH pokušavalo je riješiti stalne probleme nedostataka ljudstva kao i popravljjanja sigurnosne situacije u gradskom području Prozora. Tijekom predmetnog razdoblja mjeseca listopada brigada „Rama“ sa sjedištem u Prozoru je i dalje pokrivala iznimno dugu crtu obrane na koju je bilo raspoređeno oko „1500“ pripadnika brigade kojoj su bili priključeni i domobrani. U općoj ocjeni stanja najteži dio obrambenih položaja koji su nadzirali pripadnici spomenute brigade bilo je područje sektora obrane Uzdol radi čega je na tom području „neprekidno angažiran jedan kvalitetniji vod“ izviđačko-diverzantskog karaktera u svojstvu interventnih snaga u slučaju novog napada Armije BiH.²¹⁵¹ Tijekom prve polovice listopada tu zadaću obavljao je diverzantski vod „Jastrebovi“ iz brigade „Rama“.²¹⁵² Osim lokalne brigade „Rama“ sa sjedištem u Prozoru, široku crtu sektora obrane podržavalo je nekoliko fragmentiranih brigada i postrojbi HVO-a sastavljenih od protjeranog ljudstva s područja središnje Bosne. Sukladno tome, u području općine Prozor na sektorima obrane nalazile su se raspoređene skupine pripadnika brigade „Hrvoje Vukčić Hrvatinić“ i „Lašvanske bojne“ pod zapovjedništvom Josipa Šikića i Ivice Čobanca. Njima se nakon gubitka Bugojna pridružilo preostalo ljudstvo brigade „Eugen Kvaternik“ koje je boravilo na području Raduše s bazom u selu Lapsunj.²¹⁵³ Međutim, njihovo prisustvo nije riješilo gorući problem nepostojanja dovoljnog broja ljudstva koje je trebalo pokriti dugu crtu obrane. U skladu s time, zapovjednik OZ SzH Željko Šiljeg je sredinom listopada izvijestio kako hrvatska strana i dalje ima velike probleme u određenim sektorima obrane. Tom prilikom Šiljeg je opisao stanje zatečeno na posjećenim položajima HVO-a u sektoru Kućani, odnosno na pravcu od sela Homatlije – Kućani do kote Rajan. Jedan od općih zaključaka obilaska toga područja govorio je da navedena linija posjeduje ogromne međuprostore radi čega je ulazak pripadnika Armije BiH bio moguć „bez većih problema“ dok je mogućnost njihova pravovremenog uočavanja zbog konfiguracije područja bilo vrlo mala.²¹⁵⁴ U skladu s time, odlazak i manjega broja vojnika s područja sektora Kućani dodatno je otežavao nadzor toga izrazito nepovoljnog prirodnog krajolika. Toga je iznimno dobro bio svjestan zapovjednik OZ SzH koji se otvoreno suprotstavljao najavama odlaska dijela pripadnika HVO-a sa spomenutog područja.²¹⁵⁵

²¹⁵¹ URBiH, HRHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Opće stanje, str. pov. br. 01-4283/93 od 5. 10. 1993. u 04.00;

²¹⁵² HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: Brigada „Rama“, Zapovijedam, str. pov. br. 01- 1993/93 od 3. 10. 1993. U potpisu Ante Pavlović.

²¹⁵³ URBiH, HRHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Opće stanje, str. pov. br. 01-4283/93 od 5. 10. 1993. u 04.00

²¹⁵⁴ URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Zadaća po zapovijedi generala Slobodana Praljka usmeno str. pov. br. 01-4426/93 od 14. 10. 1993.; URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Izvješće, str. pov. br. 01-4426/93 od 14. 10. 1993.

²¹⁵⁵ URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 01-4337/93 od 9. 10. 1993.

Od stalno prisutnih postrojbi HVO-a, većih problema na sektorima obrane nije imalo postojeće ljudstvo iz sastava brigada „Kralj Tomislav“ iz Tomislavgrada čiji su pripadnici nadzirali granično općinsko područje na pravcu selo Lizoperci – Slatina – Pisvir – rijeka Doljanka. Zapovjednik OZ SzH naglasio je kako navedena brigada ima manje probleme oko smjene ljudstva zaključivši da zapovjednik te brigade Željko Glasnović probleme rješava samostalno bez previše žalbi.²¹⁵⁶ Za razliku do toga, crtu obrane brigade „Rama“ od općinskog područja Gornjeg Vakufa do Doljana, pojedini članovi HVO-a u Prozoru smatrali su poprilično nestabilnom. Zbog neravnomjerne opterećenosti postrojbi na terenu, velikih međuprostora između obrambenih položaja kao i neredovitosti smjena ljudstva, odnosno učestalim izostancima dolaska smjena, pojedini obrambeni položaji povremeno su bili napušteni. Prema tome, problem nestabilne crte obrane bio je iznimno opasnim u slučaju novih jačih napada Armije BiH prilikom čega se predviđao pad obrambenih položaja i proboj crte obrane HVO-a. Zbog svega navedenog, zaključak sigurnosne službe brigade „Rama“ govorio je da postrojbe angažirane na crti obrane na području prozorske općine većinu vlastitih resursa i ljudstva zapravo koriste u povratku izgubljenih položaja.²¹⁵⁷

Pored navedenog, uz postojeće probleme po pitanju nestabilnosti sustava obrane, vodstvo brigade „Rama“ u Prozoru tijekom listopada 1993. se i dalje suočavao s ozbiljnim sigurnosnim problemima.²¹⁵⁸ Ti problemi naslijeđeni su iz prethodnih mjeseci i oni su u većem opsegu bili posljedica nedostatka discipline dijela pripadnika HVO-a čije je discipliniranje u razdoblju aktivnih napada Armije BiH bilo nemoguće, odnosno u novonastalim okolnostima nije predstavljalo primaran zadatak vojnih i civilnih struktura HVO-a u Prozoru. U konkretnom slučaju, nastojanje zapovjednika brigade „Rama“ Ante Pavlovića da poboljša postojeću sigurnosnu situaciju na području općine zaustavljeno je pokretanjem operacije „Neretva 93“ Armije BiH. Sve to dovelo je do toga da je rukovodstvo brigade „Rama“ tijekom rujna bilo u potpunosti usmjereno u pravcu održavanja položaja i odbijanja napada Armije BiH. Prema tome, napadi muslimanske strane te kroničan nedostatak dovoljnog broja ljudstva nisu omogućavali rukovodstvu brigade i OZ SzH detaljnije rješavanje sigurnosnih propusta na području Prozora. No

²¹⁵⁶ URBiH, HRHB, HVO, OZ SzH IZM Prozor, Opće stanje, str. pov. br. 01-4283/93 od 5. 10. 1993. u 04.00

²¹⁵⁷ HRHB, HVO, Centar SIS-a Rama, Tjedno izvješće, str. pov. br. 02-4/2-7-21/93 od 4. 10. 1993.

²¹⁵⁸ URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 01-4337/93 od 9. 10. 1993.; HRHB, HVO, Brigada „Rama“, SIS, Redovno izvješće o radu SIS-a brigade „Rama“, str. pov. br. 03-02-98/93 od 8. 10. 1993.

usredotočenost na obrambene aktivnosti nije u potpunosti spriječilo Zapovjedništvo brigade „Rama“ na provođenje aktivnosti koje su završavale pritvaranjem pojedinaca uzročnika problema na području grada. Upravo zbog izraženog problema sigurnosti i usputnom procesu pojave različitih kriminalnih radnji, na sjednici zapovjednika brigada HVO-a u Tomislavgradu održanoj krajem listopada usuglašeno je „nemilosrdno“ suprotstavljanje pojavama pljački, paleži i drugih nedopuštenih radnji.²¹⁵⁹

Sigurnosni propusti i problemi s kojima se suočavala hrvatska strana u Prozoru bili su gotovo preslikani na slične takve pojave na području Jablanice pod kontrolom muslimanske strane. Načelnik SJB Jablanica Emin Zebić početkom listopada 1993. je na sjednici Ratnog predsjedništva opštine Jablanica upoznao prisutne o radikalno narušenom sigurnosnom stanju na području općine. Tom prilikom Zebić je opisao učestale pojave „upada vojske“, odnosno pripadnika Armije BiH u stanove i kuće u kojima su se nalazili preostali Hrvati i Srbi, različitim vrstama krađa i otimačina, odnosno pljačkama čega nisu ostali pošteđeni ni međunarodni predstavnici koji su uslijed redovitog boravaka u Jablanici često prijavljivali krađu automobila kojima su se koristili.²¹⁶⁰ Čini se kao spomenuti Zebićev opis situacije nije bio dobro prihvaćen od strane dijela pripadnika Armije BiH u Jablanici koji su osjetili prozvanima za navedene radnje zbog čega je prema Zebićevim navodima naknadno reagirao jedan od komandanata odreda „Zulfikar“ Nihad Bojadžić. Njegova reakcija bila je izazvana Zebićevim riječima kako je većina negativnih radnji, o kojima je govorio na sjednici Ratnog predsjedništva od 2. listopada, bila izazvana od strane nedomicilnih pripadnika Armije BiH.²¹⁶¹ Pod time se očito podrazumijevao i veći dio pripadnika odreda „Zulfikara“ koji je uglavnom bio sastavljen od strane državljana Srbije, odnosno Muslimana s područja Sandžaka, što je bio i sam Nihad Bojadžić uostalom kao i komandant odreda Zulfikar Ališpago Zuka.²¹⁶² Zebićevo prozivanje u kojemu se prepoznao jedan od ključnih ljudi „Zulfikara“ bilo je tek jedan u nizu problema koje su uzrokovali pripadnici spomenute jedinice koji su neposredno prije zločina u Grabovici u Jablanici oteli skupinu od nekoliko uglednijih Hrvata koje su zatvorili u blizini svoje baze u Donjoj Jablanici. Oni su njihovo oslobađanje uvjetovali

²¹⁵⁹ HRHB, HVO, Brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, str. pov. br. 01-1660/93 od 26. 10. 1993.

²¹⁶⁰ E. ZEBIĆ, 1992.-1995. Moja priča, 265.

²¹⁶¹ Isto.

²¹⁶² SuBiH, Sarajevo, Predmet br. S11K00336910 Krl, Predmet Tužilaštva BiH protiv Mensura Memića, Dževada Salčina, Senada Hakalovića, Nedžada Hodžića, Nihada Bojadžića, *Presuda* od 31. 12. 2015., 4.

otkupninom nakon čega su pustili veći dio njih za koji je ona i plaćena.²¹⁶³ Sigurnosni propusti o kojima je govorio Zebić bili su potvrđeni od strane manjeg broja preostalih Hrvata i Srba koji su se i dalje nalazili na području Jablanice. Spomenute pljačke te opća nesigurnost, koja je bila izražena u kasnim noćnim satima, rezultirala je pojavom okupljanja većeg broja Hrvata ili Srba u prethodno dogovorenim stambenim objektima gdje su zajednički provodili razdoblje do jutarnjih sati odakle su se nakon provedene noći vraćali u vlastite stanove i druge stambene objekte.²¹⁶⁴ Čini se kako je jedan od razloga toga bila činjenica da su dio pljački i iznuda od lokalnog hrvatskog stanovništva radili pripadnici odreda „Zulfikar“ s čime je očito bio upoznat i njihov komandant Zuflikar Ališpago Zuka. On je na zajedničkim redovitim sastancima s lokalnim predstavnicima Armije BiH i muslimanskog MUP-a Jablanice obećavao povratak opljačkanih materijalnih dobara i iznuđenog novca.²¹⁶⁵ Međutim, s obzirom na postojeće okolnosti i uključenost pripadnika odreda „Zulfikar“ u djelovanja usmjerena protiv HVO-a i hrvatske strane, obećani reverzibilan proces bio je neprovediv u praksi čega su bili svjesni i lokalni predstavnici Armije BiH i MUP-a u Jablanici.²¹⁶⁶

Prema tome, vidljivo je da muslimanska vlast u Jablanici nije poduzimala nikakve korake koji bi omogućili poboljšanje sigurnosnog stanja. Nerješavanje tih pojava i nesnosno stanje svakodnevnih prijetnji te raznih oblika nasilja bili su razlog zbog kojega je najveći broj preostalih Hrvata u Jablanici pokušao pronaći način izlaska s toga područja. Stanje u kojemu su se nalazili preostali Hrvati u Jablanici, najbolje ilustrira događaj s početka listopada 1993. kada je nakon informacije o organiziranom odlasku oko „100“ Hrvata iz Jablanice, koju je pročitao Safet Ćibo, odnosno razmjeni dijela zatočenih hrvatskih civila u zatvoru Muzej, veći broj jablaničkih Hrvata molio predstavnike Ratnog predsjedništva opštine za njihovo stavljanje na navedeni popis koji bi im omogućio odlazak.²¹⁶⁷

Sukladno navedenom, može se zaključiti kako su na općinskom području Prozora i Jablanica bile prisutne slične sigurnosne prilike čije je rješavanje podrazumijevalo odlučnije angažiranje

²¹⁶³ HMDCDR, HVO, UP SIS: R BiH, HZ HB, HVO, MINOB, Centar SIS-a Mostar, Zapisnik, str. pov .br. 02-4/2-2-433/93 od 26.11.1993.

²¹⁶⁴ HMDCDR, HVO, UP SIS: Centar za ljudska prava, Međugorje, Odgovor, Iskaz – Drago Zadro, br. 01-127/95. od 29.9.1995.

²¹⁶⁵ E. ZEBIĆ, 1992.-1995. *Moja priča*, 242-243;260.

²¹⁶⁶ Isto.

²¹⁶⁷ Isto, 266.; HMDCDR, HVO, UP SIS: Centar za ljudska prava, Međugorje, Iskaz – Kristina Miličević, br. 01-127/95. od 29.9.1995.

lokalnog vojnog i političkog rukovodstva. Međutim, zbog primarne orijentacije na rat očekivanje rješavanja spomenutih problema bilo je teško provedivo u svakodnevnim okolnostima.

S druge strane, sredinom listopada su pojačane svakodnevne provokacije na području Uzdola. Tako je tijekom 14. kao i 15. listopada granatirano područje položaja HVO-a na području Komina i oko središta 3. bojne brigade „Rama“ što je muslimanska strana pratila otvaranjem vatre po dijelu ceste Prozor – Uzdol.²¹⁶⁸ Spomenuto djelovanje alarmiralo je zapovjedništvo brigade „Rama“ u Prozoru koje je prema Uzdolu uputilo interventne vodove HVO-a.²¹⁶⁹ Topničko djelovanje Armije BiH, odnosno djelovanje po položajima HVO-a u i oko Uzdola, 18. listopada preneseno je na uže gradsko područje Prozora koje je Armija BiH granatirala s većim brojem granata, od koji je jedan dio pogodio većinski muslimanske dijelove Pograđa gdje je teže oštećena jedna kuća. Na navedeni potez muslimanske strane HVO je odgovorio topništvom u smjeru sela Voljevac i Kute, ali i Jablanice.²¹⁷⁰ Iako nije prčinilo veliku štetu to je bilo najintenzivnije muslimansko granatiranje Prozora do tada.

Težište borbi na bojištu tada je bilo na području općine Gornji Vakuf.²¹⁷¹ Za HVO u Gornjem Vakufu u postojećim okolnostima je od presudne važnosti bilo održanje obrambenih položaja sjeverno od Prozora u područjima Crnog vrha, Makljena i planine Raduše. Zapravo, mogućnost gubitka kontrole nad dijelom područja Gornjeg Vakufa za HVO u Prozoru je bio najnepovoljniji razvoj događaja. Ta je mogućnost u krajnjem obliku značila da bi Armija BiH nakon uspjeha u Gornjem Vakufu gotovo sigurnu većinu svojih snaga usmjerila upravo prema području Prozora.²¹⁷² Takav scenariji temeljio se na praktičnom iskustvu iz srpnja 1993. kada je poraz HVO-

²¹⁶⁸ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, HVO, Brigada „Rama“ Prozor, Redovno izvješće do 19.00 sati, str. pov. br. bez broja (br. primitka u OZ SzH 02-5026 od 16. 10. 1993.) od 15. 10. 1993.; HRHB, HVO, ZP SzG, VOS, Tomislavgrad, Izvješće op. br. 247/93, str. pov. br. 04-356/93 od 14. 10. 1993.; HRHB, HVO, ZP SzG, VOS, Tomislavgrad, Izvješće op. br. 248/93, str. pov. br. 04-357/93 od 15.10. 1993.

²¹⁶⁹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Zapovjed, str. pov. br. 01-2096/93 od 15. 10. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Redovno borbena izvješće, str. pov. br. 01-4430/93 od 15. 10. 1993. u 08.00; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HVO, Brigada „Rama“, III Bojna, Prozor, Zahtjev, bez broja (br. primitka u zapovjedništvo br. Rama 01-450 od 14. 10. 1993) od 14. 10. 1993. U potpisu Josip Prskalo

²¹⁷⁰ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, Brigada „Rama“, Izvješće, bez broja (br. primitka u OZ SzH Tomislavgrad 02-5089 od 19. 10. 1993.) od 18. 10. 1993.; „Krenuli smo naprijed“, *Ramski vjesnik*, prosinac 1993., 6.

²¹⁷¹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Redovno borbena izvješće, str. pov. br. 01-4514/93 od 21. 10. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Redovno borbena izvješće, str. pov. br. 01-4501/93 od 20. 10. 1993. u 20.00; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „dr. Ante Starčević“ Uskoplje, Borbeno izvješće, str. pov. interni br. 3960 od 19. 10. 1993.

²¹⁷² HRHB, HVO, Centar SIS-a Rama, Tjedno izvješće, str. pov. br. 02-4/2-7-21/93 od 4. 10. 1993.

a u Bugojnu uzrokovao povlačenje najvećeg dijela hrvatskih snaga s područja Gornjeg Vakufa. To je na prozorskom području omogućilo napredovanje Armije BiH na području Crnog vrha, u smjeru Makljena, što je dovelo do direktne ugroze grada Prozora.²¹⁷³

U svrhu rasterećenja hrvatskih snaga na području Gornjeg Vakufa, posebice oko sela Dobroštin, zapovjednik brigade „Rama“ Ante Pavlović je 21. listopada izdao zapovijed o pripremi napada na područje oko Crnog vrha odnosno kote 1198 Brenovac. Za napad na Brenovac zapovjednik brigade „Rama“ planirao je upotrebu vlastitih interventnih vodova. Prema navedenoj zapovijedi nositelj napada na kotu Brenovac bili su pripadnici diverzantskog voda „Jastrebovi“, koji su iz smjera položaja kote 1303 Stublić trebali napasti dio položaja Armije BiH na Brenovcu. Nakon očekivanog uspjeha, nastavak napada na Brenovac trebali su nastaviti vodovi postrojbe „Marinko Beljo“ i protudiverzantskog voda „Bata“ iz smjera Ferhatovog brijega. Zauzimanjem Brenovca planiran je nastavak napada u smjeru kote 1120 Oglavak gdje je trebalo izvršiti spajanje s pripadnicima pukovnije „Ante Bruno Bušić“.²¹⁷⁴

Planirani napad izveden je ujutro 22. listopada i u njemu su uz spomenute interventne vodove angažirana pojačanja iz 2. bojne brigade „Rama“. Napad je okončan popodne istog dana zauzimanjem kote Brenovac nakon čega su novu crtu obrane preuzeli pripadnici 4. brigade HVO-a iz Ljubuškog i „Lašvanske bojne“.²¹⁷⁵ Brigada Rama u napadu je imala jednog poginulog i više ranjenih vojnika.²¹⁷⁶ Uz Brenovac, manje snage 4. brigade HVO-a i pukovnije „Ante Bruno Bušić“

²¹⁷³ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: RBiH, HZHB, HVO, OZ SzH, Prozor, Izvješće o utrošku streljiva, str. pov. br. 01-2101/93 od 31.7.1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: Zapovjedništvo OZ SzH, Tomislavgrad, str. pov. br. 03-3030/93 od 31. 7. 1993.

²¹⁷⁴ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Zapovijedam, str. pov. br. 01-2095/93 od 21. 10. 1993. U potpisu Ante Pavlović

²¹⁷⁵ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, HVO, Brigada „Rama“, PPN-e „Marinko Beljo“, Prozor, Izvješće, br. 02-10-001/93 od 27. 10. 1993. U potpisu Milan Ivandić; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 02-194/93 od 22. 10. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 01-4522/93 od 22. 10. 1993. u 10.00; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-4523/93 od 22. 10. 1993. u 22.00;

²¹⁷⁶ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Redovno izvješće, str. pov. br. 02-195/93 od 22. 10. 1993.; HRHB, HVO, ZP SzG, VOS, Tomislavgrad, Izvješće op. br. 255/93, str. pov. br. 04-364/93 od 22.10. 1993.; HMDCDR, 42. bHVO: HVO, brigada Rama, DV Jastrebovi, Obavijest, br. 01-001-10/93 od 25.10.1993.; Dodatno, jedan pripadnik brigade „Rama“ ranjen je nakon završetka ovladavanja Brenovcem nesretnim slučajem uzrokovanim neusklađenim djelovanjem topništva HVO-a na području Dila. Prema; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, II bojna, Izvješće za dan 22. 10. 1993., br. 2310/93 od 23. 10. 1993.; Postrojba za posebne namjerne „Marinko Beljo“ jedino je po nazivu bila postrojba. Naime, u zadnjim mjesecima 1993. navedena postrojba brojala je ne više od „33“ pripadnika temelj čega se može zaključiti kako je u osnovi bila riječ o vodu pripadnika navedene postrojbe brigade „Rama“. Prema; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, HVO, Brigada „Rama“, PPN-e „Marinko Beljo“, Prozor, Tjedno izvješće, br. 02-10-014/93 od 20.12. 1993.

zauzele su susjedno područje Čeljine i Oglavaka čime su osigurali kontrolu nad cjelokupnim područjem Crnog vrha.²¹⁷⁷ Zauzimanjem Brenovca HVO je skratio crtu obrane na Crnom vrhu i došao u poziciju za bolji uvid u kretanje muslimanske strane oko Boljkovca i Voljevca što je, u okolnostima stalnih napada Armije BiH na položaje HVO-a oko sela Dobrošina, bilo iznimno važno.²¹⁷⁸ Uspješan napad bio je bitan zapovjedništvu brigade „Rama“ koje je, nakon višemjesečnih obrambenih aktivnosti i koncentriranja uglavnom na povratak prethodno izgubljenih položaja, prešlo u aktivni napad zauzimanja novih položaja i korekciju crte obrane u svoju korist. Uspjeh hrvatske strane na području Brenovca i drugim okolnim kotama bio je ozbiljan gubitak muslimanske strane koja je već sljedećega dana započela prva izviđanja i provociranja što je hrvatska strana smatrala pokušajem uvida u raspored i brojnost snaga HVO-a.²¹⁷⁹

Uspjeh oko Brenovca, te općenito borbe oko i u Gornjem Vakufu, imale su utjecaja i na jačinu napada koje je muslimanska strana provodila na opkoljene hrvatske na području središnje Bosne. Bilo je to razvidno iz zahtjeva zapovjednika Zbornog područja (dalje: ZP), Vitez Tihomira Blaškića koji je dan nakon zauzimanja Brenovca, 23. listopada, od zapovjednika ZP Tomislavgrad Željka Šiljega tražio demonstrativne napade zbog odvlačenja dijela snaga Armije BiH koje su se planirale u napadima na područje Novog Travnika, Viteza i Busovače.²¹⁸⁰ Zapovjedniku ZP Vitez ubrzo nakon primljene molbe odgovorio je zapovjednik ZP Tomislavgrad koji ga je izvijestio kako postrojbe HVO-a na području njegove zone odgovornosti, prije svega na prostoru Prozora i Gornjeg Vakufa, zadnjih „deset dana“ provode aktivna borbena djelovanja koja će i dalje nastaviti.²¹⁸¹ Međutim, nakon zauzimanja Brenovca hrvatska strana se na području Prozora u većoj mjeri više koncentrirala na uređivanje postojećih obrambenih položaja.²¹⁸²

²¹⁷⁷ HMDCDR, HVO, MINOB, PU MO: Pukovnija „Ante Bruno Bušić“, Redovno izvješće, od 23.10.1993.; URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 01-4524/93 od 22. 10. 1993. u 23.00;

²¹⁷⁸ HRHB, HVO, ZP SzG, VOS, Tomislavgrad, Izvješće op. br. 256/93, str. pov. br. 04-365/93 od 23.10. 1993.

²¹⁷⁹ URBiH, HRHB, OZ SzH IZM Prozor, Redovno borbena izvješće u 20.30 satu, str. pov. br. 01-4538/93 od 23. 10. 1993.

²¹⁸⁰ HRHB, HVO, ZP Vitez, Zahtjev za demonstrativno djelovanje, str. pov. br. 01- 10-468/93 od 23. 10. 1993. u 16. 12.; Prema odluci predsjednika HRHB Mate Bobana od 14. 10. 1993., zaključno sa 15. listopadom ukinute su postojeće Operativne zone HVO-a na temelju kojih su nastala četiri Zborna područja sa sjedištima u Mostaru, Tomislavgradu, Vitezu i Orašju. ZP-a u zadržala postojeće zone odgovornosti Operativnih zona. Prema; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; RBiH, HZHB, Ured predsjednika, Zapovijed, br UP 00223/93 od 14. 10. 1993.

²¹⁸¹ HVO, ZP SzH IZM Prozor, Odgovor na zahtjev, str. pov. br. 01-4540/93 od 23. 10. 1993.

²¹⁸² HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HZHB, HVO, GS OS HRHB, IZM Čitluk, Obavještenje o stanju na bojišnicama u protekla 24 sata, str. pov. ur. br. 02-2/1-02-3168/93 od 25. 10. 1993.

Izostanak većih borbi u listopadu bio je iskorišten i od strane Armije BiH. Ona je na području Pisvira drugoj polovici listopada dodatno ojačavala postojeće pozicije koristeći radnu snagu zarobljenih hrvatskih civila i vojnika HVO-a. Krajem listopada jedna veća skupina hrvatskih zarobljenika, koja je izvodila radove na području Pisvira, uspjela je razoružati dvojicu stražara Armije BiH i prebjeći na položaje HVO-a u Doljanima. Tom prilikom uspješno su pobjegla 22 zarobljena Hrvata. Oni su nakon prihvata od strane pripadnika HVO-a oslobodili dvojicu prethodno zarobljenih pripadnika Armije BiH koji su se vratili u Jablanicu.²¹⁸³ Navedeni uspješni bijeg veće grupe hrvatskih zarobljenika, s prisilnog rada na položajima Armije BiH oko Pisivra, bio je tako posljednji značajni događaj u odnosima Armije BiH i HVO-a na širem području Doljana u listopadu 1993. godine.

²¹⁸³ HMDCDR, HVO, UP SIS: Centar za ljudska prava, Međugorje, Odgovor, Iskaz- Mario Šušak Doljani, br. 01-127/95. od 29.9.1995.; HMDCDR, HVO, UP SIS: R BiH, HZ HB, HVO, MINOB, Centar SIS-a Mostar, Zapisnik, str. pov .br. 02-4/2-2-433/93 od 26.11.1993.; E. ZEBIĆ, 1992.-1995. *Moja priča*, 281.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće – Spisak prebjeglih iz zatvora iz Jablanice, str. pov. br. 01/560-93 od 31.10. 1993.

11. PODRUČJE JABLANICE I PROZORA U STUDENOM I PROSINCU 1993. GODINE

Prvi dani studenoga 1993. započeli su uobičajenim provokacijama i međusobnim okršajima između pripadnika Armije BiH i HVO-a uglavnom na području Crnog vrha, Uzdola, Kućana i Slatine.²¹⁸⁴ Zapovjedništvo ZP Tomislavgrad je unatoč kroničnim problemima s manjkom vojnika i smjenama na dijelu položaja, početkom studenoga aktivno planirano nove napade u cilju pomicanja crta obrane.²¹⁸⁵ Te su aktivnosti planirane kao odgovor na izražene napade Armije BiH na području središnje Bosne koji su rezultirali zauzimanjem Vareša pa su u ZP Vitez smatrali da slijede novi jači napadi Armije BiH na područje Novog Travnika, Viteza i Busovače „najkasnije do 15. 11. 1993. godine“.²¹⁸⁶ U tim uvjetima, HVO-u na području srednje Bosne prijetio je organizacijski slom, a hrvatskom stanovništvu nova humanitarna katastrofa.²¹⁸⁷

Zbog toga su u ZP Tomislavgrad planirali vojna djelovanja koja su trebala oslabiti muslimanski pritisak na postrojbe HVO-a u središnjoj Bosni. Tako je već tijekom 2. studenog zapovjednik ZP Tomislavgrad pukovnik Željko Šiljeg zapovjedio napad na položaje Armije BiH na širem području Zavišća u cilju osiguranja Crnog vrh od iznenadnog napada Armije BiH.²¹⁸⁸ Pored toga, zauzimanjem Zavišća, hrvatska strana dobivala je mogućnost nadzora sela Boljkovac, Voljevac te Pridvorci koja su se nalazila na cesti koja je povezivala Gornji Vakuf s ostatkom muslimanskih područja sjeverne Hercegovine.

Predstojeća operacija HVO-a bila je zamišljena na način da postrojbe iz sastava brigade „Rama“ s položaja „Golušnica – Zgon“ izvrše napad na položaje Armije BiH na širem području Zavišća (kote 1167 i 1074) istovremeno napredujući s desnog boka u smjeru „Rat (tt1015) – Rašće – kota 879“ (u blizini Menjika). Usklađeno s njima, u operaciji su trebali sudjelovati i pripadnici 4. brigade HVO iz Ljubuškog koji su po zauzimanju Zavišća trebali preuzeti nadzor dijela toga područja. Lijevo od njih planirana je upotreba dijela pukovnije „Ante Bruno Bušić“ čiji su

²¹⁸⁴ HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Redovno izvješće, str. pov. br. 02-200/93 od 01. 11. 1993.; HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Redovno izvješće, str. pov. br. 02-201 od 02. 11. 1993.; HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Redovno izvješće za dan 3. 11. 93. sa stanjem u 18.00, str. pov. br. 02-202/93 od 03. 11. 1993.; HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, Redovno borbena izvješće, str. pov. br. 02-5380/93 od 1. 11. 1993.

²¹⁸⁵ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 412-413.

²¹⁸⁶ HRHB, HVO, ZP Vitez, Vitez, Vanredno izvješće, str. pov. br. 603-8-I/93 od 5. 11. 1993.

²¹⁸⁷ HRHB, HVO ZP Vitez, Zahtjev, str. pov. br 04-11-73/93 od 3. 11. 1993. u 14. 30

²¹⁸⁸ URBiH, HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Prozor, Zapovijed za napad, str. pov. br. 01/4678 od 2. 11. 1993.

pripadnici po zauzimanju kote Škarine glave trebali zaposjesti područje Kršica odakle su preko ceste Boljkovac – Dobrošin trebali napraviti spoj s pripadnicima 4. brigade HVO-a na području kote 817.²¹⁸⁹ Akcija je prvotno bila određena za 3. odnosno 4. studeni, ali je odgođena zbog vremenskih prilika, odnosno zbog guste magle.²¹⁹⁰

Spomenuta akcija pripremana je neovisno o problemu nedostatka ljudstva na položajima od Crnog vrha do Slatine. Naime, upravo u prvoj polovini studenog zapovjedništvo brigade „Rama“ je u nedostatku ljudstva bilo prisiljeno za na pojedine položaje u zoni odgovornosti vlastite 3. bojne rasporediti i dio ljudstva iz logističkih i drugih službi, odnosno pripadnike čiji primarni naglasak nije bio vezan za borbena djelovanja.²¹⁹¹ Unatoč izostanku djelovanja i otkazivanja pripremljenog plana, Zapovjedništvo ZP Tomislavgrad nije odustajalo od mogućnosti izvođenja napada u smjeru Zavišća koji je prolongiran za 12. studenoga za kada je tražena pomoć ljudstva od strane manjeg broja pripadnika profesionalnih postrojbi HVO-a.²¹⁹² Prolongiranje napada na Zavišće vjerojatno je bilo povezano s postojećim planom GS HVO za izvođenje operacije „Buna“ u Gornjem Vakufu i konačnom proboju HVO-a u smjeru središnje Bosne.²¹⁹³

Shodno tome, tijekom 11. studenog zapovjednik brigade „Rama“ izdao je zapovijed o početku napada na širi prostor Zavišća u smjeru kota 1074 i 1167. Za napad su određeni pripadnici diverzantskih i protudiverzantskih vodova te posebnih grupa brigade „Rama“ iz sastava vodova „Jastrebovi“ (od kraja listopada vod „Ivan Peran“), „Bata“ voda postrojbe „Marinko Beljo“ te pripadnici 4. satnije 6. bojne Vojne policije HVO-a iz Prozora. Okvirni zadatak tih postrojbi bio je da s polaznog područja Zgona i Golušnice napreduju u smjeru položaja Armije BiH u Lacinom dolu nakon čega su većim dijelom snaga trebali nastaviti napredovati u smjeru kote 1167, istovremeno odvajajući dio snaga u smjeru Rat u svrhu zaštite desnog boka. Glavnini snaga s lijevog boka podršku su trebali pružiti pripadnici 4. brigade „Stjepan Radić“ iz Ljubuškog. Nakon zauzimanja kote 1167 glavnina snaga trebala je nastaviti s napadom prema središnjem dijelu Zavišća u smjeru kote 1074. Završetkom napada nove obrambene položaje, početno od kote 1167 do Menjika, trebali su zaposjesti pripadnici HVO-a iz sastava 2. bojne brigade „Rama“. Za potporu

²¹⁸⁹ Isto, 2.

²¹⁹⁰ URBIH, HRHB, HVO, ZP SzH IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-4722/93 od 4. 11. 1993.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 412

²¹⁹¹ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Zapovijedam, str. pov. br. 01-3065/93 od 1. 11. 1993.

²¹⁹² HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Izvješće za postrojbu „Legija časti“, str. pov. br. 01/4706 od 4. 11. 1993.

²¹⁹³ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 412 -413.

napada planirana su dva tenka iz sastava brigade „Rama“ kao i mješovita topnička skupina koja se nalazila na području Makljenja.²¹⁹⁴

Organiziran na predstavljeni način, napad HVO-a u smjeru Zavišća započeo je ujutro 12. studenog. Na desnom boku, postrojbe iz sastava brigade „Rama“ su nakon prilaska muslimanskim položajima, uspjele probiti prednje crte obrane Armije BiH i izbiti na područje Lacina dolca i kote 1204 dijelom snaga napredujući u smjeru obližnjega područja Lokve i dalje prema prostoru Cipala. Presjekavši na taj način prve obrambene položaje Armije BiH, pripadnici brigade „Rama“ izbili su na područje oko kote 1167 gdje su ipak zaustavljeni. Razlog tome, osim otpora pripadnika Armije BiH, bilo je neusklađeno djelovanje 4. brigade „Stjepan Radić“, čiji se pripadnici na prostoru „Lacin dolac – Puklevac“ nisu pravovremeno spojili sa snagama brigade „Rama“.²¹⁹⁵ Zaustavljanje napredovanja i brzo organizirani protunapad Armije BiH doveli su do povlačenja pripadnika brigade „Rama“ prema razmeđu Lacinog i Medvedeg dolca te Cipala gdje je izvršeno utvrđivanje novih položaja.²¹⁹⁶ Na taj način dugo pripremani i odgađani napad na Zavišće imao je djelomičnog uspjeha u kojemu je brigada „Rama“ i Vojna policija HVO-a iz Prozora zabilježila gubitke od tri poginula i sedam ranjenih pripadnika. U brzom protuudaru Armije BiH pripadnici HVO-a bili su onemogućeni u izvlačenju dva poginula pripadnika Vojne policije HVO-a koji su stradali u borbama oko kote 1167 u neposrednoj blizini Zavišća.²¹⁹⁷ Usporedno s napadom HVO-a u smjeru Zavišća, muslimanska strana nastojala je oslabiti navedena djelovanja hrvatske strane napadom na Uzdol i Juriće gdje su jedinice Armije BiH na području položaja „Mađžar“ u

²¹⁹⁴ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Zapovijedam, br. 01- 3197/93 od 11. 11. 1993.

²¹⁹⁵ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-4931/93 od 12. 11. 1993.; HRHB, HVO, Brigada „Rama“ SIS, Izvješće o bojnim djelovanjima na dan 12. 11. 1993. u rejonu C. Vrh, str. pov. br. 03-02-110/93 od 13. 11. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Prozor, Izvješće, br. 02-209/93 od 12. 11. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: HRHB, 4. brigada „Stjepan Radić“, Odjel obrane, IZM Pidriš, Pidriš, Operativno izvješće, bez broja (br. primitka u IZM Prozor 01/4948 od 13. 11. 1993) od 12. 11. 1993.

²¹⁹⁶ HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Zapovijedam, str. pov. br. 01-4968/93 od 14. 11. 1993., HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Prozor, Izvješće za 13. 11. 1993 do 18 sati, br. 02-211/93 od 13. 11. 1993.

²¹⁹⁷ RBiH, HZHB, HVO, ZP Tomislavgrad, Brigada „Rama“, SIS Rama, Zahtjev za kontakt sa muslimanskom stranom, str. pov. br. 03-03-522-93 od 13. 11. 1993.; Prozor, Obavještajni tim sv. Duje, Obavještajno izvješće br 12- elektroničko djelovanje, bez broja od 13. 11. 1993. ; HRHB, HVO, Operativna grupa „Rama“, SIS, Pokušaj razmjene mrtvih tijela poginulih pripadnika brigade „Rama“, str. pov. br. 02-4/2-7-86/93 od 14. 11. 1993.; HMDCDR, HVO, ZZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Prozor, Izvješće, br. 02-210/93 od 12. 11. 1993.

neposrednoj blizini sela Here, pokušale izvesti pješački napad na koji je HVO odgovorio topništvom.²¹⁹⁸

Unatoč djelomičnog uspjeha oko Zavišća, HVO je i dalje nastojao okupiti nove snage u Prozoru koje su trebale biti upućene u smjeru Gornjeg Vakufa zbog planiranih napadnih djelovanja u cilju uspostave koridora prema području srednje Bosne.²¹⁹⁹ U okviru tih nastojanja, napad HVO-a na području Zavišća doveo je do aktivnijeg odgovora Armije BiH koja je tijekom sljedećeg dana, 13. studenog, iz smjera Zavišća, Rata i Brizovače, izvela dva jača protunapada u cilju povratka prethodno izgubljenih položaja. Do podnevnih sati toga dana ti su napadi uspješno odbijeni od strane pripadnika brigade „Rama“.²²⁰⁰

Premda do sredine studenoga nije bilo većih djelovanja Armije BiH na području Slatine i Doljana, muslimanska strana je nakon 13. studenog i dalje nastavila napade na nove crte obrane HVO-a na Zavišću. Takav slučaj bio je i tijekom 15. studenog kada je iz smjera Zavišća Armija BiH izvela novi neuspješan napad na položaje HVO između Lacina dolca i Lokve oko kote 1204. Taj je napad uz jednog ranjenog vojnika brigade „Rama“ uspješno odbijen.²²⁰¹ Učestalost tih napada potvrdila je važnost izgubljenih položaja oko Zavišća za muslimansku stranu u Voljevcu i Boljkovcu koja bi se u slučaju novog uspješnog napada HVO-a na Zavišće našla u izrazito teškoj situaciji. Zapravo, muslimanska strana u spomenutim selima Privora došla bi u situaciju koja je bila slična onoj u kojoj se nalazila hrvatska strana u Prozoru krajem srpnja 1993. nakon uspjeha Armije BiH na području Crnog vrha i Zgonova Mogućnost nastavka novih napada HVO-a očito je ozbiljno shvaćena od Armije BiH u Voljevcu i Herama, što je vidljivo iz izvješća hrvatske straneu kojima se navodilo primijećeno „iseljavanje muslimanskog stanovništva“ te odlazak u smjeru Šćipa i Dobrog Polja.²²⁰²

²¹⁹⁸ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Prozor, Izvješće, br. 02-209/93 od 12. 11. 1993.; HRHB, HVO, Brigada „Rama“, SIS, Prozor, Izvješće sa crte u rejonu Uzdol, str. pov bez broja (br. primitka u SIS Mostar 02-4/2-7/275/93 od 15. 11. 1993.

²¹⁹⁹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, HVO, GS HVO, Zapovjed, str. pov. bez broja (br. primitka u IZM Prozor 01/4941 od 13. 11. 1993) od 13. 11. 1993. u 16. 15.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, bez broja (br. primitka u IZM Prozor 01/4950 od 13. 11. 1993) od 13. 11. 1993.

²²⁰⁰ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Prozor, Izvješće za 13. 11. 1993 do 18 sati, br. 02-211/93 od 13. 11. 1993.; Prozor, Obavještajni tim sv. Duje, Obavještajno izvješće br 12- elektroničko djelovanje, bez broja od 13. 11. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, ZP T.Grad IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-4967/93 od 13. 11. 1993.

²²⁰¹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, Brigada „Rama“, Redovno izvješće za dan 15. 11. 1993. u 18.00 sati, str. pov. br. 02-212/93 od 15. 11. 1993.

²²⁰² Prozor, Obavještajni tim sv. Duje, Obavještajno izvješće br. 21, bez broja od 15. 11. 1993.

Pokušaji Armije BiH za da vrata izgubljene pozicija oko Zavišća odvijali su se u isto vrijeme s nastojanjima HVO-a da, poslije nekoliko dana odgađanja zbog nepovoljnih vremenskih uvjeta, tijekom 15. studenog na području oko Gornjeg Vakufa pokrene operaciju „Buna“ s ciljem deblokade središnje Bosne. Međutim, zbog nepovoljnih vremenskih okolnosti novi zapovjednik GS HVO general Ante Roso naredio je smanjivanje intenziteta i planiranih aktivnosti operacije.²²⁰³ S druge strane, nepovoljni vremenski uvjeti iz druge polovice studenog nisu imali utjecaja na povremenu razmjenu vatre duž crte razgraničenja od Crnog vrha, Uzdola, Kućana, Slatine i Doljana.²²⁰⁴ Zbog svoje važnosti krajem studenog područje oko Crnog vrha pretvoreno je u najaktivniji prostor česte izmjene vatre između snaga Armije BiH i HVO-a što je posebno bilo izraženo na široj crti obrane od kote 1204 – Lokve kao posljednjeg položaja hrvatske strane u smjeru Zavišća.^{2205 2206}

²²⁰³ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, HVO, GS HVO, Zapovjednik GS HVO, general pukovnik Ante Roso, Operativna zapovjed br 2., str. pov. ur. br. 02-2/1-01-4006/93 od 16. 11. 1993.;

²²⁰⁴ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Redovno izvješće za dan 16. 11. 1993 u 17.00 sati; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, 5. brigada Posušje, Borbeno izvješće sa sektora Risovac i Drežnica za dan 16. 11. 1993., str. pov. ur. br. 01-1581/93 od 16. 11. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, Brigada „Rama“, Operativno izvješće za dan 17. 11. 1993. u 17.00, str. pov. ur. br. 02-214/93 od 17. 11. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, Brigada „Rama“, Redovno izvješće operativnog dežurnog za dan 18/19 93, str. pov. ur. br. 02-215/93 od 18. 11. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, Brigada „Rama“, Redovno borbeno izvješće, str. pov. ur. br. 02-215/93 od 19. 11. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZPP Tomislavgrad, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 22.00 sati, str. pov. ur. br. 02/5776 od 19. 11. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, Brigada „Rama“, Redovno borbeno izvješće za 20. 11. 1993, str. pov. ur. br. 02-216/93 od 20. 11. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZPP Tomislavgrad, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 20.00 sati, str. pov. ur. br. 02/5809 od 21. 11. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; HRHB, HVO, ZPP Tomislavgrad, IZM Prozor, Redovito borbeno izvješće sa stanjem u 18.00 sati, str. pov. ur. br. 01/5178 od 25. 11. 1993. ; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZPP Tomislavgrad, IZM Prozor, Sumarno dnevno izvješće, str. pov. ur. br. 01/5284/93 od 30. 11. 1993.

²²⁰⁵ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće o.v. u 18. 10. satu, str. pov. ur. br. 01-5051 od 17. 11. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, 4. brigada „Stjepan Radić“, Odjel obrane, IZM Pidriš, Pidriš, Operativno izvješće, bez broja (br. primitka u IZM Prozor 01/5081 od 19. 11. 1993) od 18. 11. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, Brigada „Rama“, Redovno dnevno izvješće sa stanjem u 18.00 sati, str. pov. ur. br. 02-217/93 od 21. 11. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, Brigada „Rama“, Operativno izvješće za dan 22. 11. 1993, str. pov. ur. br. 02-218/93 od 22. 11. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, Brigada „Rama“, Izvješće za 21./22. 11. u noći i jutro do 10 sati., str. pov. ur. br. 07-3262/93 od 22. 11. 1993.

²²⁰⁶ U okolnostima nepovoljnih vremenskih uvjeta i svakodnevne razmjene vatre HVO je na području sektora obrane brigade „Rama“ oko novih položaja između Lacina dolca i Brizovače u zadnjim danima studenog imao raspoređeno oko „113 vojnika“. Na sljedećem sektoru obrane Uzdol krajem studenog 1993. bilo je raspoređeno 137 vojnika dok je njih 134 bilo u pripravnosti. Treći sektor obrane Kućani (s. Homatlje - kota Rajan) brigada „Rama“ posjedala je s 170 vojnika dok je njih 95 držala u pripravnosti. Zaključno s 24. studenom brigada „Rama“ na tri vlastita sektora obrane imala je raspoređeno ukupno 649 vojnika. Prema; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, Brigada „Rama“, Redovno izvješće, str. pov. ur. br. 02-220/93 od 24. 11. 1993.

Naposljetku, u zadnjim danima studenog hrvatska strana je obustavila daljnje napadne aktivnosti u smjeru središnje Bosne.²²⁰⁷ Preostale hrvatske snage na području Gornjeg Vakufa i dijela prozorske općine su, nakon donošenja odluke o prelasku u aktivnu obranu, prema novoj zapovijedi zapovjednika ZP Tomislavgrad od 27. studenoga raspoređene na pet sektora. Prema navedenoj podjeli sektor 4 i 5 bili su sektori obrane kojima je bilo pokriveno područje prozorske i jablaničke općine. Shodno predmetnoj zapovijedi brigada „Rama“, njezine tri bojne ojačane satnijom „Lašvanske bojne“ izvodile su aktivnu obranu na području Crnog vrha na smjeru od kote 1121 – Beškotine pod dubini Zvirkuša te na jugoistočnom području općine na crti selo Homatlije po dubini kota 349 Volujak. Položaje lijevo od Crnog vrha pokrivala je 4. brigada „Stjepan Radić“ kojoj su bila pridodate manje grupe različitih postrojbi HV-a dok je položaje desno od Homatlija preuzela brigada „Kralj Tomislav“. Zapovjedno mjesto brigade „Rama“ bilo je u Prozoru dok je novo IZM brigade trebalo formirati na području sela Dobroša. Za ostale položaje od sela Homatlije do Doljana, odnosno sektora 5, bila je odgovorna brigada „Kralj Tomislav“ kojoj je bila podčinjena nedugo prije toga osnovana 4. bojna brigade „Rama“ te 1. bojna brigade „Hrvoje Vukčić Hrvatinić“. Brigada „Kralj Tomislav“ tako je sa IZM-a u selu Gračac pokrivala obrambene položaje na prostoru od Homatlija do Stropa po dubini kote 1345 Kamen, odakle je zonu odgovornosti preuzimala 5. brigada HVO-a iz Posušja.²²⁰⁸ Dakle, novom zapovijedi o obrambenim položajima HVO-a, brigadi „Rama“ proširena je zona odgovornosti na Crnom vrhu. Zona odgovornosti u sektoru 5 proširena je i brigadi „Kralj Tomislav“ koja je od toga trenutka bila odgovorna za gotovo cjelokupno područje Doljana.

Nakon nekoliko tjedana aktivnih manjih pomicanja na području oko Pisvira i Crnog vrha, postrojbe HVO-a prešle su u fazu aktivne obrane. Ipak, to nije značilo prestanak manjih napadnih aktivnosti. U tom smislu i zapovijed od 27. studenog poticala je jačanje diverzantskih aktivnosti u pozadini položaja Armije BiH, dajući dopuštenje zapovjednicima brigada za osmišljavanje i provođenje pothvata manjeg opsega u cilju vezivanja snaga Armije BiH i stjecanja boljeg položaja.²²⁰⁹ Konkretni primjer praktične provedbe spomenute zapovijedi bio je diverzantski napad pripadnika 3. bojne brigade „Rama“ u noći s 28. na 29. studenoga na području zvano Ograda,

²²⁰⁷ HMDCDR, HVO, GS HVO: URBiH, HRHB, GS HVO, Posušje, Zapovijedam, str. pov. dj. br. 02-2/1-01-4082/93 od 26. 11. 1993.

²²⁰⁸ HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Organizacija izvođenja aktivne obrane – Zapovijedam, str. pov. br. 01/5215 od 27. 11. 1993.;

²²⁰⁹ Isto, 4-5.

smješteno između sela Jurići i Here. U tom napadu su pripadnici brigade „Rama“ prema vlastitim procjenama likvidirali devet a ranili šest vojnika Armije BiH.²²¹⁰ Međutim, čini se kako su navedene brojke bile prenaplašene. Naime, prema podacima Samostalnog bataljona „Prozor“, u spomenutom diverzantskom napadu HVO-a ubijena su četiri pripadnika a ranjen jedan pripadnik Armije BiH.²²¹¹

Prvi dani prosinca 1993. započeli su uobičajenim obostranim pješачko-topničkim djelovanjima Armije BiH i HVO-a na čitavom području crte razdvajanja od Crnog vrha do Doljana. Slična razmjena vatre zabilježena je i oko gradskog područja Jablanice u smjeru koje je djelovao HVO kao odgovor na otvaranje vatre Armije BiH po području Doljana.²²¹² Slično topničko djelovanje bilo je izraženo i na području Prozora, odnosno Makljena, odakle je HVO 3. prosinca pružao topničku podršku snagama HVO-a oko Fojnice.²²¹³ Osim takvih karakterističnih događaja, novih pješачkih napada Armije BiH, kao i HVO-a, nije bilo u čemu je sasvim sigurno određenu utjecaj imao i visoki snijeg na planinskim dijelovima bojišta.²²¹⁴

Međutim, loši vremenski uvjeti nisu bili prepreka Armiji BiH da izvede nekoliko diverzantskih napada. Tako su primjerice 9. prosinca diverzanti Armije BiH na Crnom vrhu, odnosno na području Puklevca, likvidirali dvojicu vojnika 4. brigade „Stjepan Radić“, koji su

²²¹⁰ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 20.00 sati, str. pov. br. 01/5256 od 29. 11. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Izvješće o radu DTG, str. pov. br. 01-3932/93 od 30. 11. 1993.

²²¹¹ ICTY: OpŠO Prozor, SB Prozor, Dnevnik šifrovanih telegrama za 1993/94 godinu, broj telegrama (br.teleg.) 1475/93 od 29. 11. 1993. u 9.45; ICTY: OpŠO Prozor, SB Prozor, Dnevnik šifrovanih telegrama za 1993/94. godinu, br. teleg. 1479/93 od 29. 11. 1993. u 18.15. Prema istim navodima u diverzantskom napadu grupe pripadnika brigade „Rama“ smrtno su stradali pripadnici Armije BiH Almir Kovačević, Almir Hero, Numo Kukići Alija Memić

²²¹² HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, Brigada „Rama“, Redovno izvješće sa stanjem u 19.00 sati, str. pov. službeno od 1. 12. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, Brigada „Rama“, Redovno bojevo izvješće za dan 2. 12. 1993. u 17.00 sati, str. pov. br. 02-223/93 od 2. 12. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Redovito borbeno izvješće sa stanjem u 07.00 sati, str. pov. br.- 01/5307 od 2. 12. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01-592/93 od 2.12. 1993.; ICTY: OpŠO Prozor, SB Prozor, Dnevnik šifrovanih telegrama za 1993/94. godinu, br. teleg. 1485/93 od 3. 12. 1993. u 17.30; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01-593/93 od 3.12. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Sumarno dnevno izvješće, str. pov. br.- 01/5368 od 4. 12. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 20.00 sati, str. pov. br.- 01-5390/93 od 5. 12. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Jutarnje borbeno izvješće, str. pov. br. 01/5369 od 6. 12. 1993.

²²¹³ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: URBiH, HRHB, HVO Zapovjedništvo IZM Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01/5329 od 3.12. 1993. u 07.00

²²¹⁴ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01-592/93 od 2.12. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 02/5992 od 2. 12. 1993.;

masakrirani.²²¹⁵ Istoga dana, pripadnici HVO-a spriječili su ubacivanje diverzantske skupine Armije BiH koja se iz smjera Studentske planine kretala prema Kućanima. Prema podacima HVO-a ta je diverzantska skupina nakon što je bila uočena ubrzo i razbijena.²²¹⁶

U tome razdoblju, hrvatska se strana ponovno suočila s problemom nedostatka ljudstva. To se posebno odrazilo na području odgovornosti brigade „Rama“ koja je, uslijed povlačenja dijela postrojbi s područja Gornjeg Vakufa, u smjeru istoga bila primorana poslati vlastite interventne i diverzantske grupe i dio pripadnika Vojne policije HVO-a iz Prozora koji su trebali popuniti ispražnjene položaje obrane.²²¹⁷ Slične probleme hrvatska strana imala je i na dijelu obrambenih položaja na području Kućani, odnosno na prostoru od sela Homatlje do sela Lizoperci.²²¹⁸ Za jačanje tih položaja GS HVO-a u Posušju upućen je prijedlog premještanja bivšeg ljudstva brigade „Herceg Stjepan“ iz Kostajnice i Klisa koje se u tim trenucima nalazilo na bojištima oko Mostara.²²¹⁹ Takav prijedlog GS HVO je odbio inzistirajući da se problem riješi u zoni odgovornosti ZP Tomislavgrad.²²²⁰

Prema dostupnim podacima, u prvoj polovini prosinca 1993. na općinskom području Prozora postrojbe HVO-a iz sastava brigade „Rama“ s oko 743 vojnika pokrivala su crtu obrane prema Armiji BiH od kote Jabuka i Kućana do područja Repušnice na Crnom vrhu. Oko 50 pripadnika brigade „Rama“ bilo je pridodano Kupreškoj bojni i angažirano na području uz glavnu cestovnu komunikaciju Prozor – Gornji Vakuf. Drugi manji dio s oko „381“ pripadnikom brigade „Rama“ je i dalje držao položaje od Idovca do Zvirnjače usmjerenima prema VRS-e. Područje između tih položaja na području od Raduškog kamena do Barakovca posjedali su pripadnici brigade „Eugen Kvaternik“ iz Bugojna sa oko 380 vojnika. Dio crte obrane na smjeru Kućani – Homatlje nadziralo je oko 158 pripadnika brigade „Hrvoje Vukčić Hrvatinić“. Jugozapadno od njih, na dijelu općinskog područja Prozora te Doljana koji je pokrivala brigada „Kralj Tomislav“

²²¹⁵ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad IZM Prozor, Izvanredno izvješće sa stanjem u 14.00 sati, str. pov. br. 01/5490-2 od 9. 12. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, IZM Prozor, Dopuna izvanrednog izvješća, str. pov. br. 01/5490-3 od 10. 12. 1993.

²²¹⁶ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/5491 od 9. 12. 1993.

²²¹⁷ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Zapovjedam, br: 01-3996/93 od 6. 12. 1993.; HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, Preuzimanje bojišnice, str. pov. br. 01/6168 od 10. 12. 1993. u 01.55 sati

²²¹⁸ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Prozor, Prijedlog, str. pov. br. 01/5535 od 11. 12. 1993

²²¹⁹ Isto.

²²²⁰ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, MO, GS HVO, Posušje, bez predmeta, str. pov. ur. br. 02-2/1-02-3568/93 od 12. 12. 1993.

bilo je raspoređeno oko 695 pripadnika HVO-a. Promatrano sa razine zone odgovornosti ZP Tomislavgrad, na dugoj crti obrane od oko 260 kilometara hrvatska strana zajedno sa svim pristiglim pojačanjima imala je na raspolaganju „7021“ vojnika od čega je prema Armiji BiH bilo angažirano njih „5264“ vojnika.²²²¹ S obzirom na dužinu crte obrane, navedena brojka pokazuje razmjere problema koje je HVO imao s manjkom vojnika.

Diverzantski napadi koje je Armija BiH izvela 9. prosinca na području Crnog vrha bili su povod hrvatskoj strani za podizanje bojne spremnosti.²²²² Zapovijed za podizanje borbene gotovosti pokazala se pravovremenom što je bilo vidljivo tijekom 10. prosinca kada su iz smjera Konjskog snage Armije BiH uz podršku topništva izvele napad na crte obrane HVO-a na području od sela Glibe do položaja Borak kod Uzdola. Iako je navedeni napad tijekom dana odbijen, novi pokušaj Armije BiH uslijedio je navečer istoga dana. On je za razliku od prethodnog bio koncentriran uglavnom na područje Menjika i Jurića. I taj je napad poput prethodnoga odbijen od strane HVO-a.²²²³ Premda neuspješne, navedene aktivnosti muslimanske strane navodile su na zaključak kako je mogućnost pokretanja novih napada u smjeru Prozora realna opcija. S obzirom na iskustava s kraja srpnja i rujna, jasno je zašto je HVO u Prozoru svaku informaciju o mogućem djelovanju Armije BiH u smjeru grada smatrao ozbiljnom. Istovjetnu reakciju imala je i muslimanska strana koja je na primijećeno grupiranje snaga HVO-a oko Uzdola uzvraćala podizanjem bojne spremnosti vlastitih snaga. Razlog za to bila je procjena da bi HVO mogao izvesti napad na istočne dijelove prozorske općine, odnosno prema selima Here, Kute i Šćipe.²²²⁴

Nakon navedenog napada i pokušaja proboja obrane hrvatske strane oko Uzdola i Jurića, situacija na crti obrane od Crnog vrha do Doljana u sljedećim danima se vratila u uobičajene okvire svakodnevnih manjih razmjena vatre s obje strane.²²²⁵ Međutim, prethodno spomenute procjene

²²²¹ HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, Angažiranje ljudstva na crtama obrane, str. pov. br. 01-6197/93 od 10. 12. 1993.

²²²² HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: HB, MO, GS HVO, Posušje, Mjere opreza zbog mogućnosti djelovanja DG MOS-a, str. pov. ur. br. 02.-2/1-01-3536/93 od 9. 12. 1993.

²²²³ HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Redovito jutarnje izvješće, str. pov. br. 01/5496 od 10. 12. 1993.; HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Tenkovski vod, Izvješće, br. 02-4-27/93 od 10. 12. 1993.; HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: HRHB, Brigada „Rama“, Izvješće stanja sa terena zone odgovornosti brigade Rama do 17.00 sati, str. pov. br. 02-228/93 od 10. 12. 1993.

²²²⁴ ICTY: OpŠO Prozor, SB Prozor, Dnevnik šifrovanih telegrama za 1993/94. godinu, br. teleg. 1506/93 od 9. 12. 1993. u 19. 40 sati.

²²²⁵ HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: HRHB, Brigada „Rama“, Redovno borbeno izvješće za dan 11. 12. 1993. u 17.00 sati, str. pov. br. 02-230/93 od 11. 12. 1993.; HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, brigada Kralj Tomislav, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/602-93 od 12.12. 1993.; HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Izvanredno izvješće, str. pov. br. 01/5543

HVO-a o izglednom napadu na području oko Pisvira i Doljana iz prvih dana prosinca pokazale su se točnima. Naime, tijekom 16. prosinca u ranim jutarnjim satima pripadnici brigade „Kralj Tomislav“ su dobili informaciju o mogućem napadu muslimanskih snaga na dio obrambenih položaja oko Slatine i Doljana. Navedena informacija nedugo zatim potvrđena je napadom združenih pripadnika 44. brdske brigade Armije BiH, diverzantske grupe brigade pod komandom Srđana Manigode, pripadnika odreda „Zulfikar“ te policajaca SJB Jablanica na položaje HVO-a oko Pisvira i Oklanice. Na dojavu o spomenutom napadu iz smjera Pomena prema Oklanici zajedno s nekolicinom pripadnika HVO-a krenula je i sanitetska ekipa HVO-a brigade „Kralj Tomislav“. Dolaskom na područje ruba šume koja je vodila prema Oklanici navedena skupina HVO-a naišla je na postavljenu zasjedu muslimanske strane koji su je napali i potom se povukli. Taj drugi u nizu izvršenih napada muslimanske strane u svega nekoliko sati imao je za posljedicu jednog poginulog pripadnika brigade „Kralj Tomislav“ kao i bolničarke iz saniteta HVO-a. Gubitci hrvatske strane na području Oklanice i Pisvira u navedenim borbama naposljetku su bili tri poginula i dva ranjena pripadnika HVO-a dok je muslimanska strana imala tri ranjena vojnika iz sastava 44. brdske brigade Armije BiH. Nedugo nakon tog napada, hrvatska strana odgovorila je topničkom vatrom po području Jablanice te okoline Doljana i Pisvira odnosno duž cijele crte razdvajanja do sela Donje Slatine i susjednog područja Majana i Hudutskog.²²²⁶

Zbog događaja oko Doljana te očekivanja njihovih ponavljanja u skoroj budućnosti, zapovjedništvo brigade „Rama“ izdalo je novo upozorenje o mogućim napadima Armije BiH u smjeru Crnog vrha radi čega je od zapovjednika svoje 2. bojne traženo upoznavanje ljudstva s

od 12. 12. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, Brigada „Rama“, Izvješće za 13. 12. 1993. do 17.00 sati, str. pov. br. 02-231/93; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, brigada Kralj Tomislav, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/603-93 od 13.12. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, Brigada „Rama“, Redovno borbeno izvješće za dan 14. 12. 1993. u 18.00 sati, str. pov. br. 02-232/93 od 14. 12. 1993.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, brigada Kralj Tomislav, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/604-93 od 14.12. 1993; HRHB, Brigada „Rama“, Redovno borbeno izvješće za dan 16. 12. 1993. u 18.00 sati, str. pov. br. 02-234/93 od 16. 12. 1993.; HRHB, Brigada „Rama“, Redovno borbeno izvješće za dan 17. 12. 1993. u 17.00 sati, str. pov. br. 02-234/93 od 16. 12. 1993.

²²²⁶ E. ZEBIĆ, 1992.-1995. *Moja priča*, 298.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/606-93 od 16.12. 1993.; U navedenom napadu poginula je pripadnica saniteta brigade „Kralj Tomislav“ Ljilja Zrno te dva pripadnika 1. bojne 1. satnije brigade „Kralj Tomislav“ Ivan Petrović i Ivan Radoš.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Redovito borbeno izvješće sa stanjem u 21.00, str. pov. br. 01/5680 od 16. 12. 1993.; HRHB, HVO, Centar SIS-a Rama, Službena bilješka o informativnom razgovoru, str. pov. br. 02-4/2-7-191/93 od 17. 12. 1993.; Srđan Manigoda je Srbin koji je naknadno prebjegao iz Armije BiH u VRS. Unatoč tome, on je 1994. odlikovan visokim ratnim priznanjem Armije BiH „Zlatnim ljiljanom“ za zasluge u borbi protiv hrvatske strane, odnosno HVO-om. Vidi: H. MUŠINBEGOVIĆ i dr. *Monografija Zlatni ljiljani i odlikovani pripadnici Armije*, 200.

takvom mogućnosti.²²²⁷ Naime, ta je procjena imala svoje uporište u jačanju položaja Armije BiH na tome području. Tako je nasuprot položaja brigade „Rama“ na području muslimanskih sela Bojkovca, Voljevca, Pridovoraca i drugih okolnih sela ustrojena Taktička grupa (TG) „Privor“ Armije BiH pod vodstvom Abida Gromile u koju su ušli lokalni 2. bataljun 317. brdske brigade ali i manje snage iz sastava 7. muslimanske i 305. brdske brigade.²²²⁸ Pripadnici spomenute TG „Privor“ su 20. prosinca napali položaje HVO-a oko Crnog vrha na području Beškotina prilikom čega su obje strane imale nekoliko ranjenih pripadnika.²²²⁹ Prema tome, postojeća pojačanja Armije BiH u neposrednoj blizini Crnog vrha navodila su na zaključak da je u skoroj budućnosti izvođenje novih jačih napada muslimanke strane bilo lako moguće. Dodatan povod takvim procjenama bilo je nepotpisivanje novog u nizu sporazuma o prekidu oružanih sukoba između Armije BiH i HVO-a, o čemu je podređena zapovjedništva zbornih područja 20. prosinca upozorio zapovjednik GS HVO Ante Roso.²²³⁰

Upozorenja hrvatske strane pokazala su se utemeljenima jer su samo dva dana kasnije jedinice Armije BiH s područja Boljkovca i Voljevca ponovno napale položaje HVO-a na širem području Dobrošina te oko Gornjeg Vakufa. U tim je napadima hrvatska strana imala veće gubitke u ljudstvu.²²³¹ Snažni napad snaga TG „Privor“ od 22. prosinca bio je dio šire operacije Armije BiH čije su snage upravo u to vrijeme izvodile napade na HVO u području Novog Travnika, Viteza i Busovače u okviru operacije „Prozor 93“. Zbog općeg napada Armije BiH zapovjednik ZP Vitez Tihomir Blaškić istoga dana je zatražio pomoć i organiziranje napada postrojbi HVO-a na području oko Gornjeg Vakufa te slanje pomoći u vidu streljiva kao i ljudstva. Zapovjednik ZP Vitez pritom je upozorio kako Armija BiH „steže obruč“ oko njegovih vojnika pri čemu je upozorio kako postojeća situacija „prijeti pravim genocidom“.²²³² U skladu s time, napad Armije BiH od 22.

²²²⁷ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Zapovjedam, br. 01-4099/93 od 17. 12. 1993.

²²²⁸ Treći korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine (1992-1995), bilješka 234, str. 237.

²²²⁹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Sumarno dnevno izvješće sa stanjem u 20.00 sati, str. pov. br. 01/5753 od 20. 12. 1993.

²²³⁰ HMDCDR, HVO, GS HVO; HRHB, HVO, GS HVO, Posušje, ur. br. 02-2/1-01-4253/93 od 20. 12. 1993.

²²³¹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, Jutarnje borbeno izvješće sa stanjem u 08.00 sati, str. pov. br. 02-6497/93 od 22. 12. 1993.; HRHB, HVO, Podcentar SIS-a Rama, Prozor, Dnevno izvješće stanja sigurnosti u zoni odgovornosti Podcentra SIS-a Rama za dan 21/22. 12. 1993., str. pov. br. 02-4/2-7-205/93 od 22. 12. 1993.

²²³² *Treći korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine (1992-1995)*, 237; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Vitez, Izvanredno izvješće o stanju u Lašvanskoj kotlini na dan 22. 12. 1993. u 17. 15., str. pov. br. 01-12-462/93 od 22. 12. 1993. u 19.00; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, ZP Vitez, Vitez, Štovana gospodo, str. pov. ur. br. 01-12-478/93 od 23. 12. 1993.; ICTY: RBiH, Komanda 3. korpusa, Zenica, Redovni borbeni izvještaj, Zenica, str. pov. br. 02/31-874 od 24. 12. 1993.

prosinca na području oko Gornjeg Vakufa imao je za cilj onemogućavanje protuudara HVO-a iz smjera Prozora i Gornjeg Vakufa prema središnjoj Bosni. To je s druge strane bio jasan pokazatelj važnosti prethodnih nastojanja hrvatske strane za stjecanjem nadzora nad općinskim područjem Gornjeg Vakufa kao najveće prepreke HVO-u u proboju prema srednjoj Bosni i pružanja pomoći području pod kontrolom vlastitih snaga.

U trenutku napada Armije BiH na području Gornjeg Vakufa, na crtama obrane oko Crnog vrha te Uzdola osim uobičajenih provokacija nisu zabilježeni veći pokreti Armije BiH. Unatoč tome, brigada „Rama“ je topništvom napala položaje Armije BiH na području oko Hera djelujući i „Škarinoj glavni i Seocima“.²²³³ Za povratak područja oko Dobrošina ZP Tomislavgrad je 22. prosinca izdalo zapovijed prema kojoj su pored ostalih planiranih postrojbi za to djelovanje određeni i pripadnici HVO-a iz sastava brigade „Rama“. U borbama koje su se razvile tijekom sljedećega dana, 23. prosinca, pripadnici brigade „Rama“ nisu uzeli učešća u pješачkim naporima što je bilo pravdano nedostatkom vremena za pripremu ljudstva. Ipak, taj izostanak nije obuhvaćao tenkovsku podršku pa su pripadnici tenkovskog voda brigade „Rama“ djelujući iz smjera Brenovca te dijela cestovne komunikacije Prozor – Gornji Vakuf pružali vatrenu podršku pripadnicima pukovnije „Ante Bruno Bušić“ koji su napredovali u smjeru kote Vedrine i Seoca.²²³⁴ Bojna djelovanja na spomenutom području nastavljena su kroz sljedećih nekoliko dana gdje su pripadnici Armije BiH iz TG „Privor“ i dalje izvodili manje napade.²²³⁵

Međutim, do kraja prosinca očekivani ozbiljniji napadi Armije BiH poput onoga kod Dobrošina od 22. prosinca, na području zone odgovornosti brigade „Rama“ i „Kralj Tomislav“ nisu zabilježeni. Potkraj prosinca 1993. na područje Prozora najavljeno je pristizanje pješачke bojne pripadnika 175. brigade HV-a. Premda je navedena brigada organizirana od strane HV-a ona je gotovo u cijelosti bila popunjena od strane mobiliziranih Hrvata iz BiH „s privremenim dužim

²²³³ HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Dnevno izvješće sa stanjem u 17.00 sati dana 22. 12. 1993, str. pov. br. 02-240/93 od 22. 12. 1993.; HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Tenkovski vod, Izvješće, str. pov. br. 02-4-35/93 od 23. 12. 1993.

²²³⁴ HRHB, HVO, Podcentar SIS-a Rama, Prozor, Dnevno izvješće stanja sigurnosti u zoni odgovornosti Podcentra SIS-a Rama za dan 22/23. 12. 1993., str. pov. br. 02-4/2-7-207/93 od 23. 12. 1993.; HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Tenkovski vod, Izvješće, str. pov. br. 02-4-36/93 od 27. 12. 1993.

²²³⁵ ICTY; R BiH, Komanda 3. korpusa, Zenica, Redovni borbeni izvještaj, Zenica, str. pov. br. 02/31-874 od 24. 12. 1993.; HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Redovito borbeno izvješće sa stanjem u 20.00 sati, str. pov. br. 01/5828 od 23. 12. 1993.; *Treći korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine (1992-1995)*, 237.; HRHB, HVO, Podcentar SIS-a Rama, Prozor, Dnevno izvješće stanja sigurnosti u zoni odgovornosti Podcentra SIS-a Rama za dan 24/25. 12. 1993., str. pov. br. 02-4/2-7-213/93 od 25. 12. 1993.

ili kraćim boravkom u Republici Hrvatskoj“.²²³⁶ Njihova mobilizacija u 175. brigadu i slanje na područje Prozora s ciljem razmještanja na kritičnom području obrambenih položaja HVO-a oko Gornjeg Vakufa i Prozora, u osnovi je bio rezultat ispunjavana prethodnih traženja pojedinih predstavnika HVO o potrebi „provođenja šire akcije“ popune postrojbi HVO-a. Prema tim traženjima, spomenuta akcija prikupljanja vojno-sposobnih Hrvata iz BiH koji su živjeli na području Republike Hrvatske trebala je dovesti do boljeg popunjavanja određenih postrojbi i „ravnomjernog raspoređivanja tereta rata“.²²³⁷ Prikupljeno ljudstvo na taj način mobilizirane 175. brigade u Prozor je prevezeno kasno navečer 30. prosinca.²²³⁸ Kao što je vidljivo na spomenutom primjeru, očito je kako je i krajem godine nedostatak ljudstva bio glavni problem HVO-a. Taj je problem osim na položajima prema Gornjem Vakufu posebno bio uočljiv na sektoru Kućani gdje su ključni položaji prema Armiji BiH u području Popove glave bili izrazito slabo popunjeni. Još je teža situacija bila na dijelu crte obrane od Homatlija do Kućana koja je nakon povlačenja dijela pripadnika HVO-a ostala potpuno ispražnjena.²²³⁹

U takvim okolnostima 27. prosinca zapovjedništvo ZP Tomislavgrad od Željka Šiljega preuzeo je Zvonimir Skender.²²⁴⁰ Novog zapovjednika ZP Tomislavgrad Skendera očekivala je nimalo jednostavna zadaća nastavka rata s manjkom snaga na dijelu bojišta u području Prozora i Gornjeg Vakufa koji su od 29. prosinca i službeno preimenovani u općine Rama i Uskoplje.²²⁴¹

Kraj 1993. u Prozoru je obilježen i smrću jednog od muslimanskih vjerskih službenika, lokalnog imama Hidajeta efendije Elkaza. O njegovoj iznenadnoj smrti predstavnici HVO-a Prozoru bili su izvješteni 30. prosinca od strane muslimanskog vjerskog službenika u Prozoru Tarika Kovača koji je naveo kako je Elkaz preminuo u noći s 29. na 30. prosinca.²²⁴² Za utvrđivanje

²²³⁶ HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad; HRHB, MO, GS HVO, Mostar, Organizacijska zapovijed za prihvatanje, smještaj i razmještanje pješačke bojne 175. brigade, Zapovjedam, str. pov. ur. br. 02-2/1-01-3701/93 od 27. 12. 1993.

²²³⁷ HRHB, HVO, Pocentar SIS-a Rama, Prozor, Informacija „A“, str. pov. br. 02-4/2-7-201/93 od 21. 12. 1993.

²²³⁸ HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: HVO, ZP Tomislavgrad, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 20.00 sati, str. pov. br. 02-6508/93 od 30. 12. 1993.

²²³⁹ HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01/619-93 od 29. 12. 1993.

²²⁴⁰ BiH, HRHB, MO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Zapisnik o primopredaji dužnosti, br. 01-5931/93 od 27. 12. 1993.; HMDCDR, HVO, GS HVO; HRHB, MO, GS HVO, Posušje, Primo-predaja dužnosti, str. pov. ur. br. 02-2/1-01-4243/93 od 20. 12. 1993. U potpisu Ante Roso

²²⁴¹ BiH, HRHB, Zastupnički dom, Mostar (pečat), Zakon o promijeni naziva općine Prozor u Rama, br.; 01-IV-176-02/93 od 29. 12. 1993.; BiH, HRHB, Zastupnički dom, Mostar (pečat), Zakon o promijeni naziva općine i grada Gornjeg Vakufa u općinu i grad Uskoplje, br. 01-IV-203-02/93 od 29. 12. 1993.

²²⁴² HRHB, HVO, Podcentar SIS-a Rama, Prozor, Smrt Prozorskog imama Elkaz Hidajeta, str. pov. br. 02-4/2-7-234/93 od 30. 12. 1993.;

uzroka smrti imama hrvatska strana u Prozoru ipak je angažirala predstavnike UNPROFOR-a i liječnike koji su utvrdili prirodnu smrt nastalu kao posljedica srčanog udara. Međunarodni predstavnici su pozvani kako bi se suzbile glasine i dezinformacije nakon imamove smrti.²²⁴³ Uz uvažavanje uobičajenih događaja na crtama obrana, preuzimanje dužnosti novog zapovjednika ZP Tomislavgrad u Prozoru i smrt prozorskog imama bili su dva upečatljivija događaja na području novoimenovane općine Rama koja su označila kraj zbivanja bremenite i vrlo i teške 1993. godine.

²²⁴³ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Prozor, Redovno borbena izvješće stanje 20.00 sati, str. pov. br. 6001 od 30. 12. 1993.; HRHB, HVO, Podcentar SIS-a Rama, Prozor, Dnevno izvješće stanja sigurnosti u zoni odgovornosti Pocentra SIS-a Rama za dan 29./30. 12. 1993., str.pov. br. 02-4/2-7-237/93 od 31. 12. 1993.

12. ZADNJE BORBE: KLJUČNI DOGAĐAJI NA PODRUČJU RAME I JABLANICE U SIJEČNJU I VELJAČI 1994. GODINE

Uz svakodnevnu razmjenu topničke vatre, kraj 1993. na jablaničkom području obilježila je smjena Safeta Ćibe sa čelne pozicije civilne vlasti u drugoj polovici prosinca. Ćibinu smjenu proveli su predsjednik muslimanskog Okruga Mostar Smail Klarić i muftija mostarski Seid efendija Smajkić koji su zbog toga došli u Jablanicu.²²⁴⁴ Tom prilikom na Ćibino mjesto Predsjednika Skupštine općine Jablanica ponovno je vraćen Nijaz Ivković koji je s te pozicije smijenjen na nelegalan način u ožujku 1993. godine. Ivković je na svoje staro mjesto službeno reinstaliran na sjednici Skupštine opštine 10. siječnja 1994. godine.²²⁴⁵ Hrvatska strana se u susjednoj općini Rama (bivšoj Prozor) nije susretala s sličnim nelegalnim procesima smjena lokalnih rukovodstava. Tako se na čelu općine Rame početkom 1994. i dalje nalazio Mijo Jozić koji je tu poziciju naslijedio u svojstvu legalno izabranog predsjednika Skupštine općine Prozor, odnosno od kolovoza 1992. u svojstvu predsjednika općinskog HVO-a kao privremenog tijela civilne vlasti.²²⁴⁶

Za to vrijeme, GS HVO-a je pripremao novu operaciju deblokade hrvatskih enklava u središnjoj Bosni koje su u siječnju 1994. bile izložene napadima Armije BiH.²²⁴⁷ Operacija je nazvana „Tvig-94“ a njen cilj bio je spajanje postrojbi HVO-a s područja Rame s onima na području Fojnice, Kreševa i Kiseljaka.²²⁴⁸ Također, vodstvo HVO-a planiralo je ojačati vlastite snage na području ZP Vitez zbog čega je zapovjednik GS HVO naredio prebacivanje jednog helikoptera u Ramu radi letova prema središnjoj Bosni.²²⁴⁹ Za tu svrhu ubrzo je izgrađen improvizirani „heliodrom“ na području Šćita.²²⁵⁰

²²⁴⁴ E. ZEBIĆ, 1992.-1995. *Moja priča*, 299-302.

²²⁴⁵ Isto, 299.; 303.

²²⁴⁶ ICTY: RBiH, HZHB, HVO, Mostar, Odluka o imenovanju općinskog HVO Prozor, br. 499 od 12. 8. 1992.; „Interview; prof. Mijo Jozić, Gradonačelnik Rame“, *Ramski vjesnik*, prosinac 1993., 3.

²²⁴⁷ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 360.

²²⁴⁸ Isto, 418.; HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, MO, GS HVO, Mostar, Zapovjedam., str. pov. ur. br. 02-2/1-02-119/94 od 8. 1. 1994.; HMDCDR, HVO; Odluka za proboj snaga HVO iz prostora Rame prema Kiseljaku nadnevka 10. 1. 1994, str. pov. „*TVIGI-94*“ (Karta pravaca djelovanja)

²²⁴⁹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, MO, GS HVO, Mostar, Zapovjedam, str. pov. br. 02-2/1-01-75/94 od 12. 1. 1993.

²²⁵⁰ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: II bojna VP- Livno, III satnija VP Rama- Prozor, Prozor, Izvješće o radu VP za dan 18. 1. 1994., br. 02-4/3-10-3-86/94 od 19. 1. 1993.

Planirana upotreba snaga u operaciji, razrađena u zapovijedi zapovjednika GS HVO od 10. te naknadno i od 14. siječnja, prolongirana je za dane koji su slijedili.²²⁵¹ Razlog tomu vrlo vjerojatno je bila nedovoljno dobra pripremljenost i neusklađenost postrojbi čije se učešće planirano.²²⁵² U Prozor je tako 15. siječnja stigao veći broj časnika Operativne skupine (OS) GS HVO-a koji je trebao isplanirati i pratiti provedbu operacije „Tviggi-94“.²²⁵³ Dolazak grupe časnika iz GS HVO označio je i ozbiljniji pristup usklađivanju postojećih priprema. Već tijekom sljedećega dana, od strane GS HVO-a izdana je zapovijed 1. brigadi HVO-a iz Čapljine da sa „90 – 100 ljudi“ do 17. siječnja zamijeni pripadnike 3. bojne brigade „Rama“ na njihovim obrambenim položajima. U skladu s navedenom zapovijedi, zapovjedništvo brigade „Rama“ trebalo je te vlastite vojnike pripremiti za napad na položaje Armije BiH.²²⁵⁴ Mogućnost smjene 3. bojne brigade „Rama“ bila je moguća od 16. siječnja jer je upravo toga dana na područje općine Rama stiglo oko 320 vojnika 1. brigade HVO iz Čapljine koji su većim dijelom razmješteni na području sela Dobroša.²²⁵⁵ Do toga dana, dijelu 1. brigade HVO-a pridružili su se pripadnici „Kažnjeničke bojne“ i bojne „Ludvig Pavlović“ što je znatno ojačalo hrvatske snage na tome području.²²⁵⁶ Međutim, u nekoliko idućih dana aktivnost HVO-a bila je ograničena isključivo na topničko djelovanje. U jednom od takvih napada 22. siječnja izvedenom u smjeru područja sela Here, Kute i Šcipe, Armija BiH imala je jednog poginuloga i tri ranjena vojnika uz zabilježenu veliku materijalnu štetu.²²⁵⁷

²²⁵¹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, MO, GS HVO, Operativna skupina, Prozor, Bojeva zapovijed br. 12., str. pov. br. 02-2/1-01-89/5 od 16. 1. 1994.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, MO, GS HVO, Operativna skupina, Prozor, Bojeva zapovijed op. br. 13., str. pov. br. 02-2/1-01-89/47 od 25. 1. 1994 HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, MO, GS HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Prozor, Zapovjedam, str. pov. bez broja od 1. 2. 1994.

²²⁵² HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, IZM Prozor, Prozor, Zahtjev za Vojnu policiju, str. pov. br. 01-224/94 od 15. 1. 1994.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, IZM Prozor, Prozor, Zahtjev za sredstva, str. pov. bez broja (br. 98 od 14. 1. 1993. u 11.10 nadopisano) od 14. 1. 1993.

²²⁵³ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 21.00 sati, str. pov. br. 01-242/94 od 15. 1. 1994.

²²⁵⁴ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, MO, GS HVO, Operativna skupina, Prozor, Bojeva zapovijed br. 12., str. pov. br. 02-2/1-01-89/5 od 16. 1. 1994.;

²²⁵⁵ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 08.00 sati, str. pov. br. 01-243/94 od 16. 1. 1994.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Zapovjedam, br. 01-22/94 bez datuma

²²⁵⁶ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, MO, Operativna skupina GS HVO - Prozor, Prozor, Dnevno izvješće, str. pov. ur. br. 02-2/1-01-89/3 od 16. 1. 1994.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 20.00 sati, str. pov. br. 01-260/94 od 16. 1. 1994.

²²⁵⁷ ICTY: OpŠO Prozor, SB Prozor, Dnevnik šifrovanih telegrama za 1993/94. godinu, br. teleg. 65/94 od 22. 1. 1994. u 19.00.

S druge strane, dodatni pokazatelj stvarnih namjera pokretanja operacije „Tviggi-94“ konačno planirane za 23. siječnja djelom je bio vidljiv i u detaljnoj zapovijedi za napad na položaje Armije BiH u području „Zavišća, Rata i Borove ravni“ koju je izdao zapovjednik ZP Tomislavgrad Zvonimir Skender. Prema istoj, pristigli pripadnici mobilizirane 175. br. HV-a i pripadnici 2. bojne brigade „Rama“ imali su zadaću da u koordiniranom djelovanju izvrše napad na položaje Armije BiH u smjeru važne kote 1167, odakle su trebali nastaviti u prema Zavišću u cilju njegova „kompletna zauzimanja“. Navedena djelovanja na spomenutom području Zavišća trebala su tako biti koordinirana s „početkom napadnih djelovanja u okviru „Tviggi-94“.“²²⁵⁸

Međutim, iako je početak operacije „Tviggi-94“ planiran za 23. siječnja do njega nije došlo zbog čega su časnici iz GS HVO okrivili brigadu „Rama“.²²⁵⁹ Otkazivanje operacije tijekom 23. siječnja potvrđeno je i od predstavnika brigade „Rama“ koji su izostanak djelovanja pravdali odbijanjem sudjelovanja u akciji zapovjednika dijela napadnih postrojbi iz sastava vlastite brigade. Ti su zapovjednici kao ključan razlog protivljenja početka operacije isticali nedovoljan broj ljudi uzrokovan nedostatnim pojačanjima pripadnika 1. brigade HVO-a iz Čapljine.²²⁶⁰ Iako iz navedenih obrazloženja predstavnika brigade „Rama“ nije moguće uočiti neke dodatne razloge izostanka napada, izgledno je kako su problemi neusklađenosti postrojbi koje su trebale sudjelovati operaciji „Tviggi-94“ mogle ozbiljno ugroziti planirana djelovanja.

Međutim, nastavak napada Armije BiH na području Viteza i središnje Bosne u kojima je hrvatska strana izgubila dio položaja, nalagao je reakciju hrvatske strane na području Rame i Uskoplja. U skladu s time, ujutro 24. siječnja nakon jače topničke pripreme po položajima Armije BiH postrojbe HVO-a započele su dugo najavljivanu napadnu operaciju „Tviggi-94“.²²⁶¹ Napad HVO-a započeo je na širokom području od sela Dobrošin, preko Crnoga Vrha, Privora prema Herama s ciljem zauzimanja ključnih kota i stjecanja uvjeta za „proširivanje teritorija u pravcu

²²⁵⁸ HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Prozor, Zapovjed za napad br. 1, str. pov. br. 01-444 od 23. 1. 1994.

²²⁵⁹ HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, MO, Operativna skupina GS HVO, Prozor, Dnevno izvješće, str. pov. br. 02-2/1/89-42 od 23. 1. 1994.; HMDCDR, HVO, UP, BiH, HRHB, MO HRHB, GS HVO, Mostar, Sumarno dnevno bojevo izvješće za dan 23. 1. 1994., str. pov. klasa 02-10-04/01-1, ur. br. 02-2/1-02-151/94 od 23. 1. 1994.

²²⁶⁰ HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: Brigada „Rama“, Služba za PD, bez predmeta, str. pov. br. 07-60/94 od 23. 1. 1994.

²²⁶¹ HMDCDR, HVO, ZP Tomislavgrad: BiH, HRHB, MO, GS HVO, Obavještajno izvješće br 12/94, klasa. 833-01/94-02, str. pov. ur. br. 02-10-04/02/94-51 od 25. 1. 1994.

Fojnice“.²²⁶² Na smjeru djelovanja prema Herama, s polaznih položaja obrane oko sela Jurića i Uzdola napadali su pripadnici različitih izvidničkih, protudiverzantskih i posebnih grupa iz sastava brigade „Rama“ zajedno s pripadnicima 1. i 3. bojne te pripadnika drugih pratećih postrojbi. Oni su nakon jake topničke pripreme izvršili napad u smjeru Herske krivine, kote Krstišća te brdskog područja Konjskog.²²⁶³

Komanda Samostalnog bataljona „Prozor“ Armije BiH je nedugo nakon prvih pješačkih napada HVO-a na područje sela Hera zatražila hitnu pomoć i pojačanje.²²⁶⁴ Poseban zahtjev tom je prilikom upućen 45. brdskoj brigadi Armije BiH iz Parsovića uz komentar da je izvjestan „pad Hera“ odnosno ulazak HVO-a u selo.²²⁶⁵ Iako je Komanda bataljona javila o ulasku snaga HVO-a u selo, dio pripadnika Armije BiH je ostao u dijelu sela i sukobio se s vojnicima HVO koji su nakon kraće borbe uspjeli preuzeti kontrolu nad područjem sela.²²⁶⁶ U bliskim borbama za nadzor sela Hera brigada „Rama“ je imala veći broj ranjenih pripadnika među kojima i zapovjednika brigade „Rama“ Antu Pavlovića.²²⁶⁷

Uz zauzimanje Hera, pripadnici HVO-a iz sastava 2. bojne brigade „Rama“ i skupina pripadnika 175. brigade uspjeli su na Crnom vrhu zauzeti važnu kotu 1167 Brizje. Pored toga uspjeha, mješovite snage HVO-a sastavljene od pripadnika bojne „Ludvig Pavlović“ i „Kažnjeničke bojne“ uspješno su djelovale na području Uskoplja, točnije oko Dobrošina, Mračaja i Seoca gdje su zauzele dvije važne kote, Vedrine i Škarinu glavu.²²⁶⁸ Hrvatskim snagama koje su

²²⁶² HRHB, MO, SIS, Podcentar SIS-a Rama, Prozor, Dnevno izvješće za dan 23/24.1. 1994., ur. br. 02-4/2-7-111/94 od 24. 1. 1994.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Jutarnje bojevo izvješće sa stanjem u 07.00 sati, str. pov. br. 01/450 od 24. 1. 1994.

²²⁶³ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: Brigada „Rama“, Redovno izvješće do 17. 00 sati, br. 02-20/94 od 24. 1. 1994.; Razgovor vođen 24. 1. 2020. s pripadnikom Postrojbe za posebne namjene „Marinko Beljo“; Razgovor vođen 31. 7. 2019. s Josipom Vidovićem; ICTY: OpŠO Prozor, SB Prozor, Dnevnik šifrovanih telegrama za 1993/94. godinu, br. teleg. 78/94 od 24. 1. 1994.; „Vitezovi u bijelom u Herama“, *Ramski vjesnik*, siječanj/veljača 1994., 10.

²²⁶⁴ ICTY: OpŠO Prozor, SB Prozor, Dnevnik šifrovanih telegrama za 1993/94. godinu, br. teleg. 71/94 od 24. 1. 1994. u 09. 10.

²²⁶⁵ ICTY: OpŠO Prozor, SB Prozor, Dnevnik šifrovanih telegrama za 1993/94. godinu, br. teleg. 79/94 od 24. 1. 1994. u 15. 30.

²²⁶⁶ ICTY: OpŠO Prozor, SB Prozor, Dnevnik šifrovanih telegrama za 1993/94. godinu, br. teleg. 81/94 od 24. 1. 1994. u 16. 20.; HRHB, MO, SIS, Podcentar SIS-a Rama, Prozor, Izvanredno izvješće o stanju na uskopaljsko-ramskoj bojnišnici., ur. br. 02-4/2-7-114/94 od 24. 1. 1994.

²²⁶⁷ „Vitezovi u bijelom u Herama“, *Ramski vjesnik*, siječanj/ veljača 1994., 10.

²²⁶⁸ ICTY: OpŠO Prozor, SB Prozor, Dnevnik šifrovanih telegrama za 1993/94. godinu, br. teleg. 78/94 od 24. 1. 1994.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: BiH, HRHB, MO, GS HVO, Obavještajno izvješće br 12/94, klasa. 833-01/94-02, str. pov. ur. br. 02-10-04/02/94-51 od 25. 1. 1994.; „Vitezovi u bijelom u Herama“, *Ramski vjesnik*, siječanj/veljača 1994., 10.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Redovno izvješće, str. pov. br. 01/474 od 24. 1. 1994.; *Treći korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine (1992-1995)*, 236.

uspješno djelovale na tom području bile su suprotstavljene postrojbe iz sastava TG „Privor“. Ta je skupina uoči početka operacije „Tviggi-94“ bila ojačana bataljunom 305. brdske brigade Armije BiH.²²⁶⁹

U sklopu operacije „Tviggi 94“ do noći 24. siječnja hrvatska strana imala je gubitke od dva poginula i veći broj ranjenih vojnika. Skoro svi stradali na hrvatskoj strani bili su iz sastava brigade „Rama“.²²⁷⁰ Uspostavljanjem nadzora na širim područjem Hera, hrvatska strana je izvijestila o pronalasku „28“ smrtno stradalih Muslimana, uglavnom pripadnika Armije BiH, među kojima se našlo nekoliko civila koji su se zatekli u selu u trenutku bliskih borbi.²²⁷¹ Komanda Samostalnog bataljona „Prozor“ bila je upoznata s time da se „dvoje“ civila našlo u Herama u trenucima sukoba, ali i nekoliko dana nakon gubitka nadzora nad Herama nije imala precizne informacije o njihovoj sudbini.²²⁷²

Zauzimanje Hera 24. siječnja značilo je za brigadu „Rama“ pomicanje postojeće crte obrane. Međutim, to je napredovanje bilo opterećeno brojnim problemima. U nedostatku vojnika nove crte obrane duge „5 km“ koje su se protezale „sa lijeve strane od starih položaja Jurići preko Herske krivine ispod Konjskog do desnog boka – starih položaja na Kominu“, nisu bile povezane. Konkretnije, većina zaposjednutih položaja je nakon povlačenja napadnih postrojbi brigade „Rama“ bila nezaposjednuta, a jedina veća skupina od oko „dvadesetak“ pripadnika brigade Rama iz sastava 3. bojne zaposjela je nove neuređene položaje na uzvišenju iznad Hera. Većina drugih pripadnika brigade „Rama“ vratila se na polazne položaje pa je područje od Hera i do položaja HVO-a na Kominu zapravo ostalo nepopunjeno. Unatoč tome, hrvatska strana javila je o uspostavljanju crte obrane na smjeru „Bobari – Pale – Rosulja – Herska krivina – Jurići“.²²⁷³

Navedeni propusti HVO-a predstavljali su ozbiljnu prijetnju u slučaju brzog protunapada Armije BiH. Takvu vrstu napada muslimanska je strana izvela u noći 24. siječnja. Tada su pripadnici TG „Privor“ napali položaje HVO-a na Zavišća koje su preuzeli pripadnici 2. bojne

²²⁶⁹ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 419.

²²⁷⁰ „Vitezovi u bijelom u Herama“, *Ramski vjesnik*, siječanj/veljača 1994., 10.; „Dan velikih pobjeda“, *Ramski vjesnik*, siječanj/veljača 1994., 10.; U borbenim djelovanjima u smjeru Hera na području oko Herske krivine poginuo je Drago Barešić dok je na Konjskom smrtno stradao pripadnik Postrojbe za posebne namjene Damir Halužan zv. Haš.; HMDCDR, HVO, UP: BiH, HRHB, MO HRHB, GS HVO, Mostar, Sumarno izvješće za dan 24. 1. 1994., str. pov. klasa 02-10-04/01-, ur. br. 02-2/1-02-155/94 od 25. 1. 1994.

²²⁷¹ ICTY: OpŠO Prozor, SB Prozor, Dnevnik šifrovanih telegrama za 1993/94. godinu, br. teleg. 125/94 od 26. 1. 1994. u 21.50.

²²⁷² Isto.

²²⁷³ HRHB, MO, SIS, Podcentar SIS-a Rama, Prozor, Obilazak osvojenog područja u rejonu Here, str. pov. ur. br. 02-4/2-7-121/94 od 25. 1. 1994.; „Ratna kronika“, *Ramski vjesnik*, siječanj-veljača 1994., 6.

brigade „Rama“ i manja skupina pripadnika 175. brigade. Napad na području oko kote 1167 odbijen je uz pomoć pripadnika iz 5. gardijske brigade HV-a. U tome napadu Armije BiH, brigada „Rama“ imala je jednog poginulog pripadnika dok su dva pripadnika brigade „Rama“ ranjena.²²⁷⁴ Neuspjeh spomenutog protunapada Armije BiH na području Zavišća nije imao prevelikog utjecaja na ponovljeni protunapad tijekom do kojega je došlo već sutradan 25. siječnja. No poput prethodnoga, i taj je napad uspješno odbijen.²²⁷⁵ Upravo toga dana, hrvatska je strana postigla novi uspjeh. Naime, pripadnici „Kažnjeničke bojne“ zauzeli su kotu Kršice čime je područje obližnjeg sela Boljkovac dovedeno u polu-okruženje.²²⁷⁶

Protunapadi koje je Armija BiH izvodila u zoni odgovornosti brigade „Rama“ ukazivali su na činjenicu kako okvirni planovi operacije „Tvigi-94“, odnosno proboj blokade snaga HVO-a u središnjoj Bosni nisu bili realni. Usporedno s time, Armija BiH je na području Dobrog Polja okupljala dodatna pojačanja iz sastava 44. i 45. brdske brigade Armije BiH. Ta su pojačanja trebala biti iskorištena u svrhu „sprječavanja odsijecanja“ pod čime se vrlo vjerojatno mislilo na očekivani nastavak daljnjeg djelovanja hrvatske strane u smjeru Kuta i Šćipa.²²⁷⁷ Zajedno sa Samostalnim bataljonom „Prozor“, pristigla pojačanja Armije BiH trebala su preuzeti dijelove novih obrambenih položaja te pokušati se spojiti sa snagama Armije BiH na području Pridvoraca. No pristigla pojačanja iz 45. brdske brigade nisu bila visoke bojne vrijednosti, što je jasno vidljivo iz izvješća Komande Samostalnog bataljona „Prozor“ upućenog 6. korpusu Armije BiH. U njemu je navedeno da pripadnici 45. brdske brigade „izmišljaju“ različite razloge kako bi izbjegli odlazak na prve crte obrane.²²⁷⁸

²²⁷⁴ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, MO, OS, Prozor, Dnevno bojevo izvješće, str. pov. br. 02-1/1-89/48 od 25. 1. 1994. u 22.00 sati; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01/477 od 25. 1. 1994.; HRHB, MO, SIS, Podcentar SIS-a Rama, Prozor, Obilazak terena na uskopaljskoj bojišnici u rajonu Seoci, str. pov. ur. br. 02-4/2-7-122/94 od 26. 1. 1994.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; HRHB, ZP Tomislavgrad, Zdravstvo, Izvješće o ranjenim poginulim vojnicima na ramsko-uskopaljskoj bojišnici za 25. siječnja 1994., str. pov. bez. broja i datuma (br. u IZM Prozor 01/514 od 26. 1. 1994)

²²⁷⁵ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01/495 od 25. 1. 1994

²²⁷⁶ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Prozor, Redovno izvješće, str. pov. br. 01/480 od 25. 1. 1994.

²²⁷⁷ ICTY: OpŠO Prozor, SB Prozor, Dnevnik šifrovanih telegrama za 1993/94. godinu, br. teleg. 98/94 od 25. 1. 1994. u 21.20.

²²⁷⁸ ICTY: OpŠO Prozor, SB Prozor, Dnevnik šifrovanih telegrama za 1993/94. godinu, br. teleg. 103/94 od 26. 1. 1994. u 10.00; ICTY: OpŠO Prozor, SB Prozor, Dnevnik šifrovanih telegrama za 1993/94. godinu, br. teleg. 90/94 od 25. 1. 1994. u 10.40.; Mednjik ili Medikovac je lokalni naziv za područje sjeveroistočno od kote 1334 Konjsko; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: BiH, HRHB, MO, GS HVO, Obavještajno izvješće br 13/94, klasa. 833-01/94-02, str. pov. ur. br. 02-10-04/02/94-55 od 26. 1. 1994.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: BiH, HRHB,

Neposredno po zauzimanju Hera, snage HVO-a trebale su nastaviti s daljnjim napredovanjem. Prema zapovijedi GS HVO-a od 25. siječnja, brigada „Rama“ imala je zadaću iz dostignutih položaja oko Hera djelovati u smjeru Konjskog gdje je trebala uspostaviti nadzor nad „trigonometrom 1334“, ključnom točkom za stvaranje uvjeta za napad prema Kutama i Šćipama. Pripadnici brigade „Rama“ trebali su pritom biti ojačani dijelom satnije Vojne policije HVO-a „Rama“. Navedene snage bile su pod zapovjedništvom dozapovjednika brigade „Rama“ koji je mijenjao teže ranjenog zapovjednika brigade. Za navedeni pokret snaga i napad u smjeru Konjskog kao krajnji datum određen je 27. siječnja.²²⁷⁹

Osim napada u smjeru Konjskog, GS HVO-a planirao je nastavak operacije i na području Uskoplja. Na tom je području planirano uključivanje pripadnika „Kažnjeničke bojne“ koja je, uz topničko-tenkovsku potporu, trebala napasti na smjeru Dobrošin – Seferovići usmjeravajući napad prema kotama 1289 Berač i 970 Gradina gdje se trebala uspostaviti nova crta obrane. Cilj djelovanja „Kažnjeničke bojne“ bio je spajanje sa snagama HVO-a na području Zavišća, gdje je istovremeno bilo planirano djelovanje bojne „Ludvig Pavlović“ ojačane satnijom 175. brigade. Te su snage trebale ovladati područjem Rata i kote 1015 i nakon toga se povezati sa snagama koje su dolazile iz smjera Dobrošina i Boljkovca. Aktiviranje navedenih napada trebalo je biti koordinirano s planiranim djelovanjem brigade „Rama“ prema Konjskom, dakle upravo tijekom 27. siječnja. Pored navedenih postrojbi HVO-a u novim djelovanjima planirana je i upotreba 1. brigade HVO-a iz Čapljine, čiji su pripadnici nakon uspješnoga zauzimanje Rata i Zavišća trebali napredovati u smjeru položaja Armije BiH na Turu i Kliscu.²²⁸⁰ Međutim, postojeće okolnosti nisu ostavljale previše mogućnosti da bi se operacija „Tvigi 94“ mogla završiti uspješno.

To je došlo do izražaja tijekom 27. siječnja kada su planirana napadna djelovanja snaga HVO-a prema Konjskome i Pridvorcima naglo zaustavljena. Zbog toga je još istoga dana u Prozoru u IZM-a ZP Tomislavgrad održan sastanak predstavnika svih postrojbi koje su planirane u sklopu nastavka operacije „Tvigi-94“. Na navedenom sastanku većim dijelom ponovljena su stajališta i planirana djelovanja iz zapovijedi za napad od 25. siječnja. Jedina izmjena bila je vidljiva kod brigade „Rama“ koja je bila nositelj napada u smjeru Konjskog. Naime, njoj su se u napadu na

MO, GS HVO, Posušje, Obavještajno izvješće br 14/94, klasa. 833-01/94-02, str. pov. ur. br. 02-10-04/02/94-67 od 28. 1. 1994.

²²⁷⁹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HRHB, MO, GS HVO, OS, Prozor, Bojeva zapovijed op. br. 13., str. pov. br. 02-2/1-01-89/47 od 25. 1. 1994

²²⁸⁰ Isto.

Konjsko trebala pridružiti i dva voda pripadnika 5. gardijske brigade dok je 1. brigada HVO-a iz Čapljine trebala pružiti topničku podršku.²²⁸¹

Nakon završetka sastanka u zapovjedništvu brigade „Rama“ održan je novi sastanak. Razgovor koji je uslijedio bio je vođen između čelnih ljudi brigade „Rama“ i prisutnih časnika HVO-a pri čemu je posebna tema bila uključivanje dva voda vojnika iz 5. gardijske brigade u sastav brigade „Rama“ do završetka predstojeće operacije. Na sastanku su čelni ljudi 5. gardijske brigade odbili sudjelovati u tako planiranom napadu. Na promjenu njihova mišljenja nisu mogli utjecati ni visoki časnici HVO-a koji su se aktivno uključili u raspravu. U skladu s time, predstavnici brigade „Rama“ koji su inzistirali na ojačanjima i stvarnom provođenju novih napada u smjeru Konjskog zaključili su kako „nema svrhe započinjati akciju bez minimum još šezdesetak ljudi“ iz spomenute gardijske brigade. Zbog nemogućnost angažiranja dva voda iz 5. gardijske brigade predstavnici brigade „Rama“ tražili su od časnika HVO-a ispitivanje mogućnosti dovođenja dodatnih 100 vojnika s drugih područja. Na takvo traženje odgovoreno je negativno s obrazloženjem kako u tom trenutku HVO nije raspolagao mogućnosti dovođenja traženog broja ljudstva. Zbog takvog odgovora, predstavnici HVO-a u Prozoru savjetovali su odgađanje daljnjeg nastavaka operacije.²²⁸²

Uzimajući u obzir probleme po pitanju nedostatka ljudstva, sastanak u Prozoru od 27. siječnja nedvosmisleno je potvrdio skromne mogućnosti HVO-a koji, unatoč pristigloj pomoći u ljudstvu, nije mogao nastaviti s daljnjim ozbiljnim aktivnostima na probijanju blokade Armije BiH u smjeru središnje Bosne. Na nastavak operacije je utjecalo i izvješće HVO-a iz Kiseljaka u kojemu je HVO u Prozoru obaviješten o nemogućnosti djelovanja u smjeru sela Dusina. Uzrok tomu bili su teški vremenski uvjeti velikog snijega što je onemogućavalo prodor po planinskom području oko Dusine. Zbog toga je hrvatska strana u Prozoru obaviještena od strane HVO-a u Kiseljaku kako se planovi napada na Dusinu obustavljaju i zbog angažiranja njihovih snaga prema Busovači.²²⁸³ Na taj način, novonastale okolnosti imale su presudnog utjecaja na zastoju, odnosno odustajanje od daljnjih napadnih aktivnosti brigade „Rama“ u sklopu operacije „Tvigi-94“.

²²⁸¹ HRHB, MO, SIS, Podcentar SIS-a Rama, Prozor, Informacija „A“- Nastavak akcije „Tvigi 94“, str. pov. ur. br. 02-4/2-7-137/94 od 28. 1. 1994.

²²⁸² Isto.

²²⁸³ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad; HRHB, HVO, ZZP Vitez, IZM-1 Kiseljak, Kiseljak, Djelovanje HVO Kiseljak, str. pov. br. 10-495-1/94 od 27. 1. 1994.

Muslimanska strana je prestanak daljnjeg napredovanja hrvatskih snaga ocijenila „povoljnom situacijom“.²²⁸⁴

Od nastavka operacije se odustalo pa je 29. siječnja ljudstvo bojne „Ludvig Pavlović“ u Prozoru očekivalo prijevoz u smjeru Čapljine, dok je ljudstvo „Kažnjeničke bojne“ povučeno s područja Uskoplja bez prethodno obavijesti („odobrenja“) zapovjedniku lokalne brigade HVO-a „dr. Ante Starčević“.²²⁸⁵ Istodobno s time veći dio pripadnika 3. bojne brigade „Rama“ od 29. siječnja ponovno je trebao preuzeti obrambene položaje na području „Gliba – Jurići – Gradac“ koje su do tada držale snage 1. brigade HVO-a.²²⁸⁶ Preuzimanje spomenutih položaja od strane pripadnika 3. bojne brigade „Rama“, kao i raspoređivanje pripadnika 5. gardijske brigade na području kote 1167, ukazivalo je na promjenu smjera hrvatske strane i usmjeravanje na ojačavanje dostignutih položaja.²²⁸⁷ Takvo nastojanje nedugo zatim pokazalo se opravdanim. Naime, ujutro 29. siječnja snage Armije BiH napale su položaje HVO na području kota 1202 i 1167 u blizini Zavišća. Taj je napad uspješno odbijen upravo zahvaljujući prethodnom ojačavanju položaja.²²⁸⁸ Međutim, bio je to samo uspjeh lokalnoga karaktera jer zbog manjka vojnika HVO-a na ramskom području daljnji nastavak operacije „Tviggi-94“ više nije bio izgledan.

Za razliku od zone odgovornosti brigade „Rama“, situacija u zoni odgovornosti brigade „Kralj Tomislav“ je bila relativno mirna. Na tome području nastavljena je povremena razmjena pješačke i topničke vatre, kao i pokušaji za pomicanjem postojećih položaja uglavnom na području Doljana, Pisvira i Slatine.²²⁸⁹ Istovjetan razvoj takvih odnosa nastavljen je i u istočnome dijelu

²²⁸⁴ ICTY: OpŠO Prozor, SB Prozor, Dnevnik šifrovanih telegrama za 1993/94. godinu, br. teleg. 119/94 od 26. 1. 1994. u 16.30.; Navedena obavijest upućena R. Drečkoviću kao komandantu 4. korpusa navodila je na zaključak kako je postojeća zona djelovanja 6. korpusa bila u aktivnoj fazi ukidanja odnosno ponovnog ulaska u zonu 4. korpusa Armije BiH.

²²⁸⁵ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Prozor, Zahtjev za autobuse, str. pov. br. 01/503 od 26. 1. 1994.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada dr. „Ante Starčević“, Uskoplje, Dnevno bojevo izvješće, str. pov. interni broj 5015 od 31. 1. 1994.

²²⁸⁶ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Prozor, Bojeva zapovijed, str. pov. br. 01/528 od 28. 1. 1994.

²²⁸⁷ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, MO, GS HVO, OS, Prozor, Zapovjedam, str. pov. br. 02-2/1-01-92/56 od 29. 1. 1994.

²²⁸⁸ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće, str. pov. br. 01-545/94 od 29. 1. 1994.

²²⁸⁹ HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01-647/94 od 26. 1. 1994.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, Tomislavgrad, Redovno borbeno izvješće sa stanjem u 21.00 sati, str. pov. br. 02-565 od 26. 1. 1994.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad; Brigada „Rama“, Redovno izvješće za dan 27. 1. 1994. u 17.00 sati, str. pov. br. 02-21/94 od 27. 1. 1994.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, HVO, brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 0-648/94 od 27. 1. 1994.; HMDCDR, HVO, ZPP Tomislavgrad: HRHB, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće u 21.00, str. pov. br. 01-

ramske općine na širem području oko Uzdola nakon ulaska snaga HVO-a u Here.²²⁹⁰ Uzevši to u obzir, razvidno je kako od sredine prosinca 1993. i neuspjeha muslimanske strane u novom napadu na Oklanicu, na području Jablanice nije bilo većih sukoba Armije BiH i HVO-a. Na taj način, uspjeh brigade „Rama“ u uspostavljanju nadzora nad područjem Hera od 24. siječnja, bio je posljednji veći sukob Armije BiH i HVO-a na području Rame prije političkog dogovora i sporazuma o konačnom primirju odnosno prestanku sukobu između hrvatske i muslimanske strane na području BiH koji je stupio na snagu 25. veljače 1994. godine.²²⁹¹

544/94 od 28. 1. 1994.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01-649/94 od 28. 1. 1994.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01-650/94 od 29. 1. 1994.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, brigada „Kralj Tomislav“, Tomislavgrad, Redovito izvješće, str. pov. br. 01-651/94 od 30. 1. 1994.;

²²⁹⁰ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HRHB, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Prozor, Redovno borbeno izvješće u 21.00 sati, str. pov. br. 591/94 od 30.1. 1994.; HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, Brigada „Rama“, Redovno izvješće za protekli dan, noć i jutro, str. pov. br. 07-1-25/94 od 1. 2. 1994.; ICTY; OpŠO Prozor, SB Prozor, Dnevnik šifrovanih telegrama za 1993/94. godinu, br. teleg. 137/94 od 2. 2. 1994. u 18.00; ICTY; OpŠO Prozor, SB Prozor, Dnevnik šifrovanih telegrama za 1993/94. godinu, br. teleg. 153/94 od 4. 2. 1994. u 18.00; ICTY; OpŠO Prozor, SB Prozor, Dnevnik šifrovanih telegrama za 1993/94. godinu, br. teleg. 184/94 od 8. 2. 1994. u 18.20.

²²⁹¹ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Prestanak ofanzivnih djelovanja – Zapovjedam, str. pov. br. 01-1105 od 24. 2. 1994.

13. HRVATSKA ENKLAVA TURIJA, ZABRĐE I ZASLIVLJE OD SRPNJA 1993. DO VELJAČE 1994. GODINE

Napadi Armije BiH na postrojbe HVO-a na području Klisa koji su trajali od ožujka 1993., potkraj lipnja i početkom srpnja ušli su u završnu fazu koja je rezultirala prisilnim povlačenjem glavnine pripadnika brigade „Herceg Stjepan“ i hrvatskih civila s toga područja.²²⁹² Zauzimanjem doline rijeke Neretvice i skupine sela u okolnom području Klisa, muslimanska je strana je pod svoj nadzor stavila najveći dio općine Konjic. Jedini dijelovi te općine na kojima su se fragmentirane postrojbe brigade „Herceg Stjepan“ uspjele održati bilo je područje sela Turija, Zabrdje i Zaslavlje.²²⁹³

Postrojbe HVO-a na području spomenutih sela bile su ustrojene u 2. bojnu brigade „Herceg Stjepan“. U drugoj polovici 1993. bojna je imala između 600 i 620 vojnika od čega je na prvoj crti bilo raspoređeno oko 360 pripadnika koji su s približno 90 pripadnika interventnih vodova i Vojne policije HVO-a bili temelj obrane. Preostali vojnici uglavnom su bili ljudi starije životne dobi kao i oni narušenog zdravstvenog stanja.²²⁹⁴ Nakon poraza HVO-a u Klisu u srpnju 1993., 2. bojna brigade „Herceg Stjepan“ ostala je sama u potpunom okruženju snaga Armije BiH i VRS-a. To je povlačenje utjecalo na mišljenje dijela pripadnika 2. bojne da bi se i oni trebali povući s područja svoje enklave. Ipak, u zapovjedništvu bojne prevagu je odnijela opcija da se matično područje brani.²²⁹⁵

Muslimanima, odnosno Armiji BiH, je ostatak hrvatskih snaga na Turiji, Zabrdju i Zaslavlju bio velik problem, posebice nadzorna točka HVO-a na dijelu ceste Jablanica – Konjic u području Drecelja. Smještena na neposrednom zapadnom ulazu u grad Konjic tu su nadzornu točku

²²⁹² HMDCDR, HVO, GS HVO: HRHB, HVO, Zapovjedništvo brigade „Ban J. Jelačić“, Kiseljak, Potvrda o angažiranju v/o iz Konjica, str. pov. br. 01-276-1/94 od 17. 1. 1994.; U brigadi HVO-a u Kiseljaku i Busovači našlo se tako oko 30 pripadnika HVO-a s područja Klisa.; Prema: HMDCDR, HVO, GS HVO: RBiH, HVO, Brigada „Herceg Stjepan“ Konjic, I bojna „Klis“, Mostar, Zahtjev za odobrenje isplate vojnicima koji su bili na RR u ZP Vitez, br. 01-299/94 od 25. 5. 1994. (k0397)

²²⁹³ Z. DRAGIĆ, Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića, 218.

²²⁹⁴ HMDCDR, HVO, ZP Mostar; RBiH, HZHB, HVO, II Samostalna bojna „Herceg Stjepan“ Konjic, Pregled popune sa ljudstvom, bez broja i datuma (obzirom na jasno naznačene sektore navedeni popis je sigurno u razdoblju od kolovoza 1993.); HMDCDR, HVO, MO: URBiH, HRHB, GS HVO, Obavještajna uprava, Posušje, Izvješće, str. pov. br. 02-2/1-03-900/93 od 27. 12. 1993.

²²⁹⁵ HZHB, Brigada „Herceg Stjepan“, Konjic, SIS, Predsjedniku HVO Konjic gospodinu Ivanu Azinoviću, br. 52/94 od 4. 7. 1993.

sredinom 1993. blokirali lokalni pripadnici HVO-a čime su prekinuli najkraću cestovnu vezu između Jablanice i Konjica.²²⁹⁶

Nakon poraza u Klisu i povlačenja, GS HVO je 22. srpnja 1993. izdao zapovijed o formiranju „2. Samostalne bojne „Herceg Stjepan“ Konjic“ koja se trebala sastojati od tri satnije, nekoliko samostalnih vodova te tri interventna voda za područje svakoga sela enklave i prateće strukture.²²⁹⁷ Do kraja kolovoza 1993. spomenuta zapovijed je i praktično provedena kada je za zapovjednika Samostalne bojne imenovan Mladen Zebić. On je u jednom od izvještaja jasno istaknuo da organizacija obrane enklave uglavnom ovisi o „improvizaciji“. Pri tome je jedan od oblika te improvizacije bilo uspostavljene veze sa srpskom stranom u Bijeloj i Borcima.²²⁹⁸ U uvjetima izrazito čestih napada Armije BiH suradnja sa srpskom stranom bila je neophodna za održavanje crta obrane. Ta suradnja ostvarivana je preko uskoga kruga ovlaštenih osoba i nije imala masovan karakter. Štoviše, dostupni izvori upućuju na zaključak kako određen broj hrvatskih civila kao i vojnika HVO-a na području enklave nije imao povjerenja u srpsku stranu. Naime, dijelu pripadnika Samostalne bojne i Vojne policije HVO-a bilo kakav neposredan doticaj sa srpskim vojnicima bio je neprihvatljiv. To su uglavnom bili pojedinci koje su u VRS-u smatrali krivcima za stradavanja i progone Srba radi čega su bili na „lošem glasu“. Takvi su pojedinci odlazak iz enklave nastojali dogovoriti kroz pregovore sa Armijom BiH a ne srpskim snagama, odnosno VRS-om. U tome im ni svakodnevni napadi Armije BiH na njihova sela nisu predstavljali razlog traženja izlaza preko muslimanske strane.²²⁹⁹ Međutim, bila je to inicijativa niže rangiranih pojedinaca jer je vodstvo HVO-a na području enklave svoj opstanak vidjelo samo u suradnji sa srpskom stranom.

Iako se postrojba HVO-a u spomenutoj enklavi ne bi mogla održati bez pomoći srpskih snaga, odnosi dviju strana nisu bili idealni. Posebice je znalo biti problema oko opskrbe koja je prema dogovoru HVO-a i VRS na prostor enklave stizala područjem pod srpskim nadzorom. Iako

²²⁹⁶ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 278.; HMDCDR, HVO, ZP Mostar; Zapovjedništvo brigade HVO „Herceg Stjepan“, Zapovjed, broj; službeno od 14. 6. 1993. U potpisu Dragan Jurić

²²⁹⁷ HMDCDR, HVO, ZP Mostar: Obrazloženje uz formiranje 2. samostalne bojne „Herceg Stjepan“ Konjic, bez broja i datuma.

²²⁹⁸ HMDCDR, HVO, ZP Mostar: RBiH, HZHB, HVO, II samostalna bojna „Herceg Stjepan“ Konjic, bez predmeta (Prijedlog), br. 65/93 od 25. 8. 1993. U potpisu Mladen Zebić; HMDCDR, HVO, Ministarstvo obrane (MO); URBiH, HRHB, GS HVO, Obavještajna uprava, Posušje, Izvješće, str. pov. br. 02-2/1-03-900/93 od 27. 12. 1993.

²²⁹⁹ HRHB, HVO, Centar SIS-a Rama, Službena bilješka o informativnom razgovoru, str. pov. br. 02-4/7-155/93 od 3. 12. 1993.; HRHB, HVO, Centar SIS-a Rama, Službena bilješka o informativnom razgovoru, str. pov. br. 02-4/7-154/93 od 3. 12. 1993.; RBiH, HZHB, HVO, Vojna policija Konjic, Gospodine Mustapiću, bez broja (br primitka u Odjel obrane, Uprava VP Mostar, 02-4/3-01-2394/93 od 1. 10. 1993.) od 13. 9. 1993.

dogovoreni, konvoji koje je hrvatska strana preko područja istočne Hercegovine pod nadzorom VRS upućivala prema enklavi vrlo su često stizali sa zakašnjenjem. Također, drugi veliki problem bilo je pljačkanje konvoja od strane pripadnika i oficira VRS-a zbog čega je vrlo često pripadnicima HVO-a bilo isporučeno tek „50 % onoga što je u konvoju“.²³⁰⁰ Unatoč tome iz perspektive lokalne hrvatske strane u enklavi ta je količina smatrana dobrim postotkom, što znači da su dobivene količine često bile i manje.²³⁰¹ Prema tome, očigledno je kako je veći dio pomoći koje je vlastitoj strani na području enklave slao HVO iz smjera Hercegovine završavao u rukama srpske strane na Borcima, što je naposljetku i bio jedan od nekoliko praktičnih razloga propuštanja pomoći prema enklavi.

Napadi na područje enklave s položaja koje su nadzirale snage Armije BiH bili su vrlo česti a posebno su bili intenzivni početkom rujna 1993., odnosno u razdoblju priprema za operaciju „Neretva 93“. U tim napadima, muslimanska je strana nakratko uspjela probiti dijelove crte obrane na području planine Ljubine koji su naknadno vraćeni. Tom prilikom pripadnici Samostalne bojne HVO-a zabilježili su određene gubitke u ljudstvu.²³⁰² Unatoč njihovom intenzitetu, napadi Armije BiH nisu doveli do bitnih pomaka postojeće crte razdvajanja. No iako su se pripadnici Samostalne bojne „Herceg Stjepan“ uspjeli obraniti, česti napadi i provokacije Armije BiH znatno su utjecali na pad morala njezinih pripadnika. Uslijed toga razmišljanje o napuštanju prostora enklave i odlasku na druga područja pod nadzorom hrvatske strane, odnosno HVO-a, bila je stalno prisutna pojava među lokalnim civilima i vojnicima. Takvo raspoloženje uočeno je od strane Armije BiH čiji su dužnosnici pregovore o razmjeni zarobljenika pod nadzorom UNPROFOR-a iskoristili kako bi otvorili pitanje mogućnosti mirnog napuštanja područja enklave. Sastanak na kojemu je napuštanje teritorija enklave od strane HVO-a bio glavna tema održan je 19. listopada 1993. u Konjicu. Prema dostupnim izvorima, u tom su sastanku sudjelovali i visoki muslimanski vojni i politički dužnosnici od kojih su najznačajniji bili ministar vanjskih poslova BiH Haris Silajdžić te komandant 6. korpusa Armije BiH Salko Gušić. Ključna tema sastanka bio je zahtjev muslimanske

²³⁰⁰ HMDCDR, HVO, ZP Mostar; Samostalna bojna „Herceg Stjepan“ Konjic, Zahtjev, br. 81/93 od 3. 9. 1993.; HMDCDR, HVO, MO: URBiH, HRHB, GS HVO, Obavještajna uprava, Posušje, Izvješće, str. pov. br. 02-2/1-03-900/93 od 27. 12. 1993.

²³⁰¹ HMDCDR, HVO, ZP Mostar; Samostalna bojna „Herceg Stjepan“ Konjic, Zahtjev, br. 81/93 od 3. 9. 1993.; HMDCDR, HVO, MO: URBiH, HRHB, GS HVO, Obavještajna uprava, Posušje, Izvješće, str. pov. br. 02-2/1-03-900/93 od 27. 12. 1993.

²³⁰² HMDCDR, HVO, ZP Mostar: Borbeno izvješće za dan 3. 9. 1993. bez broja.; HMDCDR, HVO, ZP Mostar; Samostalna bojna „Herceg Stjepan“, Konjic, Procjena sigurnosne situacije u zoni odgovornosti Samostalne bojne „Herceg Stjepan“ Konjic, br. 71/93 od 27. 8. 1993.

strane da pripadnici Samostalne bojne „Herceg Stjepan“ napuste obrambene položaje prema Armiji BiH. Zauzvrat, Armija BiH bi dozvolila „evakuaciju vojske i civila“ preko područja pod svojim nadzorom.²³⁰³

Iako na navedenom sastanku nije postignut konkretniji dogovor glede ponude muslimanske strane, taj je sastanak bio značajan zato što je njime započelo novo razdoblje odnosa između dviju strana. Najočitiiji pokazatelj toga bilo je obostrano oslobađanje većega broja zarobljenika. Armija BiH je oslobodila više stotina pritvorenih i zarobljenih pripadnika HVO-a, dok je bojna „Herceg Stjepan“ pustila zatvorene pripadnike Armije BiH i nekoliko Muslimana među kojima i članove „tuzlanske skupine“ zarobljene na početku svibnja 1993. godine.²³⁰⁴

Nedugo zatim, sastanak dviju strana s istom temom održan je početkom studenoga. Na njemu je glavni pregovarač s muslimanske strane bio zamjenik komandanta 6. korpusa Armije BiH Bahrudin Fazlić zvani Braco, koji je na početku sastanka izjavio da ga je o pregovorima s HVO-om po pitanju evakuacije hrvatske strane ovlastio osobno predsjednik muslimanske Vlade Haris Silajdžić. Dva dana kasnije, 5. studenoga, sastanak u istome sastavu je ponovljen. On je bio značajan zato što je na njemu Fazlić izjavio kako bi hrvatski vojnici i civili, u slučaju da zapovjedništvo Samostalne bojne „Herceg Stjepan“ pristane na evakuaciju, imali pratnju snaga Armije BiH u kojoj bi se nalazili osobno Haris Silajdžić i Salko Gušić. Navedena ponuda bila je jasan pokazatelj koliko je muslimanskom političkom i vojnom vrhu bilo važno da snage HVO-a što prije napuste prostor spomenute enklave. U cilju davanja dodatne sigurnosti hrvatskoj strani, Fazlić je najavio da će o svome planu upoznati predstavnike UNPROFOR-a u Jablanici. Na taj sastanak koji je bio zakazan za 11. studenoga Fazlić je pozvao i zapovjednike Samostalne bojne „Herceg Stjepan“.²³⁰⁵ Vodstvo bojne prihvatilo je poziv na sastanak u prisustvu UNPROFOR-a, pri čemu je zatražilo da tom sastanku prisustvuje i zapovjednik OZ SzH Željko Šiljeg kao najviše rangirani časnik HVO-a na tome području.²³⁰⁶

²³⁰³ Nives Matijević „Dva dana za razmjenu zatočenika“, *Vjesnik*, 18. 10. 1993. 1.; HMDCDR, HVO, ZP Mostar; RBiH, HZHB, HVO, Samostalna bojna „Herceg Stjepan“, Zahtjev, br. 101/93 od 20. 9. 1993.; HMDCDR, HVO, ZP Mostar; Izvješće od Samostalne bojne „Herceg Stjepan“- Turija, bez broja i datuma (br. primitka u GS HVO Mostar 02-2/1-01-3383/93 od 9. 11. 1993.)

²³⁰⁴ „Muslimani opet odugovlače“ *Vjesnik*, 21. 10. 1993., zadnja stranica.; Z. DRAGIĆ, *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića*, 543 – 635 (poimenični popis oslobođenih logoraša).

²³⁰⁵ HMDCDR, HVO, ZP Mostar: Izvješće od Samostalne bojne „Herceg Stjepan“- Turija, bez broja i datuma (br. primitka u GS HVO Mostar 02-2/1-01-3383/93 od 9. 11. 1993.)

²³⁰⁶ HMDCDR, HVO, ZP Mostar: RBiH, HZHB, HVO, Samostalna bojna „Herceg Stjepan“ Konjic, Zahtjev br. 157/93 od 10. 11. 1993.

S druge strane, postojeći proces pregovora budno je pratila srpska strana koja je nezadovoljna njegovim mogućim nepovoljnim ishodom odugovlačila s propuštanjem konvoja kojise kretao preko područja pod njezinim nadzorom. Zbog toga je zapovjedništvo Samostalne bojne „Herceg Stjepan“ bilo u očekivanju napada od strane VRS-e radi čega su u stanje pripravnosti stavljene sve raspoložive snage, uključujući i interventne sastave.²³⁰⁷ Njihov cilj bio je onemogućiti potencijalni napad snaga VRS na teritorij enklave.²³⁰⁸ Međutim, pogoršanje odnosa između hrvatskih snaga i brojnijih srpskih snaga naposljetku nije rezultiralo oružanim sukobom.

U razdoblju pregovora s muslimanskom stranom, trajala je i intenzivna komunikacija između zapovjedništva Samostalne bojne i viših vojnih tijela HVO-a, odnosno GS HVO-a. U pregovore oko načina napuštanja enklave osobno se uključio zapovjednik GS HVO-a Ante Roso, koji je zapovjedništvu bojne obećao pokretanje vojne operacije protiv snaga Armije BiH u cilju olakšavanja njihova položaja. To je obećanje bila potvrda kako je vodstvo GS HVO-a na svaki način pokušalo spriječiti jednostranu evakuaciju hrvatskih vojnika i civila s prostora enklave.²³⁰⁹ Međutim, problemi na području enklave kao što su bili nedostatak hrane i strah da bi uslijed prekinutih pregovora s Armijom BiH moglo doći do ponovnih napada njezinih snaga po prostoru enklave, potaknuo je veći dio zapovjedništva Samostalne bojne na upućivanje novog traženja GS HVO-a po pitanju odobravanja i omogućavanja evakuacije s područja enklave.²³¹⁰ Zbog odbijanja takve mogućnosti od strane GS HVO-a, zapovjedništvo Samostalne bojne prijetilo je svojom ostavkom tražeći od zapovjednika GS HVO-a da osobno posjeti prostor enklave najkasnije do 26. studenoga te se osobno obrati vojnicima u enklavi i objasni im zašto ne bi smjeli napuštati prostor enklave.²³¹¹ Unatoč negativnom odgovoru GS HVO-a po pitanju napuštanja prostora enklave, tijekom 27. studenoga 1993. pripremljen je konvoj s približno „450“ civila koji je preko prostora pod nadzorom srpske strane stigao na područje zapadne Hercegovine. Zajedno sa civilima, u tom su se konvoju nalazila i „23“ pripadnika HVO-a. Također, toga istoga dana pet pripadnika HVO-a napustilo je enklavu ali se u probijanje prema hrvatskim položajima uputilo preko područja pod

²³⁰⁷ HMDCDR, HVO, ZP Mostar: R BiH, HZHB, HVO, Samostalna bojna „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjed, br. 156/93 od 8. 11. 1993.

²³⁰⁸ HMDCDR, HVO, ZP Mostar: R BiH, HZHB, HVO, Samostalna bojna „Herceg Stjepan“ Konjic, Zapovjed, br. 157/93 od 8. 11. 1993.

²³⁰⁹ HMDCDR, HVO, GS: GS HVO, Mostar, Operativna zapovjed no 3., str. pov. ur. br. 02-2/1-01-4012/93 od 18. 11. 1993. u 21. 30.

²³¹⁰ HMDCDR, HVO, GS HVO: OC GS HVO, Posušje, Izvješće primljeno od strane SB „Herceg Stjepan“ Konjic, bez broja od 22. 11. 1993. u 21.00

²³¹¹ HMDCDR, HVO, GS HVO: Konjic, Poštovani gsp. generale, bez broja od 22. 11. 1993. u 21. 30.

muslimanskom kontrolom nastojeći stići do područja Prozora.²³¹² U skladu s odbijanjem GS HVO da im omogući napuštanje enklave, krajem studenog Zapovjedništvo Samostalne bojne podnijelo je „neopozivu“ ostavku. U podužem tekstu u kojemu su članovi stožera naglašavali razloge ostavke posebno je bio značajan dio u kojemu su oni u svoju obranu naveli tvrdnju da su ostali nasvom matičnom području iako područje Konjica nije bilo planirano kao dio hrvatske samoupravne cjeline, odnosno HZ HB.²³¹³ Nakon njihove ostavke u GS HVO su čak smatrali da je moguć potpun raspad Samostalne bojne.²³¹⁴

No bojna se ipak se nije raspala. To se moglo zaključiti po tome što se njezino zapovjedništvo 5. prosinca ponovno obratilo GS HVO-a. U poslanom telegramu zapovjedništvo bojne ponovno je spominjalo prethodni stav o njihovom svojevrsnom „žrtvovanju“ zbog ostanka na području izolirane enklave, istovremeno najavljujući odluku o pokretanju svih sposobnih pripadnika Samostalne bojne u proboj ako na područje enklave do 7. prosinca ne stigne izaslanik HVO-a iz Hercegovine.²³¹⁵ Unatoč tome, zapovjedništvo Samostalne bojne nije ispunilo svoju prijetnju. Tako je zapravo sredinom prosinca postalo očito kako je neopoziva ostavka zapovjedništva Samostalne u osnovi bila jedna vrsta pritiska na GS HVO a ne odraz stvarne namjere.²³¹⁶

Od sredine prosinca 1993. u smjeru enklave upućen je novi veći konvoj hrane i druge vrste opreme.²³¹⁷ Temeljem toga, dio zapovjedništva Samostalne bojne koji se nalazio u Međugorju i ostatku Hercegovini, gdje je organizirano sudjelovalo u procesu pripreme i slanja pomoći, izvijestio je kako je od srpnja do prosinca 1993. na područje enklave upućeno „devet“ konvoja s potrepštinama za vojnike HVO-a i civile napominjući kako je iz Turije, Zabrdža i Zaslavlja evakuirano „oko 3000“ civila“.²³¹⁸ Nekoliko dana kasnije, odnosno 19. prosinca, zahtjev zapovjedništva bojne o dolasku predstavnika GS HVO-a konačno je ispunjen. Stigavši na područje enklave časnici HVO-a obišli su postojeće položaje, nakon čega su potvrdili prethodno izraženo

²³¹² HMDCDR, HVO, GS HVO: Sumarno dnevno izvješće za dan 28. 11. 1993., str. pov. br. 02-2/1-02-36/93 bez datuma

²³¹³ HMDCDR, HVO, GS HVO: HRHB, GS HVO, IZM Posušje, Operativno središte, Izvješće upućeno iz sam. bojne „Herceg Stjepan“ Konjic, str. pov. bez broja od 30. 11. 1993. 22.50

²³¹⁴ HMDCDR, HVO, GS HVO: HRHB, GS HVO, IZM Prozor, Posušje, Sumarno izvješće za dan 30. 11. 1993., str. pov. br. 02-2/1-02-039/93 od 30. 11. 1993.

²³¹⁵ HMDCDR, HVO: Telegram, primljen od bojne „Herceg Stjepan“ – Konjic Turija, od 5. 12. 1993. u 21.45

²³¹⁶ HMDCDR, HVO: HVO Turija Konjic, bez broja (br. primitka u HVO Odjel obrane Mostar 02-1-I-30/93 od 11. 12. 1993.) od 10. 12. 1993. u 20.45

²³¹⁷ HMDCDR, HVO: BiH, HRHB, MO, Mostar, bez predmeta, br. 02-1-I-33/93 od 14. 12. 1993.

²³¹⁸ HMDCDR, HVO: RBiH, HZHB, HVO, Samostalna bojna „Herceg Stjepan“ Konjic, Mostar, Zamolnica, bez broja (br. primitka u HVO Odjel obrane; 02-1-I-78/93 od 29. 12. 1993.)

stajalište zapovjedništva bojne o izrazito teškoj situaciji.. U skladu s time, ti su časnici uputili izvješće GS HVO-a u kojemu su iznijeli zaključak prema kojemu se potpuna evakuacija pripadnika HVO-a i hrvatskih civila s područja enklave smatrana jedinim rješenjem postojeće situacije. Njihov konkretan prijedlog bio je da se evakuacija provede najkasnije do početka veljače iduće 1994. godine.²³¹⁹

Unatoč tom prijedlogu, zapovjednik GS HVO-a Ante Roso i dalje je odbijao podržati predloženo povlačenje. Uslijed toga zapovjedništvo Samostalne bojne je u ime 700 vojnika HVO-a u prvim danima 1994. od povjereništva HVO-a Konjica tražilo da u dogovoru s „Vladom RBiH“, odnosno muslimanskom stranom, izvrši zaseban dogovor oko evakuacije. Taj je zahtjev osnažen peticijom potpisanom od strane većeg broja vojnika Samostalne bojne koja je bila upućena i GS HVO-a. I u toj je peticiji naglašena nekoliko puta ponovljena molba za evakuacijom.²³²⁰

Međutim, zapovjedništvo bojne je usprkos teškom položaju u kojemu su se nalazili njezini pripadnici uspijevalo zadržati stanje pod nadzorom sprječavajući na taj način pad postojećih obrambenih položaja. Pri tome je najvažniji adut kojega je imalo bilo zadržavanje nadzora nad Dreceljem, strateški važnim mjestom preko kojega je prolazila cesta između Jablanice i Konjica. Nadzor nad Dreceljem zapovjedništvo bojne pokušalo je iskoristiti kao glavni argument u pregovorima sa Armijom BiH. To je vidljivo iz prijedloga kojega je 27. prosinca 1993. vodstvo bojne uputilo muslimanskome političkom i vojnom vodstvu u Konjicu te predstavnicima UNPROFOR-a u Jablanici. Bit toga prijedloga bila je ponuda o formiranju zajedničke nadzorne točke u Drecelju preko kojega ipak nije bio dopušten prolazak „vojnih formacija i vojne tehnike“. Pored toga, u prijedlogu je istaknuta mogućnosti stvaranja svojevrsne „demilitarizirane zone“ oko te nadzorne točke od područja „bivše kavane Kalimero pa do Kovačevića kuća“, koja je trebala biti ograđena kako bi se spriječio olakšani prolazak u smjeru područja pod nadzorom HVO-a. Kao konačan i krajnji datum otvaranja te nadzorne točke naveden je 5. siječnja 1994. godine.²³²¹ Po svemu sudeći, prijedlog je muslimanska strana prihvatila pa je već 4. siječnja 1994. zapovjednik

²³¹⁹ HMDCDR, HVO, MO: URBiH, HRHB, GS HVO, Obavještajna uprava, Posušje, Izvješće, str. pov. br. 02-2/1-03-900/93 od 27. 12. 1993.

²³²⁰ HMDCDR, HVO: RBiH, HZHB, HVO, Samostalna bojna „Herceg Stjepan“ Konjic, Zahtjev, br. 1/94 od 1. 1. 1994.

²³²¹ HMDCDR, HVO, ZP Mostar: RBiH, HZHB, HVO, Samostalna bojna „Herceg Stjepan“ Konjic, Za VI korpus, Ratno predsjedništvo Konjic, Španski bataljon UN Jablanica, br. 198/93 od 27. 11. 1993.

Samostalne bojne Komandi 6. korpus Armije BiH u Konjic uputio dodatnu uputu o reguliranju prolaska preko Drecelja.²³²²

Otvaranjem prolaza preko Drecelja započelo je razdoblje relativno mirnijih odnosa hrvatske i muslimanske strane oko Konjica gdje su oružani sukobi zamijenjeni povremenim provokacijama. Izostanak napada Armije BiH imao je dodatnog utjecaja na jačanje procesa „rezigniranosti“ pripadnika Samostalne bojne o čemu je GS HVO upoznao zapovjednik bojne Mladen Zebić koji je obavijestio kako se na postojećim crtama obrane nalazi tek manji dio pripadnika. Zebić je pritom naglasio da više „nema načina da bilo što promijeni po pitanju angažiranja dodatnih pripadnika Samostalne bojne“ dajući procjenu kako bi snažniji napad Armije BiH imao ozbiljne posljedice. Prema istim izvorima, oko „200“ pripadnika HVO-a koji su se nalazili na području enklave stalno je tražilo odlazak u zapadnu Hercegovinu. Pored toga, veliki problem predstavljalo je i oko 600 civila čiji se broj početkom 1994. i dalje povećavao. Za razliku od civila koje se planiralo izvući sa sljedećim konvojem, isto se nije moglo učiniti s vojnicima HVO-a zbog pogoršanih odnosa sa srpskom stranom. Zbog takvih okolnosti i događaja, Zebić je smatrao da postoji opasnost „ekscesa“ od potencijalnog napada VRS koji je mogao dovesti do ozbiljnih posljedica za hrvatsku stranu u enklavi.²³²³ Međutim, do oružanoga sukoba sa srpskim snagama nije došlo ali je unatoč tome, zahtjev za evakuiranjem pripadnika HVO-a s područja enklave i dalje ostao aktivan. U idućem je razdoblju zapovjedništvo bojne prijetilo kako će se njezini pripadnici predati srpskim snagama.²³²⁴ No i ta se prijetnja, poput prethodnih, pokazala neutemeljenom budući da je bojna završetak hrvatsko-muslimanskog rata dočekala u svom formacijskom sastavu.

Potpisivanje dogovora s muslimanskom stranom i stupanje na snagu dogovora o prekidu sukoba između Armije BiH i HVO-a, Samostalnoj bojni „Herceg Stjepan“ donijelo je nove probleme.²³²⁵ Početkom ožujka 1994. VRS je zapovjedništvu bojne predala ultimatum u kojem je zatražila da se bojna odluči je li za suradnju sa srpskom ili sa muslimanskom stranom.²³²⁶ Usprkos

²³²² HMDCDR, HVO, ZP Mostar: RBiH, HZHB, HVO, Samostalna bojna „Herceg Stjepan“ Konjic, Reguliranje prolaza vaših teretnih vozila preko Drecelja, br. 4/94 od 4. 1. 1994.

²³²³ HMDCDR, HVO, GS HVO: HRHB, MO, GS HVO, Mostar, Vanredno izvješće br. „Stjepan Herceg“ – Turija, ur. br. 02.2/1-02-086/94 od 9. 1. 1994.

²³²⁴ HMDCDR, HVO, GS HVO: BiH, HRHB, MO, GS HVO, Mostar, Sumarno izvješće za dan 23. 2. 1994., str. pov. klasa 818-01/94-02/04 ur. br. 02-10-06/03-1-94-03 od 24. 2. 1994.

²³²⁵ HMDCDR, HVO, ZZP Tomislavgrad: HRHB, HVO, ZP Tomislavgrad, IZM Prozor, Prestanak ofanzivnih djelovanja – Zapovjedam, str. pov. br. 01-1105 od 24. 2. 1994.

²³²⁶ HMDCDR, HVO, GS HVO: BiH, HRHB, MO, GS HVO, Mostar, Sumarno izvješće na bojišnici HRHB 10/11.3. 1994. godine,, str. pov. klasa 818-01/94-02/04 ur. br. 02-10-06/03-1-94-239 od 10. 3. 1994.

ultimatumu, do napada srpskih snaga na enklavu ipak nije došlo. No unatoč tome, ultimatum srpske strane unio je novu dozu nemira u stanovništvo enklave.

U tim uvjetima, GS HVO-a u Mostaru je započeo s pripremama za slanje vojnika prema području „slobodnog dijela općine Konjic“ pod kontrolom HVO-a. Tako su za odlazak u smjeru enklave u drugoj polovici ožujka bila spremna 123 vojnika HVO-a iz ZP Tomislavgrad.²³²⁷ Te su pripreme praktično provedene tijekom 23. ožujka kada je na područje enklave konačno stigla smjena pripadnika od 167 vojnika HVO-a iz ZP Tomislavgrad i ZP Mostar koja je preuzela linije obrane Samostalne bojne. Njezini su pripadnici i manji broj preostalih civila njihovim dolaskom prebačeni u Ljubuški.²³²⁸ Dolazak smjene označio je time kraj višemjesečnog okruženja u kojem se nalazila Samostalna bona i određeni broj civila koji nije bio izvučen u prethodnim konvojima.

²³²⁷ HMDCDR, HVO, GS HVO; BiH, HRHB, MO, GS HVO, Mostar, Sumarno izvješće za dan 21. 3. 1994. godine, str. pov. klasa 818-01/94-02/04 ur. br. 02-10-06/03-1-94-256 od 21. 3. 1994.

²³²⁸ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, 278.

14. ZAKLJUČAK

Područje sjeverne Hercegovine u razdoblju od početka 1992. do početka 1994. bilo je područje iznimno aktivnih zbivanja. U administrativnome smislu radilo se o tri općine, Prozoru, Jablanici i Konjicu. Na tome području Hrvati i Muslimani bili su većinsko stanovništvo, dok je broj Srba bio zanemariv. Poslije sukoba sa srpskom stranom u Konjicu i dijelu općine Prozor polovicom 1992., ratna djelovanja na području sjeverne Hercegovine tijekom 1993. bila su određena hrvatsko-muslimanskim sukobom. Ishod sukoba bio je u ključnim razdobljima rata uvjetovan brojnošću sukobljenih strana, pri čemu su Muslimani bili u očitoj prednosti. Kao posljedica toga hrvatsko stanovništvo bilo je u većoj mjeri protjerano s područja općine Jablanica i Konjic, odnosno onoga dijela sjeverne Hercegovine na kojemu su Muslimani bili dominantno stanovništvo. U općini Prozor, odnosno kasnijoj Rama, Hrvati su u odnosu na Muslimane bili većinsko pučanstvo. No, taj omjer nije bio istovjetan većinskome odnosu Muslimana prema Hrvatima u Jablanici i Konjici.

Pri retrospektivnome razmatranju uzroka toga sukoba vidljivo je kako je on započeo tek nakon što je s toga područja uklonjen srpski čimbenik, odnosno snage Jugoslavenske narodne armije (JNA) te nasljedne organizacije VRS-a koje su bile zajednički neprijatelj Hrvata i Muslimana. Promatrano s toga gledišta, može se zaključiti kako je upravo postojanje zajedničkoga neprijatelja predstavljao jedini kohezivni faktor početnog ratnoga savezništva Hrvata i Muslimana na području sjeverne Hercegovine. Nakon zaustavljanja i potiskivanja srpskih snaga s dijela područja sjeverne Hercegovine, nesuglasice dviju strana i jasne interesne razlike postajale su sve očitije. I prije međunarodnog priznanja BiH u travnju 1992., interesi Hrvata i Muslimana bili su posve različiti. Hrvati su dotadašnje oružane sukobe, vođene uglavnom na teritoriju Republike Hrvatske (RH), promatrali kao napad na sebe, dok su Muslimani vodili politiku koja bi ih ostavila izvan rata. U uvjetima kada to više nije bilo moguće došlo je do zajedničke suradnje u kojoj su se Hrvati i Muslimani suprotstavili srpskim snagama. Na području sjeverne Hercegovine razdoblje ratnoga savezništva usmjereno protiv srpskih snaga trajalo je do početka lipnja 1992. godine. Razlaz i pojava nesporazuma bila je posebice vidljiva na području općine Konjic.

Naime, nakon zajedničkog uspjeha hrvatskih i muslimanskih snaga, odnosno HVO-a i Armije BiH na području Konjica, njihovi su se odnosi počeli ubrzano pogoršavati. Iz muslimanske perspektive prijevori su počeli kada je HVO-a Konjic odbio pomoći Armije BiH u pokušaju

zauzimanja šireg područja sela oko Boraca, odnosno područja konjičke općine u kojemu su Srbi bili većinsko stanovništvo. Kao posljedica toga muslimanska je strana hrvatsku stranu optužila za izdaju pa je protiv njezinih vodećih ljudi na tome području podnijela i službenu „krivičnu prijavu“ zbog navodnog neprijateljskog djelovanja. Pri takvom objašnjenju, muslimanska strana izbjegla je navesti praktične razloga nesudjelovanja hrvatske strane u novim zajedničkim djelovanjima od kojih je ključan bio onaj da je HVO u Konjicu za napad na VRS upoznat tek neposredno prije početka borbenih djelovanja.

Neposredno prije razlaza Armije BiH i HVO-a u Konjicu, vodstvo Armije BiH na području Prozora otišlo je korak dalje. Iako je na području općine Prozora muslimanska strana bila slabija vojna strana, njezini su čelnici razradili dvije opcije budućih vlastitih vojnih djelovanja. Uz opciju nastavka zajedničke suradnje s lokalnim snagama HVO-a, druga opcija bila je samostalno djelovanje uz isključivi oslonac na vlastite snage Armije BiH u susjednim općinama gdje su Muslimani bili većina. Tu je činjenicu važno naglasiti budući da je na osnovi nje vidljivo kako je muslimanska strana u Prozoru još u lipnju 1992. sasvim realnom smatrala mogućnost otvorenog sukoba s hrvatskim snagama, odnosno s postrojbama HVO-a. Nedugo zatim, odnosno krajem kolovoza 1992., osobna neslaganja nekolicine lokalnih Hrvata i Muslimana, bez jasno vidljive političke pozadine, doveli su do oružanih sukoba u samome gradu u kojima su teško oštećeni objekti u vlasništvu tamošnjih Muslimana. Ti su događaji potvrdili narušenost hrvatsko-muslimanskih odnosa u Prozoru ali su ujedno vodstvu tamošnje Armije BiH poslužili kao povod za aktiviranje prethodno razrađenih planova o oružanom sukobu s hrvatskom stranom.

Nastavak novog niza manjih incidenata i daljnjih neslaganja doveo je do otvorenih sukoba Armije BiH i HVO-a koji su tijekom 18. listopada 1992. započeli na području središnje Bosne, točnije Novog Travnika. Sukob na tome prostoru utjecao je na početak oružanoga sukoba u Prozoru kojemu je prethodio događaj od nekoliko dana kasnije, odnosno u noći s 21 na 22. listopada. Tada je skupina pripadnika Armije BiH, koja je na prethodno traženje HVO-a u Prozoru preuzela manji dio obrambenih položaja usmjerenih prema srpskim snagama u zapadnim dijelovima prozorske općine, napustila postojeće položaje i potajno se uputila u smjeru Gornjeg Vakufa. S obzirom da se radilo o jedinim pripadnicima Armije BiH na obrambenim položajima prema srpskim snagama, njihovo napuštanje obrambenih položaja navodi na zaključak o primarnoj usmjerenosti muslimanske strane u Prozoru protiv hrvatskih snaga, odnosno HVO-a. U krajnje narušenim okolnostima na zajedničkom sastanku predstavnika Armije BiH i HVO-a te političkih

predstavnik u Prozoru, održanom 23. listopada 1992., pokušaj postizanja dogovora oko smanjivanja napetosti pretvorio se u međusobno optuživanje za novonastalu situaciju. Nastavak sastanaka na kraju je odgođen nakon pristizanja vijesti o pogibiji pripadnika HVO-a. Poginuli pripadnik HVO stradao je prilikom pokušaja Armije BiH da zauzme ključni prostor i položaje u smjeru prijevoja Makljena što je značilo direktnu ugrozu HVO-a u Prozora. Ta je vijest dovela do početka otvorenoga sukoba na tome području. U borbama koje su uslijedile u većoj mjeri u gradskom području Prozor, postrojbe HVO-a odnijele su prevagu što je muslimanska strana iskoristila u medijske svrhe nastojeći sukob prikazati kao rezultat planskog djelovanja hrvatske strane koja je u svemu imala i pomoć HV-a. U krajnje pojednostavljenom prikazu tih događaja, promidžba muslimanske strane je oružani sukob dviju strana prikazala kao bezrazložno protjerivanje muslimanskih civila od strane hrvatskih snaga. U toj konstrukciji muslimanska strana vješto je izbjegla činjenicu da je navedeni sukob smatrala izglednim još od lipnja 1992. kao i da se za njega aktivno pripremala od kraja kolovoza 1992. godine.

Iako su odnosi dviju strana bili iznimno napeti u Jablanici te Konjicu, sukobi na tome području su izbjegnuti. Najvjerojatniji razlog tomu bila je okolnost da lokalna muslimanska vlast u Konjicu i Jablanici, zbog odnosa snaga u ta dva mjesta, tamošnje postrojbe HVO-a nije smatrala prijetnjom. Naposljetku, višednevni sukobi u Prozoru i pojedinim selima u istočnim dijelovima prozorske općine zaustavljen je intervencijom predstavnika Armije BiH i HVO-a. Unatoč tome, narušeni odnosi između Hrvata i Muslimana na cijelom području sjeverne Hercegovine ostali su glavna karakteristika toga razdoblja.

Do ponovnoga sukoba dviju strana na području sjeverne Hercegovine došlo je tijekom druge polovice ožujka 1993. Za razliku od sukoba iz listopada 1992., ovoga puta sukob je izbio u Konjicu i Jablanici, odnosno na onome dijelu tih općinskih područja na kojemu je muslimanska strana bila višestruko brojnija. Sukob je uslijedio dijelom kao posljedica odluke Predsjedništva BiH o smjeni legalno izabраниh predstavnika muslimanske civilne vlasti u Jablanici i Konjicu. Odlukom Predsjedništva BiH kojom su s čelnih mjesta civilne vlasti smijenjeni dr. Rusmir Hadžihusejnovići Nijaz Ivković, njihovo mjesto zauzeo je dr. Safet Ćibo koji je u preuzetoj funkciji postao svojevrsni kolektivni predsjednik općina Konjic i Jablanica. Nakon toga, Ćibo je donio odluku o uspostavi jedinstvene muslimanske vlasti na općinskom području na čijem se čelu našao. S obzirom na to da su se na teritoriju tih dviju općina nalazile snage HVO-a, Ćibina je odluka bila najava oružanoga sukoba koji je izbio nedugo zatim.

Otvoreni oružani sukob dviju strana na području Konjica, odnosno na graničnome dijelu konjičke i prozorske općine, započeo je 14. travnja 1993. godine. Napad muslimanske strane bio je kvalitetno pripremljen što je vidljivo iz činjenice da su snage Armije BiH, usporedno s napadima na području skupine sela Klisa i doline rijeke Neretvice, svoju oružanu aktivnost započele i na gradskom i prigradskom području Konjica. U borbama koje su se razvile nakon planskog napada muslimanske strane na postrojbe HVO-a, snage Armije BiH na području Konjica zauzele su veći dio gradskoga područja te nekolicinu hrvatskih zaselaka. Pritom je za muslimansku stranu od velike važnosti bilo zauzimanje uporišta HVO-a na području brda Zlatar kao i onoga na području sela Radešine. Napad Armije BiH na postrojbe HVO-a u Konjicu doveo je do prvog masovnog zločina na tome području. Zločin Armije BiH nad hrvatskim civilima i zarobljenim pripadnicima HVO-a dogodio se 16. travnja 1993. u selu Trusina. Međutim, unatoč izrazitoj brojčanoj nadmoći i planiranom napadu, Armija BiH u prvim napadima nije uspjela zauzeti veći dio područja pod nadzorom postrojbi HVO-a u Konjicu.

Za razliku od Konjica i njegova općinskog područja, muslimanska strana imala je mnogo manje napora u ostvarivanju punoga nadzora nad gradskim područjem Jablanice. Tamo su snage Armije BiH 15. travnja 1993. bez većih napora razoružale malobrojne pripadnike HVO-a koji su se nalazili u gradu. Nakon toga muslimanska strana je svoju aktivnost usmjerila prema selima Slatine i Doljana, odnosno prema naseljima jablaničke općine gdje je hrvatsko stanovništvo bilo brojnije.

Na napade muslimanskih snaga hrvatska je strana odgovorila na dva načina. Prvo, snage HVO-a iz smjera Prozora su napale položaje Armije BiH oko Jablanice. Time se nastojalo onemogućiti veća angažiranost muslimanskih snaga iz Jablanice koje su sudjelovale u napadu na području Klisa i Konjica. Drugo, snage HVO-a pokušale su pod svoj nadzor staviti jugoistočni dio prozorske općine prema Jablanici u kojemu su Muslimani bili većina. Cilj toga pokušaja bio je uspostaviti neposrednu vezu s opkoljenim postrojbama HVO-a u zapadnim dijelovima konjičke općine, odnosno na području sela u području Klisa. U borbama koje su se razvile, Armija BiH nije uspjela zauzeti sva područja pod nadzorom HVO-a. Osim žestokoga otpora HVO-a i njihovog protunapada na području Jablanice, drugi razlog bilo je miješanje VRS-a u sukob. Naime, tijekom borbi Armije BiH i HVO-a na području Konjica, jedinice VRS-a pružale su topničku podršku postrojbama HVO-a. Razlog za to bila je procjena kako je za zaštitu srpskih interesa na tome području znatno jednostavnije podržavati hrvatske snage, nego se otvoreno konfrontirati s

muslimanskom stranom nakon što ona porazi hrvatske postrojbe i dodatno ojača. Takva vrsta nužne suradnje u izmijenjenim okolnostima predstavljena je od muslimanske strane kao dogovorno hrvatsko-srpsko savezništvo. To objašnjenje bilo je idealan obrazac opravdanja prethodno planiranog napada Armije BiH koji je stavljanjem naglaska na prisilnu suradnju lokalne hrvatske i srpske strane dobio prijeko potrebno javno opravdanje za nastavak napada. Bilo je to svjesno i namjerno zanemarivanje stvarnog povoda za sukob, a to je bio napad Armije BiH u cilju potpunog uklanjanja HVO-a i hrvatske strane iz Konjica..

Prespora realizacija planova na području Konjica prisilila je rukovodstvo Armije BiH za traženje pojačanja s drugih područja. Radi učinkovitijeg vođenja operacija nad cijelim tim prostorom zadužena je Komanda Operativne grupe (OG) „Igman“ Armije BiH. Na taj je način za vođenje daljnjih vojnih aktivnosti na području Konjica i Jablanice privremeno uklonjena nadležnosti 4. korpusa Armije BiH u Mostaru. Ta je odluka vodstvu Armije BiH bila iznimno važna jer je njome poboljšala svoju pregovaračku poziciju na hercegovačkome području. Naime, okolnost da 4. korpus više nije odgovoran za događaje sjeverno od Drežnice omogućio je muslimanskoj strani da prilikom pregovora s HVO-om dodatno zakomplicira mogućnost zaustavljanja oružanoga sukoba na prostoru sjeverne Hercegovine, za koji je hrvatska strana, kao bitno slabija strana na tome području, bila jasno zainteresirana. Također, izdvajanje općinskog područja sjeverne Hercegovine iz nadležnosti 4. korpusa, rukovodstvu Armije BiH je omogućilo prebacivanje svojih snaga s jednoga dijela hercegovačkoga područja na drugo (pri čemu je Drežnica bila granična točka).

Nakon toga, u narednom je razdoblju glavna bitka na graničnom području triju sjeverno hercegovačkih općina vođena na Bokševici, planinskome kraju na kojem je jedino bio moguć praktični spoj postrojbi HVO-a koje su dolazile iz smjera Prozora i Doljana s onima u Klisu. Žestoki oružani sukobi za nadzor nad važnim područjem Bokševice trajali su od početka svibnja do početka srpnja 1993. godine. U tim borbama hrvatska se strana zbog stalnih napada Armije BiH naposljetku morala povući. Konačno povlačenje s područja Bokševice HVO je proveo nakon što je s područja Klisa, odnosno preko uskog koridora između Klisa i Bokševice, evakuirana većina stanovnika i pripadnika HVO-a. Gubitak nadzora nad Bokševicom pokazuje kako je hrvatska strana na tom području nakon lipnja 1993. bila usmjerena na obrambene aktivnosti dok za složenije vojne pothvate, zbog brojčane premoći Armije BiH i veličine područja djelovanja, nije imala dovoljno kapaciteta.

Gubitkom nadzora nad Bokševicom i prinudnim odlaskom s područja Klisa, hrvatska strana na području konjičke općine i dalje se uz povremenu pomoć srpskih snaga održavala na području enklave Turija, Zabrdje, Zaslavlje. Od trenutka kada je Armija BiH zauzela Klis, položaj HVO-a u spomenutoj enklavi dodatno je otežan iz razloga što je muslimanska strana dio svojih slobodnih snaga preusmjerila u napade na područje spomenute enklave. Uslijed toga, hrvatsko vodstvo na području te enklave tražilo je od zapovjedništva HVO-a da im se omogući evakuacija na prostor onoga dijela Hercegovine koji je bio pod sigurnim nadzorom hrvatskim snagama. Međutim, GS HVO-a traženu potpunu evakuaciju naposljetku nije podržao, što je, uz jasno pruženi otpor, bio jedan od ključnih razloga zbog kojih su se pripadnici HVO-a na području enklave uspjeli održati do konačnog završetka hrvatsko-muslimanskoga sukoba u veljači odnosno ožujku 1994. godine.

Eliminacijom HVO-a s najvećeg dijela područja konjičke općine i zauzimanjem Bokševice, muslimanska strana se usmjerila na nova djelovanja na području Jablanice i Prozora. Pripreme za nova djelovanja provedena su u sastavu OG „Igman“ koja je tijekom lipnja preustrojena u novi 6. korpus Armije BiH sa sjedištem u Konjicu. Usklađeno djelovanje jedinica iz sastava 3. i 6. korpusa Armije BiH bilo je razvidno tijekom druge polovice srpnja 1993. u koordiniranim napadima na područje Bugojna, Gornjeg Vakufa, Prozora i obrambenih položaja HVO-a na širem jablaničkom općinskom području oko sela Slatine i Doljana. Konačni cilj tih napada bio je zauzimanje svih navedenih područja i razdvajanje snaga HVO-a s područja središnje Bosne od onih na području Hercegovine. Napad Armije BiH na postrojbe HVO-a u Bugojnu u drugoj polovici srpnja 1993. bio je podržan napadom na položaje HVO-a na području Prozora te Doljana gdje je muslimanska strana 28. srpnja uspješno realizirala iznenadni napad u kojemu su do kraja dana usmrtili veći broj pripadnika HVO-a i lokalnih hrvatskih civila. Tri dana kasnije, 31. srpnja, usmjerenost HVO-a na događaje u Doljanima te Bugojnu i Gornjem Vakufu, muslimanska strana iskoristila je za napad na ključne položaje HVO-a na području Crnog vrha s konačnim ciljem prodora prema gradskom području Prozora. U tom razdoblju obilježenom ogromnim gubitcima hrvatske strane u Doljanima kao i eliminacijom HVO-a u na području Bugojna, lokalni pripadnici HVO-a brigade „Rama“ su uz pomoć dijela pristiglih postrojbi krajnjim naporima uspjeli spriječiti uspostavu kontrole Armije BiH nad gradom Prozorom.

Planirana djelovanja Armije BiH iz druge polovice srpnja 1993. na širokom području od Bugojna, Prozora do Doljana ukazivala su na napadne mogućnosti muslimanske strane, kao i na njezin krajnji cilj – zauzimanje Prozora. U tom smislu, od trenutka povlačenja HVO-a iz Klisa i

napredovanja muslimanske strane na području Doljana, uspostava kontrole nad Prozorom pretvorila se u jedan od temeljnih ciljeva Armije BiH. Potvrda toga cilja bila je jasno vidljiva u planovima muslimanskog političkog i vojnog čelništva koje je u drugoj polovici kolovoza 1993. usuglasio novu široku vojnu operaciju u kojoj je jedan od glavnih ciljeva, pored djelovanja u smjeru Mostara, bila upravo uspostava potpunoga nadzora nad područjem Prozora. Zauzimanje Prozora od strane Armije BiH podrazumijevalo je i konačan poraz HVO-a u Gornjeg Vakufa gdje su se ratni sukobi intenzivno vodili još od siječnja 1993. godine. Operaciji „Neretva 93“ koja je započela 13. rujna 1993. prethodio je masovni zločin nad hrvatskim civilima u selu Grabovica sjeverno od Mostara. Taj su zločin počinile jedinice Armije BiH iz Sarajeva koje su radi sudjelovanja u ovoj operaciji stigle na područje Jablanice. Iako je iz dostupnih izvora jasno da je vodstvo muslimanske strane bilo nedvojbeno upoznato s razmjerima zločina, nitko od onih koji su ga počinili nije procesuiran. Unatoč počinjenim zločinima i neuspjesima u prvim danima operacije na širem području Prozora, načelnik GŠ Armije BiH Seferom Halilovićem inzistirao je na daljnjoj provedbi operacije „Neretva 93“. Nekoliko dana nakon zločina u Grabovici, 14. rujna jedinice Armije BiH počinile su novi zločin u selu Uzdol kod Prozora. Međutim, ključni ciljevi operacije nisu ispunjeni radi čega je Prozor ostao izvan dosega muslimanske strane. Taj je neuspjeh označio kraj višemjesečnih napora Armije BiH za uspostavom potpunog nadzora nad područjem sjeverne Hercegovine.

Potaknuta ishodom te operacije, hrvatska je strana tijekom rujna 1993. prekinula razdoblje naglašene obrane te je na području sjeverne Hercegovine izvela nekoliko napada po položajima Armije BiH. Shodno tome, od kraja rujna do studenog 1993. HVO je poduzeo nekoliko manjih ograničenih napada u kojima je uspio povratiti važne položaje na području Doljana (Oklanica-Pisvir) te Crnog vrha (Brenovac). Takvi manji uspjesi i dalji teški sukobi Armije BiH i HVO-a na području središnje Bosne bili su dovoljan povod GS HVO-a da krajem 1993. i u prvoj polovici 1994. isplanira i poduzme operaciju „Tvgi 94“. U navedenoj operaciji hrvatske su snage s područja Prozora trebale probiti muslimansku blokadu središnje Bosne i spojiti se sa snagama HVO-a iz smjera hrvatske enklave Kreševo – Kiseljak. Međutim, cilj te operacije nije ostvaren, pri čemu su jedan od važnih razloga neuspjeha bile nepovoljne vremenske prilike. Naime, provođenje operacije odvijalo se u razdoblju izrazito nepovoljnih vremenskih prilika, odnosno uvjetima visokoga snijega. Iz toga su razloga od provedbe operacije odustale snage HVO-a s područja Kiseljaka i Kreševa. Kao posljedica toga, operacija je provedena samo na prostoru

prozorske (preimenovane u ramsku) i dijela vakufske (uskopaljske) općine. Na tome području, hrvatska je strana uspjela pomaknuti crtu obrane u svoju korist. No, unatoč tome očekivani konkretan vojni uspjeh je izostao. Simboličan završetak te operacije, kao i čitavoga hrvatsko-muslimanskoga sukoba na području sjeverne Hercegovine, označio je ulazak snaga HVO-a iz sastava brigade „Rama“ u selo Here. To je selo bilo glavno muslimansko uporište u prozorskoj općini, a njegova je važnost posebno došla do izražaja tijekom počinjenja zločina Armije BiH u Uzdolu. Unatoč tome, u zauzimanju sela Hera nije bilo zločinačkog ponašanja prema civilnom stanovništvu. Tu je činjenicu važno naglasiti budući da su selo Here tom prilikom zauzele lokalne snage HVO-a iz Rame čiji su pripadnici dijelom bili sumještani žrtava u Uzdolu a dio ostalih bio je na razne druge načine osobno vezan za to područje.

15. IZVORI I LITERATURA

Arhivski izvori

- Hrvatski memorijalno dokumentacijski centar Domovinskog rata
- Medicinski centar za prava čovjeka
- Osobni arhiv

Objavljeni izvori

- Central Intelligence Agency, Office of Russian and European Analysis. *Balkan battlegrounds: a military history of the Yugoslav conflict, 1990-1995 Volume II.*
- Državni zavod za statistiku R BiH, *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991.; Nacionalni sastav stanovništva*
- Enciklopedija Jugoslavije, II izdanje, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina (Separat). Zagreb: Jugoslavenski leksikografsku zavod, 1983.
- MUŠINBEGOVIĆ, Hasib i dr. *Monografija Zlatni ljiljani i odlikovani pripadnici Armije RBiH 1992.-1995.* Sarajevo: ZK Vojske FBiH, Autori monografije, 2000.
- OMERDIĆ, Muharem. *Imami šehidi: monografija.* Sarajevo: Udruženje ilmije Islamske zajednice u BiH., 2005.
- TOKAČA, Mirsad. *Bosanska knjiga mrtvih: ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 1991-1995.* I/3, Sarajevo: Istraživačko dokumentacioni centar Sarajevo, 2012.
- TOKAČA, Mirsad. *Bosanska knjiga mrtvih: ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 1991-1995.* I/4, Sarajevo: Istraživačko dokumentacioni centar Sarajevo, 2012.
- Ustav Socijalističke Republike BiH sa ustavnim amandmanima i ustavnim zakonima. Sarajevo: *Službeni list SR BiH*, 1969.
- *Uzdol i sve njegove žrtve.* Uzdol: Župni ured sv. Ivana Krstitelja, 2000.
- *Stanovništvo Bosne i Hercegovine: narodnosni sastav po naseljima* Državni zavod za statistiku: Zagreb, 1995.

Usmeni povijesni izvori

- Razgovor vođen 31. 7. 2019. s Josipom Vidovićem, zapovjednikom obrane sektora Jurići- Here
- Razgovor vođen 12. 4. 2019. s pripadnikom Vojne policije HVO-a Prozor, sudionikom borbi oko Tošćanice, podatci poznati autoru
- Razgovor vođen 13. 8. 2018. s Ivanom Ivićem, jednim od sudionika blokade
- Razgovor vođen 21. 3. 2020. pripadnikom Vojne policije HVO-a iz Prozora, koji je sudjelovao u navedenom događaju, podatci poznati autoru
- Razgovor vođen 24. 1. 2020. s pripadnikom „Postrojbe za posebne namjene „Marinko Beljo““, podatci poznati autoru

Tisak

- *Behar press*
- *Bilten kulturnog kruga Islamske zajednice Mostar*
- *Bošnjak*
- *Hrvatski list*
- *Informativni list*
- *Oslobođenje*
- *Ramski vjesnik*
- *Slobodna Dalmacija*
- *Službeni list BiH*
- *Narodni list HZ Herceg Bosna*
- *Vjesnik (Novi Vjesnik)*

Internetski i drugi digitalni izvori

- Sudski spisi Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju u Den Haagu, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY)
- Sudski spisi Suda Bosne i Hercegovine
- <https://www.youtube.com/watch?v=FTQz4-LnN-Y&t=117s>
- [https://www.herceg.tv/drustvo/375/u-nevesinju-obiljezen-dan-formiranja-drugelake-brigade?lang=lat,](https://www.herceg.tv/drustvo/375/u-nevesinju-obiljezen-dan-formiranja-drugelake-brigade?lang=lat)
- <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/konjic-otkriveno-spomen-obilje%C5%BEje-ubijenim-mje%C5%A1anima-sela-gorica/804960>
- [https://www.youtube.com/watch?v=5q1vr0tYRdE,](https://www.youtube.com/watch?v=5q1vr0tYRdE)
- <https://focanskidani.wordpress.com/2016/10/02/armija-rbih-jedinica-zulfikar/>
- Video snimka sastanka u Jablanici od 25. 11. 1992. godine
- Intervju sa Zejnilom Delalićem, voditelj Denis Latin, HRT, Zagreb „Slikom na sliku“, svibanj 1992. godine

Članci

- BELJO, Mijo. „Zamisao i priprema operacije Armije BiH Neretva 93“. *Polemos:časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* (38), 2016.
- ČUKLE, Mirsad. „Klišani zaustavili izgradnju „Putu spasa““ U: *Korak, časopis za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu*, br. 32; Sarajevo, 2016., 120.
- HALILIBEGOVIĆ, Nihad. „Činjenice o Patritoskoj ligi“. U: *Opsada i obrana Sarajeva 1992.-1995. Referati sa okruglog stola održanog 23. novembra 2005. godine.*, ur. Hajriz Bećirović. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 2008.

- BELJO, Mijo. „Sukobi Armije Republike Bosne i Hercegovine i Hrvatskog vijeća obrane u Gornjem Vakufu tijekom 1992. godine.“, *Časopis za suvremenu povijest* 48, 2016., br 2.
- MARIJAN, Davor. „Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.“. *Časopis za suvremenu povijest* 38 (2006), br. 2: 379-402

Knjige i zbornici

- ABAZOVIĆ, Mirsad. *Kadrovski rat za BiH (1945-1991)*. Sarajevo: Savez logoraša BiH, CID, Biblioteka svjedočanstva, 1999.
- ARNAUTOVIĆ, Suad. *Izbori u Bosni i Hercegovini '90: analiza izbornog procesa*. Sarajevo: Promocult 1996.
- BAJIĆ, Esad. *Konjičke džamije*. Mostar: Fondacija Baština duhovnosti, 2011.
- BARIĆ, Nikica. *Srpska pobuna u Hrvatskoj*. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga, 2005.
- BORAS, Franjo. *Bosansko-hercegovački kaos 1990.-1996*. Mostar: Matica hrvatska, 2006.
- BORAS, Franjo. *Kako je umirala Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina*. Mostar: 2002.
- BORGOVAC, Muhamed. *Rat u Bosni i Hercegovini 1992 – 1995*. SAD: Bosanski kongres-USA, 1995.
- ČEHIĆ, Namik. *Prozorski kraj u oslobodilačkom ratu i revoluciji 1941-1942*. Prozor; Opštinski odbor SUBNOR-a, 1985., Knjiga I.
- ČEKIĆ, Smail, KARAVELIĆ, Vahid, AJNADŽIĆ, Nedžad, CIKOTIĆ, Selmo, HODŽIĆ, Šefko, SMAJIĆ Muhamed, ŠADINLIJA, Mesud. *Prvi korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 2017.
- DRAGIĆ, Zvonko. *Gorka vremena hrvatskog naroda Konjica, Klisa, Župe i Bjelimića*. Mostar: Suton d.o.o, 2006.
- FILANDRA Šaćir, Karić Enes. *Bošnjačka ideja*. Zagreb: Nakladni zavod Globus 2002.

- HALILOVIĆ, Sefer. *Lukava strategija*. Sarajevo: Maršal d.o.o. 1997.
- HERO, Mesud. *Prozor 1992.-1995 Hronika zločina*. Sarajevo: Fondacija Makljen, 2003.
- IDRIZOVIĆ, Safet. *Istina o Jablanici*. Jablanica: Općina Jablanica, 2012.
- ISAKOVIĆ, Zehrudin. *Biografija*. Sarajevo: Muzej Alije Izetbegovića 1925-2003, Bemust.
- KURTIĆ, Sakib, MAHMULJIN, Sakib, MERDAN, Džemal, MUŠINBEGOVIĆ, Hasib, NAJETOVIĆ, Džemal, ODŽAČKIĆ, Ahmet, RIBO, Haso, SINANOVIĆ, Zemir, ŠILJAK, Remzija. *Treći korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine (1992-1995)*. Zenica: Savez ratnih vojnih invalida Zeničko-dobojskog kantona, 2014.
- LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013.
- LUČIĆ, Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018.
- MARIJAN, Davor, NAZOR, Ante, JELIĆ, Zlatan Mijo, KOLAKUŠIĆ, Petar. *Domovinski rat i zločini nad Hrvatima u Bosni i Hercegovini 1991. – 1995.; Prilog istraživanju zločina nad Hrvatima u Bosni i Hercegovini*, knj.2. Zagreb: Hrvatski memorijalno dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2020.
- MARIJAN, Davor. *Domovinski rat*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Despot Infinitus, 2016.
- MARIJAN, Davor. *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018.
- *Muslimanski ratni zločini u sjevernoj Hercegovini; Golgota Hrvata Konjica i Jablanice i nakon Domovinskog rata*. Mostar: Općinski odbor prognanih, izbjeglih i raseljenih Hrvata općine Konjic – Mostar, Rodoč, 2002.
- RADELIĆ, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Školska knjiga, 2006.
- RAMIĆ, Edin, ZEC Fuad. *Gornji Vakuf grad heroj: ratna hronika april 1992.- juli 1993*. Gornji Vakuf: Organizacija porodica šehida i poginulih boraca Gornji Vakuf, Organizacija Ratni vojnih invalida, 2016.

- *Ramski zbornik 2000.*, gl. urednik Šimun Penava. Zagreb: Ramska zajednica – Zagreb, 2000.
- *RBiH 1992.-1995.* Sarajevo: ZK Vojske FBiH, Autori monografije, 2000.
- ROTIM, Karlo. *Obrana Herceg Bosne II. Široki Brijeg*: 1998.
- ŠADINLIJA, Mesud. *Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine 1986 – 1992*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2013.
- ŠIBER, Stjepan. *Prevare, zablude, istina: ratni dnevnik 1992.* Sarajevo: Rabic, 2000.
- ŠIBER, Stjepan. *Prevare, zablude, istina: ratni dnevnik 1993.* Sarajevo: Rabic, 2001.
- TUĐMAN, Miroslav. *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije.* Zagreb: Despot Infinitus, 2013.
- TUĐMAN, Miroslav. *Druga strana Rubikona-Politička strategija Alije Izetbegovića.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2017.
- ZEBIĆ, Emin. *1992.-1995. Moja priča.* Jablanica: Štamparija Fojnica, 2018.

16. ŽIVOTPIS AUTORA S POPISOM RADOVA

Mijo Beljo rođen je u Mostaru (BiH) 1989. godine. Osnovnu školu Marka Marulića u Prozoru (Prozor-Rama, BiH) završio je 2004. kada je upisao Gimnaziju Ivana Zakmardija Dijankovečkoga u Križevcima (RH) na kojoj je i maturirao 2008. godine. Tijekom 2009. upisuje jednopredmetni studiji Povijesti na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu kojega završava 2012. kada dobiva nagradu Hrvatskih studija za najboljeg studenta preddiplomskog studija povijesti. Tijekom 2012. na Hrvatskim studijima upisuje i jednopredmetni diplomski studiji Povijesti koji uspješno završava 2014. godine. Iste godine upisao je i poslijediplomski studiji Povijesti na matičnoj instituciji. U razdoblju od 2016. – 2017. predavao je povijest u Osnovnoj školi Alojzija Stepinca u Zagrebu da bi krajem 2017. bio izabran na radno mjesto asistenta na Odjelu za povijest Fakulteta hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu.

Popis radova:

- BELJO, Mijo.
„Odnosi Armije Bosne i Hercegovine i Hrvatskoga vijeća obrane na području središnje Bosne tijekom 1992. godine.“ Stolačko kulturno proljeće. XVI (2018.); 127-140. (članak, znanstveni)
- BELJO, Mijo.
„Sukobi Armije Republike Bosne i Hercegovine i Hrvatskoga vijeća obrane u Gornjem Vakufu tijekom 1992. godine.“ Časopis za suvremenu povijest. Vol. 48 (2016.), br. 2; 389-410. (članak, znanstveni)
- BELJO, Mijo.
„Zamisao i priprema operacije Armije BiH Neretva 93.“ Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira. Vol. XIX (2016.), br. 38; 13-30. (članak, znanstveni)
- BELJO, Mijo.
Tomislav Brković, Stjepan Lovrić, Miljenko Petričević, Jozo Šarčević, ur., „Rama 1942. Zbornik radova“ (Rama-Šćit: Franjevački samostan, 2014.), 349 str. Časopis za suvremenu povijest. Vol. 48 (2016.), br. 1; 247-249. (prikaz, ostalo)
- BELJO, Mijo.

Rasim Muratović, Genocid u Ahmićima 1993. (Sarajevo; Ahmići: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu ; Udruženje građana žrtava rata '92-'95. "16. april", 2013), 382 str. Časopis za suvremenu povijest. Vol. 47 (2015.), br. 3; 662-666. (prikaz, ostalo)